

Fórum
Kisebbségkutató
Intézet
Etnológiai
Központ

Lokális és regionális monográfiák 4.

Mátyusföld II

Egy régió története a XI. századtól 1945-ig

Szerkesztette
Bukovszky László

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Lilium Aurum Könyvkiadó

Lokális és regionális monográfiák

Sorozatszerkesztő

Liszka József

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központ
Komárom

Postacím:

Fórum inštitút pre výskum menšín
Výskumné centrum európskej etnológie
P.O.BOX 154
SK-945 01 Komárno 1
etnologia@foruminst.sk
www.foruminst.sk

Mátyusföld

II

*Egy régió története
a XI. századtól 1945-ig*

Szerkesztette
Bukovszky László

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Lilium Aurum Könyvkiadó
Komárom – Dunaszerdahely
2005

A borítón:
Magyarország térképe (1709) – részlet (Müller, J. C.)

A kötet megjelenését támogatták:

Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma, Pozsony
Galánta Város Önkormányzata, Galánta
OTP Banka Slovensko, Pozsony
Slovenské elektrárne a.s., Pozsony
Mécs László Társulás, Somorja
Duka-Zólyomi Árpád, Pozsony
Szabó Tibor, Taksony
Krúg György, Taksony
Pomóthy László, Galánta
A. Nagy László, Pozsony
Berényi József, Alsószeli

További támogatók:

Szabó Miroslav, Taksony
Mészáros Győző, Pered
Mészáros György, Szenc
Panyik Imre, Taksony
Németh Géza, Szenc
Gáspár Alfréd, Nádszeg
Dr. Pleva László, Alsószeli

- © Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2005
- © Bukovszky László, Gaucsík István, Németh Erika, Novák Veronika, Pálinkás László, Pokreis Hilda, Pukkai László, Strešňák Gábor, Szabó Eszter
- © Translation: Gaál Ida, Szabó Csilla

ISBN 80-8062-277-9

Tartalom

Előszó (Bukovszky László).....	7
Novák Veronika A Mátyusföld történelmi meghatározása	21
Bukovszky László A Mátyusföld közigazgatásának alakulása.....	23
Novák Veronika A Mátyusföldi települések az okleveles források tükrében	45
Novák Veronika A Mátyusföld a törökök szomszédságában és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának idején.....	63
Strešňák Gábor A Mátyusföld újkori nemes társadalma	75
Bukovszky László Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc mátyusföldi eseményei	93
Bukovszky László Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban (Trianon és az első bécsi döntés)	123
Pálinkás László Politikai pártok és mozgalmak és a politikai rendszer a Mátyusföldön az első Csehszlovák Köztársaság időszakában (1918–1938).....	149
Novák Veronika A mátyusföldi céhek	163
Pukkai László A mezőgazdaság, a szövetkezeti mozgalom és a kereskedelem alakulása a Mátyusföldön 1848–1945 között	173
Pokreis Hildegarda A gyáripari termelés kialakulása a Mátyusföldön	197

Gaucsík István Regionális jellegű kereskedelmi bankok a Mátyusföldön (1867–1950).....	221
Bukovszky László A műveltség és közművelődés évszázadai a Mátyusföldön	237
Pokreis Hildegarda Elemi oktatás a Mátyusföldön	259
Novák Veronika A vágssellyei jezsuita kollégium	277
Szabó Eszter Mátyusföldi egyháztörténet	283
Németh Erika A Mátyusföld társadalmi, nemzetiségi és vallási összetételének alakulása	299
Bukovszky László A közegészségügy alakulása és jótékonyági intézmények a Mátyusföldön	309
Képek jegyzéke	335
Táblázatok jegyzéke	339
Névmutató.....	341
Helynévmutató	361
Zhrnutie	371
Resumé	379

Előszó

A Fórum Kisebbségkutató Intézet gondozásában a Lokális és regionális monográfiák sorozat legújabb kötetét tartja kezében az olvasó. Középpontjában a Mátyusföld mint földrajzi-történelmi-kulturális tájegység történelmi eseményeinek bemutatása áll, a 11. századtól a második világháború végéig. A Pukkai László által írt és szintén e sorozatban megjelent A Galántai járás társadalmi és gazdasági változása 1945–2000 című monográfiával együtt így átfogó képet kap az érdeklődő olvasó a tájegység ezeréves történelméről.

A szlovákiai magyar történetírás több évtizedes adósságát pótolja ez a vállalkozás. A többi szlovákiai magyar tájegységhez, régióhoz képest a Mátyusföld gazdag és fordultatos történelmi múltjának bemutatására több okra visszavezethetően eddig még nem vállalkozott senki. Történt ez annak ellenére, hogy a régió helytörténetírása a 19. század utolsó harmadától a következő század első harmadáig fénykorát élte.¹ Ez a megállapítás érvényes a közelmúltra is. A hiány okát elsősorban abban látjuk, hogy nemcsak a múltban, még ma is kérdéses e régió egységesen elfogadott földrajzi behatárolása, így a területi kiterjedés változékonyságából eredően átfogó kutatásra eddig nem vállalkozott senki. Bár a Mátyusföldet meghatározó jellemzők többsége: állandó határok, önálló történetisége és politikai szerepköre hiányzanak, a 19. század második felétől érzékelhető egyfajta regionális tudat, mely a 20. századtól az itt élt magyarság számára a történelmi-földrajzi fogalom mellett inkább etnikai elkülönülésben jelentkezett.

Munkánk során a két ismert és általánosan is elfogadott Mátyusföld-magyarázat ötvözetéből indultunk ki. Ez annyit jelent, hogy területileg az öt városi rangú település: Szenc, Diószeg, Szered, Galánta és Vágsellye természetföldrajzi térségét vettük alapul. Pukkai László idézett munkájával ellentétben vizsgálódásunkat részben kiterjesztettük Szenc és környékére is. A megjelölt térség a 378/1922 sz. törvény alapján csaknem egészében megegyezik a terület közigazgatási beosztásával: a volt Galántai és a Vágsellyei járással.² Leegyszerűsítve: a kötet nyugatról kelet felé haladva Szentől egészen Mocsonokig, az észak–déli vonalon pedig Szeredtől Negyedig veszi bonckés alá a régió történetét az Árpád-kortól a második világháború végéig.

Általánosan elfogadott tény, hogy helytörténet nélkül nincs országos történetírás. Az országos történelmi folyamatok ugyanis a helyi jelenségeken, eseményeken keresztül valósultak-valósulnak meg. Éppen ezért jelentős szerepe van a helytörténeti, régiófeltáró kutatómunkának. A kötetet alkotó tizennyolc tanulmány többségének elkészítését egy hosszabb feltáró munka előzte meg a hazai és a magyarországi levéltárakban. A levéltári források és a szakirodalom felhasználásával elkészült tanulmányok az általános történelmi korszakolást fi-

gyelembe véve a régió ezeréves történetét a politika-gazdaság-társadalom-kultúra beosztáshoz igazodva, tárgykörökre bontva tárgyalja.

A kötet bevezető, első tanulmánya a Mátyusföld történeti meghatározására keresi a választ. Az írásos forrásokban a 14. században (1384) előforduló elnevezés „terrae Mathei” Csák Máté birtokait jelölte egészen a Trencsén megyei Nedectől. A következő évszázad elején a források alapján a Pozsony vármegyén belüli Mátyusföld-meghatározás egy önkormányzati területre – „comitatus de Mathysfelde” enged következtetni. Az 1545. évi tizedjegyzék összeírásában már a „Mathysfelde districtus” megjelöléssel találkozhatunk. E három adatból nyilvánvaló, hogy két évszázad alatt a régiót megjelölő Mátyusföld fogalom egyre szűkülő természetföldrajzi, valamint közigazgatási egységet alkotott. Ezt igazolják a forrásokban szereplő terra (terület), comitatus (megye), majd a districtus (járás, kerület) megjelölések. A Mátyusföld földrajzi és közigazgatási értelmezésében a reformáció idején fordulat állt be. Az 1592-ben Galántán tartott zsinaton megalakult a Felső-Dunamelléki Református Egyházkerület, melynek egyik egyházmegyéje a mátyusföldi volt. Az egyházmegye jóval nagyobb területet ölelt magába, mint a 16. század első feléből származó források tanúsítják. Magában foglalta a szomszédos Nyitra vármegye Alsó járását, a Felső járásnak, a Nyitra folyó bal partjának jelentős részét Nyitraig, sőt az egész Szigetközt is. Maga a mátyusföldi jelző ugyanakkor a 17. századtól az azonos nevű települések megkülönböztetésére is szolgált. Ilyen volt például a mai Hidaskürt esete, melyet a források mátyusföldi Kürtként említenek, de a szomszédos Feketenyék is, melyet Mátyusnyékként említenek a későbbi források.

Az általunk tárgyalt Mátyusföld közigazgatási szervezetének bemutatása a háromlépcsős vármegye-járás-község (mezőváros) igazgatás elemzésére épül. A már fent említett természetföldrajzi térség a történelem során két rövid időszaktól eltekintve megyei szinten sose alkotott egy közigazgatási egységet. A királyi, a nemesi, majd a polgári vármegyék kialakulása során a régió határválasztója a Vág folyó és a Holt-Vág volt. Az ettől nyugatra eső terület Pozsony, míg a keletre eső terület Nyitra vármegye része volt. A polgári megyerendszer cseh-szláv időszak alatt szakítottak a több évszázados történelmi hagyománnyal. 1923. január 1-jétől Nyitra megye Vágsellyei járását Pozsony nagymegyéhez, zsupához csatolták. A Bach-korszak közigazgatási rendszerét leszámítva, először fordult elő, hogy a régió közös megyei igazgatás alatt állt. Az első bécsi döntésig érvényes állapotot a visszacsatolt területek szerveződő megyerendszere érvényben hagyta az új megye – Nyitra-Pozsony k.e.e. vármegyék – felállításával.

A régióon belül az ezer év folyamán egy szabad királyi város sem alakult ki. Ugyanakkor korszakonként eltérő számú mezővárossal találkozhatunk. A 13–14. századtól kialakult első oppidumok földesúri hatóság alatt álltak, és az elnyert privilégiumok által kisebb gazdasági, kereskedelmi központokká alakultak. A világi hatóság alatt állt mezővárosok között önálló csoportot képez a nemesi mezővárosi jogállású Galánta. Mohács után néhány mezőváros a török támadásai ellen palánkvárral vagy földsánccal védekezett (Farkasd, Vágsellye,

Galánta), Semptét azonban már azt megelőzően emelt erős vára védte. Számuk a régióban belül a 18–19. században kilenc volt: Diószeg, Farkasd, Galánta, Mocsonok, Sempte, Szenc, Szentábrahám, Szered és Vágsellye. Ugyanakkor a 15. században Nagyfödémest, a 16. században pedig Felsőszelit említik ugyancsak mezővárosi szabadalmakkal a források. Az uralkodótól vagy a földesúrtól elnyert szabadságok megfelelő feltételeket biztosítottak fejlődésük számára. A mezővárosok önkormányzati testületi szervét a választott bíróból és esküdtekből álló tanács, később az előjáróság alkotta. Hasonlóan az ország egyéb régióhoz, a mátyusföldi települések zömét a falvak alkották. Abszolút többségük 1848-ig földesúri hatóság alatt állt, szokásjogon alapult jobbágyfalu volt. Sajátos közigazgatással rendelkeztek, korlátozott önkormányzati jogkörük a szokásjogra épült. A jobbágyfalvak hatóságát a faluközösség által választott bíró és az esküdtek alkották. A jobbágyközségek igazgatásának országos egységesítésére Mária Terézia úrbéri pátense alapján került sor, mely szerint a falu hatóságát a bíró, az esküdtek és a jegyző alkották. A falu bíróját hivatalosan a falugyűlésen választotta a közösség a földesúr három jelöltje közül. A jobbágyfalvak mellett jelentős volt a nemesi (kuriális) falvak száma is a Mátyusföldön. Túlnyomó többségében kisbirtokos, köznemesi réteg élt itt. A forrásokban már a 15–16. században említődnek (Kajal, Borsa, Réte és Mácséd). A 18. század első felében számuk a régióban húszra tehető. Az 1848. évi márciusi törvények megszüntették a földesúri hatóságot a jobbágyfalvak felett. Ez a főszolgabírón keresztül a vármegyére szállt. A községi igazgatásról a 19. században megszületett első átfogó törvényes rendelkezések (1871:18. tc., majd az 1886:21. tc.) változtatott formában egészen 1945-ig érvényben maradtak. Az 1918-as impériumváltás jelentős változásokat eredményezett a községek önkormányzatában: elsősorban az általános választói jog és a pártlistás szavazási mód bevezetésével.

A tárgyi emlékektől jóval sokatmondóbbak a hivatali írásbeliség kezdetében kiadott és a régió településeire vonatkozó első oklevelek. Ezt igazolja a Mátyusföldi települések az okleveles források tükrében c. tanulmány. A 11–12. századtól a Mátyusföld viszonylag fejlett falurendszerrel bírt. A fennmaradt oklevelek többsége a hivatalos írásbeliség, a királyi kancellária és a hiteles helyek egyre nagyobb arányú tevékenysége miatt azonban a 13. századból maradtak ránk. A régió településeinek Árpád-kori múltját erősítik meg azok az oklevelek, melyek a történelemtudomány mellett pótolhatatlan kultúrtörténeti értékeket is képviselnek. Ilyen a Szent István által 1002-ben a Szent Márton tiszteletére épült monostor alapító- és kiváltságlevele, valamint a Kálmán király által kiadott zobori apátság alapítólevele 1113-ból. A pannonhalmi alapítólevél toldalékában szereplő „Wag” nevű terület Deáki, Vágkirályfa, Vágsellye és Pered mai kataszterének egy részét ölelte magába. Azzal, hogy István a területet a bencés apátságnak ajándékozta, megindult annak gazdasági és művelődési fellendülése. Az okleveles források a terra Wag – Vág nevű települést, vagy területet később Salának, Salaföldnek említik. Első említése 1105–1110 közé tehető – Myzes nyitrai ispán és a pannonhalmi apátság közötti per kapcsán. Az ispán magának akarta az apátság birtokát, melyet István király engedélyével egy S. nevű nemes

adományozott az egyháznak. A perről tudósító oklevelet a 13. század első felében másolták át az apátság oklevélgyűjtemény-könyvébe az ún. „Liber Ruber”-ba, ahol a „privilegio de Sala” megjegyzést írták hozzá. Salaföld határának egyes leírásai fontos helytörténeti adatokkal rendelkező források. A hamisítványnak értelmezett 1138-as, majd az 1211-ben és 1214-ben felvett határleírás több település első írásos emlékeként szerepel. A Mátyusföld második legértékesebb középkori forrásaként értékeljük az 1113-ban Könyves Kálmán által kiadott és a zabori apátság birtokait megerősítő oklevelet. Az oklevél azon túlmenően, hogy határleírással együtt tartalmazza az apátság birtokait, először említi a régió több települését (Mocsonok, Vágvecse, Vágtornóc, Vághosszúfalu, Felsőkirályi, Farkasd, Zsigárd és Gány). A 11–14. században és egy-két esetben a későbbi korokban kiadott oklevelek, első írásos források több mindent elárulnak a régió középkori történetéről. Elsősorban a települések jogállására, birtokszerkezetére és az eredeti helynévanyagára gondolunk.

A 15. század végén Hunyadi Mátyás halálával nagy harc alakult ki a magyar királyi trónért. A magyar rendek a belviszályok miatt egyre kisebb figyelmet szenteltek az ország déli határain megjelenő törökre. Ez a felkészületlenség és pártoskodás a csúfos mohácsi csatavesztéshez vezetett 1526. augusztus 29-én. A török megjelenése az országban közvetlen fenyegetést jelentett a Mátyusföldre is. Viszonylag korán, 1529-ben, majd 1530-ban pusztította a régió településeit a török. A 16. század végén a tizenöt éves háború során állandó veszélyben tartotta a vidéket. Ennek hatására menekültek el Sellyéről a kollégium diákjai is 1599-ben, sőt néptelenedtek el egyes települések. A török veszély mellett, illetve azzal egy időben nagy pusztítást okoztak a vidéken a Bocskai István és Bethlen Gábor rendi felkelésének hadi eseményei. A 17. század első felében, még Érsekújvár elestét megelőzően 1638–39-ben végzett a török súlyos pusztítást a régió Vágon túli területein. Vágvecse, Vágsellye és Farkasd lakosai a nagy pusztításra való tekintettel minden adófizetéstől mentesítve lettek. 1663-at követően pedig a régió települései, egészen Födémesig, a töröknek adóztak. Az állandó török fenyegetést Lipót császár a Vág menti védelmi rendszer kiépítésével ellensúlyozta. Ennek alapján 1665-ben Sellyén palánkvárat emeltek, majd megerősítették a kastélyt, és Farkasdon sáncokat hoztak létre. A szomszédos Gálántán az Esterházyak két megerősített kastélyán kívül a települést kerítéssel vették körül. A legkomolyabb stratégiai helyként mégis a semptei vár bizonyult, melyet a töröknek nem sikerült elfoglalnia. A török kiűzését követően a Rákóczi-szabadságharc idején 1703-tól 1708-ig a kuruc seregek ellenőrzése alatt állt a vidék. A szabadságharc fényes és kevésbé fényes eseményei kapcsán a régió stratégiai helyé vált. Bercsényi seregeivel 1703 decemberében Szereden és környékén, a következő évben Diószegen, 1705-ben Galánta környékén, majd Jókán táborozott. Az állandó háborúskodások és következményei nagy terhet jelentettek a megmaradt lakosságra. Ennek ellenére a szatmári békével lezárult szabadságharc az ország újjáépítését jelentette, mely együtt járt a régió gazdasági, de etnikai szerkezetének változásával is.

Külön fejezetben elemezzük a személyi sérthetlenséget, a részleges adómentességet, a politikai jogképességet, a teljes jogú birtokbírhatási lehetőséget stb. biztosító előjogokkal rendelkező mátyusföldi nemesi társadalmat. Mohács után, a 16. század felétől Magyarországon az állandó trónharcok és a török háborúskodások egy új nemesi társadalmat szültek. A Bazini és Szentgyörgyi grófok, a Serédy-, a Borsy-, a Báthori- és a Thurzócsalád helyét az új feltörekvő főnemesi családok foglalták el a régióban. A Pálffy család mint Pozsony vármegye örökös főispánja és a galántai Esterházyak királyi adomány alapján a régió, sőt az ország legbefolyásosabb főnemesi családjává váltak egészen a 20. századig. A 16–17. századtól a főrendi és a birtokos nemeseken kívül gazdasági helyzete tekintetében nagymértékben polarizálódott kismemesi réteggel találkozunk a Mátyusföldön. Országos viszonylatban ők alkották a nemesség kilencven százalékát. A tömeges nemesítés eredményeként megállapítható, hogy a 18. században a nemesi társadalom tagjainak ötven százaléka előjogait 1550 után nyerte el. Legtöbbjük a falvakon kívül a régió mezővárosaiban élt. A 17–18. század folyamán aránylag nagyszámú kismemesi közössége volt Szencnek, Magyarbélnek, Kajalnak, Kosútnak, Rétének, Farkasdnak és Galántának. A tárgyalt régió Pozsony megyei részén 1650-ben 383, míg 1723-ban 285 kismemesi családot írtak össze. Az 1848-as forradalom és szabadságharc a 19. századi magyarországi polgárosodási folyamatok csúcspontját, és a meglévő rendiség végét jelentette. A jobbágysághoz hasonló életmódot folytató vidéki kismemesség az elkövetkező fél évszázad alatt jogállását tekintve is ténylegesen beleolvadt a parasztságba.

A 19. század reformtörekvései Magyarországon 1848 márciusában csúcso-sodtak ki. A Pozsonyban üléselő utolsó rendi országgyűlés törvényalkotási munkája felé nagy elvárásokkal tekintett a vidék lakossága. Az uralkodó által 1848. április 11-én szentesített új törvények megalkották a polgári, demokratikus államforma alapjait, melyek érvényesítésére az elmérgesült osztrák–magyar viszony miatt csak részben került sor. A törvény előtti egyenlőség, a választó és gyülekezési jog, a közteherviselés és a jobbágyok úrbéri szolgáltatásainak megszüntetése ennek ellenére így is óriási visszhangra talált. A forradalmi hangulat több helyen feltartóztathatatlan népmozgalomba, garázdaságba, sőt gyilkolásba csapott át. Ennek látták kárát a kifosztott és meggyalázott zsidók Szeredben, néhány uradalmi tiszt a vidéken, de a nyári népképviselői választások kapcsán a Galántára, illetve Vágvecsére kivonult választók egy része is. 1848 őszén az ország lángokban állt. A szlovák nemzeti mozgalom fegyveres ellentámadása kapcsán a vidék nemzetőrsége kivette részét a hurbanisták feltartóztatásában az ország északnyugati végein. A nemzetőrség mellett novemberben megkezdődött a honvédség megszervezése. Maga Kossuth november elején a vármegye községeinek előljárói előtt szorgalmazta az újoncok kiállítását. A régió újoncai a szervező 15. és a 16. zászlóaljba lettek besorozva. A schwechati vereség után nyilvánvaló volt a császári seregek ellentámadása. A Pozsony és Nyitra vármegye nyugati határain keresztül betörő császári–királyi egységek december végén már a Mátyusföld Vágtól Nyugatra eső területeit ellenőrzésük alatt tartot-

ták. 1849 januárjának végén viszont már az egész Mátusföldön az osztrák parancsolt. Az áprilisban elindított sikeres tavaszi hadjárat során a honvédség a Mátusföld Vágtól nyugatra elterülő területére szorította vissza a császáriakat. A védelemre berendezkedett császáriak ellátása egyre nagyobb terheket rótt a régió lakosságára. Az első komolyabb katonai összetűzésre 1848. május 1-jén került sor Sempte és Vágszerdahely térségében. A felvonult osztrák seregeket maga Ferenc József is meglátogatta május 11-én. A nyár folyamán a Mátusföld kulcsfontosságú hadászati terület lett. A honvédsereg főerői a Vág-vonal mögé felsorakozott császári sereg ellen egy összefüggő támadást indított, melynek lényege abban állt, hogy a Vág mentén felvonult két, és a régió déli területén felállt egy hadosztály összehangolt támadásával végső vereséget mérjen a császári főerőkre. Az 1848. június 16-i zsigárdi, majd a június 20–21-i peredi csata során a honvéd seregek Görgei főparancsnoksága alatt elkeseredett csatát vívtak a túlerőben lévő császári-cári csapatokkal szemben. A vesztes peredi csata második napján a szabadságharcban első alkalommal avatkoztak be közvetlenül a császári sereg oldalán az orosz cári egységek. A császári seregek győzelme után fokozódott a megtorlás a helyi lakosságon. Az osztrák és az orosz csapatok több települést felégettek, kiraboltak. Kámánházy Ferenc Nyitra megyei esküdt leírása szerint „sok ezer magyar elveszett, foglót igen keveset tettek, mert Oroszok amit csak megfogtak, mint leszúrtak, 5 falut porrá tettek, s minden nem s tekintet nélkül ami ezen 5 szerencsétlen faluban élt áldozatul esett (...) Peredből templom falainál más felnem ál.”

A 19. század második felének viszonylag békés időszakát az új évszázad vérzivataros időszaka követte, mely az első világhéghéshhez vezetett. A vesztes világháborút követően összeomlott Közép-Európa domináns nagyhatalma az Osztrák–Magyar Monarchia és vele együtt a történelmi Magyarország is. A többnemzetiségű monarchia romjain kialakult „nemzeti” államok egyike volt a Csehszlovák Köztársaság. A wilsoni önrendelkezési elvek elutasítása alapján több százezres magyar népcsoport került az új állam fennhatósága alá, így az egész Mátusföld is. 1918 végén a vidék lakosságának többsége számára elképzelhetetlen volt, hogy a háború befejezésével megtörténik az impériumváltás. Egyöntetűen megállapítható, hogy az év utolsó két-három hónapjában a régió politikai viszonyaira a pesti események jóval nagyobb hatással voltak, mint a prágai vagy a turócszentmártoni események. A kezdeti diplomáciai tárgyalások alapján megszületett Bartha–Hodža-féle demarkációs vonal még az etnikai határok figyelembevételével lett ideiglenesen meghúzva. 1919 januárjának első hetében viszont az Antant jóváhagyása mellett megkezdődött az egész Felvidék katonai megszállása. A demoralizált honvédség és a visszahagyott fegyverekkel ellátott nemzetőrség néhány helyen megpróbálta feltartóztatni a bevonuló cseh és szlovák egységeket (Nagymácséd, Galánta, Kosút, Nagyfödemes, Deáki), a régió lakosságának többsége azonban békésen fogadta a katonaságot. A többség a bevonult katonaságtól elsősorban a törvényes rend fenntartását remélte, és a katonaság jelenlétét átmeneti megoldásként értelmezte. A csehszlovák politikai vezetésnek ezzel az volt a szándéka, hogy a béketárgyalások megkezdéséig egy új

status quót hozzon létre, amit az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés rögzített is. Németország gazdasági és politikai tényerésének megerősödésével egyre nagyobb hangot kapott Európa térképének újrarajzolása. Csehszlovákia megoldatlan belső, nemzetiségi problémái és az egyre erősödő német nyomás a köztársaság bukását okozták Münchenben 1938 őszén. Ugyanakkor a szlovákiai magyarság problémájának kérdése is megoldásra várt a müncheni egyezmény alapján. A régió magyar lakossága a komáromi tárgyalások előtt és azzal egy időben békés tüntetéseken követelte a határrevíziót, mely az első bécsi döntés értelmében 1938. november 2–10. között meg is valósult. Azzal, hogy a Mátjusföld magyar lakta területe húsz év után visszakerült az anyaországhoz, megszűnt ugyan a csehszlovák nemzeti hegemonia, a második világháború miatt a vidéknek azonban sem gazdasági, sem társadalmi téren nem sikerült beilleszkednie.

A 19. század második felében Magyarországon megalakultak az első politikai szerveződések, pártok. Az akkori pártstruktúrát a kiegyezéshez való viszony határozta meg. A politikai pártok tevékenysége a képviselőházi választásokra korlátozódott. A századfordulón a megyei választások során már érzékelhető volt a pártoskodás, de a községi választások, az akkori községi törvény szerint teljesen politikamentesek voltak. Csehszlovákia megalakulása egy teljesen új helyzetet hozott magával. Az általános választási jog bevezetése mellett a szlovákiai magyar kisebbség politikai kényszerhelyzetbe került. Az első magyar politikai pártok az 1920-as képviselőházi választások kapcsán alakultak. Az Országos Keresztényszocialista Párt és az Országos Magyar Kisgazda és Földműves Párt (1925-től Magyar Nemzeti Párt) a Mátjusföld két legdominánsabb, legnagyobb szavazóbázissal rendelkező politikai tömörülése volt. A baloldali pártok közül előbb a szociáldemokratáknak, majd a párt felbomlása után Csehszlovákia Kommunista Pártjának is viszonylag nagy volt a támogatottsága. Az 1931-es községi választások során az elnyert szavazatok alapján a CSKP megelőzte ugyan a két ellenzéki magyar pártot a régióban, de mivel az OKP és az MNP koalícióban indult a választásokon, a kommunisták nem tudták érvényesíteni teljes mértékben választási sikerüket. A két ellenzéki magyar párt pozícióját csak a szociáldemokraták növelték túl az első képviselőházi választásokon 1921-ben. A Köztársasági Magyar Földműves Párt a Hodža-féle agrárpárt magyar tagozatának számított. A földreform sikertelen végrehajtása miatt a 30-as évek második felére csaknem teljesen elvesztette szavazóbázisát. Helyi szinten az első pártalapszervezetek az 1920-as évek elején alakultak, legtöbb helyen az első, 1923-as községi választásokat megelőzően. A bécsi döntést követően teljesen megváltozott az addigi pártstruktúra. A kommunista párt tevékenységét még a csehszlovák hivatalok szüntették be, a többi államellenesnek számító cseh és szlovák politikai pártot pedig a magyar hatóságok. Az 1936-ban egyesült OKP-MNP fokozatosan elvesztette önállóságát, és beleolvadt a Magyar Élet Pártjába.

A régió gazdasági struktúrájában az évszázadok során mindig a mezőgazdasági termelés dominált. Ennek ellenére a Mátjusföldön kialakult mezővárosok az uralkodótól vagy a földesúrtól kapott regálé élvezeti jog alapján jelentős vá-

sárhelyekké, néhányuk jelentős kereskedelmi központtá alakult (Sempte, Szered, Vágsellye). A kialakult vásárhelyek (Vágsellye, Galánta, Sempte, Farkasd, Diószeg, Szered, Szenc, Felsőszeli, Mocsonok) megfelelő felvevőpiacot jelentettek a 16–17., de főleg a 18. században kialakult céhek ipari termelésének. Az uradalmi központokban alakult céhek több esetben az uradalomhoz tartozó, esetleg a környék településein élt kézműveseket foglalták egybe. A céhbe tömörült kézművesek, iparosok célja az volt, hogy védekezzenek a kereskedők által szállított idegen áruk és a kontárok versenye ellen, ugyanakkor nyersanyag-vásárlási és késztermény-eladási kedvezményt szerezzenek maguknak. Tevékenységüket a 18. század második felétől egyre korlátozták, az uralkodó Mária Terézia ugyanis, majd II. József is inkább a manufaktúrális termelést támogatta. A néhány évszázados múltra visszatekintő céhhálózatot az 1872:8. tc-vel szüntették meg Magyarországon. Az új törvényes rendelkezés alapján a céhekbe tömörült kézművesek, iparosok ipartestületekbe szerveződtek.

A 19. század második felében, a dualizmus idejében a magyarországi ipari forradalom hatására néhány iparág mély gyökeret vert a Mátyusföldön. Az ipari forradalom egyrészt a mezőgazdaság gépesítésével kezdődött, másrészt az élelmiszeripari hálózat kiépítésére irányult, mely a kitermelt termények feldolgozását tekintette elsődleges célnak – malomipar, szeszipar, cukoripar. A 19. század utolsó harmadára a malomipar Magyarország legnagyobb iparágává fejlődött. Pici késéssel, de így volt ez a Mátyusföldön is. A hagyományos vízimalmokat a 19–20. század fordulóján, majd az azt követő évszázad első harmadában épült gőz- és villanymeghajtású malmok váltották fel (Vágsellye, Szenc, Farkasd, Negyed, Vága, Hidaskürt, Szelőce, Pered, Nagyfödemes, Diószeg, Déaki, Alsószeli stb.). Az élelmiszeripar ágazataként kezelt cukoripar a kiegyezés után a kedvező adópolitika miatt intenzív fejlődési irányt vett fel még akkor is, ha a Lajtán túli gyárakkal szemben kevésbé voltak versenyképesek. A mátyusföldi cukoripar jelentős helyet foglalt el a magyarországi cukorgyártás történetében. Az ország első cukorgyárát Nagyfödemesen 1830-ban Lacsny Miklós alapította. 1842-ben ugyan megszűnt a termelés a gyárban, de Szeredben 1845-ben új cukorgyárat alapított a bécsi származású özv. Seeborné. A kezdeti próbálkozások után az 1867-ben alakult Diószegi Cukorgyár Rt. Kuffner Károlynak köszönhetően rövid időn belül az ország legfejlettebb üzemévé vált. Ugyanez mondható el az 1906-ban alakult Szeredi Mezőgazdasági Cukorgyárról is.

A dualizmus idején, az ösztönző gazdasági intézkedések alapján a helyi kisipar a földműves- és gazdaréteg hitelszükségletének kielégítésére helyi jelentőségű takarékpénztárak jöttek létre. A volt mezővárosokban, piackörzetekben alakult első hitelintézetek az 1867–1873 közötti időszakban jöttek létre Szeredben (1867), Galántán és Vágsellyén (1873). A magyarországi bankok „aranykorának” időszakában, 1895–1913 között további nyolc pénzügyintézet alakult: Galántán három, Szeredben kettő, Vágsellyén és Szencen egy-egy. A Csehszlovák Köztársaság megalakulása után a már meglévő pénzügyintézetek továbbélését több szempont is befolyásolta. Ezt igazolják az első csehszlovák statisztikák. 1921-ben Galántán három, Szeredben és Vágsellyén két, Szencen egy főintézet

fejtett ki tevékenységet. A gazdasági konjunktúra idején a régió legerősebb intézete a Galántai Hitelbank volt. A legtöbb nyereséggel gazdálkodott és a legmagasabb osztalékot fizette. A gazdasági válság negatívan érintette a régió pénzügyintézetét is. A hitelek törlesztésének elmaradása óvatos kölcsönpolitikát hozott magával. Az első bécsi döntés következményei alapján a meglévő pénzügyintézetek a budapesti bankpiachoz kapcsolódtak. A világháború kitörése negatívan érintette a bankok mérlegét, mivel a háborús veszteségek a normál gazdasági fejlődést megállították.

A Mátyusföld gazdasági alakulásának elemzését a dualizmustól 1945-ig a magyarországi és az európai gazdasági folyamatok kölcsönhatása alapján kell, hogy vizsgáljuk. A 19. századi nyugat-európai gazdasági és politikai törekvések magyarországi átvétele a reformkori országgyűléseken próbált utat törni magának, ami a feudális termelési mód, és a jobbágyság feudális jogállásának megszüntetésére irányult. A magyar mezőgazdaság európai felzárkózását három törvényrendelet alapozta meg. Az örökváltás elfogadása 1840-ben, az úrbéres szolgálatokat megszüntető áprilisi törvények 1848-ban és az úrbéri pátenis elfogadása 1853-ban. Mindhárom esemény gyökeresen megváltoztatta a jobbágyság jogviszonyát, ugyanakkor az állami kárpótlás alapján megindult, még ha néhol vontatottan is, a korszerűbb mezőgazdasági termelés a nagybirtokokká alakult volt feudális uradalmakon. A törvényes rendelkezések alapján az úrbéres vagy az olyannak minősülő jobbágytelekkel rendelkező jobbágy földtulajdonossá vált. Az 1850-es évek elején megkezdett tagosítás elvégzésével a jobbágyból lett paraszt (őstermelő) a saját tulajdonába került mezőgazdasági területen gazdálkodott. A 19. század második felében kialakult tulajdonviszonyok alapján több versenyképes nagybirtok alakult a Mátyusföldön. Az Esterházy-család cseklési, szenci, tallói, úrföldi és alsó-jattói gazdasága, vagy a diószegi cukorgár gazdaságai jelentős mezőgazdasági termelést folytattak. Az első világháborút követő impériumváltás a földreform végrehajtásával lényeges tulajdonváltozást eredményezett a Mátyusföldön. A lefoglalt, kisajátított nagy- és középbirtokokat elsősorban a vidékre betelepült szlovák, cseh és morva nemzetiségű telepeseknek, maradékbirtokosoknak juttatta megfelelő anyagi ellátással az állam. A földreform során a régióban több mint húszezer kataszteri hold mezőgazdasági területet foglaltak le. A mezőgazdasági termelés fejlődését elsősorban a mezőgazdasági munkafolyamatok megkönnyítését szolgáló gépek, másodsorban a mezőgazdasági terményeket feldolgozó ipar műszaki átalakulása jelzi. Az ipari berendezések, gépek alkalmazása a termelésben már a 19. század utolsó évtizedeiben érezhető volt. A két világháború közötti időszakban a cseh ipar fejlettségének köszönhetően ez csak nőtt. A mezőgazdasági termelés felvevőpiaca a vidéken viszonylag nagy volt. A régióban működő gabona- és terménykereskedők, de a termények feldolgozására alakult kisebb ipari létesítmények is részben biztosították ezt. A feldolgozott és a kitermelt mezőgazdasági terményeket, és ipari árut a régió piacain értékesítették. A 19. század végén 9 település rendelkezett vásártartási joggal a Mátyusföldön.

Mátyusföld művelődéstörténete a középkortól 1918–19-ig párhuzamosan alakult a magyarság egyetemes szellemi fejlődésével. Trianont követően 1945-ig viszont az évszázadok alatt felhalmozott szellemi tőkét kamatoztatva, a megváltozott társadalom-politikai helyzetből adódóan a régióban új alapokat kellett, hogy kiépítsen a többséget alkotó magyarság. A középkori Magyarország, de Európa műveltségének fejlődésére is nagy hatással volt az egyház szellemi ereje. A keresztény műveltség a régióban az egyetemes kultúra részeként elsősorban a bencések deáki fiókkolostorából, majd a szomszédos Vágsellyén a premontrai rend révén terjedt el. A 13. század végén kelt oklevél szerint a két szerzetesrendnek mindkét településen monostora volt. Feltételezhetjük, hogy a társas együttélésre szolgáló monostor mellett iskola is létezett. A bencések deáki jelenlétével kapcsolatos az első összefüggő írásos nyelvemlékünk, a Halotti beszéd és Könyörgés. A rend számára készült szertartáskönyvet 1228-tól 1241-ig használták Deákin és a szomszédos Taksonyban. Az egykori halotti búcsúztatóként használt szöveg és a hozzá kapcsolódó ima a magyar művelődéstörténet felbecsülhetetlen értékű kincse. Mohács előtt, majd azt követően a humanizmus és a reformáció utat nyitott a művelődés minden ágában. Ennek az időszaknak, majd az ellenreformációnak több országos jelentőségű vonatkozása is volt a Mátyusföldön. A Thurzócsalád támogatását élvezve tevékenykedhetett Vízkeleten a neves prédikátor, Huszár Gál, és költözhetett Semptére Balassi Bálint volt nevelője, Bornemisza Péter. A neves prédikátor és a csallóköz-mátyusföldi egyházkerület püspöke Semptén nyomdát hozott létre, ahol többek között kiadta az Ördögi kísértetekről c. nagy vihart kavart művét. Bornemisza Postillái második kötetének kiadási évében született Szencen „a magyar irodalom fanatikusa, áldozata, nemes értelemben vett futóbolondja”, Szenci Molnár Albert. A zseniális nyelvész és hittudós Pázmány Péter kortársaként több maradandó értéket alkotott. A 16. század végén Vágsellye a maga jezsuita kollégiumával az ellenreformáció központjává vált a régióban. Azon túlmenően, hogy a kollégium áthelyezésével Vágsellye rövid ideig az Északnyugat-Felvidék egyik jelentős művelődési központjává vált, a 17. század elején a település szinte elválaszthatatlan Pázmány személyétől. Pázmány közbenjárása alapján került az említett Vágsellyére 1613-ban a protestáns hitről katolikussá vált Veresmarty Mihály hitvitázó. A 17–18. században a régió műveltségét az ellenreformációval szoros kapcsolatban állt barokk kultúra határozta meg. A 19. század polgári fejlődése a művelődés új lehetőségeivel állt elő. Mátyusföld értelmiségének és izmosodó polgárságának körében a század második felétől több társasági egyesület jött létre. A Kaszinó egyesületek és társaskörök kivétel nélkül a volt mezővárosokban alakultak (Galánta – 1874, Vágsellye – 1878). A meglevő társadalmi háttér többé-kevésbé életképes egyleteket alkotott egészen 1918–19-ig. Több nagyközségben, szintén a század második felében, az egyszerű népréteg műveltségi szintjének emelése céljával olvasóköri alakultak (Taksony – 1873, Alsószeli – 1874, Szered – 1875, Magyardiószeg – 1894 stb). A 19. század utolsó harmada szabadelvű kormányzásának eszmei áramlatára válaszként egyre több vallásos közművelődési egyesület (Katolikus Kör, Katolikus Ifjúsági Egyesület,

Református Ifjúsági Egylet stb.) jött létre a régióban. Trianont követően többségük az új állam keretein belül kialakult sajátosságokat figyelembe véve a Szlovenszko Katolikus Egyesület (SZKIE) és az YMCA magyar osztályának szervezeteként folytatta tevékenységét. Az első bécsi döntést követően pedig beolvadtak pl. a KALOT vagy a Katolikus Dolgozó Leányok Egyesületébe. Az 1945-ig működött közművelődési egyesületeket a sokrétű tevékenység jellemezte. Virágzó tevékenységük során a műkedvelő színjátszásra, dalárdák szervezésére és az iskolán kívüli nevelésre (ismeretterjesztő előadások, felolvasások stb.) irányították elsősorban figyelmüket. A kulturális egyesületek mellett a kor művelődéstörténetéhez szervesen hozzátartoznak a 20. század elején alakult sportegyletek is. Az első világháborút követő időszak a mátyusföldi sportéletben minőségi és mennyiségi változást hozott. A korabeli sportéletre elsősorban a labdarúgás volt a jellemző. Jól mutatja ezt a tényt, hogy a régióon belül 1933-ban 16 tagegyesülete volt a Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetségnek, melyek a ČSAF-MLSZ pozsonyi, majd déli kerületének bajnokságában szerepeltek. A kiírt bajnokság legfelsőbb osztályában sikeresen szerepelt pl. a Galántai Sport Egylet (GSE), a Sellyei Sport Klub (SSK), a Szenci Testgyakorlók Köre (SZTK) és 1937-től a Farkasd-Negyedi Sport Club (FNCS) csapata. Ugyancsak szervesen kapcsolódik a régió művelődéstörténetéhez a nyomtatott sajtó alakulása, mely a 19. század végén jelent meg. Először Galántán (Galántha és Vidéke – 1892), majd Vágsellyén (Vágsellye és Vidéke – 1907) és Szeredben (Közvélemény – 1912) jelentek meg regionális lapok. A világháború után az említett lapok megszűntek. Egyedül Galántán igyekeztek felújítani a lapkiadást a Mátyusföldi Lapok c. kéthetente megjelenő szépirodalmi, társadalmi és közgazdasági lappal. Ugyanakkor 1928-tól Galántán adták ki a Hanza Szövetkezeti Újságot. A lap egészen a második világhétség végéig több tízezres példányszámban jelent meg, mely a szövetkezeti mozgalom népszerűsítésén túl hasznos tanácsokkal látta el olvasóit, de több közművelődési, szépirodalmi, tudományos stb. írást is tartalmazott.

Az egyszerű nép műveltségére jelentős hatást gyakorolt az elemi oktatás fejlődése, mely a felvilágosultság hatására Mária Terézia által a 18. században országosan is szabályozva lett. Bár a nagyobb településeken már a középkorban megjelentek a parochiális iskolák, a reformáció és az ellenreformáció időszaka is fejlesztőleg hatott a népiskolákra, szervezett kiépítésükre legtöbb helyen azonban csak a 18. század első felében került sor. A Ratio Educationis első ízben kísérelte meg állami felügyelet alá vonni és megteremteni az egységes iskolarendszert. Bevezette a kötelező iskolátogatást, és megalapozta a felsőbb szintű iskolák rendszerét is. I. Ferenc 1806-ban kiadott iskolarendeleete alig változtatott az addigi népiskolai rendszeren. Az egyházi felügyelet alatt álló népiskolák négy típusát különböztette meg. A népnevelés területén 1848-ban elindult törekvések eredményeként született meg 1868-ban az ún. népoktatási törvény, mely megszabta az állami, községi, felekezeti és a magán népiskolák kategóriáit. Előírta a 6–12 éves gyermekek általános tankötelezettségét, azon túlmenően pedig bevezette a 12–15 éves korosztály számára a kötelező ismétlő iskola-

látogatást. A törvény alapján megszervezett népiskoláknál a régióban a felekezeti iskolák voltak többségben. Az iskolákat az iskolaszék irányította, melynek rendes elnöke a helyi plébános, lelkész volt, világi elnöke viszont rendszerint a helyi önkormányzat legmagasabb képviselője, a községi bíró. Az iskolák további fejlesztésére nagy hatással volt az 1893:26. tc. a felekezeti népiskolák állami segélyezéséről. A népnevelés terén a törvény alapján az állam anyagilag támogatta az egyházközségek munkáját azzal, hogy a tanítói fizetéseket kiegészítette 800 koronáig. Ugyanakkor megalapította a polgári iskolák intézményeit is. Így alakultak meg Mátyusföld területén is az első polgári iskolák, pl. Szencen, Szereden, Galántán és Vágsellyén. 1918-at követően az ún. Kis iskolatörvény előírta a nép- és polgári iskola kötelező látogatását a gyerekek hatodik életévének betöltése után. Ezzel megszabták a nyolcéves kötelező iskolalátogatást Csehszlovákiában. A köztársaság megalakulása néhány helyen gyökeres változtatást eredményezett a népiskolák tanítási nyelvében. A régió északi, szlovák többségű településein az oktatási nyelv természetesen teljesen szlovák lett, de például Vágsellyén az állami szervek közbenjárása miatt nem indulhatott el a magyar anyanyelvű oktatás a volt állami népiskolában. A felekezeti népiskolák között különleges helyet foglalt el a régió 11 izraelita népiskolája (Deáki, Galánta, Farkasd, Felsőszeli, Jóka, Németdiószeg, Pered, Szenc, Szered, Vágsellye) a maga sajátosságaival, melyeket a holokausztig sikerült megtartaniuk.

A történelmi egyházak közül külön foglalkozunk a katolikus és a protestáns egyház kialakulásával. A kereszténység felvétele előtti időkben Mátyusföld lakossága bizonyára a pogány szokásoknak, vallásnak hódolt. Ugyanakkor a keresztény vallás első tárgyi emlékei már a 10. század végére keltezett sírleletekben előfordulnak ezen a vidéken (Taksony, Nagymácséd). A kereszténység felvétele után a terület egyház-szervezetileg a Szent István által 1001-ben alapított Esztergomi Érsekséghez tartozott, s azon belül a 12. századtól a nyitrai és a pozsonyi főesperességhez. A katolikus vallás térnyerésében és megszilárdításában az első Árpád-házi királyok szigorú törvényei mellett jelentős szerepet játszottak a már említett bencések Deákin, a premonstreiek, majd az ellenreformáció idején a jezsuiták Vágsellyén, de a 14. században megjelent klarisszák Jókán és Boldogfán, majd a 18. században Diószegen is. Az okleveles forrásokban az első templomok és plébániák a 12. században említődnek. A következő két évszázadban azonban Mátyusföldön csaknem teljes mértékben kialakult a mai plébániarendszer. A kegyúri jogból adódóan a világi és egyházi kegyurak a templomok patrocíniumának kiválasztása egybekapcsolható a kor Mária- és részben az Árpád-házi szentek kultuszával. A 16. század elején az ellenreformáció hatására Mátyusföldön jelentősen meggyengült a katolikus egyház. A főurakkal együtt a vidék lakosságának többsége is protestánsná lett. Az ellenreformáció idején a jezsuiták hathatós eszközeivel a vidék legnagyobb földbirtokosai, a Thurzók, a Forgáchok és az Esterházyak is visszatértek eredeti vallásukhoz. A török kiűzése után megindult a katolikus egyházszervezet megerősítése az országban. A 18. század második felében Mária Terézia, majd fia II. József uralkodása idején az egyházszervezet átalakításának köszönhetően több addigi le-

ányegyház alakult át önálló plébániává, és több helyen a kegyúr anyagi támogatásával (pl. gr. Esterházy Ferenc kancellár) új templomot emeltek. A terület földrajzi fekvésének köszönhetően Mátyusföld népe elsőként ismerkedett meg a Nyugatról érkező reformáció tanaival. A reformáció fő támogatója Thurzó Elek országbíró, a semptei uradalom birtokosa volt. A 16. század közepére a vidék teljesen protestánsná vált, amit Oláh Miklós 1561-ben és 1562-ben elvégzett egyházlátogatása támaszt alá. A reformáció lutheri és kálvini ága kezdetben a Mátyusföldön sem különült el élesen egymástól. Erre az 1592-ben megtartott galántai zsinaton került sor. A kálvini helvét irányúak ekkor alkották meg saját kánonaikat, amelyek a lutheri irányzattól főképp az úrvacsora másképp értelmezésében tértek el. Megalakult az önálló egyházszerkezeti egység, a Csallóköz-Mátyusföldi Református Egyházkerület, amelyet a források akkor még samarjai, felső-dunamelléki vagy komáromi néven említenek. Az egyházkerületet öt egyházmegye alkotta, Mátyusföld gyülekezetei a komjáti (más néven ürményi), és a csallóközi (más néven somorjai) egyházmegyéhez tartoztak. Az ellenreformáció idején a katolikussá vált főurak elűzték birtokaikról a protestáns prédikátorokat, s lefoglalták az addig használatban levő protestáns templomokat. Némi enyhülést hozott a linzi béke törvénybe iktatása az 1646–47. évi országgyűlésen. Mátyusföld területén ekkor ítélték vissza a reformátusoknak a negyedi, a deáki és a szenci templomot. A 17. század második felében újabb üldözésben volt részük a protestánsoknak, de ennek ellenére több gyülekezet életképes maradt. Ezt bizonyítják az 1641 és 1663 között megtartott zsinatok Farkasdon. A 17. század végén már törvényekkel korlátozzák a protestánsok vallásgyakorlatát. Az 1681:26. tc. név szerint határozta meg azokat a településeket, amelyekben a protestánsok szabadon gyakorolhatták vallásukat. Ezek lettek az ún. artikuláris helyek. Csak ott építhettek templomot, lelkészlakot és iskolát, nyilvánosan csak ott lehetett szabadon gyakorolni a vallást. Mátyusföldön Pusztafödémes és Réte volt a két kijelölt artikuláris hely. Az ezeken kívül való vallásgyakorlást csupán II. József 1781. évi türelmi rendelete tette lehetővé. Ott, ahol legalább száz nem katolikus család élt, a protestánsok templomot, iskolát és paplakot építhettek. A törvény hatására Mátyusföldön is újraéledtek a protestáns gyülekezetek, és megindult a torony és harang nélküli, utca felőli bejáratral nem rendelkező protestáns templomok építése. A teljes vallásszabadságot azonban csak az 1848. évi áprilisi törvények biztosították.

A mátyusföldi társadalmi, nemzetiségi és vallási összetételének alakulása a történelmi események következtében az idők folyamán többször és jelentős mértékben megváltozott. Az etnikai és társadalmi térszerkezet változásait befolyásolták a járványok, a háborúskodások, a spontán és szervezett migrációk, de az egyes államhatalmi változások is, melyek radikálisan átalakították a térség társadalmi, nemzetiségi és vallási összetételét. A történelmi tények interpretációjánál elengedhetetlen követelmény az etnikai, a vallási jellegű változásvizsgálat. A régió társadalmi és vallási összetételére az előzőekben már utaltunk. Az etnikai térszerkezet változásának kérdése ettől jóval összetettebb. A régió nemzetiségi struktúrájára vonatkozóan a középkorból bár csak becslésekre hagyat-

kozunk, a szlovák–magyar etnikai határ az általunk tárgyalt Mátyusföldtől jóval északabbra húzódott. Ezt igazolják a fennmaradt írásos források. A török pusztítás, de elsősorban a tizenöt éves háború jelentős hatással volt a régió etnikai struktúrájára. Az újratelepítés és migráció kapcsán a 18. században ennek a határnak a délre tolodásával kialakult egy új etnikai struktúra, amely többé-kevésbé megegyezett a második világháború idejének állapotával. Az általunk értelmezett Mátyusföld lakosságának többségét az évszázadok során a magyar etnikum alkotta. Második legnépesebb népcsoportként a szlovákság követte, mely a Boldogfa–Réte–Kismácséd–Nagymácséd–Vága–Vághosszúfalu vonaltól északra élt viszonylag zárt tömbben. Számarányuk a régióban a népszámlálások tükrében (1880–1930) 18–41% között mozgott. Harmadik etnikumként a németiséget tartjuk számon. A II. József alatt Diószegre és Újhelyre betelepített német telepesek mellett a német népességet a mezővárosokban élt zsidóság alkotta. Számuk a volt Galántai járásban jelentősebb: de itt sem érte el az összlakosság 10%-át, sőt folyamatos csökkenéssel 1930-ban ez az arány 1%-ra zsugorodott. Az 1918–19-es államfordulat negatívan hatott a magyar lakosság arányának alakulására. Tíz év alatt – 1920 és 1930 között – a magyarok számaránya 14%-kal csökkent, míg a szlovákságé 26%-kal növekedett. Ez a csökkenés részben visszavezethető a természetes asszimilációra, a földreform végrehajtása során lezajlott újabb migrációs hullámra, mely alapján szlovák, morva és cseh telepesek érkeztek a vidékre, de az állami hivatalok erőszakos és burkolt asszimiláló törekvéseire is, melyeket az 1930-as népszámlálási eredmények kapcsán a legfelsőbb kormánykörök is elismertek.

A kötet tanulmányai egy hosszabb időszak kutatási eredményeire alapulnak. Bármennyire törekedtünk is a teljességre, tisztában vagyunk vele, hogy a könyvnek objektív okok miatt így is van néhány hiányossága. Csak remélni tudjuk, hogy ez a szerzőket további kutatásra ösztönzi, és az egyes tanulmányokat kibővített, átdolgozott formában a jövőben önálló kötetekként olvashatjuk majd. Az idegen nyelvű rezümé mellett a könyv hely- és névmutatót is tartalmaz.

Bukovszky László

Jegyzetek

- 1 Elsősorban Hübner János, Gulyás Elek, Vörös Ferenc, Zeller Elemér, Endreffy János, Troch Pál, Czibor József és Vájlak Sándor helytörténeti kutatásaira gondolunk.
- 2 Sbířka zákonu a nařizení. Praha 1922, 1835–1836. A járások új közigazgatási elrendezéséről szóló törvény alapján az általunk tárgyalt természetföldrajzi térséget teljesen magába ölelte a Galántai és a Vágsellyei járás Szencsel és Szereddal egyetemben.

A Mátyusföld történelmi meghatározása

A Mátyusföld megnevezés a történelmi szakirodalomban eltérően értelmezett tájegységet jelent. Meghatározása ma sem egyszerű, bár az utóbbi években több, kisebb-nagyobb munkában próbálták pontosabban meghatározni a kutatók, főleg néprajzkutatók. Legutóbb Liszka József *A Szlovákiai magyarok néprajza* című művében foglalkozott a Mátyusföld tájegységének körülhatárolásával, megnevezésével és belső tagolásával.¹ Munkájában az eddig ismert szakirodalomban feltüntetett meghatározásokat gyűjtötte csokorba és adja közre szó szerinti idézéssel, vagyis teljes hitelességgel. Előtte Pukkai László a *Mátyusföld I* előszavában szintén ismertetett korábbi nézeteket. Munkája az egykori (1960–1996) Galántai járás újkori történelmének kutatásával foglalkozott, amely nagyban felölelte az egykor Mária Jeršová által értelmezett Mátyusföldet, így műve címének a Mátyusföld elnevezést adta. E mű szabad folytatása a *Mátyusföld I*, amely egy régió múltját próbálja tömören néhány szempontból vizsgálva bemutatni. Le kell szögezni, hogy a bemutatott régió nem egyezik meg a 19. században szűkebb értelemben vett, valamint az újkori kutatók nagy többsége által értelmezett Mátyusfölddel. Attól némileg nagyobb területet próbál elemezni, nemcsak az egykori Vízköznek is nevezett Kis-Duna és Vág-közét a Kárpátoktól kis-sé délre fekvő magyar nyelvhatártól kezdve Gútáig, hanem a Vágon túli, többségükben magyarul lakta falvakat is figyelemmel kíséri.

Mátyusföld a történelmi forrásokban, dokumentumokban sem egyhangúlag pontosan meghatározott területként szerepel. Eredetileg minden bizonnyal Trencsényi Csák Máté (akit kortársai Mátyusnak is neveztek) által bírt észak-magyarországi területet jelentett.

Csák Máté birtokai magukban foglalták Árva, Liptó, Trencsén, Zólyom, Pozsony, Nyitra megyék területét, vagyis az egész Vág völgyét a folyó kezdetétől Komáromig, valamint a Vág és Garam közét is. Tartományába mintegy 40 vár és 500 falu tartozott. Az oligarcha nagyúr utód nélkül halt meg, halála után az egykor általa uralt területet a 14. század első felében róla nevezték el. Oklevélben először mint „*terrae Mathei*”, vagyis „Mátyás földje” szerepel 1384-ben.² A 15. század elején 1402-ben már mint „*comitatus de Mathysfewlde*” van feltüntetve, ami meghatározott, egybetartozó, talán az öngazgatás valamilyen formájával rendelkező területet jelenthet, vagy legalábbis egy valamilyen módon egybetartozó régiót sejtet. A fogalom ilyen formájában még 1481 és 1482-ben fordul elő. A 16. századra a Mátyusföld alatt értett tájegység összeszűkült, 1545-ös tizedjegyzék már csak Pozsony megyei falvakat ért rajta: Mathvsfelde kerület-

ben Dejtétől a Kis-Dunáig és a Kis-Kárpátoktól a Vág folyóig. Több 16. századi forrás értelmezi a Mátyusföldet ilyen értelemben.

A tájegység más, tágabb értelmezéséhez nagyban hozzájárult az a tény, hogy a 17. században önálló református egyházmegye megjelölésére is szolgált, hiszen a Komárom megyei református egyházmegyét nevezték mátyusföldinek. Ez sokkal tágabb tájegység volt, mint az 1545-ben jelölt terület, beletartozott több mint 40 anyaegyház, többségben Komárom és Tata környékéről, így pl. Nagymegyer, Füß, Csicsó stb. Szükséges azonban kihangsúlyozni, hogy a komáromi, más néven mátyusföldi református egyházmegye területi fejlődése is bonyolult volt. A szűkebb Mátyusföld része minden bizonnyal már a 16. század folyamán létrejött, hiszen a reformáció sok hívet szerzett a pozsonyi esperesség területén is, amit legjobban az 1565-ös egyházlátogatási jegyzőkönyvek bizonyítanak³. A mátyusföldi református egyházmegye, magában foglalta Nyitra megyében az Érsekújvári járást és a Nyitrai járásnak a Nyitra folyó bal partján elterülő részét egészen Nyitra magasságáig, valamint az egész Szigetközt. Az elmondottakból tehát kiderül, hogy a 16. században a reformáció terjedésének idején a Mátyusföld fogalma a pozsonyi főesperesség részének megjelölésére is szolgált, de beletartozott Érsekújvár környéke egészen Párkányig. Később már Mátyusföld alatt Pozsony megye keleti, Nyitra megye déli, továbbá Komárom és Esztergom megyének a Dunától északra elterülő részét értették.⁴

A „mátyusföldi” elnevezés többször szerepel a fennmaradt forrásokban az azonos nevű helységek megkülönböztetésére pl. Pázmány Péter által elrendelt egyházlátogatás alkalmával a pozsonyi főesperességben található Kürtöt mátyusföldi Kürtnek nevezi, ami annál is érdekesebb, mivel a latin nyelvű forrásban ez magyar betoldást jelent.⁵

Míg a 16–19. században a Mátyusföld fogalom területi meghatározás volt, a 20. században a csehszlovák állam megalakulása után új jelentést kapott. A fogalom leginkább a Kis-Duna és a Vág között elterülő magyarlakta területre vonatkozott. Mivel a fogalom pontos korszakonkénti meghatározása nem volt feljegyezve, a múltban a fogalom különböző magyarázata terjedt el.

Jegyzetek

- 1 Liszka József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely, 2002, 205–208.
- 2 Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. II. köt. Budapest, 1988, 110.
- 3 Bucko, Vojtech: *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564*. Bratislava, 1939, 123–289.
- 4 Kúr Géza: *A komáromi református egyházmegye*. Pozsony, 1993, 139–144.
- 5 Beke Margit: *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei*. Budapest, 1994, 252.

A Mátyusföld közigazgatásának alakulása

A közigazgatás-történet a történettudomány több ágára kiterjedő szakterület. Az alkotmánytörténetre, a hivataltörténetre, de ugyanakkor az archontológiára támaszkodik, és az általuk tárgyalt jogintézmények fejlődését és a gazdasági, társadalmi változásokkal való összefüggését tárja fel.¹ Ezen keresztül próbáljuk bemutatni a Mátyusföld mint tájegység önkormányzati igazgatásának formáit a középkortól a második világháború befejezéséig, 1945-ig, annak ellenére hogy a történelmi megyerendszeren belül sosem képezett önálló közigazgatási egységet.

Az általunk értelmezett Mátyusföld a honfoglalástól 1918–19-ig a Magyar Királyság, ezt követően húsz évig a Csehszlovák Köztársaság, majd az első bécsi döntést követően 1938-tól 1945-ig újra a Magyar Királyság államszervezetének kormányzata alatt állt. Mindhárom említett korszak helyi szintű igazgatására kisebb-nagyobb eltérésekkel jellemző volt a háromlépcsős – vármegye, járás, mezőváros-falu (község) – igazgatási forma.

A vármegye

A történelmi Magyarország alapvető közigazgatási és önkormányzati szervei a vármegyék voltak. A vármegyék intézményrendszere az évszázadok során több változáson ment keresztül. A magyar történettudomány három típusát különbözteti meg: a királyi (10–13. század), a nemesi (13. század–1848) és a polgári vármegyét (1870–1944).² A tárgyalt régió a meghatározott időszakon belül két történelmi vármegye: Pozsony és Nyitra vármegye keleti és délnyugati részét alkotta egészen 1923-ig. A közöttük meghúzódó közigazgatási határt a Vág folyó természetes ága, és Vághosszúfalutól északnyugatra, a déli irányba húzódó Holt-Vág medre alkotta Negyedig.³ A polgári megyerendszer csehszlovák időszaka alatt szakítottak a magyar megyerendszer több évszázados hagyományaival, és a 126/1920. sz. törvény alapján 1923. január 1-jei hatállyal Nyitra megye Vágsellyei járását Pozsony nagymegyéhez (zsupa) csatolták. A Bach-korszak közigazgatási rendszerét leszámítva, először fordult elő a történelem során, hogy a régió részben közös megyei igazgatás alatt állt. Hasonló helyzet állt elő a bécsi döntést követően is 1938 késő ősztől 1945 tavaszáig. A visszacsatolt mátyusföldi régió a 9330/1938 ME rendelet alapján a Nyitra és Pozsony vármegyék csonka részéből kialakított Nyitra–Pozsony közigazgatásilag e.e. vármegye része lett.⁴ A vármegye székhelye Érsekújvár volt.

A Szent István-féle megyerendszer kiépítésének eredetét és küldetését a szakirodalom többféleképpen magyarázza. A frank, a szláv vagy a honfoglaló

magyarok szállásterületéből eredeztetett vármegyék feladata sem teljesen egyértelmű. A királyi vármegyék a királyi birtoknak és az ott élt népeknek igazgatására, a bírói hatalom gyakorlására és az adószedés végrehajtására terjedt ki.⁵ Fő tisztviselője az ispán (comes, comes comitatus, comes parochiae) vagy vár-ispán (comes castri) volt. Mint az uralkodó bizalmi emberét, ő nevezte ki és bocsátotta el. Ebből adódóan korlátlan ura volt a vármegyének, csak a királynak tartozott felelősséggel. A 13–14. századtól a nemesi vármegyék kialakulása lényegesen megváltoztatta az ispán jogállását. Ez elsősorban az igazságszolgáltatásra volt érvényes. A vármegye szervezetének módosulása következtében a vármegyét már nem egyedül az ispán, hanem a helyettese és a szolgabírák képviselték. Ezek után alakult ki a 14–15. századtól a főispáni tisztség (supremus comes). A főispán egészen a megyerendszer végéig a király, illetve az államhatalom képviselője volt. Kezdetben részt vett a vármegye közigazgatásának intézésében, később azonban tevékenységének súlypontja a királyi udvarra helyeződött.⁶ Az ispáni, majd később a főispáni tisztség örökös (supremus et perpetuus comes) megbízatássá fejlődött, melyet az uralkodó ajándékozott generációról generációra néhány neves főnemesi családnak, a nádornak, az esztergomi érsekségnek és az ország több püspökségének. Annak ellenére, hogy ez a rang az országban a 15. századtól lett általános⁷, Nyitra vármegye örökös (fő) ispáni tisztét a mindenkori nyitrai püspök 1302-től látta el 1777-ig.⁸ Pozsony vármegye örökös főispáni tisztét a Pálffy-család 1599-ben nyerte el az uralkodótól.

1. Pozsony vármegye címere

2. Nyitra vármegye címere

A nemesi vármegye tipikus képviselője volt az alispán (vicecomes). Hivatalának kialakulása azonban még a rendi vármegyét megelőző időszakra nyúlik vissza.

Eredetileg az ispán (főispán) helyettese volt, akit familiárisai közül választott ki. A 16. századtól, az 1548:70. tc. alapján azonban a megyei közgyűlés hagyta jóvá a főispán jelöltjét az alispáni posztra. A rendiség megerősödésének szerepét igazolja az 1723:56. tc. Az alispán személyét ezt követően a megyei közgyűlés (congregatio) a főispán négy jelöltje közül választotta. A hivatal betöltését átmeneti jelleggel több mátyusföldi nemesi család képviselője is ellátta. A 19. század második felétől az 1870:42. tc. alapján a polgári vármegye első számú tisztviselője lett, mely – az 1919–1938 közötti időszakot leszámítva – érvényben volt egészen 1945-ig.

A járás

A járás mint önálló közigazgatási egység megállapítása, mely a közigazgatás terén önálló döntéshozattal bírt és saját apparátussal működött, csak a polgári vármegye (megye – zsupa) cseh-szlovák időszakára (1923–1938) volt érvényes. Bár ez a rövid életű rendszer sokat merített a magyar vármegyerendszer részét képező járási közigazgatásból, alapjaiban különbözött tőle. A járások kialakulása Magyarországon a nemesi vármegyékkel egy időre tehető, mikor a 13. század elején (1232) az igazságszolgáltatáson belül a bírói hatalmat a királyi szervensek között a megyésispánnal együtt a szolgabírák gyakorolták.⁹ A század végére a szolgabíró (iudex serventium, iudex nobilium) már nem állt kapcsolatban a várispánsággal, ugyanis a királyi várszervezet és a megye ekkorra már teljesen kettévált. A vármegye igazgatása megkívánta kisebb területi egységek kialakítását. III. András az 1290:16. sz. törvénycikkben elrendelte vármegyénként négy szolgabíró megválasztását. A négy választott szolgabíró a vármegye egy bizonyos földrajzi területén látta el az igazságszolgáltatás és a közigazgatás (hátjárás, adóösszeírás, adókivetés, -beszedés, nemesek összeírása) feladatait. Joghatósága kiterjedt nemcsak a területen élő nemesekre, hanem a kiváltság nélküli városlakókra és jobbágyokra is.¹⁰ Ők gondoskodtak a helytartótanács és a vármegye rendeleteinek végrehajtásáról a községekben. A tekintélyes jómódú középbirtokos nemesek által viselt hivatalnak a középkortól egészen a 19. század második feléig ritka esetben volt csak állandó székhelye. A járások (processus) általában a szolgabírák száma, esetleg azok neve alapján voltak megjelölve. A szolgabírói tisztséget Nyitra vármegyében az oklevelek 1307-től említik, név szerint azonban ez első szolgabírakat: Paulus Fodor de Ilmer és Andreas (Ürményi Fodor Pál és András), valamint Valentinus de Wyfalu fiát (Újfalussy Bálint fia) 1405-ből ismerjük.¹¹ A négy szolgabírói járásra vonatkozó első adatunkat Pozsony vármegye 1553. évi portális összeírásából merítettük. Ennek alapján a vármegye területe közigazgatásilag a fő járásra (Processus Primus, szolgabíró Markos András), Hegyi Imre, Gancs Miklós és Fekete György szolgabíró járásaira volt felosztva.¹² Az általunk tárgyalt mátyusföldi régió települései a fő, Hegyi Imre és Gancs Miklós szolgabíró járásába tartoztak.¹³ A 16. század végén (1598) a vármegye négy járását sorszámokkal jelölték. A 18. század első felében a megye északkeleti felét magában foglaló második járást Alsó-külső

(Processus inferior extraneus), majd a 19. század elején Külső (Processus extraneus) szolgabírói járásra nevezték át, melybe 47 település tartozott.¹⁴ A járás területét a szomszédos Nyitra vármegye Nyitrai járásától a Vág folyó és a Holt-Vág, míg nyugati oldalról a Dudvág folyó és mezsgyéje választotta el.

3. Pozsony vármegye térképe 1811-ből

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverését követően az osztrák neoabszolútizmus alapjaiban megváltoztatta az ország kormányzását. A járásokban ekkor kezdődik el a polgári kori alsó fokú közigazgatási központok kiépítése azáltal, hogy egy adott tájegység gazdasági központjába telepítik a közigazgatási és pénzügy-igazgatási hivatalokat, valamint a jogszolgáltató és rendfenntartó hatóság egységeit.¹⁵ Magyarország ideiglenes közigazgatásáról szóló császári rendelet alapján a megyei főnökök hatósági kerülete járásokra lett felosztva, melyek élén a főbíró (járás szolgabíró) állt.¹⁶ Ezek a közigazgatási egységek a járásokon belül létezett kerületeket figyelembe véve alakultak meg 1849 nyarán. Így jött létre pl. a Szeredi, a Galántai és a Vágsellyei járás. Az ideiglenes közigazgatás megszűnését és a végleges közigazgatási szervezetet a Belügyminisztérium 1854. április 6-án kelt 1854/87. sz. rendelete mondta ki. A rende-

let alapján a szolgabírói járási hatóságok hivatali tevékenységüket 1854. április 29-én kezdték meg.¹⁷ Az 1853. augusztus 17-én, október 9-én és november 16-án megállapított legfelsőbb határozatok alapján a Pozsonyi közigazgatási területen belül a Mátyusföld Pozsony megyei része a Pozsony-vidéki és a Vágsellyei járásba, míg Felső-Nyitra megye mátyusföldi része (Szered és környéke) a Nagyszombat-vidéki járásba tartozott.¹⁸ Az Októberi Diploma után az alkotmányosság visszaállítását követően Pozsony vármegye újrászerveződő megyei igazgatása visszatért a vármegye 1849 előtti területi elrendezéséhez. E szerint a vármegyét hat szolgabírói járás alkotta. A Külső járás három kerületre oszlott. Galánta a járás főhelye, ahol a főszolgabíró lakott, míg Szered és Diószeg a 2. és a 3. kerület székhelye volt.¹⁹

4. A Galántai Főszolgabírói Hivatal épülete

A vármegye járási beosztásában lényeges változást eredményezett az 1870:42. törvénycikk. A törvény alapján a vármegye járásainak száma hétre nőtt. A Külső járásból levált a szlovák többségű Szered és vidéke, mely a Nagyszombati járáshoz lett csatolva, ugyanakkor a Felső-Csallóközi és a Pozsonyi járásból leválasztott községekkel létrehozták a Szenci járást.²⁰ Ez a járási közigazgatási beosztás Pozsony vármegyében 1923-ig volt érvényben.

A történelmi Nyitra vármegye szolgabírói járásainak a száma eredetileg szintén négy volt. Hasonlóan, mint Pozsony vármegyében, itt is kezdetben a szolgabírák után nevezték el, de 1608-ban sorszámokkal illették őket. Viszonylag korán, a 17. század első felében már állandó székhelyük után nevezték el a járásokat (Hegyentúli, Nyitrai, Bajmóci, Bodoki).²¹ 1676-ban a meglévő járások számát a Hegyentúli járás két részre osztásával ötre növelték. A Mátyusföld keleti része

a Nyitrai szolgabírói járás, majd annak 1821-ben megtörtént felosztása után a Felső-Nyitrai járás igazgatása alatt állt egészen 1849-ig. Minden járást egy szolgabíró irányított. A 17. század második felétől (1668) egy-egy esküdtet alkalmaztak, 1740-től viszont a megnövekedett hivatali ügyintézés miatt a szolgabírók mellé a vármegye 1-1 alszolgabírói állást szervezett meg. Az így létrejött 12 körzet lett az alapja a vármegye új közigazgatási beosztásának 1872-ben. A már említett 1870:42. tc. alapján a vármegye területét 12 főszolgabírói járásra osztották.²² A vágsellyei régió községei közigazgatásilag a tornóci székhelyű Vágsellyei járásba tartoztak egészen 1923-ig.

5. Csemniczky Géza, a Vágsellyei járás főszolgabírája

sége felügyelő és irányító hatósága, ő elnökölt a községek tisztújító székein stb. Utasításait az alispántól vette, s közvetlenül vele érintkezett a hivatali ügyekben.²⁴

A magyar vármegyrendszeren belül a (fő)szolgabírói járásokban a megye külső tisztviselői teljesítettek hivatali beosztást (főszolgabíró, szolgabíró, esküdt stb.). A járásoknak nem volt saját önkormányzatuk, testületi szervük sem, így az évszázadok során, mint a vármegye dekoncentrált szerveként működtek. Trianon után a helyzet lényegesen megváltozott az 1920/126. sz. törvény életbe lépésével 1923. január 1-jétől. Az új járási hivatalok hivatali ügyköre ugyan sokban hasonlított a megszűnt főszolgabírói hivatalokéval, egy pontban azonban lényegesen különbözött tőlük. A törvény alapján minden járásban egy nyolctagú választott önkormányzati szerv, a járási tanács alakult. A járások önkormányzati jogait az 1927/125. sz. törvény tovább erősítette. Miután Szlovákia (Szlovenszkó) területén 1928. július 1-jével megszűntek a megyék, a politikai járások közigazgatási kompetenciája jelentősen megváltozott. A törvény alapján a politikai járás legmagasabb önkormányzati szerve a 2/3 részben választott,

Vágsellye a 19. század utolsó évtizedében nem nézte jó szemmel, hogy a volt mezővároson kívül volt a járási székhely. Többéves kardoskodás után a vármegye törvényhatósági bizottságának 1915. június 17-én meghozott döntése alapján a Vág folyó bal partjáról Tornócról Vágsellyére helyezték át a főszolgabírói hivatalt. Az új hivatal a járási székhelyen november 4-én kezdte meg tevékenységét.²³ A polgári vármegye idején a főszolgabírót a megyei törvényhatósági bizottság (közgyűlés) választotta, az 1870:42 és az 1886:21. tc. alapján a járás vezető tisztviselője volt. Hivatali tevékenységében a szolgabíró és a közigazgatási gyakornok volt segítségére. A vármegye érdekeinek védelme és örökődése mellett hivatali ágendája nagyon sokrétű volt. Ő volt a járásába tartozó köz-

1/3 részben kinevezett tagokból álló járási képviselő-testület volt. Ennek tagjaiból választották meg a járási tanácsot, mely a járás és a községek költségvetését felügyelte. Mátyusföld járási beosztásában 1923-ban lényeges változás történt az 1922/378. sz. törvény alapján. A járások új közigazgatási beosztását meghatározó törvény ugyan meghagyta a Galántai és a Vágsellyei járást, az államalkotó csehszlovák nemzet számarányának megnövelése céljából azonban jelentős területi változtatásokat eszközölt. Az eredeti (történelmi) Galántai járástól elcsatolták a színmagyar Deáki, Pered és Zsigárd községet, ugyanakkor a megszüntetett Szenci járásból 16 községet, az északi Nagyszombati járásból Szeredet, Páldot, Gesztet és Ábrahámot csatolták hozzá. Az államhatalom célja ezzel az volt, hogy a járásban a csehszlovák nemzetiségűek több mint 20%-os arányát biztosítsa. A Vágsellyei járás községeinek száma a már említett három település átcsatolásával 17-re nőtt. Ezzel biztosítva volt a járás csehszlovák értelemben vett optimális etnikai szerkezete, melynek megtartásához a hivatalok görcsösen ragaszkodtak. Így utasíthatta el a járási hivatal – nemzeti érdekre hivatkozva – Mocsonok és Felsőkirályi kérelmét 1936-ban arra vonatkozóan, hogy a két települést közigazgatásilag csatolják a szomszédos Nyitrai járáshoz.

6. Dr. Szenczy Géza, a Galántai járás főszolgabírája

7. A Szenci Főszolgabírói Hivatal épülete

Az első bécsi döntés után a visszacsatolt területeken 1938. december 12-ig a katonai közigazgatás volt érvényben. A 9330/1938 ME rendelet alapján visszaállított megyerendszer szerint Nyitra-Pozsony k.e.e. vármegyék mátyusföldi részét a Vágsellyei és a Galánta járás ölelte magába.²⁵ A visszaállított főszolgabírói hivatalok élére legtöbb helyen az 1918-at követően mellőzött és eltávolított személyek kerültek. A régió nyugati részének igazgatását a Galántai Főszolgabírói Hivatal szenci kirendeltsége felügyelte 1939-től.²⁶

Mezővárosok

Az egyes településtípusok fejlődése a középkortól egészen 1848-ig sokban különbözött egymástól. Meghatározó jellegű volt földrajzi fekvésük, gazdasági jelentőségük, lélekszámuk, földesúri viszonyuk is, de a közöttük lévő különbséget az elnyert privilégiumok határozták meg.²⁷ A magyarországi településhálózaton

belül különös helyet foglaltak el a mezővárosok (oppidum). A 13–14. századtól kialakult mezővárosok egytől-egyig földesúri hatóság alatt álltak, és az elnyert kiváltságok által kisebb gazdasági centrummá fejlődtek. A magyar történettudomány a világi és az egyházi főhatóság alatt élő mezővárosokat különbözteti meg²⁸. A világi főhatóság alatt álló mezővárosok halmazában azonban önálló csoportot képeznek a nemesi mezővárosok (oppidum nobilitare)²⁹, amire a mi esetünkben Galánta a példa.

A magyar mezőváros elnevezést a 17. században kezdték használni. Ezzel különböztették meg a fallal körülvett városokat a „mezőben lévő” településektől, melyeket a latin források „oppidum”-ként jelöltek.³⁰ Mohács után néhány mezőváros a Mátyusföldön a török támadásai ellen palánkkal vagy földsánccal védekezett (Farkasd, Vágsellye, Galánta), Semptét azonban erős vára védte.³¹

A mezővárosokat többen vásárhelyeknek is nevezik, a vásártartásra vonatkozó kiváltságokat azonban megelőzték a kisebb szabadalmak. A Mátyusföld első mezővárosait az okleveles források a Mohácsot megelőző időszakból említik. Kialakulásuk az említett világi és egyházi főhatóság eredményeként követhető nyomon. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszott a vidék két meghatározó királyi várbirtoka: a cseklészi és a semptei. Mindkét várbirtokhoz vámok is tartoztak, melyek főhelyein alakultak ki a régió legrégebbi mezővárosai, melyek egyben jelentős vásárhelyekké és igazgatási központokká alakultak. A cseklészi vár tartozékaként szereplő Szencet 1335-ben már vásárhelyként említi az oklevél.³² Az 1412. január 15-én kelt oklevélben, melyben Pozsony és Moson vármegyék területén fekvő révek és vámszedőhelyek felé vezető utak rendezésével foglalkoztak, Szenc már mint mezőváros szerepelt.³³ A régió középső részén elterülő Szered piacát egy 1361-ben és egy 1400-ban kelt oklevél is említi.³⁴ A települést 1423-ig a források váltakozva hol faluként, hol mezővárosként említik. 1426-tól viszont annak ellenére, hogy a mezővárosi kiváltságot tartalmazó privilégiumát nem ismerjük, egészen a dualizmusig mezővárosként szerepel.³⁵ A mezővárosi jogot biztosító privilégiumot maga a földesúr, vagy kérésére az uralkodó adta ki a településeknek. A semptei és a cseklészi uradalmat a hozzá tartozó mezővárosokkal és falvakkal II. Lajos 1523. június 11-én kiállított oklevelével Thurzó Elek tárnokmesternek ajándékozta.³⁶ Az uralkodó ezt megelőzően Thurzó Elek kérésére a két uradalomhoz tartozó központi jellegű települések (mezővárosok-oppidum) részére kiváltságlevelet adott ki.³⁷ A Szered, Sempte, Szenc és Felsőszeli részére kiadott oklevélben az uralkodó a négy település lakosai számára adó- és vámmentességet biztosított az egész ország területén. A semptei várbirtokhoz tartozó települések számára ez az első fennmaradt oklevél, mely az említett települések mezővárosi szabadságait tartalmazta. A mohácsi katasztrofális vereséget megelőzően kiállított oklevél tartalmát I. Miksa 1569-ben, majd miután az Esterházyak kezébe került a két uradalom – Sempte és Cseklész –, Esterházy Pál kérésére 1659-ben I. Lipót is megerősítette.³⁸ A két volt királyi várbirtok felbomlásával és a birtok többszöri elzalogosítása után 1523-tól a Thurzó-, majd később az Esterházy-család saját uradalmát építette ki. A uradalmon belül az említett 4 mezőváros jelentős igazgatási köz-

pont volt egészen a 19. század közepéig. Felsőszeli esetében ez csak részben igaz, a semptei uradalom déli részének kormányzását ugyanis több kisebb ispánság látta el – közöttük a felsőszeli is –, ami oda vezetett, hogy a 18. században a települést már csak mint jobbágyközséget tartották nyilván.³⁹ Ugyanakkor az ellenkezője érvényes a Semptétől nyugatra lévő Szentábrahámra, mely mint az Esterházyak egyik uradalma a 18. század második felétől a 19. század közepéig mezővárosi ranggal bírt.⁴⁰ Bizonyos források arra engednek következtetni, hogy a Diószeg szomszédságában meghúzódó Nagyfödemes a 15–16. században kiváltságos település, esetleg oppidum lehetett. A Gelle mezőváros körzetébe tartozó királyi birtok II. Lajos által kapott kiváltsága alapján Nagyfödemes előljárósága a 18. században Nagyszombat városával és a pozsonyi káptalannal bíraskodott vámmentessége elismerése végett.⁴¹ A 18. század második felében Nagyfödemes már jobbágyközség, de a gellei szék központja, Egyházgelle, továbbra is mezőváros volt.⁴² A világi földesúri hatóság alatt álló mezőváros volt a Nyitra megyébe tartozó Farkasd is. Annak ellenére, hogy a Mátyusföld déli csücskében lévő település már a 17. századtól több szempontból magán viselte a mezőváros bizonyos jeleit,⁴³ a földesúr Károlyi József kérelme alapján I. Ferenc től évi négy országos kirakodóvásárra és marhavásárra csak 1794-ben kapott kiváltságlevelet.⁴⁴

8. I. Ferenc Farkasd számára kiadott vásártartási privilégiuma 1794-ből

A világi földesúri hatóság alatt álló oppidumok mellett egyházi földesúri mezővárosok is voltak a Mátyusföldön. Vágsellye 1251-től a turóci premontrei monos-

tor birtoka, amit IV. Béla 1252–1269 közt kiadott kiváltságlevelével megerősített, és egyben a szabad falvaknak nyújtott támogatásával biztosított. A rend prépostja Majtényi Uriel 1522-ben a jobbágyi kötelességek pénzbeli megváltásáról szóló oklevelében Vágsellyét városként említi. Mohács után I. Ferdinánd 1536-ban kiadott kiváltságlevelével viszont szabad bírói jogot biztosított a mezővárosnak, amit 1610-ben II. Mátyás megerősített.⁴⁵ A mezőváros vásártartási jogát feltehetően egy eddig ismeretlen privilégium alapján már a 16. században gyakorolta. Az első ismert vásártartási kiváltságlevelet I. Lipót császár 1692-ben adományozta a mezővárosnak, amit II. József 1787-ben megerősített.⁴⁶

9. III. Károly Vágsellye számára kiadott vásártartási privilégiuma 1725-ből

Diószeg ugyancsak egyházi, az óbudai klarissza apácák hatósága alatt álló oppidum volt, és uradalmi igazgatási központ. 1582-ben II. Rudolf császártól vásártartási privilégiumot kapott. A 18. század második felében már nem szerepelt a mezővárosok között, Fényes Elek azonban a Külső járás egyik mezővárosaként tartotta nyilván. Megszűnt vásártartási jogát 1870-ben újította fel.

Az említett mezővárosok között különös helyet foglalt el Galánta mint az Esterházy-család ősi fészke. A települést a 14. századtól a felaprózódott nemesi birtok jellemzi. A 15. századtól a Bessenyeiek, az Esterházyak, a Borsyak és a Waskyak mellett egyre több nemesi család jutott kuriális birtokhoz a településen. A települést 1570-től a források mezővárosnak, oppidumnak említik, ahol évi két alkalommal országos vásárt tartottak.⁴⁷ A privilégiumot II. Ferdinánd 1635-ben újabb két vásár tartásával kibővítette.⁴⁸ A 17. században az addigi me-

zövárostit a források nemesi mezövárostitnak (oppidum nobilitare) nevezik. A mezöváros nemesi telkein élt nemesek közös igazgatás alatt intézték (közirtokosság – compossesurátus) vagytonkezelési és hatóságí teendőiket. A közirtokosságon belül vezették a városka igazgatását, élén a városi hadnaggyal, sőt a közirtokosság volt a helyi római katolikus egyház kegyura.⁴⁹ A nemesi mezöváros (oppidum nobilitare) megjelölés Galántára még a 18. század végén is érvényes, használatos volt.⁵⁰ A 19. századi források többnyire már mezövárostitként említik, de a közirtokosság hatósága egészen 1850-ig érvényben maradt a városka igazgatásában.⁵¹ Az azt követő időszakban, egészen 1945-ig a „nemes közirtokosság” már csak mint a volt nemesi telkek tulajdonosainak gazdaságí társulása szerepelt.

10. A galántai községháza

A földesúri hatóság alatt állt mezövárosok a jobbágyközségektől a rendi felfogás szerint csak annyiban különböztek, hogy a földesúrral kötött szerződések és az uralkodótól nyert szabadságok megfelelő feltételeket biztosítottak fejlődésük számára.⁵² Ezek a különbségek hatással voltak azonban a mezövárosok önkormányzati szerveinek kifejlődésére is, bár megállapíthatjuk, hogy a mátyusföldi mezövárosok belső szervezete jobban hasonlított a jobbágyfalvak önkormányzati hatóságára, mint esetleg a szabad királyi városokéra. A mezövárosok önkormányzati testületi szervét a választott bíróból és esküdtekből (iudex et iurassores) álló tanács, később elöljáróság alkotta. E testületi szerv mellett több alkalommal említődik az egész közösség (tota communitas).⁵³ Az önkormányzati testület élén a bíró állt. Rendszerint a mezövárosok felnőtt férfi lakossága évente választotta őt. A mezövárosi, de a falusi jogszolgáltatás gyakorla-

tára is utal a törvénybíró hivatalának kialakulása. A jegyző, notárius végezte a mezővárosok hivatali írásbeliségét. Az írásbeliség kialakulása magával hozta a pecséthasználatot. Mezővárosaink közül elsőként Szered (1461) és Sempte (1472) használta saját pecsétjét, majd a 16–17. századtól csaknem minden településen általánossá vált. A városi jelleget kihangsúlyozó pecsétkép (Szered – a semptei vár) mellett több esetben azok körirata utal a mezővárosi jogállásra pl.: Vágsellye (SIGILLVM OPPIDI SELLYENSE), Vágszerdahely (SIGILLVM OPPIDI SZERDAHEL), Mocsonok (MOCZONAK VÁROS), Sempte (SIGILLVM OPPIDI SEM- PTE), Farkasd (FARKASD VÁROS) és Szenc (SIGILLVM CUMMUNITATIS OPPIDI VWARDPERG) esetében. Galánta történelmi pecsétje pecsétképében Szent Istvánt, köriratában pedig a SIGILLVM NOB OPPIDI GALANTHA (Galánta nemes mezőváros pecsétje) megjelölést tartalmazza.⁵⁴

A mezővárosok száma koronként változó volt. Általában megállapítható, hogy a Mohács előtt privilégiumot szerzett mezővárosok egészen 1848-ig funkcionáltak. Sőt a közhasználatban a mezőváros megjelölést a 20. századig használták annak ellenére, hogy az 1871:21., a községek rendezéséről szóló törvénycikk ilyen típusú települést nem ismert.

1. táblázat. Mátyusföldi mezővárosok 1773 és 1851 között⁵⁵

Mezőváros	1773	1851
Diószeg	-	X
Farkasd	-	X
Galánta	X	X
Mocsonok	X	X
Sempte	X	X
Szenc	X	X
Szentábrahám	X	X
Szered	X	X
Vágsellye	X	X

Falusi (községi) igazgatás

A feudalizmus alatt a magyarországi települések zömét a falvak alkották. A Mátyusföld településeinek abszolút többségét a földesúri hatóság alatt állt, szokásjogon alapuló jobbágyfalvak képezték egészen 1848-ig. Kialakulásuk a 14–15. századra tehető. Sajátos közigazgatással bírtak, korlátozott önkormányzati jogkörük a szokásjogra épült falutörvényen alapult.

A középkori jobbágyfalvak igazgatása több feladatot foglalt magában. Mint faluközösség igazgatta a falu közös vagyonát, a közös mezőgazdasági termelés során a határt vetésforgóra osztotta, a földesúri, állami és egyházi adót a közösség tagjaira kivetette és begyűjtötte, valamint felügyelt a község belbiztonságára, ami végső soron bizonyos fokú bírói jogköröket is vont maga után. A jobbágyfalvak hatósága a faluközösség által választott bíróból és az esküdtekből állt.⁵⁶

2. táblázat. Pozsony vármegye Alsó-külső járása falvainak előljárói 1769-ben.⁵⁷
(részlet)

Falu	Előljárók (bíró és az esküdtek)
Alsószelei	Mézes Ferenc – bíró Mézes Lőrinc, Seres András
Deáki	Tóth Mihály – bíró Szász István – törvénybíró, Dora János
Felsőszelei	Szabó János – bíró Zay Ferenc, Kukuricza János
Hidaskürt	Modrovszky Márton – bíró öreg Dudás János, ifj. Dudás János, Moravko Márton, Petrás József
Kismácséd	Zsidó György – főbíró Mészáros György, Jónás István, Somodi István, Sárkány István
Nyék	Renczes János – bíró Juhász András, Renczes János
Szentábrahám	Kolar Martin – bíró Čambal Juro, Pavel Čulf, Ondrej Oravec
Vezekény	Nagy János – bíró Dudás István, Szabó János
Vízkelet	Cserháty Mihály – bíró Simon János, Ponyúk István, Simon István
Szered	Vrabec János – bíró Vranka Mihály, Bilka Mihály, Csmelka Ferenc, Nyitray András
Taksony	Bekő Ferenc – bíró Vágovics György – törvénybíró Mészáros Ferenc, Bezúr Mihály
Vágszerdahely	Boledovics Juro – bíró Majko Márton – törvénybíró Slahucska Tomáš, Chrapek Jano

A szélesebb önkormányzati testületet a falugyűlés testesítette meg. A faluközösség élén álló bírót a földesúri hatóság jelöltjeiből választották egy évre, a 2-10 esküdtet viszont a közösség tagjai szabadon választották. A 18. század második felében Mária Terézia úrbéri rendezése kapcsán került sor első ízben a jobbágyközségek igazgatásának országos egységesítésére. Az úrbéri pátens alapján országos értelemben törvényesítette az uralkodó a szokásjogon alapult jobbágyközségi igazgatást. A pátens IX. pontja nyolc paragrafusban tárgyalta a falu közigazgatását: szabályozta jogállását és a falusi hatóságok feladatait. A falu hatóságát a bíró, az esküdtek és a jegyző alkották. A falu bíróját ezentűl hivatalosan a falugyűlésen választották a közösség tagjai a földesúr három jelöltje közül.⁵⁸ A választások felügyeletével a földesúr képviselője volt megbízva. A falusi bíró részt vett a földesúri szolgáltatások, az állami és megyei adó, és az egyházi tized kivetésénél és beszolgáltatásánál, de ugyanakkor a földesúrral és a megyével szemben igyekezett képviselni a közösség érdekeit. Választására a középkorban általában Szent György napján⁵⁹, a 18. századtól november 1-jén

került sor. A választásokon a földesúri hatóságot az uradalmi ispán képviselte. A bíróválasztásokra többnyire a falu főterén, a templom előtt (Nádszeg), a községházán vagy udvarán (Taksony, Felsőszeli), az urasági vendéglőben (Fekete-nyék), de például a falusias jellegű Vágsellyén a temetőben került sor.⁶⁰ A jobbágyfalvak előljárái állását (bíró, törvénybíró, esküdt) csak jobbágyok tölthették be. Az Esterházy-család által kiadott szabadoslevelekben külön kihangsúlyozta a földesúr a kedvezményezettnek, hogy a paraszti terhek mellett felmentették a „bíróság, hadnagyság, esküttség és minden más egyéb paraszti tisztviselés-től.”⁶¹ Az ellenkezőjét bizonyítja azonban a farkasdi gyakorlat 1794 előtt, tehát azt megelőzően, hogy a település a városjog megszerzésével mezővárossá vált. Az előljárási tagjai közt számos kismemes szerepelt, ugyanakkor a falu önkormányzatán belül a településen élt kismemeseket a nemesek hadnagya képviselte.⁶² A bíróválasztások alkalmával a falugyűlés szabadon választotta meg a törvénybíró, az esküdteket és a többi alkalmazottat. A szegődményesek száma különböző volt. Általában minden falunak volt kisbírója, mezőőre, pásztor, éjjeli-őre, de pl. Vágán a szegődményesek között szerepelt a „koporsó csináló” is, aki egy személyben sírásó is volt. A jobbágyfalvak közigazgatásában fontos szerepet bírt a jegyző (notarius).

11. Taksony község képviselő-testületének tagjai 1908-ban

Ő végezte a falu írásos ügyvitelét, vezette a gazdasági jellegű nyilvántartásokat, és a bírói számadásokat. Szabadon választott képviselője volt a falvak hatóságának. Az 1836:9. törvénycikk bizonyos értelemben mérsékelte a falvak auto-

nómiáját a jegyzőválasztásnál. A szabadon megválasztott nótáriust a földesúri hatóság hagyta jóvá.

A reformkor törekvései hatására az 1832–36. évi országgyűlésen rendezték először törvényes keretek között a községek belső igazgatását (9. tc.) és tipizálását (20. tc.). A 9. tc. meghagyta az úrbéri pátensben rögzített és a szokásjogon alapult gyakorlatot a falusi (községi) jegyző hivatalának kivételével, míg a 20. tc. a községek három fajtáját különböztette meg: a rendezett tanácsot nem tartó községet – tehát jobbágyfalut –, rendezett ítélő tanácsot tartó községet és a nemesi községet.⁶³ Az 1848-as márciusi törvények elfogadásával a volt jobbágyfalvak felett megszűnt a földesúri hatóság, ami a főszolgabírón keresztül a vármegyére szállt. A községi igazgatásról szóló első átfogó törvényi rendelkezést az országgyűlés 1871-ben fogadta el. Az 1871:18. törvénycikket tizenöt év után az 1886:21. törvénycikkkel megváltoztatták, mely kisebb módosításokkal egészen 1945-ig volt érvényben. A törvény kis- és nagyközségeket, valamint rendezett tanácsú városokat különböztetett meg. Az első két kategóriába tartozó községek a járási főszolgabíró, míg a rendezett tanácsú városok az alispán hatósága alatt álltak.⁶⁴

12. Diószegi jegyzői lak

ját erejükből nem voltak képesek teljesíteni, ezért a szomszédos községekkel szövetkezve körjegyzőségeket állítottak fel, de önálló képviselő-testülettel rendelkeztek. A községek önkormányzati jogukat képviselő-testületükön keresztül gyakorolták. A fele részben választott, fele részben virilis jogú tagsággal bíró testület normatív módon, önállóan intézte saját belügyeit, szabályrendeletet alkotott, vagyona felett rendelkezett, községi adót szedhetett be és vethetett ki, gondoskodott a község infrastruktúrájáról stb. A községi önkormányzat végrehajtó szervét, a községi tanácsot (bíró, törvénybíró, esküdtek, közgyám) a választók, míg a községi jegyzőt és a községi orvost a képviselő-testület választotta.

A törvény rendelkezése szerint a mátyusföldi régióban a meglévő mezővárosokból egy sem alakult át rendezett tanáccsal bíró várossá. Pozsony vármegye községeiről készült kimutatás alapján 1887-ben a Külső járásban 12 nagyközség szerveződött önálló községi jegyzőséggé, míg a maradék 18 kisközség hét körjegyzőségbe szerveződött. A kisközségek a nagyközségekkel ellentétben a törvénnyel rájuk ruházott feladatokat korlátozott anyagi erejük miatt, sa-

3. táblázat. Községi bírák névjegyzéke 1899-ből (Mátyusföld Pozsony vármegyei része)

Község	Községi bíró
Ábrahám	Csambal János
Alsócsöpony	Glaser Lajos
Alsószeli	Ujvári István
Barakony	Radimák István
Boldogfa	Jankó Antal
Borsa	Szüllő Rezső
Deáki	Polák János
Egyházfa	öreg Takács József
Felsőcsöpony	Deutelbaum Miksa
Felsőszeli	Pónya József
Galánta	Ambrus Ferenc
Gány	Radimák Mihály
Hegy	Lukovits István
Hegysúr	Andrásy Péter
Hidaskürt	Hrobarek Ferenc
Hodi	Grell József
Jóka	Görcs Károly
Kajal	Varjú Antal
Királyrév	Nagy Ignác
Kismácséd	Sárkány Imre
Kosút	Panghy János
Középcsöpony	Bohuniczky J.
Magyarbél	Fülöp Ferenc
Magyardiószeg	Nagy Miklós
Nádszeg	Györi Ferenc
Nagyfödemes	Halász Márton
Nagymácséd	Miklós Antal
Nebojsza	Eibel Ambrus
Németbél	Jankó János
Németdiószeg	Jung Nándor
Németgurab	Turczár János
Nyék	Renczés Ferenc
Papkörmösd	Takács Ferenc
Pénteksúr	Galambos Mihály
Pered	Kovács Benedek
Pusztafödemes	Szelle Sándor
Réte	Prikkel Károly
Szenc	Privits Nándor
Szenckirályfa	Fillipovics Mihály
Szered	Kratochvilla Ferenc
Taksony	Varga Gáspár
Tallós	Koday Ignác
Torony	Vincze Titus
Tósnýarasd	Szilvási Ernő
Újhelyjóra	Varga Imre
Vága	Forró Lajos
Vágszerdahely	Bukovszki Ignác
Vezekény	Arató József
Vízkelet	Csenkey Pál
Zonc	Matus László
Zsigárd	Nagy Vendel

1918 után, a megváltozott államhatalmi helyzetből kifolyólag változások történtek a községek önkormányzatában. Az általános választási jog bevezetése, és az önkormányzati választásoknál is érvénybe lépett pártlistás szavazási mód jelentette a legnagyobb változást. A demokratikus rendszer a bécsi döntéssel véget ért, és a községi igazgatásban újra érvényt szerzett az 1886:21. törvény-cikk.

A jobbágyfalvak történeti fejlődése lényegesen eltért a Mátýusföldön is előfordult nemesi (kuriális) falvakétól. A nemesi falvak (községek) olyan községek voltak, ahol túlnyomó többségében kisbirtokos, köznemesi réteg élt.⁶⁵ Az okleveles forrásokban a 15–16. századtól találkozunk nemesi falvakkal a Mátýusföldön. Kajal, Borsa, Réte és Mácséd falvakat a források már ekkor nemes falvakként említik.⁶⁶ A 16–17. században egyre több jobbágy, katona, polgár szerzett címeres levelet, s vált a köznemesi réteg tagjává. Ugyanakkor a birtokfelaprózódás eredményeként megnőtt az egytelkes (nobiles unius sessionis) kurialisták száma, ami magával hozta a nemesi települések szabályos községi (communitas) szervezetének megalapítását a 17. század végén, de főleg a 18. század közepén.⁶⁷ Ezt a folyamatot jól tükrözi a Pragmatica sanctio korában elvégzett népesség-összeírás eredménye Pozsony vármegyében. 1720-ban a vármegye településeinek (lakott helyeinek) 1/3-a volt kuriális község. Számuk a Mátýusföldön 20 volt.⁶⁸ A 19. század elejére számuk csökkent, de a régió jobbágyközségei mellett a második legnépesebb településtípust alkották.

4. táblázat. Mátýusföldi nemesi falvak 1720 és 1785-ből
(Pozsony vármegye)

Település	1720	1785
<i>Alsócsöppöny</i>	X	X
<i>Apaj</i>	X	X
<i>Barakony</i>	X	–
<i>Felsőcsöppöny</i>	X	X
<i>Galánta</i>	X	Oppidumnobilitare
<i>Hegy</i>	X	X
<i>Jóka (Nagyjóka)</i>	X	X
<i>Kajal</i>	X	X
<i>Kisborsa</i>	X	X
<i>Kosút</i>	X	X
<i>Középcsöppöny</i>	X	–
<i>Magyarbél</i>	X	X
<i>Nádszeg</i>	X	–
<i>Nagyborsa</i>	X	X
<i>Nebojsza</i>	X	X
<i>Pallóc</i>	X	–
<i>Pusztafödemes</i>	X	X
<i>Réte</i>	X	X
<i>Szenckirályfa</i>	X	X
<i>Újhelyjóka</i>	X	X

A személyükben szabad nemesek a vármegye hatósága alatt álltak, együttesen gyakorolták a földesúri jogokat és saját választott testületük vezetése alatt éltek.⁶⁹ A nemesi közösségeknek két típusa alakult ki a Mátyusföldön: az egytelkes (kuriális) és a köznemesi, közbirtokossági falu. Mind a két típusú nemesi falu önkormányzati funkciójára jellemző volt a törvényes alapú községi beligazgatás, a közös gazdálkodás kezelése és kisebb büntető ügyekben az első fokú bírászkodás.⁷⁰ Önkormányzati testületük legmagasabb fóruma a szokásjog szerint a közgyűlés volt, melyet évi rendszerességgel tartottak. A fejlettebb községekben a rendes közgyűlés mellett önálló tisztújító közgyűléseket is tartottak, hasonló időpontban, mint a jobbágyfalvak: Szent György, majd a 18. század második felétől mindenszentek napján. A nemesi falvak élén is az előljáróság állt, élén a bíróval, akit hadnagynak, főhadnagynak, esetleg törvénybírónak neveztek.

Az 1836:9. tc. a nemesi falvak jogi helyzetét és belső életét is érintette. A szokásjogot figyelembe véve jóváhagyta a bíróválasztás gyakorlatát, a 20. tc. pedig szabályozta a falvak bírászkodását. 60 forintot el nem érő szóbeli vagyoni perekben a hadnagy és főhadnagy két esküdttel ítéltethet.⁷¹ A községek jogállásának, szervezetének részletes rendezését az 1862/63. évi országgyűlés sem hozta meg. Azok továbbra is a szokásjog, valamint a vármegye által jóváhagyott statútumok szerint igazgatták belső ügyeiket.⁷² A jobbágyközségekhez hasonlóan önkormányzati hatáskörüket, belső szervezetüket az 1871:18. tc. szabályozta, mellyel kis- és nagyközségekké váltak.

Mivel a nemesi falvak önkormányzata viszonylag későn, a 18. században szilárdult meg, a közösség által kiadott írásbeli dokumentumok is csak ebből a korból származnak. Bár a nemesi heraldikát alkalmazó pecsétekkel ezeknél a településeknél országos viszonylatban már a 18. században találkozhatunk⁷³, a mátyusföldi nemesi falvak esetében ez nem mondható el. A 19. századtól fennmaradt szfragisztiikai emlékek pecsétképe a településen élt nemességre utalnak: kardot tartó oroszlán (Nagy- és Kisjóka, Nebojsza, Pusztafödémes), lovas huszár (Szered – Katona utca, Felsőcsöböny, Kajal), gyalogos huszár (Alsócsöböny), kardot tartó kar (Kosút, Réte) és az ország címerének ábrázolása (Tornóc, Réte).⁷⁴ A nemesi falvak eredeti lakosságára a hivatalos pecsétek mellett azok elnevezése is utal. A 20. század elején az 1894:4. sz. törvénycikk és az Országos Községi Törzskönyvbizottság határozata alapján Nebojsza, Kajal és Kosút hivatalosan megállapított neve elé a Nemes- előtagot csatolták.⁷⁵

Jegyzetek

- 1 Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976 (a továbbiakban: Csizmadia 1976).
- 2 Bán Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomtár*. I–II. Budapest, 1989. Ezt a tagolást kisebb változtatásokkal elismeri a szlovák történettudomány is.
- 3 Mikóvinyi Sámuel megyetérképe 1735-ben készült térképek alapján.
- 4 *Rendeletek Tára*. Budapest, 1938, 9330/1938 ME rendelet a visszacsatolt felvidéki területek közigazgatásáról.

- 5 Kristó Gyula: *A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja*. Szeged, 1993, 117–118.; *Magyar történeti fogalomtár*. I kötet. 255.; Mezey Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, 1998, 125–126.; Žudel, Juraj: *Stolice na Slovensku*. Bratislava, 1984, 11.
- 6 Mezei i. m. 130.
- 7 Uo.
- 8 Nováková, Veronika: Nitrianska stolica do roku 1526 (Vývoj správy a spísomňovania). *Slovenská archivistika*, 1984. 2. sz. 37.; uő: Nyitra, Bars és Abaúj vármegyék tisztségviselői és oklevélkiadásuk 1526-ig. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XVI*. Nyíregyháza, 2003, 29–30.
- 9 Bilkei Irén: *Zala megye közigazgatása a kezdetektől 1541-ig. Zala megye archontológiája 1138–2000*. Zalaegerszeg, 2000, 10–11.; Botka Tivadar: A szolga bírák hivataláról. 1828. (Kézirat, 39.); Mezey i. m. 182.
- 10 Bilkei i. m. 11.; Rábel László: *A vármegyék múltja és jövő hivatása*. Sopron, 1911, 48–51.; Palugyay Imre: *Megye rendszer hajdan és most*. Második kötet. Pest, 1844, 142–164.; Zsoldos Ignác: *A szolgabírói hivatal*. Pápa, 1844, 25–34.
- 11 Novák V. i. m. 30., 50.
- 12 Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (a továbbiakban: ŠA B PŠ). Magistrát Šamorín. Pozsony vármegye 1553. évi portális összeírása.
- 13 A fő járás települései (részlet): Boldogasszonyfalva (Boldogfa), Szempcz, Magyarbél, Németbél. Hegyi Imre szolgabíró járása: Szered, Alsócsöpen, Felsőcsöpen, Alsó Súr, Fölső Sur, Nagy Súr, Farkashida, Keresztúr, Zavar, Kislocz, Nagylocz, Kis Zely, Nagy Zely, Madarász, Zilincz, Apay, Maytény, Geszt, Sz. Abraham, Kismácséd, Diószegh, Nagy Mácséd, Gaan, Szerdahel, Vaaga, Galanta, Taxon, Öön, Totnyárasd, Palocz, Deaky, Pered, Zsigárd, Alsó Szely, Fölső Szely, Vezekén, Nyék, Kürth, Kosolth, Vízkeleth. Gancs Miklós szolgabíró járása (részlet): Thorony, Körmösd, Zonc, Pinter Sur, Nagy Sur, Kiral Falva, Papfalva, Födémes, Nagy loka, Kis loka, loka Úyhel.
- 14 Štátny archív v Bratislave (a továbbiakban: ŠA B). Župa bratislavská I. (a továbbiakban: ŽB I). AC 1743 F7 N15.; Conscriptio Individualis Locorum Processi Inferiori Extraneo ingremiatorum Anno 1785.; Žudel i. m. 37.
- 15 Halász Imre: *Zala megye közigazgatása 1849–1860. Zala megye archontológiája 1138–2000*. Zalaegerszeg, 2000, 90.
- 16 Utasítás Magyarország ideiglenes közigazgatási rendeletének életbe léptetésére.
- 17 *Országos Kormánylap*, V. évf. II. kötet. Buda, 1854, 179.; Szita János: A magyar közigazgatás területi rendezése a Bach-korszakban és az 1849. március 4-i osztrák alkotmány. *Jogtörténeti tanulmányok*. 5. 321–335.
- 18 Uo. 24. §. A rendelet alapján a magyarországi cs. k. főkormány 1856. június 20-án hirdette ki a budai, a pozsonyi és a soproni közigazgatási területek politikai felosztását. E szerint a Vágsellyei járásba a következő községek tartoztak: Barakony, Deáki, Diószeg, Eperjes, Farkasd, Nagyfödémes, Pusztafödémes, Galánta, Gány, Hegy, Hidaskürt, Hodi, Nagy- és Kis-Jóka, Újhely-Jóka, Kajal, Királyrév, Vágkirályfa, Kossuth, Nagy-Mácséd, Kis-Mácséd, Nádszeg, Nebojsza, Negyed, Nyék, Pered, Sellye, Felső-Szeli, Alsó-Szeli, Taksony, Tallós, Toós-Nyárasd, Vágfa, Vezekény, Vízkelet, Zsigárd.
- 19 Magyarország tiszti névtára 1863. Pest, 101–103.
- 20 *Pozsony vármegye szervezete az 1870. XLII. t.c. alapján*. Pozsony, 1872, 17. §.
- 21 Lőrinczy György–Gyürky Géza: Nyitra vármegye önkormányzata és közigazgatása. In: Borovszky Sámuel (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. CD-ROM.; Žudel i. m. 83.; Sprievodca po archívnych fondoch – Štátny archív v Nitre. 21.
- 22 Lőrinczy–Gyürky i. m.

- 23 Bukovszky László: Vágsellye története az 1848–49-es forradalom és szabadságharc-tól Trianonig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. Dunaszerdahely, 2002, 92.
- 24 *Magyar történelmi fogalomtár*. II. 182–183.; Márkus Dezső: *Magyar jogi lexikon*. VI. Budapest, 1907, 444.; Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története*. Budapest, 1946, 535.; Fényes Elek: *Magyarország statisztikája*. II. 1843, 130–132.
- 25 *Rendeletek Tára*. Budapest, 1938. A visszacsatolt Galántai járást 41, míg a Vágsellyei járást 12 község alkotta.
- 26 *Nyitra-Pozsony k.e.e vármegyék Hivatalos Lapja*, 1939. 20. sz.
- 27 Mezey i. m. 148.
- 28 Ember i. m. 567.; Mezey i. m. 148.; Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976, 54–57.; Pálmány Béla: Szempontok a magyarországi mezővárosok típusaihoz az úrbérrendezéstől a jobbágyfelszabadítás befejezéséig (1767–1870). In: *Rendi társadalom – polgári társadalom*. 4. Debrecen, 1995, 5–47.
- 29 Ódor Imre: Nemesi mezővárosok a Dél-Dunántúlon. In: *Rendi társadalom – polgári társadalom*. 4. Debrecen, 1995, 99–104.
- 30 Csizmadia i. m. 54. A szerző Szegedi Jánost idézi, aki Werbőczy *Tripartitumát* elemző művében (1767) használja ezt a kifejezést.
- 31 Novák Veronika: Az első írásbeli forrástól. In: *Farkasd*. Pozsony, 2002, 25.; Sedlák, František: Galánta 1526–1848 között. In: Novák Veronika–Végh András (szerk.): *Galanta*. 30.
- 32 Házi Jenő: *Pozsony vármegye középkori földrajza*. Pozsony, 2000, 480.
- 33 Püspöki Nagy Péter: *Boldogfa*. Bratislava, 1981, 148.
- 34 Házi i. m. 490.
- 35 Sedlák, Vincent: *Sereď v stredoveku*. In: Petrovič, Rastislav–Vrabcová, Eva (red.): *Sereď dejiny mesta*. Sereď, 2002, 45.
- 36 Melníková, Marta: *Mestečko Sereď od Moháča k rokom meruõsmym*. In: *Sereď dejiny mesta*. 52.
- 37 Királyi könyvek 2. CD-ROM. 10–17. kötet.
- 38 Melníková i. m. 53–62.
- 39 *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum ... anno Domini 1773*. Budapest, 1920.
- 40 Uo.; Fényes Elek: *Magyarország s a hozzá kapcsolt tartományoknak állapota*. II. kötet. Buda, 1843, 458.; Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*. I. Pest, 1851, 5.
- 41 Szabó János–Boros Mihály: *A nagyfödémesi plébánia múltjából* (1812, 1945) Pozsony, 1999. 54–62.
- 42 *Lexicorum locorum... 1773*.
- 43 Elsősorban arra gondolunk, hogy pl. 1664-ben a fejadófizetők száma 92 volt, a település a 17. század második felében sánccal volt körülvéve, fejlett önkormányzata volt, és nem utolsósorban: jelentős számú kismemes lakta.
- 44 Novák Veronika: i. m.. In: *Farkasd*. I. m. 42.
- 45 Novák Veronika: Vágsellye 1002 és 1526 között. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. 22–23.
- 46 ŠA B. ŽB I. AC 1787 F52 N 42.
- 47 Sedlák, F. i. m. (Galanta) 25.
- 48 Uo. 26–28.

- 49 Beke Margit: *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637)*. Budapest, 1994, 248.
- 50 ŠA B. ŽB I. Conscriptio Individualis Locorum Anno 1785.
- 51 Galántai Városháza. Szekács István hagyatéka.
- 52 Hudi József: Veszprém mezőváros nemesi községének önkormányzata a 18–19. században. In: *Rendi társadalom – polgári társadalom*. 4. Debrecen, 1995, 115.
- 53 Csizmadia i. m. 56.; Melníková i. m. 49.; Novák V. i. m. (Vágsellye) 78–79.
- 54 Novák, Jozef: *Slovenské mestské a obecne erby*. Bratislava, 1972, 145–345.; Nováková, Veronika: Pečate miest a obcí v regióne Galanty a Šale. Štátny okresný archív v Šali. é. n. 9–45.
- 55 Forrás: *Lexicon locorum 1773*; Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*. Pest, 1851. Jelmagyarázat: X – igen, – – nem.
- 56 Szabó István: *A középkori magyar falu*. Budapest, 1969, 92–95.; Sokolovský, Leon: *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava, 2002, 60–70.
- 57 ŠA B. ŽB I. AC 1769 F 5 N 41.
- 58 Rebro, Karol: *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanská úpravy Jozefa II.* Bratislava, 1959, 501–510.
- 59 Sokolovský i. m. 65.
- 60 Bukovszky László: A községi önkormányzatok alakulása a 18. század végétől 1945-ig. (Kézirat.)
- 61 Slovenský národný archív v Bratislave. Panstvo Šintava-Čeklís. Ielt. sz.131.
- 62 Novák i. m. In: *Farkasd*. 67–72.
- 63 *Az 1832/36-dik évi országgyűlési törvény Czikkkel*. Pozsony, 1836.
- 64 Lackovich Béla: *A községekről szóló törvény magyarázata*. Budapest, 1901, 16.
- 65 Ember i. m. 574.; Mezey i. m. 137.; Ódor Imre: Kurialista nemesek és települések a késő-feudalizmus kori nemesi összeírásokban. In: *Rendi társadalom – polgári társadalom* 2. Gyula, 1989, 33.
- 66 Novák Veronika: Nemeskajal története az első írásos emléktől 1848-ig. In: Pukkai László (szerk.): *Kajal – Nemeskajal*. Nitra, 1997, 6–9.; Püspöki i.m. 169–170. Az 1550-ben végzett határjárások szerint Borsa, Réte és Mácséd nemesi falvakként szerepelnek az oklevelekben.
- 67 Ódor i. m. 36.; Kósa László: *Hét szilvafa árnyékában*. Budapest, 2001, 135.; Hudi József: *A dunántúli nemesi községek statútumai a XVII–XIX. századból*. Veszprém, 1999, 4.
- 68 *Magyarország népessége a Pragmatica sanctio korában 1720–1721*. Budapest, 1896. Magyar statisztikai közlemények. XII. kötet. 100–103.
- 69 Kósa i. m. 134.
- 70 Hudi i. m. 9.; Kósa i. m. 137–138.
- 71 Lásd a 63. sz. jegyzetet.
- 72 Ódor i. m. 40.; Hudi i. m. 3–10. Kutatásunk során eddig nem találtunk a régió kurialis falvaira vonatkozó statútummal.
- 73 Hudi József: A nemesi (curialista) község önkormányzata kutatásának levéltári forrásai. In: *Rendi társadalom – polgári társadalom* 2. 230.
- 74 Nováková, V. i. m. (Pečate) 7.; Novák, J. i. m. 145–345.
- 75 *Pozsony vármegye Hivatalos Lapja*. XIX. évf. (1910) 27. sz.

Mátyusföldi települések az okleveles források tükrében

Mátyusföld történelme a régészeti leletek bizonyossága szerint az őskorban kezdődik. Írásbeli források azon településekre, amelyek e régió kereteibe tartoztak, a magyar írásbeliség kezdetétől maradtak fenn. A legrégebbi olyan oklevél, amelyben olyan terület szerepel, mely később a Mátyusföld része volt, a Szent István által kiadott pannonhalmi apátság alapító oklevele, amely az oklevéltan szakértői szerint 1001, mások szerint 1002-ben íródott.¹ Az oklevél fennmaradt példánya ugyan későbbi eredetű, de a benne foglaltak megegyeznek az eredeti oklevélben megírtakkal. Csak az oklevél toldalékában szereplő adatok vitatottak. Ezek között találjuk a „terra Wag” nevű területet is, mely minden bizonnyal később íródott az oklevélhez, de a régészeti, valamint a művelődéstörténeti adatok ismeretében megalapozottnak látszik az a feltevés, hogy ez a terület már a 11. század elején az apátság birtoka volt. A terra Wag elnevezés alatt a mai Deáki területe, valamint Vágkirályfa, Vágsellye és Pered mai kataszterének egy része érthető. Vannak nézetek, amelyek szerint a terra Wag alatt a Vág folyó és a Kis-Duna által bezárt területet kell érteni egészen a Vágnak a Dunába ömléséig. Maga a Vág szó az etimológusok szerint germán eredetű, és hullámzó vizet jelent.²

A Wag szónak, mint területnek, településnek, falunak megjelölésével a 13. század első feléig találkozunk. Szent László korában 1093-ban a Vág nevű birtokról feljegyezték, hogy jó gyümölcsöse, 2 tava és erdője van. 1102-ben II. Paschalis pápa megerősítette Szent István adományozását, amely az esztergomi érsekség területén levő Vági Szűz Mária egyházra vonatkozott. Ez az egyház a mai deáki templom román stílusú félkörű apszisú kápolnája lehetett. A Wag nevű területet később Salának hívták. Erről egy 1239-ben kelt oklevélből szerezhetünk tudomást, ez ugyanis szó szerint leírja, hogy Salát Szent István és Szent László király idejében Wagnak nevezték. A Sala név legrégebbi ismert írásos előfordulása az 1105–1110 közti időszakra tehető, és abban az oklevélben említődik, amely arról tudósít, hogy Moyzes nyitrai ispán el akarta venni a Szent Márton egyház ama birtokát, amelyet egy S. nevű nemes Szent István király engedélyével az egyháznak adott. Az ügy megvizsgálásával Gyárfás püspököt bízták meg, azonban annak végleges eldöntésére Esztergomba hívták az érintetteket, és az akkori szokásoknak megfelelően az igazság kiderítésére tüzesvas-próbát hirdettek. Moyzes ispán részéről az előírt napon nem jelent meg senki, így ezt a területet a pannonhalmi apátnak ítélték, és határait újra kijelölték. Annak ellenére,

13. A pannonhalmi apátság alapítólevele 1002-ből

hogy az eseményeket nem lehet pontos naphoz kötni, mivel a bejegyzés nem tartalmaz dátumot, az oklevélben feltüntetett személyek életpályájának ismeretében az oklevél keltezését 1105 és 1110 közti időben határozhatjuk meg.³ Az oklevelet bejegyezték a pannonhalmi apátság legfontosabb okleveleit tartalmazó másolatkönyvbe-oklevélgyűjteménybe, mely Vörös könyv, vagyis „liber Ruber” néven ismert, és amelyet a 13. század első felében állítottak össze. A bejegyzés elé a „privilegium de Sala”, vagyis Sala kiváltságlevele megjegyzést írták. Ez az S (Sala) nevű nemes által adományozott terület azonban feltehetően jóval kisebb volt, mint a Wag elnevezésű, vagy a későbbiekben Sala néven előforduló terület. A Sala helynév az etimológusok szerint személynévből keletkezett, oklevelekben ilyen személynévvvel először 1211-ben találkozunk⁴. A Sala birtok határának részletesebb leírását első ízben egy magát 1138-ra datáló oklevélben

találjuk, amely azonban nem a dátumban szereplő évben, hanem jóval később, 1210 körül íródott. Hiteles oklevélben a salai határ leírása 1211-ben szerepel. Sala itt szigetként említődik. Deáki elnevezés az oklevelekben 1236-ban jelenik meg először.⁵

Időrendi sorrendben a második legrégebb fennmaradt oklevél, mely érdekes adatokat nyújt több mátyusföldi településről, az 1113-as zabori oklevél⁶ néven ismert, amely a zabori bencés apátság birtokait újítja fel, és több mint 30 faluban sorol fel birtokot, részirtokot. Ez az oklevél tartalmazza Mocsonok, Vecse, Tornoc, Hosszúfalú, Királyi legrégebb írásbeli említését. Mocsonok (Mussenic) a zabori bencés apátság birtoka volt, határos volt Vecse erdejével, mely valószínűleg egy Vecse nevű személy birtoka lehetett eredetileg. Ilyen névvel találkozunk még 1248-ban is, amikor Vecsei Izák megvásárolt egy bizonyos területet egy másik vecsei nemestől. 1270-ben V. István király megerősítette Vecsei Bertalant birtokaiban, majd a Pécs nemzetségbeli Ivánka fia, László bírt jelentősebb birtokkal, aki Csák Máté várnagya volt. A 14. században is a Pécs nemzetségnek voltak itt jelentősebb birtokai. Később a falu több nemes birtoka volt.

A már említett 1113-ban kelt zabori bencés apátság birtokainak megerősítéséről szóló oklevélben említődik Hosszúfalú is, Chumboy, valamint Zumboe néven. A 13. században a falu döntő része a turóci premontrei monostor birtokába kerül IV. Béla ajándékozása által, és így a fokozatosan kiépülő sellyei uradalom egyik faluja lett.

A szomszédos Tornoc 1113-ban Dormuz néven Hetmény szomszédjaként említődik a zabori oklevélben, majd 1211-ben Turnic néven szerepel. Egy része királyi birtok lehetett, mivel 1267-ben és 1323-ban a királyi hálóvivők és jégtörők falujaként említődik. Már a 13. században a Vesei családnak is voltak itt birtokai, majd e család kihalása után a 14. század elején a Pécs nemzetség tagjai szereztek a faluban birtokot, és így e család egyik ágának, az Apponyiaknak birtoka lett a falu a 14. században. Ekkor a források még két Tarmacs nevű települést említenek, Tarmacs és Sug-Tarmacs nevűeket.⁷ A későbbi forrásokban Kis- és Nagytornóc elnevezéssel találkozunk.

Ugyancsak a zabori oklevélben találkozunk először Farkasd falu nevével Forcas alakban. Farkasd legrégebb név szerint ismert birtokosa a Hont-Pázmány nemzetség Szegi ágából származó Péter volt, aki a 13. század második felében élt. Fiát, Jánost, Csák Máté emberei megölték, és birtokát elfoglalták. Farkasd 1316-ban Károly Róbert visszaadta az eredeti tulajdonos örökösének, Ivánnak, a Szegi családból származó Erney fiának. Később valószínűleg e család leszármazottja volt a Farkas család, amely a falut a 15. század közepéig bírta. A 15. század második felében Mátyás király Farkasd több más birtokkal együtt a korompai Nehéz család tagjainak adta. A falu nagy része e család leányágán keresztül a Kéméndy család birtokába került, mely a 16. század folyamán a Farkas családdal közösen bírta a falut.⁸

Az 1113-ban kelt zabori oklevélben említődik Negyed falu is – Niget alakban. Az oklevél kiadásának idején már az apátság birtoka volt, és maradt is a 14. századig, amikor a nyitrai püspökséghez került. Negyed azon falvak közé tarto-

zik, amelyeknek határát már meglehetősen korán leírták. 1206-ban ugyanis vita támadt a Vág mentén fekvő települések között a vizahalászat, a halastavak használata, valamint a Vágon leúsztatott fa vámja miatt. Csák Máté Negyedet is elfoglalta, az apátság azonban visszakapta itteni birtokát, 1349-ben már újra a monostor birtokaként említik az oklevelek.

14. Az 1113-ban kiadott zabori oklevél

Az 1113-as zabori oklevélben előforduló Iscar, Piscar és az oklevélnek 1334-es átíratában Sigark-tó és Piscan falut Zsigárd területére lokalizálja Györffy György a *Nyitra megye történelmi földrajza* c. munkájában. E nézet mellett szól az a tény is, hogy az 1268-ban Syghard néven található falu régebbi települést sejtetett, hiszen ekkor már különböző nemesek lakták. Köztük megtaláljuk a Ba-

log, a Bor családokat is, akik további települések jelentős birtokosai voltak. A 16. században már az esztergomi érsekség birtoka volt Zsigárd, és maradt is annak tulajdonában az elkövetkező évszázadokban. Lakosai közül azonban a 17–18. században is többen viseltek nemesi rangot. Zsigárd a 17. században valószínűleg mezővárosi ranggal is rendelkezett.⁹

A zabori oklevélben említődik két Gan nevű falu is. Ezek a mai Gány elődei. Az egyik Gan a pannonthalmi apátság birtoka volt, a másik Galgóc várához tartozott. A falut 1251-ben mint a turóci premontrei rendnek ajándékozott terület szomszédját említik, ekkor már nemesi birtok volt. Ill. András 1294-ben a nagyszombati csatában magát kitüntető Vörös Ábrahámnak ajándékozta érdemeiért, Habsburg Albert ellen segítette a királyt. A 14. század elején a falu tulajdonosai a Csák Máté elleni harcban magukat kitüntető Orros Miklós, fia, Aladár, a Pécs nemzetségbeli Ivánka, fia, János, Vörös Tamás, valamint más nemesek voltak. A 14. század során további birtokváltozásokra került sor Gányon. A falu ismét királyi birtok lett, további ajándékozások következtében azonban megmaradt nemesi birtoknak. Már a 15. században jelentős birtokkal bírtak a faluban a Borsi és a Bessenyei család tagjai. Az 1553-as adóösszeírás szerint pedig a Bacsák és Borsi családok voltak birtokosok Gányon. A 16. században rajtuk kívül a galántai Nagy családnak is voltak itt birtokai.¹⁰

Ugyancsak a zabori oklevélben említődik egy Kimelan nevű település, ezt a mai Sók területére lokalizálja Richard Marsina.¹¹ Sók nemesi településként említődik a 16. század elején.

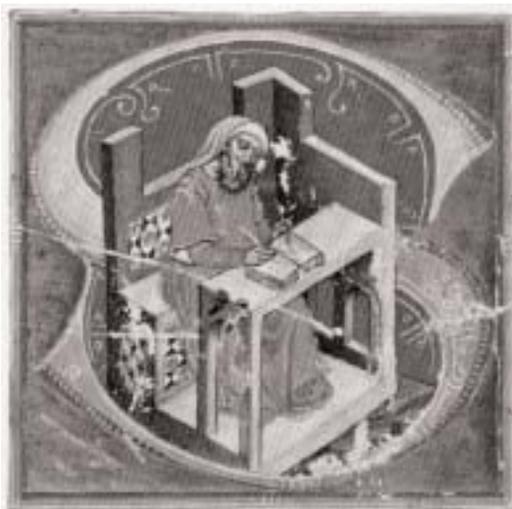
Az 1113-as zabori oklevélhez hasonlóan a pannonthalmi apátság 1237–1240 közt kelt birtokösszeíró oklevele is sok települést említ a későbbi Mátyusföld falvai közül. Ezek sorába tartozik Pered is, amelynek neve Purud formában ezen oklevélben fordul elő első ízben írásos alakban. Mai kataszterének egy része a Jelecek-dűlő az egykori terra Waghoz tartozott. Annak ellenére, hogy mint a pannonthalmi apátság birtokával határos terület neve, Galánta, Zeli, néveléssel együtt későbbi betoldás szerepel az említett oklevélben, nem fér kétség ahhoz, hogy a falu 1237-ben már királyi birtok volt. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy 1251-ben IV. Béla király az újonnan megalapított turóci premontrei rendnek ajándékozta. Az oklevélben Peredről megemlégtették, hogy a királyi hódfogók faluja. 1251-től a falu a 16. század első feléig a premontrei rend birtoka maradt, sorsa egybefolyt a sellyei uradalomhoz tartozó települések sorsával. Egy része még a mohácsi csata előtt a szentgyörgyi grófok birtokába került, ami miatt több pert folytattak a sellyei uradalom tulajdonosai.

Ugyancsak az 1237–1240-ből származó birtokösszeírásban szerepel Galánta neve első ízben írásos alakban. Az oklevél keltezésének idején több település megnevezésére szolgált a Galánta elnevezés. Az egyik Galánta, amelynek nagysága 5 ekealjnyi föld volt, a pannonthalmi apátság birtokaként szerepel, a másik Galánta szomszédos volt Nyitra megyével, és egy további Galánta pedig határos volt azzal a területtel, amelyet Smaragdus mester adományozott az apátságnak. Galánta első ismert tulajdonosai közt találjuk Unt, akinek halála után a település visszakerült a királyhoz, aki Rufus-Vörös Ábrahámnak adta.

Miután a nevezett 1296-ban megvette a pozsonyi várhoz tartozó jókai várjobbágyok galántai földjét, Galánta tulajdonosa lett. Nemsokára kicserélte birtokainak egy részét az Aba nemzetségbeli Abával, akit Galánta további birtokosaként tartunk számon. 1303-ban Lég fia, Ivánka és ennek fia, Miklós voltak Galántán birtokosok. A 14. század közepén a Madarász és a Woska család tagjainak is voltak itt birtokaik. Már a 14. században előfordulnak Galántán a Bessenyeiek is, akik feltehetően korábban is bírtak itt tulajdonnal. A Mohács előtti Galánta legjelentősebb nemesi családja volt. Rajtuk keresztül, elsősorban leányágon szereztek itt birtokot az Esterházyak, a Balogok, a Feketék és további nemesi családok is. A 16. század közepén Galánta legjelentősebb birtokosa a Borsi család volt. Az Esterházy-család Galántán első ízben a 15. században szerzett birtokot, de ez miután hűtlenség miatt a királyra visszaszállt, a család Esterházy Benedek Bessenyei Ilonával kötött házassága révén a 16. század elején szerzett további birtokokat, majd ezeket gyarapította királyi adományokkal is.

Szelőce neve Scelecen alakban első ízben egy 1229-ben kiadott oklevélben fordul elő. Első tulajdonosai Imre fia, Cosma és Péter voltak. Mária királynő 1268-ban Vecsei Bertalannak adta a falut. Miután Vecsei Bertalan örökös nélkül halt meg, birtokát a király 1317-ben Pécsi Ivánka fiának, Jánosnak adta. 1324-ben Rufus, vagyis Vörös Ábrahám birtoka volt. Még a mohácsi csata előtt több nemesnek volt birtoka a faluban, köztük találjuk az Amádé családot is.

Alsó- és Felsőszeli eredetileg 1217-ben Zele alakban ismert hiteles oklevélből. Igaz, korábbi keltezésű oklevél is említi 1138-ban, ennek hiteléhez azonban kétség fér, bár minden bizonnyal a falu ekkor már létezett. 1246-ban IV. Béla király a rajta lakó királyi udvarnokokkal a heiligenkreutzi apátságnak ajándékozta. Ezt az adományt V. István 1270-ben megerősítette. Szeli másik részét egy Un nevű nemes bírta, akinek birtoka hűtlenség miatt visszaszállt a királyra. Ezt a birtokot az uralkodó Károly Róbert 1313-ban Farkas fia, Tamás mester ólublói várnagynak adományozta. 1355-ben Szeli Konya mester birtoka volt, aki a Szécsényi-család alapítója volt. E család birtoka volt Zeli a 15. század elején. A század második évtizedének végén Szeli már a semptei uradalom része volt, így került Poznani Moticus birtokába. A semptei uradalom gyakran változtatott birtokost. 1420-ban a két Szeli falut Moticus elzálogosította a bazini György grófnak. 1426-ban minden bizonnyal szétválik a két település sorsa. Felsőszeli ugyanis a Zsigmond által György esztergomi érseknek zálogba adott semptei váruradalom része maradt. Ez a birtokzálogosítás Szelit Nagyszelinek említi, és azt is elárulja a településről, hogy benne vámot is szedtek. Alszeli 1430-ban a Rozgonyiak zálogbirtoka volt. 1438-ban Albert király Szelit a szentgyörgyieknek adományozta, ekkortól a falu a szentgyörgyi és bazini grófok birtoka maradt, a szomszédos Felsőszeli pedig a semptei vár várbirtokaként fejlődött tovább, jelentős birtokosai voltak a Rozgonyiak. Igaz, több vita támadt a semptei várbirtok meg a szentgyörgyi és bazini grófok között.¹²

15. Másoló szerzetes

A legrégebb fennmaradt oklevél, amelyben Vága neve írásos alakban előfordul, 1259-ből származik, IV. Béla király ezzel az oklevéllel a pozsonyi ispán kérésére Rexit pozsonyi várjobbágy földjét Vágai Damjánnak adta. Az oklevél bizonyítja, hogy Vága ekkor már fejlett település volt, hiszen a nevezett személy innen származott. 1326-ban Gergely comes Vágát az esztergomi érseknek, Boleszlónak adta tartozásáért. Gergely Vágát vétel által nyerte. Vága megszerzésének idején az esztergomi érsek már rendelkezett birtokkal a környéken, 1283-ban

ugyanis IV. László király az esztergomi érseknek ajándékozta Ónyt.

Kosút legrégebb írásos emléke feltehetően 1214-ből való, amikor a Sala birtok határleírásánál említődik egy Cusoud falu. Ugyan már egy magát 1138-ra datáló hamis oklevélben feltűnik egy Qusoud település felé vezető út. Mivel hamis oklevélről van szó, ezt az évet nem vehetjük legrégebbi említésnek. Cosodi néven említésével 1293-ban találkozunk, amikor egy Pál, Kozma fia származtatja magát e faluból. 1279-ben Vízkelettel együtt említődik. Minden bizonnyal a település kezdetétől több nemesi család birtoka volt, ezt látszik bizonyítani a már említett 1323-as oklevél is, ahol Farkas fia, Mihály, Sándor fia, István és testvére, Lőrinc, valamint Mortunus fia, Tamás vallották Kosutot birtokuknak. A 15. században a Hideghéti és a Hegyi család említődik több ízben. Már a 14. század elején a Boldogságos Szűz tiszteletére emelt templommal rendelkezett. Fejlődése szorosan összefügg Hegy fejlődésével.

Hodi említése 1291-ből való, amikor Buken, Buken fia, aki a Hont-Pázmány nemzetség leszármazottja volt, a Hodi birtokot lányának, aki András fia, Péternek volt a felesége, valamint unokájának, Farkasnak ajándékozta. 1464-ben Hodit Mátyás király Rétei János fia, Istvánnak ajándékozta. A 15. század folyamán birtokot szerzett a faluban a Borsi, a Balog, valamint a Fekete család is.

Taksony első írásbeli említése hiteles forrásban 1214-re tehető. Igaz, már egy magát 1138-ra datáló oklevélben említődik, de mivel ez egy hamisítvány és valójában csak 1210 körül készült,¹³ nem vehető alapul az első írásbeli említéshez. Mindkét oklevél a Sala birtok határainak leírásával függ össze, bennük Taksony Tohsun, Tohsun alakban szerepel, és mint a pozsonyi királyi várbirtok. 1269-ben IV. Béla király Leek fiainak, Ivánkának és Istvánnak adományozott Taksonyon öt ekealjnyi földet. A két nevezett testvér, valamint Domokos fiai, Moych, Chama, Jakab és Lipolt még ugyanazon évben megosztottak birtokai-

kon. Taksony ez osztály része volt. 1274-ben IV. László Ivánka fia, Miklóst királyi serviensei közé emelte, és neki ajándékozta Taksonyt. Az említett Miklós, valamint Lipót még 1310-ben is birtokosok voltak a faluban. A 14. században birtokosokként említődnek Taksonyon a Kürti család tagjai is. Miután János, Kürti Beke fia 1437-ben örökös nélkül halt meg, a település Rozgonyi István és György pozsony megyei ispánok kezére került. Előbb csak mint zálogbirtok, majd adományként. 1491-ben Rozgonyi László eladta birtokát feleségének és lányának, hogy az fiúörökös híján ne kerüljön vissza a királyhoz. Rozgonyi István is eladta birtokát Kanizsa György feleségének, aki nem más volt, mint László özvegye. 1491-ben Taksony a semptei várbirtok tartozékaként szerepel. 1512-ben Taksonyt Kürttel, Vízkelettel, Parlóccal és Nyékkel II. Ulászló Henczellffy Istvánnak adományozta, aki később az országbírói tiszteet is betöltötte. Az ajándékozás ellen a Kanizsai család tagjai tiltakoztak. Az ügy Henczellffy halálával oldódott meg végleg 1524-ben, amikor Taksony és az egész semptei uradalom Thurzó Elek királyi tárnokmester kezére kerültek.

II. András

Nebojsza első írásbeli említése késői, 1405-ből való Neboyza alakban. Ekkor Pozsony megye szolgabírójának nevében szerepel, akit Nebojszai Magnus Pálnak hívtak. 1439-ben Rozgonyi István és György rokonuknak, Nürnbergi Hartmann fiainak, Jánosnak és Györgynek adományozták. A falu a 15. században Alsó- és Felsőnebojszára osztódott. Több nemesi családnak volt a faluban birtoka, ilyenek a Balog, Arady, Bor, Byro, Dávid, Fodor, Fogas, Kürti és egyéb családok. A Bor, valamint a Balog család nevébe is felvette a nebojszai előnevet. A forrásokban nebojszai Balog és nebojszai Bor néven szerepelnek.

Nádszeg legrégebb írásbeli említéséről eltérő adatok állnak rendelkezésünkre. A *Szlovák honismereti szótár* az 1554-es évet tünteti fel mint a falu első írásos említését. A Pozsony megye településtörténetével foglalkozó Vincent Sedlák szlovák történész a megye betelepüléséről szóló munkájában az 1544-es évet jelöli meg az első írásbeli említés évéül. Mindkét munka Pozsony megye portaleírására hivatkozik. Tüzetesebben megvizsgálva az eredeti forrást, le kell szögezni, hogy a benne említett Nagyasd nevű település nem Nádszeg, hanem minden bizonnyal Nádasd (ma Trstín) községre vonatkozik, amely a Nagyszombati járásban található. A Pozsony megye történetét felölelő, s századunk elején készült megyetörténet nem tüntet fel pontos évszámot Nádszeg említésénél. Az 1634-ben Pázmány Péter utasítására Draskoczi György váci püspök és pozsonyi prépost egyházlátogatása alkalmával készült jegyzőkönyv megjegyzése szerint a

falu mintegy 40 éve keletkezett, vagyis 1594 körül. Ugyanerre az adatra hivatkozik Némethy Lajos a múlt században megjelent *Series parochorum* c. munkájában, zárójelben a forrás idézésénél azonban az 1596-os évet jelöli meg a falu telepítésének időpontjául. Ez a rövid áttekintés is bizonyítja a már előbb leírtakat, hogy Nádszeg első írásos említése a jelenlegi ismeretek szerint nem egyöntetű. E kérdés végleges eldöntésére csak a még feltáratlan források feldolgozása után kapunk majd választ. Minden kétséget kizárva azonban a jelenlegi falu kiépítésére, illetve telepítésére a 16–17. század fordulóján került sor. A Nádszegről és lakosairól szóló eddig ismert legrégebbi oklevél 1608-ból származik¹⁴. A dokumentum újratelepítésről beszél, ami azt jelenthetné, hogy az eredeti falu valamilyen okból korábban elpusztult, és emiatt újratelepítették. A középkorban gyakran tűntek el települések nyomtalanul. Királyrév elődje, Szent Mihály falva pl. Miksa osztrák herceg betörésének idején, 1490 körül pusztult el, amikor az osztrák herceg a magyar trónért folytatott háborúban felperzselt Pozsony megye több települését. Hasonlóan tudjuk, hogy Tallós és Tökés közelében régi kolostor volt, amely szintén eltűnt nyomtalanul, igaz, nem háború, hanem árvíz következtében. Nádszeg esetében nem kizárt az a tény sem, hogy 1608-ban csak egy újratelepítési hullám kapcsán adták ki a már említett oklevelet, tehát, hogy az első leteleplők 1596-ban érkeztek, majd egy újabb hullám 1608-ban. Nádszeg létrejötté szorosan összefügg Eperjes és Tallós telepítésével. Ezek a falvak a 16. században a Duna, főleg a Kis-Duna és annak mellékfolyóinak folyásában a 15. században végbement változások következtében jöttek létre, amikor kedvezőbb feltételek alakultak ki a letelepedéshez. A 16. században a föld, amelyen Nádszeg később kiépült, és környéke is a semptei uradalom része volt, így Nádszeg területének történelme minden bizonnyal már legkésőbb e század elejétől szorosan összefügg a semptei uradalom és az ahhoz tartozó falvak történetével. A semptei uradalmat a vár és a hozzá tartozó falvak alkották. Már a 15. század elején a várhoz tartozó falvak között találjuk Semptét, Pusztá Kürtöt, Nyéket, Taksonyt, Vízkeletet, de Szeredet, Sopornyát, Keresztúrt, Farkashidát, Szentábrahámot, Mácsédot, Szelit és Vezekényt is, majd a 16. század elején, 1516-ban Eperjest is. A 15. és 16. században a semptei uradalom legjelentősebb birtokosai a Rozgonyi, a Kanizsai, majd a Thurzó-család voltak. A 16. század közepén az uradalom Báthory András és Thurzó Elek özvegye, Székely Magdolna kezében volt. Később a 16. század végén kizárólag a Thurzó-család volt a tulajdonosa, így biztos, hogy Nádszeg telepítése, illetve újratelepítése e családnak köszönhetően jött létre.

Királyrév, a község neve írásos alakban egy 1252-ből származó oklevélben említődik első ízben. Az oklevelet maga IV. Béla király adta ki, s vele az újonnan alapított turóci premontrei kolostornak ajándékozott jelentős birtokot. Környékükről Sellye, Királyfa, Hosszúfalú és Pered településeket, valamint egy Brodnuk nevű települést és még több később elpusztult helységet. A Brodnuk név feltehetően Királyrévre vonatkozik. Királyrév neve az írásbeli forrásokban Szent Mihály, vagyis Sancti Michaelis alakban is előfordul 1334-ben. E település azonban 1490 és 1505 között elpusztult, mivel Miksa német-római császár

Mátyás király halála után igényt tartott a magyar trónra, a magyar–osztrák határ menti területeket, elsősorban a mai Szlovákia nyugati részét katonáival feldúlta. Az elpusztult falvak sorában volt a már említett Mihályfalva is. A település újjáéledésére minden bizonnyal legkésőbb a 18. század második felében, 1785–1787 között kerülhetett sor, bár feltehetően már előtte éltek itt néhányan, hiszen az 1756-os zsigárdi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben már szó esik egy Szent Mihály völgye – népiesen Király réve – jezsuita birtokról. A Királyrév elnevezés elárulja azt is, hogy a település eredetileg, feltehetően 1252-ig királyi birtok volt, és a Feketevízen rév volt a faluban. Ezt megerősíti a már előbb említett Brodnuk elnevezés is. Királyrév az újratelepítés idején, vagyis 1785–1787-ben már a Királyi Kamara birtoka volt. Az idetelepült jobbágyok a sellyei uradalomból, főleg Pered községből kerültek ide, de minden bizonnyal Királyfáról, Hosszúfaluról és Sellyéről is jöttek ide jobbágyok. Királyrév lakóinak sorsa tehát feltehetően azonos volt a már említett települések lakóinak sorsával. A 18. századi népszámlálási adatokban Pereddal együtt szerepel, és mint major volt feltüntetve. A népszámlálási adat ellenére állíthatjuk, hogy ekkor már önálló település volt Királyrév, hiszen saját elöljárói, bírója és esküdtjei voltak, akik már községi pecséttel is rendelkeztek.¹⁵

Diószeg első írásos említése 1326-ból való Gyozyg alakban. Az oklevélben Apka település határleírásában szerepel. Apka elnevezés alatt egy szélesebb területet kell értenünk. E terület része volt az 1222-ben említett Fudemus is¹⁶, amelyből a későbbi Pusztá-, valamint Nagy-Födémes faluk maradtak fenn. Az Apka, majd a Fudemus nevű települések a királyi méhészek települései voltak. Diószeg mai kataszterében Milej (1212-ben említődik), Dudvág (1217-ben említődik) és Dudvágseg (1307-ben említődik) léteztek a középkorban. Diószegnek a 14. században több birtokosa volt, 1361-ben a vöröskői uradalom birtoka volt. 1398-ban Stibor vajda birtokába került, majd 1399-ben az óbudai apácák szereztek meg a falut birtokcsere útján. Rövid időre a 15. században semptei várbirtok is volt, az óbudai klarissza apácák azonban nádori ítélet alapján 1423-ban visszakapták birtokukat. Diószeget 1467-ben Mátyás Bibi Györgynek és Péli Balázs semptei várnagyoknak adományozta, ami miatt per támadt. A falut végül a 15. század végén ismét birtokukba vették az óbudai apácák, akik a mohácsi csata után is földesurai voltak a falunak. Diószeg, mivel a Pozsonyba vezető főút mentén feküdt, sokszor esett különböző pusztítások áldozatául.

Pusztafödémes legrégebb említése 1221-re tehető Fudemus néven. E települést, amely minden bizonnyal nemcsak Pusztafödémes, hanem Nagyfödémes elődje is volt, II. András király 1221-ből származó oklevelében maradt fenn. Ezzel az oklevéllel a király egy Szalo nevű személynek három ekealjnyi földet adományozott Tewel földjén. Az adományozott birtok leírásánál említődik Fudemus falu, vagyis villa Fudemus. Az első írásos emlék elárulja, hogy 1221-ben már fejlett település létezett e név alatt. Minden bizonnyal királyi szolganépek, királyi méhészek lakták. Mint említettük, ez a falu is része volt egy nagyobb, Apka nevű területnek. Az Apka elnevezés az apiarius, méhész latin szóból származik. Födémes az első írásos említés idején királyi birtok volt, később egy része foko-

zatosan nemesi faluvá vált, több kismanesi birtokkal. 1301-ben a pozsonyi káptalan oklevelében Fydimis alakban szerepel, majd 1439-ben már Németfedemes néven. 1445-ben Rozgonyi Sebestyény és György rokonuknak, Temesközi Bálintnak, a pozsonyi vár kapitányának és annak családjának adományozták. A Németfödemes elnevezés bizonyítja, hogy legkésőbb a 14. században a faluba jelentős német betelepítés történt. A 16. századtól a Németfödemes, valamint az Ófödemes elnevezés mellett megjelenik a Pusztafödemes elnevezés is. A 16–17. században a Farkas, a Balog, a Pathy, a Majláth, az Orbán, a Kakas, a Nagy, de főleg a Dobsa, később pedig a Zay és a Marczel család volt itt birtokos.¹⁷

Nagyfödemes első írásos említése 1221-re tehető Fudemus néven. Nagyfödemes valószínűleg az eredeti Fudemus azon részeként fejlődött tovább, amely királyi birtok maradt, hiszen még 1471-ben is említődik Födemes királyi birtokként. Nem kizárt, hogy az 1423-ban említett Újfödemes alatt is Nagyfödemest lehet érteni, hiszen ezt is mint királyi birtokot említik a források. Neve Nagyfödemes alakban 1634-ben bizonyított, de minden bizonnyal ettől legalább egy századdal korábban is használt. A pozsonyi várbirtok részeként a 16. század második felében a Pálffy-birtok része lett, így fejlődése a Gelle-vidék településének falvaival és mezővárosaival megegyező. A Gelle-vidékhez való tartozását legrégebbi fennmaradt pecsétjében szereplő Szent Péter-ábrázolás is bizonyítja, amely a gellei r. katolikus templom védőszentje ma is. Nagyfödemes e birtok részeként mezővárosi ranggal is bírt.

Az első fennmaradt írásos emlék, amelyben Mácséd neve említődik, 1326-ból származik. Az oklevelet a pozsonyi káptalan adta ki, és Orros Péter Apka településbe való beiktatásáról szól. Mivel Apka szomszédos volt Mácséddal, így a határleírásnál feltüntették nevét „terra Mached” Mácséd földje néven. Ez alatt, hasonlóan más ilyen irányú megnevezéshez, nagyobb területet érthetünk, amelyből fokozatosan két település fejlődött ki. Ugyancsak 1326-ból származik egy további oklevél is, amelyben Mácsédi István fia, Pethó említődik, ami bizonyítéka, hogy Mácséd az első írásos említés idején már fejlett település volt. 1335-ben két Mácsédot említ egy oklevél, majd 1399-ben Gyékényes Mácséd a későbbi Kis Mácséd és Bekemacséd, a későbbi Nagy Mácséd említődik Diószeg határjárásánál. Nagymácséd 1417-ben már a semptei vár tartozéka volt, így földesura a már fentebb említett Poznani Mosticus volt. A 15. században a semptei várbirtok a Rozgonyiak kezébe került.

Vezekény neve írásos alakban a 13. századból maradt fenn. A Mátyusföldön található Vezekényt első ízben oklevélből 1297-ből ismerjük. Némely szakirodalom, így pl. A *Szlovák honismereti szótár* 1240-ben jelöli meg az első írásos forrást, ez azonban a Garam menti Vezekény településre vonatkozik. 1297-ben Vezekény Deáki határleírásában szerepel. Minden bizonnyal ekkor még nagy része királyi birtok volt. 1300-ban Vezekényi Bertalan fia, Domokos, majd 1372-ben Vezekényi Konrád fia, István volt itt birtokos. 1423-ban Vezekény a semptei várbirtok része volt, de 1424-ben ismét mint királyi birtok említődik. 1430-ban Zsigmond király a semptei vár tartozékait, közte Vezekényt is Rozgonyi István-

nak és Györgynek adta zálogba, majd 1438-ban nekik adományozta. Vezekény tehát a 15. századtól a semptei uradalom része volt, a 16. században így a Kanizsaiak, Thurzók, majd Bátori András volt a földesura.¹⁸

Nyék első fennmaradt írásbeli említése 1217-re tehető (Nek alakban), Burin nevű település határleírásában. Nyék a 13. század elején királyi birtok lehetett, mivel 1245-ben IV. Béla király a pozsonyi vár szállásadó jobbágyainak Nyék nevű földjét Moch fia, Péternek és testvéreinek, valamint Chuguer fia, Péternek és testvéreinek adományozta azon érdemükért, hogy a pozsonyi várban saját költségükön tornyot építettek és annak védelmét biztosították. Később 1266-ban Majtény határainak leírásában olvashatjuk Nyék nevét. Több nemesi család lakta, köztük a Kürtiek és az Elefántiak is. Az utóbb nevezettek többször perlekedtek nyéki és annak szomszédságában levő birtokaik miatt. 1438-ban Kürti Beke fia, János magvaszakadtával nyéki birtokát Albert király a Rozgonyi Simon fiának adományozta. A század végén már a semptei várbirtokhoz tartozott Nyék is. E birtok részeként több földesurat cserélt.

17. Másoló szerzetes

Kürt első ízben Nyék határleírásában szerepel 1245-ben Curtv alakban. 1260-ban a Hont-Pázmán nembeli Bukén fia, Bukén birtoka volt. Az ő birtokaként említődik a falu még 1297-ben III. András király oklevelében, majd a 14. század elején is. Már 1327-ben birtokosok voltak a faluban a Vízkeleti család tagjai is. 1437-ben Kürti Beke fia, János magvaszakadtával Kürtöt Zsigmond a Rozgonyi családnak adományozta. Később Albert ezt az adományt megerősítette. Kürt nagy része a 15. században a semptei várbirtok tartozéka lett, de birtokrészük volt a faluban a bazini és a szentgyörgyi grófoknak is.

Vízkelet első írásos említése 1297-ből maradt fenn, amikor III. András Berencsi István őseinek, Bugár fia, Mártonnak adományozta. A település Kosúttal alkotott egy nagyobb egységet, az 1297-es oklevélben Wyzkeleth Kosod néven szerepel. Később Kürti Beke fia, Jánosnak is volt itt birtoka, de 1423-ban Vízkelet mint királyi birtok említődik, amely a pozsonyi várhoz tartozik. Hasonlóan a környező településekhez 1437-ben a Rozgonyi család kezébe kerül zálogbirtokként. 1439-ben mint a semptei vár tartozéka említődik. E birtok részeként a Rozgonyiak után a Kanizsai, a Henczelffy majd a bethlenfalvi Thurzó-család birtokába került még 1526 előtt.

Tallós első írásbeli említése a *Szlovák honismereti szótár* szerint 1646-ból származik. Ez az adat azonban téves, mivel már 1634-ben mintegy 150 lakosa és 45 háza volt. Jelenleg 1606-ból ismerjük a rá vonatkozó legrégebbi oklevelet, amelyben Tarlós alakban szerepel, de 1594 körül telepíthették, hasonlóan Nád-szeghez. A 17. századi forrásokban Tarlós és Tallós néven szerepel. Kezdetől fogva a semptei várbirtokhoz tartozott, amelynek területén jött létre.

A legrégebbi oklevél, amelyben Kajal neve Quajol formában szerepel, 1297-ben kelt. III. András ezzel az oklevéllel Rufus, magyarul Vörös Ábrahámnak ajándékozta az örökös nélkül elhunyt Un birtokát. 1415-ben a Kajali nevű nemesi család birtokaival kapcsolatban említik az oklevelek a falut, e család előnevéből ítélve leszögezhetjük, hogy Kajalról származtak. 1425-ben a Bazini családnak volt Kajalon birtoka. 1437-ben Zsigmond király Bende Miklós gyermekeinek ajándékozta Kajal falu egyharmadát. Az egyik gyermek, Ilona volt, akinek férje később a Kajali családból származó Chep Dénes. A falu már a 15. században Alsó és Felső, majd a 16. században Kis- és Nagykajalra osztódott. Még a Mohács előtti időben több nemesi család volt itt birtokos, köztük a Bor, Borsay, Dienes, Sighardy és mások.

Tósnýarasd neve Naros alakban 1307-ben említődik, amikor a Nyárasdi Dema fiai Miklós és Pascae kérésére Tamás esztergomi érsek megengedi, hogy kápolnát építsenek. Még a 14. században a szentgyörgyi Temlin kapja előbb zálogba, majd adományként. 1418–1420-ban a szentgyörgyi Groff Péter fiai, valamint Bor Tamás pert folytattak a kürti Beke fiai és más nemesek ellen erőszakos cselekmények elkövetéséért. A falu a 16. század közepén Thottnyarasd néven szerepel, ekkor már Mérey Mihály birtoka volt.

Ábrahám 1266-ban említődik Szent Abraam néven. Hogy ekkor már fejlett település volt, azt az bizonyítja, hogy Sebes volt nyitrai ispán itt adta ki egyik oklevelét. Ugyanazon évben a Majtény határát leíró oklevélben is szerepel. 1430-ban már a semptei vár tartozékai közt találjuk. 1439-ben Albert király Semptét Rozgonyi Simon fia, István pozsonyi ispánnak adományozta a Szepességben nyújtott katonai segítség fejében. A semptei vár tartozékaként Ábrahám többször cserélt gazdát a 15. század második és a 16. század első felében is.

Az Ábrahám szomszédságában fekvő Gesztet oklevélben 1231-ben említik, lakói pozsonyi várjobbágyok voltak. A 15. század elején a nagyszombati klarisza apácáknak volt itt birtokuk, akik a 16. században is megmaradtak a falu földesurának.

Szenc neve Zempch formában első ízben Csandal határleírásában szerepel. 1323. április 8-án Károly Róbert itt keltezte azt az oklevelét, amelyben többek között megparancsolta a pozsonyi ispánnak, hogy az osztrák herceggel kötött béke érdekében minden határsértővel szigorúan járjanak el.

18. Károly Róbert oklevele Csandal határleírásáról (1323)

Ugyanazon a napon Szencen írták levelüket az országnagyok is, ezzel megígérték, hogy a már említett békét megtartják. Szenc 1335-ben, 1353-ban, 1368-ban mint vásárhely említődik. 1367-ben királyi birtokként szerepel. A 14. században Wortperk, Wartberg német néven is előfordul az oklevelekben. 1436-ban Zsigmond király Cseklész várát, melyhez Szenc és vámja tartozott, elzálogosította Rozgonyi István és György pozsonyi ispánoknak. Ez a zálogosítás 1439-ben adományra változott Albert király jóvoltából. 1450-ben Rozgonyi György, hogy Rozgonyi Sebestyént a török fogságból kiváltsa 3000 aranyforintért, elzalogosította Szentgyörgyi Imre és Lászlónak Szencet. A zálogosítást követően és Sebestyén szabadulása után több peres ügy támadt az említett Szentgyörgyiek és Rozgonyiak között. Mátyás király 1468-ban a Szentgyörgyieket erősítette meg Szenc birtoklásában. 1523-ban Szenc mint királyi birtok is említődik. 1523-ban Sempte, Szered, Cseklész, Felsőszeli településekkel mezővárosi rangot, lakói vámmmentességet nyertek.

Réte neve Rethe alakban első ízben hiteles oklevélben 1256-ban szerepel. Ekkor a pozsonyi vár tartozéka volt. A 14. században több nemesi család írt itt birtokkal, köztük a Rétei, aki a településtől származtatta nevét. A családból Rétei Márk fia, Péter és János fia, László királyi emberek voltak egy 1395-ben

kelt oklevél szerint, 1485-ben pedig rétei Rétei János Pozsony megye szolgabírája volt.

Borsa neve hiteles oklevélben 1299-ben bukkan fel. Igaz, egy 1244-ben kelt oklevélben már szerepel, de ez hamis, és csak 1364 után keltezett valójában. További hamis oklevél is őrzi Borsa nevét, ez 1245-re keltezett, de valójában csak a 14. századra tehető megírása. Az 1299-ben kelt oklevélben Márton fiai, Pál és Domonkos nevezik magukat Borsáról valóknak. Borsa középkori történelme több nemesi család történelmével függ össze. Elsősorban a Borsai családot kell megemlítenünk, akinek az egész környéken voltak birtokai, közülük főleg galántai birtokuk ismert. A Borsai család tagjai közül is több megyei tisztviselő került ki, így Borsai Márton fia, Pál volt 1310-ben Pozsony megye egyik szolgabírája. A Borsai családon kívül a Pethő, a Vízközy, a Rétei és a Szüllő családot is meg kell említeni Borsán. A mai falu területén már 1526 előtt három település, Alsó-, Közép- és Felsőborsa létezett.

Hegysúr első írásbeli említésének pontos éve nehezen meghatározható. Súr név alatt ugyanis több település létezett Pozsony vármegyében. Az egyhangúan Hegysúr nevét tartalmazó, magát 1245-re kelteztető oklevél a forráskritika szerint hamis, és legkorábban a 14. században készülhetett. Egyházassúr neve latin formában mint „Sur ecclesiasticus” 1340-ben fordul elő, magyar elnevezése Eghazasswr alakban 1428-ban lelhető fel oklevélben. A Hegsúr elnevezés oklevélben 1399-ben található. Birtokosai közt találjuk a 14. században az Elefánthy családot. 1440-ben Ulászló király Hegysúrt és Pénteksúrt a Rozgonyi testvéreknek ajándékozta. A 16. század közepén Pénteksúr és Hegysúr mint királyi birtok szerepel.

Jóka – Ilka és lelqua formában nevét egy 1239-ben kelt oklevélben találjuk. A pozsonyi várjobbágyok birtoka volt, később ebből kifolyólag több nemes volt birtokos a faluban. A 14. század elején több jókai előnevű személyről tesznek említést az oklevelek. Jelentős jókai nemesi család volt a Farkas család, ennek egy ága bírta Pusztafödemes egy részét is. A 15. században Kisjókán az óbudai apácáknak is volt birtokrészük. A 16. században Kisjókán Hegyi Tamás, Nagyjókán Farkas János, Jelkaújhelyen (Jelkawyhel) pedig az óbudai klarisszák voltak birtokosok.

Szenckirályfa neve 1387-ben szerepel először Körmösd határleírásában. 1388-ban Zsigmond király Pető fia, Andrásnak adományozta. A Királyfai család származási helye, közülük többen különböző tisztségeket töltöttek be. Már a 15. században jelentős birtokosai voltak a Bazini család tagjai. A 16. században a szentgyörgyi uradalom részeként Serédy Gáspár bírta a falut.

Boldogfát 1245-ben Tulwey néven említik az oklevelek. Boldogasszonyfalva (Bodegazzonfalua) néven először 1396-ban fordul elő. A 13. század elejétől 1273-ig a pozsonyi várhoz tartozott, 1273-tól Tolvaj János és családja, majd utánuk a Jánoki család bírta 1357-ig. 1358-ban Erzsébet királyné az óbudai klarissza apácáknak adta, akik birtokában maradt a falu az egész középkoron át.

Vágszerdahely az esztergomi érsekség egyik legrégebbi települése. Legrégebbi írásbeli említése azonban csak 1283-ból maradt fenn. Vincent Sedlák sokkal ko-

rábbi, még a magyarok bejövetele előtti vásárhelynek tartja, amit nemcsak a település nevével, hanem a helyi templom védőszentjének megválasztásával is bizonyítani látszik. Szent Jakab, a helyi templom patrocíniuma a kereskedők védőszentjeként volt főleg ismert. Alsószerdahely az egész középkoron át megmaradt az esztergomi érsekség birtoka.

Szered neve először Zereth formában egy, az esztergomi érsek által kiadott, 1313-ban kelt oklevélben fordul elő. Ezzel az oklevéllel az alsószerdahelyi plébános kapta meg Szered tizedének egyharmadát, hogy az elpusztult Alsószerdahelyt és annak templomát újraépítse. Szered 1361-ben és 1400-ban is már mint vásárhely említődik. Zsigmond 1422-ben Semptének vámkiváltságokat adományozott, minden bizonnyal ez érvényes volt Szeredre is. A 15. század elején már a semptei várhoz tartozott. Már 1423-ban több kézműves említődik Szeredben. 1523-ban Sempte, Cseklész, Szenc, Felsőszeli lakóival együtt a szerediek vámmentességet kaptak az uralkodótól.

Mátyusföld a Mohács előtti évszázadokban fejlett falurendszerrel bírt. Természeti adottságának megfelelően lakói főleg földműveléssel foglalkoztak, de a mezővárosokban és a falvakban már jelen voltak a kézművesek is. A falusi közösségek mellett már 1526 előtt létrejöttek városi közösségek is. Ezek közül Szered-Sempte, Sellye, Szenc bírt nagyobb jelentőséggel. Rajtuk kívül már a 16. század elején más mátyusföldi települések is a mezővárosok közé tartoztak. Kibontakozásukat, fejlődésüket jelentősen gátolták a török háborúk.

19. Részlet Lázár deák 1528-ban kiadott térképéből

Jegyzetek

- 1 Györfly Georgius: *Diplomata Hungariae antiquissima*. Budapest, 1992, 25–41.; Marsina, Richard: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I. Bratislava, 1971, 47–48. (a továbbiakban: Marsina I.)
- 2 Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest, 1988, 717.
- 3 Marsina I. i. m. 62., 197.

- 4 Kiss i. m. 720.
- 5 Marsina, Richard: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. II. Bratislava, 1987, 24.
- 6 Marsina I. i. m. 64–67.
- 7 Novák Veronika: Tornóc az első írásos emléktől 1848-ig. In: *Trnovec nad Váhom – Tornóc 1113–1993*. 47–48.
- 8 Részletesebben lásd Novák Veronika: Az első írásbeli forrástól. In: *Farkasd*. Pozsony, 14–24.
- 9 Nováková, Veronika: *Pečate miest a obcí v regióne Galanty a Šale*. Sered', 1996, 46.
- 10 Nováková, Veronika: *Gáň od prvej písomnej správy*. Gáň, 1993, 2–5.
- 11 Marsina I. i. m. 64–67.
- 12 Sedlák, Vincent: Alsószeli a középkorban. In: *Alsószeli*. Galánta, 1990, 9–14.
- 13 Marsina II. i. m. 75–76.
- 14 Novák Veronika: Nádszeg az első írásbeli forrástól. In: *Nádszeg*, Komárom, 2000, 8–15.
- 15 Novák Veronika: Királyrév rövid története. (Kézirat)
- 16 Sedlák, Vincent: Beiträge zur altesten Besiedlung der Slowakei, *Studia historica Slovaca*, XVIII/1994 (a továbbiakban: Sedlák 1994).
- 17 Nováková Veronika: Pusté Úľany od prvej písomnej správy do roku 1848. (Kézirat.)
- 18 A Borovszky-féle Pozsony megye monográfiában több adat téves. Nagy részük Pusztafödemesre vonatkozik.
- 19 Novák Veronika: Vezekény az első írásos emléktől. In: *Vezekény – turisztikai füzetek*. Komárom, 2000, 5–8.
- 20 Marsina II. i. m. 126.
- 21 Az 1634-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint mintegy negyven év előtt telepítették. Beke Margit: *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei*. Budapest, 1994, 253.
- 22 Házi Jenő: *Pozsony vármegye középkori földrajza*. Pozsony, 2000, 480.
- 23 Sedlák (1994) i. m. 98.
- 24 Házi i. m. 481.
- 25 Marsina II. i. m. 37.
- 26 Házi i. m. 458–459.
- 27 Sedlák (1994) i. m. 62.
- 28 Uo.
- 29 *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. I. Bratislava, 1978, 467.
- 30 Házi i. m. 328.
- 31 Uo. 312–315.
- 32 Püspöki Nagy Péter: *Boldogfa*. Pozsony, 1981.
- 33 Sedlák (1994) i. m. 79.
- 34 Sedlák, Vincent: Sered' v stredoveku. In: *Sered'*. Sered', 2002, 42.
- 35 Házi i. m. 490.
- 36 Magyar Országos Levéltár. Királyi könyvek CD I.

A Mátyusföld a törökök szomszédságában és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának idején

A törökök már a 15. században komoly veszélyt jelentettek Magyarország számára. Döntő csapást a magyar hadakra 1526. augusztus 29-én Mohácsnál mértek. A magyar király, II. Lajos életét vesztette a csatában. A hadsereg szétbomlott, az államvezetés összeomlott, nem volt erő, amely a török prédának kitett országot összefogta volna. Belviszály nehezítette tovább a helyzetet, hiszen kérdéses volt a királyi korona sorsa is. Ezek a tények járultak hozzá elsősorban ahhoz, hogy a törökök kamatoztathatták győzelmüket.

Mátyusföld településeinek nagy része, főleg azok, amelyek a Pozsony felé vezető út mentén terültek el, az első török támadást a mohácsi csata után meglehetősen korán, már 1529-ben megérték, amikor Szulejmán szultán serege Bécs ellen indulva végigvonult a vidéken. Komolyabb károkat a törökök a következő év szeptemberének utolsó hetében tettek a régióban, amikor Mehmed bég csapatai átkeltek Esztergomnál és Komáromnál a Dunán, és a csapat egy része a Vág partján haladt Galgóc és Nagyszombat irányában. A pusztítás mértékét az egyes falvakban nehéz pontosan megállapítani. Tudjuk, hogy voltak falvak, amelyek részben elnéptelenedtek. Vágsellye olyan károkat szenvedett, hogy szükségessé vált új lakosság betelepítése a városba. Hogy ez meg is történt, arra I. Ferdinánd 1536-ban kiadott kiváltságlevelében a „vendégek” kifejezés utal, akik Sellyén ugyanazon jogokat élvezhették, a kiváltságlevelél értelmében, mint az eredeti lakosok. I. Ferdinánd király vízi hadának egy részét is Sellyén telepítette le, és 1548-ban széles körű kiváltságokat adott a 14 naszádosnak, Német Jánosnak, Kövér (Kewer) Benedeknek, Kincses (Kenches) Gáspárnak, Vas Mihálynak, Chery Mátyásnak, Nagy (Nadgh) Gáspárnak, Nialabych Andrásnak, Nehéz Demeternek, Nagy (Nadgh) Ferencnek, Mészáros (Mézáros) Ferencnek, Hevesi (Hewesy) Sebestyénynek, Sipos (Sypos) Andrásnak, Német Dénesnek és Kalmár Gáspárnak. Közülük Chery Máté, a naszádosok hadnagya Bács megyéből jött Sellyére, és a városban a Rév utcában lakott. Nehéz Dénes 1569-ben a komáromi naszádosok hadnagya volt, de továbbra is sellyei lakos maradt. A király 1548-ban évi járulékot is adott az említett naszádosoknak, fejenként 100 aranyat, ami a kamara költségvetését terhelte, azzal a céllal, hogy a naszádosok, ha a királynak szüksége lesz rájuk, rendelkezésére álljanak.

1551-ben kelt oklevelével pedig megparancsolta Sellye város előljáróinak, hogy ne merészeljék a naszádosokat bármiféle adóval is terhelni.¹

A Mátyusföld más települései is tetemes károkat szenvedhettek az első török támadások idején. Ezt látszik bizonyítani az 1533-as adóösszeírásban feltüntetett épülő házak száma is, Galántán 4, Szencen 30, Alsószerdahelyen 20, Gányon 4, Felsőszeliben 4, Vágán 4 házat sorolva ide.

20. Török pusztítás

A régió a további török pusztítást még 1560 előtt megérte, amit a 16. század második felében kelt oklevelekben leírt lakatlan, elhagyott jobbágytelkek, kúriák száma bizonyít a legjobban. Ezek gyakran lettek zálogbirtokok. Feltűnően sok elhagyott kúria és telek cserélt 1560 után gazdát Galántán, de sok zálogba adás történt más településeken is. Ugyancsak jellemzője e korszaknak, hogy több helyütt a háborús idők következtében megváltoztak vagy ködössé váltak a település birtokviszonyai. Az egyik legjelentősebb változás a turóci premontrei rend birtokait illetve (Hosszúfalu, Királyfa, Pered, Sellye). Ezeket több változás után az esztergomi érsekség, majd 1586-ban a jezsuita rend kapta meg az uralkodótól. Deáki birtokviszonyaiban is változások történtek, a 16. század második felében a falu egy része az esztergomi érsekség birtoka volt. Megnöttek az idegen birtokokkal szembeni erőszakos foglalások, jószágelhajtások. Gyakoriak voltak az óbudai apácák diószegi birtokai ellen elkövetett jogtalanságok is. Több nemesi család vesztette el birtokát nemcsak kihalás, hanem a törökhöz való átállítás miatt is. Ilyenek voltak pl. a Borsyak Galántán, akiknek birtokát az uralkodó újraadományozta 1590-ben. Több nemesi család számára nagy terhet jelentett a kötelező hadállítás is, ugyanakkor a török portyáknak kitett területeken az uradalmaknak is be kellett rendezkedniük a védelemre, ami szintén kiadással járt a földesúr számára. Több vagyonösszeírásban találunk ilyen irányú adatokat. 1591-ben a sellyei kápolna leltárában 31 talpas puska, 6 puskapálca és 6 ágyú volt feltüntetve. Hasonló helyzet volt Galántán is. Több földesúr a török fog-

ságba esett lakosok kiváltására külön adót szedett. Ilyen adót fizettek az esztergomi érsekség falvai: Vága, Alsószerdahely és Zsigárd.²

A 16. század végén Mátyusföld legnagyobb települése Szenc volt, ahol 1593-ban 361 házat tartottak nyilván. Ugyanakkor Galántán 39, Vágsellyén 175, Farkasdon 76, Deákin 117, Vecsén 21, Pereden 63, Zsigárdon 36, Negyeden 54 ház állt. A 16. század végén, 1599-ben még egy pusztítást végzett a török a Mátyusföldön. A fennmaradt adatok szerint Sellye lakói Pakay Miklós katonának köszönhetően 1599. október 11-én tudomást szereztek a készülő támadásról. Sokan elhagyták a várost, köztük a kollégium diákjai is. A törökök elől fejvesztetten visszavonuló katonákat Somogyi Farkasnak, Pozsony vármegye kapitányának sikerült megállítania. Mintegy 300 fős csapatát a Vág mentén állította fel. A törökök október 12-én délután két óra tájban a Vág túlsó partjára értek, látva az ellenállást és nem ismerve a sereg nagyságát, visszavonultak. A törökök ugyan nem pusztítottak Sellyén, de a környéket nem kímélték. Ennek egyik bizonyítéka, hogy néhány településen erősen csökkent a meglévő házak és lakosok száma. Pusztafödémesen pl. 1598-ban 23 ház volt, ebből 11-ben nemesek, 12-ben pedig zsellérek éltek. 1600-ban már csak 5 zsellérház és 5 nemesi kúria volt a faluban. A Mátyusföld lakosságának csökkenése a 17. század elején részben a török támadások, részben az 1602-ben pusztító pestisjárvány eredménye volt. Ugyancsak kedvezőtlenül hatottak a lakosság számának alakulására a vallási ellentétek is. Komoly pusztításokat szenvedtek el Mátyusföld települései a Bocskai István vezette Habsburg-ellenes felkelés idején is, és főleg a sellyei uradalom települései. Sellyét Illésházy hajdúi nemcsak elfoglalták, hanem az itt lévő ingóságok nagy részét el is hurcolták, magát a várost pedig a nagyszombatiaknak elzálogosították. Ez a kedvezőtlen állapot a városban 1610-ig tartott. Nemcsak a Habsburg-ellenes felkelések katonái, hanem természetesen az osztrák császár oldalán harcoló zsoldosok sem kímélték a falvakat. Ábrahámról 1634-ben feljegyezték, hogy Buquoy de Longueval Károly császári vezér csapatai égették fel templomát és minden bizonnyal lakóházait is 1621 előtt. Bethlen csapatai pusztítottak Diószegen, Nagyfödémesen is. A galántai felső kastély 1627-ben készült leltárösszeírásából megtudhatjuk, hogy a kastély bár nem tartozik az eddig ismert törökellenes erődítmények közé, a város lakói számára a 17. század első felében védelmi szerepet töltött be. A leltári tárgyak közt ugyanis fegyvereket, puskákat, kardokat, ágyúkat találunk.³ A másik galántai kastély is ilyen védelmi funkciót töltött be a régészeti feltárások bizonyosságai alapján.

A 17. század első felében a török csapatok legnagyobb pusztítására Mátyusföldön 1638–1639-ben került sor. Néhány települést csaknem teljesen újra kellett építeni. Vecse, Sellye és Farkasd lakói minden adófizetés alól fel voltak mentve. Az összeírásokban elhagyott falvakként vannak feltüntetve. Miután ezek a falvak újraépültek, 1661 előtt újabb török támadás érte őket. Az 1661-es összeírás szerint a Sellyén található 68 jobbágytelek közül 50 részben vagy egészen pusztá volt. A helyzet még rosszabb lett, amikor a törökök 1663-ban elfoglalták Érsekújvárt. Jelenlétük a Mátyusföld csaknem egész területén állan-

dósult, kivéve a Nagyfödémestől nyugatra és északnyugatra eső falvakat. Az 1664 szeptemberében megkötött békeszerződés elismerte a török uralmat

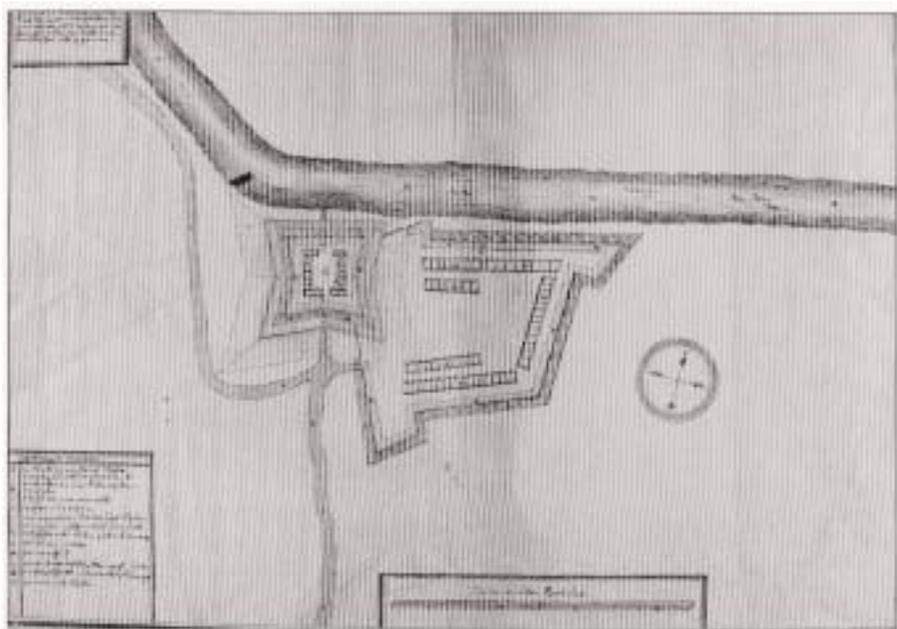
21. A megerősített galántai ún. felső Esterházy-kastély

ezen a területen, és így új közigazgatási rendszer jött itt létre. Az elfoglalt területen bevezették a török közigazgatást. A városok, falvak lakói a töröknek voltak kénytelenek adózni. Az 1663-as török adóösszeírás idején⁴ Sellye náhijébe (közigazgatási egység, járás) 42 falu tartozott. Sellyén 59 személy, 46 háztartás összesen 12 260, Pereden 61 személy, 47 háztartás 13 010, Királyfán 30 személy, 22 háztartás 7660, Vágán 3 személy és 3 háztartás 1335, Alsószeliben 3 személy és 3 háztartás 1220, Felsőszeliben 6 személy, 6 háztartás 1425, Zsigárdon 8 személy, 8 háztartás 2180, Deákin 61 személy, 39 háztartás 9990, Vízkeleten 7 személy, 7 háztartás 2175, Tallóson 7 személy, 7 háztartás 3500, Kajalon 12 személy 10 háztartás 2020, Taksonyon 7 személy, 7 háztartás 3050, Kürtön 8 személy, 8 háztartás 3910, Vezekényen 7 személy, 7 háztartás 3165, Nagy- és Kismácsédon 5 személy, 4 háztartás 2070, Diószegen 4 személy, 3 háztartás 1660, Kosúton 4 személy, 4 háztartás 2590, a két Födémesen 4 személy, 4 háztartás 2500, Nyéken 3 személy, 3 háztartás 2010, Galántán 5 személy, 5 háztartás 2100, Nyárasdon 4 személy, 3 háztartás 1300, Nebojszán 2 személy, 2 háztartás 1000 akcse adót fizetett. A másik török közigazgatási egység központja Nyitra volt. Az ide tartozó Farkasdon 92 személy, 72 háztartás 14 170, Sókon 22 személy, 14 háztartás 5312, Szelócén 13 személy, 8 háztartás 2810, Negyeden 49 személy, 29 háztartás 8254 akcse adót volt kénytelen a töröknek fizetni. A falvak és városok

lakói adót fizettek minden személy és háztartás után, továbbá tizedet adtak a búza kétszeres terméséből, a méhkasok után, fa- és szénaadót, juhadót, sertésadót és csőszdíjat fizettek. A folyókon működő malmok után is kellett adót fizetniük. A törököknek fizetett adókon kívül a falvak lakóinak gyakran saját földesuruknak is adózni kellett, így nem csoda, hogy gyakran nem fizettek az egyiknek vagy a másiknak, vagy nem fizették a teljes kiszabott összeget. Több földesúr, köztük a nagyszombati rektor (a sellyei uradalom földesura) szintén szigorúan megtiltotta a törököknek való adózást, mivel miután Nyitrát 1664-ben a császári csapatok visszafoglalták, a császár rendeletben tiltotta meg az adózást. Konkrét adatok maradtak fenn arról, hogy a sellyei bírót többször behívták a törökök az újvári erődbe adóügyben. 1664-ben a várost felégették, összes lakóját elhurcolták, a kastélyban levő őrrel elvitték és a három Sellyéhez tartozó falut is lerombolták. Sellyén a 300 házból 30, Királyfán a 100 házból 20, Hosszúfalun a 80 házból 9, Pereden a 150 házból csak 40 maradt meg. Tanulva az esetből, a sellyeiek az itteni erőd kiépítése után is fizettek az Újvárban állomásozó törököknek. Bizonyítják ezt az újvári bég, Mehmed Csasz 1667–1673 és Ahmed Hadzsi 1679-ben írt levelei, amelyeket a város előjáróihoz intéztek.

Miután 1663-ban elfoglalták a törökök Érsekújvárt, az uralkodó Lipót császár egy új védelmi rendszer kiépítését rendelte el, aminek eredményeként katonai erődök jönnek létre a Vág mentén. 1665-ben elrendelte, hogy Sellyén is katonai erődítményt építsenek.⁵ A nagyszombati rektornak, Vid Lászlónak ugyanakkor ígéretet tett, hogy az egyetem földesúri jogai nem fognak Sellyén csorbát szenvedni. Az erőd Ludvig Souches tábornok vezetésével készült el a német és magyar katonák számára. Az erődítmény első kapitánya Blaunizay Gáspár Sándor volt. Az erődítmény építésénél Pozsony és Nyitra megye lakossága is köteles volt segíteni. Ez vonatkozott a városokra is. Az erődítmény a várostól egy „ágyú-lövésnyire” a Vág partján épült, palánkból, vagyis cölöpökből, deszkákból, gendákból, sárral tapasztott és földből hányt falai voltak. Az építkezésnél felhasználták a sellyei temető kerítéséből, egy régi kápolnából (amely a temető végében volt), a vecsei elpusztult templomból származó téglákat és faanyagot, valamint a környező falvakban található épületköveket. Az erődöt vizesárcok védtek, ahová a Vágból folyt a víz. A katonák deszkából készült ideiglenes szálláshelyeken, barakkokban laktak. Az erőd két részből állt, az egyikben német, a másikban magyar katonák voltak. A katonák, akiknek gyakran nem fizették meg zsoldjukat, több erőszakosságot követtek el a környék lakóival. A megyei közgyűlésekre, főleg Pozsony megyébe sok panasz érkezett a falvak földesuraitól.

Az erőd eredeti szerkezetében nem állt fenn sokáig, a Vág vízének kiáradása ugyanis lerombolta. Ez 1673 és 1675 között történhetett. Az új német és magyar erődöt nem a régi helyén, hanem a város mellett építették úgy, hogy annak része lett az a városrész, amelyben a templom és a kastély állt. Az új katonai szálláshelyeket a kastélytól balra és jobbra helyezték el. A kastély falai meg voltak erősítve és körös-körül vizesárok (a Vág idevezetett vize) védte az épületet. Az erőd csak a város egyik részét foglalta magában, a város másik része, amelyben a pusztítás után a házakat nem lehetett körülkeríteni, az erődön kívül maradt. Sellye ekkor minden adófizetés alól fel volt mentve.

22. A vágsellyei katonai erőd terve

Az erődítmény beolvasása a városba persze újabb bonyodalmat okozott a földesúrnak, a nagyszombati egyetemnek és természetesen maguknak a város lakóinak is. Az erődön kívül található gazdasági épületekből a törökök megtorlása miatt a földesúr több ezer marháját elhajtották. Az erődben lakó katonák, valamint a Sellye földesura közti kapcsolatban komoly bonyodalmat okozott Kollonics Lipót bécsújhelyi püspök és a magyar udvari kamara elnökének látogatása az erődben 1684 decemberében. A magas rangú udvari főméltóság ugyanis szabadságot adott a város lakóinak és az erődben levő katonáknak, felszabadította őket minden jobbágykötelességük és minden adó alól. A nagyszombati egyetem rektora, Gribóczi Mihály tiltakozott az ilyen eljárás ellen, mondva, hogy a sellyeiek az ő alattvalói, és a katonai erődben élők is kötelesek a földesúrral kötött egyezséget megtartani. A kollégium tiltakozására 1675. június 12-én került sor. A tiltakozás ellenére az uralkodó Lipót császár 1675. október 6-án a Kollonics által előterjesztett kiváltságlevelet kiadta, ebben azonban már nem az egész lakosság számára, hanem a sellyei erőd katonáinak (nemzetiségre való tekintet nélkül), lovasoknak és gyalogosoknak egyaránt. Ezeket minden adóktól, pénzbeli és egyéb kötelességeiktől az oklevél értelmében felszabadította. A király kiváltságlevele Pozsony megye közgyűlésén sem találkozott megértéssel, hiszen ekkor tömegszámra érkeztek hozzájuk a Pozsony megyei falvak panaszai az erődben állomásozó és onnan ki-kicsapongó katonákra. Pozsony megye még 1676 augusztusában is elhalasztotta a kiváltságlevelét kihirde-

tését. A helyzet végül úgy oldódott meg, hogy a császár vette bérbe a kastélyt és a várost.

Vágsellyén kívül Farkasdon is létezett egy kisebb katonai erőd. Ez a gútai katonai erőd előretolt része volt. A farkasdi sáncokról 1674-ben feljegyezték, hogy 6 muskétás tartózkodott benne egy tizedessel.⁶ Minden bizonytal csak Érsekújvár felszabadításáig volt jelentősége.

A Vág közvetlen közelében épült sellyei katonai erődön kívül hatalmas jelentőséggel bírt a térségben a semptei vár, amely a török háborúk idején már Szeredben volt, miután a Vág megváltoztatta medrét. Egy 1622-ből fennmaradt leírás szerint a semptei vár külső és belső várból állt. A leírás idején mintegy 500 puska, 3000 ágyúgolyó, ágyúk és egyéb harcászati eszközök voltak benne. A várat 1663-ban, de később sem sikerült a törököknek bevenniük. Érsekújvár elfoglalásának idején a vár védelmét Reimund Montecuccoli biztosította.⁷

23. A semptei vár a 17. század második felében

Galántán a török háborúk idején a két kastély töltött be védelmi feladatot, amint azt már fentebb említettük. Érsekújvár eleste után szigorú fegyelmet vezettek be Galánta legjelentősebb birtokosai a két kastély és a város védelmében. A város kerítéssel és árkokkal volt körülvéve, védelmét a város élén álló két nemesi kapitány volt hivatott biztosítani. A két kastélyban is külön rendtartás volt megszabva. A kapitányok feladata volt a város határának felügyelése is, különösen téli időben, amikor a Vág felől is támadás veszélyeztetett. Az Esterházy-család, Esterházy Farkas kérése alapján Lipót császártól 1668-ban pallosjogot nyert, amit a család birtokain érvényesíthetett. Ez nagyban hozzájárult a rend

fenntartásához nemcsak Galántán, hanem a család többi birtokán is. Galánta környékén a törökök egyik legnagyobb pusztítására 1667-ben került sor. Ekkor Taksonyt és minden bizonnyal más falvakat is teljesen leromboltak. A későbbi tanúvallomások szerint Taksonyon csak „nyulak és rókák laktak a kemencék maradványaiban”. Taksony lakóinak egy része a galántai felső kastély mellett lakott.⁸ Azonban magát Galánta városát is teljesen lepusztultnak tüntetik fel a megyei összeírások 1672-ben.

A 17. század hetvenes éveinek második felében csaknem az egész Mátyusföldön állandósult a katonai egységek jelenléte. A császári csapatok 1678–1679-ben Diószeg, Majtény, Tallós, Nyék, Taksony térségében állomásoztak. Az állandó katonai jelenlét a Mátyusföld lakosságára komoly terheket rótt. Ezeknek egy része Érsekújvár 1685. augusztus 19-én történt felszabadításával sem szűnt meg.

Mátyusföld területe újabb katonai akciók színterévé 1703 végén, 1704 elején vált. Ez alkalommal a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc hadi eseményei zajlottak a régióban. A szabadságharc katonai akciói a Tiszántúlon kezdődtek 1703 nyarán. A Habsburg uralkodókkal való elégedetlenség sok szimpatizánsra talált egész Magyarországon, nemcsak a nemesek, hanem az egyszerű lakosság körében is. Nem volt kivétel a mátyusföldi települések nagy többsége sem. Rákóczi csapatai már 1703 végén és 1704 elején magukénak tudhatták Észak-Magyarországot, természetesen a Vág alsó szakaszát is. Bercsényi Miklós vezetésével a kurucok már 1703 decemberében Szereden és környékén táboroztak. A tábor számára a környező települések szolgáltattak élelmet, és az állatoknak abrakot.⁹

1704 áprilisában Diószeg mellett volt nagyobb kuruc katonai tábor. Ekkor még a Csallóköz is Rákóczi katonáinak a kezén volt. Május folyamán a császári csapatok visszafoglalták a Csallóközt és a Mátyusföld nagy részét, de a szomolányi csata után ismét Rákóczi katonái tartották fennhatóságuk alatt a régiót. Igaz, a nagyszombati csata elvesztése 1704. december 26-án magával vonta a kurucok némi meghátrálását. A császári csapatok 1705 januárjában egészen Sellyéig jutottak. E meghátrálás ellenére a kurucok rövid időn belül vissza tudtak vágni, és hosszabb ideig le tudtak táborozni a Mátyusföldön. Bercsényi Miklós vezetésével még a nyári hónapokban elfoglalták a Csallóközt, és a Kis-Duna és a Vág közti területet is ellenőrzésük alatt tartották. 1705 augusztusának kezdetén nagyobb katonai tábor létezett Galánta és Kajal között. Bercsényi több levelet is írt innen. Még augusztus folyamán Galánta és Szered közé helyezték át, majd októberben Jókánál táboroztak a kurucok. 1705. október 17-én a kurucok két jelentős katonai egyéniségének, Bercsényi Miklósnak és Ocskay Lászlónak a találkozására került sor Galántán. Mátyusföld az 1705-ös év végén és az 1706-os év elején is a kurucok kezén maradt. Március végén indult meg a császári csapatok támadása Stahremberg Quido vezetésével, amikor a Rákóczi-csapatok Vág menti pozícióit vették célba. 1706 júniusában elfoglalták Galántát és Sellyét is, és pozícióikat sikerült megerősíteni. 1707 tavaszán Somogyi Ferenc csapatai szálltak be Sellyére, Deákira és Peredre. Ugyanazon év júniusának első felében a sellyei sáncokban még mintegy 400 gyalogos tartózkodott.

24. Bercsényi Miklós Semptén kelt oklevele Nyitra vármegye közönségének

Júniusban itt halt meg egy Girécs nevű tiszt is, akit teljes katonai dísszel Mocsonokon temettek el. 1707 októberében a császári csapatok Stahremberg vezetésével jelentős pozíciókat szereztek meg a környéken, Sellyét, Szeredet, Semptét, Galántát is elfoglalták. A telet a császári csapatok itt töltötték, majd 1708 márciusában ismét Bottyán János csapatai szálltak be Sellyére, és 1708 júniusában Tornócnál ütöttek rövid időre tábor. A császári csapatok Galántát és a tőle északabbra levő területet 1708 márciusáig fennhatóságuk alatt tartották, ekkor Bottyán János indított a Vág folyón átkelve támadást a császári csapatok galántai állásaira, amelyeket el is foglalt. A város egy része a harc során leégett. Bottyán visszaszerezte a kurucoknak az egész Mátyusföldet. A Rákóczi-szabadságharc katonai sikereiben azonban 1708. augusztus 3-án végzetes tőrés állt be, amikor a kurucok Trencsénnél vereséget szenvedtek. Ettől fogva már csak rövid ideig és helyenként tudták a kurucok a Vág vonalát visszaszerezni. Érsekújvár feladásáig még helyenként felvillant a remény a Vág és a Kis-Duna közéinek visszaszerzésére, de miután 1710. szeptember 24-én a kurucok feladták hosszú ellenállás után Érsekújvárt, a Rákóczi-szabadságharc katonai akciói véget értek a Mátyusföldön.

A harcok során az itteni lakosság sok szenvedést élt át. A katonák elszállásolása az élmezőnyük biztosítása hatalmas megterhelést jelentett. Az egyes települések által elszenvedett károk nagy részéről leginkább a fennmaradt kárjelentések alapján szerezhetünk tudomást.¹⁰ Sajnos nem minden település kárjelentése maradt fenn. Illusztrációként közöljük az alábbiakban egy település, Sellye kárjelentését, hogy képet kaphassunk a terhek nagyságáról. 1703 decemberében a selyei lakosok a szeredi kuruc katonai táborba 150 darab kenyert, 3 kocsi szénát,

2 disznót és 65 mérő (1 mérő = 54 liter) zabot szállítottak. Ugyanabban a hónapban az alsó- és felső-köröskényi táborba Szentpéteri Imre csapatának küldtek 202 kenyeret és 2 disznót. 1704 januárjában Szeredbe Gerhart György kapitánynak adtak 56 libra (1 libra = cca 560gr) marhahúst, 6 libra szalonnát és vajat. 1704 áprilisában első ízben voltak katonák beszállásolva Sellyén. Tajnay Pál két zászlóaljnyi katonasággal egy hétig tartózkodott a városban. Ez idő alatt elfogyasztottak 156 méc (1 méc = kb. 1,69 liter) bort, 6 méc vajat, 3 disznót és egyéb ételmet, „konyháravalót”, ahogy azt a korabeli leírás megnevezte. Az ágyúk Lipótvárra vontatásához a sellyeiek még 1704-ben 4 ökröt is adtak.

1704. december 27-én a sellyei kastélyból Almási Ferenc, Komárom megye alkapitánya 148 méc abrakot vitt el. Balog István kapitány csapata 486 lovának, Szentiványi János csapata 166 lovának, Géczy Gábor 55 lovának, Tannay Pál 33 lovának, Sámbock Péter 25 lovának, Tóth Márton 22 lovának, Zay Lőrinc 95 lovának abrakot. 1705 januárjában Bottyán János csapatának a sellyei kastélyból 282 méc abrakot adtak ki. Január folyamán még Balog János, Vég János, Géczy Sándor, Pető György, Bodoky István, Esterházy Antal hadnagyának, Somodi Ferenc főhadnagyának a parancsára adtak ki takarmányt. 1705 februárjában a kastélyból Dávid Imre, Ocsvay Pál, Károlyi Darvas Ferenc, Ragoz János, Bossányi Ferenc, valamint Ocskay László és Károlyi Sándor katonái vittek el abrakot.

25. Hajdú

1705 márciusában Kastyán Miklós, Takács Ádám parancsára kellett ismét takarmányt adnia az uradalomnak a felkelő csapatok szükségleteire. Az egész uradalomból 1704 decembere és 1705 márciusa között 1866 méc abrakot vittek el. A Vecsére beszállt katonák lovainak szükségletére erőszakkal elvittek ezen kívül 1000 méc abrakot a kastélyból. Ezek a terhek a földesurat terheltek, de a Sellyére beszálló katonák, 1705-ben Loczi András kapitány ezrede, majd később 4 zászlóalja a város lakóit terhelte. A nekik adott étel 12 mázsa hús, 30 méc bor és az erőszakkal elrabolt tulok értékét 8 aranyra értékelték a sellyei előljárók. A vecsei táborba 1705 augusztusában további ételmet voltak kénytelenek adni a város lakói, s amit nem adtak a katonáknak, azt azok maguk vitték el.

A Mátyusföld stratégiai jelentősége a Rákóczi-szabadságharc idején is nagyon jelentős volt. Mint már előtte oly sokszor és utána is, főleg 1848–49-ben játszott döntő szerepet a lezajló katonai események során. Pozsony, Bécs közelsége, valamint az a tény, hogy Mátyusföldön áthaladtak az ország déli és északi, valamint nyugati és keleti részeit összekötő utak, még inkább fokozta stratégiai jelentőségét. Geográfiai fekvése gyakran előnyére vált, a török hábo-

rúk idején azonban, majd a Rákóczi-szabadságharc katonai akciói során is lakossága komoly megpróbáltatásoknak, megterheléseknek volt kitéve. Ennek ellenére leszögezhetjük, hogy a sok válságos és háborús év után új gazdasági fellendülés vette kezdetét. Így volt ez a török háborúk és a Rákóczi-szabadságharc katonai eseményei után is. A gazdasági változásokon kívül azonban a 18. századi események az itt élő lakosok nemzetiségi változásait is magukkal hozták.

Jegyzetek

- 1 Novák Veronika: Vágsellye 1526–1848 között. In: *Vágsellye 1002-2005*. Vágsellye, 2002, 26–29.
- 2 Kušík, Michal–Marsina, Richard: *Urbáre feudálnych panstiev*. I. Bratislava, 1959, 332.
- 3 Novák Veronika: Galánta. (Kézirat.)
- 4 Blaskovics József: *Az újvári ejalet török adóösszeírásai*. Pozsony, 1993. (Nyitra és Sellye náhije.)
- 5 Novák Veronika: A vágsellyei katonai erőd. In: *Vágsellye 1002-2002*. 39–45.
- 6 Eszterházy Pál relációja 1674-ben. *Történelmi Tár* 1891, 259.
- 7 Melníková, Marta: Mestečko Sered' od Moháča k rokom meruôsmym, In: *Sered'*. Sered', 2002, 60.
- 8 Novák Veronika: Galánta. (Kézirat.)
- 9 Novák Veronika: II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának mátyusföldi eseményei. In: *Archivum Sala levéltári évkönyv*. I. Vágsellye, 2004, 119–130.
- 10 Uo. 133–240.

A Mátyusföld újkori nemes társadalma

Ha Mátyusföld nemességéről kívánunk szólni, elsősorban tudatosítanunk kell azt a tényt, hogy az két különböző vármegye nemes közösségét – szűkebb társadalmát alkotta. Mivel Mátyusföld általunk behatárolt térségével kapcsolatban területi, közigazgatási vagy önkormányzati vonatokról nem beszélhetünk, valószínű, hogy az itt élő nemesség tudatában szülőföldje vagy önmaga behatárolásának esetében csak másod-, sőt harmadlagos szerepet játszhatott. Egy újkori magyarországi nemes számára – legyen az főrendi vagy köznemes – személyes szabadságához társult általános jogainak országos érvényesítése törvényszerűen politikai nemzeti tudatot kölcsönzött. A Werbőczy *Tripartituma* által újraértelmezett Szent Korona-eszme, mely szerint a királyi hatalom az egyenlő nemesek összessége által átruházott jogokból ered és a nemesi rend által birtokolt, valamint átadott közhatalom a Szent Koronában testesül meg, ezt az érzetet még tovább erősítette.¹ Egy Mátyusföldön élő nemes tehát elsősorban politikai értelemben vett magyar nemesnek számított, függetlenül attól, hogy – mai szemmel nézve – magyar, szlovák, horvát stb. nemzetiségűnek lett volna mondható. Másodsorban pedig, mivel – a főnemeseket leszámítva – nemesi jogainak országos érvényesítését elsősorban vármegyéje közgyűlésén szabadon választott országgyűlési képviselőinek útján gyakorolhatta, de személyes szabadsága és egyéb előjogai tárgyában is minden szempontból annak autonóm önkormányzatára volt utalva, az adott vármegye nemes közösségének részét alkotta. Esetünkben tehát nagyobb részük Pozsony megyei, kisebb részük pedig Nyitra megyei nemesnek tartotta önmagát.

A 16. század dereka táján készült portaösszeírások híven tükrözik a mohácsi vészt követő közvetlen időszak alatt térségünkben végbement nagymértékű változásokat. Míg 1542-ben Pozsony megyében a jegyzett 2755 porta legnagyobb tulajdonosai között még ott találjuk a bazini és szentgyörgyi grófokat vagy Thurzó Eleket, alig egy évtizeddel később, 1553-ban – a királyi birtokokat leszámítva – már Serédy Gáspár, Báthori András és a Fuggerek számítanak a legnagyobb birtokosoknak.² Az ez évi összeírás érdekessége, hogy a porták számbavételével valójában kettős célt követett. A rendes adó- és a hadiadó megállapításán túl a soproni országgyűlés által 1553-ban megszabott, és a nemeseket is teherként érintő különleges hadiadó kiszámításának vált alapjává. Ez utóbbit az eгри vár védelmekor fogságba esett vitézek kiszabadítására és kárpótlására szánták.³ Pozsony megyében ekkor 3379,5 porta után 6759 forint, Nyitra megyében 4631 porta után 9262 forint hadiadót vezettek el. A fogságba esettek kiszabadítására szánt összeg Pozsony megye esetében 169 forint, Nyitra me-

gyében 231 forint körüli összeget tehetett ki. Mátyusföld Pozsony megyei határain belül mozogva 538 portát, tehát a megye portaösszességének kb. egyhatedetét találjuk. Az összeírás tüzetesebb vizsgálatával a kor mátyusföldi birtokviszonyairól aránylag részletes képet kaphatunk.

26. Werbőczy Tripartitumának 1628. évi kiadása

30 portája a szentgyörgyi vár tartozékaként Alsószelin, Botszegen és Szenc-királyfán volt található, Székely Magdolna Szencen bírt 30 portát. A többi számba vett porta már kivétel nélkül megyebéli közép- és kisbirtokos nemes családok birtokát alkotta. Galántán a Borsi család rendelkezett jelentősebb, 22 portát kitevő birtokkal. Ezen kívül a családból név szerint említődik még Gányon Borsi Flórián és Tamás 3-3 portával Bucsány Zsigmond társaságában, akinek itteni birtoka 2 portát tett ki. Tíz porta feletti birtokkal rendelkeztek még a Hegyiek, akik a Szobonya családdal Kosúton 14 portán osztoztak, Hegyi Tamás pedig Kisjókán bírt 2 portát. Mérey Mihály Tósnýárasdon 6 portával rendelkezett. A többi számbavett nemes birtokának nagysága az öt portát sem érte el. A négy portával rendelkezők közé a felsőcsöpönyi Biby István, a kismácsédi Erdőhegyi (Erdőhegy) Benedek tartozott. Zomar János Kismácsédon 3 portát bírt. Két portával rendelkezett Tárnok János Alsócsöpönyön, Szilva Osvát Felsőcsöpönyön, Szalay Péter Kismácsédon, valamint Farkas János Nagyjókán. Az egyportások között az apaji Apay Albertet és Istvánt, a magyarbéli Literatus (Deák) Márkot és végül a kismácsédi Káprocza Imrét tartották számon. Az összeírás szerint a felsoroltakon kívül még két egyházi intézmény rendelkezett mátyusföldi birtokkal: a pozsonyi káptalan 8 portája Toronyon, a nagyszombati apácák 4 portája Geszten volt található.⁴

A legnagyobb birtokos, Báthory András, 115,5 portával rendelkezett. A semptei vár tartozékaiként birtokai Szencen, Szereden, Szentábrahámon, Nagymácsédon, Nyéken, Hidaskürtön, Taksonyon, Pallócon, Felsőszelin, Vezekényen és Vízkeleten terültek el. A felsorolt helységekből – Szenc kivételével – mindenütt megtaláljuk a másik legnagyobb birtokosnak, Perstany (Pernstein) János özvegyének portáit, összesen 81,5-öt. Ezután következett az esztergomi érseki helynök 66 portája Vágszerdahelyen, Vágán, Pereden és Zsigárdon, az óbudai apácák 50 portája Boldogfán, Diószegen, Körmösdön és Újhely-Jókán, valamint az ekkor még királyi birtoknak számító pozsonyi vár mátyusföldi tartozékai 42 portával Zoncon, Péntek- és Nagysúron, valamint Nagyfödemesen. Deáki a maga 40 portájával teljes egészében Nyáry Ferenc berencsi várának jószágát képezte. Serédy Gáspár

27. Magyar nemes a 16. században

A 16. század végén fokozatosan teret kaptak azok a családok, amelyek a későbbiek folyamán az arisztokrácia körében is élvonalbelieknek számítottak és hosszú időre, egészen a 20. század elejéig döntő szerepet játszottak a térség életében. Ilyenek a Pálffyak, akik esetében Pálffy Miklósnak a pozsonyi vár főkapitányává, majd a megye főispánjává (1580) való kinevezését határköként értelmezhetjük, vagy a galántai Esterházyak, akik a 15. században Galántán még saját bírót tartó Besseney család főágának kihalása révén, s egyben házasságkötés útján jutottak itt nagyobb birtokhoz (1590).⁵ Később, a Thurzók kihalása után a semptei uradalom megszerzésével Mátyusföld legnagyobb birtokosaivá váltak. Birtokaikat ekkor Tallóson, Nyéken, Felsőszelín, Pallócon, Ónyon, Taksonyon, Nagymácsédon, Szencen, Szereden, Farkashidán, Szentábrahámon, Keresztúron,

Nádszegen találjuk. A Pálffyoknak ugyanezkor – a csallóközi és hegyentúli szármottevő birtokaikon túl – Szenckirályfán, Keresztúron, Botszegen és Nagyfödémesen volt birtokuk.⁶

A jelentősebb birtokos nemesek közül a 17–18. század fordulóján a Csákyakat Magyarbélén, a Viczay családot Nebojszán, Pribilákat Barakonyon, Lyndvayakat Vízkeleten, Dobsákat Pusztafödémesen, Baloghokat Nebojszán stb. találjuk.⁷ Az 1717-es, Pozsony megye szerveinek fenntartására a megyei nemességtől beszedett háziadó (taksa) számbavételekor az Alsó-külső járásban összesen 35 fő- és birtokos nemest jegyeztek fel. Ezek közül a legtöbbet Levenburg grófja (233 forint 60 dénárt), Esterházy József gróf (164 forint 80 dénárt) és Esterházy Antal gróf (115 forint 40 dénárt), a legkevesebbet Szőlősy János (4 forint 23 dénárt) és Nyáry István özvegye (2 forint 40 dénárt) fizetett. A többiek között ott találjuk az Andrassy, a Balogh, a Benchich, a Bene, a Bokros, a Czauner, az Ernyő, a Kelecsény, a Liphay, a Madocsay, a Majláth, a Már, a Pásztory, a Rudnyay, a Szegedy, a Simony, a Skarbala, a Thédy stb. család képviselőit. Érdekességként említjük, hogy ugyanezen számbavétel alkalmával a hivatalban lévő főispán, Pálffy Miklós gróf taksája 912 forint 80 dénárt tett ki.⁸ A megyei birtokos nemesség alkotta általában azt a réteget, akik közül a megye hivatalnoki és egyéb tisztjét ellátó személyek kikerültek. Bár ezeket a tiszteket megyei tisztújító általános közgyűléseken végzett választások útján foglalták el, megválasztásuk legnagyobb esélyével mégis ők rendelkeztek. Mindez természetesnek is mondható, hiszen lakhelyük szűkebb-tágabb környékén, a helyi kisnemességgel összehasonlítva vitathatatlanul nagyobb gazdasági potenciállal és az ebből származó befolyással, tekintéllyel bírtak. Gazdagabb kúriáik tartozéka részeként

jobbágyokkal is rendelkeztek, többen közülük a környékbeli uradalmak vezető hivatalnokaivá váltak a Pálffyak, Esterházyak, egyéb főrendiek, vagy akár az uralkodó szolgálatában. Például az 1674-ben, Pusztafödemesen birtokot szerző Majláth Miklós a királyi peres ügyek jószág-igazgatójának (director causarum regalium) tisztjét töltötte be.⁹ Az arisztokrácia példáját követve – bár aránytalanul kisebb mértékben – sokan közülük a helyi egyházak patrónusaivá váltak, illetve az egyes, kollektív patronátusi jogukat érvényesítő nemesi közösségek vezető szerepét töltötték be. Az 1691–1701 között Pozsony megye alispáni tisztét betöltő Dobsa István a pusztafödemesi római katolikus templom alapítványtevői közé tartozott, és mind a helyi katolikus, mind pedig a protestáns ágoston evangélikus gyülekezetet támogatta. Végrendeletében a katolikus templomra, valamint a pap és a tanító javadalmaztatására 1000-1000 forintot hagyott.¹⁰

1. táblázat. Néhány tisztújító közgyűlés részleges eredménye a 18. század első harmadából¹¹

Pozsony megye		1717	1725	1730
Alsó-külső járás	szolgabírók	Bokros Pál + Hegyi Miklós, Szabados János segédszolgabírók	Balogh János	Balogh János
	esküdtek	Duchon Miklós, Kelecsény János és Ferenc, Nagy Sándor, Sántha Antal, Ernyő Ferenc, Palugyay Lipót	Duchon Miklós, Andreánszky Ferenc, Sántha Antal	Sántha Antal, Andreánszky Ferenc, Horváth Imre
Felső-külső járás	szolgabírók	Orbán Pál	Plathy András	Ghillányi Péter
	esküdtek	Plathy András, Szenczy Ádám, Székely Miklós, Sarkay Márton, Kendrey György	Kendrey György, Roth Márton, Kajdacs József	Kendrey György, Palugyay Lipót, Bihary László

A főrendieken és a birtokos nemeseken kívül csakúgy, mint másutt, Mátyusföldön is tekintélyes számú, gazdasági helyzete tekintetében nagymértékben polarizálódott kisenemesi réteggel találkozunk. Ezek fő jellemzői a jobbágytartást nélkülöző, egytelkes nemesi szabad birtokon való személyes paraszti gazdálkodástól, jobbágytelkeken való gazdálkodáson, valamint nincstelen, címeres levelekkel tarsolyukban birtokos nemeseknél, vagy akár jobb módú parasztnál való szolgálat-teljesítésen keresztül mezővárosokban, nagyobb falvakban gyakorolt kézművességig terjedhettek. Az akkori Magyarország viszonylatában ők alkották a megyei nemesek mintegy 90 százalékát. A Werbőczy *Tripartituma* által deklarált nemesi egyenlőség a 17. század derekára valójában már erősen megkopott, ami gazdasági vonatkozásokon túl az előjogok érvényesítésének terén is megmutatkozott. A jobbágytalan nemesekre az 1595-ös országgyűlés adót vetett ki, amit a jobbágyok által fizetett rovásadótól megkülönböztetve taksának neveztek. Ez akkor még főként az újonnan nemesítetteket érintette, akik kiváltságaiuk mellé birtokot már nem kaptak. Ezek voltak az ún. címeres nemesek, vagy másként armalisták. Arányukat tekintve a 16. század végétől az egész 17. folyamán a nemesítések tömeges jellegéről beszélhetünk. A 18. század magyar-

országi nemességét felmérve megállapíthatjuk, hogy az akkori nemesség több mint 50 százaléka 1550 után nyerte nemességét. Ennek eredményeképpen egy jogi gyakorlat újnak mondható intézménye terjedt el, amit a magyarországi nemesi vármegyék a tömeges nemesítéseknek mintegy ellenreakciójaként fogantatosítottak. Ez a nemesítés kihirdetésének gyakorlata volt, amelyet az illető nemességet nyert személy saját vármegyéjének közgyűlése vitt végbe, melyről bizonyáglevelet is kiállíthattak.¹² A 18. századra általános gyakorlattá vált a címeres levelek kiadásukat követő két-három éven belüli publikációja. Ennek hiányában ugyanis a frissen nemesített személy kockáztatta újonnan nyert jogainak környezetében való érvényesítését. A 18. század folyamán végzett nemesi származásvizsgálatok számos példái egyértelműen az elmulasztott publikációk negatív hatásait bizonyítják.¹³

28. A két galántai Esterházy-kastély

A taksza fizetésére kötelezett fenti nemesség kategóriájába természetesen ekkor még nem számíthatjuk bele azokat, akik címeres levelüket nemesi státusuk megerősítése gyanánt nyerték. Ezek főként a még középkori gyökerekkel rendelkező birtokos nemesek soraiból kerültek ki. A birtokos nemesek esetében a címeres levélnél fontosabbnak bizonyult, hogy a még középkorban szerzett birtokaikra új adománylevelet nyerjenek, amely bizony sokszor egyedüli házagópótlójává vált az idők folyamán eltűnt birtokjogi vonatkozású eredeti okleveleiknek. A birtokos, valamint a címeres nemesség között húzódtott az a vonal, amit a számában szintén jelentősnek mondható, és középkori jogfolytonossággal rendelkező kuriális nemesség alkotott. Ők azoknak a 12–13. századi várjobbágyoknak voltak a leszármazottjai, akik a 13. század végére kialakult, valamint a 14. század folyamán kikristályosodott nemesi vármegyéken belül a privilegiált társadalmi réteg részévé tudtak válni. Egy teleknyi szabad földjük után, melyet számukra eredetileg szolgálatuk teljesítése végett középkori várföldekből hasítottak ki, egytelkes nemeseknek is nevezzük őket.¹⁴

Az egytelkesek középkori kúriája a hozzá tartozó javakkal az újkor hajnalára már annyira feldarabolódott, hogy sokuk számára a megélhetést sem tudta biztosítani. Az ebből származó maradéknyi ősjuss viszont jogi szempontból döntő horderejű volt, és tulajdonosának kétségtelen nemes voltát bizonyította. A nemesi státus eme formája – tán túlzás nélkül állíthatjuk – a kor felfogása szerint mindenképpen régebbi keletűnek, s így nagyobb horderejűnek számíthatott, mint a pusztán címeres levél útján nemesítést nyert új tömegeké. Talán ez lehet az oka annak, hogy bár a kuriális nemesek az armalistákhoz hasonlóan 1595-től szintén taksát voltak kénytelenek fizetni, taksás nemesi státusukból igyekeztek kivetkőzni. Különösképpen a 17–18. század fordulóján sokasodtak meg azok a hangok, amelyek a kuriális nemesekkel való bánásmódot a megyei birtokos nemességével kívánták egyenlővé tenni.¹⁵ Nem sokkal ezután – ha csak rövid időre is – a kuriálisok taksájának fizetése ügyében törésvonal állt be. Szentpéteri Dávid György, Nyitra vármegye alispánja 1726-ban kelt leiratában egy közelebről meg nem határozott 1723. évi rendelet 6. cikkelye alapján megtiltja a megye területén élő bármely kuriális nemes taksaszedés általi zaklatását¹⁶. Pozsony megye 1723. évi taksális összeírásai szintén a kuriális nemes telkeken gazdálkodóknak az adózás eme formája alóli mentességét hangsúlyozták. A Magyar királyi helytartótanács viszont már 1732-ben a kurialisták taksza általi megadóztatását rendelte el.¹⁷ Az elkövetkező évek ez ügyben kiadott gyakori ismételt rendelkezései egyértelműen azt bizonyítják, hogy az adóztatási kényszernek csak nehezen tudtak érvényt szerezni.¹⁸ Ez mellett Pozsony vármegyének az ügyben folytatott gyakorlati hozzáállása is kérdésesnek tűnik. Német János pusztaföldemesi nemes például 1735-ben taksafizetés alóli felmentést kapott, mivel kuriális birtokon gazdálkodott. Hasonlóképpen mentességet élvezett a rétei Imel Péter is, aki felesége után örökölt kuriális jószágon élt.¹⁹

29. A volt nebojszai Balogh-kastély

A kuriális nemesi telkekből gyakran egész településrendek jöttek létre. A középkorban az ilyen falvakat nem ritkán csak egy-két család alkotta. Ezek száma természetesen az újkorban a kúriák feldarabolódásával egyenes arányban növekedhetett. A kuriális falvak lakói – előjogaiknál fogva nem tartoztak földesúri joghatóság alá, közösségükön kívül legtöbbször kollektíven léptek fel. Szabadon választott eljáróságuk (esküdtek), valamint a közösség végrehajtó hatalmát képviselő hadnagy és a tizedesek a falu belső közigazgatását és elsőfokú ítélezését végezték. Fellebbviteli bíróságuk a megyei törvényszék volt. A kuriális falvak száma Magyarországon aránylag magas volt, 1720-ban számuk elérte az 1200-at.²⁰ Pozsony megyében elsősorban a Csallóközben találkozhatunk ilyen típusú településekkel. Tisztán kuriális falvokról a Mátyusföldön a 17–18. században viszont már nem nagyon beszélhetünk. Inkább az ezek alapján és önkéntes alapon komposzessorátusokba szerveződő elszegényedett birtokos nemesek által alkotott felemás faluközösségek fordultak elő. A tisztán kuriális falvak felhígulásához a Pozsony megyében észlelhető nagymértékű migrációs hullámok is hozzájárulhattak. Talán ez lehet az oka annak, hogy míg a helyi megyei összeírások kuriális telkekről elég gyakran értekeznek, kuriális falvokról annál ritkábban, inkább a „nemes település” (possessio nobilitari) kifejezést használják.²¹ Mátyusföld Pozsony megyei részének települései közül például 1735-ben ilyenek számított Pusztafödemes, Réte, Magyarbél, Kosút. A pusztafödemesi 45 nemes család ekkor 31 házhelyen lakott, ebből 21 család egész ház (kúria) tulajdonosa, a maradékot pedig két-két család lakta. Egy ház félig befejezett állapotban volt. Az itt élő kismemesek házukon kívül 2-3 tehénnel, vagy más marhával rendelkeztek. Egyedül Varga Ádám tartott 30 juhból álló nyáját, ezenkívül pedig 6 malom tulajdonosa volt. A nemesek többsége saját telkéhez tartozó jöszágon gazdálkodott, de néhányan közülük kézművességből tartották fenn önmagukat és családjukat. Az összeírás Balogh János és Csakanik Márton csizmadi-

át, valamint Kadlecz Mihály takácsot is jegyzi. A többi településen a helyzet szintén hasonló volt.²²

A falvakon kívül a 16–18. századi kisnemes közösségekkel a mezővárosokban is találkozhatunk. Itt általában a helyi elöljárósággal párhuzamosan saját önkormányzatot igyekeztek létrehozni. Ennek működése nagymértékben meg egyezett a kuriális falvak és a kompossessorátusok elöljáróságának működésével. A 17–18. század folyamán aránylag nagyszámú kisnemes közösség volt Szencnek és Galántának is.²³

2. táblázat. Kisnemes családok számának alakulása Mátyusföld Pozsony megyei részén a 17–18. században²⁴

Település	1650	1723	1787*	1823*
Alsó-Csöppöny	4	10	17	5
Apaj	15	13	x	16
Ábrahám	1	x	x	3
Barakony	x	6	0	6
Deáki	11	1	16	x
Diószeg	2	x	5	3
Egyházfa	5	x	x	x
Feketenyék	4	6	17	x
Felső-Csöppöny	3	2	14	15
Felsőszeli	6	8	61	x
Galánta	18	18	73	x
Gány	7	3	6	8
Hegy	7	1	19	10
Hidaskürt	8	2	15	x
Hodi	x	x	2	2
Kismácséd	x	x	186	2
Magyarbél	23	36	x	x
Nagyfödemes	3	x	x	x
Nagymácséd	x	3	x	3
Nádszeg	x	8	56	x
Nebojsza	9	13	17	8
Nemeskajal	28	30	186	x
Nemeskosút	28	18	96	61
Pered	5	x	1	x
Pusztafödemes	8	20	x	x
Réte	28	34	x	x
Szenc	34	17	x	x
Szered	6	11	34	6
Taksony	5	1	5	x
Tallós	2	8	25	x
Torony	1	x	x	x
Vága	x	3	20	5
Vágszerdahely	x	11	13	8
Vezekény	1	2	-	x

x – az adott évből vonatkozó adattal nem rendelkezünk.

* – az 1787-es adatok az összeírt férfiszemélyek számát, az 1823-asok a választói joggal bíró nemesek számát jelölik.

A birtokos középnemesség és a kismemesség közötti reális különbségek a 18. század folyamán még tovább nőttek. Ez az akkor már legfeljebb csak jobbágyhelyen gazdálkodó kismemes jogainak megnyirbálásához vezetett. 1800-tól például a cselédi vagy más alkalmazottként szolgálatban lévő nemesek szolgálatuk idejére előjogaikról kénytelenek voltak lemondani. Mindezek ellenére nagy általánosságban elmondhatjuk, hogy a személyi sérthetlenséget, részleges adómentességet, politikai jogképességet, teljes jogú birtokbírhatási lehetőséget stb. biztosító előjogaik az 1848-as polgári törvénykezés megkezdéséig érvényben maradtak, és a fúuraktól kezdve az utolsó hétszilvafás nemesig egyenlőnek mondható jogokat biztosítottak.²⁵ Ennek példaként idézzük gr. Pálffy Jánosnak, Pozsony megye főispánjának, a nemesség köztisztviselési egyenlőségére vonatkozó szavait, melyek még a megye 1735-ös tisztújító közgyűlésén mondott nyitóbeszéde alkalmával hangzottak el:

„Az Tekintetes Nemes Vármegyének Szerentséje, meg maradása, Gyarapítása, és meg tartása magával hozza, hogy az Választó-Széknek az Ideje meg tartassék... Melyre nézve Hazánk- s Törvényünk rendelése igen dicséretes az hogy a kik egyenlő Szabadsággal élnek, azok Tisztben, Becsületben, Terhekben, Munkában egyenlőképpen részesek legyenek. Ez... egyszer s mind arra való is, hogy az Fő-Emberek, Nemesek, az Tiszteknek Gyömöltésben egyaránt részesülni kívánván, a Tisztek is örökössek ne legyenek, és akár az hasznos, akár káros vagy terhes légyen, mindnyájukat egyaránt illethesse...”²⁶

30. A volt szencckirályfai Pálffy-kastély belső tere

Az 1848-as forradalom és szabadságharc a 19. századi magyarországi polgárosodási folyamatok csúcspontját, és egyben a még meglévő rendiség végét jelentette. A teljes mértékben jobbágyokéhoz hasonló életmódot folytató vidéki kismemesség az elkövetkező fél évszázad alatt jogállását tekintve is ténylegesen beleolvadt a parasztságba. Elvesztett előjogaik torzóját már csak a népképviselési követválasztások alkalmával automatikusan bírt választói jogosultságukban lehetjük fel.²⁷

3. táblázat. Az 1848-as népképviselői országgyűlés mátyusföldi követválasztói (Pozsony megye).

Település	Összes választó	„Régibb jog szerint” választó
Galántai választókerület		
Alsószeli	162	37
Alsó-Csöböny	6	3
Barakony	11	0
Deáki	168	33
Eperjes	65	35
Felső-Csöböny	6	6
Felsőszeli	234	59
Galánta	84	32
Gány	9	3
Hidaskürt	146	10
Hodi	17	3
Kajal	191	166
Királyrév	65	19
Közép-Csöböny	21	0
Nádszeg	178	49
Nagysúr	6	1
Nebojsza	8	5
Pered	252	56
Szered + Katonautca	102	5
Taksony	86	2
Tallós	77	26
Tósnýárasd	47	25
Vága	105	4
Vágszerdahely	71	6
Vezekény	58	5
Zsigárd	117	87
Szenci választókerület		
Apaj	18	10
Ábrahám	59	3
Boldogfa	45	11
Diószeg	187	5
Dunaujfalú	28	5
Egyházfa	25	4
Geszt	22	0
Hegy	5	5
Hegysúr	40	29
Jánosháza	14	2
Kosút	61	48
Szenckirályfa és Apácakörmös	48	0
Kismácséd	58	9
Magyarbél	81	77
Majtény	40	5
Nagy- és Kisborsa	27	27
Nagymácséd	111	3
Németbél	30	21
Feketenyék	34	2
Páld	36	0
Papfa	18	0
Papkörmös	27	0
Pénteksúr	17	4
Pusztafödémés	42	36
Réte	129	126
Szenc	190	71
Torony	11	0

Melléklet

*Az 1725-ös Pozsony megyei valamint az 1754-es Nyitra megyei származásvizsgálatnak alávetett mátyusföldi nemes családok jegyzéke.*²⁸

A 17. század másik felének eseményei jelentősen megváltoztatták térségünk nemesi társadalmának képét. A még egyre folyó, és a század 80-as éveiben csúcspontjához érkező törökellenes harcok, a gyakori rendi felkelésekkel együtt a Mátyusföldet is érzékenyen érintették. Ehhez társult továbbá a 17. század folyamán egyre gyakoribbá vált, gyakran gazdasági érdekek által vezérelt nemesítések sorozata is. Mindezeknek és az állandó migrációs folyamatoknak köszönhetően a 17. század derekán még jelen lévő családok egy része teljesen eltűnt vagy lecserélődött. Ezek a folyamatok, továbbá a nemesi státussal való spekulatív visszaélések a 18. század 20-as éveiben az egyes családok származásának átfogó, összmagyarországi vizsgálatát eredményezték. Az úgynevezett vizsgálati bizottságok (vizsgáló) bizottságok térségünkben 1725-ben kezdték meg munkájukat, s ezt 1764-ig még számos alapos vizsgálat követte. A megyei bizottságok nagyobb településekre kivonulva sorra vették a környék nemességét, származását, akik kiváltságaikat oklevelekkel, hiteles családfákkal, vagy hiteles tanúk vallomásaival voltak kötelesek alátámasztani. Alábbi mellékletünkben Mátyusföld figyelemmel kísért településeinek nemes családjaira vonatkozó adatokat közöljük. A Pozsony megyei adatokat a vizsgálóbizottságoknak ülési helyet biztosító települések szerint, a Nyitra megyei adatokat a származásvizsgálatnak alávetett családok lakhelye szerint csoportosítottuk. Az egyes családnevek után a bemutatott dokumentumok jegyzéke, kiadásuk éve, majd – pl. címeres levelek esetén – a publikációt végző, ill. honos megye következik. A családneveket forráshű alakban közöljük.

A felhasznált rövidítések jegyzéke:

- A.** – birtokadomány
- C.** – címeres levél
- Cb.** – címeres levél kihirdetéséről szóló bizonyítvány
- Ce.** – elveszett vagy megsemmisült címeres levélről szóló tanúsítvány
- Cu.**– címerújítás, megerősítés
- G.** – hiteles genealógiai levezetés
- I.** – birtokba iktatás
- K.** – bizonyítás szükségé nélkül kétségtelen nemessé nyilvánított
- Nb.** – nemesi bizonyítvány, tanúlevél
- P.** – nem pontosított kiváltság, oklevél
- V.** – már lefolyt származásvizsgálat bizonyoságlevele

Brsm. – Bars megye, **Bm.** – Borsod megye, **Em.** – Esztergom megye, **Gym.** – Győr megye, **Km.** – Komárom megye, **Lm.** – Liptó megye, **Msm.** – Moson me-

gye, **Nm.** – Nógrád megye, **Nym.** – Nyitra megye, **PPSm.** – Pest-Pilis-Solt megye, **Pm.** – Pozsony megye, **Sgym.** – Somogy megye, **Srsm.** – Sáros megye, **Sprm.** – Sopron megye, **Szcsm.** – Szabolcs megye, **Szpsm.** – Szepes megye, **Sztm.** – Szatmár megye, **Trcm.** – Túróc megye, **Trm.** – Trencsén megye, **Vsm.** – Vas megye, **Zam.** – Zala megye, **Zlym.** – Zólyom megye, **Zm.** – Zemplén megye

POZSONY MEGYE (1725)

Alsó-Külső járás

Ábrahám (Szent Abraham):

Burjan (de Ragacs, C. 1604, Trm.)

Alsó-Csöpöny (Also Csöpeny):

Dombay (Cb. Nym.), Ürmény (K., Nym.)

Apaj (Appay):

Ernyay /Ernyey (A. 1316, Nym.), Horváth (C. 1697, Pm.), Horváth (C.), Molnár (C. 1688, Pm.), Nedeczky (N.B. 1646, Trm.), Turoczy (V. 1725, Nym.)

Deáki (Deáky):

Panda (C. 1580, Pm.)

Diószeg (Dioszegh):

Bondor (C. 1617, Pm.), Ludas (C. 1649, Pm.)

Farkashida (Farkas Hida):

Molnár (Nb. 1662)

Felső-Csöpöny (Fölső Csöpeny):

Kalocsay (C. 1718, Pm.), Mazokcsany (C. 1687, Bm.)

Felsőszeli (Feölső Szely):

Benkovics (C. 1701, Pm.), Branyik (Cu. 1689, Pm.), Gyurcsi (P. 1712, Pm.), Hajos (C. 1592, Pm.), Kovács (P. 1630, Pm.), Szombath (C. 1712, Pm.),

Galánta (Galantha):

Ambrosovszky (C. 1646, Pm.), Bezúr I. (C. 1695, Pm.), Bezúr II. (C. 1720, Pm.), Bomb (C. 1570, Pm.), Bónay (C. 1649, Pm.), Botka (C. 1612, Nym.), Czizovzky (C. 1655, Nym.), Deömös (C. 1634, Nym.), Farkas (C. 1632, Zam., Sgym.), Galgoczi (C. 1629, Pm.), Gaspar (C. 1690, Pm.), Hampel (C. 1635, Pm.), Kada (Cu. 1695, Pm.), Lelovics (C. 1687, Pm.), Nagy (C. 1618, Pm.), Pinczés (C. 1622, Pm.), Szedmaky (Cu. 1717, Pm.), Szopo (C. 1634, Szcsm.), Zabó / Szabó (C. 1573, Pm.), Zadory (C. 1659, Pm.),

Hegy:

Csernanszky (de Nagy Csernya, Nb. - Trm.)
Szabados (V., Pm.)

Hidaskürt (Hidas Kürth):

Horváth (C. 1580, Nym.)

Kajal:

Barthy (C. III. Ferd.), Bor (A. 1563), Csömöz (C. 1628, Pm.), Csukár (C. 1587, Pm.), Farkas (Cu. 1578), Kis (C. 1585, Szm.), Mauricius (C. 1587, Pm.), Nagy (C. 1623, Nm.), Pap (C. 1570), Petrovics (C. 1667, Nm.), Petten (C. III. Ferd.), Soós (C. 1583, Km.), Soós (C. 1628, Pm.), Szabó (C. 1640, Km.), Tott (C. 1665), Zsille (C. 1606, Nm.),

Kismácséd (Kis Macséd):

Galgoczy (C. 1646, Pm.)

Kosút:

Borovszky (V., Trm.), Duchon (C. 1609, Lm., Pm.), Janko (Ce), Kántor (C. 1580, Pm.), Kiss (Nagyjókai, C. 1676, Pm.), Kiss (O. 1631, Pm.), Komaromi (Nb. 1626, Nym.), Kovács (C. 1652, Nym.), Kürtössy (C. 1572), Pataky (P.), Szabo (C. 1563), Telekes (Nb. 1691, Vsm., V. 1725, Pm.), Ujfalusy (C. 1634, Pm.)

Nádszeg (Nagy-Szegh):

Bajcsy (C., P. 1551, Pm.), Ekecsy (Nb. 1691, Pm.), Fülep (C. 1567, Pm.), Paxi (P. 1712, Pm.), Szabó (C. 1717, Pm.), Szabó (Horváth alias Szabó, C. 1655, Gym.), Szüllő (C. 1710, Pm.), Tompa (C. 1671, Pm.), Zádory (C. 1659, Pm.), Zsigárdi (V. 1725, Pm.)

Nagysúr (Nagy Sur):

Nagy (A. 1581)

Nagymácséd (Nagy Macséd):

Nagy (C. 1650, Pm.), Tok (C. 1695, Pm.)

Nebojsza:

Albo/Albus (C. 1608, Zlym.), Borinkay (K.), Czompo (Cu. 1682, Nym.), Patzer (Nb. 1662, Srm., G., Zlym.), Zeredy (C. 1639, Pm.), Zsigardy (Nb. 1710, Pm.)

Nyék:

Budai (C. 1622), Doboczky (C. 1672, Pm.), Horváth (P. 1649, Bm.), Leszkovszky (Nb. 1715, Trm.), Zorkovsky (Nb. 1696, Trcm.),

Szered:

Berecsk (C. 1685), Ekecsy (Nb. 1691, Pm.), Hakszer (C. 1689, Pm.), Lendvay (C. 1587, Pm.), Nogradi (C. 1646, Nym.), Sántha (C. 1649, Pm.), Starinszky (C. 1640, Szpsm.), Szepery (Nb. 1725, Vsm.), Visnyei (C. 1716, Pm.)

Tallós (Tallos):

Bugár (C. 1713, Pm.), Csomor (A. 1703, Pm.), Hakszer (C. 1689, Pm.), Mátéffi (C. 1716, Pm.)

Vágszerdahely:

Bolerázy (C.), Kupricz (Nb.), Vrana (Vrana, C. 1520, Trm.)

Vezekény:

Orbán (C. 1690, Pm.)

31. A 17–18. században Szencen birtokos tatai Kövér család nemesi címere

Vízkelet:

Arady (C. 1625, Pm.), Boros (C. 1569, Km.), Matkovics (C. 1634, Pm.), Pataky (Ce. 1697, Pm.), Vargha (C. 1655, Zm.)

Zsigárd (Zsigard):

Pap (C. 1570, Nym. – Bomb, Kiris cs.)

Felső-külső járás:

Magyarbél (Magyarbély):

Bély (P.), Bozik–Krigovszky (C., II. Rudolf), Gárdovány (A. 1655, Pm.), Hazlinger (C. 1668, Pm.), Janko (C. 1626, Gym.), Kelley (C. 1688, Pm.), Leszkovszky–Szabo (N.B. 1725, Trm.), Matuss (C. 1631, Pm.), Neszméry (C. 1656, Km.), Pócz (C. 1642, Pm.), Szabo (C. 1709, Pm.), Toth (C. 1647, Pm.), Vajda (Cu. 1568, Pm.), Végh (Nb. 1718, Pm.), Vencsics (C. 1659, Pm.), Veszeliczky (N.B. 1698, Trm.), Vörös (Cu. 1655, Pm.)

Pusztafödémes (Pusztta Födémes):

Fodor (Nb. 1610, Pm.), Futó (C. 1610, Pm.), Hegyi (K.), Horváth (C. 1645, Msm., Pm., Km.), Könczöl (C. 1633, Gym.), Krisan (C. 1582, Pm.), Marky (C. 1627, Km.), Mihaly-Ferenc (C. 1651, Pm.), Nedeczky (K.), Pap (K.), Pathy (Ce.), Pazman (N.B. 1689, Pm.), Szilagy (Nb., Trm.), Takacz (C. 1687, Pm.)

Réte (Réthe):

Bornemisza (Cu. 1587, Pm.), Doka (C. 1669, Pm.), Egyházy (O. 1615, Pm.), Fadgyas (Nb., 1557), Horváth (C. 1636, Km.), Imell (Ce.), Kánya (C. 1626, Pm.), Karacson (A. 1279, Pm.), Kertész (Nb. 1698, Km.), Klebersz (C. 1633, Pm.), Markus (O. 1520, m.), Molnár (A. 1479, Pm.), Molnár (C. 1688, Pm.), Nagy (V., Ce.), Nogll (C. 1647), Ravasz (C. 1615, Pm.), Urbanics (Cu. 1591, Pm.).

Szenc (Szempcz):

Dalmady (C. 1641, Pm.), Fördő (C., III. Ferdinánd, Pm.), Jámbor (C. 1687, Pm.), Kaydaczi (C. 1625, Pm.), Lany (C. 1715, Pm.), Mathé (C. 1715, Pm.), Poor (C. 1680, Pm.), Szenczy (C. 1638, Pm.), Szöny (C. 1655, Gym.), Vargha (C. 1715, Pm.)

NYITRA MEGYE (1754)

Nyitrai járás (válogatott települések)

Farkasd:

Benke (K., Nym.), Both (C. 1683, Gym.; G. Pm. – Abony), Fekete (K., Nym.), Illés (C. 1696, Nym.), Iványi (Nb., Pm.), Mile (C. 1596, Nym.), Nagy (Nb. 1696,

Pm. – Alistál), Papp (C. 1630, Pm.), Polgár (C. 1630, Em.), Seres (C. 1687, Pm.), Somogyi (C. 1679, Nym.), Szabo (C. 1646, Sprm.), Szombath (C. 1685, Pm.)

32. A Pozsony megyei Jankó család címereslevele 1626-ból

Kajal:

Osztényi – lásd Sókot

Mocsonok:

Benkovics (C. 1710, Pm.), Hideghiti (Nb., Pm.), Toronyossi (Nb.)

Negyed:

Kalmár (K., Nym.), Morocz (K.), Tott (K., Nym.)

Nemeskürt:

Bosnyák (K.), Mosko (C. 1582, Trm.), Thury (G., Vsm.)

Pered:

Kovács (K.), Szeghő (K.)

Szelőce:

Hagara (Nb. 1670, Trcm.), Nagy (V. 1653, Nym.), Osztényi (C. 1623, Trm.)

Sók:

Feherváry (K., Nym.), Fülöp (K., Nym.), Harancsik (K.), Illés – lásd Farkasdot, Insöl seu /vagy/ Reskő (K., Nym.), Laszlo (Nb., Km.), Orban (C. 1696, Pm.), Osztényi (K., Nym.)

Tornóc:

Kelemen (C. 1627, Brsm.), Lazár (C. 1694, Pm.), Moricz (C. 1639, Brsm.), Zabo / Szabó (C. 1580)

Vecse:

Bartalos (K.), Biroczi (C. 1681, Trm.), Czigler (C. én., Nym.), Hencze (Nb. 1699, Km.), Laszlo – lásd Sókot, Osztényi – lásd Sókot és Szelőcét, Petén (C. 1646, Pm.), Petrovics (C. 1667, Nym.), Rác (C. 1566, Sprm., PPSm.), Repha alias /másként/ Dubniczay (C. 1593, Trm.), Szabo (C. 1628, Nym.)

Jegyzetek

- 1 Mezey Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, 2003, 97–98.
- 2 Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna, Bars, Bihar, Esztergom, Gömör-Kishont, Heves, Hont, Komárom, Nógrád, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskún, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Szátmár, Temes, Torontál, Vas, Zemplén (szerk. Borovszky S.) CD-ROM-változat, Budapest, é. n. (a továbbiakban: Borovszky).
- 3 Pongrácz, Denis–Ragač, Radoslav–Strešňák, Gábor–Tandlich, Tomáš–Federmayer, Frederik: *Šľachta Bratislavskej stolice*. Bratislava, 2004, 16. (Series nobilium. Genealogicko-heraldický lexikón)
- 4 ŠA B. ŽB I. Portális összeírások – 1553.
- 5 Šľachta Bratislavskej stolice. I. m. 18.; Ragač, Radoslav–Strešňák, Gábor: *Galanta – kapitola o galantskej šľachte*. Kézirat, 2002 (megjelenés alatt).
- 6 Borovszky i. m.
- 7 Uo.; Ragač, Radoslav–Strešňák, Gábor: *Šľachta v Pustých Úľanoch*. Kézirat, 2002 (megjelenés alatt).
- 8 ŠA B. ŽB I. Taksális összeírások – 1717.
- 9 Lásd a 7. lábjegyzetet.
- 10 Uo.
- 11 A táblázat forrásául szolgált: ŠA B. ŽB I. AC 1725. Fasc 4 Nr 1, 1730. Fasc 3 Nr 1.
- 12 Például az 1725-ben, Pusztafödemesen összeült megyei nemesi származásvizsgáló bizottság előtt megjelent rétei Fodor család képviselői az 1610. április 5-én publikált címeres levelük mellett a publikációról ugyanazon napon kelt megyei bizonyáglevelüket is bemutatták. ŠA B. ŽB I. Investigationes, 1725. évi jegyzőkönyv.
- 13 *Magyarország története*. III./1, 1013–1014.; ŠA B. ŽB I. Investigationes 1725–1765. évi jegyzőkönyvek.
- 14 *Magyar Történelmi Fogalomtár*. I. Bratislava, 1989, 29. (a továbbiakban: MTF). A kúriákra később gyakran tömeges királyi vagy nádori adományt nyertek.
- 15 ŠA B. ŽB I. AC 1701, Fasc. 7 Nr.3.
- 16 Uo. AC 1726, Fasc. 10 Nr. 41.

- 17 Uo. AC 1732 Fasc. 1 Nr. 10, Fasc. 7 Nr. 2.
- 18 Uo. AC 1733, Fasc. 6 Nr. 5.
- 19 ŠA B ŽB I. Taksális összeírások – 1735.
- 20 MTF I. 290.; Hudi József: *A dunántúli nemesi községek statútumai a XVII–XIX. századból*. Veszprém, 1999, 3–5.
- 21 Kuriális jelzővel inkább csak kisebb településeknél találkozunk, mint pl. a ma már Nagyszombat részét alkotó Fehéregyház (Biely Kostol) esetében.
- 22 ŠA B. ŽB I. Taksális összeírások – 1735.
- 23 Lásd a mellékelt táblázatot.
- 24 A táblázat forrásául szolgált: ŠA B. ŽB I. Taksális összeírások 1650, 1723; AC Fasc. 37 Nr. 2.
- 25 *Magyarország története*. III./2. 488.
- 26 ŠA B. ŽB I. AC 1735. Fasc. 7 Nr. 1.
- 27 Az 1848-as népképviselői választásokon Mátyusföld Pozsony megyei részén a választásra jogosult 3703 személy közül 1182 „régí jogára” hivatkozva választhatott. Bővebben lásd a mellékelt táblázatot. ŠA B. ŽB I. 1848-as követválasztók névsora.
- 28 A jegyzék forrásanyagául szolgált: ŠA B. ŽB I. *Invesigationes*, 1725. évi jegyzőkönyv; Štátny archív v Nitre, Nitrianská župa, Súpisy šľachty – *Investigationes*, 5. kötet, 1754.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc mátyusföldi eseményei

Egy több évtizedes belpolitikai folyamatból és a Lajtától nyugatra zajló forradalmi események progresszív erejéből merítve 1848. március 15-én Pesten kitört a forradalom. A legnagyobb néptömeget megmozgató eseményekre ugyan Pesten került sor, de az ország törvényes változását előirányzó törvények megalkotása és elfogadása a Pozsonyban üléselő utolsó rendi országgyűlésen történt.

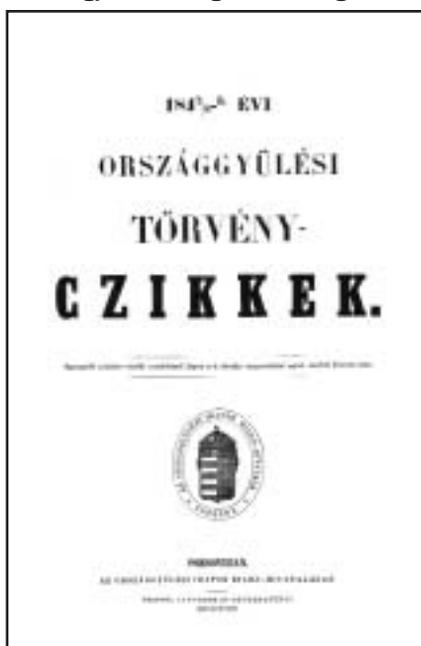
Az utolsó ülésnap alatt 1848. március 15-e és április 10-e között az országgyűlés sarkalatos törvényeivel megalkotta a polgári, demokratikus Magyarország alapjait. Az uralkodó – V. Ferdinánd – által április 11-én szentesített törvények az elnyert általános polgárjogok (választójog, gyülekezési jog, törvény előtti egyenlőség stb.) mellett bevezették a közteherviselést, megszüntették a jobbágyság úrbéri szolgáltatásait és az egyházi tizedet.

A mátyusföldi települések lakossága nagy várakozással tekintett az országgyűlés törvényalkotási tevékenysége elé. Mivel a régió lakosságának többsége úrbéres jobbágyság volt, az elfogadott törvényeket nagy örömmel fogadták. A vidék lakossága meglepően jól értesült volt az országgyűlés munkájáról és az egyes törvénytervezetekről, hiszen Pozsonyban könnyen hozzájuk lehetett jutni, de a pesti eseményekről is valós információkkal rendelkeztek. Éppen ezért Pozsony vármegye első alispánja, Jankó Zsigmond 1848. március 20-án arra utasította a megye főszolgabíráit, hogy míg a törvényeket az uralkodó nem hagyta jóvá, addig azok *„semmi erővel nem bírnak”* és azok félremagyarázása alapján ha *„valami tetleges lépésekre vetemednének, azzal csak ezen céljának kivételét hátráltatnák”*.¹ A régió országgyűlési követi közül a két Pozsony megyei követ (Olgiai Titusz és Bartal János) a radikális párthoz állt közelebb, ellenben a két Nyitra megyei követtel (Tarnóczy Kázmér és Majláth Imre), akik a konzervatív párt ékes szószólói voltak. Maga Tarnóczy a jobbágyság felszabadítás és a közteherviselés törvénybe iktatása után egy ominózus törvényjavaslattal az események középpontjába került. Az alsótábla március 25-i ülésén törvényjavaslatát Széchenyi István mint az ülés elnöke szétépte, sőt még a nyomdából is elkoboztatta.²

Forrongó tavasz

Az utolsó rendi országgyűlés törvényalkotási eredményét a régió lakossága a liberális ellenzék, és azon belül is Kossuth Lajos érdemévé értelmezte. Kossuth népszerűségét mutatja, hogy még a sarkalatos törvények elfogadása előtt

Pozsony vármegye 1848. március 13-án tartott közgyűlésén az után, hogy „*hazafiúi örömök*” mellett konstatálták Metternich bukását, elfogadták Kossuth Lajos életnagyságú képének megrendelését.³ Zsigárdon a falu fő terén összesereglett tömeg nemzeti zászlókkal a kézben „*Éljen a szabadság, éljen Kossuth*” jelszóval élte a forradalom győzelmét.⁴ Farkasdon március 26-án, vasárnap a városháza előtti téren nemes Takács László, a helység hadnagya ismertette a helyiekkel az országgyűlés által elfogadott törvényeket. A törvények életbe lépése után a kiélezett szociális ellentétek és az átmeneti, köztös állapot módot adott arra, hogy a felszín alatt meghúzódott emberi gyűlölet praktikai előtörjenek. Ugyanakkor a törvények félremagyarázása miatt több helyütt komoly összetűzésre került sor a volt úrbéres jobbágyok és a földesúr között. Ennek megelőzésére Pozsony és Nyitra vármegye Batthyány miniszterelnök utasítása alapján április elején minden közigazgatási járásba, azon belül pedig minden szolgabírói kerületbe egy háromtagú bizottságot nevezett ki a törvények magyarázásával.⁵

33. Az utolsó rendi országgyűlés törvény-cikkelyei

A pesti forradalom híre és az országgyűlés rendszerváltó törvényei felszínre hoztak egy sor elfojtott indulatot, mely először a zsidó származású lakosok ellen irányult. A Pozsonyban 1848. április 23–24-én kitört pogrom folytatásaként értelmezhetjük a Szeredben történt rablást, gyilkolást április 27–28-án. Az első napon délelőtt a csöponyiek 30 fős csoportját a főszolgabíró Thebery Ferenc közbenjárására sikerült a helyieknek kiűzniük a városból, és megállítani a zsidók rablását, délután két órakor – Petrovits Antal esküdt szerint – viszont már a helyiek a környező településekről beérkezett csőcselékkel, összesen kétezen megfélemezhetetlen rablásba kezdtek a szeredi és a szered-újvároskai zsidók körében. Házakat raboltak ki, rongáltak meg, a zsidó kereskedők árukészletét, termését a két nap alatt teljesen szét-hordták.⁶ Egyes források alapján az összetűzésnek négy halálos áldozata volt.⁷

A történetekkel kapcsolatosan Petrovits László taksonyi uradalmi ispán találóan írta 1848. április 30-i jelentésében: „*mint bántak Szeredben, leírni lehetetlen, de illent tatároktul sem képzelhetnénk.*”⁸ Kisebb atrocitásokra a többi, főleg Nyitra megyei településen – Soponya, Patta – is sor került. A szeredi tragikus eseményeket Olgyai Titusz törvényszéki elnök vizsgálta. A történetek miatt Thebery Ferenc főszolgabíró egészségügyi okokra hivatkozva lemondott hivataláról.⁹ A két említett Nyitra megyei községben a fenyítő törvényszék Bartakovics János

elnökletével kilenc személyt ítelt komáromi várfogságra, köztük Pór János sopornyai községi jegyzőt.¹⁰ A zsidópogrom áttérjedését a jelentős számú zsidó lakossággal rendelkező Galántán Sebestény László római katolikus plébánosnak a szerveződő nemzetőrséggel sikerült megelőznie.¹¹ Néhány településen (Vágsellye, Nádszeg) ugyan elhatározták az ott élt zsidók kiűzését, de arra a helyi és a megyei tisztviselők józansága miatt nem került sor. A további vérontást az is fékezte, hogy a pozsonyi zsidópogrom miatt 1848. április 25-én Szemere Bertalan belügyminiszter a közrend fenntartásával Tarnóczy Kázmér Nyitra megye első alispánját kormánybiztosi megbízással a megyébe rendelte, sőt jogkörét május 3-ától Nyitra megyére is kiterjesztette.¹²

Az antiszemita villongások mellett további problémát jelentett az úrbéri terhek eltörlését és a papi tizedet kimondó törvénycikkek félremagyarázása. Az 1848:9. tc. ugyan törvényerőre emelte az úrbéri terhek, szolgálatok megszüntetését, de a közös legelőhasználatot csak abban az esetben mondta ki, ha abban az érintett felek szerződésben már megegyeztek. Több településen ebből adódott a félreértés, erre ugyanis még csak kevés helyen került sor. Ettől függetlenül az érintett településeken a jobbágyok nem voltak hajlandók a közös legelőkre ráengedni az uradalom jószágait. Az első komolyabb összetűzés Farkasdon történt, gr. Károlyi Lajos uradalma és a mezőváros lakosai között. 1848. május 6-án 150 feldühödött farkasdi mindenáron meg akarta akadályozni az uraság juhnyájának behajtását a településre, illetve a közös legelőre. A botokkal, karddal felfegyverkezett kispapok és jobbágyok az uradalom ispánjánál követeltek orvoslást. Az eset május 24-én már oda fajult, hogy az elégedetlenkedők tettelesen bántalmazták az uradalom hajdúit, és késsel támadták meg Sztankovics István uradalmi ispánt, és házában felgyújtásával fenyegették meg.¹³ Tarnóczy Kázmér kormánybiztos parancsára vizsgálat indult az esettel kapcsolatosan. Június elején két személyt izgatás vádjával a vármegye börtönébe zártak, a közrend fenntartására pedig lovas katonaságot helyeztek el a mezővárosba.¹⁴ Hasonló esetre került sor Nádszegen is május 14-én. Néhány feldühödött jobbágy elhatározta, hogy az Esterházy-uradalom juhait és marháit elkergetik a közös legelőről. A felkavart indulatokat a községi jegyzőnek sikerült megfékeznie.¹⁵ Hertelendy Ferenc, az Esterházy-uradalom feketenyéki ispánja a körzetébe tartozó településekről is hasonló értelemben írt. Vízkeleten bár május elején már békekesség volt, de az csak Németh Sándor szolgabírónak volt az érdeme, aki „*lecsillapította a pajkos kaján embereket*”. Az indulatok megfékezésében ugyanakkor több helyütt használt a nádor által 1848. április 26-án elrendelt statárium¹⁶ (rögtönítélési joggyakorlás) esetleges érvényesítése. Deáki község ugyan már 1844-ben a tagosítás első szakaszában elvált a pannonhalmi apátságtól mint földesúrtól, de a közös legelő és irtásföldek használata és más, a helyi jobbágyság szempontjából fontos kérdésre több mint húsz év után sem találtak megoldást. Éppen ezért 1848 júniusában a község előljárósága nevében Bús Benedek bíró egy tizenkét pontban megfogalmazott beadvánnyal fordult az igazságügy-miniszterhez, Deák Ferenchez.¹⁷

A papi tized megszüntetését kimondó 1848:13. tc. alapján további kötelező anyagi szolgáltatástól szabadították meg a jobbágyságot. A törvény eredeti tartalmát azonban néhány helyen másképpen értelmezték. Farkasd esete példaértékű. A helyi hívek a törvényre hivatkozva a katolikus paptól mindennemű szerződéses köteleességet, szolgáltatást megtagadtak, ami alól az említett törvény viszont nem mentette fel őket. Brunner György farkasdi plébános kétségbeesetten panaszkolt a kegyúrnak, gr. Károlyi Lajosnak, hogy a „*farkasdi plébániának megszűnnie kell, ha pénz és munkabéli járandóságot is megtagadná a nép a pap-tul*”¹⁸. Több településen az úrbéri szolgálatok megszüntetéséből arra következtettek, hogy azzal együtt a kisebb regáléjogok (italmérési és mészárszéki jog) az önkormányzatok hatóságába kerülnek. De az, hogy ezek továbbra is a földesúri hatóság jogaiban maradtak, több helyütt elégedetlenséget szült. A negyedéves italmérés (Szt. Mihálytól karácsonyig) jogán túl az ún. kocsmáltatási jogot csaknem minden település magának követelte, vagy szerette volna megszerezni.

Népképviseleti választások

A jobbágyság földesúri kötelességeit megszüntető törvények mellett az egyik legjelentősebb társadalmi átalakulást a népképviseletről hozott törvények hozták magukkal. A rendi képviseletet felváltó népképviseleti elv egyaránt érvényt szerzett a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatánál (1848:16. tc.), majd a későbbi országgyűlési követválasztásnál (1848:5. tc.). A két törvény alapján megszűnt a nemesség több évszázados kivételes joga a közügyek kizárólagos irányításában és a törvényhozás területén. A vagyoni cenzus alapján a törvény aktív és passzív választójogot adott az értelmiségi rétegnek, jobbágyoknak, iparosoknak, az ország összlakossága majd 10%-ának. A törvény szerint a megyei közgyűlés, melynek tagja volt minden nemes a vármegye területén, megszűnt. Szemere Bertalan belügyminiszter utasítása alapján mindkét vármegye – Pozsony és Nyitra – május 1-jén nyilvános nagygyűlést tartott a törvényhatósági feladatok további meghatározásáról, ahol először vehettek részt a községek képviselői is. Mindkét helyen több ezres tömeg jelent meg a történelmi megyegyűlésen, ahol a megyei állandó bizottság megválasztásán túl az új törvénycikkék magyarázása mellett meghatározták a soron következő országgyűlési választások választókerületeit.¹⁹ Nyitrán a Szent Márton-dombon megrendezett nagygyűlésen kb. 6-7 ezren vettek részt az egész megyéből, ahol a törvényt részben kijátszva megválasztották a 766 tagú állandó bizottmányt. A választások során a radikális nyitrai és az érsekújvári népkör szimpatizánsai kerültek többségbe a választmányban a konzervatívokkal szemben.²⁰ A pozsonyi megyegyűlésről kevesebb információval rendelkezünk. A május 1-jei népgyűlés elé az uradalmi tisztviselők aggodalommal tekintettek, egy esetleges erőszakhullámtól tartottak, nem megalapozatlanul, amire fentebb már utalást tettünk. A rendelkezésünkre álló források nagyon szűkszavúak a gyűléssel kapcsolatban. Csak annyit jegyeznek meg, hogy a megyeszékhelyen tartott ülésen Jankó Mihály első alispán elnökölt, ahová a falvak képviselői is felutaztak. A közgyűlésen a megye két volt ország-

gyűlési követének – Olgvai Titusznak és Bartal Jánosnak – végtudósítása mellett ünnepélyesen kihirdették a szentesített törvényeket, megválasztották a 334 tagú állandó bizottmányt, és ugyanakkor megtárgyalták a választókerületek kialakítását is.²¹

A közgyűlés után május első hetében a megyei bizottmány tagjai sorra járták a megye településeit, és ünnepélyesen kihirdették az országgyűlés törvényeit. Nádszegre május 2-án érkezett a megyei küldöttség. Másnap reggel ünnepélyes szentmisét tartottak, és megáldották a nemzeti zászlót. A templomból a tömeg Kossuth Lajost éltetve a községházára vonult, ahol tovább folytatódott az elnyert szabadságjogok ünneplése.²²

A megyei választásoktól nagyobb jelentőséggel bírt az első népképviselési alapon történt országgyűlési képviselő-választás. Az 1848:5. tc. alapján választójogot szerzett minden huszadik életévét betöltött férfi, aki a törvény 2. §-a szerint meghatározott vagyonnal rendelkezett. A vagyoni cenzus az értelmiségiekre nem vonatkozott. A passzív választói jogot a törvény a magyarul beszélő, 24. életévüket betöltött férfiakra vonatkoztatta. Pozsony megye Nagyszombat, Szentgyörgy, Bazin és Modor szabad királyi városokkal a törvény 5. §-a szerint nyolc követet volt hivatott küldeni a pesti képviselőházba. Ugyanakkor Nyitra megye Szokolca szabad királyi várossal 11-et. A Mátyusföld Pozsony megyei területének választói a galántai, a nagyszombati, a szenci és a somorjai, míg a Nyitra megyeiek a vágvecsei székhelyű választókerületben adhatták le voksukat. A történelmi eseményre – amikor is az addig politikai jogokkal nem rendelkező jobbágyok, iparosok, értelmiségiek először kaptak teret a köz ügyeinek alakításában – a vágvecsei kerületben június 24-én, míg a többi említett helyen 1848. június 19-én került sor.

Május végén, június elején a két vármegye területén megkezdődött a választók összeírása. Az összeírást a megyei közgyűlés tagjaiból kialakított központi választmány kerületenként végezte. A rendelkezésünkre álló források szerint Pozsony megyében az összlakosság 8,2%-ának volt választójoga. Ettől jóval magasabb volt az arány a vágvecsei kerületben, ahol a 29 település összlakosságának 10,3%-a rendelkezett választójoggal.²³

1. táblázat. A választók száma kerületenként

Választókerület	A választók száma
Galánta	2300
Nagyszombat	2601
Somorja	2455
Szenc	2560
Vágvecse	3428

A választókerületek kialakítása és a választók összeírása után a központi választmány a választások határnapját a vármegye nyolc választókerületében 1848. június 19-re tűzte ki. A választások napján a felsorolt nyolc kerületből három helyen – ellenjelölt nélkül, közfelkiáltással juttatták az adott jelöltet képviselőházi mandátumhoz, például Somorján. A reggel kilenc órára kitűzött válasz-

tásokra 63 településről érkezett választók tömegesen kiáltozták az egyetlen jelölt, Olgvai Lajos, a Felső-csallóközi járás főszolgabírójának nevét, akit ezután Földes Gyula választási elnök a kerület megválasztott követének hirdetett ki.²⁴

A szenci választókerületben az előzőekkel ellentétben voksolás döntött a választás eredményéről. A 2020 választó két jelölt közül választhatott: Fekete Ferenc volt megyei alispán és országgyűlési követ, és a borsai származású Szüllő György megyei esküdt közül. A leadott szavazatok alapján Szüllő György csaknem 2/3-os többséget – 1236 voksot – szerzett, így ő indulhatott a pesti országgyűlésen. Megválasztását a Márczius Tizenötödike c. pesti radikális lap ironikus hangvétellel konstatálta: a címeres ökreiről hírenc Szenc egy hónapja ivástól és korteskedéstől hangos, de „*esküdt komisszárius nemes Szüllő György úr még csak nem is konyít hozzá, mit fognak igazán néhány nap múlva abban a Redoute épületben csinálni*”.²⁵

A nagyszombati választókerületben a követválasztás két napot vett igénybe. A június 19-én megkezdett voksolást Nagyszombat város választói joggal bíró polgársága, a régi kiváltságos jogainak el nem ismerésére hivatkozva öt fő kivételével bojkottálta. A viszonylag alacsony részvételi arány – 56,4% – mellett zajlott voksolás során a kerületben indult három jelöltre összesen csak 1468-an adták le szavazatukat. Gr. Pálffy Móric volt megyei főispán és Jablanczy Sándor ellenében Csehy Zsigmond Pozsony megye Külső járásának szolgabírája kapta a legtöbb szavazatot.²⁶

A galántai és a vágvecsei választókerületben a többi kerület békés eseményeihez viszonyítva a voksolás kisebb-nagyobb rendbontás mellett zajlott. Galántán a voksolás június 19-én szintén reggel kilenc órára volt meghirdetve. A mezőváros és a környék 25 településének választói Sebestény László galántai plébánosra és Marczell János nebojszai birtokos, megyei esküdtre adhatták le szavazatukat. Amikor a vágai, vágszerdahelyi és a galántai szavazókra került volna sor, és nyilvánvaló volt már Sebestény győzelme, „*az uczán csoportozva együtt álló s várakozó választók közt a szokotnál élénkebb zajt hallottunk, s ugyanakkor Marczell János Úr is hozzánk bé jövőn jelentette, hogy a választók közt egyenetlenség támadott, mire az uczára kimenvén láttuk, hogy egyik fél a másiknak zászlóját és névtáblácskáját elvenni kívánván, azt összetörte, s e miatt egymás közt verekedés nélkül erősebben tolongtak*”.²⁷ Az incidens miatt Thebery Ferenc járási főszolgabíró és választási elnök a szavazatszedést fél órára felfüggesztette, majd mikor megnyugodtak a kedélyek, a választást szabályszerűen befejezték. A szavazatszedés után Sebestény László galántai plébánost óriási fölénnyel országgyűlési követnek hirdették ki. Sebestény elsősorban radikális fellépésének köszönhette győzelmét.²⁸

Vágvecsen a választás június 24-én délelőtt tíz órakor kezdődött. A 29 településből álló választókerület lakossága két jelöltre szavazhatott: Keresztúry Józsefre, a népkör jelöltjére és a mérsékelt radikális Rudnyánszky Jánosra. A bozongós idő ellenére a választók zászlókkal a kezükben kocsikon érkeztek, még jóval a kezdés előtt a helyszínre. Hosszú egyeztetés után a szavazatszedés Czigler Ambrus megyei esküdt kocsmájának fészereiben kezdődött meg. A voksolás

34. Sebestény László

választások eredményét a Ház július 9-i végzése szerint megsemmisítették. A megismételt választásokon augusztus 12-én Rudnyánszky János óriási különbséggel nyert és került be a képviselőházba.³³

12.30-ig rendben zajlott. Ekkor a Rudnyánszky-párt óvást emelt, amit a másik párt hívei hantok hajigálásával és zászlók szétszaggatásával „*orvosoltak*”.²⁹ A támadást kövekkel és tégladarabokkal viszonozták.³⁰ Ezután elszabadult a pokol. Mikor a Vág túloldaláról a vágselelyei és vágkirályfai választók bejöttek Vecsére, a Keresztúry-párt támogatói karókkal, botokkal agyba-főbe verték a másik párt támogatóit. A véres csata egy óráig tartott. A Rudnyánszky-párt szerint „*a farkasdi nemesség, a hosszúfalusi és tornóci nép az újváriak izgatására tették a zavart*”.³¹ A történetek után így szabályos eredmény nem született. Miután a Rudnyánszky-pártiak a választás helyét fejvesztve elhagyták, a népkör hívei Keresztúryt győztesnek hirdették ki.³² A vérengzés kivizsgálására létrehozott törvényszék június 30-án Farkasdon állt fel. Az esettel a képviselőház igazoló bizottsága is foglalkozott. A négy halottat és 42 sebesültet követelő

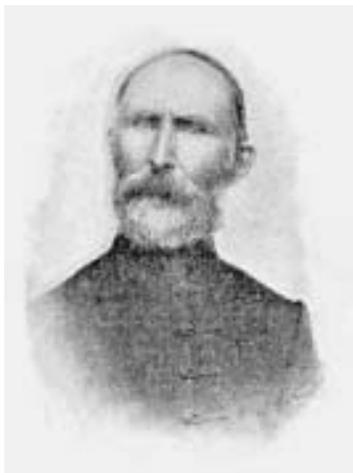
Választókerület	Megválasztottkövet
Galánta	Sebestény László
Nagyszombat	Csehy Zsigmond
Somorja	Olgyai Lajos
Szenc	Szüllő György
Vágvecse	Rudnyánszky János

A megválasztott képviselők közül csak Szüllő és Olgyai követte az országgyűlést Debrecenbe. Az idézett öt országgyűlési követ mellett említést érdemel a vízkeleti születésű Somogyi Antal, aki Világos előtt emigrációba vonult, és akit távollétében a pesti cs. kir. haditörvényszék halálra ítélt.³⁴

Felkészülés a fegyveres ellenállásra

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc heroikus eseményei elsősorban az ország fegyveres védelmére, a nemzetőrség és a honvédség megszervezésére vonatkozathatóak. A belső ellentétek, a nemzetiségi mozgalmak, a forradalom vívmányainak és az ország függetlenségének megvédése komoly feladatok

elé állították az első felelős minisztériumot, de az egész magyar (értsd magyarországi) társadalmat is.

35. Somogyi Antal

Önálló magyar hadsereg hiányában az első fegyveres alakulatok a nemzetőrségből alakultak. Az 1848:22. tc. értelmében a vagyoni cenzus alapján kötelező érvénnyel szervezték az ún. állandó nemzetőrséget a húsz és ötven év közötti férfilakosság körében. Elsőként Nyitra vármegye rendezett tanácsú városaiban és nagyobb vásárhelyeken alakult meg az őrsereg rendfenntartási céllal.³⁵ A két vármegye hatóságát a nemzetőrök járásonkénti összeírására Batthyány Lajos 1848. április 21-én kiadott leiratával utasította. Pozsony vármegye bizottmánya május 8-i ülésén a nemzetőrök összeírásával a Külső járás egyes kerületeiben Sipeky Sándor esküdtet és Thebery Ferenc főbíró, Kiss Károly esküdtet és Németh Sándor szolgabíró, valamint Chemez János

esküdtet és Csehy Zsigmond szolgabíró, a Pozsonyi járás szenci kerületébe pedig Petőcz Sándor esküdtet és Németh Károly szolgabíró bízta meg.³⁶ Ugyanakkor a bizottmány arról is határozott, hogy a szerveződő nemzetőrség számára a megye fegyvertárából az összes fegyvert átadja, és Jankó Mihály alispánon keresztül a sereg számára megfelelő katonai egyéneket biztosít.³⁷

A Mátyusföld Nyitra megyei részében hasonló előzmények után került sor a nemzetőrök összeírására 1848 májusának elején, amit az egyes törvénytárgyaló bizottságok végeztek. A megyében azonban több helyen ellenállásba, ellen-szenvbe ütközött a nemzetőrök összeírása. Éppen ezért a miniszterelnök május 25-én újra arra utasította a megye alispánját, hogy csak oly helyeken eszközölje annak megalakítását, „*hol bátorságosan lehet a népet felfegyverezni*”.³⁸

Nyitra megye Alsó járásának tárgyaló településeiben a nemzetőrség tagjainak összeírása zökkenőmentesen zajlott, de ennek ellenére is csak július végén fejeződött be.³⁹ Az összeírt nemzetőrök többségét gyalogos egységekbe szervezték, de néhány helységben lovas nemzetőröket is kiállítottak. Negyed községben 1848. május 28-án a falu főterén összegyűlt tömeg ünnepélyesen kihirdette a helyi nemzetőrség megalakítását. A megalakulást követően a két helyi lelkes: Pongrácz Ágoston katolikus plébános és Bogár Zsigmond református helyettes lelkes, valamint a község előljárósága: Belágyi Ferenc bíró, Izsák Pál törvénybíró, Pálincás András és Újheli Gábor esküdtek, valamint Borza Ferenc jegyző levélben fordult a vármegye hatóságához, hogy a nemzetőrséget eskettesse fel és lássa el fegyverrel.⁴⁰ A helyi nemzetőrség felesketésére csak június végén került sor. A községekben alakult egységekből Nyitra vármegyében két gyalogos nemzetőr zászlóalj szerveződött br. Meszéna János ny. őrnagy és Simonffy József ny. százados parancsnoksága alatt.⁴¹ A békeidőben rendfenntar-

tó szolgálatot teljesítő nemzetőrség fegyverzete nagyon kezdetleges volt. Batthyány rendelete alapján a nemzetőrök saját fegyverükkel teljesítettek szolgálatot. Mikor az ország már lángokban állt, Láhner György ezredes a Nyitra megyei nemzetőrség számára 1500 db. kaszát és 224 db. puskát utalt ki.⁴²

A Mátyusföld Pozsony megyei településein az állandó nemzetőrség megszerzése szintén nagyobb nehézségekbe ütközött, amit azonban az elszánt nemzetőrök kezdeti lelkesedése a háttérbe szorított. A megalakított egységek ott-hon várták a parancsot, így tevékenységük egyedül a közrend fenntartására korlátozódott, mint, ahogy utaltunk rá, a szeredi zsidópogrom galántai vonatkozásánál is. A délvidéki, a horvát, a szerb, majd az erdélyi román nemzeti forrongás a kormány lemondásához vezetett szeptember 11-én. A zavaros és bizonytalan belpolitikai helyzeten csak rontott, hogy az ország északnyugati részén szintén fegyveres támadással kellett szembenézni. A bécsi udvar támogatásával alakult Szlovák Nemzeti Tanács szabadcsapatai 1848. szeptember 18-án Morvaországon át betörték a Felvidék nyugati végére, mely reális katonai veszélyt jelentett Pozsony, de legfőképp Nyitra vármegyén keresztül az egész országra. A főleg csehekből verbuválódott 500 fős egység néhány nap alatt a nemzeti és szociális követeléseinek köszönhetően 5-6000 főre nőtt. Mivel a támadás idejében az ország északnyugati végein nem volt nagyobb számú katonaság, a J. M. Hurban vezette fegyveres mozgalom minden ellenállás nélkül elfoglalta Miava és Brezova környékét. A kezdeti sikeres előrenyomulás alapján a hurbanisták reális veszélyt jelentettek az egész Mátyusföldre is.⁴³ Németh Sándor, Pozsony vármegye Külső járásának főbírája szeptember 21-én éjjel 12 óra-kor kelt levelében kétségbeesetten tudósította a megye alispánját, hogy az előretörő sereg több mint valószínűen eléri Szeredet. A főbíró éppen ezért a szeredi tömlőcbe zárt rabokat vonattal azonnal Pozsonyba vitette, és Ocskay Rudolf, Nyitra megye első alispánja kérésére mozgósította a Külső járás nemzetőreit, akiket Galántán vont össze. Németh a kevés fegyverrel és lőszerrel ellátott nemzetőröket szeptember 22-én Szerednek indította.⁴⁴ Pálffy József főispán utasítása alapján a már kiállított és részben felfegyverzett önkénteseket és egy újabb két század nemzetőrt az őrsereg nagyszombati gyülekezőhelyére irányította. A Külső járás nemzetőreihez csatlakoztak a nagyszombati táborban a Felső-Csallóközi járás nagymagyari, nagyfödémesi és jókai nemzetőr századai, akik a Nyitra megyei nemzetőrökkel br. Jeszenák János megyei főispán és kormánybiztos vezetésével szeptember 25-én a megye nyugati részeibe vonultak.⁴⁵ Az ellenség pacifikálására nagy ügyel-bajjal összeszedett hét század Cecoppieri- és két század lelkes magyar katonát a porosz király ezredéből 1500 Nyitra megyei és 1000 Pozsony megyei nemzetőr fedezett.⁴⁶ Nagyobb összecsapásra nem került sor. A felvonult nemzetőrség Nadasdon és Jablonicon lett átmenetileg elhelyezve. Ez előbbi helyen esett át a nemzetőrség a tűzkeresztségen. A pozsonyi, nagyszombati, tallósi, diószegi, ábrahámi, kosúti és nagymácsédi nemzetőrök egy század Cecoppieri ezredbeli katonával rövid ütközetben megállították az előrenyomult hurbanistákat.⁴⁷ Egykorú előadás szerint az ütközet perdöntő pillanata az volt, mikor Petrovits Dániel kosúti nemzetőr egy jól célzott lövéssel leterí-

tette az ellenség egyik parancsnokát.⁴⁸ Szeptember 26-án a Szenicnél lezajlott győztes ütközetet követően a felkelő szlovák csapatok még felégették Óturát, majd kivonultak az országból.

36. Lovas és gyalogos nemzetőr

A császári-királyi katonaság és a nemzetőrség szeptember 29-én elfoglalta Miavát és Brezovát, és a környéket ellenőrzése alatt tartotta.⁴⁹ Bár a fegyveres támadást elfojtották, a kivezényelt nemzetőrség továbbra is a vidéken maradt a két megyén belül. Gaál János a Pozsony megyei nemzetőrök századosa szeptember 30-i jelentése szerint a Vittencen állomásozó jókai nemzetőr század három tiszttel és 160 fővel Landcsárra indult, ahol a már ott lévő egységekhez csatlakozott. Vittencen így csak 250 ember és hat tiszt maradt és a Jókón szolgálatot teljesítő nemzetőrség Brezova felé vonult, Jablonicon viszont egy újabb egység örködött Pálffy József Pozsony megyei főispán vezetésével.⁵⁰

A kirendelt nemzetőrség mellé, illetve helyett október elején újabb mátyusföldi századok érkeztek a Kárpátok vidékére. 1848. október 8-án a nagyszombati táborból három század nemzetőr indult Nádásra.

Onnét egy Jablonicra, kettő pedig Szenicre lett vezényelve. A nemzetőrség fegyverzete továbbra is nagyon kezdetleges volt. A vágó és szűrő kézfegyverek mellett kevés lőfegyverrel rendelkeztek. A hiányos lőszerellátást jól példázza, hogy a Jablonicra került rétei században egy fegyverre 12, a másik két században egy fegyverre hat tölténnyel lettek ellátva a nemzetőrök.⁵¹ Buzinkay Pál nagyszombati járási főbíró, aki részben a nemzetőrtábor fegyverellátását is biztosította, kimutatása szerint szeptember 25-én a „kapitány urak” 2000 töltényt kaptak, amiből ötszázat fogyasztottak el.⁵² A Nyitra megye Alsó járásából kivezényelt nemzetőrök Miava környékén teljesítettek szolgálatot. A már említett negyedik nemzetőrök előbb Miavára, majd Óturára lettek kivezényelve.⁵³

A hónap végén a Felvidék északnyugati területére, Trencsén megyébe betört Balthasar Simunich altábornagy hadosztálya. Ebből az alkalomból Nyitra vármegye másodalispánja, Markhot János Turcsányi György alsó járási főbíró október 24-én arra utasította, hogy mint járása főkapitánya népfelkelést szervezzen és a felfegyverzett népfelkelőket Vágújhelyre vezesse.⁵⁴ A kosztolnai csatában a kivonult magyar sereg szégyenletesen szétfutott. A vereség után (1848. X. 28.) a császári seregek megállítására újabb nemzetőr századokat vonultattak Nyitra vármegye északi területeire, a már említett Vágújhelyre és Galgóczra, akik Ordódy Kálmán parancsnoksága alá kerültek. A népfelkelők tapasztalatlansága és

hiányos fegyverzete miatt br. Jeszenák János kormánybiztos október 31-i rendeletével leállította a népfelkelés további szervezését Nyitra megye mátyusföldi részén.⁵⁵ A régió Pozsony megyei részén megindult a felkészülés az önvédelemre, hiszen Simunich előtt nyitott volt az út a Vág völgyében egészen Szeredig. Október 30-án a vármegye Külső járásából 3000, az Alsó-csallóközi járásból 1500 állandó és Pozsonyból 1000 önkéntes nemzetőr táborozott Nagyszombatban, hogy ha szükséges, akkor bekapcsolódjon a harcokba.⁵⁶ Ugyancsak Nagyszombatba vezényelték a megyei lovas nemzetőrséget és az 1200 fős megyei önkéntes nemzetőr zászlóaljat is.⁵⁷ Simunich az újjászerveződő magyar alakulatok elöl november 3-án a Nádasi-szoroson keresztül nyugat felé vette útját és csapataival Morvaországba távozott.⁵⁸ A mátyusföldi nemzetőrség ezután továbbra is készenlében őrködött a régiótól északra és nyugatra eső, többségében szlovák etnikumú területeken. A külső járásiak egy részét Bazinba irányították, a többség azonban továbbra is Nagyszombatban állomásozott. Itt állomásozott a Pozsony megyei önkéntes (mozgó) nemzetőr zászlóalj is. A zászlóalj kezdeti lelkesedését november elején megtörte az elégedetlenség. Az önkéntesek nem kapták meg zsoldjukat, ezek után „*a zászlóalj már nyugtalanodik, és a megkívánt rendet igen nehéz fentartani*” – írja jelentésében Péczár Miklós, a zászlóalj őrnagya.⁵⁹ Ugyanakkor elmaradt az ígért dolmányszűr kiutalása is, amit Újházi László pozsonyi kormánybiztos a toborzásánál ígért az önkénteseknek.⁶⁰ Hasonló volt a hangulat a megyei önkéntes században (szabadcsapatban) is.⁶¹ A Csefalvay Alajos parancsnoksága alatt állt század nagy lelkesedés mellett alakult szeptember végén, és több településen – pl. Jókán – szép számmal jelentkeztek az önkéntesek.⁶² A század részt vett minden említett hadmozdulatban nemcsak a vármegye területén, hanem annak határán túl is. A kosztolnáyi vereség után a nagyszombati táborból több közbíró megszökött, vagy eltávozásából nem tért vissza. Közöttük volt hat szenci és egy pusztaföldemesi önkéntes is.⁶³

Nyitra vármegye Alsó és Felső járásának mátyusföldi nemzetőrei ekkor részben otthon várták a parancsot a bevetésre, részben Jókán, Vittencen és Krajnán tanyáztak. A szeptemberi kudarc után az újjászerveződött szlovák szabadcsapatok Karl Frischeisen alezredes egységeivel december elején északról újra betörték az országba. A támadás visszaverésében és magában a december 11-én Budatinnál lezajlott rövid ütközetben nem vettek részt a mátyusföldi nemzetőrök, de december 12-én a nyitrai nemzetőröket a trencsényi táborba vezényelték, ugyanakkor a vágvecsei, a vágselelyei, a vágkirályfai, a vág-hosszúfalui és a tornóci nemzetőröket a jókői és a krajnai táborban lévő társaik felváltására rendelték ki.⁶⁴ Annak ellenére, hogy az ellenséges támadást részben sikerült északról megállítani a szerveződő honvédségnek, nyugati irányból a Nádasi-szoroson keresztül viszont december közepén Simunich újra a Mátyusföldet fenyegette, sőt december 16-án Nagyszombatnál érzékeny vereséget mért a Guyon által vezetett magyar seregre. December elejére az addig nagyon lelkes mátyusföldi nemzetőrök több esetben is megtagadták a szolgálatot, és önkényesen elhagyták a táborhelyet. A jókői táborból, melynek Fülöpp Lajos százados parancsolt,

szétszéledtek a tornóci, a tardoskeddi, a sóki és a szelőcei nemzetőrök. Ugyanez volt érvényes a vittenci táborra. A nemzetőrök csoportosan hagyták el a táborot. Fegyvereiket elhajigálták.⁶⁵ A felbomlott hadrendet nagyon nehéz volt összehozni. A fel-dunai sereg részeként helyőrségek maradtak a stratégiai fontos Lipótvárott és a Csallóközben Komáromban.

A reguláris honvédség megszervezését a Batthyány-kormány a nemzetőrség kiegészítő részeként tíz gyalogos zászlóalj felállításával kezdte meg 1848 májusában. A toborzás útján Pozsonyban felállított 4. zászlóaljba lettek besorozva az első mátyusföldi honvédek. A zászlóalj parancsnokául Mészáros Lázár honvédelmi miniszter június 8-án Szász János serezedi századost nevezte ki.⁶⁶ Az alakuló zászlóalj létrehozására, támogatására nyilvános gyűjtést szerveztek a két megyében. A szlovák többségű Soponya község lakossága, a későbbi mártír Mészáros Dávid katolikus plébános közbenjárása által pl. 14 1/2 rőf vásznat ajándékozott az alakuló 4. zászlóalj részére.⁶⁷ A zászlóaljba belépett önkéntes honvédek számáról pontos adattal nem rendelkezünk. A zászlóalj honvédei részt vettek a hurbanisták elleni hadmozdulatokban, a későbbiek folyamán viszont a formálódó reguláris 15. honvéd zászlóalj magját alkották. Azok után, hogy a képviselőház 1848. július 11-én közfelkiáltással megszavazta a kormány által kért 200 ezer újoncot, és augusztus 23-án elfogadta a katonaillesítési törvényjavaslatot, országszerte megindult a honvédek toborzása és sorozása. Az ismert okok miatt azonban nagyon vontatottan haladt, sőt a 127 lélek után megszabott két újoncot a kormánynak sohasem sikerült biztosítania.⁶⁸

37. Honvédtoborzás

Batthyány miniszterelnök szeptember 14-én utasította a két vármegye (Pozsony és Nyitra) főispánját, hogy azonnal kezdjék meg az újoncok toborzását. Az szeptember második felében a legnagyobb lelkesedéssel meg is kezdődött, de a sorozó katonaság csekély száma miatt nagyon lassan haladt. Mivel Pozsonyban csak egy toborzó főtitest ténykedett, az újoncok sokszor több napig is várakozni kényszerültek.⁶⁹ A kiállított újoncokat éppen ezért csak a főszolgabírók utasítása után indították Pozsonyba. November 5-én Kosuth Lajos pozsonyi tartózkodása alkalmával személyesen találkozott a vármegye községeinek előljáróival az újoncállítás és a honvédség ellátásának szorgalmazása végett.⁷⁰ Nyitra vármegye hatósága hasonló problémával

állt szemben. A kezdeti lelkesedés ott sem hiányzott, egyedül a sorozó főtitesttekből volt hiány. Tarnóczy Kázmér kormánybiztos szeptember végén éppen

ezért felszólította a porosz herceg nevét viselő sereged osztályparancsnokát a megyében, hogy minden járási főbíró mellé három ügyes toborzót küldjön.⁷¹ A schwechati vereség után (1848. X. 30.) egyre nyilvánvalóbb volt, hogy Windisch-Grätz ellentámadásba indul. Éppen ezért még nagyobb igyekezetet fordítottak a két vármegye újoncaiból összeállt 15. és 16. zászlóalj felállítására. Bár október végén Waldberg Károly őrnagy arról tudósította Újházi László kormánybiztost, hogy az alakuló 15. zászlóalj már „*majdnem egészen alakítva vagyon*”, a források alapján tudjuk, hogy ez csak részben fedte a valóságot.⁷² Újházi november 16-án újra arra utasította a Megyei Honvédelmi Bizottmányt, hogy járjon el az újoncozás ügyében, a megadott létszám ugyanis még nem volt kiállítva, és az ellenség lehetséges beütése napról napra valószínűbb volt.⁷³

November végén az alakuló 15. zászlóalj újoncainak felszerelése nagyon hiányos volt. Földes Joachim a megyei újoncok felszerelésével megbízott bizottság elnöke jelentése alapján a honvédek nem rendelkeztek csákóval, borjúval, tarisznyával, és a meglévő bakancsmennyiség is elégtelen volt. A vázolt nehézségek ellenére 1848 decemberének közepén a régió Pozsony megyei részében a kirótt arányosság alapján az újoncok 73%-a már a honvédség kötelékében szolgált.

2. táblázat. A honvédállítás statisztikája Pozsony vármegyében (1848. dec.)

Járás	Össz. megszabott	Kiállított	Elmaradt
Pozsonyi	505	329 (65%)	176
Nagyszombati	417	119 (29%)	298
Külső j.	656	411 (63%)	245
Felső-csallóközi	503	454 (90%)	49
Alsó-csallóközi	493	337 (68%)	156
Hegyentúli	969	132 (14%)	833
Összesen	3543	1786 (50,4%)	1757

A mátyusföldi régió Nyitra megyei településein viszonylag rosszabb volt a helyzet. Bár több helyen sikeres volt a toborzás, pl. Vágsellyén, néhol viszont december elején éppen a sikertelensége miatt Jeszenák engedélyezte a megyében a sorhúzást és a helyettesítést is a hadkötelesek között.⁷⁴ Ezt követően nagyobb fordulatot vett a honvédek kiállítása, de még így is megpecsételte a megfelelő felszerelés hiánya. Ruházat híján a besorozott honvédek többsége december elején otthon várta a parancsot. A felső járási Vágsellyéről a november 22-én toborzott 18 önkéntes december 8-án, míg az alsó járási Negyedből karácsony napján indult a 16. zászlóalj gyülekező helyére, Érsekújvárra.⁷⁵ A szerveződő honvéd egységek a megyében Görgy fel-dunai seregébe épültek bele.⁷⁶ A sereg egészen az év végéig stratégiai jelleggel bírt az Északnyugat-Felvidéken. Éppen ezért erősítették meg november elején a Szepességben, Löcsén alakult 19. honvéd zászlóalj 600 közhonvédjével, akiket két 300 fős alakulatban Szeredből vasúton szállítottak át Pozsonyba Görgy parancsnoksága alá.⁷⁷

A régió mellett, hogy 1848 őszétől a kezdődő hadmozdulatok miatt az ország egyik stratégiai helyévé vált, fontos szereppel bírt a katonaság közellátásában is. Azt követően, hogy a pákozdi győzelem után a magyar sereg Jellasi-

csot az ország nyugati határáig követte és a vidéket a fel-dunai sereg tartotta ellenőrzése alatt, Pozsony megye fontos szerepet látott el a hadsereg éllemezésében. Csány László főkormánybiztos október 21-től naponta 250 q széna, 300 pozsonyi mérő zab, 2000 kenyér, 54 q-nyi húst érő szarvasmarha és 5 q só beszolgáltatására kötelezte a vármegyét a lajtai tábor részére. A széna és zab mennyiségét a járások között arányos kivetéssel biztosították, a szarvasmarhák beszerzésével Bacsák Miklós, Pápay János és Csenkey Albert bizottmányi tagokat bízta meg. Ugyanakkor a főkormánybiztos kincstári megtérítés ellenében elrendelte 25 mérő bab, 25 mérő lencse vagy borsó, 5 mérő köles- és 10 mérő árpakása beszerzését is.⁷⁸ A rendszeres szállításokkal a hadsereg gyakorlatilag felélte a megye élelmiszerkészletét.⁷⁹

Felszólítás.

A magyar királyi Honvéd-Tüzérség gyorsabb szaporítására Pozsonyban különös tüzérségi Toborzó Hivatal van felállítva. Mihezképest mind azon honfiak, kik e Tüzérséghez három esztendőre besoroztatni kívánnak, e Toborzó Hivatalnál, u. m. Wagner tüzérkapitánynál, a vízi kaszárnya első emeletében jelentsék magokat.

A felpénz 20 p. fl. — A napi fizetés: alágysznak 8 kr., — főágysznak 14, — lovásznak 8, — főlovásznak 10, — tizedesnek 28, — lözmesternek 36, — kovácslegénynek 20, — nyereggyártólegénynek 20 kr. ezüstben. Pozsonyban, November 25-én 1848.

Csány László, Főkormány-biztos.

Ausruf.

Zur schnelleren Vermehrung der königl. ungar. Honvéd-Artillerie ist in Preßburg ein eigenes Artillerie-Verb-Commando errichtet. Es mögen also jene Patrioten, welche zu dieser Artillerie auf drei Jahre eingereicht zu werden wünschen, sich bei diesem Verb-Commando, d. i. beim Artillerie-Hauptmann Wagner, im ersten Stock der Wasser-Kaserne, stellen.

Das Soldgeld ist 20 fl. C. M. — Die Wohnung des Unterkanoniers ist 8 fr., — des Oberkanoniers 14 fr., — des Fuhrerensoldgemeinen 8 fr. — des Stangenreiter 10 fr. — des Korporals 28, des Feuerwerfers 36 fr. C. M. Preßburg am 25. November 1848.

Ladislav Csány, Regiments-Commissar.

38. Csány László felhívása

A császári seregek betörése előtt megakadályozva azok ellátását Csány László 1848. november 14-én kiadott utasításában a gabonakészlet elszállítására kötelezte a megyét.⁸⁰ November második felében megkezdődött a termények beszállítása a komáromi várba. A deáki uradalom 500 pozsonyi mérő búzát, 500 pozsonyi mérő árpát és 250 mérő zabot, a tallósi uradalom 250 mérő búzát, 900 mérő árpát és 150 mérő zabot szállított a Duna-parti városba.⁸¹ November 18-án Sipeky Ágoston szolgabíró jelentése alapján a szeredi Esterházy-uradalomban már nem volt felesleges gabonakészlet, csak a házi szükségletre hagyott gabona. Az éves termést Klug, Ehrenfeld Salamon és Miksa zsidó kereskedők már értékesítették. A megtermett árpa az uradalom szeredi sórházának szükségletére volt eltéve, a kukorica a kb. 200 hízósertés, a zab pedig az uradalom lovai részére. Egyébként Esterházy Károly biztosította a főkormánybiztost, hogy egy méc termény sem fog az ellenség kezére kerülni. Ha az ellenség közeledni fog Szeredbe, a gabonát, marhát, szénát a Vágon túlra menekíti, ott a nép között mécenként szétosztja, vagy ha szükséges, elégeti.⁸²

Hasonló céllal, mint a gabonakészletek begyűjtését végezték, november végén megindult a nemzetőrségi és egyéb fegyverek begyűjtése is a régióban. Csány Pozsony feladásának szándéka alapján november 28-án lefegyverezte a schwechati csatában részt vett pozsonyi mozgó nemzetőr alakulatot,⁸³ majd fokozatosan az ún. állandó nemzetőrség egységeit is. A régió Nyitra megyei része nemzetőreinek lefegyverzését báró Jeszenák megyei főispán és kormánybiztos december 20-án rendelte el. A begyűjtött fegyvereket – puskákat, kaszákat – Komáromba szállították.⁸⁴ A pozsonyi cs. k. Kerületi Katonai Parancsnokság 1849. március 17-i rendelete alapján tudjuk, hogy a császáriak megérkezése előtt a megye Alsó járásában az év utolsó napjaiban és január közepéig Tóth József érsekújvári polgármester a farkasdi előljáróktól 14 puskát, a negyedi előljáróktól pedig 43 darab különböző lőfegyvert vett át. A farkasdi bírák ezen felül Simonyi Ernőnek, a megyei gerillacsapat parancsnokának 1849. március 5-én személyesen átadtak további tíz darab lőfegyvert és négy kardot.⁸⁵

1849 tavasza

Azok után, hogy a császári-királyi sereg főereje december 16-án megindult nyugatról, a Pozsony megyében állomásozó két honvéddandár a Duna bal partján december 17-én elhagyta Pozsonyt, és a Csallóközön át Komáromba vonult. Csány főkormánybiztos egy nappal korábban hagyta el a volt koronázóvárost.⁸⁶ 1848. december 20-án már a császári hadak parancsnoka, Kempen altábornagy parancsolt Pozsonyban. A császári hadak mellé adott polgári biztos Zichy Ferenc gróf volt. A honvédség elvonultával harc nélkül megtörtént az impériumváltás a Mátjusföldön is.

Egyedül a lipótvári erődben maradt egy csekély számú honvéd helyőrség, a védők azonban 1849. február 3-án megadták magukat az osztrák túlerőnek. Az előrevonuló osztrák seregek Nádszegnél kisebb ütközetet vívtak 1849. január 13-án a Komárom irányában húzódó magyar utóvéddel. Az osztrák zászló alatt

A császári katonaság jelenléte újabb terheket rótt a régió lakosságára. A hadsereg élelmezési és ellátási követeléseai csak fokozódtak. A legnagyobb megterhelés Szenc és Diószeg mezővárosokra esett. Annak ellenére, hogy a két település a császári sereg állomási és átkelési helye volt, a katonai élelmezés és szállásolás mellett terménybeszolgáltatásra is volt kötelezve.⁹¹ A községek állandó felterjesztésekben kérték a katonai hatóságtól a terménybeszolgáltatások csökkentését. A lakosság sarcolásával egy időben megkezdődött a hajtóvadászat a honvédségbe besorozott hazatért újoncok után. 1849. január 29-én Koller cs. kir. nyugalmazott őrnagy elnökletével megkezdte működését a visszatért honvédek vizsgálatára alakult bizottság a pozsonyi Vízikaszárnyában. A vármegye új hatósága február elején köteles volt leadni a megyei önkéntesek listáját a pozsonyi cs. k. kerületi katonai főparancsnoknak, aki viszont február végén sérelmezte, hogy a 198 Pozsony megyei önkéntesből és az 1796 kiállított újonc közül nagyon keveset vezettek Pozsonyba a vizsgáló és hadfogadó bizottság elé.⁹²

Az 1849. március 31-én Egerben tartott haditanács elfogadta a Klapka György által kidolgozott haditervet. A tavaszi hadjárat néven közismertté vált haditerv lényege abból állt, hogy a honvédség délnyugat–északnyugati irányban megpróbál a császári királyi főerők hátába kerülni. A győztes nagysallói ütközet (1848. IV. 19.) és a komáromi ostromzár felbomlása után a visszavonuló osztrák seregek Vágsellyénél felrobbantva maguk mögött az új vasúti hidat⁹³, a Vág-vonalnál sorakoztak fel.⁹⁴ A Mátyusföld területét a Ludvig Wohlgenuth altábornagy parancsnoksága alatt lévő IV. hadtest egységei tartották ellenőrzésük alatt. Állandó volt a császári seregek vonulása a régió településein. Petrovits Ignác megyei esküdt jelentése szerint április 23-án 12 ezer fős császári katonaság érkezett Diószegre.⁹⁵ A császári IV. hadtest egységei április végén Szeredtől Negyedig kiépítették állásaikat. A Vág bal oldalán felvonuló honvédsereggel első alkalommal 1849. május 1-jén Sempte és Vágszerdahely közötti ütközetben találkoztak. A csata során Vágszerdahelyen leégett 14 lakóház és az „iskolaház” is.⁹⁶ A katonaság megnövekedett száma miatt egyre nagyobb teher hárult a lakosságra. Május 6-án Sándor Antal, a Külső járás élelmezési biztosja szomorúan panaszolta, hogy a császári tisztek a kiadott terményekről nem hajlandók átvételi nyugtát adni, ugyanakkor a felesleges gabona és takarmány hiányában a császári katonák ellenérték nélkül rekvirálnak (pl. Galántán) – *„nem csak a szegény ember udvara – de még a legjobb gazdáknak és Uradalmaknak csűrjei is – üresek.”*⁹⁷ A Vág-vonal mögé vonult császári sereget maga az uralkodó – I. Ferenc József – látogatta meg személyesen 1849. május 11-én. Wohlgenuth főhadiszállásán, Diószegen töltötte az éjszakát, majd másnap reggel Szeredbe és Vágszerdahelyre utazott, ahol megtekintette a Vág-vonalon állomásozó császári katonaságot. Vágszerdahelyen a tűzkárosultak javára 1000 pengőforintot hagyott, melyet *„magyarul és tótul szólva hozzájuk kegyeskedve nekik személyesen át adott.”* Kb. 10 órakor visszatért Diószegre, majd elutazott Pozsonyba.⁹⁸ Május második felében Alsócsöpönyben, Szeredben, Vágszerdahelyen, Nagymácsédon, Nebojszán, Galántán, Kajalon, Zsigárdon, Királyrévben, Nád-

szegen, Eperjesen, Nyéken, Kosúton állomásoztak császári egységek. A beszélt katonaság ellátását több településről is biztosították, sőt a Vágsellyén, Farkasdon és Negyeden állomásozó császári katonaságot is Pozsony megye Külső járásának települései élelmezték.⁹⁹

A Vág menti hadjárat

A honvéd főszereg utolsó offenzívája alatt a Mátyusföld jelentős része hadműveleti területté vált. A Vág menti offenzíva célja az volt, hogy a honvéd főszereg a császári csapatok Vág mentén kiépített állásait még azelőtt áttörje, mielőtt az orosz segédcsapatok elérik az ország belsejét.¹⁰⁰ A magyar csapatok – az I., a II. és a III. hadtest a Mátyusföldet keletről és déli irányból június közepére ölelték át. Az I. hadtest Nagysándor József vezetésével a Vág folyó bal oldalán Mocsonokra és Ürménybe vonult, a III. hadtest Knezich Károly az attól délre eső terepet tartotta ellenőrzése alatt. A haditerv szerint az offenzíva során az I. hadtest leköti a Szerednél állomásozó császári egységeket, a II. hadtest Asbóth Lajos vezetésével támadólag lép fel a Csallóköz irányából a Kis-Dunán átkelve a Sereg-akoli tanyán keresztül, a bal szárnyon Nádszeg és Királyrév, a középső szárnyon Zsigárd, míg a jobb szárnyon a 48. zászlóalj Negyed és Farkasd irányában, s a III. hadtest a Vágon átkelve támogatja majd a támadást Vágsellyén átvonulva Galánta irányában.¹⁰¹ A régió keleti felén jelentek meg először az I. honvéd hadtest alakulatai. A Máriássy-hadosztály június 9-én Pata mögött megütközött a Perin-dandárral, akik feladták állásaikat, és visszavonultak Szeredbe úgy, hogy felszedték maguk után a Vágon átívelő hidat. Az ellenség ellentámadása során június 12-én elűzte a honvéd előőrsokeket Sopornyráról és Patáról. A Központi Hadműveleti Irodától Nagysándor azt az utasítást kapta, hogy az ellenséget szorítsa vissza a Vág bal partjáról Szered és Galgóc környékére.¹⁰² A június 16-ra kiadott diszpozíció már kapcsolódott a régió déli hadi eseményeire. Az ezt megelőző napon Wohlgemuth altábornagy két zászlóaljjal és jelentős tűzérséggel megszállta Semptét. Nagysándor a községbe elsáncolt Perin-dandárt hiába támadta, kénytelen volt meghátrálni Mocsonokig.¹⁰³ Ugyanakkor déli irányból Asbóthnak ugyan átmeneti jelleggel sikerült győzelemre vinni a támadást. Két irányból tört be a Mátyusföldre június 16-án: a 48. zászlóaljjal a vágí tőlésen át Negyed és Farkasd irányában, és a Kis-Dunán átkelve Királyrév irányában. Feladata az volt, hogy elfoglalja Királyrévet, Zsigárdot és Farkasdöt, s a két szárny között fenntartsa a kapcsolatot. Miután bevette Királyrévet, visszaverte a Zsigárdnál Farkasdról és Deákiról felállt Pott-dandárt, sőt Peredig szorította vissza.¹⁰⁴

A csata első szakaszában győzedelmeskedő II. hadtest Zsigárd és Királyrév között állt fel¹⁰⁵, ahol viszont a Pott-dandár a Taksony, Felsőszeli irányából érkezett Herzinger-dandárral megerősítve ellentámadásba ment át. Az osztrák túlerő elől Asbóth visszahátrált a Csallóközbe a Sereg-akol és Aszód-tanya között felállított hídon. A visszavonulás nem érintette a Negyed és Farkasd környékén állomásozó Rakovszky-különítményt. Nekik kellett a III. hadtest aktív közreműködésével Negyednél felépíteni a Vágon átívelő hidat. Az utászok munkáját a különít-

mény segítségére küldött beregi század, a Bocskai-csapat, egy félszázad huszár és egy fél háromfontos ütég biztosította. A híd Knezich közreműködésével a zsigárdi csata után két nappal, június 18-án készült el.¹⁰⁶ Pott vezérőrnagy jelentése alapján tudjuk, hogy a zsigárdi ütközet során a Rakovszky-különítmény mellett több negyedi és farkasdi paraszt is részt vett, akik a falut védő vadászokat hátulról megtámadták. A falu visszafoglalásakor az osztrák katonák egy parasztot felismertek és Herzinger parancsára agyonlőtték.¹⁰⁷ Az agyonlőtt személy a farkasdi Seres Zsigmond lehetett, akit 1849. június 22-én Kamocsán fogtak ki a Vág vizéből lőtt sebbel a testén.¹⁰⁸

40. A zsigárdi ütközet

Mivel nem sikerült az offenzíva a hadszíntérnek sem az északi, sem a déli részén, arról már nem is szólva, hogy a Knezich által vezetett III. hadtest nem tudta ellátni eredeti küldetését, Görgey június 18-án elhatározta, hogy személyes vezetése alatt megismétli az ellentámadást. Görgey tervét siettette, hogy az országba beszivárgó orosz egységek részét képező Panjutin-hadosztály a zsigárdi csata idején a fél napi járásra lévő Szencen és Sárfőn állomásozott.¹⁰⁹ A felálló osztrák seregek – a dunai hadsereg IV. hadtestének – Wohlgemuth altábornagy parancsolt. Hadiszállása Galántán volt. Ott tartották fogva a zsigárdi csatában sebesült honvéd-tiszteket is.¹¹⁰ Az osztrák főparancsnokság tisztában volt Görgey szándékával. Éppen ezért alaposan felkészült az újabb támadásra. Mivel Szereddel szemben a Vág túloldalán az osztrákok megtartották Semptét, azonkívül, hogy a Theissing- és a Pott-dandár megerősítette állásait Zsigárd és Ki-

rályr év között, a Perin-dandár egyes egységei Szered felől Óny, Vágkirályfa és Galánta felé húzódtak. Ugyanakkor Haynau 1849. június 19-én felszólította Panjutint, hogy vonuljon Diószegre, majd Wohlgemuth felsőbb utasítására előre a Vág mentén.¹¹¹ A honvédsereg állásainak felderítésére az osztrákok nagy hangsúlyt fektettek. Sőt Jaketa András megyei huszárt felbérelték a magyar sereg belső bomlasztásával. Jaketa Wohlgemuthtól minden egyes dezertált honvéd után egy dukátot kapott.¹¹²

A Hadműveleti Iroda június 19-én apró változtatással megismételte a június 16-ra kiadott utasítást. Ennek alapján újra a II. hadtest kezdte el az offenzívát. Asbóth június 20-án röviddel éjjél után indította meg a támadást Királyr év irányában, ahonnét a császári sereg csapatait kiszorította, s a Negyedről kivonuló Rakovszky-különítménnyel együtt elfoglalta Zsigárdot, délután két órakor már Pered is a honvédek kezében volt, sőt a II. hadtest előőrsei még Alsószelit is elfoglalták. A Theissing- és Pott-dandár Felsőszelibe és Deákiba vonult vissza. A II. hadtest sikeres előrenyomulását utóvédként, jobbszárnyként a Vágon Negyednél átkelt III. hadtest fedezte. A sikeres hadmozdulat után Görgeynek ideiglenesen Pereden volt a főhadiszállása. Az aznapi csatáról délután négy órakor Peredről írt jelentése alapján a következő napon, miután az osztrákok kiűrtették Deákit és Vágsellyét, a III. hadtest Vágsellyén át Galánta felé nyomul majd előre.¹¹³ A következő napra este nyolc órakor írt rendelkezése szerint Görgey az ellenség előnyomulásáról kapott hírek alapján már óvatosabban fogalmazott. A vereség után Wohlgemuth nagy erővel fogott hozzá a császári alakulatok újjászervezéséhez. Június 20-án Taksonyon kiadott rendeletével utasította Perin vezérőrnagyot, hogy a Semptét megszállva tartó egységek vonuljanak át a folyó jobb oldalára, majd szedjék fel a hidat maguk után, és a 3. zászlóalj kivül a többi csapat gyors menetben Tósnýárasd, Pallóc irányában vonuljon délre.¹¹⁴ Június 20-ról 21-re virradó éjjél a Theissing-dandár egységei Taksonyból és Vízkeletről Felsőszelibe, a Brianszk orosz vadászrezred egy üteggel Hidaskürtre, a Panjutin orosz hadosztály többi részeivel pedig Taksonyra lett vezényelve. A csata másnapján a túlerőben lévő osztrák–orosz sereg az egész vonalon ellentámadásba ment át. A legnagyobb veszélyt Királyr év elvesztése jelentette, ezzel ugyanis mindkét hadtest visszavonulási vonala fenyegetve volt. Görgey Rakovszky őrnagyot küldte két zászlóaljjal a falu felmentésére, mi nagy véráldozatok árán sikerült is. Görgey a siker hallatán az egész arcvonalon támadásba akart helyezkedni. Ám ekkor kapta a hírt a III. hadtesttől, hogy az osztrák–orosz csapatok túlszárnyalták a hadtest jobb szárnyát, így kénytelen feladni Zsigárdot, és megkezdeni a visszavonulást a negyedi hídon a Vág túloldalára.¹¹⁵ Görgey ennek láttán elrendelte a II. hadtest visszavonulását Aszód-pusztán keresztül a Csallóközbe.¹¹⁶

A III. hadtest teljes visszavonulása Negyednél június 23-án fejeződött be. Az előrevonuló osztrák csapatokat heves tűzzel verte vissza a töltés mögött elszórt honvéd tüzérség. A császáriak néhány rakétát lőttek ki a falura. Ezt követően a távolból magasba nyúló tűzcsóvák voltak láthatóak, amit viszont a visszavonuló honvédség idézett elő a híd felgyújtásával. Másnap reggelre a honvéd-

ség teljesen kiűrtette Negyedet, így a falut a reggeli órákban minden ellenállás nélkül elfoglalhatta Pott vezérőrnagy.¹¹⁷

41. A peredi csata

A két sikertelen, vesztes offenzíva után a Kis-Duna és a Vág közötti vidék a császári-cári sereg teljes ellenőrzése alá került. A véres ütközet honvédáldozatainak állított emléket Pereden a Pozsony megyei Honvédegylet 1869-ban.

Megtorlás

A bevonult győztesek több kegyetlenséget is végrehajtottak a helyi lakosokon. Kámánházy Ferenc nyitra megyei esküdt közvetlenül a csata után arról számolt be Ocskay Rudolf első alispánnak, hogy „*Gutánál Dunában s Vágh Vizében sok ezer magyar elveszett, foglót igen keveset tettek, mert Oroszok amit csak megfogtak, mint leszúrtak, 5 falut porrá tettek, s minden nem s tekintet nélkül ami ezen 5 szerencsétlen falukban élt, áldozatul esett ... Peredből templom falainál más felnem ál.*”¹¹⁸ A Vág menti falvakat az egyes visszaemlékezések szerint a császáriak mind felégették.¹¹⁹ Erre utalt Sipeky Ágoston külső járási szolgabíró a csata után június végén írt jelentésében is. A császári tisztek elmondása alapján a peredi csata következményeként Zsigárd, Pered, Királyrév és Alsószelei vízzen túli részét az ottani csatározásokkor kifosztották és felégették. Az osztrák tisztek szerint ez nem a lakosság kihágásának, mint inkább az orosz sereg kegyetlenségének volt tulajdonítható, kik fegyvertelen asszonyokat és gyermekeket gyilkoltak.¹²⁰ Peredet a bevonuló orosz katonák ellen elkövetett támadás miatt gyújtották fel. Egy félóra alatt lángba borult az egész falu, s 245 ház égett le. A tűzvész során öt ember lelte halálát: négyen bennégték házaikban, egy pe-

dig megfulladt.¹²¹ Pered község előjárósága feliratban panaszolta el a megyei bizottmánynak a faluban történt kegyetlenségeket. A június 21-i ütközet során és után csaknem teljesen felégették az oroszok a falut. Barczi János menyét agyonlőtték, az elrejtett értékeket a helyiektől elrabolták, megmaradt állataikat elhajtották, majd értékesítették, kocsijaikat, szekereiket szintén elvitték. „*Anynyira koldussá tettek nem csak mi leégettéket, de le nem égettéket is, hogy a szolgálatokra és saját élmünk szerezhetésire tehetetlenné lettünk.*”¹²² A. Alekszejenko, a 18. gyalogezred 6. századának parancsnoka csaknem negyven évvel a történetek után hasonlóan emlékezett a peredi történésekre. Visszaemlékezése szerint a menekülő helyiek a határban lévő mélyedésekben kerestek maguknak védelmet. Az átvonuló orosz katonák azonban szuronyaikkal bökdösték össze a fekvő szerencsétleneket.¹²³ Az ártatlan emberek bántalmazása mellett féktelen rablásokba bocsátkoztak a császári-cári katonák. Wohlgemuth június 23-án Tallósról írt levelében panaszolja Haynaunak, hogy katonái közül sokan fosztogatnak és lopnak.¹²⁴ Alekszejenko szerint engedélyezett volt a rekvirálás a hadművelleti területen. Minden századból egy osztagot jelöltek ki egy tiszttel¹²⁵ vezetésével. A tiszttel feladata lett volna megakadályozni, hogy a katonák élelmiszeren kívül mást is elvegyenek és a lakosságot bántalmazzák.¹²⁶ Ez azonban nem fedte a valóságot. Olgay Miklós, a Csallóközi járás főbírája július 8-i jelentése szerint Zsigárdot a bevonuló orosz sereg teljesen kifosztotta. A rablást követően az orosz katonák a környék zsidó kereskedőinél értékesítették a sarcként értelmezett állatokat, értéktárgyakat.¹²⁷ Az egyesült császári-cári sereg hasonlóképpen járt el Farkasdon is. A június 22-i események során Csizmadia Mihályné sz. Iván Rebeka lőtt sebbel halt meg, míg Szócs Sándor betegségében „*a katonaság által leszuratott.*”¹²⁸ Piry Czirjék János szerint a császári katonaság teljesen kirabolta a falut, majd felgyújtotta – „*s most a nép szét széledve nyomorog kenyér s hajlék nélkül.*” A katonaság ugyanakkor feldúlta a református egyház parókiáját. A rablás során eltűnt 130 forinról szóló kötelezvény, valamint az eklézsia feltört ládájából és perselyéből 18 frt. 45 krajcár.¹²⁹ A szomszédos Negyeden hasonló kegyetlenségekre került sor. A falut elfoglaló katonaság a községet fel akarta gyűjtani, a férfilakosságot viszont megtizedelni. Hogy erre nem került sor, a már említett helyi katolikus plébánosnak, Pongrácz Ágostonnak volt az érdeme. Ugyanakkor a császári katonák 16 db. kegytárgyat raboltak el a református egyháztól, ezzel a helyi gyülekezetnek 1360 frt. 41 krajcár és Bogár Zsigmond lelkésznek 633 frt. 15 krajcár anyagi kárt okozva.¹³⁰ A katonaság mellett számos civil személy is részt vett az ütközet után szerencsétlenül járt községek lakosainak fosztogatásában. Elsősorban a régió északi településeiről érkeztek és a császári-cári sereg katonai ellátásában vettek részt. 1849. július 17-én Sipeky Ágoston arról tudósította a megyét, hogy a zsigárdi csata idején és azt követően a rablásban, fosztogatásban számos nagysúri is részt vett. Az eset kivizsgálására Sipeky Pott generálistól katonai segítséget kapott.¹³¹ A csatát követő napon a Nádszeg irányából Alsószelit érintve érkező orosz csapatok elérték Felsőszelit is. A községtől délre húzódó települések – Alsószeli, Pered, Zsigárd, sőt a közeli Gelence – lángban álltak. Egy visszavonuló osztrák

tiszt – Schmidt százados – javaslatára a falu lakossága Specziár Lajos katolikus plébános vezetésével kivonult az előrevonuló orosz sereg elé, hogy hódolattukat tegyék Panjutin előtt, és a falu megkímélését kérik. A kezdeményezés sikerrel járt, a Hidaskürtre húzódó orosz sereg ugyanis fegyelmezetten haladt át a falun. Az átvonuló orosz katonaság több alsószeli lakost fogolyként magával vitt Hidaskürtre, akiket azzal vádoltak, hogy felgyújtották a falut, hogy megakadályozzák az orosz sereg átvonulását.¹³² Specziár Lajos volt felsőszeli plébános szerint a visszavonuló osztrákok június 22-én, a következő napon viszont orosz portyázók rabolták a falut.¹³³

A csatát követő hónapokban egészen szeptemberig állandó volt az osztrák és orosz csapatok jelenléte a Mátyusföldön. Egy július 2-i jelentés alapján a Külső járás települései közül Galántán, Zsigárdon, Királyrévben, Eperjesen, Nyéken, Szeredben, Varra és Valta Súron, a három Csöpönyben, a Vág partjain, Vágszerdahelyen, Vágán és Kajalon császári katonák állomásoztak.¹³⁴ A visszavonuló és portyázó császári katonaság a jobbágyok megmaradt termését rabolta, ugyanakkor a lakosságot egész falvak felégetésével fenyegette.¹³⁵ A vidék lakosságának egy részét a pozsonyi sáncépítéshez rendelték ki, másik részét viszont a Vágon átívelő hidak építéséhez.

A császári megtorlás áldozata, mártíra lett Mészáros Dávid volt sopornyai katolikus plébános. Az izgatás vádjával még május végén letartóztatott hosszúfalui születésű papot előbb Diószegre, majd Pozsonyba szállították. A pozsonyi haditörvényszék azzal vádolta, hogy 1848 végén és a következő év kora tavaszán a népet fegyveres ellenállásra buzdította, mondván: „*ha nincs fegyveretek vagy más öldöklő szerszámotok, ragadjatok köveket, vagy téglát és dobjátok az ellenség fejébe.*”¹³⁶ Ugyanakkor több, a kormány által Debrecenben kiadott és egyéb felhívást találtak a házkutatás során. A július 14-én kimondott halálos ítéletet július 16-án hajnali négy órakor hajtották végre.¹³⁷

Augusztus 13-án Világosnál Görgey a honvédsereg főerőivel feltétel nélkül letette a fegyvert. Az Esterházy Károly szeredi kastélyában elhelyezett osztrák főparancsnokság a fegyverletételt ágyúlövések mellett ünnepelte.¹³⁸ A kapituláció ellenére a komáromi várban továbbra is tartotta magát seregével Klapka, így továbbra is állandó jellegű volt a katonaság átvonulása a vidéken. Az osztrák katonaság mellett szeptember elején Szeredben 70-80 főből álló orosz katonaság jelent meg, kétszeri étkeztetést követelve magának.¹³⁹

Szeptember első napjaiban a szétszéledt honvédsereg főerőiből egyre több honvéd tért vissza lakóhelyére. Komárom eleste után számuk csak nőtt. Ők voltak az alakuló osztrák önkényuralom első áldozatai. Az osztrák minisztertanács határozata alapján minden szolgálatra alkalmas legénységet a császári seregbe besoroztak. A visszatérő honvédeket a Pozsonyi Katonai Vizsgálóbizottság hallgatta ki, majd a Pozsonyi Hadfogadó által sorozták be a császári seregbe.

3. táblázat. A Galántai Főbiztosi kerületben összeírt volt honvédek jegyzéke (1850. január 11.)

Település	Név
Alsószeli	Sáfritzki Pál, Vincze János, Sárkány István, Virág János, Oláh József, Kovács János, Gyepes János, Pukkai István, Guldan Lajos, Paulovits Ferenc, Kovács István
Deáki	Puskás Sándor, Takács Antal, Néma István, Kipor Sándor, Dora Ferenc, Takács Imre, Pavel János, Néma János, Néma Mihály, Sztarovics István, Oswald János, Vízvári László, Pap Ferenc, Siska Mihály, Gál Lajos, Beszédes János, Csákány János, Vlácsil Márton, Csizmadia János, Kondics János
Eperjes	Linka József, Mórocz János, Simon József, Kohút János, Szalai János, Somodi Gáspár, Zimony József
Feketenyék	Deák János, Csermák Mihály, Majernik Tamás, Sipeki János, Kajos András
Felsőszeli	Ollé István, Bedecs Károly, Nagy István, Bedecs Menyhért, Pónya János, Virág István, Szabó István, Pónya János, Lovász József, Sós Antal, Sós János, Mézes István, Kontár János, Bedecs Menyhért, Kukoricza Ferenc, Izsó János, Szabó János, Fiszter Ferenc, Rázgha Sándor, Szlezák János, Orbán János, Taksonyi István
Galánta	Oláh János, Vaics József, Safranik Ferenc, Stefanik Ignác, Konecsni Mihály, Konecsni Pál, Rózsa Mihály, Maszarik Ferenc, Kavik József, Bittó János, Ruzsinszky Péter, Szuhopa József, Döbrentei Antal, Nebehai István, Seftsik Mihály
Hidaskürt	Modrótzki János, Renczes István, Hadinger György, Nagy Mihály, Katona Ignác, Méri András, Lukovits János, Fehér László, Kristof István, Szolga András, Fehér Dávid, Geskó Ferenc
Kajal	Kalocsay János, Nyilka István, Vrana István, Ságghi János, Takács László, Szikora János, Gez Márton, Paták Ferenc, Csemez József, Zsille Zsigmond, Kovács István, Parics János
Királyrév	Kollár József, Tóth Péter, Sárkány János, Kiss János, Csongár Antal, Csongár István
Kosút	Pokorni Mihály, Radimák András, Burián János, Vaczulik György, Kajos András, Hatala Ferenc
Nádszeg	Gráczér József, Dudás János, Sándor János, Juhos Vendel, Szalai Ferenc, Kutrucz Ignác, Takács József, Almási Antal, Sárkány Mihály, Lukács István, Izsák Dávid, Szabó Lukács, Varga András, Rajcsányi Antal, Bede István, Szabó Péter, Matejka István, Lukács Ferenc, Halász Ignác, Petrovics Pál, Takács Lőrinc, Simtsik József, Kovács István, Vései János, Seszták Sándor, Nagy János, Varga Mihály
Pered	Tyúkos István, Pázmány Antal, Makó József, Balázs András, Farkas András, Babszki Sándor, Bogdaner Simon, Bencsik Péter, Vászondi Antal, Vankó Alajos, Paulovics Ferenc, Balázs András, Farkas András, Pázmán Antal, Tyúkos István
Taksony	Spanka Márton, Fazekas István, Román János, Román Albert, Deák István, Panyik Károly, Horváth György, Szuchopa Mátyás, Hrotkó Ignác, Pelikány Ádám, Knapp János, Garay György, Róka János
Tallós	Hakszer Ferenc, Vajda András, Fehér Ferenc, Hakszer István, Kollár József, Reznák Mihály, Bencsik Péter, Szöcs Mihály, Kollár János, Sárközi János, Krecska János, Alföldi Lajos, Miklós Ferenc, Szakál József
Tósnyárasd	Fehér László, Fehér Dávid
Vezekény	Krecska Péter, Czödör György, Tóth Ferenc, Lukács István, Marafkó Ferenc, Molnár János, Gaál Mihály, Hantos János, Kántor János
Vízkelet	Renczes István, Katona Ignác, Nagy Mihály, Kuchta János, Letkovics József, Szutyányi Mihály, Tibenszky Antal
Zsigárd	Tanító Antal, Rotkó Ferenc, Kovács Ferenc, Morvay János, Borbély Lajos, Morvay Mihály, Morvay János, Nagy Mihály, Bohos József, Szűh Ferenc, Bácsay Dávid, Lajszky Antal, Pataky Antal, Vizi Lajos, Erdélyi János, Matyasovszky Antal, Üрге Leopold, Baranyovszky Lajos, Nagy Dávid, Erdélyi Lajos, Morvay Lajos, Morvay János, Szalai Elek, Török András, Besztró Sándor, Stephanek Lajos, Üрге János, Üрге Alajos

Jegyzetek

- 1 Štátny archív v Bratislave. (a továbbiakban: ŠA B.) Permanenná deputácia bratislavskej župy. (a továbbiakban: PD BŽ) i. sz. 1424/S.N.
- 2 Štátny archív v Nitre. (a továbbiakban: ŠA N.) Nitrianska župa I. (a továbbiakban: NŽ I.) i. sz. IV/796/1848; Ua. Lásd Széchenyi István: *Napló*. Budapest, 1982, 1217.
- 3 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 169/S.N.
- 4 ŠA B. A zsigárdi r. kat. egyház keresztelési anyakönyve. 163.
- 5 ŠA N. ŽB I. i. sz. V/1120/1848.
- 6 Uo. i. sz. IV/973/1848.
- 7 ŠA B. PD BŽ. i. sz. *
- 8 Slovenský národný archív v Bratislave (a továbbiakban: SNA). Panstvo Šintava-Čeklís (a továbbiakban: P Š-Č). Lelt. sz. 129.
- 9 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1589/631.
- 10 ŠA N. NŽ I. i. sz. VI/1488/1848.
- 11 Pálmány Béla (szerk.): *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, Magyar Országgyűlés, 2002, 756.
- 12 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1439/S.N.; ill. ŠA N. NŽ I. i. sz. IV/1022/1848. Szemere azok után terjesztette ki Tarnóczy hatáskörét Nyitra megyére, hogy gr. Zay Károly nem fogadta el a főispáni tiszteletet.
- 13 ŠA N. NŽ I. i. sz. VI/1368/1848.
- 14 Uo. i. sz. V/1120/1848.
- 15 SNA. P Š-Č. lelt. sz. 131; Bővebben lásd Novák Veronika: *Nádszeg 1848–1849-ben*. In: Novák Veronika (szerk.): *Nádszeg – jelen és múlt*. Komárom, 2000, 39.
- 16 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1444/S.N.
- 17 Uo. i. sz. 549/768.
- 18 ŠA N. ŽN I. i. sz. III/763/1848.
- 19 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 319/404.; ŠA N. ŽN I. II/432/1848.
- 20 Bővebben lásd Bukovszky László: *Népképviselői választások Nyitra megyében. Fórum Társadalomtudományi Szemle*. II. évf. (2000) 3. sz. 45–49.
- 21 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 319/404. Az állandó bizottság tagjainak számát az 1860-ban kiadott jegyzék alapján rekonstruáltuk.
- 22 SNA. P Š-Č. lelt. sz. 131.
- 23 ŠA N. ŽN I. i. sz. VI/1365/1848; Bukovszky László: *Országgyűlési választások Pozsony megyében 1848-ban*. Kézirat, 2003, 4.
- 24 Bukovszky i. m. 5.; A megválasztott képviselők életrajzi adataira lásd Pálmány Béla (szerk.): *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, 2002, 624–626.
- 25 *Márczius Tizenötödike*. 1848. 88. sz.
- 26 Bukovszky i. m. 5.
- 27 Uo.
- 28 Bukovszky László: *Sebestyén László galántai plébános és országgyűlési képviselő*. *Remény*, X. évf. (1997) 47. sz.
- 29 *Közlöny*, 1848. 30. sz. (Vág-vecsei kerület Nyitra megyében.)
- 30 Uo.
- 31 *Közlöny*, 1848. 18. sz.
- 32 Uo. 1848. 23. sz.
- 33 ŠA N. ŽN I. i. sz. III/627/1848. Pálóczy László képviselőházi korelnök levele.
- 34 Pálmány i. m. 786.

- 35 ŠA N. NŽ I. i. sz. IV/814/1848.
- 36 ŠA BA. PD BŽ. i. sz. 475/SN.
- 37 Uo. 538. n. p.
- 38 ŠA N. NŽ I. i. sz. VI/1350/1848.
- 39 Uo.
- 40 Uo. i. sz. V/1299/1848.
- 41 Uo. i. sz. VI/1350/1848.
- 42 Uo.
- 43 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1516/S.N. Jablonczy Sándor kétségbeesetten tudósította a vármegye alispánját, Jankó Mihályt a hurbanisták előretöréséről.
- 44 Uo. i. sz. 1515/S.N.
- 45 Uo. i. sz. 1506/S.N.; 1518/S.N.
- 46 Uo. i. sz.1508/S.N.
- 47 *Közlöny*, 1848. 113. sz. (1848. X. 1.)
- 48 Borovszky i. m. (Pozsony vármegye) 652.
- 49 *Közlöny*, 1848. 116. sz. (1848. X. 4.); Gracza György: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*. II. Budapest, é. n., 329.
- 50 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1503/S.N; 1502/S.N.
- 51 Uo. i. sz. 1508/S.N.
- 52 Uo. i. sz. 1192/396. Buzinkay szerint nagy volt a pazarlás.
- 53 *Kossuth Hírlapja*, 1848. 37. sz. A lap terjedelmes beszámolót közöl Bogár Zsigmond és Pongrácz Ágoston látogatásáról a negyedi nemzetőrök körében.
- 54 ŠA N. NŽ I. i. sz. III/631/1848.
- 55 Uo. i. sz. III/631/1848.
- 56 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1054/144.
- 57 Uo. i. sz. 1058/155.
- 58 Limpár Péter: Hadi események a mai Szlovákia területén 1848–49-ben. In: Görföl Jenő–Kovács László (szerk.): *Hol sírjaik domborulnak. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a mai Szlovákia területén*. Dunaszerdahely, 2003, 11.
- 59 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1197/403.
- 60 Uo. i. sz. 1287/5651/2. Mivel az elmaradt, a vármegye természetben három forintot volt köteles fizetni az állományi pénztárból az önkénteseknek. Számuk 1848. november 28-án a tiszteken kívül 1061 volt. Eleinte Ligetfalun állomásozott, majd a Bazin környékén és a Nagyszombatban alakult táborban. Rendszeres katonai szolgálatot teljesítettek.
- 61 1848. szeptember 18-án Batthyány Lajos miniszterelnök Szüllő György országgyűlési követnek engedélyt adott a megyében egy önkéntes nemzetőr század megszervezésére Cséfalvay Alajos könnyűlovasezredből nyugalmazott és nemzetőri százados és Szüllő Ágoston nemzetőri százados urak közreműködésével.
- 62 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1016/46. Jókáról 16 önkéntes (László Márton, Farkas Ignác, Oros József, Ollé István, Molnár Pál, Ollé Péter, Lamos Lajos, Cseire Jakab, Panghi Imre, Hervai Vendel, Takátsi János, Lamos Bálint, Mészáros Péter, Görts István, Szabó István, Mészáros Mihály) állt be az önkéntes századba Farkas alezredes vezetésével.
- 63 Uo. i. sz. 1161/340. A megszökött szenci önkéntes nemzetőrök: Csaszni István, Nagy Péter, Jánó Antal, Mészáros János, Makky József, Horváth Antal. Kubicza Márton pusztafödemesi illetőségű önkéntest november 13-án Iványiban elfogták.
- 64 ŠA N. NŽ I. i. sz. III/768/1848.
- 65 Uo. i. sz. VI/1505/1848.

- 66 Urbán Aladár: *Pákozdi 1848*. Budapest, 1984, 41.
- 67 ŠA N. NŽ I. i. sz. II/665/1848.
- 68 Deák István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*. Budapest, 1983, 213. Az eredeti szétírás szerint a 127 lakos után számított két újonc alapján Nyitra vármegye 5658, Pozsony vármegye pedig 3647 újoncot volt köteles kiállítani. a szerveződő 15. és 16. zászlóalj számára. (A szabad királyi városok nélkül!)
- 69 ŠA B. PD BŽ. 1510/S.N.
- 70 Uo. Megyei Honvédelmi Bizottmány jegyzőkönyve. 230. napirendi pont.
- 71 ŠA N. NŽ I. i. sz. III/707/1848.
- 72 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 996/14.
- 73 Uo. i. sz. 1188/384.
- 74 ŠA N. ŽN I. i. sz. IV/951/1848.
- 75 Uo. i. sz. IV/805/1848.
- 76 Az alakuló honvédség állományában – nem csak az említett 15. és 16. zászlóaljban – több mátyusföldi származású magas rangú tiszt is szolgált egészen a világosi bukásig. Csak néhány név a sok közül: a kisdjókai Takács Ferdinánd, a nagyfödemesi Takács János és Méhes Károly, a farkasdi Hutiray Lajos, a szeredi Szabó Gyallay Gusztáv és Molnár József stb.
- 77 ŠA B. PD BŽ. i.sz. 1241/478.
- 78 Uo. MHB. 1–2. pont
- 79 Hermann Róbert: Csány László, mint a feldunai hadtest kormánybiztosa. In: Molnár András (szerk.): *Kossuth kormánybiztosa – Csány László 1790–1849*. Zalaegerszeg, 1990, 173. (Zalai Gyűjtemény, 30.)
- 80 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1180/356.
- 81 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 1131/293.
- 82 Uo. i. sz. 1226/447.
- 83 Hermann i. m. (1990) 182.
- 84 ŠA N. ŽN I. i. sz. III/710/1848.
- 85 ŠA N. ŽN I. i. sz. III/608/1848.
- 86 Hermann i. m. (1990) 188.
- 87 ŠA B. PD BŽ. Pozsony megye állandó bizottmányának jegyzőkönyve. 946.
- 88 ŠA N. ŽN I. Nyitra megye közgyűlését pótló választmány 1849. II. 6–7-i ülésének jegyzőkönyve.
- 89 ŠA B. PD BŽ. Pozsony megye állandó bizottmányának jegyzőkönyve 1849. január 18-i ülés.
- 90 Uo. 1849. január 29-i ülés, 86.
- 91 Uo. 1849. február 8-i ülés, 907.
- 92 ŠA B. PD BŽ. Pozsony megye állandó bizottmányának jegyzőkönyve 1849. február 26-i ülés, 978.
- 93 Specziár Lajos: *Ötven év előtt*. Első Galántai Könyvnyomda és Papírraktár, 1899, 2.
- 94 Specziár elbeszélése alapján a nagysallói csata után mindenki nagy elvárásokkal tekintett a jövő elé. Felsőszeliben a csatát követően egy este az összesereglett kisebb tömeg előtt Marczell János megyei esküdt az osztrákok ellen szónokolt. A következő napon a császári zsandárok Pozsonyba elvezették, és egészen a világosi fegyverletélig a Vízikasárnyában tartották fogva.
- 95 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 2086/1960.
- 96 Uo. i. sz. 2592/2885.
- 97 Uo. i. sz. 2112/2073.
- 98 Uo. S.N. 31. doboz

- 99 Uo. i. sz. 2140/2114.
- 100 Kedves Gyula: A 48. honvédszászlóalj. In: Bene János (szerk.): *Szabolcsi honvédek a szabadságharcban (1848–1849)*. Nyíregyháza, 1998, 84. (A Jósa András Múzeum Kiadványai, 44.)
- 101 Hermann Róbert: *Az 56. honvédszászlóalj története (1848. október–1849. október)* (a továbbiakban: Hermann 1992. II) 239. (Zalai Gyűjtemény, 33.)
- 102 Hermann Róbert: A 47. zászlóalj története. In: Molnár András (szerk.): *A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849*. Zalaegerszeg, 1992, 164. (a továbbiakban: Hermann 1992. I.) (Zalai Gyűjtemény, 33.)
- 103 Hermann (1992. I.) i. m. 165.
- 104 A csatában a Pott-dandár egységei közül 2 főtisztet és 13 közvitét temettek el a peredi temetőben „lovas katonaság jelenlétében”. (ŠA N. A peredi r. kat. egyház halotti anyakönyve.)
- 105 Hadtörténelmi Levéltár Budapest (a továbbiakban: HL) 1848/49-ik évi iratok. i. sz. 33/481.
- 106 Uo. i. sz. 33/353. Knezich Tardoskedről kelt jelentésében tudósít a Negyeddel szemben felállított híd felépítéséről. A hídépítésnél kiemelkedett Urbanovszky százados, Stanc hadnagy és Trajcsik hadnagy.
- 107 Angyal Béla: *Gúta és környéke 1848–1849-ben*. Dunaszerdahely, 1997, 25.
- 108 ŠA N. A vágfarkasdi ref. egyház halotti anyakönyve 1783–1866.
- 109 HL. 1848/48. i. sz. 33/367. Haynau utasítása Panjutinnak, hogy maradjon meg szenci és sárfői állásaiban.
- 110 HL. 1848/49. i. sz. 33/463.
- 111 HL. 1848/49. i. sz. 33/466.
- 112 HL. 1848/49. i. sz. 33/490.
- 113 HL. 1848/49. i. sz. 33/534. Közli Supka Géza: *1848–1849*. Budapest, 1985, 520–521.
- 114 HL. 1848/49. i. sz. 33/569.
- 115 A kétnapos peredi csata során Rapany Ignác Ferenc-rendi áldozár 62 osztrák és 64 magyar közvitét, valamint 4 császári főtisztet temetett el a peredi temetőben.
- 116 Hermann i. m.(1992/II) 240–241.
- 117 HL. 1848/49. i. sz. 33/580.
- 118 ŠA N. ŽN I. i. sz. VII/1850/1849.
- 119 Piry Cirjék János: *Érsekújvári napló 1848/1849*. Pozsony, 1998, 132. (Piry Cirjék Negyed, Farkasd, Zsigárd, Deáki, Pered, Királyrév, Vágsellye és Sopornya településeket említi.)
- 120 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 2279/2402.
- 121 ŠA N. A peredi r. kat. egyház halotti anyakönyve. 115.
- 122 ŠA B. PD BŽ. i. sz.2292/2446.
- 123 Katona Tamás (szerk.): *A magyarországi hadjárat 1849*. Budapest, 1988, 386–387.
- 124 HL. 1848/49. i. sz. 34/209.
- 125 Piry Cirjék i. m. 130.
- 126 Katona i. m. 386.
- 127 ŠA B. PD BŽ. i. sz.2316/2517.
- 128 ŠA N. A farkasdi ref. egyház halotti anyakönyve. Az esetet Piry Cirjék János is említi naplójában. 132.
- 129 A farkasdi református szentegyháznak gondnoki számadó könyve 1836–1889, 179. (Elhelyezve a farkasdi ref. egyház levéltárában.)

- 130 Bukovszky László: *Pongrácz Ágoston és Negyed*. Komárom, 2002, 79.
- 131 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 2463/2611.
- 132 Specziár i. m. 7–9.
- 133 Uo. 10–11.
- 134 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 2304/2466.
- 135 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 2526/2757. Németh Sándor főszolgabíró augusztus 2-án kelt jelentése alapján.
- 136 Kumlik Emil: *A szabadságharc pozsonyi vértanúi*. Pozsony, 1998, 89.; Novák Veronika: *Mészáros Dávid 1799–1849*. Galánta, 1996, 2.
- 137 Uo.; *Religio*. [Kath. Politico – egyházi és irodalmi lap]. I. évf. (1849) 16. sz. 139.
- 138 ŠA N. ŽN I. i. sz. VII/1805/1849.
- 139 ŠA B. PD BŽ. i. sz. 2628/2965.

BUKOVSZKY LÁSZLÓ

Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban

(Trianon és az első bécsi döntés)

Az első világháború utolsó éve

Az első világháború utolsó éve 1918-ban egyre érezhetőbb gazdasági megszorításokat hozott a hátország számára. A közélémezés terén fellépett nehézségeket a közélémezési miniszter juttatásaival próbálták orvosolni. Pozsony megye ellátatlan lakosságának száma hónapról hónapra nőtt. Míg részleges ellátásukra 1918 márciusában 20, áprilistól augusztusáig 30-35 vagon gabona- és tengerilisztet utalt ki. A kontingens kiutalása valamit enyhített a helyzeten, de az ellátatlanok száma áprilisban így is 85 678 volt.¹ A közellátást csak rontotta, hogy tavasszal megindult a vágómarhák és a sertés fehéráru (zsír, szalonna) rekvirálása. A vármegyére kivetett mennyiséget (szarvasmarhából júniusban pl. 3380 db, sertés fehéráruból 3000 q) a megyei közélémezési kormánybiztos az egyes járásokra arányosan vetette ki. A sorozatos rekvirálásokat követően a szarvasmarha- és a sertésállomány száma a megyében 13 és 20%-kal csökkent.² A jelentős munkaerőhiány ellenére az aratás a vármegyében augusztus elején mindenütt befejeződött. A megye területére összesen 22, egyenként 100-100 főből álló aratószázad érkezett. A Galántai járásban 5, a Szenci járásban 2, míg a Nagyszombati járásban 5 aratószázad segédkezett a munkák folyamán. A viszonylag jónak mondható gabonatermésből a közélémezési miniszter rendelete alapján azonban a megye 9000 vagont volt köteles beszolgáltatni. A teljes zab- és a megmaradó búza-, rozs- és árpatermést viszont a gazdáktól a Haditermény Rt. vásárolta fel. A közélémezési cikkek mellett jelentős volt a nyersanyaghiány (petróleum, szén, vas, bőr stb.) is. Ez elsősorban a kisipart és azon belül is a feldolgozóipart érintette hátrányosan.

A közellátási és a gazdasági nehézségekkel párhuzamosan a hátországi eseményekre kihatással volt az ország feszült belpolitikai helyzete, valamint a vesztes világháború valósága. Míg a nyár folyamán viszonylag nyugodt volt a közhangulat a megyében, így a Mátyusföld településein is, októberben, majd novemberben a helyzet gyökeresen megváltozott. Ennek kiváltó okai több szálon kapcsolódnak az előbbi megállapításhoz. A közellátási zavarokkal, a kilátástalan gazdasági helyzettel voltak kapcsolatban azok a konfliktusok, melyek a vidék te-

lepüléseinek többségét érintették, sőt több helyen véres összetűzésekbe toroklottak. Ugyanakkor a Mátyusföld északi területein, a nyelvhatár közelében lévő településeken a cseh-szlovák nemzeti követelések, a propaganda nyomán kialakult nemzetiségi mozgalom, agitáció is hozzájárult a közhangulat elmérgesedéséhez. A megye alispánja szerint „*a rablási és rombolási vágy annyira erőt vitt az embereken, hogy rabolt és rombolt nemcsak a csőcselék, de megtette a szabadságolt katona, a napszámos, de néhol még a legmódosabb gazda.*”³ A támadások leginkább az izraeliták, a hatóságok, a módosabb gazdák és polgárok, a nagyobb uradalmak és nemzetiségi vidéken a magyarok ellen irányultak. Október végén, novemberben a frontról visszatérő katonák, az ország egyéb területeiről érkezett menekültek (izgatók) és a helyi elégedetlenek hada a helyi hatóságok képviselőin, elsősorban a községi és a körjegyzőkön töltötték ki bosszújukat a rekvirálásokért, a háborús ellátás mizériáiért. A Mátyusföld számos településén forradalmi hangulat alakult ki, nem volt kivétel a rendzavarás sem. Zsigárdról, Alsószeliből, Nádszegről, Pusztafödéméről a fosztogató tömeg elűzte az államhatalmat megtestesítő községi jegyzőt. Felsőszeliben november 4–5-én a felfegyverkezett tömeg kifosztotta a jegyző, Bócz Nándor lakását, aki csak a szerencsének köszönhetette, hogy a szomszédos Tallósra tudott menekülni családjával Lamos Árpád kollégájához. Az esetről szóló főszolgabírói jelentés kiemeli, hogy Felsőszeliben a „*hatalmat a terrorizmus uralja*”, és az eseményeket egy Gámann nevezetű erdélyi nyugalmazott pénzügyőr és Baán István helyi lakos irányította.⁴ Az elmenekült jegyzők helyét a szlovák nemzetiségi területről érkezett menekült hivatalnokokkal váltották fel: Pusztafödémésre Nogoly Sándor Igrámból, Alsószelibe Asztalovszky Győző Detrecsütörtökből, Zsigárdra Huszár Béla Nagysenkőcrről, Nádszegrre Kriszta Antal Bélaházáról és Felsőszelibe Havasi Géza Rózsavölgyből. A csendőrség nem volt képes a rendet fenntartani. A kisebb fosztogatásokon túl főleg Galántán és Szeredben az alsóbb néposztály részéről zsidóellenes hangulat alakult ki. Szeredben a fosztogatásnak a kivéznyelt csendőrség vetett véget. A fegyveres fellépésük során öten veszítették életüket.⁵

42. Mátyusföldi honvédek az első világháború végén

Változó idő (október végétől 1919 februárjáig)

A szociális feszültségek mellett 1918 októberének végén és novemberének elején a Mátyusföld lakossága nagyon keveset sejtett a világpolitikai események esetleges hatásainak következményeiről. Arról nem is beszélve, hogy a háború befejezése egyúttal impériumváltást eredményezhet a Felvidék magyar többségű területein is. A csehek és a szlovákok nemzeti és politikai törekvéseinek eredményeként 1918. október 28-án kikiáltották Prágában a Csehszlovák Köztársaságot. Azon túlmenően, hogy a Csehszlovák Nemzeti Bizottság deklarálta az állam megalakulását, a Felvidék és ezen belül a Mátyusföld történelmi eseményeire a budapesti történések átmeneti jelleggel nagyobb befolyással bírtak. A Wekerle-kormány lemondása után 1918. október 23-ának éjjelén Budapesten megalakult a Magyar Nemzeti Tanács gr. Károlyi Mihály vezetésével. Október 30-áról 31-ére virradó éjjel győzött az öszirózsás forradalom. A budapesti forradalmi változások hatására és a Nemzeti Tanács felhívására csaknem az egész Felvidéken helyi nemzeti tanácsok alakultak és próbáltak hatást gyakorolni a helyi közigazgatásra. A vidéki nemzeti tanácsok célja a forradalmi eredmények védelme volt. November elején több mátyusföldi nagyközségben alakult nemzeti tanács. Vágsellyén a községi képviselő-testület november 3-i ülésén a résztvevő testületi tagok és a városka értelmiségét magában foglaló Katolikus Kör és a Haladó Iparoskör választmányi tagjai megalakították a helyi Magyar Nemzeti Tanácsot Déri Elemér elnökletével.⁶ Galántán a nemzeti tanács megalakítását szintén a helyi értelmiségiek kezdeményezték. 1918. november 4-én a Fuchs-féle ház erkélyéről Entresz Ede r. k. plébános ismertette az egybegyűlt tömeggel a budapesti Nemzeti Tanács rendelkezéseit, majd megalakult a helyi Magyar Nemzeti Tanács, melynek elnökévé Dr. Tóth Lászlót választották meg.⁷ A Szociáldemokrata Párt budapesti képviselője Galántán tett látogatása során sajnálattal állapította meg a megye alispánjának címzett jelentésében, hogy a nemzeti tanácsot Galántán csak az úri kaszinó tagjai alkotják.⁸ Egy későbbi forrás Kadosa Károly panaszát cáfolja, a helyi nemzeti tanácsban ugyanis képviseltették magukat a helyi iparosok (Hanikker Antal), a helyi gazdaközönség (Hornik Ferenc) és a munkások is (Jaszenec István).⁹ A szomszédos Taksonyfalván szintén november 4-én alakult meg a nemzeti tanács Dernyei János községi jegyző elnökletével.¹⁰ A régió nemzetiségi területén élő szlovákság ugyancsak létrehozta a maga nemzeti tanácsait. Így volt ez Szeredben (elnöke Puchardt Béla r. k. plébános) és a Szenc környéki szlovák többségű településeken is. A szenci főszolgabíró 1918 novemberének második felében írt jelentése szerint a sorra alakult nemzeti tanácsok, néptanácsok több településen a széles hatáskörük miatt teljesen lehetetlenné tették a törvényes szervek intézkedéseit.¹¹ Batthyány Tivadar belügyminiszter éppen ezért 1918. november 26-án a megyei főispánokat, valamint a főispáni teendőkkel megbízott kormánybiztosokat egy leiratban utasította, hogy „a Nemzeti Tanácsok és Néptanácsok működésüket a törvények által megállapított keretekben folytassák és kapcsoljanak ki működésük köréből mindent, ami hatósági jogkörbe vág.”¹²

Azok után, hogy gr. Károlyi Mihály a király nevében eljáró József főhercegtől kormányalakításra kapott megbízást, és október 31-én megalakult az első magyar népkormány, változás állt be a megye igazgatásának vezetésében. A kormány Szmracsányi György megyei főispánt és kormánybiztost saját kérése alapján hivatalából felmentette, és a főispáni hivatal feladataival Jankó Zoltánt bízta meg.¹³ A magyar népkormány megalakulását követően először (1918. november 4-én) a M. kir. V. számú csendőr kerületi parancsnokság kötelékében szolgáló tisztek és a legénység tettek esküt. A Belügyminisztérium utasítása után a vármegye tisztikara, a járási főszolgabírák és a rendezett tanácsú városok polgármesterei és a hivatalokhoz tartozó közalkalmazottak 1918. november 6-át követően tettek hűségnyilatkozatot.¹⁴

A katonailag összeomlott Monarchia képviselőjében Weber tábornok november 3-án Padovában aláírta a fegyverszünetet. Az egyezmény Magyarországra nézve semmilyen konkrét rendelkezést sem tartalmazott. A Károlyi-kormány részéről erre 1918. november 13-án került sor Belgrádban. A fegyverszüneti egyezmény 17. pontja szerint a történelmi Magyarország túlnyomó részét a békekonzferencia döntéséig magyar kézen hagyta, de az antant nem adott garanciát a nemzetiségi és azon túlmenő területek idegen megszállása megakadályozásában, ami az elkövetkező hónapok sarkalatos problémáját okozta.¹⁵ A belgrádi fegyverszüneti egyezmény az ország délkeleti részén ugyan megállapította a demarkációs vonalat, az ország északi részének esetében azonban figyelmen kívül hagyta azt. A csehszlovák kormány francia jóváhagyással már november elején megkezdte a Felvidék katonai megszállását, így igyekezett fajt accomplit teremteni a béketárgyalások megkezdéséig. A szlovák és cseh fegyveres csapatok november 4-én elfoglalták Malackát, majd átmeneti jelleggel november 8-án a Mátjusföld északi részén elterülő Nagyszombatot.¹⁶ A kormány a várost csekély számú katonasággal, az ún. tengerészkülönítménnyel november 13-án visszafoglalta, de a demoralizált katonák hadászati megbízatásuk mellett fosztogatásokról és randalírozásokról váltak nevezetessé.

43. A Magyar Nemzeti Tanács népgyűlése Galántán 1918 decemberében

November elején a megyei hatóság hivatalosan is megkapta a Csehszlovák Nemzeti Bizottságtól az ország első törvényét, mely az önálló csehszlovák állam létrejöttét deklarálta, és a csehszlovák néphez intézett felhívását. A november 8-án postázott küldemény jogi érvényesítésére a megye nagyon rugalmatlanul és későn reagált. A törvényhatósági bizottság december 16-i ülésén a törvényt és a felhívást elutasította, és annak érvényességét „*a tót népre*” nézve nem ismerte el.¹⁷ A szlovák nemzetiségi törekvések eseményei a Mátyusföldön 1918 utolsó hónapjaiban Szered kivételével nem éreztették hatásukat. Ettől függetlenül a helyi nemzeti tanácsok mellett a közrend fenntartására és bizonyos politikai céllal fegyveres polgár- és nemzetőrségek alakultak. A megye alispánja táviratban utasította a járási főszolgabírákat 1918. november 2-án azok megalakítására, megszervezésére.¹⁸ A fegyveres testületek ellátását kezdetben a települések önkormányzatai, majd a Hadügyminisztérium fedezte. A források szerint november első felében több településen megalakult a fegyveres polgár- és nemzetőrség: Szencen, Pusztafödemesen, Nagyfödemesen, Diószegen, Nagymácsédon, Szeredben, Galántán, Taksonyfalván, Vágsellyén, Tornócon, Deákiban, Pereden, Negyeden, Farkasdon stb. November közepén a megyében alakult nemzetőrség ellátásához, díjazásához a Pénzügyminisztérium Budapestről jelentős összeggel járult hozzá. A pénzt a megyei Pénzügyi Igazgatóság az egyes járási adóhivatalokhoz folyósította, s onnan vehették át a helyi nemzetőrség parancsnokai az ellátmányra megítélt anyagi támogatást. Pozsony megye hat járása közül a Galántai járás nemzetőrei számára különítették el a legnagyobb tételt: 100 ezer koronát.¹⁹ A polgár- és nemzetőrség helyi alakulatainak megalakítása első sorban a frontról visszatért megbízható vagy tartalékos katonatisztek nevéhez fűződött.²⁰ Feladatuk a középületek, ipari létesítmények, közraktárak őrzésére, a közrend fenntartására korlátozódott. Általában minden helyi alakulat a helyi önkormányzat által biztosított őrszobával, „*laktanyával*” rendelkezett.

Az antant jóváhagyása mellett decemberben megkezdődött a Felvidék stratégiai megszállása a cseh és szlovák katonaság és csendőrség részéről. A magyar honvédség kivonását az országrészből a december 6-i Barthal–Hodža-féle megegyezés állapította meg. A Budapesten aláírt egyezmény alapján a magyar fegyveres erők többé-kevésbé az etnikai határt figyelembe véve foglalták el állásaikat. Hodža a megegyezést inkább taktikai szempontok alapján írta alá, hogy a csehszlovák fél időt nyerjen,²¹ és megakadályozza egy esetleges népszavazás lehetőségét a Felvidék kérdéses területeinek hovatarozásáról.²² A megalapodás szerint december 6-át követő napon a csekély számú honvédség a Dévény–Szered–Érsekújvár vonal elfoglalásával a Mátyusföldet stratégiai helyé emelte. Az átmeneti demarkációs vonal megvonásával a csekély számú magyar honvédség, egyes források szerint a 31. honvédezred egységei rövid időre Galántától északra Nagymácséd–Gány–Vága vonalán építették ki állásaikat annak ellenére, hogy a megegyezés alapján a honvédségnek Galántától 9 km-re délre kellett volna elvonulnia. Hodža január 3-i jegyzékében el is panaszkolt Károlynak a történetek, mely december 11-én egy kisebb fegyveres összetűzéshez vezetett Nagymácséd külterületén, ahol az előrevonuló cseh-szlovák legio-

náriusokat megállították a honvédek a nagymácsédi nemzetőrökkel.²³ December elején Magyardiószeg határában szintén egy kisebb katonai összetűzésre került sor. A nagyfödemesi nemzetőrség egyik tagja, aki a magyar honvédekkel a községből a kijelölt ideiglenes demarkációs vonal irányában haladt, halálos lövetést kapott.²⁴ A kialakult fegyveres frontvonal már nem befolyásolhatta az eseményeket. A demoralizált honvédség képtelen lett volna felvenni a harcot egy komolyabb ellenséges katonai alakulattal. A csekély számú tüzérség a frontvonalról még december 10-én ágyúval lőtte a szeredi vasútállomást,²⁵ de a demarkációs vonal védelmét a környék községeiből összeállt nemzetőr egység látta el Farkas Lőrinc százados vezetésével.²⁶

Az október–novemberi forradalmi események után a megyei önkormányzat legfelsőbb szerve, a törvényhatósági bizottság viszonylag megkésve, 1918. december 16-án ülésezett először, és foglalt állást az események kapcsán. Mint utaltunk rá, a Prágai Nemzeti Bizottságnak a csehszlovák néphez szóló felhívását, valamint az ország megalakulását kimondó első törvényt elutasította, de ugyanakkor foglalt csak állást a Magyar Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásáról és támogatásáról a megye, azok után, hogy egy hónappal megelőzően, november 16-án már kikiáltották a független Magyar Népköztársaságot Budapesten.²⁷ Szintén érthetetlen, hogy a törvényhatósági bizottság csak akkor kérte feliratban a kormányt a demarkációs vonal megállapítására, és annak tisztázására, hogy mi értendő Felvidék alatt, mely az antant felszólításának értelmében katonailag kiűritendő, holott a Hodža–Bartha-féle egyezmény december 6-án pontosan megszabta azt, sőt Clemenceau utasítására egy héttel később az ún. Vix-jegyzékkel teljesen módosították.²⁸ A Károlyinak december 23-án átadott Vix-jegyzék a demarkációs vonal véglegesített formáját tartalmazta, mely a Dunát és az Ipoly folyót követve, Losonc alatt Rimaszombaton át, Kassa alatt vezetett az Ung folyóig. Ezzel adva volt a szabad bevonulás a csehszlovák egységek számára a Mátyusföldre is. Annak ellenére, hogy a magyar kormány sikerként könyvelte el a december 6-i szlovák–magyar megállapodást és reményekkel tekintett annak véglegesítése elé, Pozsony vármegye alispánja a kormánytól december 22-én a fegyveres ellenállás elkerülését tanácsoló utasítást kapott az esetleges megszállás esetén.²⁹

A Mátyusföld csehszlovák katonai megszállása két szakaszban zajlott. A terület északi része – Szered és a környék szlovák többségű falvai – a december 6-i egyezmény alapján kerültek csehszlovák ellenőrzés alá. A Szeredben tartózkodó magyar honvédség 1918. december 9-én kora reggel hagyta el a városkát vasúton Galánta felé, majd a vasúti sínpályát felszedték maguk mögött. A csehszlovák önkéntesek előőrse reggel, míg a kb. 100 fős sereg Nagyszombat irányából Brunner százados vezetésével a déli órákban érkezett Szeredbe és foglalta el. A megszálló sereget Puchardt Béla r. k. plébános, a helyi Szlovák Nemzeti Tanács elnöke fogadta.³⁰ A Mátyusföld magyar többségű területének katonai megszállása a Legfelsőbb Haditanács új szlovák–magyar határvonalról szóló határozata alapján történt, melyet 1918. december 23-án Vix alezredes adott át Károlyinak. A határozat szerint a magyar honvédség elhagyta addigi állásait és

visszavonult. A terület csehszlovák megszállása január első hetében történt. Azok után, hogy Pozsonyt a csehszlovák kormánycsapatok 1919. január 1-jén elfoglalták, a Pozsony–Érsekújvár vasútvonal mentén előrenyomuló cseh és szlovák legionáriusok csekély ellenállásba ütköztek. A gyengén felfegyverzett, szervezetlen fegyveres nemzetőr csoportok az előrevonuló, nehéz fegyverekkel is rendelkező legionáriusokkal szemben tehetetlenek voltak. A 39. legionárius ezred egységei január 5-én Pozsonyból kiindulva sorra foglalták el az érintett településeket. Diószegyet másnap, január 6-án, vízkereszt napján érték el. A településen a megyei alispán felhívására november elején br. Kuffner Károly irányításával polgárőrség alakult. A 80-100 fős fegyveres testületnek Szalay Attila főhadnagy parancsolt.³¹ A visszavonuló magyar honvédség jelentős számú kézi-fegyvert hagyott hátra Diószegen a lakosságnak, akik fegyveres ellenállásra készültek. Azok után, hogy Szenc irányából már közeledett a csehszlovák sereg, Szabó községi bíró hirdetésben tiltotta meg a fegyveres ellenállást. A többség a hirdetést elfogadta, de számos helyi lakos Nemeskosút irányában lövőállást épített ki. Az előrenyomuló olasz legionáriusok Pusztafödemes irányából 1919. január 6-án, vízkereszt napján délelőtt 11 órakor a vasútállomást, majd a délután 3 órakor bevonult tüzérek mindkét Diószegyet elfoglalták. Fegyveres összetűzésre a községben nem került sor. Kovács Simon körjegyző és a falu előljárósága átadta a községet az odaérkezett cseh parancsnoknak, majd megtörtént a polgárőrség leszerelése és a fegyverek átadása.³² A Galánta felé tovább vonuló legionáriusok a környék községeiből összeverbuválódott csekély számú hátráló nemzetőrség mögött minden ellenállás nélkül foglalta el még aznap a járási székhely Galántát, ahol viszont az első csehszlovák katonák már január 5-én megjelentek.³³ A csehszlovák egységek olasz parancsnoka a község volt bírójánál, Tompa Ferencnél, a tisztek egy része Kolisch Ignác vendéglőjében, míg a legénység az üresen álló neogótikus Esterházy-kastélyban lett elszállásolva.³⁴ A környéket ekkor a magyar honvédség Tardoskedd irányában elhagyta. Egyedül Vágsellyén a vasútállomáson tartózkodott egy utóvéd szakasz. Parancsnokuk felhívása alapján Pered és Deáki község előljárósága dobszóval hívta fegyverbe a fegyverviselt helyieket. Az események után huszonegy évvel később írt tanúvallomások alapján Peredről 100-200-an és Deákiról 150-en vonultak Vágsellyére január 6-án este 19–20 óra között.³⁵ A Galántán tartózkodó legionáriusok csapatmozgásának felderítésére a vasúti töltés mentén január 7-én hajnali fél egykor egy csoport indult Tósnýárasd irányában. Kora reggel öt és hat óra között egy 15 fős felfegyverzett nemzetőr szakasz indult újra Galánta felé. A pallóci Müller birtoknál a nemzetőrök a 73. és a 72. vasúti őrház között géppuskatűz érte, melyben négy nemzetőr könnyebb, egy pedig halálos sérülést szenvedett.³⁶ A fegyveres összecsapás után a nemzetőrség Vágsellye–Deáki–Pered irányában vonult vissza. Az előrevonuló legionáriusok párhuzamosan mentek Deáki és Vágsellye irányában. Deákin a Varga Ernő községi jegyző által vezetett nemzetőrség a jegyző kertjéből egy hátrahagyott gépfegyverrel próbálta felvenni a harcot a túlerővel. A kialakult rövid tűzharcban egy nemzetőr életét vesztette, egy súlyosan megsebesült. Az egyenruhájában, fegyverrel a kezében szolgálatát teljesítő községi mezőőr

A Mátyusföld magyarsága a kialakult helyzetet békésen fogadta. A többség a bevonult katonaságot egyfajta rendfenntartó egységekként értelmezte, nem számolva azzal, hogy a katonai megszállás egyúttal impériumváltást is eredményez majd. A februári általános postás- és vasutassztrájk idején magyar felségjelű repülőgépekről szórt röplapokkal polgári engedetlenségre szólították fel a helyieket. Šrobár miniszter a Tanácsköztársaság kikiáltását követően statáriumot rendelt el az ország területén. A Tanácsköztársaság sikeres nyári ellentámadása idején a magyar lakosság több helyen megkísérelte a vasúti és távírdai vonalak, hidak megrongálásával lelassítani a csehszlovák katonai ellátást. A legfőbb katonai parancsnokság parancsára a megye zsupánja (főispánja) a Pozsony–Kömárom és a Pozsony–Érsekújvár vasútvonal mentén fekvő településekről túszerként két-két tekintélyes személyt internáltatott, azzal, hogy az esetleges szabotációk során teljes vagyoni- és fővesztéssel feleltek.⁴⁰ A megye több tucat településéről 68 személyt: jómódú gazdát, kereskedőt, iparost internáltak.⁴¹ Azok után, hogy a Vörös Hadsereg 1919. június 2-án elfoglalta Érsekújvárt, a Mátyusföldön átmeneti jelleggel egy- vagy kétnapos „hatalmi vákuum” jött létre. A magyar seregek júniusi sikeres előretörését több helyen szimpátiával fogadták. Ezt csak fokozta, hogy a csehszlovák hivatalnokok a hadi helyzet miatt elhagyták addigi állomáshelyüket. Vágsellyéről az előretörő Vörös Hadsereg elől Trencsénbe evakuálták az egész vasútállomás személyi állományát az ott lévő berendezéssel és egyéb ingóságokkal együtt.⁴² A szenci vasútállomás tisztikara szintén elhagyta állomáshelyét.⁴³ A sikeres magyar offenzíva miatt több helyen atrocitásokra került sor. Miután a Tanácsköztársaság seregei június 2-ára virradóra elfoglalták Érsekújvárt, Felsőszeliben az a hír járta, hogy a magyar seregek előőrsei már elérték Galántát. A községben összeverődött 40-50 fős tömeg a 37. csehszlovák tüzérezred három járőröző katonáját lefegyverezte és túszer ejtette.⁴⁴ Az események kapcsán június 4-én Vágán a helyi lakosok tüntetéssel fejezték ki nemtetszésüket a csehszlovák katonai megszállással szemben és a magyar honvédséget éltették. A kivezényelt csendőrség sortüzének kettő, más források szerint három áldozata volt.⁴⁵ Szencet szintén elhagyták a csehszlovák hivatalnokok. A lakosság már a magyar katonaság fogadására készült, de a június 7-én kivezényelt prágai sokolisták teremtettek rendet a településen. A házkutatások során több tucat fegyvert foglaltak le, és az érintettek közül több személyt, köztük a vasútállomás volt főnökét a terezíni fogdába internáltak.⁴⁶

A Párizsban 1919. január 18-án megnyílt békekonferencia június 12-én döntött a végleges csehszlovák–magyar határvonalról, mely megegyezett a december 23-i antantjegyzékkel.⁴⁷ A június 13-i Clemenceau-jegyzék felszólította a Forradalmi Kormányzótanácsot a magyar csapatok kivonására a megállapított határvonal mögé. A Vörös Hadsereg kivonulásával párhuzamosan Pozsony megye zsupánja, Zoch Sámuel június 28-án kiáltványban fordult a megye magyarjaihoz, melyben ismertette a párizsi békekonferencia végleges döntését, mely szerint Pozsony megye teljes egészében Csehszlovákiához tartozik,⁴⁸ melyet a versailles-i Kis-Trianon-palotában 1920. június 4-én aláírt békeszerződés „de jure” is rögzített.

45. Masaryk elnök látogatása Kosúton 1928-ban

Az első bécsi döntés

A belpolitikai helyzet kiéleződése; előzmények

A trianoni békeszerződéssel a soknemzetiségű Csehszlovákia a Monarchia kicsinyített mása lett. A megoldatlan szlovák és német nemzeti követelések mellett 1938-tól nagyobb teret kapott a szlovákiai magyarság kérdése is. Az egyre erőteljesebb német területi követelések mellett a magyar diplomácia törekvése Csehszlovákiával szemben az etnikailag magyar lakosságú területek békés úton való, és lehetőleg a nyugati nagyhatalmak által elismert visszacsatolása volt, bár a magyar diplomácia Trianon revíziója alatt Szlovákia és Kárpátalja teljes területének megszerzéséről sem mondott le.⁴⁹

1938 tavaszának belpolitikai eseményeire rányomta bélyegét Ausztriának a hitleri Németország által való megszállása, a Nemzetiségi Statútum körüli vita és a községi önkormányzati választásokra való felkészülés. Az Anschlusst követően 1938. március 28-án Milan Hodža miniszterelnök bejelentette a kormány szándékát a Nemzetiségi Statútum kidolgozásáról, mellyel az ország összes nemzeti kisebbségének jogait kívánta törvénybe foglalni. Ezzel megindult az őszi tartó hosszúságú vita a kormány és a kisebbségek képviselői között, mely végső soron nem hozott kézzelfogható eredményt.⁵⁰

A kiélezett belpolitikai helyzetet csak fokozta a május 21-én elrendelt részleges mozgósítás, mellyel Edvard Beneš demonstrálni szerette volna katonai felkészültségét egy esetleges német támadás esetére. A katonai mozgósítás nemcsak a határvidéket érintette. A mozgósítás során Galántán volt a 9. csehszlovák hadosztály (HO-39) állomáshelye, de ugyanakkor a vidéket a szeredi katonai helyőrség tartotta ellenőrzés alatt. A sorkatonai szolgálatot teljesítő katonák mellett a járási székhelyen fegyveres őrszolgálatot teljesítettek a 214. számú Nemzeti Gárda – Národná Garda galántai csoportjának tagjai is. A nemzeti gár-

da helyi parancsnoka Anton Neuwirth százados, helyettese J. V. Nosál hadnagy volt.⁵¹ A mozgósítással kapcsolatosan a Belügyminisztérium 1938. május 21-i rendelete szerint fokozott biztonsági intézkedések léptek életbe az elsőfokú politikai hatóságok védelméről. A Galántai Járási Hivatalt annak ellenére, hogy egy épületben volt a járási csendőrparancsnoksággal, egy fegyveres különítmény felügyelte. Az elrendelt mozgósítás miatt a hivatal által vezetett mozgósítási és bizalmas iratokat páncélszekrényben őrizték. A rendelet értelmében június 8-ig az összes elsőfokú állami hivatal, közege készenléti szolgálatban volt.⁵²

Ilyen szigorú biztonsági feltételek között zajlottak az első köztársaság történetében az utolsó községi választások június elején. A választások során az Egyesült Magyar Párt (EMP, Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt) a Mátusföld községeiben minden eddiginél jobban szerepelt.⁵³ Az EMP-nek Esterházy János energikus fellépéseivel sikerült a régió magyar választóit „*az egységes politikai szervezetbe*” tömöríteni, és a törvényességet megtartva politikai sikert kovácsolni.⁵⁴ A fokozott nemzeti törekvések a választási eredményeken keresztül nagyban hozzájárultak a régió magyarsága nemzeti érzésének megszilárdulásához, növeléséhez, mely több helyen és több alkalommal előbb a nemzeti egyenjogúság és önkormányzat, majd a határmódosítás követelésében nyilvánult meg.

A választásokat követően, 1938 júliusában az Országos Hivatal rendelete alapján a feszült belpolitikai helyzetre való tekintettel minden politikai járásban életbe lépett a közrend megbomlása esetére érvényes, szigorúan bizalmasan kezelt védelmi előírás. A járásban található középületek (vasúti állomások, postahivatalok, jegyzői hivatalok, állami intézmények, bankok), ipari létesítmények (diószegi, szeredi cukorgyár, diószegi, galántai, szenci malom, gabonaraktárak, villanytelepek) és a közúti hidak védelmét a járás csendőrörseinek állománya (48 fő), a galántai (5 fő), szenci (5 fő), a szeredi (6 fő) községi rendőrség, a szeredi laktanya sorkatonái és a társadalmi szervezetek látták el. A társadalmi egyesületek között fegyveres feladatokat látott el a Sokol (Galánta, Szered, Szenc), a Nemzeti Gárda – Národná Garda (Galánta), a Sedliacka jazda (Galánta), az Orol (Szered), a Munkás Testező Egyesületek (Szenc, Szered) és az egyes ipari üzemek saját ÖTT-i (Szered: Frank kávégyár, cukorgyár; Diószeg: cukor- és konzervgyár és műmalom). A felsorolt stratégiaileg fontos középületek őrzésén túl a régió településein a közrendet a csendőrséggel együttműködve a földreform során a járásba került telepesek (kolonisták) fegyveres szolgálata is biztosította. A felsorolt egyesületeken kívül a járási székhelyen, Galántán és a járás déli részén Úrföldön fegyveres biztonsági szolgálatot teljesített a járási hatáskörrel bíró Nemzeti Lövész Egylet (Národní Střelecká Jednota) 55 tagja. A fegyveres szolgálat megerősítését szolgálta a szeredi laktanyából Galántára, Szeredbe, Szencre és Magyardiószegre kiutalt 29 lőfegyver és 1450 db lőszer.⁵⁵ A közrend felügyelete mellett az államvezetés egyre nagyobb hangsúlyt helyezett a háborús előkészületekre. Még ha a honvédelmi előkészületek a Mátusföldet nem érintették is olyan formában, mint a határvidéket, de említést érdemel, hogy 1938 augusztusában megkezdődtek az építkezési előmunkálatok az új

szeredi katonai laktanya kivitelezésében.⁵⁶ Ugyanakkor az Országos Hivatal 1938. augusztus 1-jén megbízást adott Dr. Ing. K. Skorkovský pozsonyi építkezési vállalkozónak egy segéd-repülőtéri leszállópálya kiépítésére Pusztafödemes kataszterében. A 675 ezer koronás beruházás megépítését az Országos Hivatal 1938. október 28-ai leirata szerint a Honvédelmi Minisztérium érthető módon már nem tartotta szükségesnek.⁵⁷

A kiélezett cseh–német kisebbségi probléma megoldására a nyugati hatalmak több kísérlettel is előálltak. Augusztusban lord Runciman a brit kormány nevében próbálta közelebb hozni a két álláspontot. A németkérdés megoldása kapcsán az EMP képviselői és a magyar kormány a szudétánémetekkel azonos elbánást követeltek a szlovákiai magyarság számára, annak ellenére, hogy Beneš a két kisebbség kérdését külön óhajtotta kezelni.⁵⁸ 1938 szeptemberének elején a rendkívüli állapotra hivatkozva az állam szigorú biztonsági lépéseket fogantatosított az 1938/177. sz. törvény alapján. A Galántai járásban 341 megbízhatatlan személyt tartottak megfigyelés alatt. Ellenőrizték, cenzúrázták postai küldeményeiket, és lehallgatták telefonhívásaikat. A megfigyelt személyek kb. 95%-a a magyar többségű vagy színmagyar településekről volt: értelmiségiek (tanítók, papok, magánhivatalnokok stb.), vállalkozók (a Hanza Szövetkezeti Áruközpont teljes igazgatósága és alkalmazottai, a diószegi cukorgyár igazgatósága, fogyasztási és hitelszövetkezeti képviselők, iparosok stb.); gazdálkodók; az EMP és a Szlovák Néppárt aktivistái.⁵⁹

Szeptember elején a magyar többségű településeken viszonylag békés volt a közhangulat. A politikai pártok a kiélezett bel- és külpolitikai helyzetre különféle módon reagáltak a régióban. A pártok közül a kommunista párt és a Hlinka-féle Szlovák Néppárt mozgósította a tömegeket. Szeptember 4-én Tornócon a CSKP szervezésében több ezer ember követelte a köztársaság egységének, önállóságának megvédését és a hitleri Németország befolyásának megfékezését.⁶⁰ A szlovák autonomisták Vágsellyén szervezett járási nagygyűlésükön és Szeredben a pittsburghi egyezmény értelmében követelték a szlovák nemzet önrendelkezését.⁶¹ Az EMP szeptember elején kivárá álláspontra helyezkedett. De azok után, hogy 1938. szeptember 16-án a magyar kormány diplomáciai jegyzékben követelte Prágától az önrendelkezési jog megadását a magyarok, a szlovákok, a ruszinok számára, a párt szeptember 17-én hivatalos határozatban követelte a magyar kisebbség számára az önrendelkezési jog megadását, melyet népszavazás útján kívánt megvalósítani.⁶² A francia és a brit diplomácia szeptember 19-én, majd a godesbergi memorandummal elismerte a német területi követeléseket a Szudéta-vidéken, ezzel reményt adva a magyar revíziós törekvéseknek is. A régió egyes településein a magyarok spontán megnyilvánulásának adtak kifejezést azzal, hogy több településen a lakóházakat fellobogózták.⁶³ Miután Hitler elutasította a francia–brit rendezési javaslatot, majd a csehszlovák kormány a godesbergi memorandumot, mely a határvidék azon területeire vonatkozott, ahol a németek aránya meghaladta az 50%-ot, szeptember 23-án általános mozgósítást rendeltek el az egész ország területén. A német területi követeléseket végül is az 1938. szeptember 29-re összehívott négyhatalmi konfe-

rencia zárta le. A müncheni egyezmény póttjegyzőkönyve kitért a szlovákiai magyar kisebbség kérdésének rendezésére is. A négy nagyhatalom kormányfőjének rendelkezése alapján három hónapon belül közvetlenül a két érintett államnak tárgyalások útján kellett rendeznie azt. Ellenkező esetben a négy hatalom fog a felmerült problémáról döntené.⁶⁴

A müncheni döntés után a csehszlovák állam még szigorúbb biztonsági intézkedésekkel próbálta a felgyorsult eseményeket fékezni. A járási hivatalok rendelete alapján begyűjtötték az összes rádiókészüléket, a Pozsonyi Országos Hivatal 1938. október 1-jei leiratával viszont megtiltotta az ország nemzetiségi térképábrázolásának nyilvános forgalmazását, valamint nyilvános helyeken való kifüggesztését, melyek az elcsatolt és az arra váró területeket ábrázolták.⁶⁵ A Galántai Járási Hivatal 1938. október 3-án biztonsági okokból elrendelte a járás területén található két fegyverkereskedő raktárkészletének összeírását.⁶⁶ Ugyanakkor a közrend fenntartására újabb katonai erősítés érkezett a vidékre. Vágsellyére és a járás magyar falvaiba a közraktárak védelmét és a közrend felügyeletét két szakasz tartalékos katona látta el, de a járásfőnök kérelmére az Országos Csendőrpáncsnokságtól Pozsonyból 15 csendőrt helyeztek el Vágsellyén.⁶⁷ Hasonló volt a helyzet a Galántai járásban is.

Október első napjaiban csaknem minden magyar településen békés tömegmegmozdulásokon követelték a határrevíziót, a Mátyusföld visszacsatolását Magyarországhoz. A legtöbb helyen spontán megmozdulások voltak ezek, de több esetben az EMP helyi vezetői álltak a háttérben. Az első tüntetésekre október 3-án került sor a régió nyugati felében. Szencen az ezerfős tömeg abban a tudatban volt, hogy a magyar honvédség egységei már átkeltek a Dunán, és Somorján állomásoznak. A nemzeti zászlókkal vonuló tömeget csak karhatalommal tudták késő este feloszlatni.⁶⁸ A következő napokban minden nagyobb településen több száz fős tömegek követelték békés tüntetéseken a vidék visszacsatolását.⁶⁹ Az állami hivatalok a szudétanémet eseményekből tanulva mértéktartóan kezelték az eseményeket. A járási hivatal utasítása alapján a tüntetések alkalmával csak kivételes esetekben használhattak erőszakot a kivezényelt csendőrök.⁷⁰ Ennek ellenére több helyen erőszakkal léptek fel. Az említett szenci eseményeken kívül október 4-én Nagyfödémesen is erőszakot alkalmaztak a kivezényelt csendőrök. A kb. 400 fős tömegtől előbb erőszakkal elvették a nemzeti lobogókat, majd egy incidens után a tömegbe lőttek. Az esetnek két sebesültje volt.⁷¹

A karhatalom községről községre járva eltávolította a középületekre, templomtornyokra kifüggesztett magyar nemzeti lobogókat.⁷² A demonstrációk esetén a községi jegyzőknek s a járási hivatalok vezető tisztviselőinek néhány befolyásos személyen keresztül több esetben sikerült hatniuk a tömegre, például Vágsellyén és Galántán. Vágsellyén a járási főnök közbenjárása folytán az EMP vezetői október 5-én feloszlatták a járási székhelyen tervezett politikai nagygyűlést. A templomból kivonuló tömeghez kellett csatlakozniuk a Deákiról, Vágkirályfáról és Vághosszúfaluból vonuló több száz fős tömegnek. A párt vezetői az esetleges atrocitásokat megelőzve Vágsellye külterületén visszafordították a

tüntető tömeget, a járási főnök ugyanis nem garantálta a szervezőknek, hogy a városkában elhelyezett két szakasz katona nem fog beavatkozni a megmozdulás során.⁷³ Hasonló forgatókönyv szerint hiúsult meg a következő napra, október 6-ra tervezett galántai politikai nagygyűlés is. Az EMP vezetői mellett a járási hivatal képviselőjében Jozef Náčinnak sikerült megnyernie Letocha József plébánost, aki a szószékről intette nyugalomra a híveket. Felszólította a híveket, hogy addig, míg a két ország felelős politikusai nem egyeznek meg a határmódosításról, őrizték meg nyugalmukat.⁷⁴ Letocha viselkedése természetes volt, hiszen az EMP hivatalos álláspontját képviselte. Ennek ellenére a járási hivatal előljárója szerint a vidéken szervezett megmozdulások hátterében Gregorovits Lipót jókai katolikus plébános, az EMP országos alelnöke állt.⁷⁵

Az október első napjaiban folyt tömegmegmozdulások során szlovákellenes fellépéssel még kevés helyen lehetett találkozni. A Mátusföldön inkább az országban eluralkodott csehellenes hangulat érződött, elsősorban a cseh és morva telepésekkel szemben. Ennek ellenére október 4-én kisebb atrocitásra került sor Taksonyban, majd másnap, október 5-én Szeredben. Taksonyban néhány fiatal megfenyegetett egy szlovák családot, majd lakóházukat sárral összekenték. Szeredben jóval komolyabb helyzet alakult ki a farkasdiak jóvoltából. A nemzeti érzésektől túlfűtött kalandor farkasdiak egy fellobogózott és magyar címerrel feldíszített teherautón érkeztek Szeredbe, ahol a szlovákok az autót megállították, a magyar jelképeket az autóról leszaggatták és ott a helyszínen elégettek. Csak a csendőrség energikus közbelépésének volt köszönhető, hogy a feldühödött tömeg nem lincselte meg a farkasdiakat.⁷⁶

A bécsi döntés és következményei

A müncheni egyezmény után már csak idő kérdése volt, hogy mikor omlik össze a köztársaság. A szlovák nemzet 1938. október 6-án a zsolnai manifesztummal kinyilvánította önrendelkezését az autonóm Szlovákia kihirdetésével. A következő napon Esterházy János a Szlovák Rádióban bejelentette meggyőződését arról, hogy a magyarság pár napon belül egyesül az anyaországgal. Esterházy ugyanakkor bejelentette, hogy a magyarság nemzetgyűlési képviselőiből és szenátorából, valamint a tartománygyűlési képviselőiből megalakult a Magyar Nemzeti Tanács.⁷⁷ Bár a Magyar Nemzeti Tanács a szlovákiai magyarság képviselőjében lépett fel, az országos hivatal nem ismerte el létjogosultságát, sőt október 8-án kiadott rendeletében megtiltotta a helyi tanácsok megalakítását.⁷⁸

Az ismert zsolnai események miatt az október 9-én Komáromban megkezdődött magyar–csehszlovák tárgyalásokat már Jozef Tiso Szlovákia teljhatalmú minisztere vezette. A magyar delegáció vezetője Kánya Kálmán külügyminiszter volt. A tárgyalások során Teleki Pál adta elő a magyar álláspontot, mely az 1910-es népszámlálás eredményeiből kiindulva etnikai alapon követelte a hátráigazítást. A csehszlovák delegáció gazdasági, stratégiai szempontjai a magyar fél és a szlovákiai magyarság számára elfogadhatatlanok voltak. E variáció szerint ugyan a Csallóköz Magyarországhoz került volna, de a Mátusföldet a

Kis-Duna választotta volna el az anyaországtól.⁷⁹ Azok után, hogy a magyar delegáció úgy értékelte, nincs mód a közös megegyezésre, október 13-án elhagyta Komáromot azzal a szándékkal, hogy a müncheni egyezmény értelmében a nagyhatalmak elé terjeszti a szlovákiai magyarság kérdésének megoldását. A megszakított tárgyalások után csak fokozódott a feszültség a magyarság körében, annak is köszönhetően, hogy a régióba újabb karhatalom érkezett. A csehszlovák hivatalnokok a kialakult helyzetet tisztában voltak, és az esetleges hátrámódosítás kérdését tényként kezelték, amit a felsőbb kormányzervek felé többször is kihangsúlyoztak.⁸⁰ Az országos hivatal október 15-én a magyar járásokban is statáriumot hirdetett ki, a vendéglők nyitva tartását 18 órában szabályozták, este 20 órától pedig kijárási tilalom volt életben.⁸¹ A magyarokkal szembeni bizalmatlanságot jól tükrözi a felsőszeleli csendőr körzetparancsnok 1938. október 14-én kelt jelentése. A jelentés szerint a körzetbe tartozó községek lakosai nehezen viselték el az esti kijárási tilalom bevezetését. A lakosság meg volt győződve, hogy a vidék Magyarországhoz lesz csatolva. A körzet községeinek lakosai az asztalosmesterekkel trikolóros zászlórudakat készítettek a magyar katonaság fogadására. A parancsnok szerint egy esetleges magyar katonai offenzíva esetén a Mátyusföld lakossága hátba támadná az országhatárra felvonult csehszlovák katonaságot.⁸²

A Komáromban megszakadt tárgyalásokat hivatalos diplomácia jegyzékváltások követték. Október 22-én Budapest megkapta Prágától a harmadik hivatalos jegyzéket, mely több mint 90%-ban elismerte a magyar követeléseket, de a vegyes lakosságú területeken a népszavazást elutasította. A jegyzék szerint a csehszlovák fél a Pozsony–Tótmegyer vasútvonal mentén Galánta és Érsekújvár környékén, tehát a Mátyusföld jelentős területén 26 községet javasolt meghagyni.⁸³ A magyar kormány ezt elutasította, és október 24-i jegyzékével a döntőbíró-sághoz fordult. A döntőbíróóság 1938. november 2-i határozata alapján a néprajzi határok meghúzásával a Mátyusföld (a mi értelmezésünkben vett Galántai és Vágsellyei járás) 53 települése került vissza az anyaországhoz.⁸⁴ A visszacsatolt mátyusföldi területen az 1930-as népszámlálás szerint a magyar nemzetiségűek az összlakosság 75,4%-át, míg az 1938-as magyar népszámlálás adatai szerint 93,6%-át alkották.⁸⁵

A magyar honvédség bevonulása előtt történt meg az érintett területek kiürítése. A trianoni határról visszavonuló csehszlovák katonai egységek a régió településein lettek átmenetileg elhelyezve. Rendfenntartó szereppel bírtak, de közreműködtek a terület kiürítésénél is. A csehszlovák katonaság jelenléte viszonylag jelentős anyagi veszteségeket okozott az érintett önkormányzatoknak. Mivel elsősorban a helyi elemi iskolákban lettek elszállásolva, az ott lévő ingóságokban több ezer korona kárt okoztak. A peredi katolikus elemi iskolából például könyveket, 5 l tintát, 360 db. füzetet vittek magukkal, de a csehszlovák katonaság hátrahagyott egy szitává lőtt földgömböt és egy falitérképet.⁸⁶ A kiürítés során az állami hivatalok evakuálása egy előre meghatározott terv szerint zajlott. Még a bécsi döntés előtt, október 29-én éjszaka 25-30 Tatra tehergépkocsival menekítették Galgócra a Vágsellyei Járási Hivatalt, a Járásbírósgát és az állami

elemi népiskola berendezését.⁸⁷ Hasonlóan jártak el a Galántai Járási Hivatal esetében is.⁸⁸ Az államigazgatási hivatalok mellett a körzeti csendőrlaktanyák és a postahivatalok ingóságait, de a községi hivatalok irattári anyagának egy részét is evakuálták.⁸⁹ Sőt a Közalapítványi Igazgatóság központi levéltárát Vágsellyéről ennek kapcsán november 3-án faládákba csomagolva a necpáli kastélyba szállították.⁹⁰

46. Horthy Miklós hadparancsa

A Bécsben megállapított terület mátyusföldi részét a II. honvédhadtest a Dunán átkelve Medve és Komárom irányából november 8-a és 12-e között foglalta el. A magyar–csehszlovák megegyezés alapján a katonai megszállást a községek hivatalos átadása előzte meg. Az előrevonuló honvédség naponta átlagosan 12 km-es körzetet szállt meg.⁹¹

A visszacsatolás tényét a régió lakossága őszinte örömmel fogadta. A döntőbíróság határozatát Trianon korrekciójaként értelmezte. A Dunaszerdahely és Gúta irányából bevonuló honvédséget minden községben feldíszított diadalívек, nemzeti zászlókkal felbogozott házak, középületek fogadták.

A visszacsatolt területeknek az anyaországgal való egyesítését az 1938. XXXIV. törvénycikk mondta ki.⁹² A katonai bevonulást követően az addigi polgári közigazgatást katonai követte. A katonai közigazgatás alatt a visszacsatolt területek a M. Kir. Honvéd Vezérkar főnöki rendeletei alapján el voltak zárva az anyaországtól. Az érintkezés korlátozása mellett a visszacsatolt területeken kizáró-

lag csak a Felvidéki Magyar Párt szervezkedhetett, a sajtótermékek közül egyedül a Budapesten kiadott Felvidéki Magyar Hírlapot terjeszthették, minden más időszaki sajtóterméknek a trianoni határon való átszállítása, postai kézbesítése szigorúan tilos volt.⁹³ A katonai közigazgatás irányítását 1938. december 22-ig a katonai parancsnokságok látták el. Az elsőfokú hatósági jogkörökben átmeneti jelleggel a járási katonai parancsnokok, majd a járási főszolgabírók jártak el.⁹⁴ A polgári közigazgatás bevezetésével a mátyusföldi régió települései a M. kir. minisztérium 9330/1938 M. E. rendeletével az érsekújvári székhelyű Nyitra és Pozsony egyelőre egyesített vármegyék Galántai és Vágsellyei járásaiába tartoztak. A vidék azzal, hogy a szomszédos Szlovákiával határszakaszt alkotott, stratégiai helyé nőtte ki magát. A két ország között megállapított demarkációs vonal átmeneti jelleggel decemberig szinte átjárhatatlan volt. A csehszlovák fél javaslata alapján a demarkációs vonal átlépése csakis a felállított vámhivatalok (colné prechody) útvonalán volt lehetséges⁹⁵

47. A bevonuló honvédség fogadása Galántán

A podebrádi kétoldalú tárgyalásokon Csehszlovákia és Magyarország között 1938. december 5-i hatállyal megegyezés született a kishatárforgalom kölcsönös megnyitásáról az utasforgalom, a kereskedelmi kapcsolat, a vasúti és postai szolgálat előtt.⁹⁶ A kishatárforgalom a tárgyalások alapján déli 12 órakor nyílt meg.⁹⁷ A magyar és a csehszlovák szervek megegyezése alapján az A területen a személyforgalom számára csakis a Szered–Nagymácséd határállomás volt igénybe vehető.⁹⁸

A visszacsatolt mátyusföldi terület határbiztosítását a M. kir. 8. honvéd határvidész zászlóalj látta el. A zászlóalj egységei Galántán kerültek elhelyezésre⁹⁹, de ugyanakkor a zászlóaljnak a határvonal községeiben Felsőjattótól Senczig 8 őrsé volt. 1940 augusztusában a kiélezett magyar–román viszony miatt a

zászlóalj a két ország határára, majd a második bécsi döntést követően Désre helyezték át. A meglévő katonai barakkokba 1941-ben átmeneti jelleggel egy munkaszolgálatos zászlóalj került, majd 1942-ben Galántán állították fel karhatalmi céllal az első sorcsendőrzászlóalj az országban 3 puskás, 1 kerékpáros, 1 könnyű harckocsizó és 1 nehéz fegyveres századdal.¹⁰⁰ A zászlóalj a határ menti településeken felállított határszéli kirendeltségeivel az országhatár őrsét látta el.¹⁰¹

A demarkációs vonal kijelölése nem rendezte a határvonal pontos megállapítását a két ország között. A bécsi döntőbíróóság jegyzőkönyve ezzel a csehszlovák–magyar határmegállapító vegyes bizottságot bízta meg, mely 1938. november 8-án Budapesten tartotta alakuló ülését.¹⁰² A határ végleges kijelölésére a demarkációs vonalat 5 szakaszra osztották. A mátyusföldi régiót a Pozsonytól Léváig terjedő A szakasz foglalta magában. A tárgyalások befejezéséig a két fél az egyes határszakaszokon felállított összekötő tiszteken keresztül tartotta a kapcsolatot. A Szeredi Járási Hivatal mellett működő csehszlovák katonai összekötő tiszt hivatalát novemberben Jozef Turanec őrnagy, 1939. január 3-tól átmenetileg Petrovský százados, majd január 10-től Julián Strěbrný alezredes vette át.¹⁰³ A csehszlovák fél tárgyalópartnere magyar részről e határszakaszon Bochésa Tódor alezredes volt.

A kétoldalú tárgyalások bizonyos előrelépést hoztak a határ egyik és a másik oldalán élők kapcsolattartásában. Az alkalmi határátlépések esetére 1939. január 23-án Garázda majorban (Vágtornóc külterülete) a magyar és a csehszlovák fél között – Hontváry Géza százados, Telekesi Török Pál őrnagy, Václav Jarolímek alezredes és Jaroslav Soumar százados – megegyezés született a demarkációs vonal megnyitásáról. A jegyzőkönyv szerint az alkalmi határátlépés esetére és a mezőgazdasági területek megművelése céljából az érintettek a Vághosszúfalu–Soponya, Vágvecse–Mocsonok, Vágtornóc–Cabaj–Csápor és a Kisjattó–Alsójattó közötti közutakat vehették igénybe. A demarkációs vonal mentén húzódó egyéb közutakon a forgalmat magyar oldalon mély árokkal, szlovák oldalon pedig kihúzott szögesdrót akadállyal zárták le.¹⁰⁴

48. Vitézek avatása Galántán 1939 tavaszán

A vegyes bizottság magyar javaslatra a kataszteri elvből kiindulva, de ugyanakkor bizonyos esetekben a nemzetiségi elvet is figyelembe véve apró kiigazításokkal véglegesítette a két ország között meghúzott országhatárt. Andorka Rudolf ezredes és Rudolf Viest tábornok 1939. március 2-i budapesti megállapodása szerint a kölcsönös területcsere 1939. március 14-én 12 órakor történt.¹⁰⁵ A megállapodás szerint a tágabb értelemben vett Mátyusföld nyugati részén fekvő Cseklész és a Galánta szomszédságában lévő Barakony és Gány Cseh/Szlovákiához került. Ugyanakkor Vágát Magyarországhoz csatolták. A meghúzott végleges határvonal a községek kataszteri területéből indult ki, de figyelembe vették a tulajdonjogi és a természetrajzi elemeket is. A határ kitűzését a helyi bizottságok végezték. A cserét érintő településeket az átadást megelőzően két órával elhagyta a katonaság, a csendőreg és a pénzügyőrség viszont csak az átadást követően távozott. A végrehajtás véget a felek még március 11-én találtak az érintett települések községi hivatalaiban. Az említett mátyusföldi települések cseréje 1939. március 14-én történt meg. Vágát a visszavonuló csehszlovák delegáció déli 12 órakor adta át a bevonuló magyar honvédség parancsnokának, Tornyai Rezső honvédszázadosnak. A községben elhelyezett pénzügyőrőrsöt Gányba, míg a csendőrállomást Vágszerdahelyre helyezték át.¹⁰⁶ A határ meghúzásával kialakult területcsere minden incidens nélkül, a legnagyobb rendben zajlott.¹⁰⁷ A vágszerdahelyi pénzügyőr őrs március 16-i jelentése szerint a bevonulás után a vágai csendőrőrsön 16 csendőrt helyeztek el, ugyanakkor a Várret nevű dűlőn egy tüzérüteg állomásozott.¹⁰⁸

Az országhatár megállapításával fokozódott a határ menti szlovák pénzügyőr- és csendőrőrsök hírszerzői tevékenysége. A szeredi összekötő tisztnek rendszeresen küldték jelentéseiket a határ túlsóoldali eseményeiről. Elsősorban a fegyveres alakulatok mozgásáról és a lakosok közhangulatáról tudósítottak. A sopornyai pénzügyőrőrs március 19-i bizalmas jelentése szerint Vágvecsére kb. 200 alföldi honvédújonc érkezett, további nagyobb számú csoport Galántára is.¹⁰⁹ Ezt erősítette meg a sopornyai csendőrőrs március 20-i jelentése. A jelentés szerint Vágvecsére március 14-én kb. 150-200 fős tartalékos frontharcos, míg Galántára március 15–16-án 2-3 ezer frontharcos érkezett.¹¹⁰ A közhangulatról szóló rövid elemzések kiemelik, hogy nemcsak a szlovákok, hanem a magyarok is Szlovákiához való visszacsatolásukat kérik. A feszült szlovákiai belpolitikai helyzet miatt az ábrahámi pénzügyőrőrs március 20-i hírszerzési jelentése alapján Galántán tízezer fős honvédség van elhelyezve (tüzérség, gyalogság és lovaság). A Mátyusföld szívében nagy előkészületek közt folyt a 40-48 éves hadköteles korosztály mozgósítása. A Galántai Járási Hivatal volt épületében (neogótikus Esterházy-kastély) a főszolgabírói, valamint a járási hivatal irattárát a padlásra helyezték át, hogy a katonaság elhelyezésére több helyiség álljon rendelkezésre. A lakosság körében erős propaganda folyt Szlovákia katonai megszállásáról.¹¹¹

Az euforikus közhangulat 1939 tavaszára mérsékelten alábbhagyott. A felmerült gazdasági nehézségek, majd az ország hadba lépése nem engedték kibontakozni a várt változásokat. A földbirtokrendezés kérdésének megoldására

egészen 1945-ig nem került sor. Magyarország és Csehszlovákia között 1939. február 18-án megszületett egyezmény alapján október 31-ig az első földreform során a visszacsatolt területekre került cseh, morva és szlovák telepeseknek el kellett hagyniuk lakóhelyüket. Az egyezmény értelmében a telepések magukkal viheték ingóságait (élő és holt leltárt). Az egyezményhez kapcsolódó C melléklet szerint a Galántai és Vágsellyei járás négy vasútállomásáról tíz kolónia lakosságának kellett elhagynia az országot.¹¹² A megváltozott cseh–szlovák belpolitikai helyzet miatt annak megvalósítására csak részben került sor.¹¹³ A telepések közül csak néhányan hagyták el birtokukat, annak ellenére, hogy az Országos Földhitelintézet döntése értelmében azok az államkincstárra szálltak. A magyar hivatalok 1939. januárjában kiutasítottak három telepes családot Tornócról¹¹⁴, a Nagyfödémes határában létrehozott kolóniát elhagyták a cseh és a szlovák telepések, a régió további kolóniáinak lakossága lakóhelyén maradt. Az elhagyott telepesingatlanokon az államkincstár vitézi juttatásokat eszközölt (Nagyfödémes, Hodi), a nagyobb birtokokat az anyaországi bérlőknek adta ki, csekély részüket pedig apró juttatásban az őslakosok között osztotta szét.¹¹⁵

49. Mátyusföldi honvédek elesett bajtársuk sírjánál a keleti fronton

1. táblázat. A magyar honvédség bevonulása¹¹⁶

<i>Község</i>	<i>A megszállás időpontja</i>	<i>Község</i>	<i>A megszállás időpontja</i>
Alsószelei	1938. XI. 9.	Nemeskajal	1938. XI. 10.
Deáki	1938. XI. 10.	Nemeskosút	1938. XI. 10.
Dunajánosháza	1938. XI. 10.	Németbél	1938. XI. 10.
Dunasáp	1938. XI. 10.	Papkörmözsd	1938. XI. 10.
Dunaújfalú	1938. XI. 10.	Pered	1938. XI. 9.
Egyházfa	1938. XI. 10.	Pénteksúr	1938. XI. 10.
Felsőszelei	1938. XI. 9.	Pozsonyboldogfa	1938. XI. 10.
Feketenyék	1938. XI. 9.	Pozsonyvezekény	1938. XI. 9.
Galánta	1938. XI. 10.	Réte	1938. XI. 10.
Hegy	1938. XI. 9.	Szelőce	1938. XI. 10.
Hegysúr	1938. XI. 10.	Szenc	1938. XI. 10.
Hidaskürt	1938. XI. 9.	Taksonyfalva	1938. XI. 10.
Hodi	1938. XI. 10.	Tallós	1938. XI. 9.
Jóka	1938. XI. 9.	Tornóc	1938. XI. 10.
Szenckirályfa	1938. XI. 10.	Tósnýárasd	1938. XI. 10.
Királyrév	1938. XI. 8.	Újhelyjóra	1938. XI. 10.
Kismácséd	1938. XI. 10.	Vága	1939. III. 14.
Magyarbél	1938. XI. 10.	Vágfarkasd	1938. XI. 8.
Magyarsók	1938. XI. 10.	Vághosszúfalú	1938. XI. 10.
Nagyborsa	1938. XI. 10.	Vágkirályfa	1938. XI. 10.
Nagyfödemes	1938. XI. 10.	Vágsellye	1938. XI. 10.
Nagymácséd	1938. XI. 10.	Vágvecse	1938. XI. 10.
Nádszeg	1938. XI. 8.	Vízkelet	1938. XI. 9.
Negyed	1938. XI. 8.	Zonctorony	1938. XI. 10.
Nemesnebojsza	1938. XI. 10.	Zsigárd	1938. XI. 9.

Jegyzetek

- 1 *Pozsonyvármegye Hivatalos Lapja*, 1918. 39. sz. Alispáni időszaki jelentés március–augusztus. Különlenyomat.
- 2 Uo.
- 3 *Pozsonyvármegye Hivatalos Lapja*, 1918. 50. sz. Alispáni jelentés – november. Különlenyomat.
- 4 Štátný archív v Bratislave (a továbbiakban: ŠA B). Župa bratislavská I. (a továbbiakban: ŽB I.) Alispáni iratok i. sz. 27206/1918.

- 5 Vrabcová, Eva–Petrovič, Rastislav: *Sereď – dejiny*. Sereď, 2002, 138.
- 6 Štátny archív v Bratislave, pobočka Šafa (a továbbiakban: ŠA B PŠ). Obvodný notársky úrad v Šali (ObNÚ-Š). A képviselő-testület 1918. november 3-i ülése.
- 7 Galántai Városháza. Szekács István hagyatéka. *Dejiny, udalosti – všeobecne*. 1914–1918. 13.
- 8 ŠA B. ŽB I. i. sz. 28358/1918. A Hadügyminisztérium részéről Markstein János tett tájékoztató látogatást Galántán.
- 9 Uo. i. sz. 28707/1918. A dokumentum alapján a NT 17 tagú volt: Dr. Tóth László elnök, Komzala Károly alelnök, Hanikker Antal az iparososztály nevében, Hornik Ferenc a gazdaközönség nevében, Jaszenec István a munkások nevében, Entresz Ágoston, Pausz Vilmos, Balogh Bálint, Hindler Károly, Hromada Ede, Mohácsi Antal, Mohácsi László.
- 10 Lásd a 2. számú jegyzetet.
- 11 ŠA B. ŽB I. i. sz. 28684/1918.
- 12 Uo. i. sz. 29530/1918.
- 13 Uo. i. sz. 27269/1918. Jankó kinevezését a törvényhatósági bizottság december 16-i ülésén hagyta jóvá.
- 14 Uo. i. sz. 27260/1918. A nyilatkozat szövege: „Én, XY esküszöm, hogy Magyarország-hú leszek, teljes függetlenségét megvédem, minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segítse.”
- 15 Hronský, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon*. Bratislava, 1998, 100–101.
- 16 Uo. 127.; ŠA B. ŽB I. i. sz. 27614/1918. Nagyszombatot dr. Milan Ivánka, a terület kormánybiztosa katonasággal szállta meg.
- 17 ŠA B. ŽB I. i. sz. 27257/1918.
- 18 Uo. i. sz. 26942/1918.
- 19 Uo. i. sz. 27948/1918. Járási elosztás: Somorja 20 ezer; Dunaszerdahely 50 ezer; Galánta 100 ezer; Pozsony 50 ezer; és a megszállt Nagyszombati és Malackai járás részére visszatartva 65 ezer korona.
- 20 A polgár- és nemzetőrség ismert parancsnokai – Pusztafödémes: Ulrich Kálmán főhadnagy; Diószeg: Szalay Attila főhadnagy; Taksonyfalva: Lénárt János hadnagy; Galánta: Farkas Lőrinc százados; Nagymácséd: Zacskó József községi jegyző.
- 21 Hronský i. m. 124.; Ormos Mária: *Padvától Trianonig*. Budapest, 1983, 109.
- 22 Juríček, Ján: *Milan Hodža*. Bratislava 1994, 106.
- 23 *Slovenský rozchod s Maďarmi roku 1918*. Bratislava, 1929, 71. Houdek, Fedor: *Osvobodenie Slovenska*. Bratislava, 1929, 141. A nagymácsédi nemzetőröket a Zacskó fivérek vezették. Zacskó József községi jegyzőt a csehszlovák hatóságok tartóztatták, majd túszként elhurcolták. In: Csatár István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára 1918–1938*. Budapest, 1939, 32.
- 24 ŠA B PŠ. Okresný úrad v Galante (a továbbiakban: OÚ-G). i. sz. 851/1927.
- 25 Slovenský národný archív v Bratislave (a továbbiakban: SNA). Zbierka staničných kroník. Gáň.
- 26 Szekács István hagyatéka. Židia – Galantská izr. náb. obec.
- 27 ŠA B. ŽB I. Zápisnice municipálneho výboru. 1006/1918. pont.
- 28 Ormos i. m. 109.
- 29 ŠA B. ŽB I. i. sz. 29709/1918.
- 30 Pamätná kniha obce Sereď. 150–152. A forrás a város elfoglalását tévesen 1918. november 9-ére datálja. Lásd erre vonatkozóan: Hronský i. m. 136., ill. Houdek i. m. 141.

- 31 Kozma János: Nagy-Diószeg Krónikája. 199–200. (Kézirat.)
- 32 Uo. 199–201.; SNA. Zbierka staničných kroník. Nemecký Dióseg.
- 33 Houdek i. m. 142.; SNA. Zbierka staničných kroník. Galanta; ŠA B PŠ. Obvodný notársky úrad v Galante (a továbbiakban: ObNÚ-G). i. sz. 236/1931.
- 34 Szekács István hagyatéka. 1914–1918. 13.; ŠA B PŠ. ObNÚ-G. i. sz. 236/1931.
- 35 ŠA B PŠ. Notársky úrad v Perede. i. sz. 1282/1940; 1491/1940; 1264/1941.
- 36 Uo. A lőtt sebesülésben Horváth Nándor gazdalegény hunyt el.
- 37 Bukovszky László: Fejezetek Deáki múltjából (1848–1945). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2003. 1. sz. 121. A harcok során életével fizetett Kurucz Ernő és Varga István mezőőr.
- 38 SNA. Zbierka staničných kroník. Senec
- 39 Bukovszky László: Vágsellye története az első Csehszlovák Köztársaság húsz éve alatt. In: Novák Vetronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. Dunaszerdahely, 2002, 117.
- 40 ŠA B. ŽB I. i. sz. 1936/1919. Prez.
- 41 Uo. i. sz. 2135/1919. prez. A Mátyusföld érintett településeiről a következő személyeket internálták a csehszlovák hatóságok. Papkörmösd: Hajdú Ferenc, Izsák (?) Ferenc; Réte: Szabó Ádám, Réthey; Pusztafödemes: Pavel Botak, Čepečka Štefan; Németdiószeg: Recska Jenő, Zelinka Ferenc; Nemeskosút: Kovács Károly, Petrovics Gyula; Galánta: Keppert József, Adler Ervin; Taksonyfalva: Víg Lajos, Müller Károly; Tósnárasd: Szarka Alajos, Szilvási Ignác.
- 42 SNA. Zbierka staničných kroník. Šafa.
- 43 Uo. Senec.
- 44 ŠA B. ŽB I. i. sz. 2027/1919. Prez.
- 45 ŠA B PŠ. i. sz. 247/1929. Prez.; ill. K. Thúry Gy. (szerk.): *Nyitra–Pozsony k.e.e. vármegyék adattára*. Budapest, 1940. A sortűz áldozatai lettek a Józsa fivérek és Forró István.
- 46 SNA. Zbierka staničných kroník. Senec.
- 47 Hronský i. m. 219.
- 48 ŠA B. BŽ I. i. sz. 2137/1919. Prez.
- 49 Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, 2002, 29.
- 50 Molnár Imre: *Esterházy János*. Dunaszerdahely, 1997, 71.
- 51 ŠA B PŠ. OÚ-G. i. sz. 526/1938. Prez.
- 52 Uo. i. sz. 511/1938. Prez.; 541/1938. Prez.
- 53 Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Galánta–Dunaszerdahely, 2002, 225–227. Az EMP pártigazgatója, Aixinger László szerint a párt 30%-kal több szavazatot kapott, mint az 1935-ös képviselő-választáson.
- 54 Molnár i. m. 72–73. A választási kampány során Esterházy megfordult Zsigárdon, Negyeden, Jókán, Hidaskürtön, Vízkeleten és Tallóson.
- 55 ŠA B PŠ. OÚ-G. i. sz. 725/1938. Prez.
- 56 Uo. i. sz. 795/1938. Prez. A szeredi katonai helyőrség parancsnoka az említett időszakban Karel Čapek alezredes volt.
- 57 Uo. i. sz. 567/1938. Prez.
- 58 Sallai i. m. 60–61.
- 59 ŠA B PŠ. OÚ-G. i. sz. 984/1938. Prez.
- 60 Trnovec nad Váhom 1938. Pramene. Galanta, 1988, 13.
- 61 ŠA B PŠ. OÚ-Š. i. sz. IV/263/1938.
- 62 Sallai i.m. 69.; Angyal i. m. 227.; Darvas János: A felvidéki magyarság politikai története a csehszlovák megszállás alatt. In: *Visszatért Felvidék*. Budapest, 1939, 62.

- 63 ŠA B PŠ. OÚ-G. i. sz. 1092/1938. Prez.
- 64 Harsányi Iván–Jemnitz János–Székely Gábor: *München 1938 (Diplomáciai és politikai dokumentumok)*. Budapest, 1988, 13.; Sallai i. m. 82.
- 65 ŠA B PŠ. OÚ-G. i. sz. 1083/1938. Prez.
- 66 Uo. i. sz. 1070/1938 Prez. Stern Lichtmann Lipót galántai üzletében 8 lőfegyver, 12 636 db töltény és 5,5 kg puskapor, míg Klug Dávid szeredi kereskedőnél 14 lőfegyver, 4581 db töltény és 1,5 kg puskapor volt található Stern Lichman Mór látta el májusban a Sokol egyesületet lőszerrel. Az egyesület elnöke dr. Štefan Folkman közjegyző volt.
- 67 Uo. Okresný úrad v Šali (a továbbiakban: OÚ-Š). i. sz. 1004/1938. Prez.
- 68 Uo. OÚ-G. i. sz. 1092/1938.
- 69 Uo.
- 70 Uo.
- 71 Uo. A csendőrök elkobozták a békésen tüntető tömegtől a magyar lobogókat, mire ők bekerítették a háromtagú járőrszolgálatot. Ján Lučenič őrmester fegyverével több lövést adott le. A lövésekben ketten megsérültek: a 23 éves Sebők Imre és a 4 éves Matkovics József.
- 72 Október 5-én a vágsellyei templom tornyából Pavol Macháček plébános távolította el a magyar zászlót és cserélte ki a Vatikán lobogójára. Október 6-án Taksonyban egy cseh őrnagy és 5 katona jelent meg, akik Troch Pál esperes plébánost felszólították a toronyban elhelyezett 8 méteres magyar zászló eltávolítására. A zászlót végül is két katona szedte le. (Troch Pál visszaemlékezései. Felszabadulás napjai, 60. Fénymásolatban a szerző tulajdonában.)
- 73 ŠA B PŠ. OÚ-Š. i. sz. 1041/1938. Prez.; 1077/1938. Prez.
- 74 Uo. OÚ-G. i. sz. 1092/1938. Prez. A járási elöljáró a szintén a városkában állomásozó 9. hadosztály jelenlétével érvelt az EMP vezetőinél.
- 75 Uo. Gregorovits Lipótot 1936-ban választották meg az EMP országos alelnökévé.
- 76 Uo. Az eset során a teherkocsiban utazókat bekísérték a községházára, majd a járási hivatal utasítására szabadon engedték őket.
- 77 Darvas i. m. 63.; Sallai i. m. 76–77.
- 78 ŠA B PŠ. OÚ-G. i. sz. 1048/1938. Prez.
- 79 Sallai i. m. 82–103.; Kapy Rezső: Komárom; Megszakadnak a komáromi tárgyalások. In: *Felvidékünk, honvédségünk*. Budapest, 1939, 65–73., 83–89.
- 80 ŠA B PŠ. OÚ-Š. i. sz. 1077/1938. Prez. A vágsellyei járásfőnök október 14-i jelentése alapján.
- 81 Sallai i. m. 78.; ill. ŠA B PŠ. OÚ-G. i. sz. 1149/1938. Prez.
- 82 Uo. A felsőszeli csendőrkörzetben a nyilvántartás szerint 59 lőfegyverrel rendelkeztek a magyarok.
- 83 Sallai i. m. 114–115.
- 84 *Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku*. Bratislava, 1939, 21–22., 32.
- 85 *Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku*. Bratislava, 1939, 21–22., 33.; *Az 1938. évi felvidéki nép-, földbirtok- és állatösszeírás*. Budapest, 1939, 68–71. Az 1938-as népszámlálás a népességet anyanyelv szerint írta össze.
- 86 ŠA B PŠ. Hlavnoslúžnovský úrad v Šali II. (a továbbiakban: HSLÚ-Š) i. sz. 985/1939.
- 87 Uo.
- 88 Uo. Styčný dôstojník Sereď (a továbbiakban: SD-S). i. sz. 20/1938. A két járási hivatal hivatalnokait Szeredben helyezték el.

- 89 ŠA B PŠ. HSLÚ-Š. i. sz. 985/1939. A csehszlovák hatóságok minden községből magukkal vitték az elnöki, bizalmas iratok mellett a mozgósítási iratokat is.
- 90 SNA. Centrálne riaditeľstvo verejných základín Bratislava. Lelt. sz. 612.; Sedlák, František: Verejně základiny dištriktu Šafa 1785–1954. *Slovenská archivistika*, 1992. 2. sz. 33.
- 91 *Felvidékünk – Honvédségünk*. Budapest, 1939. (Érsekújvár, Ógyalla, Galánta.) 138.
- 92 *Az 1938. évi törvények gyűjteménye*. Budapest, 1938, 1118–1120.
- 93 ŠA B PŠ. HSLÚ-Š. i. sz. 1067/1938.
- 94 *Felvidékünk*. i.m. 126.
- 95 ŠA B PŠ. SD-S. i. sz. 22/1938. A Mátyusföld vidékén a határforgalom során a következő vámhivatali útvonalakat vehették átmenetileg igénybe: Németbél–Tótgurab, Szenc–Svajnsbach, Szenc–Sárfő, Boldogfa–Csataj, Réte–Németgurab, Pusztafödémás állomás–Pusztafödémés, Magyardiószeg–Pusztafödémés, Nagymácséd–Ábrahám, Nagymácséd–Szered, Barakony–Vágszerdahely, Vághosszúfalu–Kövecsespuszta.
- 96 ŠA B PŠ. SD-S. i. sz. 3/1938.
- 97 Uo. i. sz. 62/1939.
- 98 Uo. i. sz. 15/1938.
- 99 A zászlóalj laktanyáját 1939 tavaszán építették fel a későbbi szerszámgyár (TOS) helyén.
- 100 Sipos Péter–Ravasz István (szerk.): *Magyarország a második világháborúban*. Budapest, 1997, 70–71.
- 101 *Magyarország tiszti címtára 1942*. Budapest, 1942, 508.
- 102 Sallai i. m. 176–177.; Žudel, Juraj: Zmeny československo-maďarských hraníc v dôsledku viedenskej arbitráže. *Slovenská archivistika*, 1991. 2. sz. 39–40.
- 103 ŠA B PŠ. SD-S. i. sz. 30/1939.; Žudel, Juraj: Písomnosti styčných dôstojníkov na úseku Bratislava z rokov 1938–1939. *Slovenská archivistika*, 1992. 2. sz. 40.
- 104 Uo. i. sz. 65/1939.
- 105 Uo. i. sz. 118/1939.
- 106 Uo. i. sz. 129/1939.; i. sz. 131/1939. A csehszlovák összekötő tisz, Stribrný alvezredes az eseményről tévesen 1939. január 15-i keltezéssel írt jelentést.
- 107 Uo. i. sz. 131/1939.
- 108 Uo. i. sz. 143/1939.
- 109 Uo. i. sz. 140/1939.
- 110 Uo. i. sz. 144/1939.
- 111 Uo. i. sz. 145/1939.
- 112 Uo. i. sz. 100/1939. Az érintett kolóniák: Szenc, Új Világ, Kelenpuszta, Hurbánfalva, Szigetmajor, Hajmás, Štefánikov (Sárditelep), Galánta, Kosút, Tornóc.
- 113 Vrabcová, Eva: Kolonizácia Žitného ostrova v I. pozemkovej reforme. In: *Migrácia*. Ed. Novák, Veronika. Dunajská Streda, 2001, 161–162.
- 114 ŠA B PŠ. SD-S. i. sz. 58/1939. A magyar hivatalok kiutasították Lumír Sládek, Lubomír Kaláč és Štefan Príkazský családját.
- 115 ŠA B PŠ. Obvodný notársky úrad v Takšoni. Taksonyfalva kataszterében a pallóci Václav Kostíha-féle ingatlan (98 kat. hold) felét dr. Sobor Ede budapesti lakos bérelte, a maradék terület 1944-ben nem volt hasznosítva. Štefan Fortuník sárditelepi (Javorinka) 17 k. holdas birtoka szintén nem volt hasznosítva.
- 116 ŠA B PŠ. ONV Galanta. i. sz. 535/1948. Prez; Thury i. m. 120–132. (A táblázatot összeállította Bukovszky Emese.)

Politikai pártok és mozgalmak és a politikai rendszer a Mátyusföldön az első Csehszlovák Köztársaság időszakában (1918–1938)

Az első világháború befejeződésével új politikai helyzet állt elő. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott, helyében megalakultak az utódállamok. 1918. október 28-án létrejött a Csehszlovák Köztársaság. 1918. október 30-án a Szlovák Nemzeti Tanács kiadta a turócszentmártoni deklarációt, amely kimondta a Felvidék csatlakozását az új államhoz. 1918 végén, 1919 elején a csehszlovák csapatok fokozatosan megszállták a Felvidéket, ezzel Mátyusföld egész területe is az új államhoz került. A magyarlakta vidékek lakossága a megszállást azonban egészen a trianoni békeszerződésig csupán átmenetinek tekintette, és nem hatalomváltásként értelmezte. Ennek ellenére 1920-ra megalakult a Csehszlovákiában működő két legjelentősebb magyar párt: az Országos Keresztényszocialista Párt és az Országos Magyar Kisgazda és Földműves Párt (1925-től Magyar Nemzeti Párt). Ezt az tette szükségessé, hogy 1920 áprilisára kiírták a nemzetgyűlési választásokat.

Csehszlovákia volt az összes utódállam közül etnikailag a legkevertebb. 1921-ben állampolgársággal bíró lakóinak száma 13 374 364 volt, ebből 8 760 937 (65,51%) volt csehszlovák, 3 123 568 (23,35%) német, 745 431 (5,57%) magyar, 461 849 (3,45%) pedig ruszin (rutén, orosz, ukrán) nemzetiségű. 2,12%-át alkották a lakoságnak az egyéb nemzetiségűek (zsidók, cigányok, lengyelek, románok). Ezen kívül 238 ezer lakosnak nem volt csehszlovák állampolgársága.¹

A politikai rendszer Csehszlovákiában demokratikusabb volt, mint a történelmi Magyarországon. Csehszlovákia az alkotmány szerint parlamentáris demokrácia keretei között működő köztársaság. A képviselőket az általános, titkos és egyenlő választójog alapján választották a Nemzetgyűlés két kamarájába. A szenátusnak 150, a képviselőháznak 300 tagja volt. A szenátust 8 évre, a képviselőházat 6 évre választották, a képviselőház azonban csak egy alkalommal, 1929–1935 között, a szenátus pedig egyszer sem tudta kitölteni teljes hivatali idejét, mert előrehozott választásokra került sor. Csehszlovákiában 1918–1938 között minden kormány koalíciós volt, melyben átlag 5-6 párt vett részt. A köztársasági elnököt a nemzetgyűlés két házának együttes ülése választotta meg.² Csehszlovákiában választójoggal rendelkeztek a nők is. Ezt a választási

szes „óslakos” szlovákiai polgár pártja kíván lenni. Programjában szerepelt még Szlovákia autonómiájának a kivívása is, mellyel a magyarországi politikai körök elvárásainak igyekezett eleget tenni. A párt sajtóorgánuma 1919–1925 között a Népakarat, 1925-től a Magyar Hírlap volt.⁴

50. *Gregorovits Lipót, az OKP nemzetgyűlési képviselője (szül. 1883-ban Kosúton)*

A második, két világháború közötti legjelentősebb szlovákiai magyar párt a Magyar Nemzeti Párt (MNP) volt. Eredeti neve Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt volt, a Magyar Nemzeti Párt megnevezést 1925-ben vette fel, amikor egyesült a Magyar Jogpárttal. Politikájában magyar nemzeti politikát képviselt, bár az 1925-ös választásokat követően aktivista (csehszlovákbarát) politikát is folytatott, fölmerült ugyanis a kormánykoalícióba való lépés lehetősége is. Programjában szerepelt a földreform végrehajtása, mely által a magyar kisgazdák jutottak volna földhöz. Az Országos Keresztényszocialista Párthoz hasonlóan kategorikusan föllépett a szlovák nemzetiségű lakosok Dél-Szlovákiába való telepítése ellen. Szavazóbázisát tekintve inkább a protestáns (ezen belül is a református) vallású lakosságra támaszkodott. Alakuló gyűlését 1920. február 17-én tartotta Komáromban. Az MNP elnöke 1920-tól Szent-Ivány József volt, 1933-tól

Jaross Andor. Sajtóorgánuma a Barázda, majd 1925-től a Magyar Újság.⁵

A kisebb jelentőségű szlovákiai magyar pártok közül fontosabbak: a Magyar Jogpárt, a Köztársasági Magyar Földműves Párt, az Országos Parasztpárt és a Nyugatszlovenszkói Keresztényszocialista Párt.

A Magyar Jogpárt 1921. szeptember 18-án alakult meg Kassán. Alapítói közé tartozott Abaúj-Torna megye volt főispánja, Szalay László, valamint Tarján Ödön losonci gyáros. Célja a magyar, valamint a magyar állameszmében gondolkodó vállalkozói réteg megnyerése volt. Liberális álláspontot képviselt, főként a városokban élő magyarságra támaszkodott. 1925-ben egyesült az Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párttal, megalapítva ezzel a Magyar Nemzeti Pártot.

1923-ban csehszlovák kormánykörök és Milan Hodža Agrárpártja kezdeményezésére megalakult a Köztársasági Magyar Földműves Párt, mintegy az Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt negativista (Csehszlovákiával szemben intoleráns) politikájának ellensúlyozására. Alapítója Csánki Aladár lévai ügyvéd, ezért a pártot Csánki-pártként is nevezték. Alakuló gyűlésére 1923. február 18-án került sor Gútán. Kormánytámogató (aktivista) politikát folytatott, az 1925-ös parlamenti választásokon az Agrárpártot támogatta, amellyel 1929-ben egyesült.

rendszert alkalmazták a községi, a járási, a megyei és a tartományi választásokkor is. A választójoggal rendelkezők számára a választásokon való részvétel kötelező volt. Az indokolatlanul távolmaradókat pénzbüntetéssel lehetett sújtani. Választásra jogosultak a 21. életévüket betöltött állampolgárok voltak.³

Csehszlovákia megalakulása után fokozatosan új pártok alakultak, és felújították tevékenységüket a Monarchia idején működésüket felfüggesztett nemzetiségi politikai pártok. Ezek között voltak aktivista polgári pártok (a korabeli fel fogás aktivista pártokként jelölte meg a Csehszlovákiához és politikai rendszeréhez lojális pártokat, amelyek egyetértettek a csehszlovákista elmélettel is, amely szerint csak csehszlovák nemzet létezik, a szlovák nem önálló nemzet, hanem a csehszlovák nemzet része; ezek a pártok kiterjesztették működésüket Csehszlovákia egész területére), szlovák nemzeti programú pártok (szinte csak Szlovákia területére terjedt ki a működésük, fő célkitűzésük Szlovákia autonómiájának a megvalósítása volt a Csehszlovák Köztársaság keretein belül), szélsőséges jobboldali és szélsőséges baloldali pártok és a nemzeti kisebbségek (többek között a csehszlovákiai magyarság) pártjai. Az aktivista pártok közé tartozott: a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt (Československá sociáldemokratická strana robotnícka), a Milan Hodža vezette Agrárpárt (Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu), a Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt (Československá strana národno-socialistická), az Iparospárt (Živnostenská strana), a Csehszlovák Nemzeti Demokrácia (Československá národná demokracia) és a Csehszlovák Néppárt (Československá strana lidová). A szlovák nacionalista pártok közé tartozott a Szlovák Nemzeti Párt (Slovenská národná strana – SNS) és Hlinka Szlovák Néppártja (Hlinkova slovenská ľudová strana – HSLS). Jobboldali szélsőséges párt volt a Národná obec fašistická nevezetű párt, baloldali pedig Csehszlovákia Kommunista Pártja (Komunistická strana Československa – sekcia III. internacionály). A német nemzetiségű pártjai voltak a Szepesi Német Párt (Zipser Deutsche Partei) majd később a Kárpáti-német Párt (Karpathendeutsche Partei). A nemzetiségi pártok közé sorolható a Zsidópárt is (Židovská strana).

A magyar pártok közül a két legjelentősebb és legnagyobb szavazóbázissal rendelkező párt az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) és a Magyar Nemzeti Párt (MNP) volt. Ezeken kívül léteztek kisebb jelentőséggel bíró magyar pártok is, mint pl. Magyar Jogpárt, a Csánki Aladár vezette Köztársasági Magyar Földműves Párt és a Mikle Vince vezette Országos Parasztpárt.

Az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) 1919-ben alakult. Alakuló közgyűlése 1919. november 23-án volt Kassán. A párt első országos kongresszusát 1920. március 23-án tartották Pozsonyban. Ekkor választották meg a párt vezetését is. A párt elnöke először Lelley Jenő volt, majd 1925-től Szüllő Géza, 1932-től gróf Esterházy János. Az OKP politikájában ellenzéki irányvonalat, a csehszlovák államisággal szemben jobbra negativista álláspontot képviselt. Jellemző volt a magyar katolikus klérus erős befolyása a pártban. A Magyar Nemzeti Párttal ellentétben a politikájában a katolikus lakosságra támaszkodott. A pártnak volt német és szlovák szekciója is, amellyel jelezte, hogy az ösz-

51. Politikai karikatúra

1924-ben új magyar jellegű párt alakult, az Országos Parasztpárt. Alapítója Mikle Vince nagyhindi földműves. Alakuló gyűlését 1924. szeptember 21-én tartotta. Elsősorban a paraszti tömegeket igyekezett megnyerni a földreform minél gyorsabb végrehajtásának propagálásával. Aktivista politikát folytatott, a kormánypártokkal való együttműködést szorgalmazta. Az 1925-ös parlamenti választásokon gyenge eredményt ért el, ami hozzájárult a párt 1926-os megszűnéséhez.

1925-ben az Országos Keresztényszocialista Párt volt elnöke, Lelley Jenő körül kialakult csoport kivált az OKP-ból, és új pártot alakítottak Nyugat-szlovéniai Keresztényszocialista Párt néven. Lelley megpróbált az OKP-n belül aktivista politikát folytatni, ami az új elnök, Szüllő Géza körül kialakult csoport nemtetszését váltotta ki, ezért Lelley távozott az OKP-ból. A Nyugat-szlovéniai Keresztényszocialista Párt alakuló gyűlését 1925. szeptember 27-én tartották Pozsonyban. A párt elnöke Drexler Antal kanonok lett. A magyarországi politikai körök azonban nem támogatták a pártot, ami hozzájárult a párt gyenge szerepléséhez az 1925-ös parlamenti választásokon. Ennek köszönhetően a párt 1926 elején feloszlott.⁶

A különböző pártok megalakulása és a már meglévők újraindulása után az 1920-as évek első felében a pártok kiépítették községi, járási, megyei és 1928 után tartományi alapszervezeteiket. Így a mátyusföldi településeken is megalakultak a pártalapszervezetek.⁷

2. táblázat. Községi választási eredmények a Mátyusföldön (1923)¹⁰

Galántai járás:	Érvényes szavazatok száma	Agrárpárt	%	HSES	%	OKP	%	CSKP	%	MNP	%	CSSZDMP	%	kisebb helyi jellegű polgári pártok	%	Zsidópárt	%	CSND	%	kisebb helyi munkaspártok	%	Csánki-párt	%
Ábrahám	572	170	29,72%	402	70,28%																		
Alsószeli	1038					168	16,18%	496	47,78%	374	36,03%												
Alsószerdahely	651	108	16,59%	264	40,55%			174	26,73%			105	16,13%										
Barakony	75			44	58,67%			31	41,33%														
Boldogfa	231					231	100%																
Dunasáp	192	192	100%																				
Dunaújfalu	192					192	100%																
Dunatorony	99									99	100%												
Egyházfa	144					127	88,19%							17	11,81%								
Feketenyék	388					190	48,97%	198	51,03%														
Felsőszeli	1639	94	5,74%					502	30,63%	924	56,35%					119	7,26%						
Galánta	1645					586	35,62%	387	23,52%			83	5,05%			509	30,94%	80	4,86%				
Gány	166			64	38,55%			102	61,45%														
Geszt	232	110	47,41%	122	52,59%																		
Hegy	134													134	100%								
Hegysúr	219					219	100%																
Hidaskürt	784	446	56,89%			169	21,56%			169	21,56%												
Hodi	218	218	100%																				
Jánosháza	114	114	100%																				
Királyrév	423	23	5,44%			305	72,10%			95	22,46%												
Kismácséd	390					390	100%																
Magyarbél	642	96	14,95%			273	42,52%			273	42,52%												
Magyardiószeg	1495							730	48,82%	541	36,18%			224	14,98%								
Nádszeg	1084	567	52,30%			243	22,42%			274	25,28%												
Nagyborsa	167					167	100%																
Nagyfödemes	1366					848	62,08%	518	37,92%														
Nagymácséd	894	68	7,60%			485	54,25%	341	38,14%														
Nebojsza	216	22	10,19%			58	26,85%	136	62,96%														
Nemeskajal	717	92	12,83%			371	51,74%	254	35,43%														
Nemeskosút	454	257	56,60%			197	43,39%																
Németbél	106	25	23,58%			41	38,68%			40	37,74%												
Németdiószeg	422							222	52,60%	200	47,40%												
Papkörmösöd	194	41	21,13%											153	78,87%								
Páld	293	83	28,33%	210	71,67%																		
Pénteksúr	87					87	100%																
Pusztafödemes	786			286	36,39%									208	26,48%					292	37,15%		
Réte	623													623	100%								
Szenckirályfa	491	491	100%																				
Szered	2446			741	30,29%	123	5,01%	740	30,25%			425	17,38%			417	17,05%						
Taksony	895	317	35,38%			578	64,58%																
Tallós	917	66	7,20%			246	26,83%	359	39,15%	246	26,83%												
Vága	918					411	44,77%	507	55,23%														
Vezekény	473	156	32,98%							317	67,02%												
Vízkelet	596													596	100%								
Zonc	111					111	100%																
Összegezés:	26 044	3856	14,81%	2133	8,19%	6816	26,17%	5356	20,57%	3557	13,66%	954	3,66%	1955	7,51%	1045	4,01%	80	0,31%	292	1,12%		

5. táblázat. Községi választási eredmények a Mátyusföldön (1927)¹³

Galántai járás:	Érvényes szavazatok:	Agrár-párt	%	HSES	%	OKP	%	CSKP	%	MNP	%	CSSZ DMP	%	kisebb helyi jellegű polgári pártok	%	Zsidópárt	%	CSND	%	kisebb helyi munkás pártok	%	Csehszlovák Szocialista Párt	%	Iparos-párt	%
Ábrahám	677	350	51,70%	327	48,30%																				
Alsószeli	1192	59	4,95%			152	12,75%	570	47,82%	352	29,53%									59	4,95%				
Alsószerdahely	717	36	5,02%	309	43,10%			286	39,89%			86	11,99%												
Barakony	80			80	100%																				
Boldogfa	249					249	100%																		
Dunasáp	232					80	34,48%			152	65,52%														
Dunaújfalu	226					226	100%																		
Dunatorony	108					27	25%			81	75%														
Feketenyék	420	47	-11,20%			166	39,52%	207	49,29%																
Felsőszeli	1771					67	3,78%	725	40,94%	800	45,17%			85	4,80%	94	5,31%								
Galánta	1676	91	-5,43%			536	31,98%	370	22,08%			89	5,31%	114	6,80%	431	25,72%					45	2,68%		
Gány	203			85	41,87%			85	41,87%											33	16,26%				
Geszt	291	148	-50,86%	143	49,14%																				
Hegy	132					132	100%																		
Hegysúr	237					152	64,14%			85	35,86%														
Hidaskürt	792					231	29,17%	294	37,12%	267	33,71%														
Hodi	218	72	33,03%	76	34,86%			70	32,11%																
Jánosháza	116	48	41,38%			23	19,83%			45	38,79%														
Királyrév	490	63	12,86%			278	56,73%			149	30,41%														
Kismácséd	423	38	8,98%			261	61,70%	124	29,31%																
Magyarbél	697					210	30,13%	265	38,02%	160	22,96%							62	8,90%						
Magyardiószeg	1763					307	17,41%	842	47,76%	321	18,20%			237	13,44%					56	3,18%				
Nádszeg	1226	415	33,85%			439	35,80%			372	30,34%														
Nagyborsa	184					184	100%																		
Nagyfödemes	1521	202	13,28%			748	49,18%	571	37,54%																
Nagymácséd	1012					254	25,10%	508	50,20%	250	24,70%														
Nebojsza	222	86	38,74%					136	61,26%																
Nemeskajal	806					261	32,38%	401	49,75%					144	17,87%										
Nemeskosút	628					628	100%																		
Németbél	106	34	32,08%			34	32,08%			38	35,85%														
Németdiószeg	447					120	26,85%	231	51,68%	96	21,48%														
Papkörmőd	239	239	100%																						
Páld	290	148	51,03%	142	48,97%																				
Pénteksúr	98	68	69,39%							30	30,61%														
Pusztafödemes	881	119	13,50%	321	36,44%			166	18,84%					48	5,49%			227	25,77%						
Réte	612					198	32,35%			243	39,71%									171	27,94%				
Szenckirályfa	545	176	32,29%	193	35,41%			110	20,18%															66	12,11%
Szered	2551	106	4,16%	483	18,93%	174	6,82%	744	29,17%			259	10,15%			394	15,44%			116	4,55%	156	6,12%	169	6,62%
Taksony	996					670	67,27%			326	32,73%														
Tallós	923	57	6,18%			362	39,22%	381	41,28%	123	13,33%														
Vága	1040					486	46,73%	554	53,27%																
Vezekény	506					306	60,47%	200	39,53%																
Vízkelet	565					375	66,37%							190	33,63%										
Zonc	141					49	34,75%			92	65,25%														
Összesítve	28 398	2632	9,27%	2109	7,43%	8504	29,95%	7840	27,06%	3982	14,02%	434	1,53%	877	3,09%	919	3,24%	289	1,02%	376	1,32%	201	0,71%	235	0,83%

Ábrahám: Agrárpárt (Milan Hodža) – 1922, Hlinka Szlovák Néppártja (HSLŠ) – 1919;

Alsószeli: Agrárpárt – 1923, Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) – 1921, Országos Keresztényszocialista Párt – 1921, Magyar Nemzeti Párt (MNP) – 1922;

Vágszerdahely: Agrárpárt – 1930, HSLŠ – 1922, Csehszlovák Néppárt (CSNP) – 1931, Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt (CSSZDMP) – 1920, Csehszlovák Nemzeti Demokrácia (CSND) – 1928, CSKP – 1923;

Barakony: Agrárpárt – 1929;

Boldogfa: Agrárpárt – 1931, OKP – 1923;

Dunasáp: Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt (CSNSZP) – 1925, Agrárpárt – 1922, Národná obec fašistická – 1935;

Dunaújfalú: Agrárpárt – 1922, OKP – 1933, MNP – 1927;

Duna-Torony: MNP – 1929, OKP – 1929;

Feketenyék: OKP – 1931, CSKP – 1931, Agrárpárt – 1935;

Felsőszeli: Agrárpárt – 1932, MNP – 1929, CSKP – 1921;

Galánta: CSSZDMP – 1922, CSNSZP – 1926, CSNP – 1926, OKP – 1920, CSKP – 1921;

Gány: Agrárpárt – 1928, HSLŠ – 1923, CSNP – 1928, CSKP – 1920;

Geszt: Agrárpárt – 1920, HSLŠ – 1920;

Hegy: CSKP – 1924, Agrárpárt – 1926;

Hegysúr: Agrárpárt – 1929, OKP – 1926, MNP – 1926, Národná obec fašistická – 1935;

Hidaskürt: OKP – 1921, MNP – 1931, CSKP – 1921;

Hodí: Agrárpárt – 1923, HSLŠ – a megalakulás évére nincs adat;

Királyrév: Agrárpárt – 1926, OKP – 1923, MNP – 1923;

Kismácséd: Agrárpárt – 1923, OKP – 1923, CSKP – 1923;

Magyarbél: Agrárpárt – 1926, CSND – 1931, CSKP – 1927, CSSZDMP – 1931, OKP – 1926, MNP – 1926, Národná obec fašistická – 1935;

Magyardiószeg: OKP – 1920, MNP – 1920, Agrárpárt – 1931, CSKP – 1921;

Nádszeg: Agrárpárt – 1923, OKP – 1923, MNP – 1923, Magyar Nemzeti Munkáspárt – 1931, CSKP – 1931;

Nagyborsa: Agrárpárt – 1923, CSND – 1930;

Nagyfödemes: CSKP – 1928, OKP – 1920;

Nagyácséd: Agrárpárt – 1927, CSKP – 1929, OKP – 1920, MNP – 1929;

Nemeskajal: Agrárpárt – 1923, CSKP – 1921, OKP – 1920, MNP – 1929;

Nemeskosút: CSKP – 1924, OKP – 1920;

Németbél: Agrárpárt – 1922, MNP – 1930;

Németdiószeg: CSSZDMP – 1931, MNP – 1925, CSKP – 1921;

Páld: Agrárpárt – 1921, HSLŠ – 1919;

Pusztafödemes: Agrárpárt – 1919, CSND – 1924, HSLŠ – 1919, CSNSZP – 1934;

Szenc: Agrárpárt – 1921, HSLŠ – 1932, CSND – 1919, Iparospárt – 1931, Zsidópárt – 1921, CSSZDMP – 1932, OKP – 1920, MNP – 1929, CSKP – 1921;

Štefánikovo: Agrárpárt – 1924;
 Taksony: CSSZDMP – 1930, OKP – 1921, MNP – 1924;
 Tallós: Agrárpárt – 1924, MNP – 1919, OKP – 1919, CSKP – 1921;
 Tósnýarasd: Agrárpárt – 1923, CSKP – 1922, OKP – 1920, MNP – 1928;
 Vága: Agrárpárt – 1929, OKP – 1920, CSKP – 1923;
 Vezekény: CSKP – 1921, OKP – 1928, MNP – 1919;
 Vízkelet: CSKP – 1924, OKP – 1920;
 Zonc: OKP – 1924.

A Vágsellyei járásban az egyes politikai pártok pártalapszervezetei a következő községekben működtek (részletes kimutatás hiányában az 1923-as adatokat tüntetem fel.⁸

1. Csehszlovák Néppárt: Sopornya, Sempte;
2. Agrárpárt: Vágvecse, Sopornya, Vágtornóc, Mocsonok;
3. Zsidópárt: Vágsellye, Vágtornóc, Sopornya;
4. Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt (1925-től Magyar Nemzeti Párt): Deáki, Pered, Zsigárd, Vágfarkasd, Vágkirályfa, Vágsellye;
5. Hlinka Szlovák Néppártja: Vágsellye;
6. Országos Keresztényszocialista Párt: Pered, Vágtornóc, Vágsellye, Zsigárd;
7. Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt: Vágsellye, Vágkirályfa, Vágvecse, Vágfarkasd, Deáki, Sopornya, Vágtornóc, Magyarsók, Szelőce,
8. Csehszlovákia Kommunista Pártja: Vágtornóc, Mocsonok, Vágvecse, Deáki, Zsigárd;
9. Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt: Köpösd.

Csehszlovákia történetében az első parlamenti választások 1920-ban zajlottak. Április 18-án tartották a képviselőházi választásokat, a szenátusi választásokat pedig egy héttel később, április 25-én.

1. táblázat. Képviselőházi választások eredményei a Mátyusföldön (1920)

Politikai járás	Szociáldemokraták	Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt (1925-től Magyar Nemzeti Párt)	Országos Keresztényszocialista Párt	Egyéb pártok
Galántai járás	59,24%	7,71%	20,37%	12,68%
Vágsellyei járás	46,95%	17,11%	15,74%	20,20%

A választások győztesei a Mátyusföldön csakúgy, mint szlovákiai viszonylatban, a szociáldemokraták lettek (Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt + Magyar és Német Szociáldemokrata Párt). Az általános és titkos választójog bevezetése Csehszlovákiában azt eredményezte, hogy a politikai élet a baloldali pártok irányában tolódott el. A két magyar párt (OKP és a kisgazdapárt) is jól szerepelt a választásokon: a Galántai járásban együttesen a szavazatok 28,08 százalékát szereztek meg, míg a Vágsellyeiben a szavazatok 32,85 százalékát kapták.⁹

— No, magyar kóma, mész-e majd arra a Lelley-Szappanos-féle posztornyí gyűlésre? legyen osztogatják a vasuti jegyet.
 — Nem kedvelem az édességet. A mézesmadzag-nál mégis csak jobb az én szegényes szalonnám.

52. Politikai karikatúra

Szlovákiában 1923. január 1-jén életbe léptették a még 1920-ban elhatározott közigazgatási reformot, amelynek révén a volt történelmi megyék helyén létrejöttek a nagymegyéek. Szlovákia területét hat nagymegyére osztották, melyeknek a határait úgy vonták meg, hogy a szlovákiai magyarság mindegyikben kisebbségbe került. Ezután került sor 1923 őszén az első szlovákiai községi, járási és megyei választásokra. Ezeken a választásokon vett részt először az 1923 elején alakult Köztársasági Magyar Földműves Párt (Csánki-párt), amely a Milan Hodža vezette Agrárpárt kezdeményezésére jött létre a két legnagyobb magyar párt Csehszlovákiával szembeni intoleráns politikájának ellensúlyozására.

3. táblázat. Megyei választások eredményei a Mátjusföldön (1923)¹¹

Politikai járás	OKP	MNP	CSKP	Autonomista szlov. pártok	Centralista pártok	Egyéb pártok
Galántai járás	34,45%	11,82%	21,96%	9,77%	7,57%	14,43%
Vágsellyei járás	25,36%	22,35%	20,73%	12,97%	11,54%	7,05%

A választási eredményekből kitűnik, hogy a magyarlakta falvakban összességében a két legerősebb magyar párt dominált. A szlovák falvakban az autonomista szlovák pártok előretörése figyelhető meg. A baloldalon nagymérvű változás állt be: az 1920-as parlamenti választásokon győztesként kikerült szociáldemokraták látványos visszaesést könyvelhettek el, helyüket az 1921-ben megalakult kommunista párt foglalta el, amely 20 százalék körüli eredménnyel a harmadik legerősebb párt lett a magyar és a szlovák falvakban egyaránt.

Az 1920-as parlamenti választásokat követően 1925-ben tartottak újból parlamenti választásokat. Ezeken új politikai erőként megjelent a Nyugat-szlovenszkoí

Keresztényszocialista Párt, melyet az OKP volt elnöke, Lelley Jenő alapított, amikor 1925 elején ő és csoportja kivált az OKP-ból. A párt a magyarországi anyagi támogatás hiányában gyengén szerepelt az 1925-ös parlamenti választásokon.

4. táblázat. Képviselőházi választások eredményei a Mátyusföldön (1925)¹²

Politikai járás	OKP	MNP	CSKP	Centralista pártok	Autonomista szlov. pártok	Egyéb
Galántai járás	20,38%	13,24%	27,85%	13,86%	11,38%	13,29%
Vágsellyei járás	14,38%	17,70%	27,53%	13,05%	16,59%	10,75%

Az 1923-as községi választásokhoz viszonyítva az 1925-ös parlamenti választások a két magyar ellenzéki párt részleges visszaesését jelentették, míg a kommunista párt támogatottsága kismértékű erősödést mutatott.

A következő községi választásokat 1927-ben tartották.

Magyar testvéreink!

A képviselő- és szenátorválasztások november 15-én lesznek. Veleink drab és veink sajnálódó magyar testvéreink, kik jobb jövőt akartok, minden vallási és társadalmi különbséget tegyetek félre, hogy igaz ügyötök diadalra vihessték!

Néki, fértek! Mindnyájunk jövője, nemzetünk és gyermekeink sorsa függ attól, hogy melyik pártra szavaztok!

Hat év keserű tanulsága bizonyítja, hogy a mostani kormányzati rendszer és az összes kormánytámogató pártok a magyarság gazdasági és kulturális megsemmisítésére törekednek.

Hogy a magyarság erejét megsokszorozzuk, összejogtunk a három or félmillió német néppel, azzal állásfoglalást veszünk, amivel olyan erőt biztosítunk az új élő magyarságunk, melyet egy másik párt sem hat féltarthat. Így öt millió embert állítunk ügyünk mellett választásnapra!

Látunk nevet:
„A gazdák szövetsége, a német iparospárt, a szlovénzshói németek és magyarok nemzeti politikai párta.”

Képviselőjelöltek:

<ol style="list-style-type: none"> 1. Fűszér Károlyi kigazda, Komárom 2. Hóhó János dr. orvos, Érsekújvár 3. Ill. Kocsonya Gyula iparos, Komárom 4. Hóhó Révész János kigazda, Garamszőlőgyörgy 5. Székely János dr. agrár, Ipolytörzs 	<ol style="list-style-type: none"> 6. Boig Árpád kigazda, Győrújváros 7. Földy Ernő kigazda, Ácsberek 8. Marcsa János kigazda, Komárom 9. Györfi Dénes kigazda, Németváros 10. Jandly-Döbörntal S. ny. tanácsbíró, Galánta 11. Pásztor Béla kigazda, Újváros
---	--

Szenátorjelöltek:

Türkölly János dr. Ruzsakovát, — **Richter János** (k. pártból), Ipolytörzs, — **Angermayer Richard** Pécset, — **Koskó Béla** agrár, Léva, — **Oros János** kigazda, Szeben, — **Méhes Rudolf** dr. kigazda, Arad-Varos, — **Frankovszky István** kispáros, Nassa, — **Kurucz Ferenc** kigazda, Érsekújvár, — **Furuglós István** kigazda, Zircbelsővár.

Mindannyian, kik magyarságunk érteke megozókat, határozatokat! Ha sorozatok jobbrafordulását ki akarjátok kimenteni, öjjetek veink, erősítsétek kezünket!

Földművelői magyarok! Ha nem akarjátok, hogy a véres verej-sékekkel ömlődt magyar földet legyőzéstik és kolonizáltak uralkodjanak, szavazatok veink, mert csak a magyar német összefügés lesz képes kivernkedni, hogy magyar lakta vidékes csak magyaroknak adjanak földet! Ne adja senki el a földet! Senki se adja el nemzete jövőjét! El feleltünk és ifjúk fog a magyarok léte!

Országos Magyar Kigazda, Földműves és Kispáros Párt. — Magyar Nemzeti Párt. — Német Gazdák Szövetsége. — Német Iparospárt. — Szepesi Német Párt. — Független Munkáspárt

53. Választási szórólapon 1925-ből

A soron következő parlamenti választásokat 1929-ben tartották. A választások előtt az OKP és az MNP vezetői együttműködési szerződést írtak alá, amelynek értelmében a két párt jelöltjei közös jelöltlistán indultak a választásokon. Az együttműködésbe bevonták a Szepesi Német Pártot is.

6. táblázat. Parlamenti választások eredménye a Mátyásföldön (1929)¹⁴

Politikai járás	OKP és MNP	CSKP	centralista pártok	autonomista szlovák pártok	egyéb
Galántai járás	41,97%	23,52%	18,21%	8,46%	7,84%
Vágsellyei járás	40,64%	21,53%	20,96%	11,19%	5,68%

A választási együttműködésnek köszönhetően a két ellenzéki magyar párt együttvéve több szavazatot szerzett, mint az 1925-ös parlamenti választásokon. A szlováklakta településeken a szlovák autonomista pártok domináltak. Az 1925-ös választásokhoz viszonyítva a kommunista párt visszaesést könyvelhetett el.

1931-ben újra községi választásokat tartottak Szlovákiában. A községi választások kimenetelét erősen befolyásolta az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság és a mezőgazdasági termelés visszaesése, melynek következtében erősen radikalizálódtak a baloldali pártok, ezen belül is a kommunista párt. A kommunista párt sztrájkokat, tömegtüntetéseket szervezett. Az egyik legvéresebb hatóságilag betiltott tömegtüntetésre éppen a Galántai járás egyik községében, Nemeskosúton került sor 1931. május 25-én, amikor is a csendőrök a köveket dobáló tömegbe lőttek, melynek során két ember meghalt, öten pedig súlyosan megsebesültek. A választások a kommunista párt előretörését hozták, különösen a magyarlakta vidékeken. A Galántai járásban a kommunisták kapták a legtöbb szavazatot (6972), a szavazatok 35 százalékát.¹⁵ A kommunista jelöltek a Vágsellyei járás falvaiban is több mandátumhoz jutottak, mint az 1927-es községi választásokon. A két ellenzéki magyar párt a választásokon visszaesett 1927-hez képest.

54. Politikai nagygyűlés Vágsellyén 1931-ben

A két magyar ellenzéki pártban az 1931-es, a korábbihoz viszonyított gyöngébb szereplést követően személycserékre került sor a pártvezetésben. 1932 augusztusában Szüllő Géza lemondott az OKP pártelnöki tiszteréről. Helyébe az OKP elnökségének 1932. december 14-én Ótátrafüreden megtartott ülésén gróf Esterházy Jánost választották a párt elnökévé. Az MNP-ben 1933-ban Szent-Ivány József helyébe ügyvezető elnökké Jaross Andort választották.

Hitler 1933-as németországi hatalomra jutását és Magyarországon a Gömbös-kormány radikális jobboldali politikáját követően már 1932-től mindkét ellenzéki magyar pártban felerősödtek a két párt egyesülését és a Szudétanémet Párttal való együttműködést előirányzó tendenciák. Habár a tárgyalások már 1932-től folytak, az 1935-ös parlamenti választásokig nem sikerült egyesíteni a két magyar pártot a pártok vezetőinek politikai ambíciói miatt. Nem sikerült megegyezni az egyesült párt elnökének és alelnökeinek a személyében. A párt-egyesítésre csak 1936-ban került sor.

Időközben még megtartották az első Csehszlovák Köztársaság történetében az utolsó parlamenti választásokat 1935-ben. A két magyar párt a Szepesi Német Párttal karöltve közös jelöltlistát állított.

7. táblázat. Parlamenti választások eredménye a Mátjusföldön (1935)¹⁶

Politikai járás	OKP és MNP	CSKP	centralista pártok	autonomista szlovák pártok	egyéb
Galántai járás	38,21%	27,19%	20,43%	8,37%	5,80%
Vágsellyei járás	36,52%	24,02%	18,97%	10,23%	10,26%

A két magyar párt hivatalos egyesülésére az 1936. június 21-én Érsekújvárott megtartott tanácskozáson került sor. A párt az Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt (röviden: Egyesült Magyar Párt) nevet vette fel. Az egyesült párt elnöke Jaross Andor, ügyvezető elnöke gróf Esterházy János lett.

A pártegyesítés után az Egyesült Magyar Párt nyíltabb nemzeti politikát kezdett folytatni, mely 1938-ban a sikertelen belpolitikai megegyezéseket követően a szlovákiai magyarság nemzeti önrendelkezésének hangoztatásához vezetett. Az 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntés értelmében Dél-Szlovákia nagy része visszakerült Magyarországhoz. A Mátjusföld tekintetében a Galántai és a Vágsellyei járás nagy részét visszacsatolták Magyarországhoz, csupán Szered környéke és a Vágsellyei járásból a Vágsellyétől északra fekvő falvak maradtak Szlovákia kebelében. Az első bécsi döntést követően az Egyesült Magyar Párt feloszlott, a visszacsatolt területeken 1940-ben egyesült a Magyar Élet Pártjával, az 1939. március 14-től önálló Szlovákiában pedig Szlovenszkoí Magyar Párt néven működött tovább.

Jegyzetek

- 1 Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Dunaszerdahely, 2002, 21.
- 2 Angyal: i. m. 23–25.

- 3 *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*. Ročník 1920, čís. 121/1920 és 123/1920.
- 4 Lipták, Lubomír: *Politické strany na Slovensku*. Bratislava, 1992, 150–151.
- 5 Lipták: i. m. 158–159.
- 6 Lipták: i. m. 168–170.
- 7 ŠA B PŠ: Okresný úrad v Galante (a továbbiakban: OÚ GA): Evidencia politických organizácií, 1935; 4. doboz, leltári szám 26.
- 8 ŠA B PŠ: Okresný úrad v Šali (a továbbiakban: OÚ ŠA): Evidencia politických strán v okrese Šaľa podľa jednotlivých obcí v roku 1923, 1923; 1. doboz, 100/1923/prez.
- 9 Angyal: i. m. 60.
- 10 Štátny archív v Bratislave (a továbbiakban: ŠA BA); Župa bratislavská II (a továbbiakban: ŽB II): administratívne spisy, rok 1927, Skupina: 239-volby, leltári szám: 239d-obecné voľby. – ŠA B PŠ: OÚ Š: administratívne spisy, IV/volby.
- 11 Angyal: i. m. 105.
- 12 Angyal: i. m. 129
- 13 ŠA B: ŽB II: Administratívne spisy, rok 1927, skupina: 239-volby, leltári szám: 239d. – ŠA BA-PŠA: OÚ ŠA: administratívne spisy: skupina IV-volby, 157. Dobox, leltári szám 584/1928/adm.
- 14 Angyal: i. m. 167.
- 15 Angyal: i. m. 176.
- 16 Angyal: i. m. 196.

A mátyusföldi céhek

Mátyusföld lakói a középkorban főleg mezőgazdasági termeléssel foglalkoztak. A lakosság egy része emellett a mindennapi élet számára elengedhetetlen eszközöket, szerszámokat és használati cikkeket is készített. Termékeiket a kora középkorban főleg az egyes közösségeken belül értékesítették. A kézművesség fejlődéséhez, valamint az árucseré elmélyítéséhez elsősorban a vásárok járultak hozzá. A vásártartás azonban csak bizonyos településeken volt elterjedve és intézményesítve. Annak ellenére, hogy a mátyusföldi települések vásártartását engedélyező királyi vagy földesúri oklevelek csak a 16–18. századból ismeretek, leszögezhetjük, hogy több településen bizonyíthatóan tartottak vásárokat már Mohács előtt. Némely források Szenc, Vágsellye, Vágszerdahely vásárait utaló adatokat tartalmaznak már a 14–16. századból. A vásártartási kiváltságlevelek hiányát feltehetően az okozza, hogy egyetlen település középkori levéltára sem maradt fenn. Elképzelhető emellett azonban az is, hogy a vásárok tartása ekkor még szokásjogon alapult. Annak ellenére, hogy vásártartási kiváltságleveleket a 17. századig nem ismerünk, több település rendelkezett más mezővárosi kiváltsággal. Ezek a bírói hatáskörre, vámmentességre és a jobbágykötelességek alól való pénzbeli kiváltás jogára vonatkoztak. Sempte (vele együtt Szered is) Zsigmond királytól már 1421-ben vámmentességre vonatkozó kiváltságot nyert.¹ Vágsellye és vele együtt Pered és Vágkirályfa 1522-ben (de nem kizárt, hogy már 1516-ban) széles körű bírói hatásköröket nyert földesurától,² ugyanakkor pedig a jobbágykötelezettségek alól is egy összegben kiválthatták magukat a települések lakói. 1523-ban Szenc, Sempte (Szered), Felsőszeli lakói nyertek vámmentességet. Az eddig említett települések még a mohácsi vész előtt így mezővárosi rangot kaptak, az oklevelekben mint oppidumok, mezővárosok szerepelnek. Egy 15. század végi Pozsony megyei összeírásban még egy mátyusföldi település, Kürt van mezővárosi ranggal jegyezve.

A mohácsi csata után már több település nyert kiváltságokat. Vágsellye számára 1536-ban I. Ferdinánd adott királyi kiváltságlevelet. Ebben ugyanazon jogokat kapta a mezőváros, mint az 1522-es oklevélben. Míg azonban az 1522-es oklevél a környező települések nevét is feltünteti, az 1536-os már Vágsellyét részesíti előnyben.³ Ennek ellenére leszögezhetjük, hogy az első kiváltságlevelek, amelyeket Mátyusföld települései kaptak, jobbra nemcsak egy településre, hanem egy bizonyos uradalom településeire vonatkoznak.

A 16. század második felében, 1582-ben Diószeg kapott királyi kiváltságlevelet. Ez vásártartást engedélyezett, és ettől kezdve egy ideig Diószeget is mint mezővárost említik az oklevelek. 1602-ben további kiváltságot kapott Diószeg

földesura, az óbudai apácák, akik ettől kezdve Diószegnél vámot szedhettek a Dudvág folyó hídjának használatáért.⁴

Galánta mezővárosi rangja a 16. században nem teljesen bizonyított. Némely forrásokban mint mezőváros (oppidum) van feltüntetve, de a 17. század első évtizedéig túlsúlyban vannak az olyan források, amelyek faluként emlegetik. Csak 1614-től mondhatjuk vitathatatlanak Galánta mezővárosi rangját. 1613–14-ben nyerte el minden bizonnyal a két vásár tartásának jogát. II. Ferdinánd király ezt erősítette meg és szélesítette ki további két vásár tartásával 1635-ben.⁵ Ez az oklevél már eredetiben fennmaradt. A négy országos vásár megtartásának időpontjai úgy voltak meghatározva, hogy minden évszakra essen egy. Az első vásárt Gergely pápa ünnepén (március 12.), a másodikat a pünkösd előtti szerdán, a harmadikat Szent István király napján (augusztus 20.), a negyediket pedig Szent Borbála napján (december 4.) tartották.

Vágsellye mezővárosi rangját 1610-ben erősítette meg az uralkodó II. Mátyás. Széles körű bírói jogait a városnak azonban később a jezsuiták közbenjárására kissé korlátozta. Vágsellyén már a középkorban tartottak vásárokat. Két vásár tartására szóló jogot a mezővárosnak Lipót császár adományozott 1692-ben. Ez minden bizonnyal a már használatban levő két vásárhoz adódott, s további két vásárra szól. A négy engedélyezett vásárt ötre azután III. Károly magyar király módosította. Farkasd a vásártartás jogát I. Ferenc uralkodótól kapta 1794-ben, ekkortól négy vásár tartására volt jogosult.

További két településnél, ez Nagyfödemes és Zsigárd, mezővárosi rangra utaló adataink vannak. Nagyfödemes még a 16. század vége előtt, feltehetően a Gelle-birtok részeként bírt mezővárosi jogokkal. Ezek hasonlóan Vágsellyéhez elsősorban a bíráskodás területén adtak jogokat a településnek. Zsigárd esetében csak egy erősen megrongált fennmaradt pecsétlenyomat utal a mezővárosi rangra, ez feltehetően a 17. század első feléből származik.

A mátyusföldi mezővárosok száma a különböző korszakokban eltérő volt. A legjelentősebbek Szered-Sempte, Vágsellye volt, ezekhez járult még Galánta és Diószeg, Vágszerdahely és a 18. században Farkasd is⁶. A mezővárosokban, amelyek Szered, Sellye esetében uradalmi központok is voltak, összpontosult leginkább a kézművesség. Itt alakultak ki a céhközpontok is.

Az első ismert céhet Vágsellyén a szabók hozták létre, céhartikulusaik 1584-ből ismertek⁷, de nem kizárt, hogy még ettől is régebbi eredetűek. A szabók száma meglepően magas volt a városban. 1600-ban 50 körül mozgott. A szabók felsőruhákat készítettek, nemcsak az egyszerű lakosoknak, hanem egyházi és katonai személyeknek is. A szabócéh jelentősége Vágsellyén és környékén a 17. században, a háborús időkben csökkent, de ekkor is önálló céhet tartottak fenn.

Vágsellyén már a 16. században több varga is élt. Ezt legjobban az bizonyítja, hogy már a 16. században volt „Vargák tere” elnevezés a városban. A vargák már 1660 előtt önálló céhet alkottak a mezővárosban. Egyszerű cipőket, bocskort, sarut, bőrcapát készítettek. Fennmaradt céhszabályzatukat 1717-ből ismerjük. A vargamesterséget az inas három évig tanulta a mester házában.

A vargáknak tilos volt lóbőrrel dolgozniuk. Aki mégis megtette, azt a céhből kizárták. A mestereknek szabad volt az állatbőröket saját házuknál kidolgozniuk.

A kabátokat, a subákat és minden, állatbőrrel bélelt ruhadarabot a szűcsök készítették. A vágssellyei szűcsök céhszabályzata 1629-ből származik, és Pázmány Péter adta ki. A céh tagja kezdetben csak az lehetett, aki a város polgára volt, később, a 18. században a céhnek a sellyei uradalmon kívüli mester is tagja lehetett, de a céhmester vagy annak helyettese mindig sellyei kellett, hogy legyen. A szűcsökön kívül nem volt szabad más mesternek bőrrel bélelnie az egyes ruhadarabokat, még a kesztyűket és süvegeket sem. Tiltva volt ez a szabóknak is.

55. A vágssellyei szűcsök céhszabályzata 1629-ből

A mindennapi élet számára készítették termékeiket a takácsok is. Az ő munkájuk volt a szövés, vagyis a len és a kender vászonná alakítása. Nemcsak ruhakészítésre felhasználható sima vásznat és hímes szőtteseket készítettek, hanem zsáknak, ponyvának való durvább szöveteket is. A takácsok száma, hasonlóan a szabókéhoz a 16. században magasabb lehetett, mint később. A sellyei takácscéh artikulusai 1626-ból ismertek.

A legelterjedtebb kézművesek közé sorolhatjuk a csizmadiákat. A takácsokkal ellentétben ők a gazdagabb kézművesek közé tartoztak. A vágssellyei csizmadiacéh legrégebbi céhszabályzatát 1696-ból ismerjük. A csizmadiák nemcsak a bőrcsizmákat készítették, hanem sarkas papucsot is, és minden, szárral ellátott cipőt, bakancsot.

A csizmadiákhoz hasonlóan nagyon gyakori kézművesek voltak a kovácsok, a lakatgyártók, a csiszárok és a nyereggártók is. Vágssellyén és környékén már

a 17. században céhet alkottak. Közös céhük artikulusai 1611-ből származnak. Később a 19. században a közös céhbe a kovácsok, a lakatosok, a bognárok, az asztalosok és a pintérek tömörültek. E céh bejegyzései 1830-tól maradtak meg. A céhszabályzatoknak megfelelően nemcsak sellyei, hanem a szélesebb régió kézművesei is tagjai voltak, így vecsei, peredi, tornóci, szímői, nádszegi, zsigárdi, királyrévi, farkasdi, hosszúfalui, taksonyi, szelőcei, alsó- és felsőszeli, kajali, tardoskeddi, hidaskürti mesterek. 1851 után pedig az említetteken kívül udvardi, mocsonoki, aponyi, felsőlefánti, kamocsai mestereket is találunk a céh tagjai között. A vágsellyei molnárcéh számára az első ismert céhartikulusokat 1646-ban kérték ki a sellyei és királyfai molnárok. Az ő dolguk volt a hajómalmok kezelése. Vágsellyén és környékén nem a másutt megszokott állómalmok, hanem a hajómalmok voltak elterjedve. Ezeket tavasszal bocsátották a Vágra, és a tél beállta előtt partra vonták őket. A céhartikulusok pontosan megszabták nemcsak a céh belső életének szabályait, hanem a malmok elhelyezésének, felszerelésének módját is.

A felsorolt kézműveseken kívül Vágsellyén további mesterek is dolgoztak, aranyművesek, tímárok, kalaposok, fazekasok. Az utóbb megnevezettek feladata volt nemcsak a tányérok, tálak, edények készítése, hanem a fűtéshez nélkülözhetetlen cserépkályhákat is ők készítették és javították. Részt vettek a helyi kastély kályháinak készítésében is a 18. század végén. Ugyancsak említés történik sellyei pajzs- és kardkészítőkről, az ő munkájuk főleg a török háborúk idején volt fontos.

A másik jelentős uradalom, amelyiknek céheiről szólni kell, ha a mátyusföldi céheket elemezzük, a semptei uradalom céhei⁸, amely a szeredi céhekben, és az azokba tömörülő, a mátyusföld több falujában dolgozó kézműveseket is magában foglalja. Már a 15. században a semptei uradalomhoz tartozott Alsószeli, Mácséd, Kürt, Nyék, Vezekény, Ábrahám és egyéb települések. Az uradalom fokozatosan további falvakkal bővült, a 18. században már több mint 60 tartozott hozzá.

Az uradalom területén élő kézművesekről az első ismert feljegyzés a 15. századból való, amikor a semptei birtokot a Szentgyörgyi-család tagjai egymás közt felosztották. Az osztott birtok határainak leírásánál említődnek a szeredi kézművesek házai. 1423-ban már képviselve volt több mesterség, a forrás kovácsot, szabót, bognárt, tímárt, posztóművest és mészároost említ⁹. A legrégebb fennmaradt céhalapszabályzat a takácsoké, ezt Thurzó Szaniszló adta ki 1614-ben a semptei, a szeredi és a szered-újvárosi kézműveseknek. Az eredeti céhszabályzatot 1663-ban Esterházy Ferenc kibővítette. Ekkor kerültek az alapszabályzatba a vallási hovatartozásra vonatkozó szigorított előírások. Ennek értelmében csak római katolikus felekezetű mesterek lehettek a céh tagjai.

A legrégebbi céhek közé a semptei uradalomban is a vargák céhe tartozott. Céhartikulusaikat Thurzó Mihály adta ki 1631-ben, átvéve a nagyszombati céhszabályzatokat. A kezdetekkor mintegy 15 mester volt a tagja, a 19. század első felében 13 varga volt Szeredben, a század végére, néhány évvel a céhek hivatalos megszüntetése után már mintegy 50. A szeredi céhszabályzatok szolgáltak később például a galántai vargacéh tagjainak, akik 1724-ben vették át őket.

56. Rajcsányi György céhartikulusai a vág-sellyei céhek számára

57. A semptei uradalomhoz tartozó szabók céhszabályzata 1636-ból

A legmagasabb létszámú céhet a csizmadiáké alkotta. Szabályzatukat Esterházy Miklós adta ki 1644-ben ugyancsak Sempte, Szered és Szered-útváros részére. Annak ellenére, hogy alapul a kiadó számára a pozsonyi céhszabályzatok szolgáltak, azoktól nagyban különböznek. A 19. század első felében Szeredben 18 csizmadiák voltak, míg a század végén csak Szeredben 118-at tartott számon a statisztikai kimutatás.

A szabócéh artikulusai 1636-ból származnak. Hasonlóan az előbbiekhöz, Sempte, Szered és Szered-Útváros mestereinek szól. A céh tagjainak száma megalakulásakor 10-15 között mozgott. A semptei uradalomban meglehetősen későn alkottak céhet a szíjgyártók, akik hasonlóan más településekhez, itt is a pajzsgyártókkal, a nyereggyártókkal és a kopjagyártókkal alkottak céhet. A nagyszombati céhartikulusokat vették át 1713-ban. Míg az első artikulus latinul íródott, két év múlva, az Esterházy Ferenc által kiadottak már magyar nyelven készültek.

A mezőgazdasági termelés elengedhetetlen eszköze az eke volt. Ennek és más szerszámoknak a gyártása a kovács munkája volt. A kovács a legjellegzetesebb mesterségek egyike. Közös kovács-, lakatos- és bognárcéhet hoztak létre, szabályzatukat Esterházy Ferenc adta ki 1661-ben. Alapul ez alkalommal a nagyszombati, illetve a somorjai céh szabályzata szolgált, ez esetben ugyanis a nagyszombati céhszabályzat a somorjai átvételével készült. Annak az okát, hogy miért éppen ennek a csallóközi városnak a céhszabályzata képezte a nagy-

szombati és a semptei céh alapját, az általuk gyártott szekerek és kocsik jellegzetességében kell keresnünk. A somorjai szekerek, a somorjai céh termékei elsősorban a Mátyusföldön voltak használatosak. Ezek a szekerek ugyanis sík területre készültek. A szeredi céh tagjai között a 19. század első felében rétei, pusztaföldemesi, cíferi és egyéb mestereket találunk, tehát ekkor már tagjai voltak az uradalmon kívüliek is.

A mindennapi élet elengedhetetlen kellékeit gyártották a fazekasok is. Nemcsak edények készítésével foglalkoztak, az ő feladatuk volt a kályhák készítése is. A semptei uradalom fazekascéhe számára Esterházy Ferenc adott ki céhartikulusokat. Ezúttal csak a semptei és a szeredi mesterek számára. Az artikulusok alapjául a pápai mesterek artikulusai szolgáltak.

A ruházat elengedhetetlen kellékeit készítették a gombkötők. A szeredi mesterek céhszabályzatukat Nagyszombatból vették át. A szücsök hasonlóan Nagyszombatból kérték ki a céhszabályzatot.

58. A szeredi kovács-, lakatos-, asztalos- és kerékgyártó céhlevele

A mészárosok a semptei uradalom legmódosabb és egyik legjelentősebb kézművesei voltak. Céhszabályzatukat Lipót császár 1702-ben adta ki Esterházy József közbenjárására. A céhszabályzat kikötötte, hogy csak saját házzal rendelkező legényből lehet mészárosmester. A mészárosmesterek főleg marhahúst árultak, de halat és más húst is.

A mátyusföld legelterjedtebb kézművesei közé tartoztak a molnárok. A Vág menti molnárok számára III. Károly király adott ki céhartikulusokat 1728-ban. 1729-ben Esterházy József parancsba adta tisztviselőinek, hogy felügyeljenek a szabályzat betartására. A Vág menti, vagyis a szeredi, a semptei molnárokon kívül ide tartoztak a vágszerdahelyiek is, akik önálló céhvel rendelkeztek. Ugyancsak önálló céhük volt a jókai molnároknak is.

Külön figyelmet érdemelnek a szenci céhek, annál is inkább, mivel Szenc az 1593-as évből fennmaradt összeírás szerint a legnagyobb mátyusföldi mezőváros volt. A legrégebbi céhartikulussal rendelkező szenci céh a szabócéh volt. Szabályzatát Salm György adta ki 1584-ben a nagyszombati céhek mintájára. A másik legrégebbi céh a vargák céhe volt Szencen is. Ezek szabályzatukat Thurzó Szaniszlótól kapták 1610-ben, majd 1663-ban Esterházy Ferenc erősítette meg és bővítette ki őket. A kibővítéssel együtt a szenci céh alá rendelte a cseklészi vargacéhet is. A csizmadiacéh szabályzatát 1632-ben Thurzó Mihály adta ki, és 1622-ben Esterházy Ferenc erősítette meg. A kovácscéh 1609-ben kapott céhszabályzatokat, amelyeket 1721-ben Esterházy Ferenc erősített meg. Az asztaloscéh 1725-ben alakult Szencen, szabályzatát Hainburgból vette át. Ugyancsak e ausztriai kisváros artikulusait vették át a szenci kőművesek és kőfaragók céhük megalakításánál 1726-ban. A szenci fazekascéh alapjául a pozsonyi céhartikulusok szolgáltak. Ezeket 1713-ban kérték ki, de mivel a pozsonyi céhszabályzat német nyelven íródott, a szenci mesterek kérték földesurukat, hogy magyar nyelven adja ki nekik ezeket, mert „egy német sincsen köztük”.¹⁰

A galántai céhek alakulása feltehetően a 18. századba nyúlik vissza. A céhek meglehetősen késői szervezkedésének az okát részben a török támadások okozta sok megpróbáltatásban, valamint a város nemesi jellegében kell keresni. Az adott kiváltságokat csak a török háborúk befejeztével, a 17. század utolsó évtizedeiben tudta teljes mértékben érvényesíteni a mezőváros.

A céhek késői szervezkedése nem azt jelenti, hogy Galántán nem lettek volna kézművesek, hiszen már Mohács előtt biztosan jelen voltak a legfontosabb mesterségek. Bizonyíték erre a 15. századi forrásokban már vezetéknevként szereplő Takács és Kovács név. Galántán, hasonlóan az említett mezővárosokhoz, elsősorban azok a céhek alakultak meg, amelyek a mindennapi élet számára állították ki termékeiket. Ez abból is adódik, hogy leginkább ők igényelték a piac, valamint az egyes mesterek érdekeinek védelmét. A céh biztosította az egyenlő versenyfeltételeket, és szabályozta például a nyersanyag vásárlását. Ennek egyik példája a mészároscéh szabályzatában jelenik meg legmarkánsabban. A céh tagjai nem vásárolhattak levágni szánt állatokat a céh többi tagjának tudta nélkül. Galántán a 18. századtól csizmadia-, varga-, mészároscéh működött, majd a 19. században a különböző céhek mesterei a sorcéhbe tömörültek.

A legrégebbi galántai céhartikulus 1721-ből származik¹¹. A galántai vargák számára Esterházy Péter, Ferenc, Sándor és János adta ki, mintául a szeredi varga céh szabályzata szolgált. A céhartikulusokat nemcsak az Esterházy-család említett tagjai, hanem a galántai nemesi közösség további képviselői, Kada Ferenc, Balog János, Galgoczy Ferenc, Zorday István, Liptay János, Zidó Imre, Fekete Miklós, Lelovics György, Fekete Mihály is jóváhagyták, és ennek jeléül saját kezűleg aláírták. A mesterek évente Szent István napján a templomba 4 aranyat fizettek.

A leginkább elterjedt céhek sorában találjuk a csizmadiacéhet. Ez vonatkozik Galántára is. Az 1642-ben alakult szeredi és semptei céh szabályzatát vették át a galántai céh tagjai is. Számukra Esterházy Miklós adott ki céhartikulusokat és

alakította ki így a céh működésének feltételeit. Annak ellenére, hogy az artikulusok a pozsonyi céhszabályzatokra hivatkoznak az előszóban, nagyban különböznek a megnevezettektől. A céhszabályzatot megerősítette Esterházy Péter, Ferenc, Sándor és János is. Hasonlóan a vargacéh artikulusaihoz, ezeket is jóváhagyták a további, Galántán birtokos nemesek is, Kada Ferenc, Galgóczy Ferenc, Zadori István, Balog István, Balog Antal, Lelovics György, Kovács János, Fekete Mihály, Balog János, Farkas István, Fekete Miklós, Bonnai János, Zido Imre és Botka György. A galántai csizmadiacéh artikulusai 1723-ból ismertek. Akkor Galántán Pápai Ferenc, Oskerszky György, Tót György, Kralovicz Endre, Marsal János, Bulis János, Benehies János, Bartos Endre, Milohovsky Miklós és Forma Mátyás voltak mesterek. 1828-ban Galántán a statisztika szerint 18 csizmadia dolgozott.

58. Fazekasműhely a 17. században

A leggazdagabb mesterek közé Galántán is a mészárosok tartoztak. A szeredi céh számukra is mintául szolgált a céh megalakulásakor. Az 1702-ben Lipót császár által kiadott artikulusokat a galántai céh is átvette. A szabályzatok nemcsak a céhen belüli életet szabályozták, hanem a vásárlók érdekeit is képviselték egyben, amikor kimondták, hogy csak egészséges állat húsát lehet árusítani, és elengedhetetlen körülmény volt a hús feldolgozásánál a tisztaság betartása, valamint a hús friss állapotban való árusítása. Érdekes, hogy a 17–18. században főleg marha-

borjú-, birka-, bárány- és vadhúst, valamint halat árultak a mészárosok. A disznóhús eladása főleg a 19. században terjedt el. A húst a mészárosok csak a megye által megszabott áron kínálhatták. Ez a megszabás 1861-ig volt érvényben, amikortól a hús szabad eladása érvényesült.

Azoknak a mesterségeknek a képviselői, akik nem alakítottak céhet, más város céhébe tartoztak. Ilyenek voltak a kőművesek és kőfaragók, akik a nagyszombati céh tagjai voltak. A céhekről szóló szakirodalom említést tesz a galántai pipakészítőkről. Feltehetően ők is azok közé a mesterek közé tartoztak, akik más városban tömörültek céhbe.

A 19. század Galántán is sok változást hozott a céhek életében. Az állam gazdasági területet is igyekezett mindinkább szabályozni. Hatóságilag töröltek el olyan céhrendeleteket, amelyek akadályozták a kézművesek nagyobb számú képzését, működését. Galántán 1815-ben közös asztalos-, kádár-, kovács- és szabócéhet hoztak létre. 1828-ban a mezővárosban 53 kézműves lakott, 15 csizmadia, négy takács, négy varga, négy szabó, négy mészáros, négy kőműves, két ács, két kádár, két fűrészmester, kovács, szappanfőző, szíjgyártó, ruhafestő, kerékgyártó, asztalos, puskaműves, pipakészítő, üveggyártó, kötélverő, könyvkötő és borbély. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után a cé-

hek életében is alapvető fordulat történt. Mivel akadályai lettek a gyorsabb gazdasági fejlődésnek és a gazdasági versenynek, feloszlatták őket, s helyükre az ipartársaságok léptek. Galántán az utolsó céhes kézművesekre vonatkozó statisztikai adat 1864-ből ismert. A mezővárosban két pék, borbély, könyvkötő, hét csizmadia, két mészáros, aranyműves, nyeregkészítő, lakatos, kovács, három szabó, négy cipész, két szappanfőző, két asztalos, kerékgyártó és takács élt.

A mátyusföldi kézművesség fejlődése szorosan összefügg a régió fejlődésével, változásaival. Egyik jellemzője, hogy a céhek nemcsak egy mezővároshoz kötődtek, hanem gyakran egy egész uradalom településeinek kézműveseit fogták egybe. A jellegzetes mesterségek a mindennapi élettel függtek össze, nem volt jellemző az ún. luxuscéhek kialakulása. Jellegzetes céh, amely már nemcsak uradalmi szinten, hanem az egyes folyók mentén fogta össze a kézműveseket, a molnárcéh volt. Így a Vág menti, a Duna menti molnárok alkottak céhet. A céhek fejlődése a 19. századtól már visszaesett, ez amiatt volt, hogy fokozatosan tért hódított a gyári termelés, ami bizonyos esetekben kiszorította a nem versenyképes céheket. A céhek hatósági feloszlására 1872-ben került sor.

Jegyzetek

- 1 Magyar Országos Levéltár – Budapest, P–199, Capsa, Nr. 23.
- 2 Novák Veronika: Vágsellye az első írásos említéstől 1526-ig. In: *Vágsellye 1002–2002*, 2002, 23–24.
- 3 Magyar Országos Levéltár, Királyi könyvek CD I.
- 4 Magyar Országos Levéltár, Óbudai klarisszák.
- 5 Sedlák, František: Galanta v rokoch 1526–1848. In: *Galanta*, 1987, 25–37.
- 6 Novák Veronika: Farkasd mezővárosi rangra emelése. In: *Farkasd*, 2002, 42–44.
- 7 A vágsellyei céhekre vonatkozó adatokat lásd Novák Veronika: Céhek, kézművesek. In: *Vágsellye 1002–2002*. 64–73.
- 8 A semptei uradalom céheit aprólékosan lásd: Novák Veronika: Cechy. In: *Sered'*, 2002, 227–252.
- 9 Sedlák, Vincent: Sered' v stredoveku. In: *Sered'*, 2002, 44.
- 10 Szenczi céhek. In: *Történelmi Tár*, 1895.
- 11 A galántai céhekről, lásd Novák Veronika: Galántai céhek. (Kézirat.)

A mezőgazdaság, a szövetkezeti mozgalom és a kereskedelem alakulása a Mátyusföldön 1848–1945 között

A régió gazdasági fejlődésének elemzése, s benne a mezőgazdaság, a szövetkezeti mozgalom és a kereskedelem alakulása feltételezi az egyetemes magyar gazdasági rendszer, bizonyos mértékig az európai átalakulások analógiáját.

Ez azt is jelentheti, hogy a mezőgazdasági termelés egyrészt az emberiség léte, megmaradása, másrészt az emberiség gazdasági fejlődése: az ipar, a kereskedelem, a szövetkezetesítés elkülönülése, a mezőgazdaságból való kiválásuk szempontjából érdemesül az elmélkedésre. A mezőgazdaság több, előbb felsorolt gazdasági és termelési irányzat bölcsője lett. Az a folyamat is ide sorolandó, ahogyan a feudalizmus önellátó, naturalista rendszerében és szakaszában a nagybirtokon kumulálódott az ipar és a mezőgazdaság üzemszervezeti egysége: *„a naturális gazdálkodás kialakítja a maga jobbágy kézműveseit, hogy a későbbiek folyamán a városok kialakulásával létrejőjenek a céhek és a gildek mint a kézművesek és a kereskedők érdekvédelmi társulásai.”*¹

A magyarországi és általában a közép- és kelet-európai feudalizmus a harminceves háború befejezése után *„másodvirágzását élte”*. Míg nyugaton a németalföldi forradalom vagy az angliai bekerítések a polgárosodás szolgálatába állították a mezőgazdasági termelést, Európa középső és keleti régióiban csak a 19. század második felében – az 1848-as forradalmi mozgalmaknak is köszönhetően – vagy csak közvetlenül a 20. század első évtizedeiben fejeződött be a gazdasági viszonyok nyugat-európai szintű transzformálása. Beindult a polgárosodás.²

Az angol mezőgazdaság az ipari forradalmat követő időkben a termelés folyamatából kiiktatta a parlagot, a talajváltó, a kettes- és hármasetésforgó-rendszerről áttért a váltógazdálkodásra. Az őszi-tavaszi kultúrákat kapás és kaszás növényekre (főleg kenyérgabonára), takarmánynövényekre váltotta, hiszen az utóbbira a téli állattartásra berendezkedett állattenyészetnek óriási szüksége volt. A jobbágy társadalmi helyzetét értékelve megállapíthatjuk, hogy az nem a hűbérúr tulajdona, hiszen saját gazdasággal és munkaeszközökkel rendelkezett. Az általa művelt mezőgazdasági terület az, ami a földesúré volt. A mezőgazdasági termelés színvonala közvetlenül az 1848-as forradalmak után nem közelítette meg a nyugat-európai országokét. *„Az uradalmak és a legjobb módú birtokosok is csak faekékkel szántottak, akárcsak a legszegényebb földművelők. Kivétel volt ezeknél a vasborona vagy a fogas. Igavonó ereje alig volt a nagy-*

birtokosoknak, mivel rendelkezvén a jobbágyokkal, a gazdaság körül minden munkát velük végeztettek... A mezőgazdasági termelők fő elve az volt, hogy pénzt nem szabad kiadni semmiért, amit mellőzni lehet.¹³

A jobbágy a hűbéri viszonyok megszűntéig munkaideje nagy részét munkaeszközeivel, igavonó állataival az uradalmi birtokon töltötte. Az általa művelt, de hűbérura birtokában lévő mezőgazdasági földterületért egészen a hűbéri társadalom megszűntéig úrdolga vagy robot formájában ledolgozta a fizetendő járadékot; természetben, dézsmát fizetve tudta le a kötelező járadékot, s végül, ami egyúttal a kapitalista termelési viszonyok kezdetét is jelentette, pénzbeli járadékot fizetett földesúrnak.

60. Szántó jobbágy

A 19. század végi úrbéri rendezések: az örökváltság jogilag és pénzügyi vonatkozásban is rendezte az ősbirtokosok (nemesség), a jobbágyok (megművelő birtokosok) és az állam kapcsolatát, a birtokviszonyokat. A szerződések megkötése után a mezőgazdasági földterület a megművelő birtokos tulajdonába került.

Magyarországon a 19. században indult be az ún. magyar agrárreform, mégpedig „felülről” oly módon, hogy a kezdeményezői (Károlyi Sándor gróf) és programadói, kivitelezői (Darányi Ignác miniszter) ismerték az európai megoldásokat, amelyeket a helyi magyar viszonyok és érdekek figyelembevételével igyekeztek meghonosítani, a hazai valóságba ültetni.

A késedelemhez az is hozzájárult, hogy Magyarországon később következett be a mezőgazdasági termelés intézményesítése: csak 1889. június 16-án kezdte meg működését az első önálló földművelésügyi minisztérium. Eddig az ideig hol az ipari, hol a kereskedelmi vagy a közlekedési tárca keretén belül oldogat-

ták a mezőgazdaság problémáit. Így csak a századvégen szerveződhetek meg a gazdálkodást támogató szakmai és regionális intézmények Magyarországon.⁴

Természetesen az előző évszázadban is történtek szakmai, politikai lépések az agrokultúra színvonalát emelendő.⁵ A mezőgazdaság, s benne a paraszt(jobbágy)-nép helyzetének a nagypolitika általi, társadalmi indíttatású változásai a 18. század végén, a 19. század elején, közvetlenül a francia forradalmat követő évtizedekben kapnak nyilvánosságot. A magyar nemesség haladó rétege az 1832–36-os országgyűlésen felvetette és megfogalmazta az ún. örökváltság elvét: a parasztok (jobbágyok) a földesúrral egyezkedve örökre – pénzért – megváltják szolgálataikat és telkeiket. A magyar mezőgazdaság felemelkedését szorgalmazó nemesség a politika eszközein kívül legiszlatív eszközökkel is támogatta a birtokviszonyok átalakulását. A magyar mezőgazdaság európai szintű felzárkóztatása három jogi eseményhez kötődött. Az 1840:7. tc. engedélyezte a jobbágyterhek örökös megváltását Magyarországon, az uralkodó 1848. április 11-én szentesítette a magyar országgyűlés által március 18-án elfogadott törvényt, amely állami kárpótlással megszüntette az úrbéres szolgáltatásokat, és az 1853. március 2-án kiadott úrbéri pátens, mely kimondta a földesúri járandóságok és kötelezettségek megszűnését, és rendelkezett a földesurak kárpótlásáról.⁶

Az utóbbinak az előzménye az volt, hogy az 1851. évi december 31-i szilveszteri legfőbb császári leirat az 1849. március 4-ei oktrojált alkotmányt hatályon kívül helyezte, megerősítve ugyanakkor két fontos elemét: a törvény előtti egyenlőséget és a hűbéri viszonyok felszámolását. A rendelet értelmében egyedüli problémát az ún. maradványföldek (a 18. századi úrbéri összeíráskor paraszti kézen lévő, de az úrbéri állományhoz nem tartozó földterületek) okoztak. Magyarországon ez összesen 1,4 millió katasztrális hold volt, s ezek megvásárlásának terhét a pátens a parasztságra hárította.⁷

Az áprilisi jobbágyfelszabadítás az agrárviszonyok gazdasági-társadalmi változását jelentette, de nem a végső megoldását, mert a mézarszéktartás, a borkimérés monopóliuma a nemesség kezében maradt, s a szőlőhegyek parasztságának továbbra is fizetnie kellett a tizedet.⁸ Az állami kárpótlás kérdését az 1853-as törvény rendezte kötvények, előlegek stb. formájában.⁹ A kárpótlás Magyarországon egy telek után 300-700 forint, Erdélyben 1 hold után 22-35 forint. A köztelherviselés általános lett és a nemesi föld kiváltsága megszűnt.

Újfajta technikai eljárások honosodtak meg Magyarországon (vetés, cséplés), vagy új állatfajták tenyésztése (a pirostarka szarvasmarha). Az állam támogatásával kísérleti gazdaságok jöttek létre, szakosodott a kertgazdálkodás (makói hagyma, szegedi és kalocsai paprika), s végül elmondhatjuk: „kitermelődött” a magyar elitértelmiség a mezőgazdaságban is.

Természetesen megváltozott a parasztság szociális rendeződése is. Új jelenség a mezőgazdasági bérmunka. A bérmunkás – Európában megközelítően a 15. században jelenik meg – olyan bérrel fizetett állandó mezőgazdasági munkás, aki legalább egy esztendőre szegődött munkaadójához. A zsellérekből (a kommasszáció előtt sem rendelkeztek földtulajdonnal) toborzódott következő kategória a béres mellett a cseléd. A cseléd kikötött bérért egész évre szerződött, de a férfiaknál a legtöbb esetben egész életre szóló szerződés.

Új szociális kategória a parasztpolgár, akire jellemző a vállalkozás, a termelési folyamat modernizálása, tudatos termékkiválasztás a piaci igényeknek megfelelően, s az önképzés.

A mezőgazdaság alakulása Mátyusföldön a 19. század közepétől a birodalomváltásig (1848–1918)

Most pedig rátérünk azoknak a gazdasági-társadalmi változásoknak a taglalására, amelyek az általunk elemzett korban – 1848–1918 között – Mátyusföldön átrendezték a mezőgazdaság és ezzel párhuzamosan a társadalom szociális arculatát.

Rátérve az adott témára, hadd soroljunk fel egy-két statisztikai jellegű adatot: a szántóterületek nagysága Pozsony vármegyében 47,9%-os, Nyitra vármegyében 46,6%-os, de még továbbra is két- és háromnyomásos rendszerű a mezőgazdaság, s a gazdák csak a 19. század vége felé térnek át a vetésforgó rendszerre. A két megyében első helyen a rozstermelés van (31,7%), majd az árpa (21,4%), a zab (19,4%), a búza (17,2%) és végül a kukorica (8,2%) következett.¹⁰

Elsőként az 1848–1853-as rendezési törvények realizálását tárgyaljuk: az örökváltság és a tagosítás lefolyását. Jelentőségükhöz kétség sem férhet, hiszen sikerük, eredményességük az európai felzárkózást jelentette. Az említett törvények érvényre juttatását a vizsgált régióban éppen olyan kísérőjelenségek követték, mint általában az egész ország területén. Mátyusföld legtöbb településén sikerült a település vezetése – a földet művelő jobbágy-parasztok – és a volt földesúr között az ún. barátságos egyezményt aláírni.

Nádszegen a pozsonyi káptalan és a Cseklészen székelő Esterházy József gróf, valamint a községi előljárók már 1850. április 2-án a kösei ispán ellenséges magatartása ellenére is hozzákezdtek a barátságos egyezmény megszövegezéséhez, melynek hitelesítésére 1851. augusztus 22-én került sor.¹¹

Szereden az 1848–1853-as törvények és rendeletek értelmében a leendő parasztság és a földesúr „békés szerződést” kötött már 1851. augusztus 25-én. A 4218 kat. hold és pár négyzetöl földterület döntő többsége a két földesúré volt, 1030 kat. hold a parasztgazdáké, 108 a zselléréké, 91 a városé és 99 kat. hold pedig belterület volt. Miután Esterházy Károly eladósodott, már az ötvenes években Alsasse d’Henuin herceg lett az egyik földbirtokos, aki rövid időn belül Werth Adolfnak adta bérbe földjei jó részét.¹²

Alsószeliben a tagosítás 1857-ben kezdődött meg. Pálffy János gróf 264 kat. holddal rendelkezett (ebből 178 Alsóhatáron terült el), a volt úrbéresek 2579 kat. hold mezőgazdasági földterületet művelhettek meg (ebből 1579 kat. hold az alsóhatári dülőkben), a többi terület ún. belterület, valamint egyházi birtok volt.¹³

Vágsellyén a jogegyenlőség bevezetése és a jobbágytság megszüntetése után a regália (italmérés, mészárszék, vásártartási jog) megmaradt a földesúr birtokában. A mezőváros és az alapítványi uradalom között 1859. május 30-án született meg a barátságos egyezmény. A hatvanas években készült el az új telekkönyv. A településen a rendezések után 661 paraszti gazdaság működött a nagybirtokon kívül. A termelők rendelkezésére 4551 kat. hold növénytermelésre alkalmas szántó, 87 kat. hold rét és 504 kat. hold erdő jutott. Megjegyezhet-

jük, hogy Hunyadi Imre gróf regálejogaival szemben az alapítvány megtartotta magának a vásári, halászati, vadászati, italmérési, rév- és kikötői, valamint malomjogát.¹⁴

A pozsonyi úrbéri törvényszék 1857. október 17-én hozott ítélete alapján megkezdődhetett Vágfarkasd határának szabályozása és tagosítása. 1859-ben becslő bizottság alakult, de csak 1862-ben készülhetett el a község új telekkönyve és térképe, mert ilyen hosszasan húzódott el a perlekedés Károlyi Alajos gróffal, a település volt földesurával.¹⁵

A Vágsellyei Alapítványi Uradalom 1859-ben fogadta el a barátságos egyezséget Vághosszúfalu kommasszációjával kapcsolatban, de békésen megegyeztek a szántóterületek minőségi besorolását illetően is. Sőt, a maradékföldek is a volt jobbágyok, az új parasztgazdák kezén maradtak, mivel azok kötelezték magukat annak kamatai négy év alatti törlesztésére.¹⁶

Deákiban is hosszadalmas folyamatnak mutatkozott a tagosítás, hiszen csak 1864. február 24-én kezdődött. Jóváhagyására csak 1868 májusában került sor, de az új kataszteri térképre még várni kellett. A pannonhalmi főapátság a 83 deáki telkes jobbágy után 53 537 forint, a 88 házas zsellér után 4400 forint bevételhez jutott. Az uradalomnak maradt az 500 holdas Gelence-pusztán kívül 1165 kat. hold mezőgazdasági terület, 1127 négyszögöl beltelek és 14 kat. hold művelésre alkalmatlan terület.

Felsőszeliben 1864 novemberében fejeződött be a tagosítás. A 6850 kat. hold mezőgazdasági földterületből Esterházy Ilona grófnőnek 2850 kat. hold, Benyovszky Péter grófnak 545, a régi kismemeseknek 422; a 174 telkes jobbágnak és a 108 házas zsellérnek 2998 kat. hold jutott.

A többi használható földterületet a két felekezet (római katolikus és evangélikus egyház papjai, tanítói) kapta, meg a faiskola. A zsellérek általában a maradékbirtokból részesültek 40-40 ár szántóterülettel.¹⁷

A esztergomi érsekség és Ohrenstein Klára bárónő, valamint Vága község között a barátságos egyezés aláírására 1859. október 28-án került sor. A kommasszáció csak 1866-ban fejeződött be.¹⁸

Vágtornócon Hunyadi József és László gróffal 1853–57 között, viszonylag nagyon hosszú ideig tartottak az alkudozások. A barátságos egyezményt is csak 1858. június 18-án írták alá.¹⁹

Esterházy József és Dániel kajali birtokán 1867-ben történt meg a földek tagosítása és az új határ telekkönyvezése.²⁰ A tagosítási folyamat talán Kismácséd esetében tartott a leghosszabb ideig, 1868-tól 1892-ig. Ennek valószínű oka az volt, hogy ifj. Zichy Ferenc gróf kénytelen volt bérlők – Gülcher János, Ábrahámffy János – kezére adni a birtokot.²¹

A klasszikus növénytermesztés mellett – rozs, búza, árpa, zab, kukorica – elterjedt a századvégen a borsó, a takarmányborsó, a burgonya (Nemeskürtön Appel Gusztáv ősei honosították meg), a cikória és talán a legfontosabb élelmiszeripari növény, a cukorrépa termesztése.²² A cukorrépa a 18. század utolsó évtizedeiben honosodott meg Magyarországon. Mátyusföldön a 19. század húszas éveiben két nagybirtokon termesztették: Lacsny Miklós nagyfödémesi és Alsasse d'Hennin szeredi uradalmában.²³

A legnagyobb borsóterülettel (1250 kat. hold) Szold Zsigmond bérlő felsőszei birtokain találkozhattunk. Elmondhatjuk, hogy a takarmánynövények közül a lóhere, a lucerna, a bükköny, a baltacin is teret hódít a nagybirtokok, majd a parasztgazdaságok takarmánytermelésében; valamint az ételmezést szolgáló köles és tatárka, és például Gülcher nemesnebojszai uradalmában a spárnga, vagy Esterházy Miklós uradalmában a káposzta termesztése.

Esterházy Mihály gróf szenci, tallósi, feketenyéki uradalmában első ízben használt műtrágyát (szuperfoszfátot és chilei salétromot) az istállótrágyán kívül, a tallósi Esterházy-uradalom már 1771-ben meghonosította az eperfatermelést és természetesen a selyemhernyó nagybani tenyésztését is.

61. Rovara Frigyes: Esterházy Mihály uradalmai c. könyvének címlapja

A századvég statisztikái tudósítanak, hogy fejlődő gyümölcsösök teszik értékesé a régió mezőgazdaságát. Külön kiemelik Gülcher Jakab nemesnebojszai gyümölcsösét, Vágsellyén a szilva és alma termesztését. A század végén az alma-, a körte-, a szilva- és a diótermesztés örvendett népszerűségnek. Pusztafödemes, Deáki, Zsigárd, Felsőszeli és Tallós mellett a régió legjelentősebb gyümölcstermelője Alsószeli volt.²⁴ A zöldségtermesztés központja Negyed és Vágfarkasd volt. Ismert a szőlő termesztése is. Tudomásunk van arról is, hogy régióinkban a 19. század második felében elterjedt a dohány és a kender művelése, valamint a méhészet is (pl. Deákin, Tornócon 43 méhcsaládot tartottak nyilván 1869-ben, Vágsellyén 1896-ban 76 méhcsalád, Kajalon 1870-ben 26 méhcsalád volt).

A 19. század végén, a 20. század elején általában a legtöbb uradalomban elterjedt a hatos főforgó vagy négyes (norfolki) vetésforgó. Általában a hatszáz holdas tagon a hatos, ettől kisebb (de legalább 300 holdas) tagokon a négyes vetésforgó volt az uralkodó.²⁵ A korabeli viszonyok: gazdag rétek, legelők, erdőségek, s nem utolsósorban a takarmánynövények (takarmányrépa, -borsó, lucerna, here, bükköny, baltacin) elterjedésének következménye az állatállomány megőrzése, felújítása, fajtákra cserélése.²⁶ Érdekesként elmondhatjuk, hogy Zichy József diószegi birtokán orosz ügetőfajta lovakat tenyésztett saját ménteleppel, Appel Gusztáv Salgócskán arab telivérek tenyésztésével foglalkozott, a Diószegi Gazdasági Cukor- és Szeszgyár Rt. muraközi tehervontató nehézlovak tenyésztése folytán tett szert hírnévre.

62. A Diószegi Gazdasági Cukor- és Szeszgyár Rt. gazdasági udvara Kosúton

Esterházy Károly ábrahámi versenyistállójában díjnyertes versenylovak nevelődtek az amerikai ügető, az irelandi és clydesdale-i fajtákból. Montaffoni tehéntenyésztete és speciális fácánosa is volt a hercegnek. A berni fajtájú szarvasmarhát Esterházy Mihály szenci tehenészetében láthattuk. Gülcher Jakab nemesnebojszai birtokán angol telivérek és yorkshire-i sertések tenyésztésével foglalkozott. Alsasse d' Hennin szeredi birtokán, amelyet a századvégen Werth Adolfnak adott bérbe, több mint 3000 szarvasmarhát és 4200 juhot tartottak. Tudomásunk van arról is, hogy Esterházy József és Dániel kajali birtokán 1870-ben 1965 db nemesített juhot legeltettek. Fényes Elek írja 1851-ben, hogy Deákinak szép tehenésztete és juhtenyésztése van, de tudomásunk szerint a századvégen a juhtenyésztet leépült.

Az 1869-es adatok szerint Tornócon nemesített juhok és szarvasmarhák (237 magyar és 84 svájci) voltak, s a szegényebb gazdaságokban sertések, kecskék és szamarak. Vágsellyén az 1896-os összeírások tanúsága szerint piros-tarka, erdélyi és magyar szarvasmarha volt (788 db), 492 sertés, 331 ló és több ezer baromfi. A juhállománnyal kapcsolatban megjegyzik, hogy nem bírta a versenyt az ausztráliai juhokkal, ezért csaknem teljes egészében kipszult ezen a tájon. Alsószeliben a magyar és erdélyi fajta szarvasmarha helyett a századfordulót követő időkben a siemmentháli tenyésztését szorgalmazzák, s növekedett a település lóállománya is.

A nagybirtokok tejfőlöslegét a következőképpen értékesítették: a szeredi (Alsasse d' Hennin) uradalom naponta 1900 liter tejet szállított Bécsbe. Gülcher Jakab Nemesnebojszáról szintén ide szállította a tejet, Esterházy Mihály a galántai és a bécsi piacon értékesítette. Nagy a valószínűsége annak, hogy a többi nagybirtok is hasonló módon értékesítette tejtermékeit.

A fejlődést akadályozó tényezők, a folyók pusztító áradásai mellett a járványok voltak, amelyek megtizedelték a felújítás alatt lévő állatállományt. A Galánta és Vidéke c. közeleti hetilap például az 1910. november 12-én megjelent számában tesz említést arról, hogy a „ragadós száj- és köröm fájás” hatalmas pusztítást végzett Galánta, Hodi, Kajal és Nemeskosút, valamint a környező majorságok állatállományában.

63. A Szenci Gazdakör alapszabályzata

kát, már középparasztok is többen összefogva vásároltak mezőgazdasági gépeket.

Az idénymunkák idején a nagybirtokok rendszeresen több száz idénymunkást szerveztek a felső-magyarországi megyékből. Az alsószeli Szold-birtokra (1918 után Felsőszeli kataszterébe tartozó Körtvélyesre) Trencsén megyei munkások jártak rendszeresen, de Diószegre és Kosútra is. Szereden szintén 300 az idénymunkások száma, de találkozhatunk velük a Hunyadi grófok birtokain és más nagybirtokokon is.

A régióban a mezőgazdaság irányítását elősegítendő egyletek alakultak, mint például 1898-ban a Járási Gazdaegylet Galántán, amely „a mezőgazdaságban érdekelt gazdák támogatására” előadás-sorozatot is indított. Az előadók és vizsgáztatók a nagybirtokok gazdatisztjei, intézői voltak. A járási Gazdaegylet szakmai sikerei eredményeként a magyar földművelésügyi kormányzat hozzájárult ahhoz, hogy Galántán 1915. augusztus 9–10-én nemzetközi mezőgazdasági kiállítást szervezzenek.²⁷

Egy-két gondolat erejéig szót ejtünk a mezőgazdaság gépesítéséről is, hiszen a földbirtok rendezett viszonyai, ahogyan ezt már említettük, lehetővé tették a pénzügyi tranzakciók lebonyolítását is. Ennek következménye, hogy a szeredi nagybirtok 1860-ban már cséplőgépet és egyéb modern mezőgazdasági eszközöket vásárolt, sőt még ebben az évben mezőgazdasági szakembereket nevelő iskolát is szerveztek; a város erre a célra a maradékirtokból 50 kat. hold földet adományozott.

Hunyadi Imre gróf tornóci birtokán a gőzeke és a gőzmalom jelenti a haladást, s majorságaiban teljesen elkülönültek a szakmunkák (kovács, bogrnár, pintér, fafaragó mesterségek). A Diószegi Cukorgyár Rt.-ről ugyanez mondható el, ők az őszi mélyszántást végezték gőzgépekkel, kettős ekével. A 20. század első évtizedében – az első világháború kitörése előtt – a gépesítés nemcsak a nagybirtokon segíti a mezőgazdasági munkát,

1. táblázat. Nagybirtokok a Mátyusföldön a 19–20. század fordulóján²⁸

A település neve	Birtokos családok, alapítványok	Tulajdonosok vagy bérlők a vizsgált időben
Ábrahám	Esterházy Károly, Diószegi Cukorgyár Rt.	ugyanaz
Alsócsöpöny (Szered)	Vrana, Szász és Tomanóczy család	ua.
Alsójattó (Tornóc)	Esterházy Mihály	ua.
Alsószelei	Id. Pálffy János	ua.
Barakony (Gány)	Ambró család, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Boldogfa	Esterházyak	Zichyek
Borsa	Szüllő, Farkas, Pethő családok	Gülcher Jakab és Ármin
Deáki	Pannonhalmi Főapátság	ua.
Dunaújfalu (Sáp)	Id. Pálffy János	ua.
Egyházfa (Hasvár)	Id. Pálffy János	ua.
Felsőszelei	Esterházyak, Thurzók	Esterházy Ernő, Szold Zsigmond
Galánta	Esterházyak, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua., Esterházy Béla
Gány	Esterházyak, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Geszt	Esterházyak	Esterházy Károly
Hegy	Török Balázs	ua.
Hegysúr	Szüllő Mihály	ua.
Hidaskürt	Esterházy Mihály	ua.
Hodi	Esterházy Mihály, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua. és Pollák Gyula
Jánosháza	Id. Pálffy János	ua.
Jóka	Farkas, Udvarnok családok	ua.
Felsőkirályi	Nyitrai Püspökség	ua.
Királyrév	Nagyszombati Érsekség, Közalapítvány	ua.
Kismácséd	Esterházyak, Zichy József, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Nemeskosút	Fekete László, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Középcsöpöny (Szered)	Alsasse Angelica d' Hennin	ua.
Magyarbél (Németbél)	Dadányi Sándor, Xivkovic Emilné	ua.
Magyardiószeg (Németdiószeg)	Zichy József, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Nádszeg	Esterházy Mihály, Pápay Ignác dr.	ua.
Nagyfödémés	Id. Pálffy János, Lacsny Miklós, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Nagymácséd	Alsasse Angelica d' Hennin, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Nemeskajal	Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.

Nebojsza	Esterházyak, Diószegi Cukorgyár Rt.	Gülcher Ármin és Adél
Németgurab (Magyargurab)	Id. Pálffy János	ua.
Feketenyék	Esterházyak, Diószegi Cukorgyár Rt.	Kuffner Viktor
Papkörmösd (Szenckirályfa)	Id. Pálffy János	ua.
Patta	Esterházyak, Appel Gusztáv	Appel Gusztáv, Ballay Lajos dr.
Pénteksúr (Egyházfa)	Pálffyak	Id. Pálffy János
Pered	Közalapítvány	ua.
Pusztafödémes	Zichy József, Diószegi Cukorgyár R.T.	ua.
Réte	Hitbizományi birtok	ua.
Sempte	Alsasse Angelica d' Hennin	Esterházyak
Soponya	Esterházyak, Alsasse Angelica d' Hennin	Sehey család
Szelőce (Sók)	Hunyadi grófok	Károlyi Lajos gróf
Szenckirályfa	Id. Pálffy János	ua.
Szenc	Esterházy Mihály, id. Pálffy János	ua.
Szered	Alsasse Angelica d' Hennin	ua.
Taksony	Esterházy Ernő, Alsasse Angelica d' Hennin	Adler Zsigmond
Tallós	Esterházyak	Esterházy Mária
Tósnýarasd	Esterházyak, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Újhelyjóka (Jóka)	Pálffy Béláné – Batthyány Blanka	ua.
Úrföld (Királyrév)	Esterházy Mihály	ua.
Vága	Esztergomi Érsekség, Ohrenstein Klára	Gülcher Herman
Vághosszúfalu	Közalapítvány	ua.
Vágfarkasd	Károlyi Józsefné, Fould-Springer	Károlyi Lajos
Vágkirályfa	Közalapítványi birtok	ua.
Vágsellye	Közalapítvány, Hunyadi Imre	ua.
Vágszerdahely	Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Vágtornóc	Hunyadi Imre	ua.
Vágvecse	Hunyadi Imre, Horváth Dezső, Szombathelyi Győző	ua.
Vezekény	Esterházy Mihály, Diószegi Cukorgyár Rt.	ua.
Vízkelet	Németh János, Esterházy Ernő, Diószegi Cukorgyár Rt.	Adler Adolf
Zsigárd	Esztergomi Érsekség	ua.

A birtokviszonyok alakulása, fejlődése Mátyusföldön a birodalomváltástól a második világháború befejezéséig (1918–1945)

Az első világháborút követő birodalomváltás lényegében nem változtatott a vizsgált régió, közigazgatási egység gazdasági jellegén. Az itt élő lakosság megélhetési forrása továbbra is a mezőgazdaság maradt. Az alábbiakban felsorolt törvények – az ún. I. csehszlovák földreformot szorgalmazók – szociális aspektusok figyelembe vételével nemzeti törekvéseket takartak. „A 215/1919. számú ún. kisajátítási törvény alapján 1919 tavaszán szociálpolitikai köntösbe bújva, de nemzeti alapon, kezdetét vette a földreform.”²⁹

A csehszlovák földreform célja a hitbizományok és a latifundiumok számának csökkentése volt oly módon, hogy erős cseh és szlovák gazdagparaszság termelődjék. Ennek kapcsán idézi Arató Endre a korabeli földhivatal elnökének, Viškovskýnak a szavait: „a földreformmal a csehszlovák nemzet földtulajdonát akarjuk gyarapítani, s a törvény célja nem más, mint megtorlása és jóvátétele azoknak a vagyonekhozásoknak, amelyek a fehérhegyi csata után következtek be.”³⁰

A földreform második motívumaként a cseh és szlovák kolonizációt jelölte meg a földhivatal elnöke. Ezt úgy érték el, hogy az ún. maradékbirtok igénybevételel 2300 birtokot hoztak létre átlag 100 ha területtel, és ezt „nem a falu paraszti burzsoáziája, hanem volt csehszlovák legionáriusok, az agrárpárt tagjai, országgyűlési képviselők, helyi hatalmasságok kapták”.³¹

Visszatérve az eredeti gondolatmenethez, elmondhatjuk, hogy Szlovákiában 55 önálló kolónia, 25 községhez csatolt kolónia alakult, 2054 telepes családdal és 22 473 ha földterülettel. A lefoglalt földterületek 9,98%-át kapták a magyarok, ami jóval az országos – cseh és szlovák – átlag alatt volt.³² Az állam a kisajátított mezőgazdasági területeket a 81/1920. számú törvény rendeletei alapján osztotta szét. A maradékbirtokokat az állam juttatásként kiosztotta a kisgazdáknak, zselléreknek, kisparasztoknak, de főleg az ún. legionáriusoknak és a háborúban károsultaknak. A juttatásokkal a pozsonyi székhelyű Telepítési Osztály foglalkozott. Ez a végrehajtó hivatal 1925–1939 között működött Szlovákiában.³³

A szlovákiai magyar baloldal képviselői is több esetben elemezték az első csehszlovák földreform kihatásait. Balogh Edgár, aki az 1931. május 25-én eldördült kosúti sortűz kapcsán járt Mátyusföldön, így értékelte az eredményeket: „*Esterházy 1000 holdját a galántai és a taksonyi határban telepések kapták.*”³⁴ Balogh Edgár a továbbiakban kitért arra a sajnálatos tényre, hogy Dél-Szlovákiában egyre inkább érvényesülnek a cseh nemzetpolitikai érdekek, s hogy a vidéken (Mátyusföldön) szláv kolonisták vannak Galánta, Taksony, Szenc, Hidaskürt, Tallós és Nádszeg határában. Jócsik Lajos a földreform okait politikai szempontból közelítette meg, mondván: „*feladata a forradalmi tömegmozgalmak lecsapolása, majd erős középparasztréteg kialakítása az egységes csehszlovák állameszme megvédése érdekében.*”³⁵

Ez után az előzetekintő bevezető után elemezzük az első csehszlovák földreformot elindító törvényeket, amelyek hatálya a beneši dekrétumokig nyúlik, s meghatározzák a csehszlovák állam gazdasági, szociális, nemzetállamot építő törekvéseit. A csehszlovák Ideiglenes Nemzetgyűlés Európát meghazudtoló gyorsra-

sággal elfogadta a csehszlovák korona bevezetését, és 1918. november 9-én kihirdették a nagybirtok mindennemű manipulációját leállító ún. *Zákon o obstavení velkostatku* címmel ismertté vált törvényt. Ennek a törvénynek az árnyékában született meg 1919. április 16-án az ún. lefoglalási (kisajátítási) 215. sz. törvény, amely értelmében a csehszlovák állam minden 150 ha feletti mezőgazdasági és 250 ha feletti szántóterületet lefoglalt, kisajátított, elkobzott, kivéve a községi, járási, megyei tulajdonban lévőket. A jóvátételi részt az állam az 1920. április 30-án elfogadott 329. sz. számú ún. kárpótlási törvénye szabta meg. Jóvátétel nélkül sajátította ki az állam az ellenséges állam polgárainak birtokát, a Habsburg-Lotharingiai-ház vagyont és a törvényt magyarázatban később megjelöltekét.

A kisajátítás és a juttatások szervezeti-műszaki lebonyolítása a Földhivatal feladata volt, melyet a 330/1919-es számú, 1919. június 11-én elfogadott törvény értelmében hozott létre a kormány. Az 1920. január 30-án elfogadott 81-es számú ún. juttatási törvény a földreform realizálására harminc évi lefutási időt szánt. Az 1. paragrafus szerint a juttatási törvény előnyben részesíti a csehszlovák legionáriusokat, a csehszlovák fegyveres erők tagjait (ezek árváit, örököszeit stb.) és a 17. paragrafus még ehhez hozzáveszi a külföldről, Jugoszlávia, Románia, Bulgária területéről hazatért cseh és szlovák nemzetiségű polgárokat is. A hitelezjárásról az 1920. március 11-én elfogadott 166/1920 számú törvény intézkedett.

Mátyusföldön: a Galántai járásban 17 152 kataszteri holdat, a volt Vágsellyei járásban 4777 kataszteri hold mezőgazdasági földterületet osztottak ki a kisajátított területekből. A földreform során 15 zlíni morva telepese család került Vágtornócra, 1926-ban 12 morva és szlovák telepese kapott földbirtokot és építési kedvezményeket a Galánta melletti ónyi pusztán (ma is emlékeztet az eseményekre az elnevezés: Kolónia). A hodi Esterházy-nagybirtokot a földreform során özv. Mađarič Vera cseh birtokos és gyáros vette meg. Nagyfödémesen 2080 magyar hold szántót és 500 magyar hold erdőt osztottak ki a telepesek között (Nové Osady). Nebojszán a földreform során a kastély melletti parkot Salczer szeredi állatorvos vásárolta meg, aki a régi park helyén kertészetet rendezett be.

Tallóson a földreform következtében a csehszlovák hatóságok a község kataszteréhez tartozó Úrföld-pusztát (1200 kat. hold mezőgazdasági terület) Jugoszláviából visszatért telepesek között osztották ki. Taksonyban és a szomszédos kataszterekben 1921-ben 546 kat. hold szántót 43 Vág menti szlováknak, 1924–1927 között Pallócpusztán pedig 195 kat. hold szántóterületet Jugoszláviából érkezett telepeseknek mértek ki. Az alább felsorolt községek határából 350 kat. hold földterületet hasítottak ki a földreform idején, a már említett 13 Vág menti község kolonizációjának keretében 1921-ben a taksonyi mellett a vízkeleti, a kosúti és a galántai kataszterhez tartozó Kórószegmajor és Feketepusztá felparcellázott területéből Štefanikov (magyarul Sárditelep) néven új település keletkezett.

A földreform kapcsán a régióban kisajátítás alá esett felsoroltakon kívül Esterházy Károly 552 kat. hold birtoka Ábrahám község kataszterében, Esterházy Veronika 2541 kat. hold birtoka Taksony, Hidaskürt, Hodi kataszterében, s a már említett tallósi 8650 kat. hold, amely Ceresetto Esterházy Mária birtoka volt.³⁶

A leírtakhoz hasonlóan történt a kisajátítási-juttatási folyamat a régió más településein (birtokain) is. Vágfarkasdon a földreform alapját a Károlyi-birtok fel-

osztása képezte. Lényegében a juttatások minden formájával találkozhat itt a kutató. Elmondhatjuk, Károlyi Lajos gróf birtokából jutányos áron 153 család kapott 300-400 négyszögöl házhelyet. A buffai, a bábi és a szomolai grófi birtokból 299 személy részesült összesen 249,85 ha mezőgazdasági földterületben. Később – 1929-ben – 16 uradalmi család végkielégítésül 45 kat. hold szántóterületet kapott, s 388 magánszemély kedvező áron összesen 677 kat. hold szántót mondhatott magáénak. A Károlyi-birtokból négy maradék és két önellátó gazdaságot hoztak létre; az utóbbit 12 kat. hold összegben a földhivaltól 2 telepes család kapta, s 285 kat. hold maradt a gróf tulajdonában.³⁷ Szereden már 1919-ben megkezdődött a földreform, amelynek keretében 4736 kataszteri hold került lefoglalásra és felosztásra. Kisajátításra került Ohrenstein Henrich és családja szeredi, sopornyai, semptei, vágai, középcsőpönyi, tósnyárasdi és nagymácsédi kataszterben található birtoka. A Taksony kataszterében lévő Palócpusztát a kolonizációs program keretében jutányos áron részben Václav Kostiha mérnök kapta meg.³⁸

64. Szántó-vető parasztok a 20. század első évtizedeiből

Tornócon a Hunyadi-birtokból 1924-ben 270 kat. hold szántóterületet kaptak juttatásként az őslakosok, a Fould-Springer-vagyonból 1926-ban 317 kataszteri holdat 15 cseh-morva telepes család kapott a felsőjattói és a Kulcsár-völgyemajor területeken.³⁹

A földreform idején Nádszegen két nagybirtok – a Pozsonyi Káptalan és az Esterházy-birtok – létezett. A kisajátítások során a Pozsonyi Káptalan birtokából 195 helyi lakos 303 kat. hold szántóterületet kapott; Esterházy Mária tulajdonát képező Porbokapusztát 1927-ben az Országos Földhivatal jóvoltából – a helyi igénylőket kizárva – négy, Jugoszláviából visszatért szlovák telepes kapta. A 225 kat. holdnyi maradékbirtok új tulajdonosa a pozsonyi Pankovič František és Vališ Leopold lett. Úrföldpuszta, ahogyan ezt már említettük, szintén jugoszláviai telepeseké lett.⁴⁰ Deákiban 1920-ban az uradalmi földek egy részét felparcellázták és 40 házhelyet mértek ki. Alsószeliben is hasonló volt a helyzet a Pálffy-birtokkal – két utca is született belőle. Nagyborsa községbe 1927-ben 3 morva nemzetiségű telepes család érkezett és földbirtokot kapott.

2. táblázat .⁴¹ A) Államilag szervezett kolóniák Mátusföldön

Kolónia	Nagybirtok	Volt tulajdonos:	A földet kapott családok száma	A birtok nagysága (ha)	Közösen használt mezőg. terület (ha)
Galánta	Galánta–Ópuszta	Esterházy László	12	177,71	5,68
Hajmás (Nové Osady)	Beketfa, Jánosháza, Szenckirályfa	Pálffy-birtok	43	801,29	36,54
Hurbánfalva	Beketfa, Jánosháza, Szenckirályfa, Somorja	Pálffy Béla	24	437,07	25,84
Kosút	Diószeg, Vízkelet	Diószegi Cukorgyár Rt.	6	126,28	2,37
Újmajor (Nový Svet)	Szenc, Réte	Müller Adolf	9	137,75	2,88
Pallóc	Taksony	Ohrenstein Henrik	2	?	?
Štefánikov	Hidaskürt, Taksony, Diószeg, Kosút, Vízkelet, Galánta	Esterházy Ernő	44	478,42	29,64
Szenc	Diószeg, Szenc, Szenckirályfa	Esterházy Mihály, Pálffy János	50	811,69	19,02
Vágtornóc	Úrmény, Tornóc	Hunyadi László	20	609,44	25,84

B) Magánkolóniák Mátusföldön

Szenckirályfa	Szenckirályfa	Pálffy János	7	130,48	-
Nádszeg	Tallós	Pozsonyi Káptalan Esterházy Mária	5	234,10	40,28
Úrföld	Tallós	Esterházy Mária	29	652,57	-

Mátusföld itt fel nem sorolt településein is hasonló folyamatok játszódtak le: egyelőre több településen nem jelentek meg a legionáriusok, a kolonisták, s az egyszerű kis- és középparaszt emberek, akik csak házhelyeket kaptak, továbbra is reménykedtek a csehszlovák földreform igazságosságában.

A mezőgazdasági termelés fejlődését elsősorban a nehéz mezőgazdasági munkafolyamatok megkönnyítését szolgáló mezőgazdasági gépek, másodsorban a mezőgazdasági produktumokat feldolgozó ipar műszaki átalakulása jelzi. A mezőgazdaság műszaki kiszolgálása már a 19. század utolsó évtizedeiben terjedőfélben volt a régiókban, a birodalomváltás után hatása még fokozódott, köszönhetően a cseh ipar fejlettségének. A mezőgazdasági gépek, a műtrágya, sőt egy-két mőmalom már a birodalomváltás, az első világháború kirobbanása előtt is megtalálható a régió területén, nagybani üzemeltetésük azonban a két világháború időben észlelhető. Megjegyezhetjük azt is, hogy a feudális jellegű gazdálkodás a nagybirtokon már lényegében a századfordulón átalakult, de általában a világháborút követő évtizedekben tűnik el a kis- és középgazdaságokból. A gépesítéssel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a nagybirtokon győzedelmeskedik a gőzenergia: a gőzgép az ekét húzza, a cséplőgépet hajtja, s elterjedt az önműködő (kezdetben ló- majd traktorvontatású) aratógép is.

A deáki Száz Elek-féle hengermalom mellett említést érdemel a szeredi Quittner-féle henger- és mőmalom, az alsószeli Pónya-féle rt. mőmalom és mások. Megemlíthetjük még a Szold-uradalom dögösi cukorrépa-szeszgyárát és a kört-

vélyesi szeszgyárat, amely mezőgazdasági burgonyát dolgozott fel, a nebojszai keményítőgyárat, amely Gülcher Jakab tulajdona volt, a deáki birtokot, ahol meghonosították a dohányt és a fűszerpaprikát (dohányszárítót és paprikaőrítő malmot is építettek).

A mezőgazdaságból élők szociális átrendeződése következtében hatalmas mértékben növekedett a mezőgazdasági munkások száma, amely elsősorban a zsellérek és kisparasztok soraiból verbuválódott. A legtöbb mezőgazdasági munkás (agrárproletár) a Diószegi Cukorgyár Rt., a feketenyéki Kuffner Maximilián birtokán, a felsőszeli Eisler és Szold Társaság, valamint a tallói Müller Ede és Ceresetto Virgilio birtokán dolgozott.

A földreform a kutatott régióban lényegében nem változtatott a birtokok összetételén sem, hiszen 80 nagybirtok 100 ha fölötti volt, 46 az 50-100 ha közötti nagyságú csakúgy, mint az első világháború előtt.⁴²

Az ún. első bécsi döntés és a második világháború szele egy-két változást eszközölt a régió mezőgazdaságában. Lényegtelennek tűnő események közé sorolhatjuk egy-két kolonista elmenekülését, lényegesebbnek tűnik a termés értékesítésének lehetősége – a hadiipar, majd a háború mindent elnyelt.

3. táblázat. A Galántai és a Vágsellyei járás a statisztika tükrében a visszacsatolás után (1938)⁴³

Foglalkozás szerinti adatok	Galántai járás	Vágsellyei járás
Östermelő	39 356	24 672
Iparos	11 149	4855
Közalkalmazott, tisztviselő	1455	748
Nyugdíjas, tőkepénzes	1702	1015
Napszámos	988	601
Házicseléd	814	362
<i>Kereső és eltartott népesség:</i>		
Kereső népesség	26 742	16 076
Eltartott népesség	35 017	17 722

<i>Háztulajd. és földbirtokosok:</i>		
Ház- és házrésztulajdonosok	11 788	7891
<i>Földbirtokosok:</i>		
20 kataszteri holdnál nagyobb	563	204
5–20 kataszteri holdas	2266	1404
5 kataszteri holdnál kisebb	6043	4411
<i>A mezőgazdasághoz való viszony:</i>		
Önálló földbirtokos	6104	4422
Önálló földbérlő	669	609
Részes földműves	27	40
Gazdasági tisztviselő	47	15
Gazdasági cseléd	1061	456
Munkás napszámos	4624	2969
Összlakosság	61 759	35 798

A szövetkezeti mozgalom és a kereskedelem Mátyusföldön⁴⁴

A 19. század második felének felgyorsult gazdasági változásai, a feudális viszonyok pár száz évet késett megszüntetése az állam beavatkozása útján mélyreható változásokat eredményeztek a birtokviszonyok területén. A mezőgazdasági termelés jellegének a magyar viszonylatokban robbanásszerűen bekövetkezett változása, az önellátásról a piaci termelésre való áttérése óriási eltolódást eredményezett a magyar társadalom szociális rétegeinek kvantitatív és kvalitatív összetételében. Elsősorban – a mezőgazdaságot taglaló részben már említettük – a kisebb földbirtokkal rendelkező parasztság és a nincstelen zsellérekből kialakult mezőgazdasági munkások helyzete vont maga után sok kívánnivalót.

Többek között az említett társadalmi rétegek helyzetén javítandó, elfogadható útként a szövetkezeti mozgalomban nyert megoldást. A szövetkezeti mozgalom lényegében egyidős az emberiséggel. *„Amint a neve is mutatja, a szövetkezés együttműködést, közös munkát jelent. A közös munka mindig megsokszorozza a munka eredményét és hatását. Ami nem sikerült egynek, sikerülni fog kettőnek. Amit egy kis közösség nem bír megtenni, azt könnyen elvégezheti egy nagyobb csoport”* – írta 1830-ban a világ első szövetkezeti lapja, az Angliában megjelenő *The Cooperator*.

A szövetkezetek megalakulását, szorgalmazóik társadalmi helyzetét illetően lehet alulról és felülről jövő kezdeményezésként kezelni. A világ első tudatosan megszervezett szövetkezete, az angliai Rochdale-be 1844-ben megalakult fogyasztási szövetkezet a kisváros kézművesiparos-köreiben talált követőkre.

Magyarországon az első fogyasztási szövetkezet 1871-ben Nagyrócén jött létre. Csak 1898-ban vált országosan elfogadottá, amikor Károlyi Sándor gróf indítványozására megalakult a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete, a Hangya. A szövetkezeti mozgalmat alakulásuk célja szempontjából fogyasztási, termelési és hitelszövetkezetekre osztjuk. A fogyasztási szövetkezetekhez soroljuk a lakásépítő, a villamossági, a malomszövetkezeteket és a szövetkezeti sütődéket is.

A szövetkezeti világmozgalom létrehozta a termelőszövetkezetek intézményét is, közülük soroljuk a tejszövetkezeteket, a földbérli, a gép, a mezőgazdasági-ipari szövetkezeteket, vagy más (pl. telepítő, beruházó, háziipari) termelőszövetkezeteket is.

A hitelszövetkezetek – Németországban keletkeztek – célja: harc a bankárok uzsoratörekvései ellen. A fogyasztási és termelőszövetkezetek között fontos szerepet játszanak. Leginkább a föld- vagy birtokhitelek, a beruházási és a személyi hitelek váltak ismertekké a hitelszövetkezetek világában.

A mátyusföldi régióról elmondhatjuk, hogy a szövetkezeti mozgalom nem kerülte el, hiszen a polgárosodás folyamatát tekintve Bécs, Pozsony, Budapest közelségének köszönhetően gyorsan gyökeret eresztett a jót, a hasznosat természetesen befogadó közegben, és sorban alakultak a század elején a fogyasztási szövetkezetek: 1898 Magyarbél, 1902 Vágkirályfa, Vezekény, 1903 Jóka, Fel-

sőszeli, 1904 Alsőszei, Nagymácséd, 1906 Nádszeg, Nagyfödemes, 1907 Kajal, Hegysúr, 1908 Farkasd, 1909 Deáki, Kismácséd, 1912 Hosszúfalu, 1916 Réte, 1917 Vízkelet, 1922 Vágsellye, 1929 Tornóc.

Kutatásaink alapján elmondhatjuk, hogy hitelszövetkezetek is működtek a régióban. Az egyik legrégebb 1898-ban Vágsellyén alakult 186 taggal és 268 üzlet-résszel. A szövetkezet 1903-ban Vágsellyei Hitelintézet Rt.-vé alakult 100 ezer korona tőkével, s 1908-ban tagja lett az Országos Központi Szövetkezeteknek.

A Vágsellyei Takarékpénztár 1873-ban alakult 35 000 forint tőkével. Az említett pénzügyintézeteken kívül Tornócon és Vágán 1899-ben, Galántán 1908-ban, Farkasdon 1907-ben, Alsőszeiben 1907-ben alakult hitelszövetkezet; Felsőszeiben 1928-ban jött létre és Nádszegen is működött.

Tudomásunk van arról is, hogy Vágán Hitel- és Tejszövetkezet működött, Vághosszúfalun 1920-ban először Pálinkafőző Szövetkezet, majd Vághosszúfalui Gyümölcserőltető és Központi Szeszfőző Szövetkezet alakult, majd 1929-ben Gazdasági Tejszövetkezet.

A birodalomváltásig – 1918-ig – ezek a szövetkezetek a Hangya Termelő Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezetek irányításával működtek.⁴⁵ A birodalomváltás után számtalan dél-szlovákiai magyar szövetkezet az enyészet sorsára jutott, hiszen a 210/1919-es, majd a 239/1927-es a szövetkezeti mozgalmat irányító törvények értelmében a Hangya keretében tovább nem működhettek.

Végül is hosszabb vajúdas után 1925. június 18-án Galántán megalakult a Hanza Szövetkezeti Áruközpont, amelynek alapítói közé 35, többségében fogyasztási szövetkezet tartozott. Ebből 23 mátyusföldi (Farkasd, Felsőzei, Hegysúr, Hidaskürt, Jóka, Kismácséd, Nádszeg, Nagyfödemes, Nagymácséd, Negyed, Nemeskajal, Nemeskosút, Pered, Pozsonyvezekény, Réte, Szelőce, Szenc, Taksony, Vága, Vághosszúfalu, Vágkirályfa, Vágsellye, Vízkelet), 12 pedig csallóközi és más régiókból való. A 19 fizikai személy közül 13 mátyusföldi (4 kosúti, 2 kismácsédi, Jóka, Vágkirályfa, 1 Szenc, Hidaskürt, Vága), 6 egyéb régióbeli. A befizetett üzletrészek több mint 60%-a mátyusföldi tulajdonú volt. Az irányító szervek regionális összetétele így nézett ki: az igazgatótanács 12 tagja közül 10 (Galánta 3, Kosút 2, Nagymácséd, Jóka, Alsőszei, Hidaskürt, Vágsellye 1-1), a felügyelő bizottság 24 tagja közül 13 (3 Kosút, 1 Szenc, Hidaskürt, Galánta, Vágkirályfa, Pered, Ábrahám, Diószeg, Tallós, Felsőzei, Alsőszei) volt Mátyusföldről.⁴⁶

A Hanza mint a központi szövetkezet tagja jogot szerzett arra, hogy a fogyasztási szövetkezetek kérelmét teljesítve azok könyvelését és mérlegkészítését segítse, ellenőrizze azon kívül, hogy a 222 tagszövetkezetet ellátta áruval és fölös készleteiket értékesítette. A Hanza-vezetés javaslatára 1930. június 19-én létrejött a Hanza Hitelszövetkezet és 1940. január 1-jével a Hanza Mezőgazdasági Szövetkezet.

A húsz évig eredményes tevékenységet produkáló, a szlovákiai magyar műveltséget és kultúrát is támogató Hanzát az 5/1945 Zb. számú beneši dekrétum alapján a kormány nemzeti gondnokság alá helyezte, amelyet az NUPOD (Národná ústredňa potravnych družstiev – Fogyasztási Szövetkezet Bevásárlói Központja) képviselt.

jén beinduló nagyszombati gőzvasút. Ehhez járul még az 1883. november 3-án Szeredet Galántával, majd 1885. július 20-án Szeredet Lipótvárral összekötő vasútvonalak üzembe helyezése, s nem utolsósorban az a tény is, hogy 1912-ben felépült a Szeredet Semptéval összekötő vasbeton híd a Vág folyón.

Vágsellye központi fekvése következtében szintén nyolc kirakodó- és nyolc marhavásárral bírt. A községi önkormányzat 1931-ben a volt uradalomtól megszerezte a vásártartási jogot. A város kereskedelmi szerepét az is növelte, hogy 1909 októberében megindult a Vágsellyét Negyeddel összekötő szárnyvasút, a Csángó, majd 1916-ban megépült a Vág folyón átívelő, Vágsellyét Vágvecsével összekötő közúti híd.

Galántának eredetileg évi hat kirakodó- és hat állatvásárra volt joga. A 19. században ez négyre alakult, majd 1860-tól megint hat kirakodó- és hat marhavásárra volt. A vásárlás-kereskedelem hálózatának bővítését segítette az 1850. december 15-én beindult Pest-Érsekújvár-Galánta-Pozsony vasúti közlekedés, majd a már említett Szeredet Galántával összekötő vasútvonal.

Szempecz mező-város

1882. évi kirakó- és marha-vásárai.

1. „Vizkeresztii“	vásár	.	.	.	január	9-én.
2. „Mátyási“	„	.	.	.	február	20-án.
3. „Husvét ellótti“	„	.	.	.	april	3-án.
4. „Leo pápai“	„	.	.	.	april	17-én.
5. „Orbáni“	„	.	.	.	május	22-én.
6. „Margiti“	„	.	.	.	julius	10-én.
7. „Egyedi“	„	.	.	.	August	28-án.
8. „Lukácsi“	„	.	.	.	október	16-án.
9. „Karácsony ellótti“	„	.	.	.	december	18-án.

Ezekon kívül, minden „Hétfőn“ marha-vásár.

Az előljároságnak 1881. december 11-diki gyűléséből.

1882. évi kirakó- és állatvásárok hirdető plakátja

66. Az 1882. évi szenci országos vásárokat hirdető plakát

A felsőszelek kezdetben két-két vásárnapot, majd a 20. századtól hat vásárnapot tarthattak. Farkasdon 1821-től öt kirakodó- és állatvásár, Násdszegen 1923-tól, Deákiban 1930-tól négy kirakodó- és négy marhavásárt tartottak.

4. táblázat. Országos kirakodó- és állatvásárok a Mátyusföldön 1884-ben

Település	Kirakodó- és állatvásár időpontja
Magyardiószeg	Jézus szent neve (január) Szent György-napi (április) Margit-napi (július) Szent Márton-napi (november)
Galánta	Március 10–11. Május 26–27. Augusztus 18–19. December 1–2.
Pered	Benedek-napi (március 26–27.) Antal-napi (május 14–15.) Úr színe változási (augusztus 6–7.) Erzsébet-napi (november 19–20.)
Szered	Gyertyaszentelői (január 31., február 4.) Szent Iván-napi (június 23.,26.) Nagyboldogasszony-napi (augusztus 11.,14.) Teréz-napi (október 13.,16.) Szent Iváni és Teréz-napi vásár alkalmával 14 napig favásár
Szenc	Vízkereszti (január 7.) Mátyás-napi (február 25.) Húsvét előtti (április 7.) Leó pápa napi (április 21.) Orbán-napi (május 19.) Margit-napi (július 14.) Egyed-napi (szeptember 1.) Lukács-napi (október 20.) Karácsony előtti (december 22.) Ezen kívül minden hétfőn marhavásár
Farkasd	Károly-napi (január 28.) Úrnapi (június 10.) Ilona-napi (augusztus 19.) Károly-napi (november 4.) Borbála-napi (december 2.)
Mocsonok	Szent György-napi Olvasóünnep-napi Búcsúi vásárok (május 3., szeptember 14.)
Vágsellye	Február 5. és 7. Május 21. és 23. Július 14. és 16. Szeptember 12. és 15. November 21. és 24.
Sempte	Húsvéti vásár Pünkösdi vásár Szent Márton-napi Karácsonyi

Talán megemlíthetnénk még a Porbokát, Szigetet, Dögöst, Alsórétet, Taksonyt, a Galántát Diószeggel összekötő, 1907-ben épült kisvasutat (pomvágli), amely a cukorrépa szállítását, így a cukor- és szeszgyárak ellátását könnyítette meg. Ha kismértékben is, de a beinduló autóbusz-közlekedés – 1927-ben a Duna-

szerdahely–Galánta, majd a Galánta–Nádszeg vonalon – is segítette a kereskedelem kiszélesedését a Mátyusföldön.

A vásárok mellett a kereskedelem a régió településeinek üzleteiben, egyes kereskedéseiben valósult meg. A kereskedők többsége a 17. századtól letelepedést nyert izraeliták voltak⁴⁷ (Galánta, Szered, Vágsellye, Szenc, Vágfarkasd, Diószeg, Vízkelet, Nagyfödemes, Deáki, Pered, Alsó-, Felsőszeli, Kajal, Szelőce, Sók, Tornóc).

A régióban nagyobb üzlethálózatok Vágsellyén, Szereden, Galántán és Szenecen alakultak meg. Például a Galántai Kereskedők és Iparosok Testülete 1907-ben 17 nagykereskedésről, két szőrmeüzletről, öt vasáruüzletről, hat borkereskedőről, fűszerboltról, öt házaló árustról, három szatócsüzlet működtetéséről számol be. Szereden vas-, sőt gyarmatáruüzletek is voltak. Ilyen volt például az 1840-től működő Klug-féle üzlet, ahol mezőgazdasági eszközöket és fegyvereket árultak. 1926-ban a Seidler-féle vas- és a Preisler-féle gyarmatáru működött, valamint számtalan vendéglő.

A bécsi döntés után a diszkriminatív zsidótörvények tiltó rendelkezései alapján a kereskedelmi és ipari jogosítványok néhány kivételtől eltekintve keresztény kézre kerültek.

Jegyzetek

1. Hoós János: *Gazdálkodás és racionalitás*. Budapest, 1991, 167.
2. A már idézett Hoós az angliai ipari forradalmat elemezve megállapítja, hogy „azt mezőgazdasági forradalom is kísérte”, amelynek a jellemző vonásai szerinte a következők: 1. kialakult a nagy földterületeken (a földbirtokon) folyó gazdálkodás a korábbi parcellás műveléssel szemben, és a legelőgazdálkodást felváltotta a takarmányra épített állattenyésztés; 2. a művelhető terület kiterjedt, azt bővítették a legelők és a közös területek terhére, továbbá az intenzív állattenyésztés is meghonosodott; 3. az önellátó falusi parasztra épített mezőgazdasági közösségek átalakultak bérmunkást alkalmazó mezőgazdasági közösséggé, ahol az életszínvonal jobban függött a nemzeti és nemzetközi piaci körülményektől, mint az időjárástól.
3. Danis Ferenc: Hont vármegye mezőgazdasága a 18. századtól 1918-ig. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, III. évf. (2001) 2. sz. 60.
4. Takács Imre: *Magyarország földművelésügyi közigazgatása az Osztrák–Magyar Monarchiában 1867–1918*. Budapest, 1989, 9.
5. Vellmann Imre: Mezőgazdaság és parasztság Magyarországon a kora újkorban. *História*, XVI. évf. (1994) 8. sz. 11.
6. Niederhauser Emil: Jobbágyfelszabadítás Európában. *História*, XV. évf. (1993) 3. sz. 21.
7. Somogyi Éva: *Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867*. Budapest, 1981, 31.
8. Kosáry Domonkos: *Magyarok Európában. III.* Budapest, 1990, 334. „A jobbágyság jelentős része, mintegy 40%-a tulajdonába adta a törvény a földesúri földeket (megközelítően 10 millió kataszteri holdat), az ország területének egyharmadát. A telekkel nem bíró jobbágyok, a zsellérek tömege viszont továbbra is föld nélkül maradt. Nincstelen agrárproletár lett belőle.”
9. Kosáry i. m. 387.

10. Az állatállomány nagysága a két megyében 1896-ban a következő:

	Szarvasmarha	ló	sertés	juh
Nyitra	120 742	32 235	48 349	122 748
Pozsony	93265	27 208	47 970	59 077

11. Novák Veronika (szerk.): *Nádszeg – múlt és jelen*. Komárom, 2000, 38.
12. Nováková, Veronika: Sered' od revolúcie po rozpad Monarchie (1848–1918). In: Vrabcová, Eva–Petrovič, Rastislav (red.): *Sered' – dejiny mesta*. Sered', 2002, 77.
13. Novák Veronika: Alsószeli 1848–1918 között. In: Pukkai László (szerk.): *Alsószeli*. Galánta, 1990, 89.
14. Bukovszky László: Vágsellye története az 1848–49-es forradalom- és szabadságharctól Trianonig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. Dunaszerdahely, 2002, 89.
15. Gál Margit: 1848-tól az I. világháborúig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágfarkasd*. Pozsony, 2002, 94.
16. Izsóf József: *Vághosszúfalu – Dlhá nad Váhom 1113–1993*. 1993, 12–13.
17. Danajka Lajos: *Felsőszeli története*. Felsőszeli, 1993, 29.
18. Gál Margit: Vága története 1848–1918 között. In: Pukkai László (szerk.): *Vága község története*. Galánta, 1994, 21.
19. Gál Margit: Tornóc 1848–1918 között. In: Novák Veronika (szerk.): *Trnovec nad Váhom – Tornóc*. 1993, 57.
20. Gál Margit: Nemeskajal története 1848–1918 között. In: Pukkai László (szerk.): *Kajal – Nemeskajal*. Nitra, 1997, 25.
21. Dr. Somogyi László Zoltán: *Kismácséd 1326–1997*. Dunaszerdahely, 1997, 43.
22. Vadkerty Katalin: A cukorrépa termesztése és a répacukor előállítása a Galántai járás területén az 1828–1918 közötti időszakban. *Studia Galanthisia*, 5, 1987, 5–11.
23. Lacsny bátorkeszi birtokán is kísérletezett cukorrépával. Nagyfödémesi birtokán cukorgyárat építtetett és üzemeltetett 1828–1842 között. Ekkor – 1842-ben – úgy határozott, hogy a cukorrépa termesztésére Bátorkeszin jobbak az agrotechnikai feltételek, ezért nagyfödémesi birtokán szüneteltette a cukorrépa-termesztést, így a cukorgyár is megszűnt termelni. Végül is 1868-ban Diószegre telepítették, ahol a Kuffner és Guttmann vezette gazdasági részvénytársaság üzemeltette. Cukor és szeszgyára átvette Lacsny Miklós szerepét, s hosszú évtizedekre megoldotta Mátusföld cukorral való ellátottságát.
24. Pukkai i.m. (Alsószeli) 33.
25. A norfolki vetésforgó így nézett ki a gyakorlatban: 1. cukor- vagy takarmányrépa, 2. tavaszi árpa, vöröshere felülvetéssel, 3. vöröshere, 4. őszi búza. Magyarországon, így a mi régióinkban is elterjedt a honi viszonyokhoz alkalmazkodó formája: 1. répa vagy kapásnövények, 2. tavaszi kalászosok, 3. szálatakarmány (a fennebb felsoroltakból), 4. őszi kalászosok.
26. Régióink területén a századvegen s a századelőn a következő lófajtákat: ardenni, muraközi, angolfélvér, irlandi, amerikai ügető, clydesdalei; szarvasmarhákat: bonyhádi, simmentháli, magyar fajok, pinzgani, berni, montaffoni, sertéseket: mangalica, kisenői, yorkshire-i, juhokat: angol, rombonillett.
27. Novák Veronika: Az 1848-as eseményektől az első világháború végéig. In: Nováková, Veronika–Végh, Andrej (red): *Galanta*. Bratislava, 1987, 41.
28. Borovszky i.m.

29. Bukovszky László: 1918-tól az első bécsi döntésig. In: Novák Veronika (szerk.): *Farkasd*. 112.
30. Arató Endre: *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéről 1919–1975*. Budapest, 1977, 83.
31. Uo. 87.
32. Varga Kálmán: Telepesfalvak, kolóniák Komárom környékén 1919–1950. *Regio*, 1992. 2. sz. 59.
33. Vrabcová, Eva: Az első földreform és a belső kolonizáció a Csallóközben. In: Novák Veronika (szerk.): *Migráció*. Dunaszerdahely, 2001, 169.
34. Balogh Edgár: Galántai kistükör. In: *Szlovenszkói küldetés*. Bratislava, 1984, 141.
35. Jócsik Lajos: *A kelet-európai paraszttömegek eladósodása*. 198. I. m.
36. Pukkai László: *Mátyusföld I*. Komárom–Dunaszerdahely, 2002, 36.
37. Bukovszky László: 1918-tól az első bécsi döntésig. In: Novák Veronika (szerk.): *Farkasd*. 112.
38. Vrabcová, Eva–Petrovič, Rastislav (red.): i. m. 91.
39. Bukovszky László: Tornóc 1918-tól napjainkig. Tornóc. I. m. 63.
40. Uő: *Nádszeg – múlt és jelen*. 45.
41. Az adatokat Vrabcová, Eva: Kolonizácia južného Slovenska. *Slovenská archivistika*, XXXVII. évf. (2002) 1–2. sz. Úrföldet (ma Slovenské Pole) a Slovenská liga alapította iskolájával együtt.
42. Bányi Edit: Galánta 1918–1945 között. In: Novák–Végh (szerk.): i. m. 49.
43. *Magyar Statisztikai Közlemények*. 8. kötet. Budapest, 1939, 90–93.
44. A szövetkezeti mozgalmat szolgáló adatok Pukkai László: *A Hanza Szövetkezeti Áruközpont Galánta*. (Pozsony, 1994) című munkájában található.
45. Sípos András: Fogyasztási Szövetkezet. *História*, 1993. 2. sz. 13.
46. Pukkai: i. m. (Hanza) 17.
47. Weinbergerová, Mária: Zsidó települések Szlovákia területén. In: Novák Veronika (szerk.): *Migráció*. 49–61.

A gyáripari termelés kialakulása a Mátyusföldön

Az 1848-as forradalom után kiadott törvények, mint az úrbériség eltörlése, a magántulajdon, a kereskedelem és a vállalkozás szabadságát biztosító szabályrendeletek az ipar és a kereskedelem fejlődését serkentették. Kezdetét vette egy új korszak, melyben a tudomány a technikával társult.

Magyarországon az ipari forradalom Nyugat-Európához képest 50-100 éves késéssel zajlott le. Az Osztrák–Magyar Monarchia országai az ipari fejlettség szempontjából nagyon is eltérő szinten álltak. Ebben nem kis szerepet játszott az uralkodóház által támogatott vámpolitika, mely maga a Monarchia egyes országrészei között is fennállt. A vámunió létrehozásának idején az államkassza bevételeinek zöme a történelmi Magyarországon belül a mezőgazdasági termelésből származott. Az 1851-ben bevezetett közös vámterület a Monarchián belül nagy szerepet játszott az egységes kereskedelem és ipar kialakításában. 1867 után a magyar kormány jóformán teljesen kivonta magát Bécs fennhatósága alól, kivéve a külpolitikát, a hadügyet és a külkereskedelmi kapcsolatokat. Az egységes gazdasági térség, a közös valuta és bankrendszer azonban továbbra is fennállt. A kialakított vámszabályok továbbra is érvényben maradtak. A céhek megszüntetését tárgyaló, 1872-ben kiadott törvény, valamint az 1884-ben életbe lépett ipartörvény szintén hozzájárult az ipari forradalom ügyének előremozdításához. A nagyipari termelés kialakulását serkentették a közeledést támogató intézkedések, a vasúthálózat kiépítése és nem utolsósorban a szükséges anyagi háttér kialakítása – a közös pénznem bevezetése (1892-ben az aranyalapra helyezett korona). A magyar ipar terjeszkedésének mértéke az 1870-es évek végén azonban az osztrák tőke beáramlásának mértékétől függött. A versenyképes ipar kialakulása és további fejlesztése azonban sokkal több beruházást igényelt, mint amellyel a hazai tőkepiac rendelkezett, ezért a magyar kormány tőkebehozatalra szorult. Az osztrák tőke túlnyomórészt az államkötvények megvásárlása által jutott be Magyarországra.

Az iparosítás folyamata a cseh és az osztrák ipar fejlettsége miatt szorosan összefügg az élelmiszeripar kiépítésével. Az élelmiszer-ipar viszont a mezőgazdasággal, tehát az ún. őstermeléssel. Az ipari termelés egyrészt a mezőgazdaság gépesítésével kezdődött, másrészt az élelmiszeripari hálózat kiépítésére irányult. A gépesítés lehetővé tette a nagy kiterjedésű földterületek megművelését, kialakult tehát a megfelelő nyersanyagbázis. Az élelmiszeripar pedig a mezőgazdasági termékek feldolgozásával foglalkozott, mint pl. a gőzmalmok,

szeszgyárak stb. A magyar kormány az ipari vállalkozások alapítását és fejlesztését szubvenciókkal, kedvezményes vasúti díjszabással, adómentességgel segítette.¹

A szántóföldi földműveléssel kapcsolatos iparágak legrégebb és legfejlettebb ágazatainak egyike a malomipar. A tőkefelhalmozódás egyik fontos forrását és egyben Magyarország legfontosabb termelőágazatát az 1842-ben kiépített gőzmalmok hálózata alkotta. A történelmi Magyarország malomipari termékeinek 53–55%-át mindössze 300 kereskedelmi malom, 14%-át a 10 budapesti nagymalom adta. Liszttermelés szempontjából Minneapolis után Budapest következett a világranglistán. Magyarországon a malomipar a legnagyobb iparággá fejlődött. A malomipar világszintű helyzeténél és technikai felszereltségénél fogva a magyar modernizálás éke volt.² A kiegyezéstől fogva a 19. század végéig hatalmas lépést tett a fejlődés útján, dacára annak, hogy a nyugat-európai piacokon a magyar búzaliszt értékesítése hovatovább ütközött az amerikai és az orosz export érdekkörével. A magyar malmosok mindazonáltal mégiscsak képesek voltak kiváló minőségű liszttermékeket szállítani a külföldi piacra, és ami még fontosabb, nagyon kedvező áron. A liszttermelés gyors növekedése a magyar búza minőségén és viszonylag alacsony árán alapult. A magyar liszt rövid időre teljesen meghódította a német piacot, ahonnan csak az 1880-ban kiadott szigorú vámintézkedések szorították ki. Az ezt követően fokozatosan kiépült védvámrendszer, melyhez rövidesen csatlakozott Franciaország, Olaszország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Norvégia és Görögország, a századfordulóra véget vetett az iparág fejlődésének. A magyar liszt visszaszorult a közös piacra, és ez a piac többé nem bővült. Búzából és lisztből pl. a kiegyezés idején 6,3, az 1880-as évek elején 8,6, 1911–13-ban 11,2 millió q-t exportáltak, a 80-as években a lisztnek már 40%-a került vámkülföldre. 1913-ban pedig viszont már csak 4,2%-nyi lisztet exportáltak, tehát jóformán az egész termelést a belföldi piacon értékesítették.

1895-ben a Felvidék 15 megyéjében 33 nagy és 99 kisebb gőzmalom, 6 nagyobb és 10 kisebb kombinált meghajtású (gőz- és vízmeghajtású) malom őrlött. Figyelemreméltó tény azonban, hogy Árva, Trencsén, Turóc és Liptó vármegyében a 19. század végéig egyetlen gőzmalmost sem építettek. 1906-ban szlovákiai viszonylatban kb. 3200 malom (a vízimalmokat is beleértve) működött. $\frac{3}{4}$ részük a Felvidék nyugati részén összpontosult, ahol biztosítva volt a megfelelő nyersanyagbázis. Többségük vízimalom volt, de a 19. század 50-es éveitől kezdve inkább gőzmalmost építettek, mint vízi meghajtású és turbinás malmokat. A már létező vízimalmok helyi jellegűek voltak, kapacitásuk csak a közvetlen környezetük igényét elégítette ki, tehát nem a piacra dolgoztak, hanem rendszerint bizonyos vámot szedtek. Tulajdonjogi szempontból a malomiparban meg kell különböztetnünk magánkézen lévő malmokat és ún. kereskedelmi malmokat. Míg a vízimalmok tulajdonosai az egyes községek, gazdaközösségek vagy magán-személyek voltak, a múmalmok esetében legtöbbször már a magánvállalkozók, a részvényesek költséges beruházásáról kell, hogy beszéljünk. Az üzleti beállítottságú múmalmokat eleve arra építették, hogy a felvásárolt gabonából nyert

malomipari termékeket értékesítsék a hazai és főleg a külföldi piacokon is. Ezek már komoly gépparkkal felszerelt üzemek voltak. Az ipari malmok és kereskedelmi malmok általában a nagy részvénytársaságok kezén voltak. A bankok érdekes módon, ellentétben a cukoriparral, viszonylag későn ismerték fel az adott iparban rejlő bevételi forrást, így egészen a 19. század végéig csak kis mértékben voltak érdekeltek a malomiparban.

67. Egy budapesti gőzmalom belső tere

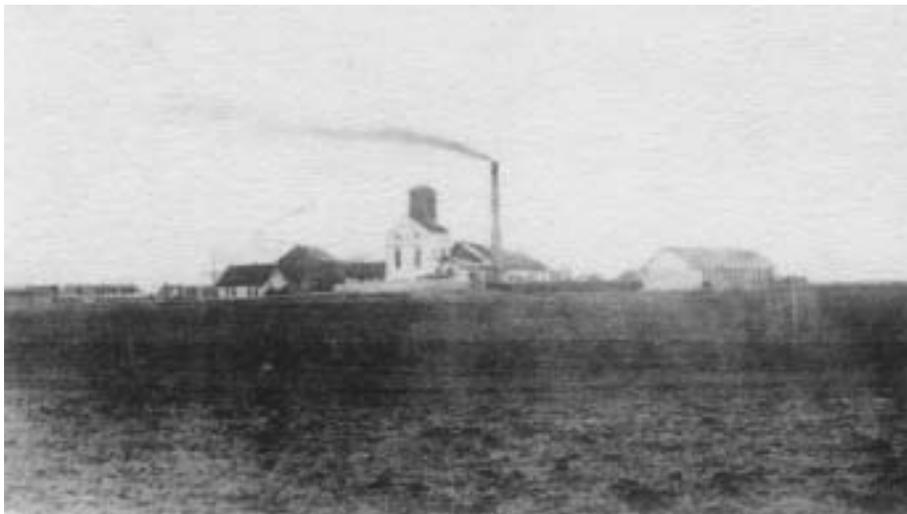
A malmok hajtóereje szintén különböző. Egyes típusú berendezések a természet adta energiával (a szél- és a vízimalmok), ismét mások pedig mesterséges energia- (gőz-, villany-) meghajtással működtek. A különbség a malmok és a magánkézen lévő apró malmok termékeinek teljesítménye és minősége között óriási volt. Ez a megállapítás vonatkozik a mátyusföldi malmokra is, vegyük csak pl. a Vágsellyei Múmalom és Áramfejlesztő Rt.-t, a szenci és a diószegi Mária-Múmalmot. Ezek a malmok korszerű, fejlett berendezéssel, s szinte minimális munkaerővel a hazai piac mellett külföldön is értékesítették termékeiket, kiváló minőséggel. Természetesen, nem szabad figyelmen kívül hagyni a jóval kisebb teljesítményű és gyengébb felszerelésű helyi érdekeltségű malmokat sem. Ezek a családoknak és néhány munkásnak nyújtottak megélhetést. Berendezésük, felszerelésük korántsem tudta megközelíteni a fent említett malmokét. 1945-ben Nagyfődemesen, Szencen, Vágán, Alsószeliben, Nádszegen, Ábrahamban, Alsószerdahelyen, Felsőcsöpönyben, Semptén és Diószegen – itt ket-

tő malomban is – örültek. A Vágsellyei járás is bővelkedett a malomiparban, Vágsellyén, Deákin, Pereden, Vágfarkasdon, Magyarsókon, Negyedben szintén szárazmalmok működtek.

A szárazmalmok mellett Mátyusföldön is ismeretes a vízimalmoknak két fajtája, a hajómalom és a cölöpös vízimalom. A hajómalom a folyóban lebegve örültek, kedvezőtlen vízállás esetén egyszerűen felszedték a horgonyt és továbbhajóztak. Mindegyik hajómalomnak megvolt a saját száma, amely alatt a központi nyilvántartásban szerepelt. A hajómalomok, melyek a Kis-Duna menti falvak közelében horgonyoztak, a 19. század végén már csak elvétve működtek, ellentétben a Vág menti hajómalomokkal. 1881-ben a Galántai járásban összesen 65 hajómalmot írtak össze: Vágszerdahely határában 32, Vága mellett 13 és Kajal közelében 20 hajómalmot. A korabeli Nagyszombati járáshoz tartozó Szered mellett a Vág folyón 14, Közép-Csöppöny határában pedig 5 hajómalomnak adtak ki vízhasználati engedélyt. 1891-ben Szered mellett 23, Vágszerdahelyen 17, Vágán 11, Ónypuszta (Kajal) határában pedig 16 hajómalom volt bejegyezve. A Duna menti hajómalomok hátránya az volt, hogy akadályozták és veszélyeztették a hajóforgalmat a folyón. A hajózható szakaszokon a hajómalomok működését így már a 18. századtól kezdve folyamatosan rendeletek és törvények útján korlátozták és tiltották, ezért a dunai malmokat fokozatosan vagy eladták, vagy pedig áthelyezték a partra. A parton a malomházat hatalmas cölöpökre építették, és ezek tartották a víz felett (innen az elnevezésük – cölöpös vízimalom). Az ilyen típusú malom tehát már helyhez volt rögzítve, nem vándorolhatott máshová. A Vág melletti hajómalomok a Duna menti hajómalomokkal ellentétben még a 20. század elején is működtek, pl. 1931-ben csak Sopornyan 18 hajómalom³ volt bejegyezve. Ezenkívül még Vecsén Keszeli István, Hosszúfalun Kozmér János, Farkasdon Czuczor Lajos és Szórád Béla, Vágkirályfán Pikler Antal és Viktória, valamint Morovics Erazmus, Negyeden Takács Albert, Vágsellyén Pincés Gyula, Semptén pedig Pižurný János voltak a hajómalom-tulajdonosok. Jókán, Tallóson még ma is állnak a cölöpös vízimalmok. Eredetileg ezek is hajómalomok voltak. A tallósi vízimalmot, melyet a Kányási-dűlőben építettek, a feljegyzések szerint már 1885-ben jó 10 éve nem használták, és már akkortájt cölöpökön állott. A malom Tokovics Ferenc nevére volt bejegyezve.

A szeszipar az élelmiszer-feldolgozó ipar egy fontos ágazatát képezte. Olyan nyersanyagokat dolgozott fel, amelyek közvetlenül erjeszthető cukrot vagy olyan szénhidrátokat tartalmaznak, melyekből biológiai vagy kémiai módszerrel erjeszthető cukor állítható elő. Ilyen közvetlenül erjeszthető cukornyersanyag a cukorrépa és a melasz, és természetesen ide tartoznak a gyümölcsfélések is. Az alapanyagok közé sorolhatók az olyan termékek is, amelyek keményítőt tartalmaznak: a burgonya, a tengeri, a gabonafélék, valamint a cellulóztartalmú nyersanyagok, mint pl.: a növények maghéja, napraforgóhéj, rizs- és búzaszalma. A szeszipart a cukoriparhoz hasonlóan a 19. század végén a korabeli statisztikai jelentések betegnek nyilvánították, mert a hirtelen nagy adóemelés a szeszfogyasztást alaposan leszállította. Az 1888-ban kiadott XXIV. és XXV. tc. célja a mezőgazdasági szeszipar továbbfejlesztése, a magasabb adók kiszabá-

sa révén pedig az államháztartás nagyobb jövedelmének biztosítása volt. Nagy előny volt azonban, hogy az új törvény szakított az eddigi termelési adórendszerrel, és bevezette a fogyasztási adórendszert. Az ún. üstfőzdek viszont adómentességet élveztek. A háztáji lepárlók maximum 1 hl szeszt produkálhattak, de csak saját nyersanyagból és azzal a feltétellel, hogy az általuk kitermelt pálinka szeszfoka 50-nél nem lehet magasabb. Az így kitermelt pálinkát csak helyi és a saját igények kielégítésére használták, tehát nem eladásra. Mivel adómentességet élveztek, számuk és az általuk kitermelt szesz mennyisége is elméletileg ismeretlen. A nagyobb teljesítményű, tehát a megadóztatott szeszgyárak a mai Szlovákia területén is gyakoriak voltak. Műszaki berendezésük továbbfejlesztése azonban korántsem volt annyira látványos és szembeötlő, mint pl. a malomiparnál s a cukoriparnál. A szesz lepárlása tulajdonképpen csak mellékes bevételt jelentett, mert ilyen módon lehetővé vált a romlékony termékfelesleg (hulladék gyümölcs, burgonya, melasz, törköly) hasznosítása. A nagyobb kapacitású szeszgyárak között megkülönböztethetjük az ún. ipari és a mezőgazdasági szeszgyárakat. Az ipari jellegű szeszgyárak jóformán az egész évben üzemeltek, de a gyártáshoz szükséges nyersanyagot kénytelenek voltak megvásárolni, tehát függő viszonyban voltak a piactól. A nagyobb mezőgazdasági szeszfőzdekben szintén majd az egész évben folyt a termelés azzal a különbséggel, hogy a nyersanyagellátás szempontjából teljesen önellátóak voltak, tehát nem kellett a piaci kínálathoz és árakhoz alkalmazkodniuk. Az általunk vizsgált mezőgazdasági szeszgyárakban minden hozzáférhető nyersanyagot hasznosítottak. Ilyen üzemek működtek pl. Vághosszúfalun, Nagyfödémesen, Feketenyéken, Tallóson és Szencen, Felsőszeliben, valamint Sopornyn, Porbokán, Pallócon és nem utolsósorban Galánta mellett is.

68. Eisler és Szold felsőszeli szeszgyára

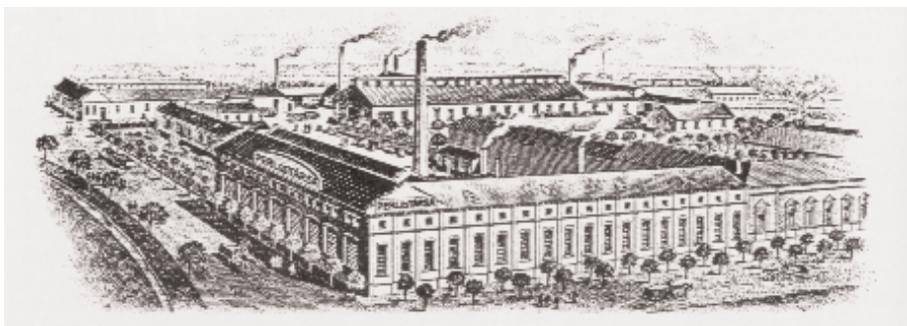
A Felvidék területén 1912-ben 382 szeszgyárban folyt a termelés, ebből 3 volt az ipari, a többi pedig mezőgazdasági szeszgyár. Az évi kontingens a 300 ezer hl határ felett mozgott, de nemegyszer elérte a 400 ezer hl-t, mely a történelmi Magyarország szeszgyártásának csaknem egyharmadát jelentette.

Az élelmiszeripar másik ágazata, ahol a kiegyezés utáni korszakot követően tanúi lehettünk az intenzív nagyipari termelésnek és a velejáró tökefelhalmozásnak, a cukoripar volt. A cukoripari termelés szorosan összefüggött a külföldön is érvényben levő cukoradótörvényekkel. Az 1868. évi cukoradóreform a termelt cukorra kimért termékadó helyett ismét a répaadót léptette érvénybe, azaz a cukor helyett a répát adóztatták meg. A törvények a tényleges és a feltételezett répamennyiséget feltételezett hozadékkal terhelték, amely szerint állapították meg a visszatérített adó mértékét. A visszatérített adó összege viszont jóval magasabb volt a tényleg megfizetett adónál, tehát a gyártó aránylag nagy nyereségre tett szert. Magyarország gyárai azonban tekintettel a hazai cukorrépa kisebb cukortartalmára, a gyárak alacsony színvonalú műszaki berendezésére, a cseh, a morva és a sziléziai gyárakkal szemben nem állhatták a versenyt. Az 1870-es években a cukorpiacon túltermelés mutatkozott, amelyet az 1873-ban beállott kereskedelmi válság követett. A budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1874. januári jelentése szerint az 1873-ban fennállott 26 cukorgyár közül 13 részben abbahagyta az üzemeltetést, részben közel került a csődhöz.⁴ A cukorgyárak száma Magyarországon egyre apadt, pl. az 1874/75-ös idényben 17, az 1880/81-es idényben 15,⁵ az 1887/88-as idényben már csak 11 gyárban folyt a termelés. A feldolgozott répa mennyisége egyre növekedett. A legnagyobb cukorgyárak, a diószegi és a nagysurányi külön-külön az évi összes répamennyiség 1/6-át dolgozták fel. 1885-ben a cukor ára a világpiacon annyira leesett, hogy a korabeli mezőgazdasági szaklapok az évi cukorrépatermést a gazdáknak takarmányozásra ajánlották.⁶ A répacukorgyártás a 19. század vége felé azonban mégiscsak jobb napokra virradt. Az 1888-ban kiadott XXIII. tc. új cukoradót vezetett be. Az új adótörvény a kész gyártmányt – a cukrot – terhelte meg adóval, így elesett a hazai gyártók hátránya, amely a cukorrépa kisebb cukortartalmából származott. A raktáron tárolt cukrot sem voltak kénytelenek akár előnytelen áron is a gyártók minél gyorsabban eladni. A törvény serkentette a gyártók szövetkezését is. Kettő kartell is alakult, az egyik a finomítottcukor-gyártók (1891), a másik a nyerscukorgyártók (1894) érdekeit védte. A kartellek célja a konkurenciaharc elkerülése és a hazai piac egymás közti felosztása volt.

A Mátyusföld területén már a kiegyezést megelőző korszakban is működtek cukorgyárak. Igaz, hogy még csak kísérleti szinten, de Nagyfödemesen működött az ország első cukorgyára, melyet Lacsny Miklós 1830-ban alapított. A kezdeti fellendülés azonban nem tartott sokáig, a gyár 1842-ben meg is szűnt. A termelést a belga Dubois és a francia Imhoff vezette. A gyáráépület romjai a mai napig megtalálhatók a községben. Ezt követően 1845-ben Szeredben is alakult egy cukorgyár. A 19. század végéig a Felvidék nyugati részén már 6 cukorgyár (Magyarfalu, Nagyszombat, Diószeg, Nagysurány, Oroszka és Tavarnok) működött, míg országosan ugyanakkor összesen 20 cukorgyárat tartottak nyilván.

Számuk 1913-ra 30-ra nőtt. Mátyusföld területén 1945-ig kettő számottevő cukorgyár működött, az egyik Magyardiószegen, a másik Szeredben. A cukorgyárak a legnagyobb üzemek közé tartoztak. Ebben az iparágban nem létezett és nem is létezhetett kisüzem, tekintettel a gyártási eljárások, a technikai berendezés, felszerelés igényességére. A nyereség aránya, a termelékenységi szintje ugyanis elsősorban a termék eladhatóságától, az éves beruházásoktól és az azt követő karbantartástól függött. A különféle adalékanyagok, a szén, a mészke, a bőséges víz- és energiaellátás szempontja sem volt elhanyagolható, ezért a kisüzemi gyártás eleve kizárt dolog volt. A termelés a malomiparhoz hasonlóan a cukoriparban is a külföldi piactól függött. A gyárosok az exportált cukor mennyisége után ún. „titkos” állami jutalékban részesültek, így nem csoda, ha a magyarországi éves termelés több mint 1/3-a külföldre irányult. A cukoripar ígéretes fejlődését megszakította az 1902-ben elfogadott brüsszeli konvenció, mely leállította az állami segélyek folyósítását. A cukorgyártásban így pangás állt be, egészen 1910-ig, amikor újra fellendült a cukor iránti kereslet. Ez az iparágazat mindig is az osztrák és a magyar vállalkozók és beruházók érdekkörébe tartozott. A gyártási technológia, a cukorrépa termesztése lehetővé tette a napszámok és az idénymunkások alkalmazását. A munkaerő nagyon olcsó volt, gyakran alkalmaztak nőket és gyerekeket is, pl. a répabogár szedésénél,⁷ az egyelésnél, kapálásnál. Így a gyárosok rövid időn belül viszonylag magas bevételekhez, állami prémiumhoz jutottak, ami természetesen nem kerülte el a bankok figyelmét sem. A 19. század végéig hamarosan csaknem mindegyik cukorgyárba betársultak a magyar és az osztrák pénzintézetek.

Mátyusföld területén azonban nemcsak az élelmiszeripar volt aránylag fejlett, hanem más iparágazatok is. Ezen a téren megemlíthetjük az olyan egyedülálló vállalkozásokat, mint pl. a vágsellyei Gansl Simon tollipari üzemét, ahol piperickeket gyártottak külföldre, a galántai Neufeld- és a vágsellyei Kollmannféle nyomdát stb. Szered, mint piaci központ különösen kedvezett az iparvállalatoknak. Szeredben található Grünfeld Adolf téglagyárát, Friedmann és Würsching mezőgazdasági gépgyárát, Perl és Társa Gépgyárát, a Steiner cég csontszéngyárát, Klug Bernát mosószódagyárát. Azonban az olyan kis községekben, mint pl. Zsigárd, is akadtak sikeres vállalkozók – Üрге és Társai Téglagyár.

69. Perl és Tsa. Gépgyár Szereden

A 20. században az ipar további ígéretes fejlődését a két világháború és az azokat követő politikai változások szakították meg. Néhány tervezett ipari vállalkozás – pl. a galántai gyufagyár, mely kb. 70-80 munkásnak adott volna kenyeret – az első világháború miatt nem valósult meg. 1918-ban a Monarchia széthullott, megalakult a Csehszlovák Köztársaság. Az új állam egyes országrészei között azonban mindjárt a kezdetben nagy különbségek mutatkoztak. Szlovákia az ipar területén ugyanis jóval elmaradottabb volt, mint a szomszédos országrészek.

Az első világháború utáni időszakban a magyar tőke és a magyar beruházók jelentős anyagi károkat szenvedtek. A trianoni békeszerződés következtében az elcsatolt területek ipara elveszítette piacát, nyersanyag- és pénzforrásait. A pénzügyi intézetek székhelyei ugyanis visszamaradtak Magyarországon és Ausztriában. Az új pénzügyi kapcsolatok felvétele és a piacok kiépítése hosszú éveket vett igénybe. Az első földreform következtében a mezőgazdasági termeléssel szorosan összefüggő ipari ágazatok nehéz helyzetbe kerültek, veszélyeztetve voltak a nyersanyagellátás szempontjából is.

Az első bécsi döntés után az ipar helyzetét és versenyképességét fékeztek a nyersanyagbeszerzéssel és a kész termékek értékesítésével járó nehézségek. A visszacsatolt területek ipartelepei jóval többet fordítottak a szállításra, mint az anyaországiak. A gyáripart finanszírozó pénzügyi intézetek központjai is szinte kivétel nélkül megint csak visszamaradtak, így a megfelelő anyagiak és nyersanyag híján eleinte veszélyeztetve volt a visszacsatolt területeken az ipartelepek működése. Időbe telt, amíg újra beindult a kölcsönös kapcsolat a magyarországi pénzügyi intézetekkel, amelyek érthető módon nem voltak túl nagy bizalommal az eddig számukra ismeretlen piac iránt.

A Mátyusföld területén 1938-ban a lakosság zöme még mindig östermelésből élt. Az iparban dolgozó és az iparból élők száma jóval alacsonyabb volt: a Galántai járásban 11 149, a Vágsellyeiben 4855 kisiparost tartottak nyilván.⁸

A második világháború utolsó éve különösen érzékenyen érintette az ipari üzemeket. Az átvonuló német, magyar, majd a szovjet hadsereg katonái lefoglalták az üzemekben tárolt élelmiszer- és gabonakészleteket, de nem vetették meg a gépi berendezést, az állatállományt, a raktári és takarmánykészleteket sem. A szeszgyárak esetében pedig különösen kényes volt a helyzet. A lerészegedett katonák nemcsak kiengedték az árokba a szesztartályok tartalmát, hanem néhol vissza nem állítható anyagi károkat okoztak, úgyhogy a háború után néhány helyen a termelést már nem is újították fel.⁹

1945 után a politikai események, az új eszmék szelleméhez igazodó törvényhozók által kibocsátott rendelkezések és törvények következtében az eddigi gyártulajdonosok, nagyvállalkozók, földbirtokosok feketelistára kerültek. Elég volt, ha az egyént a 108/45. sz. Beneš-dekrétum 19. §-a és a 45/46. sz. dekrétum értelmében kollaboránsnak minősítették (tehát magyar vagy német származású volt). Az ilyen személyek vagyonát államosították, ellenszolgáltatás nélkül kisajátították. A kitelepítés és a lakosságcsere következtében a háztáji kis-termelés jellege is megváltozott. A még megmaradt nagybirtokot a II. földreform

következtében felaprózták, a magyar porták így idegen kézre jutottak. Az elkönfiskált nagy- és kisüzemek, vállalatok élére, melyeket államosítottak, ideiglenesen ún. nemzeti gondnokokat neveztek ki.¹⁰

A Mátyusföld jelentősebb ipari létesítményei:

Kajos Károly és Társai Múmalom Rt., Alsószeli.

Eredetileg mint betéti társaság volt bejegyezve. A gőzmalom 1920-ban létesült, Pónya Lajos gazdálkodó alapította. A malom igazgatója 1938-ban Kajos Sándor, bérelője Barcza Károly volt. Főmolnár Sztarncsik Elek, szerelőmolnár Kis Ferenc. A malomban 10 alkalmazott dolgozott. 1945 után államosították.¹¹

Szász Elek és Társai Gőzmalma, Deáki.

1897-ben kapott ipari engedélyt. A malom épületét 1898-ban emelték.¹² Alaptőkéje 40 000 forint volt. Gépparkját 1907-ben korszerűsítették. 1923-ban 10 munkás dolgozott itt.¹³ 1940-ben a cég igazgatósági tagjai voltak: Nagy Lajos, Nagy Miklós, Kurucz Áron, Madari Ernő, Tok Ferenc.¹⁴ 1945 után államosították.

Deákin ezenkívül még mentagyár (gyógynövényleparló üzem, mely 3 kazánal, 12 lepárlóüsttel rendelkezett), olajsütő és dohány szárító (ahol gőzgéppel szárították a dohányt) is üzemelt.

Diószegi Cukorgyár Rt.

1867-ben alakult, alapítói a Kuffner és Gutmann család tagjai voltak. A gyár felvirágoztatása Kuffner Károly nevéhez fűződik, aki majd fél évszázadig volt az ipartelep lelke. Vezetése alatt a gyár Magyarország egyik legfejlettebb üzemévé vált. A cukorgyárak műszaki fejlettségének mércéje a diffúziós készülék,¹⁵ amelynek teljesítőképessége volt a mérvadó a kitermelt cukor mennyisége szempontjából. Szlovákiai viszonylatban csak a tapolcsányi és az aranyosmaróti cukorgyár rendelkezett diffúzióval, a diószegi gyárba ezt a készüléket 1874-ben szerelték fel. Az első világháború előtt energetikai szempontból az ipartelep 24 darab, összesen 2104 HP meghajtású gőzgéppel rendelkezett, 1910 előtt pedig 3 vízikereket szereltek be a cukorrépa felemelésére. A cukorgyári gazdaságok energiaellátását egy Francis-féle vízi turbina szolgáltatta.¹⁶ 1931-ben a Gutmann család kiválása folytán a gyár a Kuffner család tulajdonába ment át teljesen. 1938-tól a gyár a Tátrabank, a Dunabank, a Hitelbank és a Mezőgazdasági Ipar Rt. érdekkörébe került. A fejlett, modern ipartelephez cukorfinomító és az 1912-ben létesített Mária-múmalom, valamint terjedelmes gazdaságok (30 000 hold) is tartoztak¹⁷. A gazdaságokon főleg cukorrépát (350 magyar holdon), borsót (600 magyar holdon) termesztettek, az állattenyésztés terén főleg a marhahizlalással foglalkoztak. Évente 5300 hizlalt fiatal bikát szállítottak külföldre, főleg a bécsi piacra és Angliába. A földreform után már csak 20 000 holdnyi földbirtokkal rendelkeztek a gyártulajdonosok, ebből 12 000 hold Magyardiószeg területén volt. A cukorgyári gazdaságokban a terméshozamok emelése céljából elsőként, már 1881-től rendszeresen alkalmazták a műtrágyát. A

mélyszántást gőzgéppel végezték, a tavaszi munkálatok során pedig a híressé vált diószegi vetőgépet¹⁸ használták, melynek segítségével a vetés egyenletesen és egy időben kelt ki. Az egyes ipartelepeket és majorságokat 4 km hosszúságú iparvasút és 80 km-es lóvasút kötötte össze. 1870-ben a galántai út mellett szeszgyárat építettek, 1929-ben pedig a gyümölcs- és zöldségfélések feldolgozására konzervgyárat alapítottak. A tisztviselők száma 80-85, a munkások száma 1400, a gazdaságokon és a majorságokon a cselédség száma 600–4000 között mozgott, idénytől függően. A cukorgyár mintagazdasága világhírű volt, külföldiek is rendszeresen látogatták. A cukorgyár igazgatója, miután az egyetlen örökös, Kuffner Raoul eladta a birtokait, a gyárat is beleértve, s külföldre költözött az új családjával, 1939-től a budapesti származású Zergényi András volt. A Szlovák Nemzeti Tanács 1945. május 5-én hozott határozata értelmében az összes föld és a hozzá tartozó gazdaság, melyet a Diószegi Gazdaság, Cukor- és Szeszgyár Rt. bérelt az államtól, az újonnan megalakult állami birtokok tulajdonába ment át. Az állami birtokokat központi igazgatóság irányította.

70. A diószegi cukorgyár a 19. század végén

Cukorgyári fagyasztóüzem. A gyorsfagyasztás technikájával Diószegen 1942-től kezdtek el foglalkozni Török Géza mérnök vezetése alatt. Franciaországból erre a célra egy kis Carussel típusú hűtőberendezést szállítottak Magyardiószegre. Eleinte gyümölcsök mélyhűtésével kísérleteztek kis mennyiségben. Nagyobb tételekben a gyártás csak a következő években indult meg. A gyártás kifejlesztéséhez szükséges alaptőkét a Mezőgazdasági Ipar Rt., a Hitelbank, néhány gépet pedig Weis Manfréd szállított Diószegre. A részvénytársaság a gyártási eljárás tökéletesítése céljából Török Géza mérnököt és Hidas Vilmos mérnököt tanulmányútra küldte Németországba, otthon ugyanis csak néhány gyümölcsfajta fagyasztási eljárása volt ismert (sárgadinnye, meggy, eper, barack, cseresznye és paradicsom), de azért húsfélék készítésével is próbálkoztak. A fagyasztott termékek Frigelite márkanéven kerültek a fogyasztók asztalára. 1944 folyamán fagyasztótunelt és

-boxot szereltek fel a mélyhűtött áruk tárolására.¹⁹ 1945 után a fagyasztott áruk gyártása az általános gazdasági és politikai helyzet miatt rövid ideig szünetelt.

Konzervgyár. Tekintettel a mezőgazdasági termelés kedvező feltételeire, a környéken fellelhető bőséges gyümölcs- és zöldségtermésre, a részvénytársaság figyelme a tartósítás, a konzerválás felé irányult. A konzervgyár első épületeit eredetileg a gazdasági műhelyek átépítésével alakították ki az 1928–1929-es években. 1929 nyarán, az első konzervgyári idénymunka során főleg spárgát és zöldborsót tartósítottak, továbbá karalábét, sárgarépat, spenótot és vajbobot dolgoztak fel. 1931-től iparilag kezdték gyártani a paradicsompürét, gyümölcsfeldolgozás céljából gépsorokat szereltek fel. Az 1938 novemberéig 74 vagon különféle főzelékkonzervet (1937-ben 79 vagon) gyártottak. Húsfélék tartósításával (készáruk gyártásával) az 1939/1940-es üzleti évben kezdtek foglalkozni, először kísérletképpen csak a hadsereg számára. A 85 000 darab katonai húskonzerv előállításához 104 darab ökröt használtak fel. A gyártmány a felülvizsgáló közegek kedvező véleményezésével találkozott. Az első húskonzervgyártást egy bérelt, kisméretű hűtőház és egy kezdetlegesen berendezett községi vágóhíd igénybevételel valósították meg.²⁰ A második világháború alatt a raktárakat a lakosság kifosztotta. A konzervgyár és a fagyasztó sorsa szorosan kapcsolódik a cukorgyáréhoz.

Mária-múmalom, Magyardiőszeg

Kuffner Károly alapította 1912-ben. A malmot felesége, Kuffner Mária grófnő tiszteletére nevezték el. A Mária-malom a diószegi cukorgyárhoz tartozott, és az 5901/1912 sz. alatt kiadott iparendély alapján kezdte meg tevékenységét 1912 novemberében. Eredetileg hengeres gőzmalomként működött, melynek napi teljesítőképessége 3 vagon gabona volt. A malmot 1927–1928-ban villamosították. A malom üzemeltetése a felújítás után már csak azért is érdekes, mivel a malomipari termékek síkszítán való átszítálása konstans (állandó) fordulatszámot igényelt, ennek elérésére bonyolult műszaki eljárásokra volt szükség. 1938-ban már borsóhántolóval is fel volt szerelve, napi teljesítőképessége is emelkedett (napi 5 vagon búza és 2 vagon rozs).²¹ A harmincas években a diószegi Mária-múmalom fióküzemet alakított ki Jókán, ahol a malomipari termékeket, őrleményeket gabonára cserélték be. A fióküzemet Fuchs Lajos jókai lakos vezette.²² 1938-at követően, a terület visszacsatolása után az üzemágban pangás állott be, ugyanis a malomipari termékek értékesítésének lehetőségei teljesen megszakadtak. 1938 novemberétől 1939 májusáig a saját gazdaságok részére igényelt daráláson kívül csak 110 vagon búzát őröltek. A munkások száma 40 volt. 1938-ban 499 vagon őrlést, 163 vagon darálást, 50 vagon hántolást végeztek.²³ A malom külön hántolóval rendelkezett, ezt a Csehszlovák Köztársaság ideje alatt egy pozsonyi cég bérelte. 1939-ben végezte első ízben a borsóhántolást saját magának. A hántolt borsó legnagyobb részét külföldön értékesítették jó áron. A Mária-múmalom az 1939/1940-es évben őrléssel (33 379 q), darálással (22 907 q), hántolással (7751 q) foglalkozott. A malomban 1940-ben 35 munkást foglalkoztattak, ebből 31 volt a férfi és 4 volt a nő.

71. A diószegi Mária-műmalom

Szabó Károly malma, Magyardiószeg.

Szabó Károly malomtulajdonos mint szövetkezeti vendéglős 1929-ben megvásárolta a malmot Szabó Sándor társtulajdonostól. A malom villanymeghajtással működött és 17 állandó munkaeerőt foglalkoztatott.

Cukorgyári Szeszgyár, Magyardiószeg.

1870-ben létesült mint a diószegi cukorgyár melléküzeme. Napi kitermelése 7 hl szesz volt. A szeszt a cukorgyártás során keletkezett melléktermékből (melaszból és a végszörpből, amely még 50% cukrot tartalmaz, de gazdaságosan már nem kristályosítható ki)²⁴ és a cukorgyár gyümölcsösének feleslegéből égették. Az 1938/1939-es üzleti évben a szeszgyár törzstermelési jogosultsága hivatalosan 1024 hl-ben lett megállapítva (a legmagasabb kontingens 1940-ben 5300 hl volt), a pótkontingens pedig 2000 hl-t tett ki. A pótkontingenst azonban nem tudták kihasználni, a Magyar Királyi Szeszegyedárusági Igazgatóság ugyanis csak olyan melaszmenyiséget szabadított fel, amely a törzskontingens kifőzéséhez volt szükséges, míg a pótkontingens kifőzéséhez csak a tavalyi répszállítás után saját gazdaságok járandóságát használták fel, melyet eredetileg a hízóökrök etetésére szántak. A szeszfőzde 1939-ben 86 napig üzemelt (1938-ban 116 napig), és 2833 hl szeszt (1938-ban 5377 hl) gyártottak.²⁵ A háborús események folyamán majdnem teljesen megbénult a termelés.²⁶

Feketenyéki szövetkezeti szeszgyár.

Bérlője Fleischmann Izidor. A szeszgyár termelésének piaca egész Magyarország. 200 munkást foglalkoztatott.

Eisler és Szold szeszgyár és -finomító, Felsőszeli.

Szold Zsigmond alapította 1887-ben, aki Esterházy Ernőtől 1887-ben kibérelt 2674 kat. hold földterületet, ahol már állt a gyár. Az ipari szeszgyár szabad raktárral rendelkezett, 2764 hektoliterre szólt a kontingense, a mezőgazdasági szeszgyár kontingense pedig 1499 hl volt.²⁷ A szeszfőzés nagyon is kifizetődő volt, mert a bérlő pár éven belül megvásárolta a birtokot. Az egyik szeszgyár Dögösön, a másik Körtvélyesen állt. A dögösi szeszgyár melaszból, a másik pedig burgonyából párolta a szeszt. A birtokot iparvasút hálózta be. A gyár továbbfejlesztésében nagy érdemeket szerzett az alapítón kívül Szold Lajos és Szold József. Főbb terményei a nyers és finomított szesz, a víztelenített szesz, a nyers hamuszír stb. voltak, érdekkörébe tartozott a szeredi cukorgyár. A szeszgyár finomítóval is rendelkezett. Napi teljesítőképessége 1937-ben 150 hl égett szesz volt.²⁸ Intézője 1911 óta az inkei származású Hajdú István, a főtisztviselők pedig Lebovits Henrik (1913-tól) és Politzer Sámuel voltak. Vegyészmérnök a vagsellyei származású dr. Donáth Pál volt. A felsőszeli szeszgyárban 80 munkás és 10 tisztviselő dolgozott.²⁹ Az Eisler és Szold cég a szeszgyártáson és finomításon kívül még csecsemők táplálásához alkalmas tej előállításával is foglalkozott. A tejüzem hűtőberendezéssel és fagyasztóval rendelkezett.³⁰ 1938 után mint Magyar Királyi Egyedárusági Szeszgyár vált ismertté. Gyárigazgató dr. Hugyecz Nándor, vezető hivatalnokai: dr. Pellet Géza, Gyomai Lajos és Bodrogi Géza voltak.³¹ A második világháború alatt a gyárban az átvonuló katonaság nagy károkat okozott.³²

72. Az Eisler és Szold szeszgyár és -finomító fejléces levelezőlapja

Neufeld nyomda, Galánta.

Neufeld József nyomdász, könyvkötő és papírkereskedő 1929-ben társként működött apja üzletében, míg végül teljesen átvette azt. Számos nyomdaterméket, naptárakat, helyi jellegű újságot adott ki (*Galánta és Vidéke* címmel).

Mezőgazdasági Szövetkezeti Szeszgyár, Nagyfödémes.

1928-ban alapították, évi termelése kb. 1600 hl. A termelést Csuti László vezette. A gyár 5 alkalmazottnak nyújtott megélhetést. Igazgatósági tagok voltak: Szabó Géza, Molnár Rezső, Takács Jenő, Pauer József, Takács Rezső.

Mezőgazdasági Tejszövetkezet, Nagyfödémes.

1932-ben alapították. A termelés saját épületben, modern felszerelések és gépek segítségével folyt. Tejtermékek előállításával foglalkoznak. Az igazgatósági és felügyelő bizottság tagjai: Pauer József, Mencil Dezső, Mikácsi Ágoston, Andrásy Mihály, Takács Géza.

Szabó Géza és Társai Hengermalma, Nagyfödemes.

Szabó Géza, Radványi János, Matkovics Gyula, id. Katona Alajos és ifj. Katona Alajos létesítették. 1938 óta üzemelt. Napi kapacitása 120 q, villanymeghajtással működött. Főmolnára a diószegi származású Matkovics Gyula volt, aki 6 évig mint malombérlő, majd mint főmolnár működött. 1948-ban államosították, ekkor mint malomtulajdonos már Némethné szül. Filkász Terézia és társai voltak bejegyezve.³³

Negyedi Gőzmalom.

1923-ban 10 munkást alkalmazott. Tulajdonosai Décsi János és társai voltak. 1945 után államosították, a Sellyei Mezőgazdasági Raktárszövetkezet irányítása alá került. A molnármeister Takács Béla volt, aki a malomipart édesapja vízimalmában tanulta ki.

A *peredi* malom homlokzatán eredetileg *Mészáros Henrik malma* felirat hirdette a malomtulajdonos nevét. A malmot 1900-ban alapították, hódmezővásárhelyi kőművesek építették. Először benzinmotorra, később villanymeghajtással működött. Berendezése korszerű volt. 8 irodai alkalmazottnak és 8 munkásnak nyújtott megélhetést. A magtárat és a malomtulajdonos családi házát 1918 körül építették a malomházhoz.³⁴ A család egyik leszármazottját, a későbbi malomtulajdonost, Lelovics Cipriánt a mezőgazdasági szakismeretek terjesztéséért és a szakoktatás körül kifejtett tevékenységéért arany oklevéllel tüntették ki.³⁵

Sók-szelőczei egyes gazdák gőzmalma Lencsés Gyula és tsai.

A malom 1905-től üzemelt, villanymeghajtásra működött. 1933-ban a cég 65 társtulajdonosát Veres József, Vreba Károly, Pápay Károly, Kubicskó Imre képviselték. A cég neve szlovákul „Parný mlyn šók-selických jednotlivých gazdov Lencsés Július a spol. v Seliciach”. A malomipar mellett a társaság szénnel is kereskedett.³⁶ 1938-ban elnöke Pápay Károly, könyvelője Mészáros Béla, főmolnára pedig Listyán János volt. 7 embert foglalkoztatott. Forgalmát helyben és a környéken bonyolította le.³⁷

Szenci Múmalom Rt., Szenc.

Egyike volt a környék legmodernebb malmainak. 1906-ban alapították „Szenci Múmalom és Árpatisztító társulat mint szövetkezet” néven. A malom székhelye Szencen volt, a vámórléssel, a természetbeni csereüzlettel és mellékesen kicsinyesen lisztelárusítással is foglalkozott. A malomszövetkezetet először 25 évre alapították. Az első üzletév 1907. december 31-étől kezdődött. A szövetkezet vagyona 500 üzletrészből állt. Az igazgatóság tagjainak száma 2, a felügyelő bizottság tagjainak száma 3 volt. Az alakuló közgyűlés elnökeként Szabó Mihály volt feltüntetve. 1929-ben gépparkját és berendezését a kor igényeinek megfelelően felújították. A múmalom villanymeghajtásra működött, napi teljesítőképessége hét vagon volt. Lisztjei kiváló minőségűek, külföldön is keresettek voltak. Évente 2000 vagon gabonát öröltek fel. A 20. század harmincas éveinek

végén kb. 80 alkalmazottja volt. 1939-ben a részvénytársaság újraalakult *Szenci Múmalom Részvény Társaság Szenc* néven. A társaság célja a múmalom üzemben tartása, üzleti tevékenység, mindenféle mezőgazdasági termékkel – zsírral, szalonnával, mezőgazdasági cikkel, géppel való kereskedés volt. Az alaptőke értéke az eredeti 600 000 cseh korona átszámítása folytán 250 000 pengőben lett megállapítva. 1938-ban az igazgatóság tagjai Neumann Ede, dr. Fejér Miksa, dr. Ivánka Milán, Tauber János, Lickner János voltak. 1940-ben a társaság alaptőkéjét 857 143 pengőre emelték, de csak rövid időre, 1943-ban ugyanis a tőke értékét 480 000 pengőre állították vissza. A következő évek folyamán mint igazgatósági tagok Nigel Law, Viscount Robert, lord Robert Bridgeman, gróf Khuen Héderváry Károly, vitéz Ondódy Frigyes, Körper Mór voltak bejegyezve. 1945 után államosították.

73. A Szenci Múmalom Rt. ipartelepe a 20. század harmincas éveiben

Gazdasági és Ipari kereskedelmi Szövetség, Szenc.

1936-ban alapította az Ehrenfeld Testvérek Téglagyár. Teljesítménye napi 25 ezer, évi 2,5 millió darab téglá volt. Átlag 60 munkást alkalmazott.³⁸

Grünfeld Adolf téglagyára, Szered.

1911-ben alapította meg Mátyusföld egyik legnagyobb téglagyárát, melyet modern üzemmé fejlesztett. A városi képviselő-testület, több szociális intézmény tagja, és az izraelita hitközségnek volt az alelnöke.

Szeredi cukorgyár.

Szeredben két cukorgyár is létesült, sorrendben az elsőt özv. Seeborné, bécsi lakos alapította 1845-ben. A tulajdonosnő 20 évre kibérelte gróf Esterházy Károly birtokait, ahol a szükséges cukorrépat termelték. Az üzemet a francia származású szakember, Theophil Adolph Berliér vezette, aki a gyárat részvénytársasággá alakította. 93 munkást alkalmazott. A gyár modern gépparkkal rendelkezett, mégsem volt azonban életképes. Az 1845/46-os idény alatt 1500, a következő évben pedig 1800 bécsi cent cukrot termeltek.³⁹ A termelés azonban a szükséges tőke hiányában fokozatosan csökkent, míg végül 1856 körül teljesen leállt. A gyár épületeit ezért malomipari célokra alakították át.

Mezőgazdasági cukorgyár Szered, Rt.

A cukorrépa-termelők gyűlésén 1906 decemberében a Pozsony, Nyitra, Trenčsén és Moson megyei termelők, akik a cukorrépa felvásárlási árával elégedetlenek voltak, megállapodtak, hogy a Dunától északra új cukorgyárat emelnek, hogy megszabaduljanak a cukorgyárosok önkényétől. 1907 februárjában a választás Szeredre esett. A *Mezőgazdasági cukorgyár Szered, Rt.* néven bejegyzett üzem 1907. január 23-án alakult meg hivatalosan. 2 milliós alaptőkéjét egyenként 500 korona értékű 4000 darab részvény eladásával biztosították. A cukorgyárat eredetileg a nyerscukor gyártására szánták, napi 80 vagon cukorrépa feldolgozására építették. A répatermelők tőkeszegénysége folytán a részvények gazdakézből rövid időn belül a tőkészek kezébe kerültek, és a gyár megszűnt kartellen kívüli mezőgazdasági cukorgyárként szerepelni.⁴⁰ A gyárat tovább fejlesztették – 1908-ban az alaptőke értéke már 3 millióra emelkedett –, 1909-ben a gyárépülethez cukorfinomítót és a melléktermékek feldolgozására pedig egy szeszgyárat építettek. Az üzem eredetileg 956 HP meghajtóerejű 11 darab gőzgéppel működött.⁴¹ Az első répafeldolgozási kampány 1908 szeptemberétől egészen február 6-ig tartott, és 156 000 q cukrot gyártottak. A főbb részvényesek között megtalálhatjuk a magánszemélyeket (Eisler és Szold, Hatvan-Deutsh Károly, Brüll L. és D'Henin herceg) és cégeket egyaránt (Ringhoffer cég, amely a gépi berendezést szállította, a dr. Lieben bankház Bécs stb.). A 20. század elején a gyárban 596 munkás dolgozott. Nagy mennyiségű kristálycukrot exportáltak külföldre, pl. Ausztriába, Svájcba, Jugoszláviába, Olaszországba, Franciaországba, Angliába, Marokkóba és Indiába.

74. A szeredi cukorgyár a 20. század elején

Friedmann és Würsching Mezőgazdasági Gépgyára, Szered.

1878-ban alakult. A vetőgépek gyártása terén tűnt ki, több elismerésben is részesült a gépkiállításokon (1882-ben a pesti, 1886-ban a schwechati mezőgazdasági gépkiállításon). A gyárnak nemcsak Szeredben, hanem Párkányban, Érsekújvárott és Budapesten is volt fióklerakata.

Freund fia és Neumann gőzkeményítő gyára, cikória- és cukorrépa-szárítója, Szered.

1868-ban vásárolták meg a néhai cukorgyár épületeit. Területe 8 kataszteri hold és két nagy épületből állt. Eleinte csak keményítőt gyártottak búzából és burgonyából, majd 1879-től beindult a cikória (kávépótló) gyártása. A pótkávé gyártásához a katáng (*Cichorium intybus*) gyökérzetét használták fel. A hajtóerő 8 lóerejű gőzgép volt, a munkások száma 35. Az évi termelési képesség 140 vagon szárított cikória és cukorrépa volt. Termékeiket Magyarországon és Ausztriában értékesítették.⁴² 1889-ben Adolf Biess bécsi kereskedő társult a gyárhoz. Adolf Biess keményítővel kereskedett. 1894-ben a keményítő gyártásánál 20, a cikória gyártásánál pedig 23 munkást alkalmaztak. A pótkávét a Franck és fiai linzi nagykereskedőnek is szállították. Az új cukorgyár felépítése után (1907) mindinkább a répatermelés felé fordultak. A termelés során már csak a burgonyakeményítő előállításával foglalkoztak egészen 1917-ig, amikor Lichtenstein Bernhard megvásárolta a gyárépületeket, és beindította a savanyított káposzta és a szárított zöldségfélések gyártását. 1921-ben a gyár ismét új gazdára talált. Az üzemet 1921-ben a Henrik Franck és Fiai cég vásárolta meg. A gyár ismert termékei voltak a PEROLA, KNEIP pótkávé, valamint a FRANCK cikória. 1922-ben a gyárban 92 munkás dolgozott. Virágkorát a második világháború idején érte el, mikor lehetetlenné vált a lakosság ellátása a valódi kávéval, s ezenkívül a kávépótló-keverékek csehországi gyártói előtt is bezárult a piac. A cég anyacége a Prágai Frank Rt. 1942-ben felújította és kibővítette a szeredi üzemet egy szárítóval, ahol a katánggyökeret szárították. Európa-szerte a legmodernebb szárítók közé tartozott.

75. A szeredi Freund és Neumann gyár fejléces levelezőlapja

Müller Jónás szárítotttrépa- és cikóriaüzeme, Taksonyfalva (Pallóc).

Helyi jellegű ipari létesítmény volt. 1894-től kezdve folyt a termelés egészen 1944-ig. A cég 1935-től Müller Adolf és András irányítása alatt állt. A cikóriaszárítás és -darálás mellett viszonylag modern szeszgyárrá és -finomítóvá alakították át az eredeti üzemet, mely saját termelésű répából állította elő készítményeit. 10 állandó munkaeerőt foglalkoztatott.

Burgonyakeményítő gyár, Tallós (Gulyamező).

1895-ben keletkezett, 2 holdnyi területen feküdt, a munkások száma 35 volt. Az évi termelőképesség elérte a 150 vagon. Piacai: Magyarország, Ausztria, Anglia. Cégtársak: Freund Gyula, Freund Ármin és Neumann Henrik voltak. ⁴³

Rippel Lívia Műmalma, Vága.

1928-ban épült, korszerű felszereléssel rendelkezett. Főmolnára Kovács Károly, a malom tulajdonosa Rippel Lívia volt. 2 napszámot foglalkoztatott.

Szabó János és Társai Malma, Vága.

A malom a falu szélén állt, mellette egy gabonaraktárral. Tulajdonosai Szabó János, Polakovics István és Polakovics József voltak.

Anda Károly és Társai Gőzmalom, Vágfarkasd.

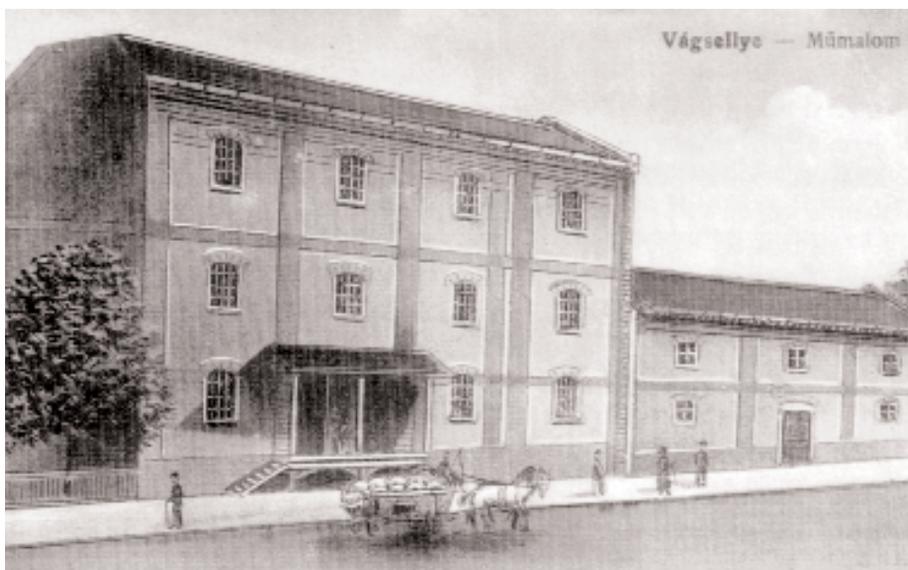
1920-ban létesült. Főmolnára a negyedi származású Németh Ferenc volt, aki 1926-tól Vágfarkasdon telepedett le. Az almolnár Takács Gyula, könyvelő Seres Géza voltak. A malom a forgalmát helyben és a környéken bonyolította le. Később a *Vágfarkasdi Gőzmalom Rt. műmalma* címen vált ismertté, 1940-ben pedig mint *Anda Károly és társai Hengermalom mint közkereseti társaság Vágfarkasd* címen volt bejegyezve. A malomnak 1945-ben 21 társtulajdonosa volt.⁴⁴

76. *Anda Károly és Tsai. gőzmalma Farkasdon*

Vághosszúfalui Gyümölcsértékesítő és Központi Szeszfőző Szövetkezet.
1920-ban alakult Pálinkafőző Szövetkezet néven. Elnöke és alapító tagja Molnár Vilmos földbirtokos volt. Az igazgatóságnak 5 tagja volt. A tagság gyümölcsstermesítésének feleslegét, hulladékgyümölcsöt, törkölyt dolgozták fel itt pálinkává, amit aztán értékesítettek. A szeszfőzde épülete Schey Pál uradalmához tartozott. 1945 után a helyi földműves szövetkezet vette át.⁴⁵

Vágsellyei Múmalom és Áramfejlesztő Rt.

A részvénytársaság megalapításáról szóló felhívást 1913 nyarán tették közzé. 1913. október 26-án tartották az alakuló közgyűlést a község háza udvarán, ahol megválasztották az első igazgatóságot, melynek tagjai Gombár György, Janics Ferenc, Hucskó Bálint, dr. Balázsovics Gyula, Dallos Géza, Vogel József, Szabó Ferenc, Szentiványi Zsigmond, Miskovics Mátyás, Miskovics Ferenc, Hucsko Lajos, Hlavaty Ferenc, Hlavaty Sándor és Seeman Sándor voltak. A malmot 1914. szeptember 19-én helyezték üzembe. A környék egyik legmodernebb ipari malma volt. Megalakulásakor 17-19 személyt alkalmaztak itt, 1923-ban 10 munkást tartottak nyilván.⁴⁶ 1927-ig évente átlag 20 000 q gabonát őröltek, 1936-ban viszont már csak 8761 q-t. A múmalom igazgatója Vogel József, a főmolnár 1935-ig pedig Melicher József, majd Stiller József voltak. Az első világháború miatt az áramfejlesztőt csak 1922-ben kezdték kiépíteni. Ennek köszönhetően Vágsellye 1923 februárjában, Vágvecse pedig 1 évvel később, 1924 februárjában lett rákapcsolva a villamosvezetékre. A malom meghajtását később átalakították villanyáramra, melyet a villamos művek szolgáltattak, ennek fejében a sellyei áramfejlesztő jogosult volt további 5 község villamosítására. Az áramfejlesztőt a szenci származású Bordács László vezette.

77. A vágsellyei Múmalom és Áramfejlesztő

Blau Jakab és Tsai baromfi-hizlalda, apróvad- és baromfi-feldolgozó és műjéggyár ipartelepe, Vágsellye.

1928-ban alapították, a feldolgozáshoz szükséges apróvadat a környékbeli kis-termelők szolgáltatták. A megfelelő tárolás egy jéggyár felépítését vonta maga után. 1928-ban 34, 1937-ben már 55 munkás talált itt megélhetésre. Az évi termelés 350-400 000 kg között mozgott.

Gansl Simon tollipari üzeme, Vágsellye.

1908-ban alapították. A tollat az egész ország területéről szerezték be, tekintet nélkül az eredetére. Volt itt kacsá-, liba-, kakas-, sőt még pulykatoll is. Különleges gépek és berendezések segítségével tisztították és festették a tollat, melyet előzőleg osztályoztak. A gyárban a művirágkészítéshez alkalmas tollszirmokat, dístollakat, az erős tollak beléből pedig a púdergyártáshoz szükséges alapanyagot állítottak elő. A termékeket az angol, francia és az egyesült államokbeli piacra szállították. Évente 150 000 kg tollat dolgoztak fel, az alkalmazottak száma 10-12 volt,⁴⁷ a bedolgozó családok száma kb. 600 volt. 1938-ban a gyár 2,5 millió korona értékű tollat exportált.

Pollák fivérek ládagyára, Vágsellye.

1928-ban alapította Pollák Ernő és Viktor. 11 gépből állt a berendezés. 30-35 munkás talált itt megélhetésre.

Erdélyi József szeszfőzdéje, Vágvecse.

1923-ban a nappali és éjjeli műszakban 8-8 idénymunkást alkalmazott.⁴⁸ 1947-ben a mezőgazdasági szeszgyárat, amely a Bordács-féle birtok része volt, elkozták. Az akkori vagyonösszeírás szerint értékét 564 000 koronára becsülték. A szeszgyár teljesítőképessége 1400 hl volt. A szeszgyárat Czafik Ágoston vezette, gazdasági intézője pedig Ondrej Palenčár volt.⁴⁹

Fleischhacker és Tsai Téglagyár, ill. Üрге és Tsai Téglagyár, Zsigárd.

A cég társtulajdonosai Üрге Ernő és a vágsellyei származású Donáth Sándor voltak. A gyár egy kör alakú kemencéből, téglaszártóból, kéményből, gépházból állt. A szükséges energiát egy gőzgép szolgáltatta. Az alkalmazottak száma 1923-ban 12 volt.⁵⁰ 1945 után vezetését Václav Kubiš vette át.

Jegyzetek

- 1 Az 1881-ben kiadott LXIV. t. cikk értelmében bizonyos üzemek 1895-ig adómentességet élveztek.
- 2 A két malomkövel való őrlést egészen a 19. század kezdetéig használták. Hengerekkel 1810 táján végeztek kísérleteket. Az első használható Sulzberger-féle hengerek 1834-ben keletkeztek, acélhengereit reszelő módjára élesítették. Magyar találmány a Ganz Ábrahám kéregöntése, Mechwart András pedig a kéregöntésű acélhenger rovatkolását találta fel. A külföldön is híres Ganz-hengerek 1874-ben kezd-

- ték gyártani faszekrényes, majd 1894-től vasszekrényes kivitelben. Egy másik jelentős malomipari találmány a Haggermacher síkszita. In: *1000 kérdés-felelet a technika világából*. Budapest, 1964, 362.
- 3 Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (a továbbiakban: ŠA B PŠ) Okresný úrad v Šali (a továbbiakban: OÚ-Š) i. sz. XIII 75/1931. Malomtulajdonosok: Simon Dávid, Kiss Jozef, Tancik Jozef, Krajča Ján, Ševčík Štefan, Vajdík František, Lipovská Amália, Meleg Anna, Fano Alexander, Krajča Martin, Kulich Mária, Majerčík Juraj, Krajča Gašpar, Krajča Ján, Vajdík Karol, Kolaroci Mária, Gavalec Anton, Kulich Vojtech, Majerčík Andrej, Haberland Gejza.
 - 4 Szemző Béla: *A cukorrépa termesztés Magyarországon 1808–1938*. Budapest, 1979, 47.
 - 5 Debrecen, Sasvár, Ács, Diószeg, Nagyszombat, Magyarfalu, Nagytapolcsány, Felsőbükk, Nagysurány, Nagycenk, Petőháza, Fészerfalva, Cinfalva, Sajtoskál
 - 6 *Földművelési Érdekeink*, 1885. 110.
 - 7 Kuffner Károly 1886-ban az Országos Rovartani Intézetnek tett jelentésében írja, hogy Diószegen 2800 magyar hold cukorrépa-területen 600 gyerek naponta átlag 300-400 répabogarat szedett 20 napon keresztül. A gyerekek ez idő alatt átlagosan 4-5 millió bogarat szedtek össze. A gazdaság 100 darab rovarért 4 krajcárt fizetett. 1893-ban pedig ugyanitt 250 hektoliter ormányos bogarat szedtek össze.
 - 8 Csatár István–Ölvedi Károly (szerk.): *Visszatért Felvidék*. Budapest, 1939, 88.
 - 9 Pl. az Eisler és Szold szeszgyárához tartozó dögösi szeszgyárban. A diószegi cukorgyárhoz tartozó szeszgyárban szintén nagy károk keletkeztek. Néhány szovjet katonán annyira lerészegedett, hogy bódulatukban beleestek a szesztartályba, ahol meg is fulladtak. A hadtestek kivétel nélkül pusztítottak mindent, ami a kezük alá került. Készpénz után kutatva felgyűjtötták a hivatalok berendezését, az irattárákat. Az általános rablásból azonban nem maradt ki a lakosság sem. Diószegen és Felsőszeliben a katonaság kinyitotta a raktárákat a helyi lakosságnak. A szovjet hadsereg katonái sem jártak el másképpen. Első dolguk az volt, hogy feltöltötték készleteiket, lefoglalták a maradékot, elhajtották az állatállományt, a lovakat, a szarvasállatokat. A cukorgyári üzemekbe öröket állítottak, hogy a lakosság további fosztogatását megakadályozzák. A termelés megbénult, a földek bedolgozatlanok maradtak. Az általános élelmiszer- és napi cikkek hiánya következtében bevezették a jegyrendszert, tehát a legfontosabb élelmiszereket, mint pl. az 1 napra megszabott kenyéradagot jegyre adták ki a boltokban.
 - 10 Mátusföld egyik legnagyobb ipartelepe, a diószegi cukorgyár sorsa akár iskolapéldája is lehetne az 1945 utáni nemzetgazdálkodásnak. A gyárat mint kollaboránsok tulajdonát államosították a hozzá tartozó épületekkel, berendezéssel, földekkel együtt, azonban az egyes termelési egységeket, mint a múmalmot, a cukor-, a szesz- és a konzervgyárat, a magnemesítő állomást, a kertészetet, a gazdaságokat különválasztották. A szeszgyárat teljesen leépítették, berendezését elszállították, leállították benne a termelést. A Mária-múmalmot is államosították, elkülönítették a cukorgyártól. Az ipartelep egyes gazdaságain állami gazdaságot (štátny majetok) alapítottak. A megmaradt gazdaságokból pedig kialakították a kollektivizációt, az új típusú mozgalom szellemében mesterségesen létrehozott földműves-szövetkezetet. Ezek a szövetkezetek a szovjet példát követve a mezőgazdasági termelés nálunk eddig ismeretlen, központilag irányított és előre tervezett új formáját próbálták meghonosítani.
 - 11 Pekárne a mlyny Sereď.
 - 12 ŠA B PŠ. ONV Šaľa. i.sz. 10826/1948.

- 13 Uo. OÚ-Š. i. sz. IX/2107/1923.
- 14 Uo. ONV Šafa. i. sz. 10826/1948.
- 15 Diffúzióknak nevezzük azt a jelenséget, melynek folyamán a feloldott folyadékok és gázok egymással keveredve homogén oldatot alkotnak. A répaszeletek, amelyekből diffúzió által nyerjük a répacukrot, tudvalevően sok-sok sejtéből tevődnek össze. Ezt a folyamatot oldotta meg a diffúziós készülék.
- 16 Sládek, Vojtech: *70 rokov Západoslovenských energetických závodov a rozvoj energetiky na západnom Slovensku*. Bratislava, 1992, 30–31.
- 17 A 19. század végén ide tartozott Magyar- és Németdiószeg, Ábrahám, Barakony, Dévényújfalú, Galánta, Gány, Hodi, Kajal, Kis- és Nagymácséd, Kosút, Majtény, Nagyfödemes, Pusztafödemes, Nagyszombat, Nebojsza, Nyék, Páld, Szered, Spáca, Tósnárasd, Vágszerdahely, Vezekény és Vízkelet.
- 18 Cserhádi Sándor–Rösler Károly: *A cukorrépa vonatkozó kísérletek 1905-ben*. Budapest, 1906, 132.
- 19 Madarász László: A mirelit útja. *Magyar Nemzet*, 1981. december 29.; Sládek i. m. 31.
- 20 Diószegi cukorgyár irattára. Obchodná správa na rok 1938–1940, 4. doboz, 33. sz. i.
- 21 Csatár–Ölvedi (szerk.): i. m. 85.
- 22 ŠA B PŠ. Okresný úrad v Šamoríne. i. sz. I/adm. 8682/1931.
- 23 Búzából 31 139 q-t, rozsból 2240 q-t őröltek, árpából 4181 q-t, rozsból 1444 q-t, kukoricából (tengeri) 8752 q-t daráltak. Ezenkívül még hulladék- és takarmányborsóból 3980 q-t, olajpogácsából 2113 q-t, eozinált búzából 1945 q-t, gabonatisztítási hulladékból 492 q-t daráltak, és 7751 q borsót hántoltak le.
- 24 *1000 kérdés-felelet a technika világából*. Budapest, 1964, 351.
- 25 Diószegi cukorgyár irattára. Obchodná správa na rok 1938–1940, 33. sz. i. 4. doboz
- 26 1945-ben a németek, mielőtt kivonultak, fel akarták gyűjtani, végül csak a rezervoár tartalmát engedték ki. A Vörös Hadsereg bevonulása után a katonaság lefoglalta és elszállította a megmaradt szeszkeszletet.
- 27 Borovszky Sámuel (szerk.): *Pozsony vármegye*. Budapest, é. n. 272.
- 28 ŠA B PŠ. Notársky úrad v Horných Salibách (a továbbiakban: NÚ-HS). i. sz. prez. 24/1937.
- 29 Csatár–Ölvedi (szerk.): i. m. 75.
- 30 ŠA B PŠ. NÚ-HS. i. sz. prez. 112/1936.
- 31 Bellusi Baross Endre (szerk.): *Magyarország közhivatalainak cím- és adattára*. Budapest, 1942, 499.
- 32 1945. március 31-én, nagyszombaton a német hadtest utóvédje, amely 4 katonából állt, szinte az utolsó pillanatban felrobbantotta a dögösi szeszgyár tartályait. Előzőleg azonban a lakosság is részt vett a szabad prédából, hordóknban görgették haza a szeszt a határon keresztül, már amit sikerült felfogni, ugyanis a szesztartályok tartalmát csak úgy kiengedték a helyi csatornába. A menekülő németeket az előrenyomuló szovjet hadsereg katonái, a lovas kozákok a Szőlős nevű dűlőben utolérték és lelőtték.
- 33 Západoslovenské pekárne a mlyny, n. p. Nitra.
- 34 Mészáros Henrik, a peredi csodadoktor. A család fényképalbuma.
- 35 Csatár–Ölvedi (szerk.): i. m. 145.
- 36 ŠA B PŠ. Okresný národný výbor v Šali (a továbbiakban: ONV-Š) i. sz. 1948/10826.
- 37 Csatár–Ölvedi (szerk.): i. m. 145.
- 38 Uo. 91.

- 39 Vadkertyová, Katarína: Začiatky pestovania cukrovej repy na Slovensku, In: *Agrikul-túra*. Zborník Poľnohospodárskeho múzea v Nitre, 1966. 5. szám
- 40 Szemző Béla: *A cukorrépa-termelés Magyarországon 1808–1938*. Budapest, 1979, 88.
- 41 Sládek i..m. 30.
- 42 Borovszky i. m. 324.
- 43 Uo.
- 44 Anda Károly, Anda Lajos, Anda Lajos, Anda Sándor, Csizmadia István, Csizmadia Károly, Csizmadia Mihály, Iván Lajosné, Kalik Vilma Pinténné, Kőrös István, Molnár Gyula, Molnár Jánosné, Percz Gyula, Szabó Sándor, Szabó Károly, Szabó Imre, Szócs Gyuláné, Jobbágy Kálmánné, Kovács János, Kovács István, Blau Lipót.
- 45 ŠA B PŠ. ONV Šaľa. i. sz. 1950-VIII. 191.1.
- 46 Uo. OÚ Šaľa. i. sz. IX/2107/1923.
- 47 Uo.
- 48 Uo.
- 49 Uo. ONV Šaľa, konf. 21. sz. doboz
- 50 Uo. OÚ Šaľa, IX/2107/1923.

Regionális jellegű kereskedelmi bankok a Mátyusföldön (1867–1950)

1. Régió és locus

Dolgozatomban a Mátyusföld térségében a 19. század második felére kialakult és a 20. század elejétől a szolgáltatóágazatok között megerősödő pénzügyi szektorral (csak a bankokkal) foglalkozom. A kutatás tárgyát és háttérét nem a különböző néprajzi, kultúrtörténeti megközelítésű Mátyusföld-értelmezések alkotják, hanem az ebben a természetföldrajzi térben található városok (Szenc, Szered, Galánta, Vágsellye) struktúraalkotó bankintézetei, amelyek nem egy szervesen elkülönülő/elkülöníthető gazdasági egységbe (melyet a tárgyalt kistérségi környezet¹ sugallna), hanem tágabb mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, pénz- és bankügyi kölcsönviszonyok rendszerébe tartoztak.

A címben használt „regionális” jelzöt csak az egyszerűség kedvéért és csak segédfogalomként használom, mert a szóban forgó intézmények a kiegyezéstől a második világháború utáni fél évtizedig kijelölt időszakokban nem lépték/léphettek át *lokális* kereteiket, a regionális központokként funkcionáló települések (elsősorban Pozsony, 1918 előtt Győr vagy Komárom, kisebb részben Nyitra) bankjainak minőségi és mennyiségi szintjét nem érheték el. A kutatást az a kérdés is izgalmassá teszi, hogy a mátyusföldi városias jellegű településeken megalkuló és üzletágaikat fokozatosan kiépítő, bővítő hitelintézetek a 19. és a 20. század fordulóján mennyire voltak/lehettek egy szubregionális felzárkózási folyamat tevékeny kezdeményezői és befolyásolói. Később pedig az államjogi változások, hatalomváltások (1918, 1938, 1945) következtében kialakult új gazdasági erőviszonyok, nemzetgazdasági stratégiák, gazdaságpolitikai irányvonalak hogyan befolyásolták pénzügyi tevékenységüket, üzleti lehetőségeiket és a városokon belüli szerepüket, súlyukat.

Területi szempontból – az 1900-as évek modernizációs zónáit figyelembe véve – Szenc, Szered és Galánta a nyugat-magyarországi, „számottevő modernizációval jellemezhető” régióba tartozott. Gazdaságilag a fontos regionális centrummá fejlődő Pozsony emelte fel a szélesebb vidéket, így a fenti városokat és szűkebb környéküket is. Ennek alapját a kedvező közlekedési, szállítási útvonalak (a Duna vízi útja, Bécs közelsége és az észak–déli irányultságú forgalom stb.), 1850-től a Pozsony–Párkány–Budapest vasútvonal összekötő, piacterem-

tő ereje, a kapitalizálódó mezőgazdasági termelés, felvásárlás és feldolgozás, valamint az erre támaszkodó élelmiszeripar alkották. Vágsellye szintén ide tartozott, s közigazgatásilag Nyitra vármegye részét alkotta. Elvileg ugyan a Nyugat-Felvidékhez tartozónak kellene tekinteni, földrajzi adottságai azonban inkább a kislélföldi vagy nyugat-magyarországi régióhoz sorolják.²

A négy vizsgált kisvárosban szintén megjelent a közigazgatási (közhivatalok), gazdasági-pénzügyi (pénzintézetek), kereskedelmi (vállalkozások, üzemek) és a szellemi-kulturális (iskola, kaszinó, sajtó, színház) szerepkör. Központ és háttérvidék viszonyában a felső-magyarországi nagytájon belül a szolgáltatások legnagyobb mennyiségét Pozsony és Nyitra vármegye produkálta, amelynek alapját a terület mezőgazdasági potenciálja alkotta (kézenfekvő, hogy itt a Csallóközre kell főleg gondolnunk), amely 1918 utánra is átöröklődött.³ A térség – és tágabban véve Dél-Szlovákia –, bár periféria helyzetbe került, 1925 és 1945 között az egyik legsikeresebb kisebbségi magyar gazdasági vállalkozás és intézményi érdekszerveződés, a Hanza-mozgalom bázisát képezte.

A helyi szintű városi központok és velük párhuzamosan a mátyusföldi bankpiacok a különböző időszakokban eltérő fejlődési dinamikát mutattak. Sok esetben belső kiegyensúlyozatlanságok, egyenlőtlenségek is felléptek. A 20. század elejére kialakult, pénzintézeti központoszerépük által meghatározott városrangsorban a mátyusföldiek „innovációs kezdeményekként” jöhetnek volna számításba, míg például Pozsony regionális pénzintézeti központként, Nyitra innovációs gócként jelent meg.⁴ 1918 után a csehszlovák–magyar, majd 1938 után a szlovák–magyar határ mellett perifériaközpontokká váltak, bizonytalan vagyoni és szellemi megújulási erőforrásokkal.⁵

2. Pénzintézeti szerepkörök

A modern hitelszervezet és bankrendszer a Monarchia területén a 19. század elején alakult ki. Ennek elemeit az állami jegybank mellett a fontos pénzügyi feladatokat (mezőgazdasági hitelellátás, iparfinanszírozás) felvállaló magánbankházak és a takarékpénztárak alkották.⁶ Magyarországon a kialakuló bankszektor megkétszerezte és több hátrányos tényező együttes jelenléte (alacsony hitelkínálat és -kereslet, tőkehiány, a bécsi bankpiac monopolhelyezete, hiányzó hitel-törvények) jellemezte.⁷

A nagy helyi jelentőséggel bíró takarékpénztárak kisebb számban 1840-től, majd nagyobb számban az ösztönző gazdasági impulzusokat kiváltó 1867-es kiegyezés után jöttek létre. Fejlődésüket a korszak liberális törvényei (pl. az 1875. évi XXXVII. tc.) kedvező irányba befolyásolták. Alapvető céljukként a tőkék (takarékbetétek) összegyűjtését és előnyös kamatoztatását, ugyanakkor a földműves- és gazdaréteg, a kiskereskedők, a kisiparosok és a köztisztviselők részéről megnyilvánuló hitelszükséglet kielégítését fogalmazták meg, miközben működésüket filantropikus elvek szolgálatába állították. Az 1890-es évekre ez utóbbi azonban fokozatosan háttérbe szorult a nyereségorientált üzletpolitika mellett, amelynek következtében valójában letéti bankokként fejtették ki tevé-

kenységüket. Jelentős szerepük volt a pénzügyi szolgáltatások vidéki kiterjesztésében, a hitelélet helyi megszervezésében, azonban a mezőgazdasági hitelezés terén fellépő igényeknek nem teljes mértékben tudtak megfelelni.⁸

78. A Galántai Takarékpénztár épülete

A takarékpénztárak az 1870-es évek végére és az 1880-as évek elejére a hagyományos „hitelrendszerrel” („lokális jelleg, [...] térbeli és társadalmi töredezettség”) szemben az újítások közvetítői, képviselői, de egyben a korábbi szerkezet továbbvivői is voltak. Az egységesülő pénzügyi élet részelemeivé váltak és az Osztrák–Magyar Bank által megszabott normákhoz (pl. hitelígénylések esetén) voltak kénytelenek igazodni.⁹

3. A mátyusföldi „Gründerzeit” két hulláma

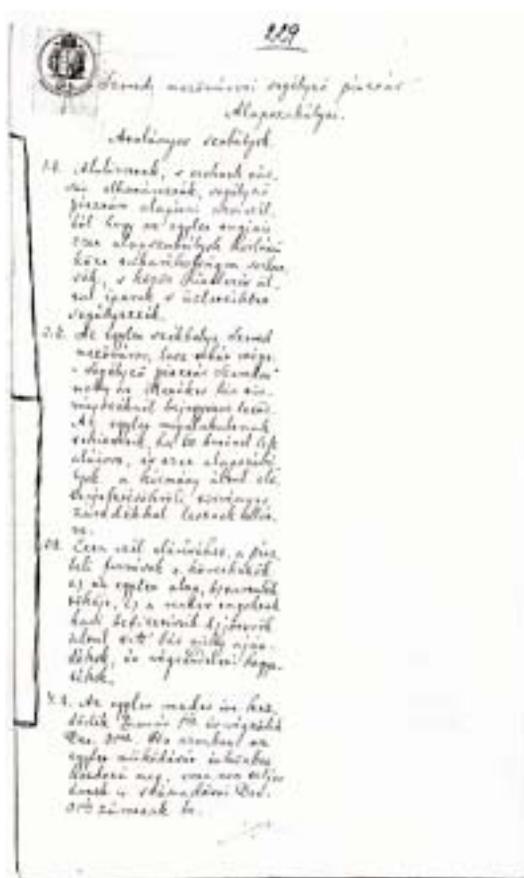
A mátyusföldi hitelintézetek első alapítási hulláma az 1867–1873 közötti időszakra tehető. A vizsgált régióban a Szeredi Takarékpénztár alakult meg először, 1868-ban. A 20. század közepéig működő bankok

közül a magyarországi bankrendszer kialakulásának fenti időszakában, a Galántai Takarékpénztár és az Első Vágsellyei Takarékpénztár jött létre. Mindkettő 1873-ban, azaz a kibontakozó gazdasági és pénzügyi válság előestéjén kezdte meg működését.¹⁰ A gazdasági depresszió ezeket az intézeteket kevésbé viselte meg, hiszen kockázatmentes üzletágakat műveltek, spekulációs üzletekkel nem foglalkoztak, veszteségeik kisebbek voltak, ill. mérsékeltebb visszaesésés/növekedés jellemezte mérlegtételeiket.

Például az Első Vágsellyei Takarékpénztár aktív üzletei közül a jelzáloghitel 1880-ra (1873-hoz viszonyítva) 127%-kal, a váltótárca-állomány 194%-kal növekedett, de az értékpapírok 49%-os csökkenést mutattak. Az utóbbi az ilyen jellegű üzletek közel évtizedig tartó jelentéktelenségét jelezte (az üzletágat a bank 1900-tól kezdi művelni, 1911-ig folyamatos növekedést érnek el). A biztonságos passzív üzletek közül a betétállomány 289%-ot ért el. Gyorsabb növekedési ütem az 1895-től 1913-ig tartó időszakban mutatható ki: jelzáloghitelzés 263%, váltótárca 527%, betétek 479%.¹¹

Az 1890-es évek végének bankügyi fejlődését, a takarékpénztárak elterjedését, a hitelviszonyok konszolidációját, a hitelnyújtás kibővülését, a kölcsönök kamatainak állandósulását ezekben a kisvárosokban is érzékelték.¹² A kortár-

sak azonban a régió közgazdasági állapotát kritikusan szemlélték. Az egyik korabeli újságcikk éppen a lemaradást és az egyoldalú Budapest-központúságot konstataálta. Tőkehiányról és a vidék lemorzsolódásáról értekezett: „Ha nagyobb tőke fog állandóan közkézen forogni a vidéki városokban, ha nagyobb lesz kereskedelmi, ipari és közgazdasági élete, ha a vagyonosodás nagyobb méreteket ölt, úgy a javulás magában rejtí a társadalmi téren való javult állapotok bekövetkezését. A pénz a mozgató ereje mindennek, és ha nem küzdenek vidéki polgártársaink gondokkal és rendelkeznek tőkével, bizonyára nem ijednek meg és nem húzódnak vissza minden nemes czélú társadalmi akcióiótól, hanem igenis részt vesznek a társadalmi életben ...”¹³

79. A Szeredi Kölcsönös Pénztár alapszabályzata 1873-ból

nyabb forgalommal (13,9, és 12,5 millió korona). Általános jelenség volt a részvénytőke emelése, amellyel mobilitásukat tudták növelni. Az esetleges nem várt vagy számításba nem vett veszteségek fedezésére kezdtek növelni tartalékalap-

A magyarországi bankok „aranykorának” időszakában, 1895–1913 között nyolc pénzintézet alakult. Galántán három (Galánta-Vidéki Takarékpénztár, Galántai Hitelintézet, Galántai Népbank), Szereden kettő (Szeredi Általános Takarékpénztár, Szeredi Népbank), Szencen és Vágsellyén egy-egy (Szenci Takarékpénztár, Vágsellyei Hitelintézet). Az új intézetek alapítóinak a régi, „jól bevált” bankokkal a kezdetektől meg kellett küzdeniük. A korabeli sajtóhírek sugalmazásai mögött ezt a néha gyengébb, néha erősebb konkurenciaharcot sejtethjük.¹⁴

A 20. század elejére kialakult a mátyusföldi pénzintézetek stabil kerete, amelynek magvát a két legrégebbi, a galántai és vágsellyei takarékpénztár alkotta. 1913-ra az évi összeforgalom tekintetében az első helyet a Galántai Takarékpénztár foglalta el (25,4 millió korona), a Szenci Takarékpénztár és az Első Vágsellyei Takarékpénztár követte, alacsonyabb forgalommal (13,9, és 12,5 millió korona).

jaikat, ill. létrehozták különleges tartalékfondjait (a legnagyobbat a Galántai Takarékpénztár alakította ki). A takarékbetét-állomány több mint 1 millió korona határ feletti szintjét a galántai, a vágsellyei és a szenci intézet érte el. Az aktívák között általánossá vált a különböző fajtájú értékpapírokkal való kereskedelem (legnagyobb állománnyal a szenci bank rendelkezett). Később ennek „csúcspontjai” az I. világháborús hadikölcsönjegyzésekre estek. A folyószámla, az ingatlan- és áruüzlet elvétele jelent meg a mérlegekben. A tárgyalt időszakban a betétek kamata 4–5%, a váltóleszámítolásé 6–8%, a jelzálogkölcsöné 6–8% között mozgott.¹⁵

Az intézetek – elsősorban betétfelszívás céljából – fiókok és kirendeltségek hálózatát építették ki. 1913-ban a Vágsellyei Hitelintézetnek négy (Negyed, Magyarsók, Szelőce, Vágfarkasd), az Első Vágsellyei Takarékpénztárnak szintén négy (Deáki, Negyed, Vágfarkasd, Zsigárd), a Szeredi Népbanknak egy helyen (Nagyszombat) volt fiókja. A Galántai Hitelintézet képviselőt nyitott Pereden és Deákin. A szomszédos megyék bankjai is megjelentek. Az Érsekújvári Népbank Vágsellyén, a pozsonyi székhelyű Nyugatmagyarországi Bankegyület Galántán, a Nyitrai Takarékpénztár Szereden nyitott fiókot.¹⁶ A pozsonyi intézetek közül csak a Pozsonyi Általános Takarékpénztár alapított egy új, érdekkörébe tartozó pénzügyintézetet, a Szeredi Általános Takarékpénztárt.¹⁷

A bankok ügyviteli nyelvként túlnyomórészt a magyart és a németet használták. A szóban forgó pénzügyintézetek közül a Szeredi Népbankot tekinthetjük szlováknak, mivel szlovák vállalkozói réteg hozta létre, és a Nagyszombat, valamint Szeredkörnyéki szlovák betétekre támaszkodott.

80. A Galántai Hitelintézet épülete a 20. század elején

4. Az első Csehszlovák Köztársaság időszaka¹⁸

Az első világháború vége nemcsak főhatalomváltást, közjogi és államszervezeti változásokat, hanem a közgazdasági viszonyok átalakulását és újraalakítását is jelentette. A térség kisállamai közötti gazdasági kapcsolatok normalizálását az utódállamok nemzetállami törekvései és a rendezetlen kisebbségi problémák is akadályozták. A háború után komoly kihívást jelentett a békegazdaságra való átállás és a súlyos gazdasági válság következményeinek kezelése. A Monarchia és a felső-magyarországi területek jelentős ipari kapacitását öröklő Csehszlovákia gazdaságpolitikája vezérelvként az autarkiát tűzte ki. Nacionalista gazdasági és pénzügyi politikája a cseh tőke érdekeit tartotta szem előtt. A magyar és német tulajdonban lévő kereskedelmi és ipari vállalatokat nacionalizálták, azaz a cseh és részben a szlovák tőke érdekkörébe vonták. Ebben a helyzetben a magyar kisebbség gazdasági, vagyoni státusa a földreform végrehajtásával, a restriktív és centralista bankpolitika keresztülvitelével, valamint a kisebbségi szövetkezeti mozgalom korlátozott jogosítványaival nagy veszteségeket szenvedett.¹⁹

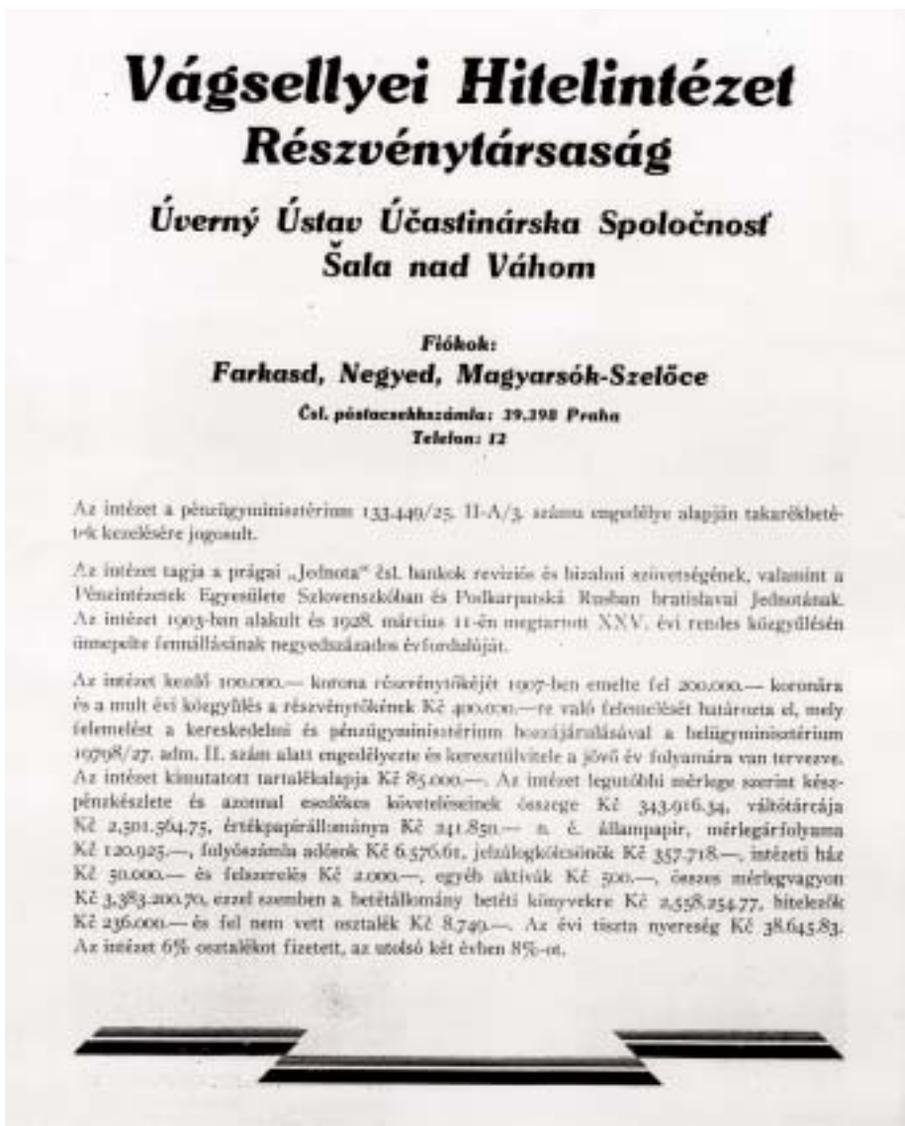
A magyar pénzügyi intézetek 1918–1919 fordulójától kénytelenek voltak alkalmazkodni a csehszlovák pénzügyi kormányzat rendelkezéseivel és törvényeivel.²⁰ A szakirodalom 1918–1923 közé teszi a Szlovákia területén található pénzügyi rendszer betagozódását az új államalakulatba.²¹ A magyar pénzügyi intézetek üzleti, szervezeti és jogi integrációja is ekkor ment végbe. Ezt a korántsem problémamentes folyamatot a gazdasági konjunktúra és válság, az infláció és a deflációs pénzügyi politika, valamint a cseh gazdaságpolitikai centralizmus befolyásolták.

Az 1921-es statisztika a hatalomváltás előtti főintézetek továbbélését és a fiókszerkezet kisebb módosulását mutatja. Galántán három (Galántai Hitelbank, Galántai Népbank, Galánta-Vidéki Hitelintézet), Szereden és Vágsellyén két (Szeredi Népbank, Szeredi Általános Bank, valamint Első Vágsellyei Takarékbank, Vágsellyei Hitelintézet), Szencen egy (Első Szenci Népbank) főintézet fejtett ki tevékenységet. A fiókok száma kisebb mértékben csökkent.²²

A Galántai Hitelbank üzleti ars poeticája a „depresszió” és a „stagnáció” idején az alapok erősítéséről szólt. Két évvel a változások után az igazgatósága úgy látta, hogy a pénzügyi élet a konszolidáció felé halad, hiszen képesek voltak a helyi hiteligényeket kielégíteni (a kölcsönfelvétel növekedett). A legnagyobb bizonytalansági tényezőt az értékpapírok értékeinek változása és a hadikölcsönök kérdése jelentette.²³

A gazdasági konjunktúra utolsó évében a Galántai Hitelbank volt a „legerősebb” intézet. Mérlege jelentős tartalékokról, magas betétállományról, a többi intézet közül a legtöbb nyereségről és a legmagasabb osztalékfizetésről tanúskodott. Értékpapírtárcájában azonban azok a hadikölcsönök lapultak, amelyeknek Prága általi elismerése és beváltása késett, ugyanakkor folyószámláján az akkor még behajthatatlannak tűnő budapesti letétek szerepelhettek. Az utóbbi az Első Szenci Népbanknál is nagy számot mutatott.²⁴ Az értékpapírok árfolyam-

értékét (a vagyondézsma és a vagyonnövekedési adó megállapítása céljából) a pénzügyminisztérium állapította meg, azonban az adatfelvétel hiányossága miatt az intézeteket nagy veszteségek érték.²⁵ A pénzintézetek közül az Első Vágsellyei Takarékbank 1922 folyamán bonyolította le a magyarországi követeléseivel kapcsolatban felmerülő pénzügyi tranzakciókat (4%-os magyar korona-járadék-vásárlás a követeléseikért és ezek nosztrifikáltatása, illetve államkölcsönné alakítása Csehszlovákiában).²⁶

81. A Vágsellyei Hitelintézet szórólapja

A gazdasági fellendülés (1924–1929) időszakának kezdetén mutatkozó bankválság negatív hatásait az ún. pénzügyi törvényekkel próbálták kivédeni. A szigorú, a bankok szanálásának jogi kereteit kialakító rendelkezésekkel a pénzintézeti szektor konszolidációját kívánták elérni. Az állami revíziós központok a bankok gazdálkodását, szervezeti egységeik hatáskörét és feladatait, üzleti megalapozottságukat ellenőrizték.²⁷ A korszakban a magyarlakta déli területeken a cseh és szlovák bankok expanzióját lehet megfigyelni, ezt főleg a Legio-banka előretörése jelezte.²⁸

A felerősödő fúziós tendenciák itt is megjelentek. A Galántai Népbank részéről felajánlott egyesülést azonban a Hitelbank elutasította.²⁹ A Hitelbank fejlődését az 1920-as évek második felében a mobilitás és az alkalmazkodás jelzőivel jellemezhetjük. 1924-ben alaptőkéjét 1,2 millió koronára emelte, a teljes befizetésre 1926-ban került sor. A földreform során történő ingatlaneladásokat és a parcellázást a bank finanszírozta. Az óvatos hitelezés és a következetes tartalékbővítés szintén 1926-tól kezdődött. A váltótárca 1927-ben 12 millióra, a betétek 1928-ban 16 millióra emelkedtek és folyamatos pénzkereslet volt tapasztalható.³⁰

A nagy gazdasági válság időszakát hitelválság és fokozott kormányzati ellenőrzés kísérte.³¹ A régióban ekkor mutatkozott meg a legmarkánsabban a helyi bankpiac és mezőgazdasági „hinterlandja” közti szoros összefonódás. A rossz termés, az alacsony termény- és állatárak a bankok legfontosabb hitelfelvevő csoportját, a földműves- és gazdaréteget sújtották. A visszafizetések elmaradása, az adósok számának növekedése szigorú, ahogyan a Galántai Hitelbank vezetősége fogalmazott, „indokolt és óvatos” kölcsönpolitikát eredményezett. A bankok fokozott tartalékbővítésre, alacsonyabb osztalékfizetésre rendezkedtek be, legfőbb céljuk likviditásuk megőrzése volt.

Érdemes megvizsgálni a Galántai Hitelbank helyzetét. Az igazgatóság 1929-ben még nem tapasztalta a válság jeleit. Bár gyenge termés volt, a piacon fokozódó pénzkereslet és élénk ingatlanforgalom zajlott. A gabonaárak 1930–1931-től kezdtek zuhanni, és elmélyült a mezőgazdasági válság. A földműves-tartozásokkal szemben kénytelenek voltak „megértést” tanúsítani. Az 1932. évi jobb termés még nem jelentette kintlevőségeik sikeres behajtását, mert a gazdáknak korábbi adóikat kellett törleszteniük. 1933 a kapásnövények rossz terméshozama miatt „a közepesség átlagára süllyedt” év volt. Jelentékenyebb mobilitást és likviditást 1934-ben könyvelhettek el, amikor a viszonylag jó termés kedvező gabonaárakat eredményezett. 1935-től már fokozatosan konszolidálódtak a helyi viszonyok, a javuló gazdasági helyzet jelentékenyebb törlesztéseket és visszafizetéseket tett lehetővé. A hitelviszonyokat azonban a mezőgazdasági kényszereségek bonyolultsága és hosszadalmas intézése negatívan befolyásolta.

Az 1930-ban felmerült alaptőke-emelést (1,8 millióra) már nem tudták megvalósítani. 1932-ben pedig súlyos problémával kellett megküzdeniük, a pénzintézet függetlenségét kellett megőrizniük. Néhány tőkeerős pozsonyi bank a Hitelbank részvénytöbbségét akarta megszerezni. Egyedüli megoldásként a szindikátusalapítás és a saját részvények magas áron való felvásárlása mutatkozott.³²

A bank 1929-től rátért a biztonságosabb ingatlanüzletre. Míg 1929-ben a „más ingatlan” 18 ezer koronát tett ki, ez 1937-re több mint 332 ezerre (187%-kal) növekedett. Az 1929–1934 közötti adatok az elhúzódó válságot mutatják. Szigorú, konzervatív üzletpolitikát folytatott, „latens tartalékok” képzését kezdte el. A betét- és a váltóüzlet visszaesett, az osztalékokat csökkentették. Nagy volt az adósok és a követelések aránya. 1937-ig érezhetőek voltak a válság hatásai. Az 1928/1929-es konjunktúra szintjét már nem sikerült túlszárnyalni.³³

Az Első Vágsellyei Takarékbankot is érzékenyen érintette a válságidőszak. Az igazgatóság az 1933-as üzleti évet a következőképpen jellemezte: „... a gazdasági élet helyzete katasztrofális és tarthatatlan, s mindebben a legrosszabb az, hogy egyelőre a javulás reményére sincs kilátás”. A betétek, a váltók és a jelzálogok csökkentek, az adósok száma növekedett. A válság utáni talpra állást pedig 1936-ban és 1937-ben a gazdaadósságok kényszerezegyezségi rendezése hátráltatta.³⁴

5. „Visszatérés” a magyarországi bankrendszerbe³⁵

Az első bécsi döntés gazdasági következményei a magyar bankrendszerbe betagolódnak pénzügyi intézetek számára új helyzetet teremtettek. Immár nem a pozsonyi bankpiachoz, hanem a budapestihez kapcsolódtak. Át kellett értékelniük eddigi üzletpolitikájukat, hiszen az új magyar–szlovák határ a korábbi, két évtized alatt állandósult gazdasági és pénzügyi kapcsolatokat változtatta meg. Ismét határ menti perifériák jöttek létre és hosszabb idő kellett a gazdasági regenerálódásra. A valutáris kérdések megoldása mellett (áttérés a pengőre³⁶, a devizával való kereskedés kérdései) új utakat kellett találniuk a nagyobb tőkeközpontok, egyrészt a Magyar Nemzeti Bank, másrészt a budapesti főintézetek felé.

A pénzügyi intézetek régi cégnevüket vették fel, ezzel is hangsúlyozva 1918 előtti hagyományukat és a folytonosságot. Új alapszabályokat fogadtak el, amelyeket a magyar kereskedelmi jog rendelkezései szerint fogalmaztak meg. Új részvényjegyzést bonyolítottak le, és növelték alaptőkéjüket. A tartaléktőkéket 1938 végén és 1939 folyamán nem bővítették, mert azok az alaptőkéket többszörösen meghaladták. A régi betétfelvevő piacok megváltoztak, beszűkültek. Az Első Vágsellyei Takarékpénztár például 1938 végén 18%-os forgalomcsökkenést állapított meg.³⁷

A magyar területre került szlovák fiókokat a Magyar Nemzeti Bank intencióinak megfelelően a galántai intézet 1942-ben vette át.³⁸ Egyetlen fúzióról találunk adatokat: az Első Vágsellyei Takarékpénztár 1943-ban a Vágsellyei Hitelintézettel egyesült.³⁹

A háborús évekre az „irányított gazdálkodás” nyomta rá bélyegét, amely a pénzügyi intézeti mérlegek alakulására is hatott. 1943-ban a vágsellyei bank a következő helyzetelemzést adta: „A visszacsatolás okozta pénzügyi és közgazdasági kérdések legnagyobb részét nyugvópontra kerültek és elintéződtek, de azért ennek látható eredményét, a várt magasabb nyereség elérését a háború kísérő jelenségei, a kiadási tételek és a kihelyezési állomány csökkenése a múlt évi szintre szorították vissza”.⁴⁰ A bankok üzletforgalmát továbbra is a mezőgazdasági termelés kedvező vagy kedvezőtlen eredményei befolyásolták, amelyek a pénzkeresletet fokozták vagy csökkentették.

A Magyar Nemzeti Bank által irányított hitelpolitika a háborús célok szolgálá-
tában állt: a pénzüzetek üzletpolitikáját az egyéni nyereségorientáltság visz-
szaszorításával ebbe az irányba próbálta terelni.⁴¹ Végül a harci cselekmények,
a háborús károk, az emberi és vagyoni veszteségek a gazdasági életet meg-
akasztották és szétzilálták.⁴²

82. A Magyar Nemzeti Bank által kibocsátott nyereséménykölcson

6. Államosítás és felszámolás

A háború után a kereskedelmi bankokat a kassai kormányprogram „szellemi-
ségének” jegyében államosították. A 102. sz. 1945. október 24-ei elnöki dek-
rétum rendelkezett állami fennhatóságuk alá helyezéséről és szlovák nemzeti
tulajdonba kerülésükről. Az immár hivatalosan nemzeti vállalatok (národné pod-
niky) szerveinek hatásköréről, saját és idegen tőkéik sorsáról, a felszámolásuk-
kal megbízott intézmények kompetenciáiról születtek döntések. A magyar jogi
és természetes személyek, ill. a magyar nemzetiségű részvénytulajdonosok szá-
mára az elkobzott részvények után nem járt kárpótlás. A magyar pénzüzeteti va-
gyont tehát ennek értelmében kobozták el.⁴³ A felszámolással kapcsolatos
pénzügyi műveleteket (kifizetések, a kintlevőségek behajtása, ingatlanok eladá-
sa stb.) és a vagyon felmérését, leltározását szlovák bankok bonyolították le.
A Galántai Hitelbank és az Első Vágsellyei Takarékpénztár felszámolását a Slo-
venská Tatra banka végezte.

Mindkét intézetet 1950-ben törölték a cégjegyzékből, maradék vagyonuk a cseh-szlovák állam tulajdonába került.⁴⁴ Ezzel véget ért a magántőkét mozgósító letéti bankok korszaka és a központosított szocialista bankrendszer kezdett el kiépülni.

1. táblázat. Az 1873–1890 közötti időszak néhány teher- és vagyontételének változása (Ft-ban).

	Szeredi Takarékpénztár		Galántai Takarékpénztár		Első Vágsellyei Takarékpénztár	
	1873	1887	1873	1890	1873	1890
Részvénytőke	100 000	70 000	50 000	25 000	140 000	35 000
Tartaléktőke	2 668	9 006	252	29 000	-	12 700
Takarékbetétek	55 925	154 225	31 531	562 545	16 276	179 363
Tiszta nyereség	6 796	5 211	2 522	14 459	2 676	6 514
Készpénz	-	-	-	11 837	-	2 690
Váltók	89 903	236 994	40 894	217 003	49 080	141 189
Jelzálogkölcson	36 870	128 090	10 230	378 109	-	124 127

Források: Magyar Compass 1874. Budapest 1874. 96., 177. p.; Magyar Compass 1888. Budapest, 1889. 364. p.; Magyar Compass 1889–90. Budapest, 1890. 403. p.; Magyar Compass 1891–1892. Budapest, 1891. 202–203., 364. p.

2. táblázat. Az 1895–1913 közötti időszak néhány teher- és vagyontételének változása (ezer koronában).

A pénzüintézet Neve	Az alapítás éve	Rt		Tt (+KTt)		Tb		Jk		V	
		1895	1913	1895	1913	1895	1913	1895	1913	1895	1913
Galántai Takarékpénztár	1873	50	450	26	456	667	3 461	70	1 985	177	2 581
Első Vágsellyei Takarékpénztár	1873	35	200	17	182	254	1 406	147	474	200	1 251
Galánta-Vidéki Takarékpénztár	1895	100	200	-	68	-	753	-	355	-	740
Szenci Takarékpénztár	1985	100	200	-	39	-	1 183	-	182	-	879
Vágsellyei Hitelintézet	1903	-	200	-	30	-	555	-	151	-	840
Galántai Népbank	1908	-	100	-	12	-	217	-	59	-	213
Galántai Hitelintézet	1908	-	150	-	22	-	91	-	60	-	376
Szeredi Általános Takarékpénztár	1909	-	100	-	5	-	324	-	19	-	395
Szeredi Népbank	1911	-	150	-	-	-	626	-	60	-	434

Magyarázat: Rt - részvénytőke, Tt - tartaléktőke, KTt - különleges tartaléktőke, Tb - takarékbetét, Jk - jelzálogkölcson, V - váltó. A táblázatban szereplő számadatok kerekítve vannak.

Források: Magyar Compass 1896/7. I. rész, Budapest, 1896. 265., 519., 555. p.; Magyar Compass 1914/15. Budapest, 1914. 609., 610., 610–611., 1506–1507., 1507., 1316–1317. p.

3. táblázat. A pénzintézetek legfontosabb mutatói 1921-ben (ezer Kő)

A bank neve	Rt	Tt	Tb	H	É	V	Fa	Jk	Ny/V	O (%-ban)
Galántai Hitelbank	600	331	6 186	-	2 160	2 568	1 018	1 146	171	14
Galántai Népbank	100	2	141	-	37	119	18	15	-	-
Galánta-Vidéki Hitelbank	300	40	959	193	287	670	359	130	14	-
Első Vágsellyei Takarékbank	300	331	3 157	59	496	1 142	944	529	38	7
Vágsellyei Hitelbank	200	40	917	41	178	521	122	209	22	6
Szeredi Általános Bank	100	7	816	-	306	425	87	26	2	-
Szeredi Népbank	300	48	1 809	-	25	2 438	104	784	69	12
Első Szenci Népbank	400	109	2 120	206	1 127	912	345	241	-	-

Magyarázat: Rt - részvénytőke, Tt - tartaléktőke, Tb - takarékbetét, H - hitelezők, É - érték-papír, V - váltótárca, Fa - folyószámlaadósok, Jk - jelzálogkölcson, Ny/V - nyereség vagy veszteség, O - osztalék.

Forrás: Skorkovský, Jaroslav (szerk.): Banky a peňažné ústavy na Slovensku a Podkarpat-skej Rusi. Ročenka 1923. Bratislava, s. a. 78–83., 86–89., 90–91., 104–109., 110–115. p.

4. táblázat. A Galántai Hitelbank 1929-1934 közötti mérlegének mutatói (ezer Kő)

Év	1929	1934	Növekedés/Csökkenés
Részvénytőke	1 200 000	1 200 000	-
Tartaléktőkék	1 770 000	1 550 000	-220 000
Takarékbetét	15 942 073	15 832 614	-109 459
Folyószámla	958 335	1 000 917	42 582
Nyereség	468 895	289 731	-179 164
Készpénz és követelések	1 524 966	2 283 133	758 167
Váltók	12 194 172	8 919 420	-3 274 752
Értékpapírok	1 762 485	1 783 589	21 104
Adósok	3 862 360	6 261 247	2 398 887

Jegyzetek

- 1 Szerintem a Mátyusföld határaitól alkotott vélemények történeti változásai (és ezek folyamatos értelmiségi újírása) nem indokolják egy specifikusan különleges régió elkülönítését, amelynek problematikusságát egyrészt a tartalmi, másrészt a keret-beli (bizonytalan) határvonalak hangsúlyozzák ki, ugyanakkor maga a kistáj nem hordozta magában, illetőleg nem mutatta fel a régiófejlődés állandó jegyeit. – Tágabb értelemben Tóth József eszmefuttatása a Felvidéket jellemzi, de szűkebb értelemben a Mátyusföldre is vonatkoztatható: „A Kárpát-medence történetében számos olyan mozzanatot találunk, amely az entitáson belüli elkülönítésre utal, és hosszabb-rövidebb időszakon át érvényesül. Érdekes módon ezek egyike sem épül rá a természeti viszonyok által nyilvánvalóvá tett táji különbségekre, a megegyezés kivételes, esetleges, részleges és időteljes csupán. Ha ezeket az elkülönültség jellemzőket mutató időszakokat akár futólag áttekintjük, nyilvánvalóvá lesz, hogy ezek csaknem minden esetben katonai-politikai okok következményei voltak, így a regio-

- nális fejlődésnek, a régió kialakulási folyamatnak semmiképpen sem tekinthetők előfutárainak.” Lásd Tóth József: A Felvidék szerepe a Kárpát-medence térszerkezetében. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Felvidék történeti földrajza. A Nyíregyházán 1998. április 1–3-án megtartott tudományos konferencia előadásai*. Nyíregyháza, MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete–Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszéke, 1998, 256. – A tájegység nevére, belső identitására vonatkozó művelődéstörténeti forrásanyagot és irodalmat, az újabb feldolgozásokkal, értelmezésekkel együtt Liszka József összegezte. A felsorakoztatott érvek a területi kiterjedés változékonyságát szemléltetik. A kutatás tárgyát földrajzi választóvonalak (nyugaton Kis-Kárpátok, délen Kis-Duna, keleten Vág) és nyelvi, kulturális szempontok (magyar–szlovák nyelvhatár) variációi próbálják rögzíteni. Vö. Liszka József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely, Osiris–Lilium Aurum, 2002, 205–208.
- 2 Vö. Beluszky Pál: A modernizáció területi differenciái a századelő Magyarországn. In: Pásztor Cecília (szerk.): „... ahol a határ elvlaszt.” *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat–Várpalota, Nagy Iván Történeti Kör–Nógrád Megyei Levéltár–Szindbád Kht., 2002, 19, 24. Nyitra megyére vö. a 22. 7. ábráját.
 - 3 Beluszky Pál: A Felvidék városhálózata a 20. század elején. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Felvidék történeti földrajza. A Nyíregyházán 1998. április 1–3-án megtartott tudományos konferencia előadásai*. Uo. 446., 449., 453. (6. ábra).
 - 4 Gál Zoltán: A Felvidék városainak pénzügyi funkciói a századfordulón. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Felvidék történeti földrajza. A Nyíregyházán 1998. április 1–3-án megtartott tudományos konferencia előadásai*. Uo. 459., 461. (3. ábra). A bennünket érdeklő, Pozsony és Nyitra vármegye területén található „városok egy gyorsan modernizálódó, de azért jelentős mezőgazdasági árutermelést folytató vidék iparosodó kereskedelmi központjai voltak valódi polgársággal (általában a középpolgárság dominanciájával).” Uo. 464.
 - 5 A döntéshozó hatalmak egyik sorsforduló idején sem „érvényesítették a településhálózaton belül evolúciós úton kialakult racionális hierarchiaviszonyokat.” Uo. 472.
 - 6 Berend T. Iván–Ránki György: *Európa gazdasága a 19. században 1780–1914*. Budapest, 1987, 385–389.
 - 7 Tomka Béla: *Érdek és érdektelenség. A bank-ipar viszony a századforduló Magyarországn 1892–1913*. Debrecen, 1999, 57–67.
 - 8 Tomka Béla: *A magyarországi pénzügyi intézetek rövid története (1836–1947)*. Budapest, 1996, 37., 54.
 - 9 Bácskai Tamás (szerk.): *A Magyar Nemzeti Bank története I. Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1816–1924*. Budapest, 1993, 265–266. Tomka Béla: *A magyarországi pénzügyi intézetek rövid története (1836–1947)*. Budapest, 1996, 34.
 - 10 A vágsellyei intézet 1873. április 5-től működött. Lásd Archív Národnej banky Slovenska, Prvá šalská sporiteľňa, 1873–1945 (1950), (a továbbiakban: ANBS, PŠS) [rendezetlen fond], Az Első Vágsellyei Takarékbank L. évi üzletének zárszámadása 1922. december 31-én. Nyomatott Kollman Dávid könyvnyomdájában Vágsellyen. 3. p. – Időben a legelső az 1868-as alapítású Szeredi Takarékpénztár volt. Vrabcová, Eva–Petrovič, Jaroslav: *Sered. Dejiny mesta*. Sered, 2002, 85. A szeredi pénzügyi intézet részvénytökejéből 1873-ban 70 000 forint volt ténylegesen befizetve, ami fennállása végéig, 1889-ig megmaradt. *Magyar Compass 1889–1890*. Budapest, 1890, 403.
 - 11 Lásd még a melléklet 1. sz. táblázatát.

- 12 Galánta és Vidéke (a továbbiakban: GV), II. évf. (1897. febr. 28.) 9. sz. 1.
- 13 GV, III. évf. (1898. jan. 30.) 5. sz. 2.
- 14 A Galántai Hitelintézetre vonatkozó hírek már az alapítás előtt két évvel felbukkanak. A hangvétel a legkeményebb elutasítástól végül az elfogadás irányába mérséklődik: „*Csupán azért, hogy egy néhány ember tárczájában nyugvó mindenféle eredetű váltó escompt útján esetleg az újonnan felállítandó pénzügyi intézet tárczájába vándorolhasson, egy harmadik takarékpénztárra vagy hitelintézetre Galántán a legcsekélyebb szükség sem mutatkozik.*” GV, XI. évf. (1906. márc. 10.) 10. sz. 2.
- „...a pénzkezelés eddig itt nem cultivált ágai legalább is megengedik [...], hogy más kisebb forgalmú s csekélyebb anyagi jólétnek örvendő járás, mint Dunaszerdahely, Bazin, Vágsellye, Nagytapolcsány stb. módjára három pénzügyi intézetünk legyen. [...] A vállalatban különben időközben szerzett tudomásunk szerint oly tekintélyes nevű s vagyonú egyének vesznek részt, hogy annak materiális s morális jövője biztosítottnak látszik...” GV, XI. évf. (1906. márc. 31.) 13. sz. 3. A galántai új intézetekre, a kialakuló versenyre és a válaszreakciókra (alaptőke-emelés) lásd ANBS, Galantská úverná banka, úč. spol., (1873) 1921–1946 (1950), (a továbbiakban: ANBS, GÜB), Kniha zápisnic – Ülési jegyzőkönyv 1903–1932. 93., 101–102, 105–106. Vagy lásd a Vágsellyei Hitelintézetet, amelyet az Első Vágsellyei Takarékpénztár néhány részvényese hoz létre. GV, VIII. évf. (1903. márc. 29.) 29. 18. sz. 1., GV, VIII. évf. (1903. ápr. 12.) 15. sz. 2. Három év múlva a Vágsellyei Hitelintézet vezetősége kiegyezett az új Népbank gründerjeivel, akik az igazgatóságba kerültek. Lásd GV, XI. évf. (1906. máj. 15.) 18. sz. 4.
- 15 A Galántai Takarékpénztár és az Első Vágsellyei Takarékpénztár adatai alapján (a forrásokat lásd a melléklet 2. sz. táblázatában). Az 1895–1913 közötti időszak néhány mérlegtételére lásd a melléklet 2. sz. táblázatát.
- 16 Magyar Compass 1914/15, Budapest, 1914, 611, 1507, 1343.
- 17 A századelőre (1909-re) vonatkozóan a négy város pénzügyi rangsorát is fel tudjuk állítani. Az első helyet négy bankjával Galánta foglalta el, amelyek együtt 750 000 korona részvénytőke és 3,8 millió korona betét felett rendelkeztek. A második helyen két intézetével Vágsellye volt található. Ezek 340 000 és 1,8 millió koronát betétet képviseltek. Harmadikként következett Szenc (egy intézet, 200 000 korona részvénytőke és 975 000 korona takarékbetét), végül pedig Szered (egy intézet, 100 000 korona részvénytőke és 115 000 korona betét). *Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 35. kötet, A Magyar Szent Korona Országainak hitelintézetei az 1894–1909. években.* Budapest, 1913, 297., 298.
- 18 A két világháború közötti időszak jelenségeit, statisztikai források felhasználásával csak a Galántai Hitelbank és az Első Vágsellyei Takarékbank esetében tudtam vizsgálni, mivel ezen intézetek iratanyagai, még ha töredékesen is, de megmaradtak.
- 19 A kisebbségi bankok helyzetére lásd Tarján Ödön: *A magyar kisebbség osztályrésze a csehszlovák demokráciából. Különnyomat a Prágai Magyar Hírlap 1930. évi 33., 35., 37., 39., 41., 43., 45., 47. számaiból.* Prága, 1930, 23–28.
- 20 Többek között például a 84. sz. 1919. február 25. törvényhez a csehszlovák korona létrehozásáról és a bankjegylebélyegzésről, vagy az intézményi autonómiát sértő 1919. december 22. 660. sz. rendelethez kellett alkalmazkodniuk. A takarékpénztárakra vonatkozott az 1920. április 14. 302. sz. törvény. A magyar intézeteket annyiban érintette, hogy a cégnevükben a „bank” megjelölést kellett használniuk, és üzletvezetésüket is módosítaniuk kellett. A továbbiakban: a korabeli megnevezést használom: Galántai Hitelbank (előtte Galántai Takarékpénztár), Galánta-Vidéki Hitelintézet (Galánta-Vidéki Takarékpénztár), Első Vágsellyei Takarékbank (El-

- ső Vágsellyei Takarékpénztár), Szeredi Általános Bank (Szeredi Általános Takarékpénztár), Első Szenci Népbank (Szenci Takarékpénztár).
- 21 Horváth, Štefan–Valach, Ján: *Peňažníctvo na Slovensku 1918–1945*. Bratislava, 1978, 9. Lacina, Vlastislav: *Zlatá léta československého hospodárství (1918–1929)*. Praha, 2000, 176.
 - 22 Az 1918 előtti Galántai Hitelintézetre nem találtam adatot. A fiókintézetek megoszlása a következő volt: Első Vágsellyei Takarékbank (Deáki, Negyed, Vágfarkasd; Zsigárdra nincs adat), Vágsellyei Hitelintézet (Magyarsók, Negyed, Vágfarkasd; Szelőcére nincs adat), Szeredi Népbank (Nagyszombat), Érsekújvári Takarékbank (Magyarsók, Vágfarkasd), Érsekújvári Népbank (Vágsellye), Nyitrai Takarékbank (Szered). A Galántai Hitelbank két régebbi képviselőjére nem találtam adatot. A Slovenská banka Szencen nyitott kirendeltséget. A bankokra és fiókjaira vö. Skorkovský, Jaroslav (szerk.): *Banky a peňažné ústavy na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Ročenka 1923*. Bratislava, s. a., 22, 23, 24, 45, 56, 57, 61. A legfontosabb mutatókat lásd a melléklet 3. sz. táblázatában.
 - 23 ANBS, GÚB, *Kniha zápisnic – Ülési jegyzőkönyv 1903–1932*. 225., 238–239.
 - 24 Az 1920-as évek első felére csak töredékes adatok álltak a rendelkezésemre, a zárszámadások a kutatott fondokból hiányoztak. Az Első Vágsellyei Takarékbank 1918. évi mérlege azért támpontokat nyújthat arra vonatkozóan, hogy milyen értékpapírok lehettek a bankok tulajdonában. Az állomány legnagyobb részét, 73%-át a hadikölcsönök alkották. Vö. ANBS, PŠS, *Az Első Vágsellyei Takarékpénztár 1918. évi üzletkimutatása*. XLVI. évfolyam. Kollman Dávid, Vágsellye, é. n. A hadikölcsönkérdés viszonylagos rendezésére vö. *Pénzügyi Szemle* (a továbbiakban: PSz), II. évf. (1920. júl. 14.) 28. sz. 3–6.
 - 25 PSz, II. évf. (1920. szept. 29.) 39. sz. 8., PSz, II. évf. (1920. okt. 20.) 42. sz. 6.
 - 26 ANBS, PŠS, *Az Első Vágsellyei Takarékbank L. évi üzletének zárszámadása 1922. december 31-én*. Nyomatott Kollman Dávid könyvnyomdájában Vágsellyén. A magyarországi követelésekkel kapcsolatos szervező munkát a magyar bankok érdekvédelmi szervezete, a Pénzintézetek Egyesülete végezte. PSz, II. évf. (1920. júl. 7.) 27. sz. 2–4. (a pénzintézetek listája), PSz, III. évf. (1921. márc. 9.) 9. sz. 1., PSz, IV. évf. (1922. jún. 26.) 26. sz. 1., PSz, VIII. évf. (1925. máj. 6.) 18. sz. 5. – A Galántai Hitelbank a hadikölcsönök IV. államkölcsönre való átalakítása következtében létrejött lombardtartozását 1925-ig fizette vissza. A hadikölcsönök végleges leírására 1926-ban került sor. ANBS, GÚB, *Kniha zápisnic – Ülési jegyzőkönyv 1903–1932*. 282., 316., 331–332.
 - 27 A 235, 236, 237, 238, 239, 240. és 241. sz. törvénycsomagról van szó. *Věstník Ministerstva financíí státu Československého. Ročník 1924. Oddíl I – Část normatívni*. Praha, 1924, 1353–1376. A Galántai Hitelbank, valamint az Első Vágsellyei Takarékbank és a Vágsellyei Hitelintézet 1924-ben lett jogosult a betétfelvételle. Tomášek, František: *Československé banky deset let po převrate*. Praha, 1930, 17.
 - 28 A Sereďská ľudová banka, amely 1931-től a Krajská ľudová banka nevet viselte, Nagyszombatba tette át a székhelyét. A magyar–szlovák konkurenciaharcra lásd a szlovák bank beszámolóját, amelyben a Dunabank érdekkörébe vont intézetet akarja megszerezni. ANBS, Sereďská ľudová banka, 1911–1940 (1950) [rendezettlen fond].
 - 29 A Galántai Népbank a következő indítványt tette: 1. a könyvelő átvétele, 2. a részvények 4:3 arányban való átvétele, 4. öt-hat igazgató kerüljön át a Népbankból. ANBS, GÚB, *Kniha zápisnic – Ülési jegyzőkönyv 1903–1932*, 312., 313.

- 30 ANBS, GÚB, Kniha zápisnic – Ülési jegyzőkönyv 1903–1932. 331–332, 344., 354–355., 358., 368., 373. A bank 1926-ban Negyeden fiókot nyitott, 1929-ben felépült az új székház.
- 31 Ubiria, M.–Kadlec, V.–Matas, V.: *Peněžní a úvěrová soustava ČSR za kapitalizmu*. Praha, 1958, 198–200., 217–220.
- 32 ANBS, GÚB, Kniha zápisnic – Ülési jegyzőkönyv 1903–1932, 373., 397.
- 33 Az adatokat lásd a zárszámadásokban. ANBS, GÚB, Vedenie a správa ústavu 5–11., 1913–1949, 1. d. A Galántai Hitelbank adatait lásd a melléklet 4. sz. táblázatában.
- 34 Vö. az 1932 és 1937 közötti mérlegeket. ANBS, PŠS. Az idézetet lásd uo. az 1933. évi zárszámadásban.
- 35 Ebben a fejezetben szintén csak a Galántai Hitelbankkal és az Első Vágsellyei Takarékbankkal (régijű néven Első Vágsellyei Takarékpénztár) foglalkozom. Szered Szlovákia területén maradt.
- 36 A pengő a visszacsatolt területeken 1938. november 20-tól lett hivatalos pénznem. 100 csehszlovák korona 14,28 pengőt, 100 pengő 700 koronát ért. *Magyarországi Rendeletek Tára 1938*. III. kötet, Budapest, 1939, 2891–2892.
- 37 ANBS, GBÚ, Kniha zápisnic – Jegyzőkönyv 1932–1945. 131. ANBS, PŠS, Az „Első Sellyei Bank” LXVI. évi zárszámadása az 1938. üzletévben. Kollman-nyomda, Vágsellye, 1939. és Az „Első Vágsellyei Takarékpénztár” részvénytársaság LXVII. évi zárszámadása az 1939. üzletévre. Nyomatott: Alföldi Károly könyvnyomdájában Vágsellyén, 1940. A galántai intézet a 150 Kcs névértékű részvényeket 21 pengőre cserélte, alaptőkéjét 168 ezerre emelte. A galántai intézetnél a tartalékok az alaptőke majdnem 150%-át tették ki. Vágsellyén 90 ezerre növelték az alaptőkét.
- 38 A Slovenská ľudová banka galántai és szenci fiókjairól volt szó.
- 39 1943-as zárszámadás. ANBS, PŠS.
- 40 Uo.
- 41 Tomka Béla: *A magyarországi pénzintézetek rövid története (1836–1947)*. Budapest, 1996, 101–102.
- 42 A galántai pénzintézet 1945. június 28-án kelt jegyzőkönyve tartalmazza az ideiglenes kárfelmérést (galántai székház – 3 219 639 pengő; szenci fiók – 324 186 pengő). Ezeket a károkat az átvonuló hadsereg okozta. Értékpapírok, váltók, számológép, írógépek veszték el, a pénzszekrényt megrongálták. Súlyosak voltak a harcok általi rongálások. A banknak már székháza sem volt, mert a Járási Nemzeti Bizottság lefoglalta. ANBS, GÚB, Kniha zápisnic – Jegyzőkönyv 1932–1945, 235–236.
- 43 *Sbírka zákonů a nařízení. Ročník 1945*. Praha, 1945, 220. Vö. II. fejezet 3. § 1. bekezdés a) és b) pont. Az „ellenséges vagyon” és a vagyonhoz való tulajdonjog konfiskálását elrendelő 1945. október 25. 108. sz. elnöki rendelet a magyar tulajdonban lévő ingó és ingatlan tőkéket sajátította ki. Uo. 248–249. Horváth, Štefan–Valach, Ján: *Peňažníctvo na Slovensku 1945–1950*. Bratislava, 1984, 120–126.
- 44 A vágsellyei bank (új szlovák cégnéven: Prvá Šaľská sporiteľňa v Šali nad Váhom národný podnik v likvidácii) felszámolása három szakaszban ment végbe. Először a Pénzügyi Megbízotti Hivatal (Povereníctvo financií) 1947. október 27. rendelete alapján neveztek ki biztosokat. Ezeket újjak váltották fel, végleges kinevezésükre 1948. május 11-én került sor. Végül a Slovenská Tatra banka 1949. június 30-tól végezte a felszámolást. A vágsellyei intézet 1949. január 1-jén formálisan egyesült a Szlovák Általános Hitelbankkal és 1950. január 1-jei hatállyal törölték a cégjegyzékből. ANBS, PŠS, a galántaira lásd ANBS, GÚB, Učtáreň 1944–1949, 5. d.

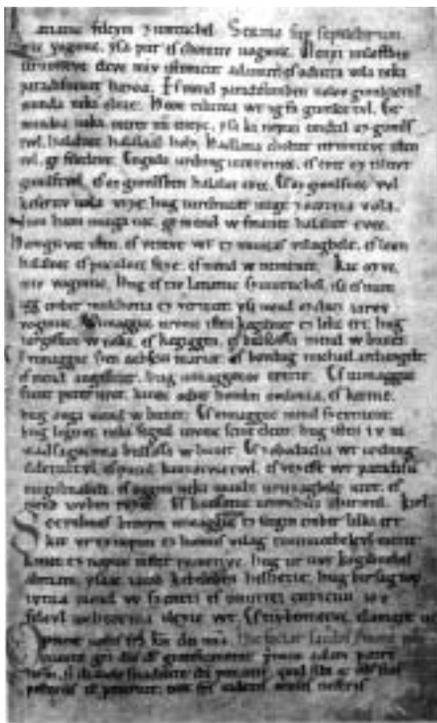
A műveltség és közművelődés évszázadai a Mátyusföldön

A Mátyusföld műveltségének, közművelődésének alakulása párhuzamos vonásokat tartalmaz a magyarság egyetemes anyagi és szellemi fejlődésével a középkortól kezdve egészen Trianonig. 1918–19-et követően ragaszkodva a régi hagyományokhoz és továbbépítve a már meglévő szellemi gazdagságot, a Mátyusföld művelődéstörténete a közbejött társadalompolitikai változások miatt eltér az egyetemes magyar művelődéstörténettől.

A középkori Magyarország, de Európa műveltségének fejlődésére is hatással volt az írásbeliség elterjedése. A királyi kancellária és a kolostorok egyedüli írástudói a szerzetesek voltak. Az ország kormányzásával összefüggő írásbeliség mellett a keresztény műveltség részét képező szertartáskönyvek, kolostori évkönyvek, szentek legendái stb. maradtak ránk. Magyarországon, de a nyugati egyházban is az első szerzetesi közösségek Nursiai Szent Benedek szabályzatát követték. A szabályzatot író Szent Benedekről a 12. századtól kezdve bencéseknek nevezték őket.¹ A Szent István király által 1002-ben a pannonhalmi bencés apátságban kiadott kiváltságlevél alapján a Mátyusföld keleti részén meghúzódó „*terra Wag*” a bencések birtokát képezte.² Nem tudjuk pontosan, hogy a nevezett birtokra mikor érkeztek, de II. Paschalis pápa 1102-ben kiadott bullájában a vági Szűz Mária egyházat a monostor kápolnái között sorolja fel.³ Feltetelezzük, hogy a 12. században a régióban a „*terra Wag*” területén az egyházszervezet kiépítésén túl a szerzetesek határozták meg a művelődés alapjait. A terület lakosságának számbeli gyarapodása és a kereszténység erőteljesebb terjesztése a meglévő kápolna kibővítését vonta maga után. A ma is látható deáki román kori, háromhajós kétszintes kolostortemplomot IX. Gergely pápa rendelkezésére 1228-ban Jakab nyitrai püspök szentelte fel.⁴ Minderről az a Pray-kódex tesz említést, mely első összefüggő írásos nyelvemlékünket, a *Halotti beszédet és Könyörgést* tartalmazza. A bencések számára készült szertartáskönyvet 1228-tól a tatárjárásig, 1241-ig használták Deákin és a szomszédos Taksonyban.⁵ Az egykori halotti búcsúztatóként használt szöveg és a hozzá kapcsolódó ima a magyar művelődéstörténet felbecsülhetetlen értékű kincse.

A tatárjárás után a terület történelmi fejlődése két szálon folytatódott, mely a „*terra Wag*” felbomlásával a középkori településhálózat állandósult fejlődését is eredményezte. A régió szellemi irányítását az 1228-ban felszentelt deáki bencés fiókkolostor mellett a premontrei rend tagjai a szomszédos Sellyéről végezték. Az országot újraépítő IV. Béla 1251-ben a turóci premontrei monostornak

ajándékozta a két Sala-földet, Peredet, Beke, Udvorch, valamint Borodnuk falukat.⁶ Egy 1297-ben kiadott oklevél szerint mindkét településen: Sellyén és Déákiban a két szerzetesrendnek monostora volt. Ha az oklevél tartalmából indulunk ki, akkor feltételezhetjük, hogy a szerzeteseknek a társas együttélésére szolgáló épület mellett iskolájuk is lehetett a két településen.⁷ A keresztény vallás terjesztésén túl a 13. század végétől tehát feltételezzük, hogy az ájtatoskodás mellett a két szerzetesrend tagjai oktatással is foglalkoztak.

83. A Halotti beszéd és Könyörgés

Zólyomban Balassi János udvarában Balassi Bálint nevelője volt.⁸ Bornemisza azok közé az író-prédikátorok közé tartozott, akik felismerték a nyomtatott szó hatását, és saját nyomdát hoztak létre. Baráti kapcsolatban állt lelkészársával, Huszár Gállal, aki 1572–1573 fordulóján Komjáton nyomdát állított fel. Az 1573-ban a csallóköz–mátyusföldi egyházkerület püspökévé (superintendens) megválasztott⁹ Bornemisza irodalmi tevékenysége jóval korábban kezdődött, mint ahogy Semptére került. Semptei évei alatt támogatóinak köszönhetően 1573-ban Huszár Gállal közösen kiadták ötkötetes prédikációsgyűjteményének (*Postillák*) első kötetét. A kötet kolofonja szerint nyomtatását Komjáton kezdték, de már Semptén fejezték be, Bornemisza nyomdájában.¹⁰ A régió művelődéstörténetének szempontjából felettébb jelentős nyomda Bornemisza kizárólagos tulajdona volt, és saját műveinek kiadásával foglalkozott. A paplakon létrehozott

Magyarország művelődéstörténetét Mohácsig elsősorban a katolikus vallás szellemi ereje határozta meg. A Nyugat-Európából beáramló humanizmus eszmei irányvonalai, majd az azt követő reformáció új utat nyitott a művelődés minden ágában. Ennek az időszaknak több országos jelentőségű mátyusföldi vonatkozása is volt. A reformáció, majd az ellenreformáció korszakának jellemzője lett a magyar nyelvű nyomtatott egyházi irodalom térnyerése. A 16. század második felére a Felvidék nyugati részén, így a Mátyusföldön is a reformáció csaknem teljes egészében háttérbe szorította a katolikus vallást. Az új vallás egyik legerőteljesebb támogatója a vidéken a Thurzó-család, mely a semptei uradalmon keresztül a régió legnagyobb földesura volt. Thurzó Erzsébet második férje, Julius Salm gróf támogatásán keresztül Galgócra 1572-ben Semptére költözött a kor egyik legműveltebb prédikátora, Bornemisza Péter, aki 1564-től

nyomdaműhelyben bizonyosan segédek is alkalmazott. Valószínű, hogy a lengyel származású Mantskovit Bálint, vagy ahogy latinosan nevezte magát: Valentinus Farinola volt fő támasza a nyomtatásban.¹¹ A *Postillák* további négy kötete mellett 1578-ban kiadta az *Ördögi kísértetekről* c. művét, mellyel maga ellen haragította környezetét. A nagy vihart kavart könyv miatt addigi támogatója, Julius Salm megvonta tőle bizalmát, és valószínűleg 1578 decemberében hatéves sikeres tevékenység után kiutasította a semptei paplaktól. Ezzel egy időben Semptére háromnapos egyházi ítélszéket hívtak össze, melyen a trencséni, a bazini, a szentgyörgyi, a galgóczi, a szenci és a mácsédi lelkészek arra ítélték püspöküket, hogy nyomtatásban vonja vissza tanait.¹² Bornemisza Semptéről Balassa István pártfogásának köszönhetően Detrekőre került, ahová sikerült nyomdáját is elmenekítenie.

84. Bornemisza *Postilláinak* II., Semptén kiadott kötete

1610-ben megírta magyar nyelvtanát. Mint protestáns hittudós, irodalmi munkásságának jelentős része az ellenreformáció ellensúlyozását szolgálta. 1624-ben kiadta Kálvin *Institutionát* „Az Keresztényi Religiora es igaz hitre való tanítás” címen, mely válasz volt Pázmány Péter *Kalauzára*.¹⁴ Életének jelentősebb részét Németországban élte le annak ellenére, hogy többek között szülővárosa, Szenc többször is hívta a megüresedett helyi prédikátori állás betöltésére.¹⁵ Házassága után 1612-ben visszatért Magyarországra, s fennmaradt naplója alapján 1615-ig több mátyusföldi településen is megfordult.¹⁶

A reformáció másik, a Mátyusföldhöz kapcsolódó jeles képviselője Szenci Molnár Albert volt. 1574-ben született Szencen, mikor Bornemisza Semptén kiadta *Postilláinak* második kötetét. A jóval szélesebb látókörű, és nagyobb ívű irodalmi tevékenységet folytató kálvinista Molnár Albertot Szerb Antal a „magyar irodalom fanatikusa, áldozata, nemes értelemben vett futóbolondjára”-nak nevezte.¹³ A német nyelvtérületek egyetemlein (Wittenberg, Heidelberg, Strasbourg) tanult Szenci Molnár Albert 1604-ben megszerkesztette latin–magyar, magyar–latin szótárát, Marburgban 1607-ben magyar nyelvre lefordította felekezetiének zsoldtárait, 1608-ban átdolgozva Hannoverben kiadta Károli Gáspár bibliáját, majd mint korának legnagyobb nyelvtudósa

85. Szenci Molnár Albert

A magyarországi ellenreformáció művelődéstörténetéhez a régió elsősorban Vágsellyén keresztül kapcsolódik. Vágsellyét és a turóci prépostság birtokához tartozó településeket 1586-ban I. Rudolf a jezsuitáknak adományozta. A jezsuiták Vágsellyére való érkezésük után rendházzal rendelkeztek a mezővárosban.¹⁷ A rend tagjai nem éltek hagyományos kolostori életet – hitvitákat, hatásos prédikációkat és hittérítést végeztek. A 16. század végén a rendház főnöke, gvardiánja Sciscius Márk volt, majd őt követte Dobokay Sándor, aki kora jeles prédikátora és műfordítója volt.¹⁸ Mint jezsuita birtokra, 1598-ban Znióváralljáról ide helyezték a rend egyetlen magyarországi kollégiumát. Az 1599. évi Ratio Studiorum

szerint a kollégium főiskolaszerű intézmény volt, amely teljes gimnáziumi, filozófiai és teológiai oktatást foglalt magában. Az oktatási intézmény első rektora a spanyol Alfonz Carillo volt, akit hivatalában a már említett Dobokay Sándor követett. A Bocskai szabadságharc során 1605-ben megszüntetett kollégium hallgatóinak száma meghaladta a négyszázat. A diákok oktatásában a professzorok mellett papok is részt vettek. Így került Vágsellyére pl. 1601-ben Pázmány Péter, a későbbi esztergomi érsek, és az ellenreformáció legjelentősebb magyarországi képviselője, vagy 1604-ben Káldi György, akinek fordításában 1626-ban jelent meg az első teljes magyar nyelvű katolikus biblia.¹⁹ A kollégium átmenetileg új színt vitt a falusias jellegű mezőváros közéletébe, művelődésébe. 1604-től önálló könyvtára volt, és a diákok a tanítás részeként bibliai játékokat mutattak be. A Bocskai-szabadságharc után a turóci prépostság volt birtokát Vágsellyével együtt az esztergomi érseknek ajándékozta II. Mátyás. Éppen ebből kifolyólag Pázmány Péter érsek több éven át hosszabb időt töltött Vágsellyén. A fennmaradt levelezéseiből – kb. 150 címzett a mezővárosból – kitűnik, hogy kedvenc tartózkodási helyeként tartotta számon Vágsellyét.²⁰

Pázmány kortársa, aki szintén felnőttként tért át a katolikus hitre, Veresmarti Mihály személye szintén Vágsellyéhez kapcsolódik. A református prédikátorból lett katolikus pap, majd pozsonyi kanonok Pázmány személyes közbenjárására 1613-ban került Vágsellyére.²¹ Mint hitvitázó, néhány kisebb művet jelentetett meg, de kéziratban megmaradt fő műve *Megtérése Históriaja* több fontos adatot tartalmaz többek között az ellenreformáció mátyusföldi történéseire vonatkozólag.²²

86. Pázmány Péter Kalauza II. kiadásának címlapja (1623)

táspolitikájával volt összefüggésben. 1764-ben gr. Esterházy Ferenc kancellár a piaristáknak ajándékozta Szencen lévő kastélyát, ahol a királynő támogatása mellett öt páter húsz nemes ifjú oktatását végezte. A Collegium Oeconomicum mint kamerális gazdasági iskola a maga nemében első volt Magyarországon. A német tanítási nyelvű intézményben a diákok aritmetikát, ökonomikát, geometriát, architektúrát, szépírást és stilsztikát tanultak. Az iskolához gyakorló gazdaság is kapcsolódott, melyet az 1776. május 1-jei tűzvész az iskola épületével egyetemben teljesen elpusztított.²³

Egyesületi és társasági élet a 19. századtól 1945-ig

A 19. század polgári fejlődése a művelődés új lehetőségeivel állt elő. A Mátyusföld értelmiségének és izmosodó polgárságának körében a 19. század második felében, a kiegyezést követő időszakban a pesti Nemzeti Kaszinó mintájára több társasági egyesület jött létre. A kaszinóegyesületek és társaskörök kivétel nélkül a volt mezővárosokban alakultak. Létrehozásuk elsősorban a településeken élt köz- és állami hivatalnokok, valamint a csekély számú értelmiségiek érdeme volt. A meglévő társadalmi háttér többé-kevésbé életképes egy-

A 17–18. században a régió műveltségét az ellenreformációval szoros kapcsolatban állt barokk kultúra határozta meg, mely összeforrt az egyházi, világi tekintélyek és a rendi társadalom megerősödésével. A törökellenes háborúkban szerzett érdemeik után a Mátyusföld főúri családjai közül az Esterházy- és a Pálffy-családnak a régió műveltségére gyakorolt hatása megsokszorozódott. Kastélyaik már nem védelmi-hadászati célokat szolgáltak, hanem a kényelmet és fényűzést. De ugyanez elmondható a kisebb birtokkal rendelkező Balogh, Szabó, Fekete, Borsi, Farkas, Galgóczy stb. családokról is, akik a helyi közéleti szerepük mellett hozzájárultak a régió műveltségének fejlődéséhez is. Az egyszerű nép műveltségére a 18. századtól jelentős hatást gyakorolt az elemi oktatás fejlődése. A falusi elemi iskolákon túl, ahol a tanítási nyelv a diákok anyanyelvén folyt, a Mátyusföld egyedüli magasabb szintű oktatási intézményének létrehozása Mária Terézia felvilágosult oktatáspolitikájával volt összefüggésben.

leteket alkotott egészen 1918–19-ig. Az államhatalmi változás után a csehszlovák hatóság mint államellenes egyesületeket beszüntette, ingó vagyonukat pedig elkobozta.²⁴ Tevékenységük nagyon sokrétű volt. Állandó székhellyel rendelkeztek, mely valamely vendéglő, fogadó nagytermében volt kialakítva, ahová számos hazai és külföldi újságot, folyóiratot járattak, könyvtártermet hoztak létre, és ahol a politikálás, az eszmeccserék, a társas felolvasások mellett a tagok számára többféle kikapcsolódási lehetőséget kínáltak. A kaszinóegyesületek és társaskörök célja a régió egyes társadalmi és művelődési központjaiban élő értelmiségi réteg egyesítése és a „művelt társas élet fejlesztése” volt. Az egyesületek létrehozását Magyarországon a dualizmus idején nem szabályozták törvényi szinten. A belügyminiszter 1873. április 29-i egyleti nyilvántartást és ellenőrzést szabályozó rendelete alapján az új egyesületek, társulatok alapszabályzatát azonban a szaktárca vezetője hagyta jóvá.²⁵

A régió keleti felének közigazgatási központjában, Vágsellyén²⁶ a Kaszinó egyesület 1878. október 25-én 65 taggal alakult.²⁷ Első elnöke Lévy Antal országgyűlési képviselő volt. Az egyesület a 19. század végén saját könyvtárral rendelkezett – 1918-ban 928 kötettel –, mely nyitott volt a városka összes lakosa előtt. A Grünwald-féle, majd 1902-ben Rainies Nándor vendéglőjében kialakított székházban hírlapokat és folyóiratokat járatott²⁸, társas összejöveteleket, bálakat, hangversenyeket, felolvasásokat és irodalmi esteket rendezett. Az egyesület székházát 1914-ben a Kossuth téren lévő Horváth-féle vendéglőbe helyezték át. A Kaszinó egyesület tagjainak száma 50 és 100 között mozgott. Az egyesület tagja volt többek között gr. Széchenyi Aladár, Ajtics-Horváth Dezső, a vágvecsei kerület volt országgyűlési képviselői, de Feketeházy János, a neves tervező is. Sokoldalú művelődési tevékenysége mellett nagy hangsúlyt helyezett a magyar nemzeti törekvések támogatására nemcsak Vágsellyén, hanem a környéken is. Az egyesület alapítótagja volt a nyitrai székhelyű Felsőmagyarországi Kulturális Egyesületnek (FEMKE), de a Országos Magyar Szövetségnek is.²⁹ Az egyesület székházában kapott elhelyezést 1906-ban Kossuth Lajos 1/3 életnagyságú bronzszobra Schneider József ajándékából, majd 1907-ben Déri (Zeller) Elemér 10 éves elnökségének emlékére az egyesületnek ajándékozta gr. Széchenyi István mellszobrát.³⁰ Az egyesület fennállásának 25. évfordulója kapcsán 1903-ban fényes kiállításban megjelent az egyesület negyedszázados története. Ugyanabból az alkalomból az egyesület ezüst emlékérmét verettetett. Választmányát 1901-ben Déri (Zeller) Elemér elnök, Ruttkay János alelnök, Péter József pénztárnok, Bézay Kornél titkár és Zeller (Déri) Dezső háznagy alkotta.³¹

A Mátyusföld szívében, Galántán a hasonló céllal 1874-ben létrejött társaskör alapszabályzatát a belügyminiszter 1875 januárjában hagyta jóvá. A társaskör 1883-ban már önálló helyiséggel rendelkezett, mely a századfordulón a Fő utcán, a Chemez-féle házban volt.³² Az egyesület magában foglalta a járási székhely és a környék csekély számú értelmiségi rétegét. Saját könyvtárral rendelkezett, sőt 1912. április 1-jétől egy rövid ideig a Galánta és Vidéke című hetilap kiadását és szerkesztését is ellátta.³³ A társaskör tisztikarát az elnök, az alelnök, a jegyző, a gondnok, a pénztárnok, a könyvtárnok és a 12 választmányi tag

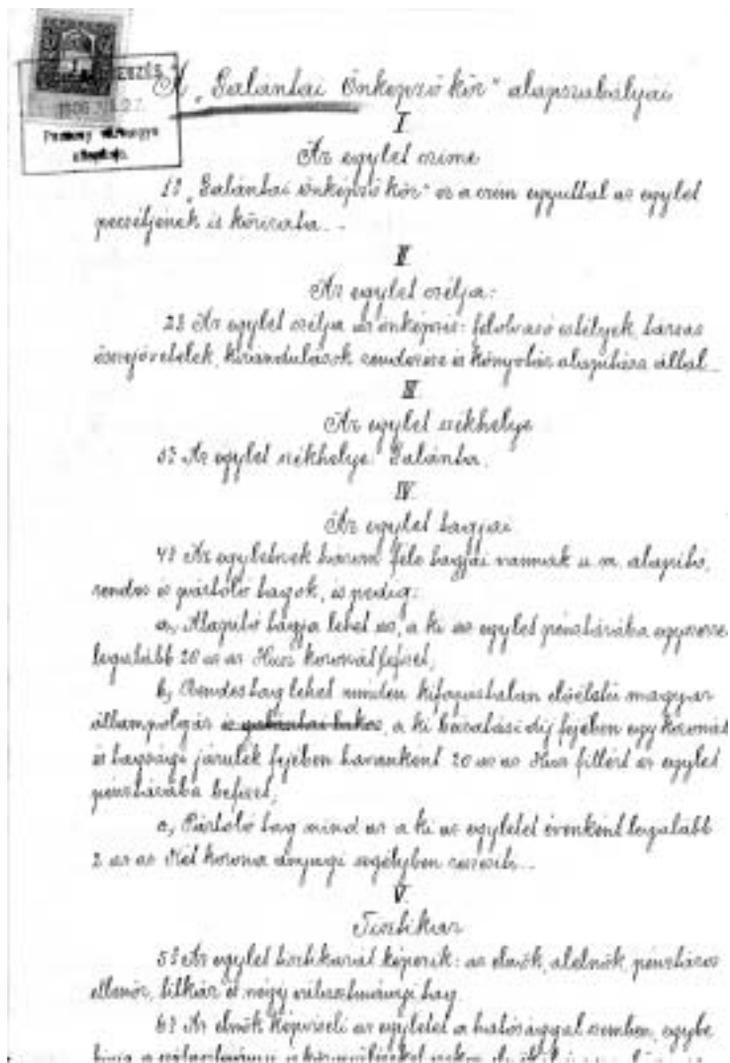
alkotta. Az alakulást követően a társaskör első elnöke Bertalanffy János, jegyzője viszont Mozsáry Ferenc volt.³⁴ A 20. század legelején, az 1902 februárjában történt tisztújítás után a társaskör elnöke Michnay Jenő nyug. járásbíró, al-elnöke Új István főszolgabíró, pénztárosa Hindler Károly, jegyzője Dr. Székely Farkas, könyvtárnoka Dr. Krascsenics Ferenc, háznagya Nagy Béla lett, ugyanakkor a választmány tagjait Dr. Thuróczy Árpád, Dr. Bácsai Lajos, Dr. Jankó Zsigmond, Dr. Neumann Mór, Jandly-Döbrentei Sándor, Keszler Tivadar, Entresz Ede, Pollák Gyula, Ábrahámffy Gyula, Gülcher Jakab, Hettlényi Lajos alkotta.³⁵ Története során tevékenysége többször került hullámvölgybe. A csaknem teljesen feloszlott egyletet 1892 tavaszán újjáalakították³⁶, de azt követően a városkában felülkerekedett önzés és pártoskodás miatt több kritika is érte.³⁷ Tagjainak száma általában meghaladta a százat.

87. Meghívó a vágszellyei Kaszinó társasestélyére

A 19. század második felében az említett közművelődési célú egyletek mellett a nagyobb községekben az egyszerű népréteg műveltségi szintjének emelése céljával olvasóköri alakultak. Ezek voltak az első próbálkozások a nyilvános könyvtárak létrehozására vidéken. Taksonyban 1873-ban, Alsószeliben 1874-ben alakult meg, míg Szeredben az Unitas Olvasó- és Daltársulatot 1875-ben hozták létre.³⁸ A részben felekezeti alapon létrehozott egyesületek száma a 19–20. század fordulóján megszorodott. 1894-ben Magyardiószegen (katoli-

kus) és Deákiban (református), 1902-ben Negyeden (katolikus), 1903-ban Deákiban (katolikus) és 1909-ben Szeredben újabb olvasóköri alakultak.

88. A Galántai Önképzőkör alapszabályzata

A 19. század utolsó harmada szabadelvű kormányzásának eszméi áramlatára válaszként a régióban több, a vallásos erkölcsre támaszkodó közművelődési egyesület jött létre. Az 1896-ban Vágsellyén megalakult Katolikus Népkör a helyi lakosság vallásos művelődésének biztosítását tűzte ki célul. Saját színházzal, benne színházteremmel és könyvtárral rendelkezett. Ismertető előadásokat, irodalmi felolvasásokat, színdarabokat és táncmulatságokat szervezett. Az egyesület válaszműve a közművelődés mellett a tagok gazdasági-anyagi támo-

gatására is jelentős hangsúlyt helyezett. Az alakulást követő évben a Szent Olivás Társulat által felajánlott 300 pozsonyi mérő gabonával létrehozta a Vágsellyei Római Katolikus Takarékmagtárt. Azon kevés közművelődési egyesületek egyike volt, melynek tevékenységét Trianon után a csehszlovák hatóságok az alapszabályzat módosításával engedélyezték. A 20. század első harmadában 607 taggal a járási székhely legnépesebb egyesülete volt.³⁹ A hasonló céllal alakult, a felnőtt lakosság közművelődési igényeit megcélzó negyedi (1900), a szeredi (1909) és a hosszúfalui (1912) katolikus kör mellett a századfordulón az iskolán kívüli nevelés során egyre nagyobb hangsúly helyeződött a fiatalság erkölcsös, vallásos nevelésére. A többségi katolikus lakosság mellett a reformátusok is létrehozták a maguk ifjúsági egyleteit. Általában elmondható, hogy az említett ifjúsági egyesületek (pl.: Szeredi Katolikus Ifjúsági Egyesület – 1912;

89. A Katolikus Ifjúsági Egyesület tagjainak jogai és kötelességei

magyarosító törekvések eredményeként az 1883-ban megalakult pozsonyi Magyar Közművelődési Egyesületnek a régióban két vidéki (járási) fiókja alakult meg: Szencen és Galántán. A vidék közművelődésének nemzeti irányú fejlesztése és terjesztése céljával a szenci fiók megszervezésével Poór László és Földes Gyula, míg a galántai fiók megalakításával Kubriczky András elnökle mellett Deiszler Kelemen és Petrovics Gyula lett megbízva.⁴¹ Az 51 tagú, járási hatáskörrel bíró galántai fiókkegyesületnek 1892-ben elnöke Zsigárdy Gyula kerületi

Magyardiószei Katolikus Ifjúsági Egyesület – 1914; Szenci Katolikus Ifjúsági Egyesület – 1907; Vágkirályfai Földműves Ifjúsági Egyesület – 1913; Negyedi Református Ifjúsági Egylet – 1895; Magyarsóki Református Ifjúsági Egylet – 1893; stb.) megszervezői a helyi plébánosok, lelkészek voltak. Trianon után többségük a megváltozott társadalompolitikai helyzetben az új állam keretein belül kialakult sajátosságokat figyelembe véve, vagy a Szlovéniai Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE)⁴⁰ vagy az YMCA magyar osztályának szervezeteként folytatták tevékenységüket. Az első bécsi döntést követően pedig beolvadtak az anyaországi KALOT-ba (Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet) vagy a Katolikus Dolgozó Leányok egyesületébe.

A helyi kezdeményezések következményeként megalakult művelődési és társasági egyletek mellett a 19. század utolsó harmadában a

országgyűlési képviselő, jegyzője Dr. Neumann Mór, míg pénztárosa Morvay Lipót galántai katolikus plébános volt.⁴² A közművelődés nemzeti irányú fejlesztését és terjesztését szellemi és anyagi eszközökkel végezték a többségi nemzet és a vidéken élt szlovákok körében. Közművelődési előadásokat szervezett, a nemzetiségileg vegyes lakosságú településeken, pl. Nemeskosúton és Pusztafödemesen óvodát létesített, hazafias jellegű magyar és szlovák nyelvű irodalmi műveket, könyveket terjesztett, a magyar nyelv oktatása terén elért tanítókat anyagi jutalomban részesítette stb. A Közművelődési Egyesület az 1918–19-es államfordulat után természetesen megszűnt. Céljait, célkitűzéseit, sőt egyes praktikáit a cseh–szlovák államhatalom, természetesen ellenkező előjellel a Slovenská liga és a Matica slovenská tevékenységén keresztül igyekezett megvalósítani a mátyusföldi magyarság körében.⁴³

A régióban élt zsidóság a századfordulóra kulturális értelemben teljesen a többségi magyarság felé asszimilálódott. A néhány évszázados hagyománnyal rendelkező zsidó közösségek (Galánta, Szered) mellett 1918-ig több nagyközségben (Vágsellye, Deáki, Magyarsók, Szenc stb.) is megszervezték a maguk társadalmi egyesületeit. Ezek elsősorban vallásos és jótékonyági egyletek voltak. A közművelődés terén kevés kivétellel a többséget alkotó magyarsággal közösen létrehozott egyesületeken belül elégtette ki kulturális, művelődési igényeit. A zsidó egyesületek számát tekintve Galántának és Szerednek a Mátyusföldön vezető helye volt. A hagyományos Chevra Kadischa szent egylet mellett a források szerint 1918-ig Galántán négy (Tiferes Bachurin Ifjúsági Egylet – 1911; Talmud Egyesület – Sasz Chevra – 1905; Jótékonycélú és Önképző Filléregylet – 1903; Jótékony Nőegylet – 1897), míg Szeredben három (Vág-Szeredi Ifjak Jótékonyági Egylete – 1892; Izraelita Betegsegélyző Egylet – 1901; Izraelita Szabadasztal Egylet – 1904) egyesületet hoztak létre a zsidó közösség tagjai.⁴⁴

A közművelődési egyletek mellett a 19. század utolsó évtizedében egyre több érdekvédelmi csoportosulás jött létre. A vidék mezőgazdasági jellegére alapozva a Magyar Gazdaszövetségben belül csaknem minden egyes mátyusföldi településen megkezdődtek az előkészületek a helyi gazdakörök megalakítására. A Galántai járásban az okszerű gazdálkodás előmozdítása érdekében a földművelési miniszter támogatásával 1897-ben a téli hónapok alatt a járási székhelyen és egyéb nagyobb településeken mezőgazdasági ismeretterjesztő előadásokat szerveztek a környék uradalmi tisztartói, számtartói részvételével. (Rovara Frigyes, Frideczky Árpád, Fehér Zoltán stb.) Az egyes felolvasásokon az érdeklődők száma meghaladta a 200 főt.⁴⁵ A járási gazdakör 1898. március 20-án alakult meg Galántán a tagok érdekvédelmének (gabonakereskedelem, műtrágyaszerzés stb.) és szakmai ismeretei bővítésének céljával. A mezőgazdasági termelés fokozása céljából a korszerű gépek és szerszámok mellett biztosította a tagok számára a gabonatermesztéshez nélkülözhetetlen műtrágyát, az állattenyésztésben pedig a megfelelő abrakarmányt. Az alakuló közgyűlésen a Járási Gazdakör elnökévé Fehér Zoltán felsőszeli uradalmi számvevőt választották.⁴⁶ A járási egyesület megszervezése után a Megyei Gazdasági Egyesület bábkodása mellett sorra alakultak a helyi gazdakörök. Általában saját helyiség-

gel rendelkeztek, amely a rendszeres választmányi ülések mellett helyet adott a gazdakör könyvtárának is.⁴⁷

A gazdák mellett a vidék iparosai szintén létrehozták saját érdekvédelmi egyesületeiket. A gazdaköröktől eltérően a tagok érdekvédelme mellett, sőt néhány esetben még túl is szárnyalva azt: jelentős kulturális, közművelődési tevékenységet folytattak. Az iparegyesületek, iparoskörök, kereskedelmi körök elsősorban a volt mezővárosokban, azokon a településeken jöttek létre, ahol nagyobb számú iparos és kereskedő élt: Vágsellyén (Haladó Iparoskör – 1905), Szencen (Szenci Kereskedelmi Kör – 1902), Szeredben (Szeredi Iparegyesület) és Galántán (Kereskedők és Iparosok Társulata – 1907).

1. táblázat. 1918 előtt alakult egyesületek, egyletek Nyitra megye Vágsellyei járásának magyar többségű településein

Település	Egyesület	Megalakulásának éve
Farkasd	Önkéntes Tűzoltó Egylet	1890
	R. kat. Temetkezési Egylet	1896
	Gazdakör	1909
	II. Temetkezési Egylet	1911
Magyarsók	Önkéntes Tűzoltó Egylet	1904
	Református Ifjúsági Egylet	1893
	Izraelita Nőegylet	1899
	Református Temetkezési Egylet	1907
Negyed	Református Ifjúsági Egylet	1895
	Katolikus Kör	1900
	Negyedi Olvasókör	1902
	Negyedi Temetkezési Egylet	1909
Szelőce	Katolikus Temetkezési Egylet	1902
	Keresztényszocialista Egyesület	1911
Tornóc	Önkéntes Tűzoltó Egylet	1872
	Gazdasági Hitelszövetkezet	1898
	Katolikus Temetkezési Egylet	1898
Vághosszúfalva	Önkéntes Tűzoltó Egylet	1887
	Katolikus Népkör	1912
Vágkirályfa	Katolikus Magtáregylet	1898
	Önkéntes Tűzoltó Egylet	1913
	Földműves Ifjúsági Egyesület	1913
Vágsellye	Takarékpénztár	1873
	Kaszinó	1878
	Önkéntes Tűzoltó Egylet	1879
	Izraelita Nőegylet	1893
	Katolikus Népkör	1897
	Gazda és Iparoskör	1898
	Hitelintézet	1903
	Vágsellyei Haladó Iparoskör	1905
	Vágsellyei Tulipán Szövetség	1908
	Magyar Védőegyesület	
Vágvecse	Katolikus Temetkezési Egylet	1898
	Önkéntes Tűzoltó Egylet	ismeretlen

A kiegyezést követő dinamikus gazdasági és társadalmi fejlődés az országban a 20. század első évtizedében megfeneklett. Ezek után nem csoda, hogy az első világháborút követő impériumváltás okozta kisebbségi hátrányok átmenetileg negatívan érintették a mátyusföldi magyarság szellemi és művelődési életének további fejlődését. Ahogy utaltunk rá, a csehszlovák hatóságok a magyar értelmű és szellemiségű egyesületek további működését 1918-at követően nem engedélyezték, vagy ha mégis, akkor jelentős alapszabály-módosítás árán. Mivel a mátyusföldi magyarság a történelem folyamán sosem alkotott egy zárt kultúrközösséget, a csehszlovák állam megszületésével létrejött új status quo viszonylag felkészületlenül érte. Néhány éves lappangás után viszont az új állam demokratikus kisebbségi intézkedéseit és a régió magyarsága önszerveződésének erejét kihasználva a Mátyusföld közművelődési-szellemi élete a húszas évek második felétől kezdődően túlnötte a Trianon előtti méreteket. A hivatalok által magyarnak elkönyvelt egyesületek száma az 1930-as évek elején elérte csaknem a százat.⁴⁸ A hagyományos kulturális egyesületek tevékenységének beszüntetése után a közművelődési tevékenység elsősorban az érdekvédelmi (iparoskörök) és a felekezeti jellegű (Katolikus Kör, Népkör, SZKIE, Karitasz, YMCA, cserkészmozgalom) egyesületeken keresztül folytatódott. Virágzó tevékenységük során a műkedvelő színjátszásra, dalárdák szervezésére és az iskolán kívüli nevelésre (ismeretterjesztő előadások, felolvasások) irányították elsősorban figyelmüket. A csehszlovák hivatalok által beszüntetett hagyományos kultúregyesületek által keletkezett űrt az 1928-ban hivatalosan bejegyzett, és az ellenzéki magyar pártok által kezdeményezett, támogatott Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület igyekezett betölteni.⁴⁹ Bár a Csehszlovák köztársaság húsz éve alatt a képviselőházi és az önkormányzati választások során a Mátyusföldön az ellenzéki magyar politikai pártok kapták a legtöbb voksot, a SZMKÉ csak formálisan volt jelen a régió kulturális életében. A magyar nyelvterületen az 1936-ban történt átszervezés után öt titkárság működött.⁵⁰ A SZMKÉ-nek a Mátyusföldön 1937-ben 10 alapszervezete volt.

A már röviden tárgyalt felekezeti közművelődési egyesületek mellett a felvidéki katolikus magyarság vallási és részben művelődési fejlődésében jelentős szereppel bírt az 1934-ben alakult Szent Ágoston Társulat. A galántai székhelyű társulat országos elnöke Bognár Gergely gútai, alelnöke pedig Letocha-Lengyelfalussy József galántai plébános volt. A keresztény magyar kultúra terjesztése és művelése céljával alakult társulat a katolikus elemi iskolák részére szóló tankönyvek kizárólagos kiadási jogával rendelkezett. Az iskolai tankönyveken kívül naptárat (Jézus Szíve Naptár), vallásos tárgyú énekeskönyveket, kézikönyveket adott ki. Évente megjelent évkönyve, a Kincseskönyv népszerű tudományos írásaival egyike volt a legszínvonalasabb korabeli almanachoknak.⁵¹ A Társulat 1934-ben Galántán az ún. Varga-féle házban, a mai plébániahivatal alagsorában könyv- és kegytárgyüzletet nyitott. A szlovákiai magyar katolikusok egyedüli országos szervezetének 1937-ben 8000 tagja volt.⁵²

A kulturális egyesületek mellett a kor művelődéstörténetéhez szervesen hozzátartoznak a 20. század elején alakult sportegyesületek, melyek színes színpaltjai voltak a régió társasági életének. Elsősorban testedzéssel foglalkoztak, de az egyre népszerűbb labdarúgásnak is többen hódoltak már. Az első világhá-

borút követő időszak a mátyusföldi sportéletben minőségi és mennyiségi változást hozott. Hozzájárult ehhez az a tény, hogy a szlovákiai magyarságnak a csehszlovákiai sportszervezeten belül sikerült megvalósítania önrendelkezési törekvéseit.⁵³ A két világháború közötti időszakban a Mátyusföld szervezett sportéletére a labdarúgás volt jellemző. A Csehszlovák Labdarúgó Szövetségen belül 1921-ben megalakult Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) fogta egybe a már létező és az új tagegyesületeket. Mint szakszövetség, irányítását és felügyeletét az 1928-ban alakult Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség (CSMTSZ) látta el. A CSMTSZ-nek 1933-ban a Mátyusföldről 16 tagegyesülete volt.⁵⁴ Versenyszerűen egytől egyig a ČAF–MLSZ pozsonyi, majd déli kerületének I., II. és III. osztályú felnőtt bajnokságában szerepeltek. A kiírt bajnokság legfelsőbb osztályának résztvevője volt pl. a Galántai Sport Egylet (GSE), a Sellyei Sport Klub (SSK), a Szenci Testgyakorlók Köre (SZTK) és 1937-től a Farkasd–Negyedi Sport Club (FNSC) csapata.⁵⁵

90. A Szent Ágoston Társulat galántai üzlete

A két világháború közötti időszakban a magyar közművelődési élet fejlődését az önszerveződésen alakult egyesületek mellett a népművelésre irányuló törvényes rendelkezések is elősegítették. Az állampolgári nevelésről szóló 1919/67. sz. törvény, és annak végrehajtó rendelkezései értelmében a népművelési tanfolyamok megszervezésével országos viszonylatban járási közművelődési testületek és helyi tanácsok alakultak. A 35 706.

sz. végrehajtó rendelet lehetővé tette a nemzetiségi alapon való megszervezésüket. A rendelet alapján azokon a településeken, ahol legalább 200 valamely nyelvi kisebbséghez tartozó polgár élt, helyi közművelődési tanácsok, a 2000-nél több kisebbségi lakossal rendelkező politikai járásokban viszont járási közművelődési testületek alakultak.⁵⁶ A magyar ellenzéki pártok negatívan viszonyultak a törvény rendelkezéseihez, ebből kifolyólag a szlovákiai magyarság jelentős anyagi támogatástól esett el. A magyarság számára a törvényben rejlő értékeket a Mátyusföld értelmisége ismerte fel a legkorábban. A Galántai és a Vágsellyei járás tanítóegyesülete tagjainak kezdeményezése folytán országos viszonylatban elsőként (magyar szempontból) jött létre 1926-ban a két járás közös közművelődési testülete – Galánta–Vágsellye Járási Magyar Közművelődési Egyesület néven.⁵⁷ A Járási Közművelődési Egyesületet 1928-ban 22 helyi tanács alkotta, vezetője Kovács Alajos, a negyedi ref. elemi iskola igazgatója, a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület elnöke volt. Az 1931-es községi választások után az addig közös járási egyesület ketté vált, külön galántaira és vágsellyeire. Az előbbi Boros Bélával, az alsószelei ág. ev. elemi iskola igazgatójával, a Magyar Tanító című lap szerkesztőjével, az utóbbi pedig Kovács Alajos elnökkel az élen.⁵⁸ A járási egyesület a helyi tanács-

kon keresztül széles körű közművelődési tevékenységet folytatott, részben állami, részben pedig önkormányzati (községi) támogatásból. A szellemi kultúra terjesztése terén történelmi, irodalmi, egészségügyi, mezőgazdasági és egyéb előadásokat, tanfolyamokat, színelőadásokat, népi akadémiákat stb. tartottak.⁵⁹ A bécsi döntést megelőzően a Galántai járásban 29, a Vágsellyei járásban 10 helyi tanács működött.⁶⁰ A visszacsatolás után ezt a fajta tevékenységet a megváltozott körülmények után a vármegyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottság felügyelete alatt álló Helyi Népművelési Bizottságok végezték.⁶¹

91. Az FNOSC nemzetközi mérkőzésének plakátja

2. táblázat. Kimutatás a Galántai és a Vágsellyei járás magyar kisebbsége köz-
művelődési egyesületének helyi bizottságairól (1928)

Község	Alakulás éve	Elnök	Titkár
Alsószelei	1927	Szomolai Gáspár	Szűcs Lajos
Deáki	1925	Epölyi Mainrád	Somogyi Aladár
Farkasd	1925	Jónás Ferenc	üresedésben
Feketenyék	1925	Kaprinay Sándor	Cservenka Franciska
Galánta	1926	üresedésben	üresedésben
Hidaskürt	1925	Galambos Béla	Erdélyi Imre
Királyrév	1925	Vörös János	Kocsis Árpád
Kismácséd	1925	Bocz Imre	Szeitl Rozália
Magyardiószeg	1927	Entresz Ede	Kozma János
Magyarsók-Szelőce	1924	Mihalovics István	Tanító Gyula
Nagyfödémés	1925	Barthalos József	Szabó Géza
Nádszeg	1927	Ambruskó Lajos	Bencze Irén
Nagymácséd	1925	Stibló Lajos	Ágh József
Negyed	1924	Sipos Péter	Munka Lajos
Kosút	1925	Várady Béla	Uhlárik Ágoston
Pered	1924	Horváth Alajos	Blumenthal Áron
Taksony	1925	Kardos Ödön	Gödölle Béla
Vága	1924	Kneif Tibor	Bugyánszky László
Vágkirályfa	1928	Janics Ferenc	Janics Alajos
Vezekény	1925	Rummel Hugó	Lénárt Károly
Vízkelet	1924	Kozma János	Rózsár Dániel
Zsigárd	1925	Kovács Ferenc	Munka Jenő

A népművelési keretrendszer második törvény szerint garantált intézményei a nemzetiségi alapon létrehozott községi közkönyvtárak voltak. Bár a 19. század második felében már léteztek egyesületi könyvtárak a Mátyusföld egyes településein, a nyilvános közkönyvtárak létrehozására az 1919. évi 430. sz. törvény alapján került csak sor. A törvény 2. §-a azokban a nemzeti kisebbséggel bíró községekben, ahol a legutolsó népszámlálás szerint az adott kisebbség száma legalább 400 személyt, vagy az összlakosság 10%-át tette ki, vagy ha a községben nyilvános kisebbségi iskola működött, a kisebbség számára külön könyvtár vagy az általános könyvtáron belül létrehozott kisebbségi részleg létrehozását írta elő.⁶² A törvény végrehajtása Szlovákia területén több évvel elmaradt a történelmi országrészekkel szemben. A létrehozásukra tett első próbálkozásokra a Mátyusföldön a húszas évek első felében került sor (Vágsellye, Vágfarkasd). Az Oktatásügyi és Közművelődési Minisztérium pozsonyi főosztálya 1925. március 21-én kiadott 17 742. sz. rendeletével kötelezte a helyi közművelődési tanácsokon keresztül a politikai községeket a könyvtárak létrehozására.⁶³ Az akkor szárnyát bontogató közművelődési bizottságoknak köszönhetően, Dél-Szlovákia magyarlakta vidékein a Mátyusföldön alakultak meg az első magyar községi közkönyvtárak. A politikai községek az összlakosság létszámától függően járultak hozzá a könyvtár személyi és dologi kiadásaihoz. Kezelését a könyvtáros (könyvtárőr) látta el, tevékenységét viszont az ún. könyvtárbizottság felügyelte. Legtöbb településen a könyvtár a helyi elemi iskolában, esetleg a községházán, de például Vágsellyén 1929-től a Katolikus Kör épületében kapott elhelyezést.⁶⁴ A közkönyvtárak kezelői a helyi pedagógusok voltak. A szükséges szakmai háttérrel a Járási Közművelődési Tanács könyvtárreferense biztosította. A régió járási könyvtárreferensei közül említést érdemel Uhlárik Ágoston kosúti és Szkladányi Károly kismácsédi iskolaigazgató. Szkladányi Károly, aki a Magyar Közművelődési Szövetség országos könyvtárügyi előadója volt, több írást is közölt a könyvtárak szakmai irányításáról a Magyar Tanító, a Hanza Szövetkezeti Újság és a Közművelődés és Könyvtárelvet c. lap hasábjain.⁶⁵ A kiépített községi könyvtárrendszer a bécsi döntést követő visszacsatolás után megszűnésre volt ítélve. Az állam részéről biztosított garancia megszűnt, így az önkormányzatok tanácsstalanul álltak a kialakult helyzet előtt.⁶⁶ A megmaradt könyvtárak könyvvállományában jelentős csökkenés állt be. A magyar nemzeti eszmékkel elmentéses köteteket (csehszlovák szellemiségű irodalom, baloldali és zsidó szerzők művei) felsőbb utasításra kiselejtezték, a másik oldalon viszont az anyagi eszközök hiányában újabb könyvekkel nem pótolták. Talán egyetlen példa a régióban Vágsellye, ahol az önkormányzat tagjai nemzeti érzésektől vezérelve a könyvtár költségvetését 1942-ben a duplájára emelték.⁶⁷

A közkönyvtárak kiépítése kevés kivétellel a helyi pedagógusok érdeme volt. A SZÁMTE-ba tömörült tanítószög a Hanza Szövetkezeti Áruközpont anyagi és erkölcsi támogatásával galántai székhellyel 1933. április 6-án létrehozta a Magyar Tanítók Szövetkezeti Könyvesboltját Berényi Gyula ügyvezető igazgatóval az élen.

92. A Magyar Tanítók Szövetkezeti Könyvesboltja Galántán

A szövetkezeti könyvesbolt a szépirodalmi művek forgalmazása mellett az ország magyar tannyelvű állami és felekezeti iskoláit tanszerrel, tankönyvekkel, papíráruval, színművekkel stb. látta el. A visszacsatolás után üzletkörét kibővítve játékszerkeket és iparművészeti tárgyakat is árusított.⁶⁸ A könyvesbolt először a Vasút utcában, 1936-tól a Fő utcán a Chemez-féle hentesbolt szomszédságában, majd 1941-től a Galántai Hitelbank földszinti részén kapott elhelyezést.⁶⁹

A mátyusföldi sajtó

A régió művelődéstörténetéhez szervesen kapcsolódik a nyomtatott sajtó alakulásának áttekintése. A hazai magyar nyelvű sajtó a felvilágosodás szellemének köszönhetően a 18. század második felében alakult ki. Pozsony városán és a vármegyén keresztül picit a Mátyusföld is büszkén tekinthet rá vissza, hiszen az ország első magyar nyelvű lapja, *A Magyar Hírmondó* a megyeszékhelyen, Pozsonyban jelent meg 1780-ban.

A sajtó elterjedése természetesen összefüggött a polgárosodás folyamatával, ami a régióban ebből a szempontból csak a 19. század második felében hozta meg gyümölcsét. Addig a polgárosuló mátyusföldi nemesség és a kialakulófélben lévő polgárság a környék: Pozsony (*Pozsonyvidéki Lapok*, *Nyugatmagyarországi Híradó*, *Pressburger Zeitung*), Dunaszerdahely (*Csallóközi Lapok*), Nagyszombat (*Tirnauer Wochenblatt-Nagyszombati Hetilap*, *Nagyszombati Hírlap*), Nyitra (*Nyitrai Közlöny*, *Nyitrai Szemle*) és Érsekújvár (*Érsekújvár és Vidéke*) társadalmi, közéleti lapjain és persze az országos sajtón keresztül értesült a hazai és a nagyvilág eseményeiről.

A 19. század utolsó évtizedétől azonban már a Mátyusföldön is megjelentek a környező vidék sajtójához hasonló társadalmi, közéleti hetilapok. A Galántai járás székhelyén Németh Gyula kiadásában (Neufeld Sámuel álneve) és dr. Fuchs Ignác szerkesztésében 1892. március 27-én megjelent a *Galántha és Vidéke* című társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilap.⁷⁰ A hetilap bevezető számai 800, majd miután állandó előfizetőket szerzett a kiadó, 250-300 példányban jelent meg.⁷¹ Kezdetben a hét utolsó napján, vasárnap, majd 1905-től szombaton, 1914-től viszont pénteken általában hat, nyolc, tíz, de kivételes alkalmakkor tizenkét oldalon. Kiadása, támogatás hiányában 1892. augusztus 14-én ideiglenesen megszűnt, majd négy év múlva 1896-ban saját szerkesztésében Neufeld Sámuel újraindította a lapot. 1905 decemberében átmenetileg újra szünetelt a lap kiadása, de Neufeld a csaknem egyéves kényszerszünet után érzett még magában annyi erőt, hogy képes megküzdeni a kiadás során felmerült anyagi nehézségekkel. 1907-ben viszont rájött, hogy a hetilap kiadásának a galántai „elit” támogatása nélkül kevés értelme van. Ezek után a lap kiadását és szerkesztését Vöröss Ferenc a helyi r. kat. elemi népiskola agilis tanítója, majd 1912-ben rövid időre a helyi társaskör, az év végén pedig Vörösmarty József járási számvevő vette át. A lap felelős szerkesztői hosszabb-rövidebb ideig Troch Pál galántai káplán, Entresz Ede galántai plébános, Vöröss Ferenc tanító, Lendvai Lajos, Vörösmarty József járási számvevő és Horváthovich József nádszegi községi jegyző töltötte be.

A Galánta és Vidéke 1913 októberéig Neufeld Sámuel galántai nyomdájában készült. Az évfolyam utolsó számait a kiadó már Horowitz Adolf nagyszombati nyomdájában, az utolsó 19. évfolyamot 1914-ben viszont Kollman Dávid vág-sellyei nyomdájában nyomtatták.

Tartalmi szempontból a lap a 14 évfolyam alatt kevés változáson ment keresztül. Az állandó rovatok – Vezércikk, Tárca, Csarnok, Gazdasági hírek – között a lap legterjedelmesebb részét (Különfélék) hazai és külföldi rövid aktuális érdekességek, hírek töltötték ki egészen az utolsó számig, mely az első világháború kitörése után jelent meg 1914. július 31-én.⁷² A lap megjelenéséhez szervesen kapcsolódott a Neufeld által kiadott *Galántai Naptár*, hiszen az előfizetők ingyen kapták kézhez. Első példánya 1901 novemberében jelent meg a következő évre.⁷³

A szomszédos Szered magyarosodó polgársága részére Salgó-Weisz Károly saját szerkesztésében és kiadásában 1902-ben jelentette meg a *Közvélemény* c. társadalmi és közgazdasági lapot. Az 1913-ig megjelenő kétnyelvű (magyar-német) lapból az évek során a kiadó csaknem teljesen kiszorította a német nyelvű írásokat. A 12 évfolyamot megélt hetilapot Löwy Antal nyitrai nyomdájában nyomtatták, felelős szerkesztője Salgó Károly, Gyikos Mihály és Horgszeghy Béla volt.⁷⁴

93. A Galántha és Vidéke, valamint a Közvélemény c. lap fejléce

A régió keleti, Nyitra megyei részében a már említett *Nyitramegyei Közlöny* és a *Nyitramegyei Szemle* című lapok pótolták a hiányzó regionális jellegű sajtót. A két említett lapon kívül azonban nagyobb teret szentelt a vágszellyei régióknak az 1885-ben alapított, Illényi István által kiadott és szerkesztett *Érsékújvár és Vidéke* című társadalmi és közgazdasági hetilap. A hiányzó járási közéleti lapot galántai mintára 1907-ben szintén Gyikos Mihály indította el *Vágszellye és Vidéke* címen. A lap 1909-től *Felvidéki Hírek* cím alatt jelent meg. Mivel a lap egyre kevesebb teret szentelt a régióknak, Pigler István *Vágszellye és Járása* címmel 1912-ben egy újabb járási hetilapot indított el.⁷⁵

Az első világháború után történt impériumváltás átmeneti jelleggel nem jelenthetett végzetes veszélyt a régió sajtójára, hiszen a 19. század végén, a 20. század elején létrejött hírlapok a világháború kitörésével csaknem egy időben szűntek meg. A világégyést követően a Mátyusföld szellemi, művelődési hagyományainak újjáépítéseként a Galántha és Vidéke c. lap mintájára 1919. október 15-én *Mátyusföldi Lapok* címmel egy kéthetente megjelenő szépirodalmi, társadalmi és közgazdasági lap látott napvilágot. Az új regionális jellegű közéleti lap létrehozása a járási székhely közhivatalnokainak volt az érdeme. Kiadója dr. Reiner János szolgabíró, felelős szerkesztője Farkas Lőrinc tb. főszolgabíró, majd Entresz Ede galántai plébános volt.⁷⁶ Az 500 példányszámban megjelenő

újságot Neufeld Sámuel Első Galántai Könyvnyomdája, majd a galántai Kozmos Nyomdai Műintézet készítette. Az apolitikus lap *Mátyusföldi Lapok Könyvei* címmel könyvsorozatot indított 1920-ban.⁷⁷ Addig, míg a csehszlovák államhatalom a köztársaság megalakulása után kényszerből átmenetileg hivatalukban hagyta a régi köztisztviselőket, biztosítva volt a lap kiadása. Azok után, hogy a főszolgabírói hivatalból elbocsátották a magyar nemzetiségű közalkalmazottakat, a lap 1921-ben megszűnt.

Vágsellyén és Szeredben a megváltozott helyzetre való tekintettel nem indultak újra a világháború előtt megszűnt lapok. A vágsellyei régió eseményeit továbbra is az Érsekújvár és Vidéke követte nyomon. A lap a két világháború között Vágsellye és Vidéke címmel mellékletet jelentetett meg egészen 1945-ig.

A Mátyusföldi Lapok megjelenésének évében 1919-ben Galántán Balogh Bálint szerkesztésében *Méhészújság* címmel szaklap indult. Az 1935-ig havonta megjelenő országos szaklap átlagosan 800 példányban jelent meg.⁷⁸

A szövetkezeti mozgalom népszerűsítésének céljával 1928. április 1-jével a galántai Hanza Szövetkezeti Áruközpont *Hanza Szövetkezeti Újság* címmel saját lapot jelentetett meg.⁷⁹ A kéthetente, majd a világháború kitörése után takarékosra hivatkozva havonta megjelent lap főszerkesztője Nagy Ferenc, a szövetkezet ügyvezető igazgatója Letocha-Lengyelfalussy József galántai r. kat. plébános, munkatársa Ivánfy Gyula, Hantos László és Szőke Péter volt. A 17 évfolyamon keresztül megjelent lapot Galántán, majd Komáromban nyomtatták kezdetben 5000, de 1943-ban pl. 47 400 példányban. A lap a szövetkezeti mozgalom népszerűsítése mellett hasznos gazdasági tanácsokkal látta el az olvasót, de több közgazdasági, közművelődési, szépirodalmi, tudományos stb. írás is jelent meg benne. A Hanza Szövetkezeti Újság az 1938-as bécsi döntést követően a Mátyusföld egyetlen lapja volt. Szorosan kapcsolódott a lap kiadásához az 1935-től 1944-ig kiadott Hanza Szövetkezeti Naptár. Dr. Kuthy Gézának, a Hanza elnökének bevezetője szerint a naptár egy kicsi láncszeme volt annak az egységes összekötő láncnak, amely a Hanza Áruközpont kitűzött kulturális és gazdasági programjában szerepelt.⁸⁰

Jegyzetek

- 1 Török József: *A katolikus egyház és liturgia Magyarországon*. Budapest, 2000, 51.
- 2 Marsina, Richard (szerk.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie. I.* Bratislava, 1971, 49.; Györffi György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Nyitra vármegye*. Budapest, 1998, 437.
- 3 Györffi i. m. 437.
- 4 Ipolyi Arnold: *A deákmonostori XIII. századi román basilika*. Pest, 1860, 14.; Merva Arnold: *Deáki – nevezetességek*. Komárom, 1999, 3.
- 5 Ruffy Péter: *Magyar ereklyék, magyar jelképek*. Budapest, 1988, 42.; uő: *Bujdosó nyelvemlékeink*. Budapest, 1977, 22.; Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádok alatt*. I–II. Budapest, 1899, 463., 682.; Ratkoš, Peter: *Nový pohľad na vznik a funkciu Prayovho kódexu. Slovenská archivistika*, 1966. 1. sz. 98–119.
- 6 CDSI. II. 257.
- 7 Ipolyi i. m. 37–38.

- 8 Nemeskürty István: *Bornemisza Péter kísértései*. Bratislava, 1984, 9.; V. Ecsedy Judit: *A Bornemisza–Mantskovit nyomda története*. Budapest, 1990. (Az Országos Széchenyi Könyvtár Füzetei 1.); *Magyar Nagylexikon*. 4. Bk–Bz. Budapest, 1995, 335.
- 9 Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Budapest, 1985, 75.
- 10 V. Ecsedy: i. m. 9.
- 11 Uo. 10–11.
- 12 Nemeskürty i. m. 98–99.; V. Ecsedy i. m. 10.
- 13 Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Budapest, 1978, 115.
- 14 Szerb i. m. 117–118.; Ferenczi Zoltán: *A magyar irodalom története 1900-ig*. Budapest, 1913, 166–170.
- 15 Szerb i. m. 117.
- 16 Szabó András: *Szenci Molnár Albert naplója*. Budapest, 2003, 160–179.
- 17 Novák Veronika: Vágsellye 1526-tól az 188-as forradalomig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. Dunaszerdahely, 2002.
- 18 *Magyar katolikus lexikon. II*. Budapest, 643.
- 19 Novák i. m. 60–61.; Ferenczi i. m. 163.
- 20 Uo. 35.
- 21 Bukovszky László: Účinkovanie Michala Veresmartiho na šalianskej fare. Kézirat. 1998, 10.; Bitskey István (szerk.): *Magyar emlékirók 16–18. század*. Pozsony, 1982, 123–184.
- 22 Erre vonatkozóan lásd Ipolyi Arnold: *Régi magyar egyházi írók*. I. Budapest, 1875; Jankovics József–Nyerges Judit: *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája*. Budapest, 1992.
- 23 Rovara Frigyes: *Gróf Esterházy Mihály uradalmi*. Pozsony, 1902, 25–26.
- 24 Átányi archív v Bratislave, pobočka Šaľa (a továbbiakban: ŠA B PŠ). Okresný úrad v Šali (a továbbiakban: OÚ-Š). i. sz. VI/2722/1926. A vágsellyei Kaszinó egyesület vagyonát a Horváth-féle vendéglőben és az elnök lakásán a csendőrség lefoglalta és elkobozta.
- 25 Rendeleték Tára. Budapest, 1873; Kiss Emil: *A községi jegyző ismerettára*. Kolozsvár, 1896, 143.
- 26 A Vágsellyei járás közigazgatási központja Vágsellye volt, a főszolgabírói hivatal székhelye azonban csak 1906-ban került a Vág menti kisvárosba Tornócról.
- 27 ŠA B PŠ. Spolok Kasino v Šali. A Vágsellyei Kaszinó egyesület közgyűléseinek jegyzőkönyve 1901–1920.
- 28 1902-ben a következő 14 hírlapot járatta az egyesület: Magyar Nemzet, Egyetértés, Pesti Hírlap, Magyarország, Budapesti Hírlap, Alkotmány, Magyar Szó, Borsszem Jankó, Érsekújvár és Vidéke, Galánta és Vidéke, Új Idők, Képes Folyóirat, Fliegende Blätter.
- 29 ŠA B PŠ. Spolok Kasino v Šali. A Vágsellyei Kaszinó egyesület közgyűléseinek jegyzőkönyve. 1901–1920.
- 30 Uo. Az 1912. október 3-i ülés jegyzőkönyve.
- 31 Uo. Az 1901. november 2-i ülés jegyzőkönyve.
- 32 ŠA B PŠ. Obvodný notársky úrad v Galante (a továbbiakban: Ob NÚ- G). A képviselő-testület 1883. VIII. 26-i ülése alapján.
- 33 *Galánata és Vidéke*, 1912. 14. sz.
- 34 Átányi archív v Bratislave (a továbbiakban: ŠA B). Župa bratislavská I. (a továbbiakban: ŽB I.) i. sz. 1210/1875.

- 35 *Galánta és Vidéke*, 1902. 9. sz.
- 36 Uo. 1892. 2. sz.
- 37 Uo. 1902. 5. sz. A lap vezércikke szerint a helyi értelmiség tagjai között hiányzott a kölcsönös megbecsülés.
- 38 Bacskák Pál (szerk.): *Évi jelentés Pozsony vármegye állapotáról 1874*. Pozsony, 1875.
- 39 Bukovszky László: Vágsellye története az 1848–49-es forradalom és szabadságharctól Trianonig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. 109.
- 40 A SZKIE-nek 1937-ben a Galánta és a Vágsellyei moderátorság (titkárság) területén 27 fiú- és 10 lányegyesülete volt.
- 41 ŠA B PŠ. Magistrát Šamorín. i. sz. 306/1884.
- 42 *Galánta és Vidéke*, 1892. 10. sz. A fiókegyesület későbbi elnöke Ábrahámffy Gyula nemeskosúti földbirtokos, majd 1902-től dr. Wargha Samu deáki plébános volt.
- 43 Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén*. Bratislava, 1983, 43.
- 44 ŠA B. ŽB I. Alispáni iratok 1892–1911.
- 45 *Galánta és Vidéke*, 1898. 1. sz.
- 46 Uo. 1898. 26. sz.
- 47 Az eddig ismert források alapján a szenci, a galántai és az alsószeli Gazdakörnek volt saját könyvtára.
- 48 ŠA B PŠ. OÚ-Š. i. sz. IV/456/1932.
- 49 Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar közművelődés alakulása 1918-tól 1945-ig. In: *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, 1993, 227–28. (Turczel II.)
- 50 Vájlók Sándor: A közművelődés helyzete a visszatért Felvidéken. In: Csátár István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára 1918–1938*. Budapest, 1939, 115. Az öt körzet: kassai, gömöri, lévai, nyitrai és komáromi. Turczel Lajos szerint hat körzet működött. A közölt öt körzet mellett említést tesz a galántai körzetről is. (Turczel II.)
- 51 Noszkay Ödön: A magyar katolicizmus. In: Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk. A szlovenszkói magyarság társadalmi rajza 1918–1945*. Pozsony, 1993, 166.
- 52 *Jézus Szíve Naptára az 1937. évre*. Pozsony, é. n. 67.
- 53 Turczel Lajos: *Magyar sportélet Csehszlovákiában 1918–38*. Pozsony, 1992, 5.
- 54 Révai István (szerk.): *A csehszlovákiai magyar kisebbségi sport szervezete és tevékenysége 1933*. Léva, 1934, 19–20. Tagegyesületek: Magyarbéli SC, Diószegi SE, Vízkeleti SC, Hidaskürti SE, Galántai SE, Taksonyi AC, Tósnýárasdi SE, Kajali SE, Sellyei SC, Deáki SE, Peredi TE, Zsigárdi SE, Farkasd–Negyedi SC, Tornóci SC, Sók–Szelőcei TE.
- 55 Uo. 38.; Brüll Gyula (szerk.): *A Csehszlovák Magyar Testnevelő Szövetség jubileumi évkönyve*. Pozsony, 1932, 52–240.
- 56 Bakoš, Samuel: *Antológia dejín slovenskej osvetý. III*. Bratislava, 1996, 11–22.; Turczel I. 60.; Turczel II.. 234.; Vájlók i. m. 117–118.
- 57 Bukovszky László: A közművelődés múltja a volt Vágsellyei járásban. *A Hét*, 1991. 21. sz. 14.
- 58 ŠA B PŠ. Okresný úrad v Galante. i.sz. 9/1932. Prez.; *Magyar Tanító*, 1935. 5. sz. 157.
- 59 A galántai járási egyesület 1935-ös tevékenysége beszámolója alapján az év alatt 29 községben 192 általános nevelő előadást (9686 résztvevő), 67 szakelőadást (3670 résztvevő), 11 nevelő tanfolyamot (701 résztvevő), 9 szaktanfolyamot (494

- résztevő), 170 színielőadást, 9 bábszínházi előadást, 11 népies összejövetelt, 60 ifjúsági összejövetelt, 34 népi akadémiai és 11 kiállítást szervezett.
- 60 ŠA B PŠ. OÚ-Š. i.sz. XIV 10544/1937.
- 61 Oberth Kálmán: A vármegye művelődési viszonyai. In: Thúry i. m. 29.
- 62 Sbírka zákonů a nařízení. Praha 1919. Sb z. a n. 430/1919; Bakoš i. m. 36–38.
- 63 Bakoš i. m. 41–42.
- 64 ŠA B PŠ. OÚ-Š. i.sz. XII/12149/1929.
- 65 Boros Béla: Magyar tanító a Kárpátok alatt. III. rész. Intézmények, életrajzok. Pécs, 1975. 660. (kézirat); Mit kell tudnunk a községi könyvtárakról? *Hanza Szövetkezeti Újság*, 1937. május 15. és június 1-jei száma.
- 66 Oberth i. m. 31.
- 67 Bukovszky László: Vágsellye története az első bécsi döntéstől 1945-ig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. 153.; A testület a községi (magyar) könyvtár költségvetését 200-ról 400 pengőre emelte, ugyanakkor viszont megszüntette a volt szlovák közkönyvtárat.
- 68 Boros i. m. 556–563.
- 69 Bukovszky László: Galánta közművelődésének története. 2003. 7. (Kézirat.)
- 70 Bukovszky László: Galánta és Vidéke (1892–1914). A regionális sajtó története a Vágsellyei és a Galántai járásban c. konferencián 2001. november 23-án elhangzott előadás kézírata. 2. Ua. lásd Osváth Gyula: Irodalom, tudomány, művészet. In: Borovszky: *Pozsonyvármegye*. 476–477.
- 71 ŠA B. ŽB I. Alispáni iratok. i. sz. 12456/1912. A főszolgabíró által készített kimutatás szerint a hetilap 250 példányban jelent meg.
- 72 Bukovszky i.m. (*Galánta és Vidéke*) 9.
- 73 *Galánta és Vidéke*. 1901. 47. sz.
- 74 Potemra, Michal: *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Martin, 1963, 520.
- 75 Uo. 677–678.
- 76 Uo. 700.; ŠA B. ŽB I. i.sz. 3823/1920 Adm.; A lap főmunkatársai: dr. Ábrahámffy József szolgabíró, Balogh Bálint takarékpénztári főkönyvelő, Buchelt Géza járási számvevő, Entresz Ede galántai plébános, dr. Klszák Imre közjegyző.
- 77 *Mátyusföldi Lapok*. II. évf. 19. sz. A sorozatban elsőkötetes szerzők műveit jelentették meg. A sorozat első kötete Új költők címmel jelent meg, míg a harmadik a lap munkatársának, Knapp Vincének összegyűjtött verseit tartalmazta.
- 78 ŠA B. ŽB I. i. sz. 8847/1921.
- 79 Pukkai László: *A „Hanza” Szövetkezeti Áruközpont Galánta*. Pozsony, 1994, 99–107.
- 80 *Szövetkezeti Naptár*. Galánta, 1935, 37.

Elemi oktatás a Mátyusföldön

A történelmi Magyarországon a népoktatás alapjait visszavezethetjük első királyunk, Szent István korára. Szent István rendelkezése alapján minden 10 falu köteles volt templomot építeni. A katolikus egyházi szervezet létrehozásával csaknem egyidejűleg a káptalani és a monostori iskolák mellett megszületett a köznép iskolája, a plébániai (parochiai) iskola is. Főpapi, zsinati rendelkezések kötelezték a plébánosokat, hogy híveiket a templomban vagy a saját lakásukban a hit legfőbb tanaira, az imákra, olvasásra és az egyházi énekekre oktassák. Így keletkezett a népiskola, amely a hívek növekedésével nem nélkülözhet-e eleinte az iskolamestert – a későbbiekben a tanítót. A 12–13. században az írás-olvasás tudománya a szerzetesrendekre és a kolostorokra korlátozódott. A tanítással, a tanítási módszer tökéletesítésével ebben a korszakban főleg a bencések foglalkoztak.

94. Községi kántortanító

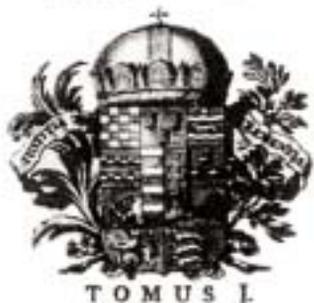
A reformáció és az azt követő ellenreformáció kora a népiskola ügyére fejlesztően hatott. A magyar katolikus egyház zsinatai az iskolalátogatást ha nem tették is kötelezővé, de elrendelték. A 16. század második felétől a nagyobb települések plébániai iskolái népiskolákká alakultak. Megjelentek az első, általános érvényű tantervek is. A jezsuita szerzetesrend (1534-ben alapította Loyolai Szent Ignác) római vezetősége már 1599-ben kiadta a *Ratio Studiorum*-ot, amely az egész katolikus iskolarendszerre vonatkozott. A 17. századtól az evangélikusok és a reformátusok is arra törekedtek, hogy falusi papjaik mellett tanító oktassa a gyerekeket az elemi ismeretekre. 1594-ben Modorban is kiadtak egy tanrendet („*ex senatus consulto*”) a protestáns népiskolák számára.

Az 1611-ben tartott zsinat rendelete szerint minden falusi plébánosnak folyamatosan vezetnie kell az iskoláskorú gyerekek jegyzékét. Az ellenreformáció

alatt a népnevelés feladatát ismét csak a szerzetesrendek vállalták. A jezsuita szerzetesrend célja a hit terjesztése, a reformátusok visszatérítése és nem utolsósorban az oktatás volt. A rend egyik kiemelkedő egyéniségének és iskolaalapítójának, Pázmány Péter esztergomi érseknek a tevékenysége közismert. Névéhez fűződik a vágsellyei jezsuita kollégium, mely felsőbb fokú oktatást nyújtott. Hasonló szinten állt a szenci Oeconomia, amely mellett még egy népiskola is működött a piaristák vezetése alatt.

A népiskolai oktatás módszerét illetőleg még a 18. század elejéről is nagyon keveset tudunk, mert ez sem egyháziilag, sem pedig országosan nem volt szabályozva. Az oktatásügy még mindig az egyház kezében összpontosult, de néhol már a községi jegyzők, esetleg a tanulmányaikat félbehagyott diákok is tanítottak. Az iskolamester széleskörű munkát végzett egy településen belül. Egyszemélyben volt sekrestyés, kántor, jegyző és harangozó. A sok feladat ellenére is nagyon szerény volt a járandóságuk, melyet a szülők egészítették ki a tanulók száma szerint. Lakást a község biztosította számukra, többnyire egyenesen az iskolaépületben. Az 1723. évben kiadott 4. törvénycikk szerint a hanyag szülőket a helytartótanács intette meg. A népoktatásügy megszervezője a Monarchiában Mária Terézia, II. József és I. Ferenc volt. Az első országos szabályzatot, mely Magyarország területére vonatkozott, Mária Terézia adta ki 1777-ben *Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae pre Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas* címmel. A rendelet első ízben kísérelte meg állami felügyelet alá vonni és megteremteni az egységes iskolarendszert. Bevezette a kötelező iskolalátogatást, megalapozta a felsőbb szintű iskolák rendszerét is. Megszabta az ún. tankerületek területét.

**RATIO
EDUCATIONIS
TOTIUSQUE
REI LITTERARIAE
PER
REGNUM HUNGARIAE
ET
PROVINCIAS
EIDEM ADNEHAS**

95. A *Ratio Educationis* címlapja

1784-ben kiadott nyelvrendeletben nyilvánultak meg. A máig is vitatott ún. nyelv-

Az előző korszakban tankerületnek a különböző vallásfelekezetek egyházmegyéit tekinthetjük. A tankerületek száma változó volt. Mária Terézia az országot 9 tankerületre osztotta, II. József idején számuk lecsökkent 5-re, 1884-ben pl. 12-t alakítottak ki. A tankerületek élén a főigazgató állt. 1868-ig a protestáns iskolák kivételével mindenféle iskolatípus a tankerületek felügyelete alá tartozott. Hatáskörük az adott korszaknak megfelelően változott. Az 1868-as népoktatási törvény minden megyében tanfelügyelőséget alakított ki, amelyek hatáskörébe kerültek az alsó fokú oktatási intézmények. Az népnevelés ügye fokozatosan II. József németesítő szándékának köszönhetően serkentőleg hatott a Monarchiában élő nemzetiségek nemzeti öntudatának kialakulására, melynek gyökerei az 1850-ben kiadott Organisations-Schul-Entwurfig nyúlnak vissza. A németesítési törekvések azonban az

rendelet célja az volt, hogy a Monarchia egységesebb irányítása érdekében a latin hivatali nyelvet a némettel váltsa fel. Ez a törekvés azonban éppen az ellenkező hatást váltotta ki nemcsak a magyar, hanem az összes nemzetiségnél.

A 18. század vége felé egyre inkább erősödött az a törekvés, amely a oktatás önállósítását tűzte ki célul. Az 1790-ben kiadott 26. törvénycikk igyekezett állami felügyelet alá helyezni a népnevelést. Az uralkodó már szigorú büntetés terhe alatt kötelezte a szülőket, hogy a 6–11 éves korú gyermekeket iskolába küldjék. Az 1806-ban kiadott I. Ferenc-féle ún. II. Ratio Educationis Publicae a Mária Terézia Ratiójának szellemében született, a népiskolák szervezetén alig változtatott. Négyféle iskolát különböztetett meg: a) falusi és mezővárosi iskolát 1 tanítóval, 1-2 osztállyal, b) kisvárosi iskolákat 2 osztállyal, 2 tanítóval, c) nagyvárosi iskolákat 3 tanítóval és 3 osztállyal, valamint d) tanítóképzővel kapcsolatos elsőrendű 3 osztályos felső népelemi iskolákat. Határozottan kimondta, hogy a gyerekek iskolalátogatásáról a községeknek és a megyéknek kell gondoskodniuk. A hanyag szülőket testi fenytésben is részesíthették, ha a gyerekeik nem jártak iskolába, a 3 évfolyamos elemi iskolát ugyanis minden 6 éves gyereknek legkésőbb 12 éves koráig el kellett végeznie. Az ún. triviális iskolában a tanulók a hittan mellett megtanultak írni, olvasni, és elsajátították a 4 matematikai alpműveletet. A tanulók tudásszintjét már három értékjeggyel mérték, aki hármast kapott, annak meg kellett ismételnie az osztályt. Az iskolák fenntartói az adott település földesura vagy a községek voltak, de az oktatás minősége a plébánoson múlt. A felsőbb fokú gimnáziumba, mely 6 osztályos volt, a gyerekek 9 éves kortól járhattak. I. Ferenc még tovább ment, mert külön intézkedett a lányok beiskolázásáról is.

1845-ben a Magyar királyi helytartótanács újabb szabályzatokat adott ki a népneveléssel kapcsolatban. A tanítók számára a 30 éves szolgálat után nyugdíjat biztosított, megállapította az 1 tanítóra eső legnagyobb gyereklétszámot (100 fő), megszabta a tantárgyakat is.

Az 1848-as forradalom annak ellenére, hogy vérbe fulladt, mégiscsak megindított egy folyamatot, mely elsősorban a népnevelés és a közoktatás szervezését tűzte ki célul. Ennek a törekvésnek az eredménye az 1868-ban kiadott 38. törvénycikk. Eötvös József kultuszminiszter ún. népoktatási törvénye a magyar iskolaügy számára meghatározó jelentőségű volt. A törvény megszabta az állami, községi, felekezeti, magán- és népiskolák kategóriáit. Elrendelte a korábbi négy-öt osztályos népiskolák hatosztályos népiskolákká való átszervezését, az ismételőiskolák létesítését. A községek, ahol eddig közös iskolába jártak a tanulók, saját iskolákat építhettek, sőt kibővíthették, és többosztályos iskolákat létesíthettek. Lehetőség nyílt újabb felekezeti jellegű iskolák szervezésére abban az esetben, ha az egyházközség képes volt fenntartásukra olyan településeken is, ahol még nem létezett iskola, de igény volt rá. Nemre való tekintet nélkül előírta a 6–12 évesek általános tankötelezettségét is. Minden fiú és lány 6 és 12 éves kora között köteles volt járni a mindennapos iskolába, 12 és 15 éves kora között pedig ismételőiskolába. Az ismételőiskola a helyi igényektől függően lehetett általános irányú vagy mezőgazdasági jellegű. Az ismételőiskolák falusi változataiban mezőgazdasági, háztartási jellegű ismereteket oktattak a téli idő-

szakban. A törvény értelmében beindult a népiskolák korszerűsítése, ebben az országos és megyei tanügyi hatóságok, valamint az egyházi népiskolai szervek egyaránt kiténtek. Osztott – vagyis minden osztály élén külön tanítóval rendelkező – népiskolát azonban csak a városokban sikerült maradéktalanul megszervezni, a falusi népiskolák részben osztottak, vagy osztatlanok maradtak, ezekben két, három tanító oktatta mind a hat osztályt.

96. Népiskolai számtankönyv 1854-ből

A dualizmus korszakára jellemző, hogy az iskolai oktatás, nevelés során előtérbe került a magyarságtudat elmélyítése. A közhiedelemmel ellentétben Eötvös népoktatási törvénye nem sértette a Monarchiában élő nemzetiségek érdekeit. Mindegyik nemzetiség számára biztosította anyanyelvi szinten a tanítás lehetőségét és jogát.

Az iskolák további fejlesztésére nagy hatással volt az 1893-ban kiadott 26. törvénycikk a felekezeti népiskolák állami segélyezéséről. A törvény anyagilag támogatta az egyházközségek munkáját a népnevelés terén azzal, hogy a tanítói állásokat kiegészítette 800 koronáig. Megalapította a polgári iskolák intézményeit is. Így alakultak meg Mátysföld területén is az első polgári iskolák, pl. Szencen, Szereden, Galántán és Vágsellyén. A népoktatás, a népnevelés azon-

Az iskolákat helyi szinten az iskolaszékek irányították, melyek tevékenysége az általános érvényű Iskolai rendszabályokhoz igazodott. Az iskolaszékek rendes elnöke a funkciójából kifolyólag a helyi plébános volt, mellette azonban feltűnt már az ún. világi elnök tisztje is. A világi elnök rendszerint az önkormányzat legmagasabb képviselője, a községi bíró, esetleg a helyi uraság képviselője. Az iskolaszék alapvető kötelessége az iskolai alapvagyon gyarapítása és a hitelesített tanterv alapján az órarend összeállítása volt. Fegyelmezhetette a hanyag tanítókat, de nem bírászkodhatott fölöttük. Az iskolaszék alapvető kötelessége az iskolai alapvagyon gyarapítása volt. Az iskolaszéki elnök írta ki a megüresedett tanítói állásokra a pályázatokat, felügyelt a tanítás menetére, gondoskodott a szükséges nyomtatványok és segédeszközök beszerzéséről, a tandíj beszedéséről stb.

ban nem merült ki az elemi oktatással. További fontos lépés volt a közoktatásügyi minisztérium által is támogatott elképzelés, mégpedig a falusi továbbképzés megszervezése. A kisebb településeken a továbbképzés az ismétlő iskola és a tanonciskola formájában nyilvánult meg. Mátusföld területén Szeredben, Diószegen szerveztek iparos tanonciskolákat. Szencen, Tallóson, Nagyfödémesen, Vízkeleten gazdasági ismétlőiskolák működtek. A vágsellyei gazdasági iskola pedig szinte egyedülálló volt a saját nemében. A gazdasági és ismétlőiskolák szervezése nagyon is indokolt volt, hiszen ezek az intézmények a helyi adottságoknak megfelelően agrikulturális beállítottságukkal jelentősen megkönnyítették és elősegítették az új nemzedékek érvényesülését a felnőttkorban.

1. táblázat. Tan- és óvodaköteles gyerekek számszerű kimutatása az 1890-ben végzett népszámlálás szerint a Mátusföldön¹

Galántai járás										
	község	3–5 éves (1887–1885)			6–11 éves (1884–1879)			12–14 éves (1878–1876)		
		fiú	lány	össz.	fiú	lány	össz.	fiú	lány	össz.
1.	Alsószeli	99	104	203	161	167	328	76	55	131
2.	Barakony	9	13	22	18	15	33	7	7	14
3.	Deáki	105	121	226	208	195	403	78	69	147
4.	Felsőszeli	141	127	268	218	240	458	112	105	217
5.	Galánta	93	97	190	162	161	323	90	94	184
6.	Gány	13	9	22	25	12	37	16	11	27
7.	Hegy	12	9	21	23	16	39	8	4	12
8.	Hidaskürt	76	75	151	144	119	263	56	44	100
9.	Hodi	8	20	28	30	22	52	15	12	27
10.	Kajal	54	59	113	97	98	195	41	54	95
11.	Királyrév	33	45	78	64	72	136	27	16	43
12.	Kismácséd	22	28	50	47	39	86	21	17	38
13.	Kosút	57	42	99	83	93	176	36	49	85
14.	Magyardiószeg	110	116	226	150	187	337	78	71	149
15.	Nádszeg	101	89	190	175	152	327	76	69	145
16.	Nagyfödémés	87	93	180	186	169	355	79	104	183
17.	Nagymácséd	61	68	129	120	116	236	58	55	113
18.	Nebojsza	17	22	39	21	34	55	11	6	17
19.	Németdiószeg	28	34	62	59	53	112	25	19	44
20.	Nyék	30	32	62	60	70	130	26	18	44
21.	Pered	144	133	277	268	247	515	110	97	207
22.	Pusztafödémés	61	78	139	108	112	220	51	47	98
23.	Taksony	66	68	134	128	109	237	52	62	114
24.	Tallós	65	64	129	120	127	247	56	73	129
25.	Tósnýarasd	28	32	60	39	42	81	27	6	33
26.	Vágszerdahely	57	52	109	103	105	208	46	36	82
27.	Vága	98	89	187	164	199	363	79	65	144
28.	Vezekény	30	22	52	68	61	129	23	30	53
29.	Vízkelet	44	47	91	72	52	124	39	39	78
30.	Zsigárd	113	124	237	173	193	366	94	97	191
	Összesen	1862	1912	3774	3294	3277	6571	1513	1431	2944

Község	3–5 éves (1887–1885)			6–11 éves (1884–1879)			12–14 éves (1878–1876)		
	fiú	lány	össz.	fiú	lány	össz.	fiú	lány	össz.
<i>Nagyszombati járás</i>									
1. Ábrahám	44	39	83	76	73	149	38	26	64
2. Szered	218	198	416	406	373	779	199	189	388
<i>Szenci járás</i>									
1. Boldogfa	16	15	31	36	27	63	14	13	27
2. Réte	45	48	93	76	80	156	24	25	49
3. Szenc	139	152	291	255	250	505	96	103	199
<i>Felső-csallóközi járás</i>									
1. Jóka	101	102	203	174	152	326	87	69	156
2. Újhelyjóra	16	12	28	31	32	63	18	14	32

Az első világháborút követően a Csehszlovák állam kötelékében a népiskolák hálózatának korszerűsítése, szélesítése a politikai események ellenére sem akadt meg. A Csehszlovák állam az oktatási rendszert is új alapokra fektette. Az első iskolatörvény demokratikus szellemben fogant, lehetővé tette az anyanyelvi szinten az oktatást. A 189/1919 sz. törvény értelmében minden községben szervezettek iskolát, amelyekben a 3 éves átlag szerint legalább 40 tanköteles gyermek volt. Az 1920. február 29-én elfogadott alkotmány mellett a honatyák rábólintottak a nyelvtörvényre is, amelynek értelmében a fiktív csehszlovák nyelv lett az állam hivatalos nyelve. Ez a törvény a nemzetiségi nyelvek használati jogát a járásonkénti 20%-os kisebbségi arány esetében engedélyezte.

Az oktatásügyet Szlovákia teljhatalmú minisztériumánál az iskolai és közművelődésügyi főosztály (referátus) intézte. Vezetésével dr. Folprecht József miniszteri tanácsost bízták meg. 1922-ben az általunk vizsgált területen található iskolákat több tanfelügyelőség irányította. Mátyusföld a Galántai Tanfelügyelőség, a Pozsonyi III. számú Tanfelügyelőség és az Érsekújvári I. számú Tanfelügyelőség körzetébe tartozott.

Az új állam az oktatás terén új rendeleteket és törvényeket hozott. A legnagyobb jelentőségű az 1922. július 13-án jóváhagyott 226/1922 sz. ún. Kis Iskolatörvény² volt, amely előírta a nép- és polgári iskola kötelező látogatását a gyerekek 6. életévének betöltése után. A törvény ezáltal megszabta a nyolcéves általános iskolakötelezettséget öt év túrelmi idővel. Az elemi és polgári iskola 8 évig tartó kötelező látogatása Szlovákiában csak az 1927/1928 tanévtől kezdve lett általánosan bevezetve. Ugyanez a törvény előírta a tanulók számát is az egyes osztályokban. Az egyosztályos iskolákban az 1922/1923 iskolaévtől egészen az 1926/1927-ig terjedő korszakban a tanulók számát 80-ban állapították meg. Az 1927-től az 1931/1932-ig terjedő időszakban a létszámot 65-re csökkentette, a többosztályos népiskolában pedig osztályonként 70-ben lett megállapítva. Az 1932-től felfelé a tanulók létszáma az egyosztályos iskolákban 50, a többi iskolában pedig osztályonként 60-ban lett megszabva.

Szlovákiában a tankötelezettséget az átmeneti időszakban részben a kisiskolai törvénnyel, részben pedig a gazdasági népiskolákról szóló törvény keresztülvitelével szabályozták. A tankötelezettség teljesítésének ellenőrzését a kis is-

kolai törvény értelmében már nem a községi elöljáróság, hanem az I. fokú rendőrhatóságok: a főszolgabíró, a járási főnök és a járási rendőrkapitány végezte. A törvény megszegése pénzbüntetéssel járt. A kis iskolai törvény kitért az államnyelv oktatására is, nem tette azonban általánosan kötelezővé. A nemzeti kisebbségek iskoláiban a „csehszlovák nyelv” oktatása az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium döntésétől függött. Az 1922/23 iskolaévben a nemzeti kisebbségek iskoláiban a központilag kiadott tanterv ugyan előírta már a 2. tanévtől fogva a heti 6 fél órát az államnyelv oktatására.

2. táblázat. Pozsony megye elemi iskoláinak kimutatása a tanítási nyelv szerint (1923/1924)

Tan. nyelv	Isk. száma	Állami Isk.	Közs. isk.	R. kat. isk.	Ág. ev. isk.	Ref. isk.	Izr. isk.	Magán-isk.
Szlovák	420	111	12	230	50	-	12	5
Szlovák–német	1	1	-	-	-	-	-	-
Szlov.–magyar	4	3	-	1	-	-	-	-
Német	19	1	-	11	7	-	-	-
Német–magyar	3	-	-	-	1	-	2	-
Magyar	196	14	21	112	5	30	11	3
Összesen	643	130	33	354	63	30	25	8

Az államnyelv kötelező oktatását azonban csak a 1923/137 sz. törvény írta elő. Természetesen, a „csehszlovák” nyelv kötelező tanítása a nemzetiségi iskolákban nemcsak a tanulókat, hanem a tanítókat is érintette. A magyar nemzetiségű lakosoknak kérniük kellett az állampolgárságuk elismerését, így a tanítóknak is. Az 1920. április 14-ei 276 törvényerejű rendelet 3. §-a értelmében a tanítóknak, akik csehszlovák állampolgárok voltak és 1918. december 31. után szereztek meg a tanítói oklevelet Magyarországon, és azoknak is, akik ezt megelőzően szereztek meg, kiegészítő vizsgákat, ún. nosztrifikációt kellett tenniük „csehszlovák” nyelvből, irodalomból, honismeretből és a szlovák nemzet történelméből. Az olyan magyar tanítók számára, akik nem ismerték a szlovák nyelvet, ez szinte egyet jelentett állásuk elvesztésével. A nosztrifikációs vizsgadíj 50 korona volt.

Mátyusföld általunk vizsgált iskolái a 126/1920 sz. közigazgatási törvény értelmében több járás hatósága alatt álltak. Az iskola- és közművelődés-ügyi minisztérium 1922-ben kiadott 67590-I. sz. rendeletével új tanfelügyelőségi körzeteket hozott létre. A tanfelügyelőség székhelye általában megegyezett a járási székhellyel. Középiskola (értsd polgári iskola), ahol magyarul folyt volna a tanítás, a szűkebb régió belül nem létezett, illetve csak Szeredben, de itt szlovákul folyt az oktatás. A szeredi fiú- és lányiskolának együtt 8 osztálya volt, az összes diákok száma 307.

3. táblázat. A Mátysföld magyar iskolái az 1922/23-as tanévben

	Község	Az iskola jellege	Tanítási nyelv	Tanfelfügyelőség	Az osztályok száma	A diákok száma
1	Alsószelei	r. kat.	Magyar	Galánta	2	120
2	Alsószelei	ág. ev.	Magyar	Galánta	3	237
3	Battonya major	r. kat.	Magyar	Újvár I	1	50
4	Boldogfa	r. kat.	Magyar	Galánta	1	30
5	Borsa	állami	Magyar	Galánta	1	47
6	Deáki	r. kat.	Magyar	Galánta	4	294
7	Deáki	Ref.	Magyar	Galánta	2	80
8	Feketenyék	r. kat.	Magyar	Galánta	2	13
9	Galánta	r. kat.	Magyar	Galánta	5	280
10	Farkasd	r. kat.	Magyar	Újvár I	4	184
11	Farkasd	ref.	Magyar	Újvár I	6	349
12	Felsőszelei	ág. ev.	Magyar	Galánta	3	243
13	Felsőszelei	r. kat.	Magyar	Galánta	3	235
14	Hegysúr	állami	Magyar	Galánta	1	70
15	Hetmény major	r. kat.	Magyar	Újvár I	1	35
16	Hidaskürt	r. kat.	Magyar	Galánta	3	211
17	Hosszúfalu	r. kat.	Magyar	Újvár I	2	94
19	Jóka	ref.	Magyar	Pozsony III.	1	31
20	Jóka	r. kat.	Magyar	Pozsony III.	3	375
21	Királyrév	r. kat.	Magyar	Galánta	2	158
22	Kismácséd	r. kat.	Magyar	Galánta	2	145
23	Magyardiószeg	r. kat.	Magyar	Galánta	4	298
24	Magyarsók	ref.	Magyar	Újvár I	2	97
25	Magyarsók	r. kat.	Magyar	Újvár I	4	308
26	Nádszeg	r. kat.	Magyar	Galánta	4	345
27	Nagyfödemes	r. kat.	Magyar	Galánta	4	456
28	Nagymácséd	r. kat.	Magyar	Galánta	3	305
29	Negyed	ref.	Magyar	Újvár I	6	285
30	Negyed	r. kat.	Magyar	Újvár I	4	241
31	Nemeskajal	r. kat.	Magyar	Galánta	3	180
32	Nemeskajal	ág. ev.	Magyar	Galánta	1	27
33	Nemeskosút	Községi	Magyar	Galánta	2	191
34	Németdiószeg	r. kat.	Magyar	Galánta	2	111
35	Pered	r. kat.	Magyar	Galánta	7	549
36	Réte	ref.	Magyar	Galánta	1	71
37	Réte	r. kat.	Magyar	Galánta	1	85
38	Szenc	r. kat.	Magyar	Galánta	7	484
39	Taksony	ág. ev.	Magyar	Galánta	1	39
40	Taksony	r. kat.	Magyar	Galánta	3	229
41	Tallós	községi	Magyar	Galánta	3	282
42	Tósnárasd	r. kat.	Magyar	Galánta	1	100
43	Úrföld	r. kat.	Magyar	Galánta	1	48
44	Vága	r. kat.	Magyar	Galánta	4	261
45	Vágkirályfa	r. kat.	Magyar	Újvár I	4	248
46	Vágvecse	állami	Magyar	Újvár I	5	205
47	Vezekény	r. kat.	Magyar	Galánta	2	168
48	Vízkelet	községi	Magyar	Galánta	2	146
49	Magyarbél	r. kat.	Magyar	Galánta	2	224
50	Nagygurab	ág. ev.	Magyar	Galánta	2	108
51	Zonc	r. kat.	Magyar	Galánta	1	84
52	Zsigárd	ref.	Magyar	Galánta	2	115
53	Zsigárd	r. kat.	Magyar	Galánta	3	189

A táblázatban feltüntetett adatokat³ ki kell egészítenünk abban az értelemben, hogy a németdiószegi római katolikus iskola magyar osztálya mellett egy osztályban a tanítás német nyelven folyt. Az osztályt néhány magyar ajkú gyerek is látogatta. Magyardiószegen a cukorgyári tisztviselők gyerekei nem jártak nyilvános iskolába a többi gyerekekkel. Ők külön magániskolába jártak, melyet a gyártulajdonos tartott fenn. A gyerekek itt angolul és franciául is tanulhattak, de az év végi záróvizsgát a zsidó vagy a községi iskolában tették le.

Az elemi iskolák mellett fokozatosan tért hódított magának a legkisebb gyermekek beiskolázása az óvodában. Az óvodák száma az 1922/1923-as iskolaévben szlovákiai viszonylatban 152 volt.

4. táblázat. Óvodák a Mátjusföldön⁴

A helység neve	Tanfelügyelőség	Fenntartó	Tanítási nyelv	Osztályok száma	Az óvodások száma
Szered	Galánta	Község	szlovák	1	68
Mdiószeg ⁵	Galánta	Község	magyar	1	54
Farkasd	Újvár I.	Község	magyar	1	61
Vágsellye	Újvár I.	Állam	szlovák	2	67
Vágvecse	Újvár I.	Állam	magyar	1	26

Az államhatalom jelentősen támogatta a gomba módon szaporodó szlovák tan nyelvű iskolákat, melyeket az első földreform után keletkezett felaprózott földbirtokokra betelepült szlovák, cseh- és morva telepeselek igényeltek. A nemzeti-ségileg vegyesen lakott településeken a magyar nyelvű oktatás adminisztratív intézkedésekkel igyekeztek hátráltatni, sőt pl. a magyar többségű Vágsellyén a magyar iskolákat felszámolták.

A szlovák iskolák megsegítésére hatóságilag is támogatott gyűjtőakciókat szerveztek. Ezenkívül a Matica slovenská és a szlovák könyvkiadók is támogatták az új szlovák iskolák ügyét, ha másképp nem is, de könyvekkel, ajándékosomagokkal. 1924 februárjában a Slovenská liga mellett működő Matica školská a Diószegen megnyílt új szlovák iskolai könyvtár állagába 20 darab új könyvet, 150 darab füzetet és 11 képet ajándékozott. A diószegi iskola tanulóinak a pozsonyi Rózsa utcai szlovák könyvkiadó szintén 20 darab könyvet ajándékozott a karácsonyfa alá.⁶

Az egyházi iskolák és az állami iskolák közti különbség észlelhető volt a tanítók bérezésénél, az iskola költségvetésének felállításánál.

Az ún. községi és állami elemi népiskola típusa csak a 19. század második felében vált ismertté, mégpedig az 1868-ban kiadott 38. törvénycikk érvénybe lépése óta. A két iskolatípus között lévő különbség csak a 20. század elején éleződött ki. Az említett törvény két kategóriába osztotta a népiskolákat:

a) hitfelekezeti iskolákra, amelyek 1868-ban már léteztek, és a politikai község vagyonából tartották fenn őket,

b) olyan iskolákra, amelyek 1868 után keletkeztek és ugyancsak a politikai község vagyonából tartották fenn őket.

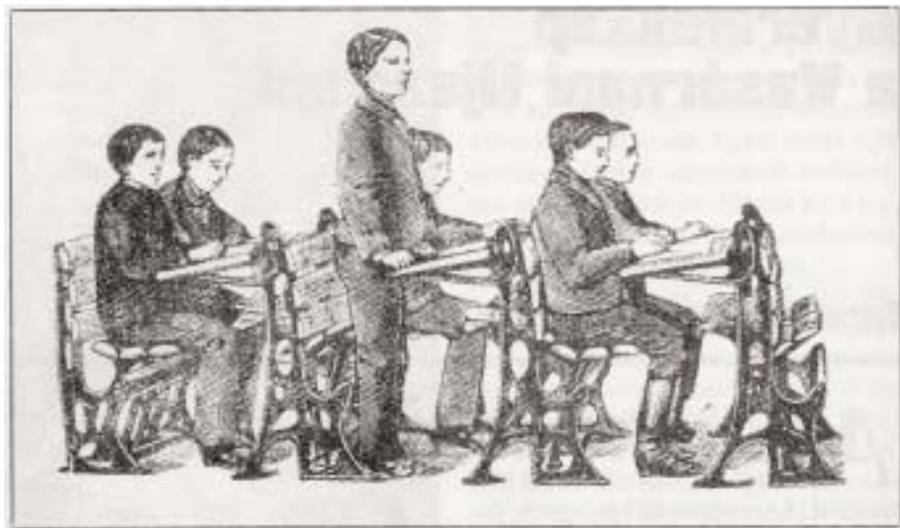
Az említett törvény 25. §-ának 2. bekezdése kimondta, hogy „azon már fennálló hitfelekezeti iskolákra nézve, amelyek eddig a község vagyonából és jövedelmeiből tartattak fenn, szabadságában áll az illető községnek az eddigi gyakorlatot fenntartani”, tehát a politikai községnek jogában állt esetleg le is mon-

dani a felekezeti iskolák fenntartásáról és ezeket a kiadásokat ráhagyhatták az egyházra. Viszont ha ezt a lehetőséget elmulasztották, akkor az iskola fenntartása a politikai község számára kötelezővé vált anélkül, hogy az iskola jellege megváltozott volna. A katolikus elemi népiskolák fenntartásáról ugyanis az állam nem gondoskodott évi költségvetéseiben, hanem a politikai községek.

A népoktatás ingyenességét az 1907-ben kiadott 26. tc. szabta meg. Az iskolák zöme egyházi intézmény volt 1945 előtt. Mint ilyenek, a történelmi egyházak irányítása alatt álltak. A községi önkormányzatok anyagi segítsége és támogatása nélkül többségét a megszűnés fenyegette.

Az 1868-ban kiadott 38. tc. 2. §-a továbbiakban egyre gyakrabban került elentétbe a politikai község érdekeivel, az iskolaépületek felújításával, bővítésével kapcsolatban. A községek gyakran vonakodtak a költségvetés nagy részét az egyház céljait szolgáló intézményekre fordítani, ezért mindinkább előtérbe kerültek a felekezeti iskolák államosítására irányuló törekvések. Az állam egy bizonyos mértékig támogatta az iskolák működését országos segély formájában. Elsősorban olyan hitközségek kapták meg a segítyt, ahol a hitközség írásos formában is tudta igazolni, hogy iskoláját a politikai község köteles fenntartani. A hitfelekezeti iskolák tanerői az 1907-ben kiadott 27. tc. 1. §-a értelmében köztisztviselők voltak, de nem voltak állami alkalmazottak. A hitoktatást az állami iskolákból sem zárták ki. Az 1925-ben kiadott 64. kormányrendelet 5. §-a ugyanis megszabta, hogy az állami felügyelő szervek egyike sem befolyásolhatja a hitoktatás tartalmát és módszerét.

Az 1938-as bécsi döntés egy újabb mérföldkövet jelentett nemcsak a közéletben és a politikában, hanem az iskolák életében is. Az iskolák hivatalos megjelölésébe odakerült a magyar királyi jelző. Az eddigi kétnyelvű bizonyítványokat felcserélte az elemi népiskolai értesítő, egy könyvecske, amely végigkísérte a tanulót az első osztálytól kezdve a nyolcadikig.

97. Tanuló diákok – korabeli ábrázolás

Az 1938-ban bekövetkezett határmódosítás után az oktatás terén az első gondot az iskolarendszeren belüli különbségek okozták. Magyarországon az elemi iskolák 6, a visszacsatolt területeken pedig már 8 osztályosok voltak. A tanítóknak, hogy állásukban továbbra is megmaradhassanak, származási és megbízhatósági bizonyítványokkal kellett magukat igazolniuk az illetékes Vármegyei Királyi Tanfelügyelői Hivatal Igazoló Bizottsága előtt. 1939. szeptember 1-jétől a visszacsatolt területek iskoláinak irányítását a budapesti, a kassai, a komáromi, a miskolci és a szatmárnémeti tankerületekre bízta. Mátyusföld területe a Komáromi Tankerületi Királyi Főigazgatóság hatásköre alá került. A tankerület magában foglalta Komárom, Esztergom, Nyitra-Pozsony és Bars-Hont vármegyék, valamint Komárom törvényhatósági jogú város területét. Székhelye Komárom, a tankerületi királyi főigazgató pedig Csaplovics József volt. Mátyusföld iskolái Nyitra és Pozsony k. e. e. vármegyék királyi tanfelügyelőjéhez tartoztak. Nyitra-Pozsony k. e. e. vármegye területén 10 tanfelügyelőség alakult ki: Szenecen – Khin István magyardiószegi római katolikus tanítóval, Jókán – Heringes Lajos szenci római katolikus tanítóval, Pozsonyvezekényben – Boros Béla alsószeli ágostai hitvallású evangélikus igazgató-tanítóval, Galántán – Mikuss Elek tallósi községi igazgató-tanítóval, Alsószeliben – Oswald Lajos vágsellyei állami igazgató-tanítóval, Zsigárdon – Ivány Ferenc deáki református igazgató-tanítóval, Tardoskedden – Massnyi Kornél érsekújvári római katolikus tanítóval, Nagysurányban – Staudt Ferenc érsekújvári római katolikus igazgató-tanítóval, Nagycétényben – Markovics Károly nagysurányi községi igazgató-tanítóval, Csuzon – Dinnyés Károly udvardi római katolikus igazgató-tanítóval.⁷ A visszacsatolt területek tanítóságának szócsöve volt a Felvidéki Magyar Tanító c. lap, melynek főszerkesztője Boros Béla volt.⁸

Az 1940:20 tc. újra módosította az 1868-as alaprendelkezést. Kitalta az iskolalátogatás felső határát a tanuló 15. életévéig. Így a korábbi hatosztályos népiskolai rendszer helyett bevezette a nyolcosztályos népiskolákat. A törvény érvényesülését azonban akadályozták az időközben kialakult politikai és társadalmi események. A katonai szolgálatra bevonult családfelek, férfierők hiánya megmutatkozott az őszi és a tavaszi munkálatok elvégzésénél is. Az 1940-es tanévben a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1940. szeptember 3-án kelt 171.198/1940 V.ü.o. számú rendeletével engedélyezte, hogy a népiskolák 7. és 8. osztályos tanulói számára lerövidítették a tanévet. A rövidített tanévet kiegészíteni kellett, melyet az illető község bizonyítvánnyal igazolt. Az 1940/1941-es iskolai év így csak novemberben kezdődött.

A visszacsatolt területrészek iskoláiba bevezették a leventekiképzést is. Az 1921-ben kiadott 53. törvény és az azt végrehajtó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 9000/1924 sz. rendeletével kialakított leventeintézmény az ifjúság katonai előképzésére irányult. A törvény értelmében minden 12. évét betöltött ifjú 21 éves koráig leventeköteles volt. A 1939:2 tc. az önként jelentkező 10–19 éves lányokra is kiterjesztette a kiképzést. A leventeoktatásnak fokozatosan komoly háttere épült ki. Leventeegyesületek, -otthonok, -szakosztályok alakultak.

Az 5. osztálytól felfelé minden tanulónak szombaton gazdasági gyakorlaton, valamint leventekiképzésen kellett részt vennie.

98. A vágsellyei állami elemi iskola épülete

Zsidó iskolák a Mátyusföldön

A zsidó iskolák két típusa ismeretes – a világi és a felekezeti. A világi iskolákban az oktatás menete a hittan kivételével a népiskolák tananyagához igazodott, a felekezeti iskolák elsősorban a hívek igaz hitre való nevelésének eszközeiként szolgáltak. A zsidó vallás minden hívőtől megkövetelte a héber nyelv kelendő fokú ismeretét és a héber szöveg olvasását, hogy aktív résztvevői lehessenek a mindennapos istentiszteleteknek mind otthon, mind a zsidó templomokban – zsinagógában. Helyenként már hároméves korban megkezdték a legifjabb nemzedék oktatását. A zsidó iskolák alapvető oktatási módszere a memorizáláson alapult. Iskoláikat az askenázi irányzat szerint népies nyelven chédernek nevezték. A chéder (szó szerint helyiség)⁹ alapfokú egyházi iskola, ahol a tanulók a Tórát, a zsidó törvényeket, szokásokat, valamint a héber nyelv alapjait tanulmányozták. Az itt szerzett alapvető ismeretek kibővítésére a Talmud-Tóra szolgált. A Talmud-Tórában jiddis és „jiddis-deutsch” nyelven folyt a tanulás, sohasem héber, magyar vagy más nyelven.¹⁰ Ez az iskolatípus megfelelt a világi középiskolai szintű oktatásnak. A jesivák (rabbiképzők) már magasabb szintű műveltséget nyújtottak. A pozsonyi jesiva, amely a legrégebbi, a 13. század folyamán keletkezett.¹¹ Mátyusföld területén, Galántán is működött egy jesiva. A galántai jesiva jóval később, kb. 1850-ben keletkezhetett. Az első ismert rabbi Galántán 1849-ben Marcus Levi volt, ebből a korszakból már ismeretes a tanító neve is – Salamon Ábrahám. 1878-ban Friedman Salamon látta el Galántán

a rabbi feladatkörét, egészen az 1891-ben bekövetkezett haláláig. 1896-ban a galántai izraelita hitközség két ortodox irányzatra oszlott (neológ irányzat nélkül). Az első, liberálisabb hitközség élén Zeidl Bernát rabbi állt, a másodikat pedig Duschinski Ármin rabbi irányította. Őt aztán Buxbaum Yakov rabbi váltotta fel, aki koncentrációs táborban lelte halálát.¹²

Az első olyan iskolák, amelyekben a Tóra mellett már világi ismereteket is tanítottak, főleg II. József reformtörekvéseinek köszönhetően jöttek létre.

II. József, ellentétben elődeivel, különösen kedvezett a zsidóságnak. Politikája elősegítette a zsidó közösségek végleges letelepedését a magyar országrészekben. 1781-ben feloldotta a zsidók kereskedelmi tevékenységét korlátozó rendeletet, mely számukra eddig tiltotta a néhány áruféleséggel való kereskedést. Megengedte, hogy földeket béreljenek, kardot viseljenek, akárcsak a nemesek. Viszont a héber nyelven írt könyvek nyomtatását nem engedélyezte. A héber szöveg ellenőrzése szinte lehetetlen volt, mivel a cenzorok nem tudták elolvasni. A zsidó iskolaügy is a felemelkedés útjára lépett, kivonta magát a szűkre szabott vallási keretektől, a más, mint katolikus vallású népcsoportoknak ugyanis eddig csak elenyésző számú iskolájuk volt. A környezetükkel szemben zárt zsidó egyházi közösségekben néhány helyen külföldről érkezett vándortalmudisták is működtek. Műveltségük, képesítésük azonban gyakran csak a szép héber kézírásra korlátozódott. II. József ezért 1781-ben elrendelte, hogy a fő zsinagógák mellé a norma szerinti tanítási rendszer értelmében berendezett zsidó iskolák állítandók, de járhatnak a zsidó gyerekek a fennálló nyilvános iskolákba is. Az első ilyen korszerű zsidó iskolát Nagymartonban szervezték, 1782-től Beer Péter vezette, aki előzőleg Nádszegen házitanítóskodott. 1783-ban a magyar országrészekben is érvénybe lépett a Systematica gentis Judaicae regulatio – a zsidóság polgárosításáról és iskolaügyéről intézkedő rendelet. Az állam a zsidó egyházközösségeket bizonyos állami segítség fejében kötelezte az új típusú népiskolák felállítására, ahol viszont megkövetelte a „jiddis-deutsch” helyett a német nyelv tanítását. A nagyobb zsidó településeken előírta a magasabb szintű népiskola (capitalis schola Judaica) szervezését. Hogy a zsidó gyermekek és főleg a szülők számára az iskolalátogatás csábító legyen, egy évre felszabadították őket az iskolai adó fizetése alól. A rendelkezés azonban nem hozta meg a várt eredményt. A zsidók vonakodtak az iskola tevékenységével összefüggő anyagi kiadások fedezésétől. Az iparostanoncok és a házasulni szándékozó zsidó fiatalok számára ezért egy másik rendelet megszabta a nyilvános iskolában szerzett bizonyítvány felmutatását. A rendelet lehetővé tette a zsidóságnak is, hogy gimnáziumi szinten iskolákat szervezzenek, és a zsidó fiatalságnak megengedte, hogy az állami jellegű közép- és főiskolákat látogassák. Nem sokkal a rendelet érvénybe lépése után, még 1783 nyarán az általunk vizsgált területtől kicsit távolabb, Pozsonyban¹³ megnyitották az első új típusú, német nyelvű zsidó „nemzeti” iskolát.

99. A galántai izraelita elemi népiskola

Az 1787-ben kiadott törvény viszont már a zsidók társadalmi beolvasztását szorgalmazta. Kötelezővé tette a német hangzású vezetéknev elfogadását és használatát minden családfő és természetesen a családtagok számára is. A férjzett asszonyoknak a férjük, a lányoknak pedig az apák nevét kellett viselniük. A törvény egyértelműen megtiltotta a zsidó nevek használatát, sőt a zsidó anyakönyvekbe is bevezette a német nyelvet. Az új vezetéknev így a német nyelvterületen elősegítette a zsidók észrevétlen beolvadását közvetlen környezetükbe. Más országrészekben viszont éppen ez a vezetéknev vált a származásuk egyik ismertetőjelévé, ezért már a 18. század folyamán igyekeztek ezt a vezetéknevet az adott közösség nyelvéhez igazítani. II. József türelmi rendelete (1781) a más, mint a nem katolikus vallású hívőket, tehát a zsidókat is érintette. Ennek köszönhetően a zsidóság is elnyerte a szabad költözködés jogát, azzal a feltétellel, hogy iskolákat szerveznek. A pozsonyi helytartósági kerületben ekkor 15 zsidó iskolát tartottak nyilván.¹⁴ A 18. században a zsidó iskolák állami felügyelete a tankerületi főigazgatóságok kezében összpontosult. Az izraeliták, hagyományaikhoz híven csakis a fiúgyerekek iskolázására helyeztek hangsúlyt, a lányokat túlnyomórészt a családban nevelték és oktatták. Jobbik esetben a módosabbak a lányukat bennlakásos magánintézetekbe küldték, ahol külön oktatásban részesültek.

A zsidó vallású tankötelesek az 1868-ban kiadott 36. tc. értelmében izraelita felekezeti népiskola hiányában az állami, községi vagy más felekezeti iskolákban tanultak.

A héber vallási tantárgyak oktatása függetlenül a világi tantárgyaktól kizárólag a rabbi felügyelete alatt álló hitközségi tanodákban történt. Ezek a tanodák

nem tartoztak a törvényhatóság közigazgatási bizottsága, sem a királyi tanfelügyelő hatásköre alá. Abban az esetben viszont, ha a hitoktatás mellett bevezették volna ezekben a tanodákban a világi tantárgyak oktatását is, az ilyen, ún. zugsiskolákat hatóságilag bezáratták.¹⁵

5. táblázat. Népiskolák száma 1790 és 1807 között a Pozsonyi tankerületben¹⁶

Az iskola típusa	1790	1793	1802	1807
Felekezeti (falusi) iskola	173	148	139	128
Zsidó iskola	14	5	2	3

6. táblázat. A legnépesebb mátyusföldi zsidó települések

A helység neve	A lakosság száma					
	1850		1919		1930	
	Összlak.	Zsidó	Összlak.	Zsidó	Összlak.	Zsidó
Galánta	1783	556	4790	1136	5649	1274
Szered	2615	333	5976	882	6422	853
Vágsellye	2223	12	4258	348	6585	290
Vecse	1173	364	1392	67	2401	61

Az 1848-as forradalom egyik vívmánya volt, hogy az izraelita vallást az 1848:28 sz. tc. értelmében állami szinten is elismerték, még ha nem egyenrangúsították is a keresztény vallással. Az 1867-ben kiadott 17. törvénycikk az izraeliták egyenjogúságáról rendelkezett, polgári és politikai jogok tekintetében. Az iskolákban ezentúl a tanulók vallása megkülönböztetésénél az idáig használatos héber, illetve Mózes-vallás helyett bevezették az izraelita elnevezést. 1866-ban Magyarországon megalakult az izraelita tanítóegyesület, melynek hivatalos lapja, az Izraelita Tanügyi Értesítő 1875-től 1944-ig havonta jelent meg.

A zsidó iskolaügy kibontakozásának nagy hátrányára szolgált azonban a zsidó hívők között elindult belső folyamat, mely a hívőket 3 nagy csoportba tagolta (ortodox, neológ és status ante quo irányzatok). Az osztrák–magyar kiegyezés után kezdetét vette a zsidó iskolák magyarosodása. Minden nehézség ellenére az 1890-es évek végén a zsidó iskolaügy 3 óvodával, 513 elemi, 9 polgári iskolával büszkélkedhetett.¹⁷ Közismert tény az is, hogy a zsidó származású fiatalok száma az egyetemeken, főiskolákon a többi hallgató számához képest aránytalanul megnőtt.

A kizárólagosan zsidó népiskolák mellett azonban olyan világi jellegű iskola-típusok is léteztek, ahol a tanulók vallási szempontból keverték voltak. Gyakran előfordult olyan eset is, hogy a zsidó elemi iskolákat keresztények gyerekei is látogatták, holott egy és ugyanazon a településen belül a keresztényeknek is megvolt a saját iskolájuk. Ez a jelenség viszont a zsidó iskolák aránylag magas színvonaláról, a lakosság egymás hitvallásának kölcsönös elfogadásáról és tiszteletben tartásáról tanúskodott. A tanítási nyelv a világi iskolákban az adott település lakosságának nyelvéhez igazodott. A más vallású tanulók az ilyen kevert iskolákban a hittanórákon természetesen nem vettek részt.

7. táblázat. Izraelita elemi iskolák a Mátysföldön 1922-ben¹⁸

Község	Tanítási nyelv	Tanfelfelügyelőség	Oszt. száma	Tanulók száma
Deáki	magyar	Galánta	1	29
Galánta	magyar	Galánta	3	114
Farkasd	magyar	Újvár I	1	13
Felsőszeli	magyar	Galánta	1	32
Jóka	magyar	Pozsony III.	1	40
N. diószeg	magyar	Galánta	1	55
Pered	magyar	Galánta	1	32
Szenc	magyar	Galánta	2	60
Szered	szlovák	Galánta	3	93
Vágsellye	szlovák	Újvár I	1	35

A szeredi zsidó iskolában eredetileg német és magyar nyelven folyt az oktatás, szlovák nyelven csak 1919 óta tanítottak.¹⁹

Középiskolai szinten (értsd: világi polgári) zsidó iskolák 1922-ben Pozsonyban és Érsekújvárbán működtek, ahol magyar nyelven folyt a tanítás. A zsidó népiskolák mindenkor igyekeztek fenntartani vallásuk sajátosságait annak ellenére, hogy ugyanakkor az őket befogadó népek kultúrájának elsajátítására is törekedtek. Az általános érdekű iskolai szabályrendeletek eleinte rájuk is ugyanúgy vonatkoztak, mint a többi felekezeti iskolatípusra (az állami iskolák kivételével). A másság legjellemzőbb jelei talán a zsidó ünnepek tartásában nyilvánultak meg. Ezeket az ünnepeket központi szinten szabták meg, egységesen minden zsidó iskola részére. Az iskola- és közművelődés-ügyi minisztérium 1923. december 3-án kelt 108.767-23 I. sz. rendeletével a zsidó felekezetű tanulók részére az 1923/1924-es tanévre Szlovákiában a következő szünnapokat engedélyezte:

1. Ros Hasonoh (Újév) – szept. 11., 12.
2. Jom Kippur (Hosszú nap – megbékélés napja) – szept. 20.
3. Szukkosz²⁰ (Sátoros ünnepek) – szept. 25., 26., okt. 2., 3.
4. Peszah (Chag ha-macot – kovásztalan kenyér ünnepe) – ápr. 19., 20., 25., 26.
5. Savuot – június 8., 9.
6. Gedaljach böjtje – szept. 13.
7. Tevesz böjtje – december 18.
8. Eszter böjtje – március 19.
9. Purim (öröm ünnepe) – március 20.

Galánta sajátossága, hogy itt a felsorolt ünnepeken kívül még külön megtartották a Zain adar²¹ (hetedik adar) ünnepét.²²

1922-ben a tanítói állások jövedelme a világi zsidó iskolákban a más hitfelekezeti népiskolákhoz hasonlóan a pénzbeli éves fizetésen kívül lakáspótlékból és államszegélyből állt. A tanítókkal szemben támasztott fő követelmény viszont a héber nyelv kellő ismeretén alapult. Az önkormányzatok ekkor még támogatták a zsidó iskolák tevékenységét, bár pl. a vágsellyei izraelita hitközség annak ellenére, hogy

„nagyon rossz helyzetben van”,²³ egyedül tartotta fenn az iskoláját. A község ugyan évente egyszer hozzájárult a kiadásokhoz, de azt is csak azért, mert „ha segélyt nem kapna, megszűnne az iskola és az állami iskola kénytelen volna paralel osztályokat létesíteni a község terhére”.²⁴ A segélyt minden évben újra kellett kérelmezni, és évente felülbírálták. 1937-ben pl. 2000 koronás segélyt kapott az izraelita hitközség. Az iskolát 1936-ban több mint 50 gyerek látogatta. A vágsellyei zsidó fiatalok az ún. Agudas Israel Ifjúsági Csoportban tömörültek. Elnöke Gansl Alajos kereskedő, alelnöke Donát Ernő, a pénztárosa pedig Weisz Arnold volt.²⁵

A visszacsatolást követően a zsidóság mind Magyarországon, mind Szlovákia területén nagy próbatételen ment keresztül. 1938-ban Magyarországon elfogadták az első zsidóellenes törvényt, mely megszabta a zsidók arányát az egyes foglalkozási ágazatokban. A második, 1939-ben jóváhagyott törvény már kimondta a faji hovatartozás fogalmát is. Zsidó származású ember így nem lehetett állami tisztviselő, tanár vagy tanító. A harmadik, 1941-ben elfogadott törvény már egyenesen az ún. fajvédelmi intézkedésekkel foglalkozott. A Szlovák Állam területén is hasonló volt a helyzet. A zsidók elvesztették a helyüket a társadalomban, megfosztották őket polgári jogaiktól, származásuk miatt sárga csillaggal bélyegeztek meg hatéves kortól mindenkit. Az oktatásügyi és népművelési minisztérium 255/1940 sz. rendelete értelmében a zsidó fiatalokat bármilyen típusú közművelődési intézményből kizárták. A külföldön tanult diplomások végzettségét nem ismerték el, ha az illető zsidó származású volt. Ugyanúgy kizárták a zsidó kiskolásokat is az állami és a községi népiskolákból, csak a külön számukra kijelölt iskolákban vagy otthon, házi körülmények között tanulhattak, akkor is csak szlovák nyelven. A fenntartási költségek, beleértve a tanítók fizetését is, a zsidó hitközségekre hárultak. A közben lezajlott borzalmak, melyek egy nép szinte gépiesített kiirtását vonták maguk után, leírhatatlanok, és sajnos, nem kerültek el a Mátyusföld területén élő zsidó családokat sem. Szeredben, ahol az egyik legnépesebb zsidó település volt található, munkatábort alakítottak ki. A munkatáborban bölcsőde, óvoda, iskola is működött. A szeredi kórház volt egész Szlovákia területén az egyetlen, ahol zsidókat is gyógykezelhettek.²⁶

1945 után a maradék hitközségeket az újonnan megalakult Szlovákiai Zsidó Hitközségek Központi Szövetsége újraegyesítette. A zsidó iskolák sorsa a többi felekezeti iskolára jutott, tehát államosították őket. Tevékenységük felújítása, újraszervezésük hivatalosan egyáltalán nem volt lehetséges. A zsidó hitközségek megmenekült, illetve visszatért tagjai azonban nem adták fel évszázados szokásaikat. Galántán és Fölsőszeliben a hivatalok hallgatólagos beleegyezésével továbbra is folyt az oktatás a chéderben. Az 1945 utáni első tanító, Krakauer József otthon is tanította a gyerekeket, egészen 1958-ig, amikor Engelhart József, majd a Pozsonyból beutazó Löwi úr lépett a helyébe.²⁷ A vágsellyei zsidó iskola épülete a Galántai Tanfelügyelőség 1946. április 13-án kelt leirata értelmében állami közigazgatás alá került, a tanulókat az állami népiskolába sorolták be. Az iskolaépületet 1953. szeptember 9-én František Svoboda vette át hivatalosan a zsidó hitközség elnökétől. Az épületben található tárgyakat, melyek a zsidó hitközség tulajdonát képezték, valamint a vallási szimbólumokat a hnb helyiségeiben helyezték el letétbe.

Jegyzetek

- 1 Pozsony Vármegye Hivatalos Közlönye, II. évf. (1893) 4. sz. 2–4.
- 2 Malý školský zákon.
- 3 Štatistický prehľad škôl na Slovensku správneho obvodu Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, školský rok 1922/1923, 7–20. In: *Správy Školského referátu v Bratislave*, ročník I (1920–1921).
- 4 Lásd a 3. jegyzetet, 36–37.
- 5 A magyardiószegei óvoda patrónusa a helyi uraság felesége, Kuffner Mária grófnő volt. Pokreis, Hildegarda: Podnikanie Karola Kuffnera na južnom Slovensku. Jižní Morava, 2003, 67.
- 6 Správy Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Ročník V, 1–4. sz. magyar függelék, 1924. febr. 15.
- 7 Bene Lajos: *Magyar tanítók évkönyve 1941–1942*. Budapest, 36.
- 8 Uo.
- 9 Newman, Jákov–Sivan, Gavriel: *Judaizmus od A do Z*. Praha, 1992, 56.
- 10 Jelínek, Ješajahu Andrej: *Židia na Slovensku v 19. a 20. storočí*. I. časť. Bratislava, 1999, 55.
- 11 *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. Bratislava, 1985, 655.
- 12 Korčok, Martin: *Židovská náboženská obec Galanta*. Seminárna práca. 7.
- 13 Bajkó Mátyás (szerk.): *Magyar nevelés története. I.* Budapest, 1988, 186.
- 14 Kovátsné Német Mária: Csallóközi iskoláztatás 1868–2000. In: *Fejezetek Csallóköz művelődéstörténetéből*. Győr, 2001, 51.
- 15 A vallás-, közoktatási magyar királyi miniszter 20521. sz. alatt kelt rendelete. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1877*.
- 16 Kowalská, Eva: *Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. storočia*. Bratislava, 1987, 71.
- 17 Csicsay Alajos: *Iskolatörténet*. Dunaszerdahely, 2002, 126.
- 18 Štatistický prehľad škôl na Slovensku správneho obvodu Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, školský rok 1922/1923, 7–20. In: *Správy Školského referátu v Bratislave*. Ročník I (1920–1921).
- 19 Vrabcová, Eva–Petrovič, Rastislav: *Sereď. Dejiny mesta*. 2002.
- 20 Stern Marc: *Svátky v živote židů*. Vyšehrad, 2002, 20. A forrás ugyanezeket az ünnepeket más formában közli: Rós ha-saná, Jóm kipur, Szukot.
- 21 Mózes halálának évfordulója. Az ünnepnek Galántán más jelentősége is van. A hagyomány szerint az itteni nagy pestisjárvány idején a lakosság többsége elpusztult, de a galántai jesiva tanulóit a nagy pestisjárvány elkerülte. Csodás megmenekülésük emlékét szintén e napon ünneplik. Potoková, Katarína: Zájin Adar v Galante má inú dimenziu. *DELET židovské noviny*, roč. II. číslo 3. Adar 5764/marec, 2004.
- 22 Korčok, Martin: *Židovská náboženská obec Galanta*, 2000, seminárna práca.
- 23 ŠA B PŠ. ObNÚ Šaľa, Képviselő-testületi jegyzőkönyv 1936. október 29.
- 24 Uo. Képviselő-testületi jegyzőkönyv 1937. július 8.
- 25 Uo. OÚ-Š. i. sz. VI. 873/1938
- 26 Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1939–1945). Dokumenty. I. 73.
- 27 Korčok, i. m. 8–9.

A vágsellyei jezsuita kollégium

Vágsellye a 16. század végén a szellemi élet egyik fontos központja lett Magyarországon. 1586. június 24-én Sellyét és a hozzá tartozó falvakat, Királyfát, Hosszúfalut és Peredet ünnepélyesen birtokukba vették a jezsuita rend tagjai. A sellyei templomban jeles személyiségek, a bécsi jezsuita kollégium rektora, Donius Joannes Nicolaus, a váci püspök, Petheu Márton, valamint a Magyar Kamara képviselőjében Kubínyi László voltak jelen, de részt vettek Sellye és a környező falvak előljárói is a nem mindennapi ünnepélyen. Az itteni birtok magas jövedelme kedvező feltételeket nyújtott egy kollégium létrehozására. A gondolatot támogatta Forgács Ferenc esztergomi érsek is, aki még mielőtt ezt a magas egyházi tisztséget betöltötte volna, ígéretet tett, hogy egy esetleges kollégium építését építkezési anyaggal és anyagiakkal is támogatni fogja.

Magyarországon 1586-tól csak Znióváralján működött jezsuita kollégium. Sellye geográfiai fekvése kedvezőbb volt, mint Znióváraljáé. Közelebb volt Bécshez és Pozsonyhoz, és jól megközelíthető is volt. A város és környéke magyar volt, ami szintén hozzájárult, hogy 1598-ban idehelyezték a znióváraljai kollégiumot.¹ A kollégium áthelyezésének előkészületei már 1597-ben megkezdődtek, ekkor már rendház működött itt. 1598-ban már itt találjuk Dobokay Sándort, mellette Gombay Baltázár páttert és Rivulus Jánost is. A kollégium első három grammatikai osztálya 1588 őszén nyílt meg. Az iskola Cheri Mihály kúriájába került. Az iskola céljait szolgálta a Siska család három háza, Bedeczi István háza, valamint Gergely vajda háza, amely a család kihalása után lett a jezsuitáké. Az egyes épületek javítást igényeltek, némelyekbe közülük új fűtést vezettek be. A rendházat is kibővítették. A kollégium működésének első évében itt tevékenykedett a már említetteken kívül még további két páter, Storaeus Richárd és Forró György is. A három grammatikai osztály tanítója Huebenus Ádám, Paulisich Endre és Besko Mihály. Rajtuk kívül még 4 további személy, Pichler Lénárt ügyész, Lederer János felügyelő, Salkovitz György gondnok, valamint Hochholtzer Mihály sekrestyés volt Sellyén. A kollégium három osztályát 124 tanuló látogatta. Forgács Ferenc nyitrai püspök 12 tanuló számára létesített alapítványt.

A kollégium első rektorává a jezsuita rend római főnöke, Claudius Acquaviva 1599. október 1-jén Alfonz Carrillót nevezte ki, aki már októberben Sellyére érkezett. A jezsuita kollégium első rektora spanyol nemesi családból származott, és fontos szerepe volt a jezsuita rend Magyarországon folytatott munkájában. Sellye számára nyugodt helyet jelentett, még akkor is, ha a kollégium működését kellett, hogy beindítsa, ami nem volt egyszerű feladat.

A rohamosan fejlődő kollégiumban rövid időre 1599 októberében és novemberében be kellett szüntetni a tanítást a törökök támadása miatt. A kollégium tanulói Znióváráljára menekültek. A török támadás veszélyének elmúltával a tanítás újra folytatódott.

A kollégiumban 1599-ben bevezették a Ratio Studiorum név alatt ismert tanítási rendet. Ezt a Jézustársaság adta ki, és a tanítással foglalkozó tanárok kézikönyve lett. Előírta, hogy milyen tantárgyakat kell tanítani, hány órában, és a tanításra használandó tankönyveket is kijelölte. A tanítás módszertani kérdéseiben 5 egymásba kapcsolódó fázist ismert: az előadást, amelyre a diákok előre készültek, az ismétlést, a vitázást, a compositiót, vagyis a fogalmazást, és az academiát, vagyis a tanulók nyilvános fellépését. Ez utóbbi kitűnően alkalmas volt bibliai jelenetek, történetek bemutatására, így a színjátszásnak mintegy elődjévé vált. A kollégiumok tanítási nyelve a latin volt.

Carrillónak, miután Sellyére került, legfőbb terve egy új kollégium építése volt. 1600 januárjában már levélben fordult a császárhoz, hogy az új kollégium alapkövét tegye le, hiszen ez a jog őt illette meg. A császár válaszát nem ismerjük, minden jel arra mutat azonban, hogy az építkezés ekkor még nem kezdődött el, csak a már meglévő épületeket bővítették tovább. A kollégiumnak mecénásai is akadtak. Köztük találjuk Pálffy Miklóst, Pozsony és Komárom megye főispánját, aki 1600 januárjában 12 diák számára hozott létre alapítványt, melynek értéke 600 arany volt. Ez év februárjában jött Sellyére Szalkovics György horvát atya. Carrillo horvát szeminárium megnyitását tervezte a városban. A szláv nyelvekről ezért már korábban adatokat gyűjtött. Ugyancsak 1600-ban érkezett – Carrillo többszöri kérésére – Brizio József építész is. A jövendő kollégium építéséhez két tervet készített. Az egyik szerint az új kollégium épületei a templom körül, a másik szerint a templomtól északra kaptak volna helyet. A tervezett építkezéshez szükséges kő beszerzése váratlan problémákat okozott. Téglaegető ekkor már működött Sellyén.

A jezsuita kollégium céljaira 1600 nyaráig 6 új teremmel bővítették a már meglévő épületeket, amelyek az új kollégium felépítéséig kellett, hogy szolgáljanak. A várost és a jezsuitákat is komoly kár érte, amikor 1600. augusztus 2-án éjjel tűz ütött ki a mezővárosban, aminek következtében 4 ház leégett, közülük egy a jezsuiták új tulajdona. A kollégium tanulóinak száma ekkor már meghaladta a háromszázat.

1600 őszén Alfonz Carrillót a rektori megbízatásban Dobokay Sándor váltotta fel, aki nem szívesen vállalta ezt a tisztséget, és az elkövetkező években többször kérte felmentését.

A sellyei kollégiumban 1600-ban már a három grammatikai mellett humanista osztály is működött. A grammatikai osztályok tanítói ez évben Mallius Gáspár, Urbanus János és Alaczkai Pál, a humanista osztály tanítója az előző évben grammatikát tanító Huebenus Ádám volt. Rajta és Forró Györgyön kívül további két páter ténykedett itt, Szanitiusz (Zanitiusz) János és Dionantius Péter. Pichler Lénárt továbbra is mint ügyész, Hochholtzer Mihály mint egyházi és gondnok,

manus János pincemester és sáfár, Kramer Frigyes szakács, Sunteiner Balázs szabó és ruhagondnok. A kollégium működését szolgáló birtok gazdasági eredményei is javultak, a jezsuitáknak sikerült visszaszerezniük azokat a legelőket, amelyeket a szentgyörgyi grófok elfoglaltak, s így a kollégium jövedelme nagyban emelkedett. A váraljai és sellyei birtok évi bevétele 10 000 tallér körül mozgott.

1603-ban Forgách Ferenc Nyitrán házat és szőlőskertet adományozott a rendnek. Az adományt maga a császár, II. Rudolf is megerősítette. Sellyén folytatódott az építkezések is, megjavították a rendház tornyát, harangokat és órát is szereltek a toronyba.

Sellyén 1603-ban már számos jezsuita atya – Dobokay Sándor, Rivulus János, Pázmány Péter, Vásárhelyi Gergely, Scisciensis Márk, Papai János, Dionantius Péter, Wragovits Péter – tevékenykedett. A tanulókat retorikára Vellerus Ferenc tanította, a humanista professzor Regenstalius György volt. Mellettük három magister, Beska Mihály a szintaxist, Hajnal Mátyás a grammatikát és Radkay István a kezdő tanulókat tanította. Továbbra is itt találjuk Pulcherus Lénárdot, Kramer Frigyes, Morales Péter sekrestyést és sáfárt, Spissák János kapuőrt, Sunteiner Balázs szabót, Albensis Gáspár beteggondozót.

101. Káldi György

1604-ben az előző évben említett atyákon kívül már itt volt Káldi György, Banyai Sámuel és Szalai István; mint tanító Drescher János, Heumondt János, Besko Mihály, Váradi István és Praessul Lénárd dolgozott. A már korábbi évekből ismert Spissák János kapuőrön, Morales Péter sekrestyésen, Kramer Frigyes pincemesteren és sáfáron, Sunteiner Balázs szabón és ruhagondnokon kívül Grienlinger Jakab kertészt, Dietrich asztalos mestert és Malcri-da Miklós építész, kőművest is Sellyén találjuk. A kollégium állandó gondja a helyiséghiány. Annak ellenére, hogy több épületet megjavítottak, 1603 végéig nem sikerült megoldani az új építkezést. Több fennmaradt levél bizonyítja, hogy a kollégium új

épületének felépítése már rég tervben volt. Még 1604-ben is több kétely merült fel az építkezéssel kapcsolatban. Végül azonban ünnepélyes keretek közt 1604. augusztus 15-én, Mária mennybemenetelének napján sikerült a kollégium alapkövét lefektetni. Ugyanakkor sor került a kollégium könyvtárának átadására is. A könyvtár tudatos építése, gyarapítása elengedhetetlen feltétele volt a kollégium működésének. Alapját Forgách Ferenc adománya és a turóci könyvtár egy része képezte. Carrillo Velencéből, Augsburgból szerzett be könyveket. A könyvtárba főleg görög, latin klasszikus művek kerültek. Thuküdidész, Hérodotosz, Dionüsziosz, Halikarnasszosz, Xenophón történelmi művei mellett a filozófiai munkák, Platón, Stobaeus művei is képviselve voltak. A máig fennmaradt pél-

dányok közt grammatikai és geometriai munkákat is találunk. A klasszikus latin történetírók, Tacitus, Livius, Justinus művei mellett a görög történetíró, Appianus Alexandrinus, három bizánci szerző, valamint a humanista történetírás, Flavius Blondus, Joannes Rosius művei is a könyvtár állományát gazdagították. A könyvtárban helyet kaptak a jogtudományi kézikönyvek is, az ismert Corpus juris, valamint francia, olasz jogi szakkönyvek. Az eredeti könyvtár fennmaradt köteteknek legnagyobb gyűjteményét ma az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárában találjuk.

A kollégium életében 1605-ben döntő fordulat következett be. Már 1604 decemberében eljutott híre Bocskai felkelésének Sellyére, de ez még nem volt hatással az ekkor már komolyan folyó új kollégium építésére. Már az év elején itt tartózkodott az olasz Camillus Joannes építész, Bernardinus Ambrosius kőműves, Malcrida Miklós kőműves és Dietrich Miklós asztalos.

A kollégium sorsa 1605 áprilisában megpecsételődött. Bocskai István csapatai Illésházy István vezetésével elfoglalták Sellyét. A protestáns mozgalom fő vezetője a jezsuitákat kiűzte a városból, és Sellyét, mely a 17. század elején a jezsuiták fellegvárának számított Magyarországon, elzálogosította.

A kollégium munkájának felújítására több kísérlet is történt. V. Pál pápa személyes levéllel fordult 1609-ben II. Mátyás királyhoz, hogy állítsa vissza a kollégiumot, és adja vissza birtokait. Hiába volt a pápa személyes levele. Magyarország belviszonyai nem tették lehetővé egy jezsuita kollégium megnyitását. Erre csak 1616-ban kerülhetett sor, de ekkor ez már nem Sellyén valósult meg.

Jegyzet

- 1 A kollégiumra vonatkozó adatokat lásd Novák Veronika: A jezsuita kollégium. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. Dunaszerdahely, 2002, 58–64.

Mátyusföldi egyháztörténet

A katolikus egyház története

A kereszténység felvétele előtt Mátyusföld népe is a magyarság pogány rítusainak hódolt. Erre utalnak az egyes helységek fennmaradt helynevei, például a Deáki határában lévő „Pogány temető” vagy „Áldó-kút”,¹ a taksonyi „Pogány sírok”² megnevezés, és az a hagyomány, hogy a taksonyiak a pogány Taksony fejedelemtől származnak.³

A kereszténység felvétele után a terület egyházszerkezileg az István király által 1001-ben alapított nagy kiterjedésű, a kalocsai, a győri, a veszprémi, a pécsi, a váci, az egri egyházmegyét is magában foglaló Esztergomi Érsekséghez tartozott. Pozsony és Nyitra megyére további 11 megye mellett a főegyházmegyei joghatóság terjedt ki, míg az érsekség fennmaradó területe a szuffrageus

102. A deáki román kori templom

egyházmegye részét képezte.⁴ Az egyházmegye a 12. századtól 12 főesperességre oszlott, Mátyusföld ezek közül a nyitrai főesperességhez és a pozsonyi prépostsághoz tartozott, az utóbbi vezetője szintén főesperesi joghatóságot gyakorolt. A főesperességek alesperességekből (vicearchidiakonátus, districtus) álltak, élükön a kerület valamelyik plébánosával.⁵ A középkorban az egyház és az egyes települések élete a nagy kiterjedésű egyházi birtokok révén is összekapcsolódott. Az érsekség és az egyes szerzetesrendek Mátyusföldön is bőven kaptak birtokokat az uralkodóktól. A pannonhalmi bencés apátság 1002-ben kapja meg Deákit, majd a bencések birtokokat szereznek a környező településeken is, s a terület egyik legnagyobb birtokosaiként deáki központjukból hatnak a vidék lakosságának lelki életére, kultúrájára, s min-

den bizonnyal a hittérítéssel és a keresztény tanok terjesztésével is foglalkoznak.⁶ A bencések deáki templomában használják 1228-tól a tatárjárásig azt a Pray Györgyről elnevezett kódexet, amely az egyik legbecsesebb nyelvemlékünket, az első összefüggő magyar szöveget, a *Halotti beszéd és Könyörgést* tartalmazza.

Az óbudai apácák 1363-tól birtokolják Jókát, Boldogfát és Körmösdöt.⁷ A Szent Klára alapította, kontemplatív életmódot folytató klarissza apácák rendje már a 13. század első harmadában tért hódít Magyarországon. Az óbudai kolostort 1334-ben Nagy Lajos anyja, Erzsébet királyné alapítja.⁸ Minden bizonnyal az anyakirályné hatására adományozza a király a mátyusföldi birtokokat a rendnek. Az apácák a török veszély elől menekülve kerülnek közelebb mátyusföldi birtokaikhoz. A mohácsi csatát követően Nagyszombatba, majd – Buda eleste után – Pozsonyba kerülnek. Az 1713–1714. évi pestis elől pedig nagy részük Diószegen talál oltalmat.⁹ Mátyusföld további egyházi birtokosai a pozsonyi káptalan, a nyitrai Szent Emmerán egyház és a nyitrai püspökség.

Az első templomok is főként azokon a településeken épülnek, ahol egyházi birtokok is vannak. Ilyen a már említett Deáki, melynek Szűz Mária tiszteletére emelt templomát először 1103-ban említik az okiratok,¹⁰ de az Árpád-korban épül a boldogfai, a kismácsédi és az egyházfai templom is. A 13. század közepén már önálló plébániával rendelkezik Sellye, a 14. században pedig már a következő települések is: Vágkirályfa, Jóka, Nagyfödemes, Diószeg, Galánta, Hidaskürt, Nagymácséd, Hosszúfalu, Sempte, Szelőce, Tornóc, Szered, Taksony és Vágszerdahely.¹¹

103. Templomszentelés 13. századi ábrázolása

A 16. század elején Mátyusföldön is meggyengül a katolikus egyház, a főurak nagy része protestáns lesz, a püspökök pedig inkább törődnek anyagi gyarapodásukkal, mint híveik lelki épülésével. Podmaniczky István nyitrai püspök híveivel perlekedik, majd évekig nem is töltik be ezt az egyházi tisztséget. A nyitrai püspökség javait 1534-ben Thurzó Elek szerzi meg, és öccsét, aki még csak nem is pap, ülteti a főpásztori székbe. A plébániák nagy részén nincs ez idő tájt pap, és Sellyét kivéve mindenütt jól képzett, tanult protestáns prédikátorok működnek, akikkel a katolikus papok nehezen tudnak versenyezni.¹² Az Oláh Miklós érsek által 1561-ben és 1562-ben kiküldött vizitátorok Galántáról és környékéről a következőket jelentik: „Hidaskürtön és Vízkeleten a nép ugyan visszatért az eretnokségből a katolikus valláshoz, a vízkeletiek azonban tartottak földesuraiktól, a Hegyiektől. Szomorú képet mutatott Galánta, ahol már évek óta nincs pap. A nép követte földesurát a katolikus vallás elhagyásában. A vallással végképp nem törődtek, templomba nem jártak, az egyházi épületekből világiakat csináltak.”¹³ Az ellenreformációt a vidéken Forgách Ferenc érsek indítja meg. Keményen lép fel, visszafoglalja a protestánsoktól a templomokat, elűzi a

prédikátorokat, és pártfogásába veszi a sellyei jezsuitákat, akik támogatásával nagy építkezésbe kezdenek, iskolát és könyvtárat létesítenek. A katolikusok nagy támadója az Ürményben, majd Komjáton működő Veresmarti Mihály, akit „kálvinista eretnoksége miatt” Forgách bebörtönöztet. Később Veresmarti katolizál, 1611-től már Sellyén plébánosként működik, és részt vesz az ellenreformációban.¹⁴ Katolizálását a *Megtérése históriája* című művében írja meg, s vitairatokkal támadja a protestáns tanokat.¹⁵ Az ellenreformációban tevékenyen vesz részt az 1586-ban Sellyén megtelepedő jezsuita rend, mely a Sellye környéki falvakat, Királyfát, Hosszúfalut és Peredet is birtokolja.¹⁶ A Loyolai Ignác alapította rend céljának tekinti a katolikus hit védelmét a reformációval és más, eretneknek nyilvánított tanokkal szemben, az egyház megerősítését, valamint a nevelést és a tanítást. Ennek szellemében Sellyén jezsuita kollégiumot is alapítanak. Itt működik 1600 és 1601 között a későbbi esztergomi érsek, az ellenreformáció vezéregyénisége, Pázmány Péter is. A jezsuitákat Bocskai csapatai 1605-ben elűzik a városból.¹⁷

104. Prédikáló szerzetes

Forgách Ferenc halála után, 1616-ban Pázmány Péter lesz az esztergomi érsek, aki elkezdi az egyház megújítását. A protestánsokat szenvedélyes hangú vitairatokkal támadja, és visszatéríti a protestáns főurakat a katolikus egyházba, akik aztán a cuius regio – eius religio (akié a föld, azé a vallás) elve alapján gyakorolnak nyomást birtokaik népére. Pázmány hatására konvertálnak Mátyusföld legnagyobb birtokosai, a Thurzók és a Forgáchok is, akik korábban a reformáció nagy pártfogói voltak, és Esterházy Miklós galántai birtokos is. Az Esterházyak, akik 1636-tól bírják a semptei uradalmat, mint kegyurak az egyház fő támogatóivá válnak, s nagy szerepük van a vidék rekatolizációjában. Pázmány Péter egyházlá-

togatásokkal méretteti fel az érsekségben uralkodó állapotokat. 1634-ben Draskovits György váci püspök és pozsonyi prépost látogatja meg a Pozsonyi Főesperesség öt esperesi kerületét, Mátyusföld települései közül a következőket: Hegyalatti esperesi kerület (Sub Montibus): Vedrőd, Boldogfa, Szenc, Magyarbél, Vízközi esperesi kerület (Districtus Vizköz): Újfalu, Egyházfa, Jóka, Nagyföldemes, Vízkelet, Kürt, Szeli, Galánta, Kajal, Nagymácséd, Szered, Ábrahám, Diószeg. A luteránus és kálvinista helyeket is meglátogatja.¹⁸

A török kiűzése után a katolikus egyház a birtokait is igyekezett visszaszerezni és megerősíteni. A legnagyobb egyházi birtokok a 18–19. században Mátyusföldön Deáki, a bencések birtoka, Negyed, mely a nyitrai püspökség egyik legértékesebb birtoka, valamint Vága, Zsigárd és Farkasd mint esztergomi primási birtok.¹⁹ A vizsgált területre is érvényes Dóka Klára megállapítása, mely szerint a la-

kosság vallása birtokjog szempontjából az egyházi méltóságokat nem befolyásolja. Nem igyekeznek jobbágyaikat erőszakkal az egyházba visszatérteni.²⁰ Az említett településeken továbbra is nagy számban éltek protestánsok.

A 18. század második fele Mátyusföldön is a katolikus egyház nagy építkezésének ideje. Miután II. József feloszlatta a „hasznos tevékenységet” nem folytató szerzetesrendeket, vagyis azokat, melyek nem foglalkoztak oktatással, betegápolással vagy képzéssel, adott volt a lehetőség a volt parókiák újjáépítésére. Az uralkodó a Regulatio Parochiarummal szabályozza a plébániákat, jelentősen megnövelve számukat és a lelkészként működő papság számát. Számos új, tágas templomot, kápolnát emelnek, a régieket barokk stílusban építik át. A század elején épül az új tallósi, vezekényi és zsigárdi templom, a század végén pedig a taksonyi, felsőszeli, nyárasdi, szeredi és a galántai.

105. Esztergom Főegyházmegye térképe 1820–1822-ből (részlet)

Az egyházközségek fő támogatói továbbra is a kegyurak, akik közül kiemelkedik Esterházy Ferenc, aki bőkezű mecénása a birtokán lévő egyházközségeknek. Hozzájárul a vezekényi kápolna (a mai templom előde),²¹ valamint a nádszegi és taksonyi templom építéséhez,²² a taksonyi harangokhoz,²³ Nagymácsédon pedig plébániát építtet.²⁴ A templomok, kápolnák patrocíniumai, vagyis hogy melyik szentnek szentelték, meghatározta a település társadalmi életét, ünnepeit is. A

leggyakoribb patrocíniumai a vizsgált területen éppúgy, mint a mai Szlovákia egész területén, a Mária-kultuszhoz kötődnek (Hétfájdalmú Szűz, Mária Mennybemenetele stb.) A 19. század első felében az általunk vizsgált települések egyházközségei főkegyházaikkal együtt a pozsonyi és a komáromi főesperességhez tartoznak. Azon belül a felső szenci, alsó szenci, a sellyei és a vági esperességhez.

1. táblázat. Mátyusföld patrocíniumai²⁵

település	patrocínium	templom	kápolna
Ábrahám	Ábrahám	1782, régebbi helyén	
Alsócsöpöny	Mária mennybemenetele	1781, régebbi helyén	
Alsószelei	Keresztelő Szent János	1875	
Apaj	Szentháromság	1775	
Boldogfa	Mária mennybemenetele	12.sz.	
	Mária mennybemenetele, Hétfájdalmú Szűz	1228, régi helyén	
Dunaújfalú	Fülöp és Jakab	13.sz.	
	Mária mennybemenetele		1935
Egyházfa	Olvásó királynéja, eredetileg András	13.sz.	
Feketenyék	Szűz Mária	20.sz eleje, régi helyén	
Felsőjató	László (Péter és Pál)	19.sz.	
Felsőszeli	Lőrinc	1775, régi helyén	
Galánta	István király	1805 régi helyén	
	Nepomuki Szent János		1850
Gány	Anna		
Geszt	Szűz Mária születése		1760
Hegy			
Hegysúr	Szentháromság		1847
Hetmény	Szűz Mária	1898	
	József		
Hidaskürt	Keresztelő Szent János	1763, régi helyén	
Hodi	Kereszt		1826, a temetőben
	Hétfájdalmú Szűz		1781, a kastélyban
Jánosháza	Fájdalmas Szűz		1925
Jóka	Keresztelő Szent János	13.sz közepe	
	Órangyalok		19.sz eleje
Királyrév	Imre	1836	
Kismácséd	Margit	13.sz. közepe	
Köpösd	Borbála	1841, régi alapokon	
	Olvásó királynéja		18.sz.
Magyarbél	Kereszt	1728	
	László		
Magyarsók	Mihály	1787, régi helyén	
	Hétfájdalmú Szűzanya		
Nagyborsa	Rozália		
Nagyfödemes	Mihály, Szűz Mária	1594-1670, régi helyén	
Nagygurab	Anna		
Nagymácséd	Keresztelő Szent János		
Nádszeg	István király		
Negyed	Mihály	13.sz. közepe	
Nemeskajal	Olvásó királynéja	16.sz. eleje	
Nemesnebojsza	Szűz Mária mennybevétele	1900	
Németbél	Szent Kereszt	1728, régi helyén	
	László		1732
Németdiószeg	Szűz Mária mennybevétele	17. sz. eleje, régi helyén	
Pata	Szűz Mária születése	1820, régi helyén	

Páld	Miklós	1643, régi helyén	
Pered	Keresztelő Szent János	1803, régi helyén	
Pénteksúr	Olvasó királynéja, eredetileg András	13.sz.	
Pusztafödémés	László	18.sz eleje	
	Szűz Mária látogatása		18.sz, a temetőben
Pusztakürt	Szűz Mária áldozata		
Réte	István király	19.sz. eleje, kápolna helyén	
Salgócska	Lurdi Szűz Mária, eredetileg Barbara	17.sz.	
Sempte	Márton	18.sz. 2.fele, régi helyén	
	Orbán		19.sz 1. fele
Sopornya	Anna		19.sz. vége
	Szűz Mária		1800
	Fájdalmas Szűz	1770	
Szenc	Miklós	gótikus	
	Márton		
	Szenháromság		1718
Szenckirályfa	Szűz Mária látogatása	1735	
	Jézus szíve	19.sz. vége	
	Keresztelő Szent János		
Szered	Jakab (Vágszerdahely)	1781, régebbi helyén	
	Keresztelő Szent János	1781, régebbi helyén	
Taksony	Szűz Mária születése	1784, régebbi helyén	
Tallós	Szenháromság	1780	
Torony	Fájdalmas Szűz		19.sz. 2. fele
Tósnýárasd	István király	18.sz. közepe, régi alapokon	
Vága	Miklós	1778, régebbi helyén	
Vágfarkasd	József	1803	
Vágkirályfa	Erzsébet	1732, régebbi helyén	
Vágsellye	Margit	1825, régebbi helyén	
Vágtornóc	Az Úr színeváltozása	18.sz. vége, régebbi helyén	
		1805, a régi magját felhasznál.	
Vágvecse	Keresztelő Szent János		
Vezekény	Szűz Mária látogatása		1718
Vízkelet	Anna	1911	
Zonc	Fájdalmas Szűz		19.sz. 2. fele
Zsigárd	József	1730, talán a régi helyén	
	Szűz Mária		1814

Az 1900-as évek elején a terület a szenci, a szeredi és a vágsellyei esperesi ke-
rületekhez tartozott.²⁶

2. táblázat. Egyházszerkezet a 20. század elején²⁷

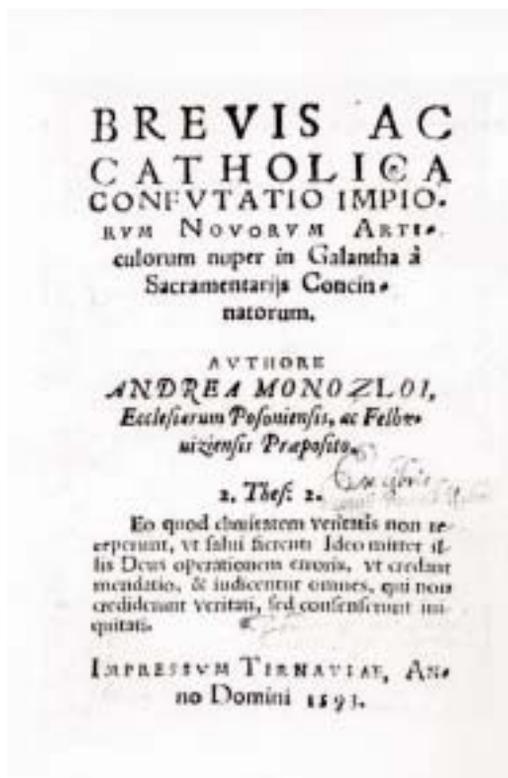
Komáromi főesperesség		Pozsonyi főesperesség	
Vágsellyei esperesi kerület		Szenci esperesi kerület	
Anyae gyház	Fiókegyház	Anyae gyház	Fiókegyház
Farkasd		Boldogfa	Réte
Felsőszeli	Alsószeli	Egyházfa	Apácakörmösd
Királyrév			Hegysúr
Nádszeg			Jánosháza
Negyed			Pozsonykirályfa
Pered			Kisborsa
Tallós	Vezekény		Papkörmösd
Vágkirályfa			Pénteksúr
Vágsellye	Hetmény		Torony
Zsigárd		Jóka	Újhely-Jóka
Deáki – a pannonhalmi főapátság joghatósága alatt álló plébánia		Magyarbél	Németbél
Ürményi esperesi kerület			Dunaújfalú
Anyae gyház	Fiókegyház		Sáp
Hosszúfalú		Nagyfödemes	
Köpösd		Szenc	
Sempte	Szetharaszti	Szeredi esperesi kerület	
Soponya	Pata	Anyae gyház	Fiókegyház
Szelőce	Magyarsók	Diószeg	Németdiószeg
Tornóc	Vágvecse		Kismácséd
		Galánta	Barakony
			Gány
			Hodi
			Nebojsza
		Hidaskürt	Nyék
			Vízkelet
		Kajal	Tósnýarasd
		Kosút	Hegy
		Nagymácséd	
		Nagysúr	Felsőcsöppöny
			Nemessúr
			Vattasúr
		Szered	Alsócsöppöny
			Középcsöppöny
		Taksony	
		Vágszerdahely	Vága

A mátyusföldi protestáns egyházak történelméből

A terület földrajzi fekvésének köszönhetően a mátyusföldi nép szinte elsőként ismerkedik meg a nyugatról érkező reformációs tanokkal. Nagy szerepe van ebben Thurzó Elek országbírónak is, aki a protestantizmussal szimpatizáló Mária királyné köréhez tartozik, s akinek semptei birtoka az egyik első, a környék falvaira is kiható reformációs góc.²⁸ Mátyusföld első reformátorairól keveset tudunk. A 16. század közepén elsőként Zchrott István és Plechner Márton komá-

romi prédikátorok járnak prédikálni, téríteni.²⁹ A vizsgált terület két legjelentősebb reformátora azonban az irodalmi munkásságukról is ismert Huszár Gál és Bornemisza Péter. Huszár a protestáns Forgách család komjáti birtokán talál menedéket, ahol 1568 tájékán létrehozza nyomdáját is, ahol saját írásait és Bornemisza beszédeit is nyomtatja. Bornemisza Péter, az *Ördögi kísértetek* szerzője, 1573-ban szeredi és semptei prédikátor, Szereden birtokos is, itt írja legtöbb munkáját, s 1573 táján itt választják püspökké. Utóda Sibolti Demeter reformátor, aki 1574-ben lelkészként Jókán is működik. Vágsellye és környékének egyik első protestáns papja 1550-től Körmendi András, aki azonban később katolizált.³⁰

A 16. század közepére Magyarország többi területéhez hasonlóan Mátyusföld népe is csaknem teljes egészében protestánssá vált. Erről tanúskodnak az Oláh Miklós esztergomi érsek által 1561-ben és 1562-ben folytatott egyházlátogatások jegyzőkönyvei is. Az egyházlátogató 1562-ben Mátyusföld következő településein talál a reformáció híveire: Taksony, Szeli, Szenc, Galánta, Hidaskürt, Vízkelet, Jóka, s az egy évvel korábbi vizitatori beszámoló Sellyét és Deákit nevezi meg a reformáció központjaként.³¹

106. Monoszlói András vitairata a galántai zsinat határozatairól (1593)

A reformáció lutheri és kálvini ága kezdetben Mátyusföldön sem különült el élesen egymástól, erre 1592-ben a galántai zsinaton kerül sor. A kálvini helvét irányúak ekkor alkotják meg saját kánaonikat, amelyek a lutheri irányzattól főképp az úrvacsora másképp értelmezésében térnek el. Megalakul az önálló egyházszervezeti egység, a Csallóköz-Mátyusföldi Református Egyházkerület, amely még samarjai, felső-dunamelléki vagy komáromi néven is szerepel. Az egyházkerületet öt egyházmegye alkotja,³² Mátyusföld gyülekezetei a komjáti (más néven ürményi), és a csallóközi (más néven somorjai) egyházmegyéhez tartoznak. A csallóközi egyházmegye anya- és leányegyházai: Szenc, Jóka, Egyházfalva (leányegyházai: Királyfa, Hegysúr, Kisborsa, Pénteksúr, Nagyborsa, Jánosháza, Vök, Bústelek, Apácakörmösd, Középborsa), Réte (leányegyhá-

za Boldogfa). A komjáti egyházmegye gyülekezetei: Sellye, Alsóvecse (leányegyháza Felsővecse), Deáki (leányegyháza Pered, Hetmény, Zsigárd, Pallóc, Nyárasd), Tornóc, Farkasd, Negyed, Sók (leányegyháza Szelőce) és Szered.³³

107. Kálvinista prédikátor

A 16. század végére már egyre erőteljesebben üldözik a protestánsokat, amit csak Bocskai István felkelése – melynek egyik célja a vallásszabadság kivívása – állít meg egy időre. A felkelők Mátyusföld több katolikus templomát elfoglalják, s a hajdúk gyakran nagy pusztítást végeznek. Vágsellyéről 1605-ben kiűzik a jezsuitákat. A felkelést lezáró bécsi béke és az 1608. évi országgyűlés vallásszabadságot biztosító törvénye fellendíti a protestáns egyházakat. Asztalos András így ír erről Szenci Molnár Albertnek: „... most minden helyen, hol ennek előtte még csak házaknál sem volt szabad olvasni a Szentírást, most nyilván nagy bátorsággal hirdettetik az evangelium Pozsonyban... Sellyén, a jezsuitákat be sem bocsátják az országba.”³⁴

A 17. század elejétől Mátyusföldön is megerősödik az ellenreformáció, melyben nagy szerepük van a Magyarországra visszatért jezsuiták-

nak. Pázmány Péter esztergomi érsekként a főnemesi családokat igyekszik rekatolizálni, nem kis sikerrel. Így veszítik el a mátyusföldi protestánsok is főúri patrónusaikat, a Thurzókat, Forgáchokat, Zichyeket, akik kezdik kiűzni birtokaikról a protestáns prédikátorokat. A protestáns rendeknek az 1619. évi országgyűlésre benyújtott panaszjegyzéke szerint a református lelkészt Sellyéről Forgách érsek, Deákiból pedig Himmelreich György apát űzi el.³⁵

Némi enyhülést jelent a linzi békének az 1646–47. évi országgyűlésen való törvénybe iktatásakor hozott döntés, mely szerint a katolikusok által elfoglalt templomok közül 90-et visszaadnak a protestánsoknak. A komáromi egyházmegye mátyusföldi területén a negyedi, a deáki és a szenci templomot ítélik a reformátusoknak. Az 1649-es országgyűlés a sellyeiek panaszát orvosolja. Visszaszolgáltatja birtokaikat, és megtiltja, hogy vallásuk gyakorlásában háborgassák őket. Az 1655. évi országgyűlésre Mátyusföld protestánsaitól számtalan panasz érkezik. Szencen a protestánsokat katolikus szertartások végzésére és a katolikus ünnepek megtartására kényszeríti a plébános, Galántán és Szereden nem jelölnek ki számukra templomhelyet, Hegyen a temetkezést illetően szenvednek

a reformátusok sérelmet. A deákiak a pozsonyi alispánra tesznek panaszt, aki elkergette őket, amikor a református papnak járó tizenhatodot lefoglaló katolikus plébánosra panaszkodtak. A pannonhalmi apátság jószágigazgatója erőszakkal foglalja le Pered, Zsigárd, Pallóc, Nyárasd és Hetmény tizenhatodát. Az apátság szolgálja behatol a deáki parókiára, ahol az egyedül levő papnét szerelmével zaklatja és megkínozza, a plébános pedig erőszakkal akarja téríteni a fiatalokat. A sellyeiek is panaszok egész sorát adják elő: a jezsuiták megakadályozzák, hogy házakat vásároljanak, a céhekbe csak úgy veszik fel a mestereket, ha katolizálnak, két házukat a jezsuiták erőszakkal elvették, gátolják a templom építését. A katolikus tanító és tanítványai éjjel rátörtek a lelkészre, így annak menekülnie kellett, a református iskolába betörtek a katolikus tanulók, s a halottakat, melyektől a temetést a katolikusok megtagadták, a református temetőbe vitték.³⁶

108. *Protestáns prédikátorok a pozsonyi vésztörvényezésen*

Az 1660-as évektől Szelepcsényi György érsek áll az ellenreformáció élére. Elfoglalja a farkasdi és a negyedi templomot, a lelkészeket eltávolítja.³⁷ Ő számolja fel az egyházfai anyaegyházat leányegházaival együtt.³⁸ A szenci protestánsokat Esterházy Pál és Ferenc üldözi, a templomot elveszik tőlük, házaikba katonákat szállásolnak be. Ekkor szűnik meg a nádszegi és a kúrti egyházközség is. Deákiban az apátság tisztartója foglalja el a református templomot, iskolát és paplakot. Az addig Deákihoz tartozó Peredet Sellyéhez csatolják a sellyei katolikus plébánia filiáljaként. Alsó- és Felsővecsén a jezsuiták lépnek fel a tanító és a pap ellen, az úrményi templomot és az egyház ingatlanait Szelepcsényi erőszakkal veszi el.³⁹

Az üldöztetések ellenére több mátyusföldi református gyülekezet a 17. század közepén is életképes maradt. Erről tanúskodnak az itt megtartott egyházi zsinatok is. Farkasd több zsinatnak is otthont ad 1641 és 1663 között. Az egyik legjelentősebb tanácskozás az 1647-ben történik, amikor az 1621 után Csehországból Magyarországra menekült csehtestvérek belépnek a magyar református egyházba. Egy további zsinaton Nyikos János érsekújvári lelkészt választják püspökké. Az 1654 tavaszán megtartott zsinat erkölcsi kérdésekkel foglalkozik. A részegségben meghalt emberektől megtagadja a temetési szertartást, s egyházi fenytéket vezetnek be a súlyos bűnt elkövetőkkel szemben. A farkasdi zsinaton választják

püspökké a szenci lelkészt, Szenci Száki Jánost is. A farkasdi zsinatok a jezsuiták fellépése (1660 körül) után szűnnek meg.⁴⁰ Sókon korábban, 1619-ben rendeznek zsinatot, amelyen az egyházi iskolákra vonatkozó határozatok születnek. A zsinat elrendeli, „hogy nem kell a tantárgyak sokaságával a tanítók és tanulók elméjét túlterhelni, mert ez a módszer hiábavaló és nem vezet eredményre.” Meghatározza, hogy a Felső-Dunamellék nyolc iskolájában milyen tantárgyakat tanítsanak, és eldönti az egyházi törvények és szertartások írásban való összefoglalását.⁴¹

A 17. század végén már törvényekkel korlátozzák a protestánsok vallásgyakorlatát. Az 1681. évi 26. törvénycikk (latinul *articulus*) név szerint határozza meg azokat a településeket, amelyekben a protestánsok szabadon gyakorolhatják vallásukat. Ezek lettek az úgynevezett artikuláris helyek. Csak itt építhettek templomot, lelkészlakot és iskolát, nyilvánosan csak itt lehetett szabadon gyakorolni a vallást. Mátyusföldön Pusztafödémés és Réte a két kijelölt artikuláris hely. Az előbbit az evangélikusok, az utóbbit a reformátusok látogatják. „Ha a nem artikuláris helyen lakó protestánsok igénybe akarták venni egy protestáns lelkész szolgálatát, mondjuk, keresztelésnél, temetésnél, úrvacsoraosztásnál, elmehettek az artikuláris helyre, ott megkaphatták ezt a szolgálatot. Előbb azonban lakhelyük katolikus papjának meg kellett fizetniük a stólát, az ilyen szolgálatért járó díjat. A római katolikus pap számára az egyházi adót, a tizedet is kötelesek voltak fizetni.”⁴² A törvény hatására az artikuláris helyektől távolabb eső falvak protestánsai, mint például a szeli evangélikusok, inkább a helybeli katolikus pappal kereszteltetnek és temettetnek, hiszen a stólát is neki fizetik.⁴³ A nem artikuláris helyeken csak magán vallásgyakorlatot lehetett végezni, azaz családi körben olvasni a Bibliát. Azokon a temetéseken, amelyekben nem vették igénybe a katolikus pap szolgálatát, csak énekekkel búcsúztatták a halottat.⁴⁴

A rétei gyülekezetet a távolabbi vidékekről is rendszeresen látogatták. A fehérhegyi csata után Csehországból elmenekült csehtestvérek szakolcai gyülekezetének szétverése után, 1671 körül Rétén hozzák létre diaszpórájukat.⁴⁵ Lelkészeik (Thobián János, Valesius Antal János, Jessenius György) Rétén laknak, s innen látogatják a Morvaországban és a cseh határvidéken élő testvéreiket. A csehtestvérek évente kétszer, június 24-én (Keresztelő Szent János napja) és szeptember 29-én (Mihály arkangyal napja) látogatnak Rétére, ahol közös cseh istentiszteletet tartanak, melyen a magyar református gyülekezet is részt vesz. Némelyek, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák, itt le is telepednek.⁴⁶ Mátyusföld déli részének reformátusai ez idő tájt a hozzájuk közelebb eső kamocsai gyülekezetbe járnak. Ezt gyakran titokban kell tartaniuk, mert például azokat a deákiakat, akikről ez kitudódott, viaszgyertyára büntették és eretnekké nyilvánították.⁴⁷

A protestánsok számára a katolikus II. Rákóczi Ferenc biztosított rövid időre szabadságot, majd a szabadságharc leverése után III. Károly tovább folytatta az ellenreformációt. Az 1734. évi Carolina Resolutio négyre korlátozta az evangélikus és a református egyházkerületek számát, ezért a meglévő egyházkerületeket össze kellett vonni. A nyilvános protestáns vallásgyakorlat 100 évig szinte kizárólagosan az artikuláris helyekre korlátozódik. A nem artikuláris helyeken való vallásgyakorlást csupán II. József 1781. évi türelmi rendelete (*Edictum To-*

lerantiale) teszi lehetővé. Engedélyezi, hogy ott, ahol legalább száz nem katolikus család él, a protestánsok templomot, iskolát és paplakot építsenek. A törvény hatására Mátusföldön is újraélednek a protestáns gyülekezetek, és megindul a torony és harang nélküli, az utca felőli bejárattal nem rendelkező protestáns templomok építése. A reformátusok legkorábban, 1784-ben Jókán, Negyeden és Zsigárdon építik meg a templomot, 1785-ben Farkasdon, 1786-ban Deákin. Evangélikus templom 1786-ban Alsószeliben, 1788-ban Nagygurabon, 1790-ben Felsőszeliben épül.⁴⁸ II. Lipót tovább bővíti a vallási jogokat, 1791-től mindenki számára biztosított tornyok, harangok, iskolák és temetők használata is. A földbirtokosok pedig kötelesek az építésükre telket adni.⁴⁹ Így biztosít a pannonhalmi apát is a deáki reformátusoknak 1819-ben toronyhelyet.⁵⁰ A sóki reformátusok 1806-ban építik fel templomukat.⁵¹

A teljes vallásszabadságot csupán az 1848. évi áprilisi törvények biztosítják. A kétszáz évig tartó ellenreformáció hatására azonban lényegesen csökken a protestáns vallásúak száma. Míg a vizsgált terület a reformáció kezdeti időszakában csaknem teljesen protestánsná válik, az 1800-as évek közepére már csak néhány településen élnek nagyobb számban reformátusok és evangélikusok.

109. A Mátusföldi Evangélikus Misszió pecsétje

Az első világháború az egyházakat sem kíméli. Az egyházközségek férfitagjait a frontra viszik, a harangokat hadi célokra rekvirálják. Az 1918-as impériumváltás megszünteti a református egyház addigi területi integritását is. Az új egyházkerületek 1920-tól alakulnak meg fokozatosan. A komáromi egyházmegyébe tartozó Mátusföld gyülekezetei a barsi egyházmegyével együtt az újonnan alakult Dunán innen (dunai) egyházkerületbe kerülnek. Első püspökük a pozsonyi lelkészként működő Balogh Elemér. Az egyház legfőbb szerve az egyetemes református konvent⁵³ Mátusföld magyar evangélikusai a szlovákiai egyetemes

egyházhoz kerülnek, az 1921. évi trencsénteplicai alkotmányos zsinat által létrehozott nyugati egyházkerületbe. A magyar gyülekezetek egy évvel később a Szlovákiai Magyar Evangélikus Szövetségbe tömörülnek, és ifjúsági egyesületeket, Leány- és Luther-köröket alapítanak.⁵⁴

3. táblázat. Reformátusok és evangélikusok az 1800-as évek közepén és 1900-ban Mátysföldön⁵²

település	1851		1900	
	lélekszám	%	lélekszám	%
Alsószeli	93	6,4	24	1,07
Boldogfa	91	24,93	109	27,38
Deáki	476	30	774	27,39
Farkasd	1971	64,8	3363	63,57
Felsőszeli	30	1,5	0	0
Jóka	322	13,75	317	12,71
Hegysúr	39	5,98	56	13,52
Kajal	26	2,15	0	0
Negyed	2015	63,36	2529	60,4
Pénteksúr	11	8,66	0	0
Pusztafödemes	19	1,6	18	1,04
Réte	337	32,84	402	37,25
Sók és Szelőce	923	24,8	872	21,58
Szenc	41	2,35	46	1,29
Zsigárd	986	49,3	1113	39,49

Az evangélikusok száma

település	1851		1900	
	lélekszám	%	lélekszám	%
Alsószeli	763	52,69	1402	62,9
Diószeg	74	4,75	94	2,71
Felsőszeli	1110	55,77	1639	51
Galánta	38	2,13	60	2
Hegysúr	0	0	26	6,28
Jóka	46	1,96	0	0
Kajal	168	13,3	196	13,37
Németgurab	677	69,43	912	66,37
Pénteksúr	13	10,23	8	4,67
Pusztafödemes	177	15,2	97	5,62
Réte	49	4,77	11	1,87
Szenc	41	2,35	57	1,6
Taksony	58	7,55	175	10,43

Jegyzetek

- 1 Molnár Imre: *Deáki*. Budapest, 2000, 13.
- 2 Troch Pál: *Adatok Taksony község történetéhez*. 1908, 8.
- 3 Molnár i. m. 13.
- 4 Dóka Klára: *Egyházi birtokok Magyarországon a 18–19. században*. Budapest, 1997, 9.
- 5 Kristó Gyula (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, 1994, 184.
- 6 Molnár i. m. 95.
- 7 Püspöki Nagy Péter: *Boldogfa*. Pozsony, 1981, 147.

- 8 Puskely Mária: *Keresztény szerzetesség*. Budapest, 1995, 546–548.
- 9 Uo.
- 10 Molnár i. m. 157.
- 11 *A katolikus Magyarország 1001–1901*. III. Budapest, 645–666.
- 12 Borovszky Sámuel: Magyarország vármegyéi és városai. Nyitra vármegye. CD-ROM.
- 13 Bucko, Vojtech: *Mikuláš Oláh a jeho doba 1493–1568*. Bratislava, 1940, 119.
- 14 Borovszky i.m. (Nyitra vármegye)
- 15 Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar életrajzi lexikon. II. köt.* Budapest, 1969, 987.
- 16 Novák Veronika: Vágsellye 1526-tól az 1848-as forradalomig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. Dunaszerdahely, 2002, 58.
- 17 Uo.
- 18 Beke Margit (szerk.): *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637)*. Strigonium Antiquum 3. Budapest, 1994, 13–32.
- 19 Dóka i. m. 56–57, 67, 93.
- 20 Dóka i. m. 11.
- 21 Klobučník, Miroslav: *Farská obec v období rekatolizácie na národnostne zmiešanom území (obvod Galanta)*. Trnava, 2004, 14–129.
- 22 Reško Sándor–Tončo Miklós: *Vezevény*. Komárom, 2000, 8. (Honismereti Kiskönyvtár.)
- 23 Novák Veronika (szerk.): *Nádszeg – múlt és jelen*. 2000, 118–119.
- 24 Troch i. m. 21.
- 25 Balázs Klára–Hrbáčekné Noszek Magdaléna: *Nagy mácséd*. Komárom. (Honismereti Kiskönyvtár.)
- 26 Hudák, Ján: *Patrocíniá na Slovensku*. Bratislava, 1984.
- 27 Borovszky Sámuel: Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. CD-ROM
- 28 *A katolikus Magyarország 1001–1901*. III. rész. A katolikus egyház szervezete Magyarországon.
- 29 Szakály Ferenc: Virágkor és hanyatlás 1440–1711. In: Glatz Ferenc: *Magyarok Európában. 2. köt.* Budapest, 1990, 158.
- 30 Kúr Géza: *A Komáromi Református Egyházmegye*. Pozsony, 1993, 44.
- 31 Uo. 68–73.
- 32 Bucko i. m. 120–122.
- 33 Csémy Lajos: Valesius és kora. In: Valesius Antal János: *Levelek 1725–1740*. Pozsony, 2000, 174–175.
- 34 Kúr i. m. 134–147.
- 35 Thury Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története. I. köt.* Pápa, 1908, 122.
- 36 Kúr i. m. 99.
- 37 Uo. 109–114.
- 38 Farkasd. 160
- 39 Kúr i. m. 134.
- 40 Kúr i. m. 118–119.
- 41 Seres Róbert: A vágfarkasdi református egyház története. In: Novák Veronika (szerk.): *Farkasd*. Pozsony, 2002, 160.
- 42 Thury i. m. 368–369.
- 43 Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Budapest, 1985, 125.
- 44 Danajka Lajos: *Felsőszeli története*. Felsőszeli, 1993, 55.
- 45 Bucsay i. m. 158.

- 46 Žbirková, Viera: *Kapitoly o pôsobení českých exulantov na Západnom Slovensku koncom 17. a začiatkom 18. storočia*. Nitra, 2001, 27.
- 47 Csémy i. m. 201–215.
- 48 Czibor József: *Viharok szárnyán. A deáki református keresztyén egyházközség története*. 1935, 38.
- 49 *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I–III.*, Bratislava, 1977.
- 50 Bucsay i. m. 175–176.
- 51 Czibor i. m. 56.
- 52 *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. III.*
- 53 Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára. I–II.* Budapest, 1851; Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat, I., A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség általános leírása községenként. Budapest, 1902.
- 54 Kövy Árpád: A reformátusok. In: Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Somorja, 2002, 14.
- 55 Baráth László: Az evangélikusok. In: Borsody (szerk.): i. m. 16–19.

A Mátyusföld társadalmi, nemzetiségi és vallási összetételének alakulása

A Mátyusföldön a többségében eltérő környezetben élő magyarok települési területe a történelmi események következtében az idők folyamán többször és jelentős mértékben megváltozott. Az etnikai és társadalmi térszerkezet változásait olyan események befolyásolták, mint pl. a járványok terjedése, a háborúskodások, a spontán és szervezett migrációk, melyek radikálisan átalakították a térség társadalmi, nemzetiségi és vallási összetételét. A történelmi tények interpretációjánál elengedhetetlen követelmény az etnikai, vallási jellegű változás-vizsgálat kutatása.

A 17. század második felében a Dunától északra fekvő területek az Oszmán Birodalom hódoltsági területe volt egészen 1685-ig, ahol a Duna és a hegyvidék lakosságának többsége magyar volt. A török kiűzése után ez a terület is a bécsi udvar irányítása alá került. Az 1687. évi országgyűlések határozatai értelmében – I. Lipót kiaknázva a magyar rendek engedékenységét – a rendek lemondtak a szabad királyválasztásról, elismerték a Habsburgoknak a magyar királyságra való örökös jogát, és lemondtak az Aranybullában rögzített ellenállás jogáról. Ennek értelmében a magyar nemesek rákényszerültek az idegen urak befogadására, a császárhű idegeneknek való birtokadásra. A jobbágyság adóterhei növekedtek, melyek közé tartozott a porció¹ és a forspont². A hódoltság egykori birtokaira csak azok tarthattak igényt, akik jogait hiteles oklevéllel tudták igazolni, és ki tudták fizetni a birtok becsült értékének 10%-át.

A helyzet csak a Rákóczi-szabadságharc után változott meg, mikor a Habsburgok és a magyar rendek közötti békeszerződés helyreállította a nemesi jogokat, visszaadta a nemeseknek az elkobzott birtokokat, biztosította a vallásszabadságot, s meghagyta a parasztok jogait. Mária Terézia uralkodása idején a mezőgazdasági árutermelés fejlődésével a nemesek erősen növelték a jobbágyterheket, s így ezek – a jobbágyok által viselt egyéb szolgáltatásokkal együtt –, kezdték fölülmúlni a jobbágyok teherbíró képességét, és az állami adókat is veszélyeztetették. Mária Terézia kénytelen volt állami erővel beavatkozni a jobbágy-földesúri viszonyba, ezért az úrbéri rendeletével határt szabott a terhek növekedésének.

A szabadságharc bukását követően a Kárpát-medence túlnépesedett északi, nyugati része és az elnéptelenedett déli és központi régiók között népességmozgás indult meg, mely a mai Szlovákia területén élő magyarok, szlovákok tömeges dél felé vándorlását eredményezte.³ A zsidó lakosság a 17. századtól a nyugati vármegyékbe (Pozsony, Nyitra, Trencsén) költözött be. A 18. század végére

benépesülő vákuumterületek összezsugorodása a Felvidék etnikai, vallási térszerkezetének stabilitását okozta. A 18. század közepére egyértelművé vált, hogy a felvidéki lakosság, pontosabban a Mátjusföldön élő etnikum nagyrészt római katolikus vallású és mintegy ötöde protestáns vallású. Mária Terézia nagyszabású egyházpolitikájával rendezte a görög katolikus egyházmegyék helyzetét, újjászervezte a római katolikus egyházakat, 4 katolikus érseki tartományra osztotta fel az ország területét (esztergomi, egri, kalocsai, zágrábi). A katolikus egyház fő feladata ezen a vidéken a vallási falusi élet színterének (templomok, plébániák építése, papnevelés) minőségének javítása volt. Mária Terézia uralkodása idején a Mátjusföldön élő nemzetiségek közül túlnyomórészt a magyarok alkották a legnagyobb csoportot, ezt bizonyítja az 1715-ös és az 1720-as népszámlálás is (lásd. az 1. a és az 1. b táblázat).

1a. táblázat. Mátjusföld lakosságának nemzetiségi összetétele 1715-ben

Nemzetiség 1715	magyar	német	tót v. rutén	összesítés
vidék				
Galánta és környéke	568	20	174	762
Vágsellye és környéke	127	3	45	175
Összesítés	695	23	219	937
%	74%	3%	23%	100%

1b. táblázat. Mátjusföld lakosságának nemzetiségi összetétele 1720-ban

Nemzetiség 1720	magyar	német	tót v. rutén	összesítés
vidék				
Galánta és környéke	510	15	170	695
Vágsellye és környéke	130	3	26	159
Összesítés	640	18	196	854
%	75%	2%	23%	100%

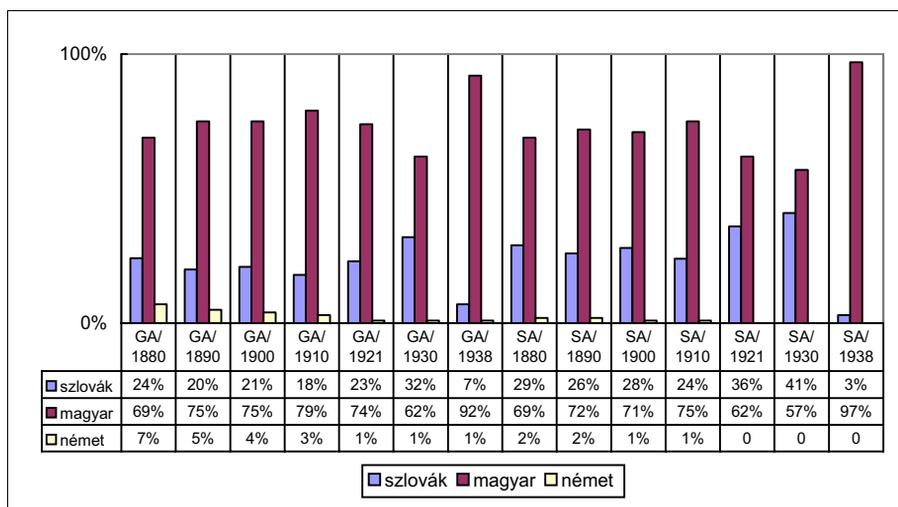
II. József reformjai és rendeletei azt bizonyították, hogy a feudális rendszer tovább nem tartható fenn, ezért a birodalom érdekében még idejében korszerűsítést akart. Ezt a célt szolgálta egyrészt a jobbágyrendelete, mely lehetővé tette a jobbágyok szabad költözködését, másrészt a türelmi rendeletével a nem katolikusok nyilvános vallásgyakorlását szabályozta, és mentesítette őket a katolikus egyházi szertartásokon való részvétel kötelessége alól. II. József ún. joze-finizmusa a katolikus egyházat érintette hátrányosan a jezsuita rendek és az egyházi szemináriumok feloszlatásával, melynek eredménye, hogy a Felvidéken számos jezsuita iskolát a piaristák vettek át. Elrendelte a magyarországi népszámlálást, mert a felvilágosult abszolútizmus már nem nélkülözhetette a pontos ismereteket a lakosság számáról, korösszetételéről. Az 1787-es népszámlálás több szempontból is hiányos, mert nem terjedt ki a lakosság és az ország egész területére (a nemesség tiltakozása miatt), sőt a felvidéki vármegyék népösszeírásából csak a zsidó lakosság számát tartották fontosnak, így e terület nyelvi-etnikai összetételét nem ismerjük pontosan. Az első országos és megyei bontású etnikai adatokat Fényes Elek tette közzé 1842-ben⁴, mely szerint a magyar–szlovák etnikai arány a Felvidéken a 18. század végéhez képest nem változott lényegesen, csak a Galíciából érkezett zsidóság tudta számarányát növelni. Az 1850-es osztrák népszámlálás alapján a felvidéki szlovákság aránya 59,5%-ról 61,9%-ra nőtt. Az 1800-as évek első felében felmért adatok alapján az itt élő magyarság felekezeti hovatartozása alapján 2/3-a katolikus, 1/3-a református és kis számban evangélikus vallású.⁵

A reformkori nemzeti politika háttérbe szorította a vallási kérdéseket, bár az 1848-as áprilisi törvényhozás a felekezetek egyenjogúsítására törekedett, de ez nem járt együtt anyagi egyenlősítésükkel. Az 1867–1918 közötti vallási szabályozás európai színvonalú volt több szempontból is:

- A felvidéki szlovákok egyházi intézményeik segítségével fejlesztették anyanyelvüket
- 1867–68-as törvény kimondta a zsidók polgári, politikai jogainak egyenjogúsítását
- a vallásszabadságot alapvető emberi jogként deklarálták
- pontosították a bevett⁶, elismert⁷ és el nem ismert vallások⁸ rendszerét
- egyházpolitikai törvények születtek a kötelező polgári házasságról, az anyakönyvezésről, a vegyes házasságból született gyermekek vallásáról

Az 1867–1920 közötti etnikai térszerkezet jelentős változásokat mutatott. 1881-ben Felvidék összlakosságának (2 472 000 fő) 66%-a szlovák, 24%-a magyar, 13%-a német nemzetiségű, melynek értelmében a szlovákság a lakosság túlnyomó többségét tette ki. Ez az etnikai összetétel a Galántai és a Vágsellyei járásban teljesen mást mutat, mivel itt a magyarság járásonként 69%-ot tett ki, a szlovákok 24–29%-ot, a németek 7–2%-ot (lásd az 1. diagram).

1. diagram. Egyes járások nemzetiségi összetétele – 1880, 1890, 1900, 1910, 1921, 1930, 1938

A fenti adatokból is kitűnik, hogy a Galánta és környékének magyarságaránya 1880–1910 között 10%-kal növekedett, de 1910–1930 között pedig 16%-kal csökkent. Az 1938-as népszámlálási adatok azt mutatják, hogy 8 év alatt 30%-kal növekedett meg a magyar lakosság száma. A szlovákság aránya 1880–1910 között ugyanebben a körzetben 18–24% között mozgott, csak 1910–1930 között jelentkezett a 14%-os számarány-növekedés. Számottevő és nagyon drasztikus, 25%-os, létszámcsökkenést valószínűleg az 1938-as 1. bécsi döntés váltotta ki, melynek értelmében Magyarországhoz csatolták Szlovákia és Kárpátalja Trianonban elcsatolt területeiből összesen 12 ezer km²-t. Vágsellyén és környékén még inkább megdöbbentőek voltak az adatok, mivel itt a magyarság aránya 1910–1930 között 18%-kal csökkent, a szlovákoké pedig 17%-kal emelkedett. Ugyancsak az 1938-as események befolyásolták azt, hogy ezen a vidéken a magyarok száma 39%-kal növekedett, a szlovákoké pedig 38%-kal csökkent. Az anyanyelvi statisztikák hirtelen változásait a két- és többnyelvűek jelenléte okozza. A felvidéki magyarság 1880–1910 között több mint 300 000 fővel gyarapodott, melynek okai a következők:

- asszimiláció (hivatalos magyarosító politika)
- magyarság nagyméretű természetes szaporodása
- a mezőgazdasági munkaerőnek az iparba való bekerülése

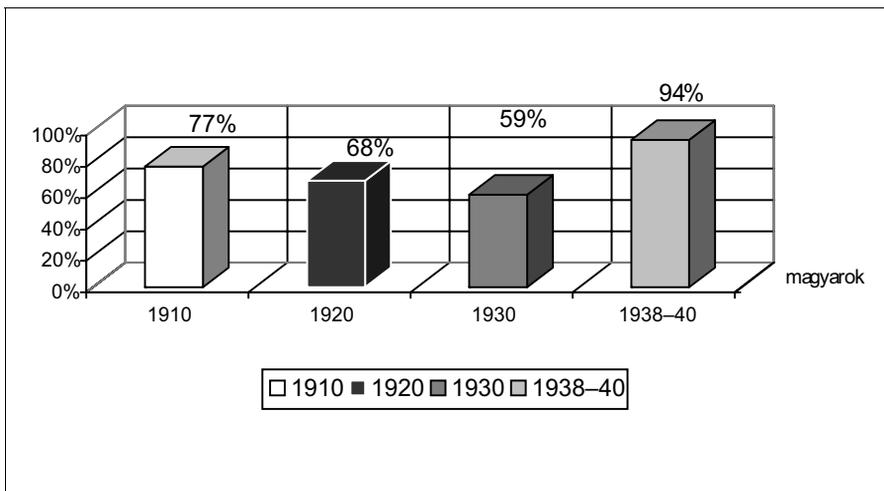
Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződéssel nemcsak az ország nemzetiségi viszonyai változtak meg, hanem a felekezeti állapotok is. A Cseh-szlovákiához csatolt területek lakosságának (3,5 millió) 20%-át (kb. 700 000) magyar lakosok alkották. A Trianont követő évtized politikája határozta meg a Mátusföldön élők identitástudatát, melynek eredménye volt a magyarság arányának 9%-os csökkenése. Csak az 1938-as év hozott erőteljesebb politikai for-

dulatot, s így a Magyarországhoz került mátyusföldi területek öntudatos lakosai bátran vállalták hovatartozásukat, ebből adódóan a magyarok számaránya 35%-kal növekedett 1930–1938 között (lásd. a 2. diagram).

110. A gumimagyar – karikatúra az 1930-as népszámlálásról

2. diagram. A mátyusföldi magyarság átlag arányának %-os kimutatása

Meglepő adatokat kaptunk az 1921–1930 közötti magyar–szlovák viszony összehasonlításában is, mely szerint ebben az időintervallumban a Mátyusföldön levő magyarság számaránya 15%-kal csökkent, a szlovákságé pedig 27%-kal növekedett (lásd. 2. táblázat).

1. táblázat. A magyar–szlovák etnikai viszony összehasonlítása 1921–1930 között

Év	szlovákok		magyarok	
	Szlovákia	Mátyusföld	Szlovákia	Mátyusföld
1921	65%	4%	21%	72%
1930	68%	31%	18%	57%

Érdekes adatokra leltünk Mátyusföld 10 legnépesebb településének összevetésével a magyar etnikum szempontjából (lásd. a 3. táblázat).

2. táblázat. Mátyusföld 10 legnépesebb településének összetétele a magyarság szempontjából (1921, 1930, 1938)

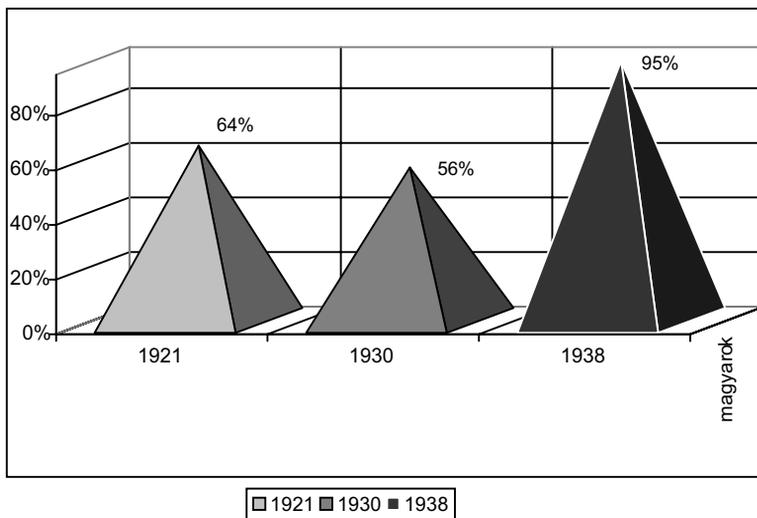
Település 1921	Ö	M	%	Település 1930	Ö	M	%	Település 1938	Ö	M	%
Szered	6056	763	12	Szenc	5609	3165	56	Szenc	5559	4975	90
Vágfarkasd	5356	5066	94	Szered	5569	269	4	Vágfarkasd	5410	5363	99
Szenc	4656	3490	75	Vágfarkasd	5380	5010	93	Vágsellye	4842	4485	93
Negyed	4424	4239	96	Negyed	4597	4276	93	Negyed	4798	4786	99
Diószeg	4145	3232	73	Vágsellye	4573	1255	27	Pered	4347	4326	99
Vágsellye	4046	1248	31	Diószeg	4474	2436	54	Galánta	4305	3967	92
Pered	3842	3399	88	Galánta	4375	1679	36	Felsőszeli	4145	4072	98
Sopornya	3775	125	3	Pered	4090	3905	95	Diószeg	3760	3215	85
Felsőszeli	3743	3574	95	Sopornya	3958	151	4	Nagyfödemes	3507	3386	96
Galánta	3666	2958	81	Felsőszeli	3833	3454	90	Nádszeg	3293	3270	99

Ö – összlakos, M – magyar lakosság száma

A fentiekből is kiderült, hogy 1921-ben a települések közül legtöbb magyar lakossal Negyed rendelkezett (96%), holott a legnépesebb település, Szered, csak 12%-os magyarságot tudott kimutatni. Az 1930-as számadatok szerint pedig Pereden volt a magyarság a legnagyobb számban (95%). Az 1938-as népszámlálás alapján 4 falu (Negyed, Pered, Nádszeg, Vágfarkasd) vetekedhetett a legtöbb, 99%-ban magyar lakta mátyusföldi település címéért. A 10 legnépesebb

mátyusföldi település magyarságarányának összesítésével kimutatható, hogy 1920–1930 között 8%-kal csökkent a számuk, 1930–1938 között pedig 39%-kal növekedett (lásd. 3. diagram). Tehát ezek az adatok is alátámasztják az egész Mátyusföldre vonatkozó átlagos (35%-os) magyarságnövekedést.

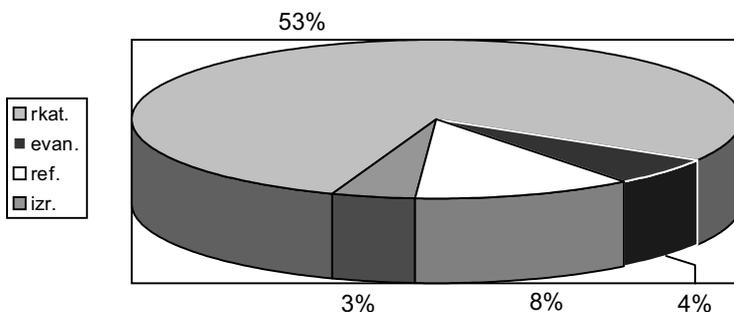
3. diagram. A magyarság számarányának összesítése a 10 legnépesebb településen

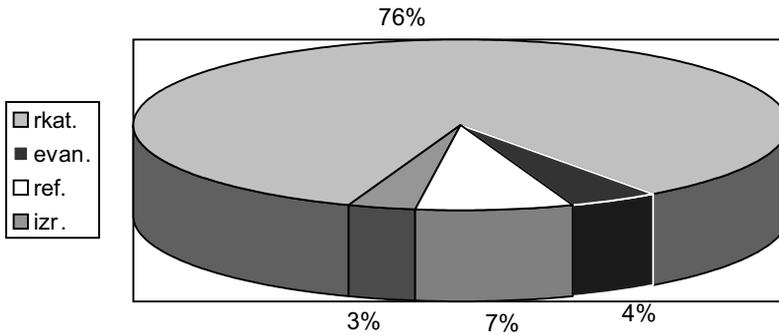
A felekezeti hovatartozásban is jelentős változások álltak be. Mátyusföld lakosságának vallási összetétele 1920–1938 között a következő:

- A, az első helyen a római katolikus vallásúak álltak, számuk 28%-kal növekedett
- B, a második helyen a reformátusok következtek, számuk 2%-kal növekedett
- C, a harmadik helyen az evangélikusok voltak, számuk 1%-kal növekedett (lásd. a 4., az 5. és a 6. diagram)

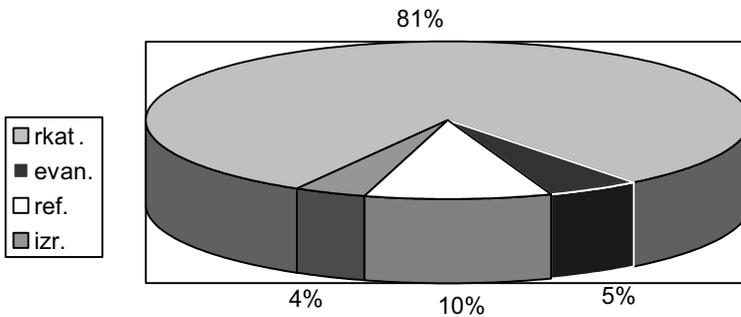
4. diagram. Mátyusföld vallási összetétele 1921-ben

5. diagram. Mátyusföld vallási összetétele 1930-ban

6. diagram. Mátyusföld vallási összetétele 1938-ban

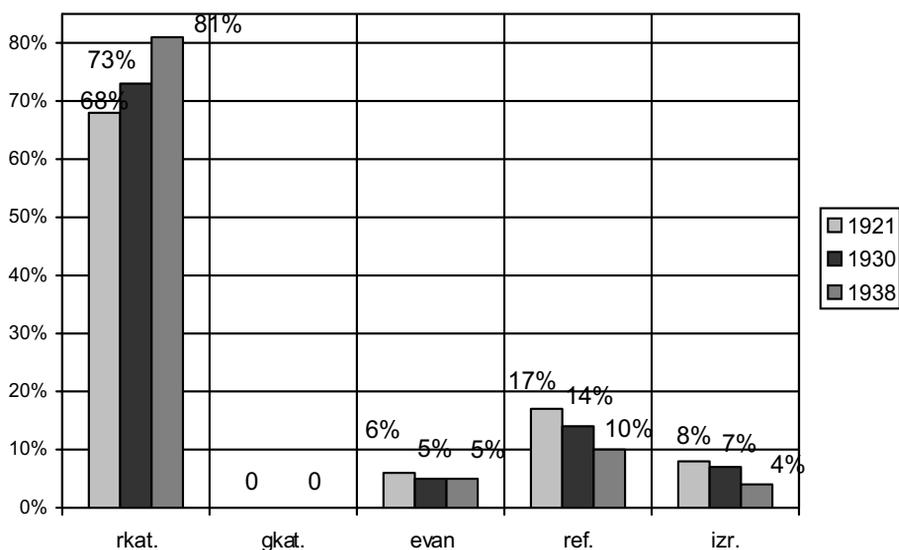

A 10 legnépesebb mátyusföldi település vallási összetételében is eltérések voltak tapasztalhatóak, mert a római katolikusok száma 6%-kal növekedett, az evangélikusoké 1%-kal és a reformátusoké pedig 3%-kal csökkent (lásd. a 4. és a 6. diagram).

A felekezeti hovatartozás szempontjából érdekes vallási jelenségeket figyelhettünk meg a két mátyusföldi város (Galánta, Vágsellye) zsidóságának összetételében, mert míg Galántán a zsidók száma 1920–1938 között 5%-kal csökkent, Vágsellyén 1%-kal növekedett (lásd. a 4. táblázat).

Ha összehasonlítjuk a nemzetiségi és felekezeti megoszlást a 20. század elején, megmutatkozik a nemzeti és felekezeti hovatartozások kapcsolatrendszer, és azok szoros kötődése a Felvidék etnikai térszerkezetének és vallásföldrajzának történelmi vonatkozásaival, ezért nem lehet őket egymástól elszigetelten, külön kutatóterületként tárgyalni.

7. diagram. A 10 legnépesebb mátyusföldi település vallási összetétele

4. táblázat. A legszembevetőbb vallási jellegzetességek a zsidóság összetételében

Település	1880	1920	1930	1938
Galánta	714	1163	1274	1176
%-os kimutatás	32	32	29	27
Vágsellye	237	362	410	506
%-os kimutatás	7	9	8	10

Jegyzetek

- 1 a katonák elszállásolása és étkeztetése
- 2 szállítási kötelezettség
- 3 vö. Kocsis Károly: Az etnikai térszerkezet változásai a mai Szlovákia területén (1920 előtt). In: Frisnyák Sándor: *A Felvidék történeti földrajza*. Nyíregyháza, 1998, 124–128.
- 4 Lásd Mérei Gyula (főszerk.): *Magyarország története 1790–1848*. I. köt. Budapest, 1983, 425–441.
- 5 Vö. Hunyadi László: A Felvidék történeti vallásföldrajza. In: Frisnyák (szerk.): i. m. 33–143.

- 6 római katolikus, görögkeleti, református, evangélikus, unitárius, izraelita
- 7 baptista, iszlám
- 8 nazarénusok, adventisták, Jehova tanúi, pünkösdisták

A közegészségügy alakulása és jótékonyági intézmények a Mátyusföldön

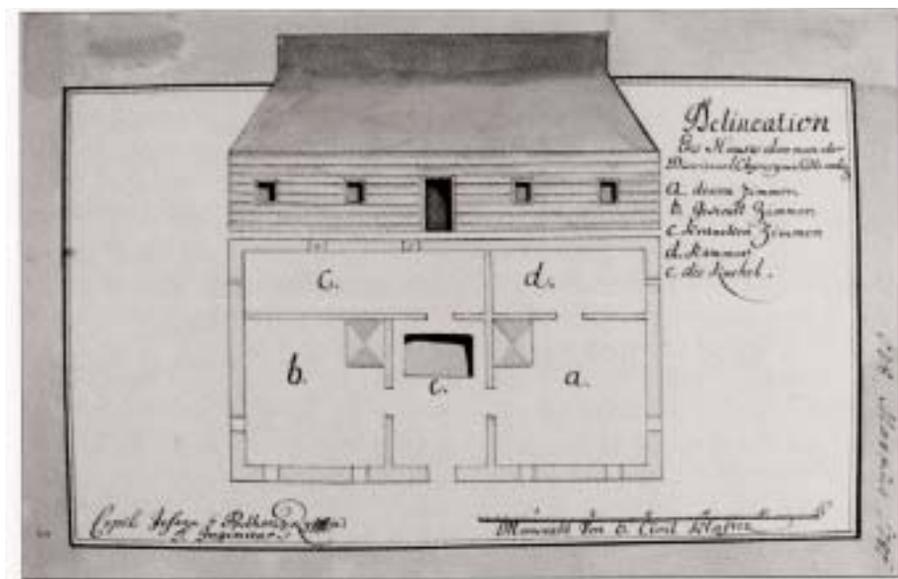
A Mátyusföld szervezett közegészségügyi ellátásának történeti alakulása több szálon haladva a 16–17. századra nyúlik vissza. Bár már a középkorban tudomásunk van bizonyos regulákról, melyek elsősorban a járványok idején életbe lépett szigorú intézkedésekre vonatkoztak, vagy a közterületek, kutak vizeinek tisztaságát szolgálták, a közegészségügy közigazgatási rangra való emelését csak a 18. század felvilágosult reformjai hozták meg.¹

Mivel a régió településstruktúrájára a néhány kuriális falu és mezőváros kivételével elsősorban a jobbágyfalvak voltak jellemzőek, ennek összefüggésében alakult a közegészségügy egészen a 19. század második feléig. Az egészségügyi ellátást a vármegyék saját kormányzási hatáskörükön belül gyakorolták, általában nem megfelelő szinten. III. Károly 1714-ben kiadott rendeletének – mely felszólította a vármegyéket egy-egy megyei orvos alkalmazására és betegházak-kórházak létrehozására – teljesítését a megyék kedvezőtlen anyagi helyzetükre hivatkozva elhárították. Kedvező fordulatot jelentett az országos egészségügyi politikában a helytartótanács mellett 1738-ban létrehozott állandó egészségügyi bizottság felállítása, mely az egész országra kiterjedő általános érvényű rendeletekkel próbálta a közegészségügy kérdését rendezni. A 18. század első harmadában a pestis járvány veszélye miatt Nyitra vármegye közgyűlése 1731-ben a megyei orvosi állás megszervezéséről döntött. Ugyanakkor a közgyűlés elhatározta, hogy megyei orvosnak csakis római katolikus vallású egyént alkalmazhat.² A vármegye a megyei orvos fizetését évi 300 frtban állapította meg, s a következő évben 1734-ben gr. Erdődy Ádám László püspök, nyitrai főispán Krommer Jánost kinevezte a megye első főorvosává.³ 1747-ben a megyei főorvos hivatalát már Steiner Arnold viselte, aki a Helytartótanács rendelete szerint végezte el a dohányzók összeírását a vármegyében.⁴

Mária Terézia felvilágosult kormányzásának egyik rendeletével 1752-ben előírta, hogy minden vármegye legalább egy fizetett állandó orvost (physicus) és minden járásban egy sebészt (chirurgicus) alkalmazzon. A rendelet szerint orvos csak egyetemet végzett személy lehetett. A megyei főorvos hatóságilag ellenőrizte a vármegye közegészségügyi állapotát, felügyelte a gyógyszertárakat és a megyében működő sebészek és bábák tevékenységét. Nyitra vármegye egészségügyi helyzetének felmérése során 1764-ben Rozenzweig Dénes megyei főorvos kimutatása alapján a vármegyében 1 főorvos, 24 sebész, minden járásban egy okleveles bába és 8 gyógyszertár volt.⁵ A nyolc gyógyszertár közül a Mátyus-

föld észak-keleti és dél-keleti részén elterülő települések a nyitrai és az érsekújvári patikákat vehették igénybe.

A Mátyusföld Pozsony megyei részén a vármegye hatósága csak a 18. század közepén fordított kellő hangsúlyt az egészségügyi ellátás biztosítására. 1768-ban a vármegyének átmeneti jelleggel nem volt főorvosa.⁶ A következő évben viszont a vármegyében működő sebészek és bábák felügyeletét az a Hódosi Skollanich József Ferenc látta el, aki a Helytartótanács 1770. október 4-én kiadott *Regulamentum sanitatis* (Az orvoslás szabályozása) szerzője volt.⁷ A szabályozás az egészségügyi közegek: a megyei orvos, a sebész, a bába és a gyógyszerész kötelességeit rögzítette. Annak ellenére, hogy 1768-ban a vármegyei főorvos tiszte nem volt betöltve, Pozsony vármegye Alsó-Külső járásában 9 sebész, felcser élt. A korabeli kimutatás szerint Galánta mezővárosban (oppidum) Bárdi Ferenc és Bajáki József, Nemeskosúton Aiserperger József, Vízkeleten Paulovics József, Tallóson Fiala József, Deákin Matyasovszky József és Szered mezővárosban Nagel Károly, Kettinger Ferenc és Somogyi Mihály végezte praxisát.⁸ Elmondható, hogy az alapvető orvosi ellátást biztosító sebészek a mezővárosokban és a jelentős számú nemes lakossággal rendelkező falvakban, uradalmi igazgatási székhelyeken éltek. Az uradalmi székhelyeken lakó sebészek példáját igazolja Szered (semptei uradalom) és Galánta, de Vágsellye is. Vágsellyén az Egyetemi Alap uradalmi székhelyén 1781-ben az uradalmi sebésznek orvoslás céljára épületet emeltek. Az öt helyiségből álló „*orvoslak*”-ban betegszoba, lábadozó, konyha, kamra állt rendelkezésre.⁹ Az uradalmi sebész hivatala egészen a 19. század utolsó harmadáig állt fenn a mezővárosban.¹⁰ Hasonló volt a helyzet az Esterházy-család galántai és semptei uradalmán is.¹¹

111. A sellyei orvoslak tervrajza 1781-ből

A sebészek, felcserek mellett a bábáknak (szülésznők) is jelentős szerepük volt elsősorban a várandós nők egészségügyi ellátásában. Mária Terézia felvilágosult uralkodásának volt köszönhető, hogy a 18. század második felében a bába (lat. obstetrix) hivatala csaknem minden településen meg volt szervezve. Kivételt képeztek a kisebb települések, melyek közösen alkalmaztak bábát. Például a galántai bába körzetébe tartozott a szomszédos Hodi, de ugyanakkor közös bábája volt Gány, Barakony és Nemesnebojsza falunak is. A sebészekről eltérően többségük még a század végén sem rendelkezett szakképzettséggel. Képesítésüket a helyi plébános a megyei esküdttel együtt vizsgálta.¹²

1. táblázat. Pozsony vármegye Alsó-Külső járásában működő bábák jegyzéke 1768-ból (részlet)

Település	Bába	Település	Bába
Alsó- és Felsőcsöpony	Pauló Erzsébet	Eperjes	Tóth Anna
Galánta	Nagy Zsuzsanna	Barakony	Nagy Ilona
Gány	Nagy Ilona	Nemeskajal	Takács Erzsébet
Geszt	Roznyovszky Mária	Deáki	Szabó Katalin
Hodi	Vörös Katalin	Vízkelet	Ungerstorff Mária
Kismácséd	Pucsalka Katalin	Felsőszeli	Nagy Judit
Nagymácséd	Boros Katalin	Alsószeli	Szőcs Ilona
Nagysúr	Mihók Dorottya	Nádszeg	Horváth Judit
Nemeskosút	Vörös Katalin	Nebojsza	Nagy Ilona
Szered	Pauló Erzsébet	Tallós	Szóke Katalin
Takonyfalva	Makány Jakabné	Diószeg	Nagy Anna
Vága	Perté Éva	Hegy	Ungerstorff Mária
Vágszerdahely	Kollár Anna	Hidaskürt	Paulovics Katalin
Valtasúr	Steruzky Katalin	Pered	Micsoda Mária
Varrasúr	Danyó Katalin	Zsigárd	Gondi Katalin

Annak ellenére, hogy Mária Terézia évtizedeken át szorgalmazta az egészségügyi szervezet kiépítését, II. József kormányzásának kezdetén 1780-ban Pozsony megye szakigazgatási apparátusa között nem szerepelt a rendszeresített állással bíró megyei főorvos. A vármegye nép- és állategészségügyi feladatainak elvégzését ellátó megyei főorvos mellett 1780-ban a megye 6 járása közül egyiknek sem volt sebésze, de járási bábája (szülésznője) sem.¹³ Öt év múlva a helyzet lényegesen megváltozott. A Helytartótanács 1785-ben kiadott rendelete szerint minden járásban a házi pénztár terhére a megyék kötelesek voltak egy sebészt és egy bábát alkalmazni.¹⁴ 1786-ban a megye egészségügyi közegének élén ennek alapján már a szervezett állású megyei főorvos állt, aki az 5 közigazgatási járásban tevékenykedő 5 járási sebész tevékenységét felügyelte.¹⁵ Az Alsó-Külső járás megyei sebésze Szentkirályi László volt, akinek fizetését 150 ftban szabták meg. A Szeredben székelő járási sebész alacsony fizetése miatt magánpraxist is folytatott.¹⁶ Szeredben Szentkirályin kívül Nágel Károly is foglalkozott orvoslással, aki viszont minden erejével igyekezett ellehetetleníteni Timanóczy Ferencet új rendelőjének megnyitásában 1786-ban.¹⁷

112. Bábaoktató könyv 1766-ból

egészségügy különböző ágait, szabályozta a törvényhatóságok és a községek kötelelességeit, ugyanakkor kitért az orvosi és a szülésznői gyakorlat követelményeire is. Minden 6000 lakossal bíró községet orvos tartására kötelezte. Azok a községek, melyek nem rendelkeztek községi orvossal, tehát lakosságuk száma nem érte el a 6000-et, 10 000-es lélekszámig közegezségügyi kört alkottak, élén a körorvossal.²¹ A községi orvos feladatait azokban a községekben, melyeket nem lehetett az orvosi körbe bevonni, a járásorvos végezte el. Pozsony vármegye törvényhatósági bizottsága a törvény végrehajtását 1876. XI. 27–28-i ülésén tárgyalta. Jóváhagyták a vármegye közegezségügyi körökre való felosztását és a körorvosok fizetését.²² A kialakított 31 körorvosi körzetből 7 tartozott a mátyusföldi régióba vagy érintette azt.

Nyitra vármegye közgyűlése 1772-ben elrendelte a járási sebészek állásának megszervezését. A vármegyék igazgatási körülményeit és létszámi viszonyait 1780-ban II. József által elrendelt felmérés ezt teljes mértékben alátámasztja. Nyitra vármegye mind az öt járásában egy-egy járási sebészt alkalmaztak.¹⁸ 1781-ben ugyanakkor két megyei főorvosi állás rendszeresítését határozza el, mely állások betöltésére Czapovszky Andrást és Sweger N.-t választották meg.¹⁹

A közegezségügy terén Mária Terézia, majd II. József felvilágosult reformtörekvései eredményeként kialakult helyzet apró változtatásokkal egészen a 19. század utolsó harmadáig volt érvényben.²⁰ 1851-ben szétvált a humán- és az állatorvosképzés Magyarországon, majd az 1880-as években az orvos- és a bábaképzés. A kiegyezést követő magyar törvényhozás jelentős állomása volt a közegezségügy rendezéséről szóló 1876:XIV. sz. törvénycikk. A törvény első alkalommal foglalta egységbe az

2. táblázat. Az 1876-ban megállapított közegészségügyi körök (Pozsony vármegye mátyusföldi része)

Körorvosi székhely	A körzetbe tartozó községek	Az orvos bére
Galánta	Taksony, Vízkelet, Hidaskürt, Feketenyék, Hegy, Kosút, Hodi, Kajal, Tósnýarasd, Nebojsza, Gány, Barakony, Nagymácséd.	300 ft.
Felsőszeli	Alsószeli, Tallós, Vezekény, Eperjes, Nádszeg.	270 ft.
Magyarbél	Németbél, Dunaújfalu, Torony, Zonc, Sáp, Jánosháza, Borsa, Királyfa, Papkörmösd, Egyházfa, Pénteksúr, Hegysúr.	150 ft.
Magyardiószeg	Németdiószeg, Pusztafödemes, Nagyfödemes, Kismácséd	180 ft.
Nagymagyar	Jóka, Újhelyjóka + 22 község	
Pered	Deáki, Királyrév, Zsigárd.	240 ft.
Szenc	Boldogfa, Réte, Sárfa, Csataj, Németgurab.	240 ft.
Szered	Vága, Alsócsöpöny, Felsőcsöpöny, Középcsöpöny, Apaj, Valtasúr, Nagysúr, Nemessúr, Varrasúr, Ábrahám, Majtény, Vágszerdahely, Geszt	300 ft.

A közegészségügyi körök kialakítására a törvény kihirdetése után másfél évvel került sor. A felmerült költségek miatt több község elutasítón viszonyult a törvényhez. Galánta képviselő-testülete az 1876:XIV. sz. törvényekből származó köteleseit azzal utasította el, hogy a volt mezővárosban két gyakorló orvos és Keresztesy József járási orvos is térítésmentesen gyógyítják a szegényeket.²³ Meglepő, de Vágsellye képviselő-testülete még 1899-ben is elutasította a körorvosi kerület kialakítását azzal indokolva, hogy az újabb anyagi terheket róna a községre. A „városatyák” szerint a lakosság egészségügyi ellátására megfelelő biztosíték a nagyközségben lakó Páhl Miklós járási orvos és egy közelebről meg nem nevezett orvos, akik napközben viszonylag előnyös áron – 50 krajcárért – látták el a betegeket.²⁴

A törvény értelmében a körorvost az érintett községek elöljárói a szolgabíró által kiírt pályázat alapján választották meg. Döbrentey Imre Pozsony vármegye Külső járása szolgabírájának a peredi körorvosi állás betöltésére 1878. november 22-én kelt pályázata alapján a Pered, Deáki, Zsigárd és Királyrév községekre kiterjedő hivatalra a 240 forintos évi fizetés mellett a következő díjazás volt érvényes. A kör székhelyén, Pereden az orvosi ellátásra rászorulóknak nappali látogatás esetén 50 krajcárt, éjszakai látogatás esetén 1 forintot fizettek. A kör székhelyén kívül a beteg nappali látogatás alakalmából 1 forintot, míg az éjjeli látogatásért 2 forintot volt köteles fizetni. Ha a látogatás az oda és vissza való utazással együtt három óránál tovább tartott, a díjazás dupláját fizette a beteg. Az orvos házában (rendelő) vett utasításért és receptírásért viszont 30 krajcárt.²⁵ Ez a díjszabás csak a vagyonos polgároknak volt érvényes, a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkező betegek orvoslási, gyógyszer- és fuvarköltségét a községi pénztárból fedezték.

és indítványozó testületei voltak. A törvény értelmében a 19. század végéig néhány jelentősebb mátyusföldi községben, elsősorban a volt mezővárosokban alakult közegészségügyi bizottság. Tagjait a községben élt egészségügyi közegek, lelkészek, tanítók és az önkormányzat részéről jelölt tagok alkották. Szeredben a közegészségügyi bizottságot közvetlenül 1876 után,²⁸ Galántán 1892-ben,²⁹ míg Vágsellyén 1898-ban³⁰ hagyta jóvá a képviselő-testület.

A közegészségügyi ellátást biztosító 1876:XIV. sz. törvénycikk 1908-ban történt módosításával egészen a tárgyalt időszakig, tehát 1945-ig is érvényben volt. Az eredeti törvény az 1908:XXXVIII. sz. törvénycikkkel annyiban módosult, hogy a községi és körorvosok fizetését az állam magára vállalta. A községek egyedül az orvos ún. lakáspénzét fedezték. A törvény értelmében az orvos-körorvos hivatalát élete végéig viselte. Köteles volt a kör székhelyén lakni, kivételes esetben azon kívül, ha az adott településen gyógyszerár volt.³¹ A körorvosokon kívül a betegek orvosi ellátásában aktív részt vállaltak a magánorvosok. A 19. század második felétől minden nagyobb településen volt egy-két magánorvos. Az említett Szered, Galánta és Vágsellye mellett például Vágfarkasdon 1918-ban dr. Weisz Sándornak és dr. Fleischmann Lajosnak is volt magánrendelője.³² A 20. század elején az ipartelep, gyárak munkásainak orvosi ellátását a munkásbetegsegélyező-pénztári orvosok látták el. A régió legnagyobb ipari létesítményének, a diószegi cukorgyárnak saját orvosa volt Dr. Spányi Géza személyében, ugyanakkor a gyár Löwinsohn Mórt sebészorvosként alkalmazta.³³ Az ipari létesítmények mellett a nagybirtokok gazdaságai cselédjeinek és alkalmazottjainak orvosi ellátását az uradalmakon belül létrehozott gazdaságok orvosai látták el. Gr. Esterházy Mihály Pozsony megyei birtokán 5 orvos volt alkalmazva: a pozsonyi központi személyzet részére Dr. Vámosy István, a cseklézi gazdaság részére dr. Döme Albert, a szenci gazdaság részére dr. Fridrichovszky László, a tallói és úrföldi gazdaság részére dr. Brezsný József és az alsó-jattói gazdaság részére dr. Tóth Károly. A leírtak ellenére az orvosi ellátás sok kívánivalót hagyott maga után még ebben az időben is. A 20. század elején Pozsony vármegyében egész körzetek voltak orvos nélkül. Az orvosi közeget a megyében 7 járási, 3 községi, 32 körorvos, 5 városi és a városokban 11 magánorvos alkotta. A Pozsonyban és a megyében lakó orvosok közötti aránytalanságot jó mutatja, hogy míg a vármegyében 10 000 lakosra alig jutott két orvos, a volt koronázóvárosban az arány a megyei ötszöröse volt.³⁴

3. táblázat. A Vágsellyei járás közegészségügyi körei 1923-ban

Székhely	Községek	Körorvos
Farkasd	Negyed	Dr. Hajós Fülöp
Mocsonok	Felsőkirályi, Kepezsd, Sempte, Sopornya, Pata	Dr. Ruzička Štefan
Pered	Deáki, Zsigárd	Dr. Pollák Ignác
Vágsellye	Vágkirályfa	Dr. Balázsovcics Gyula
Vágtornóc	Magyarsók, Szelőce, Vágvecse, Vághosszúfalu	Dr. Ballay László

A közegészségügyi ellátás biztosításával szoros kapcsolatban volt a gyógyszer-tárak létrehozása. A középkorban az orvosok általában nemcsak a betegek gyógyításával, hanem a gyógyszerek eladásával is foglalkoztak, de a szabad királyi városokban már a 14. században önálló gyógyszerészekkel is találkozhatunk. Mária Terézia felvilágosult reformjai kihatottak a magyar gyógyszerészet fejlődésére is. 1738-tól a Helytartótanács állandó egészségügyi bizottságának megalakulásától a gyógyszertárak közvetlen állami felügyelet alá kerültek. A Helytartótanács 1799. évi rendeletével az újonnan alakuló gyógyszertárakat reál- és személyjogúakra osztotta.³⁵ Az 1876:XIV. sz. törvénycikk a gyógyszertárakat mint közegészségügyi intézményeket az állam felügyelete alá helyezte. A koncessziós gyógyszertári engedély kiadásának feltétele a gyógyszerészmesteri oklevél volt.³⁶ A Mátjusföld területén az első gyógyszertárak a régió mezővárosaiban a 19. század első felében jöttek létre. Megalakulásukban közrejátszott az a tény, hogy az adott települések közigazgatási funkciójuk mellett jelentős szereppel bírtak az egyes feudális uradalmak gazdasági irányításában is. A régió feltehetően első gyógyszertára (patikája) Szeredben alakult. Az 1820 körül megnyílt patika a Megváltóhoz (Salvator) nevet viselte.³⁷ A volt mezőváros második patikájának (Szent Anna patika) megnyitása 1913-ban Szabó Jenő nevéhez fűződik. Galánta mezővárosban a 19. század első felének végén Karll Józsefnek (patikarius) volt gyógyszertára.³⁸ A század utolsó harmadában Massányi Gézának és Wantoch Zsigmondnak is volt gyógyszertára a községben. Massányi a gyógyszerészet mellett szikvízgyártással is foglalkozott. A szűrt szikvizet „Sanitas” név alatt színes üvegekben forgalmazta. Viszonylag fiatalon, 46 éves korában 1898-ban hunyt el. Halála után az örökösök a szikvízgyárat eladták,³⁹ a gyógyszertárat azonban fia, Géza egészen 1945-ig működtette. Vágsellye első gyógyszertárat szintén a 19. század második felében, 1872-ben Zeller István hozta létre.⁴⁰ A Megváltóhoz címzett gyógyszertárat halála után Zeller-Déri Elemér, majd unokája Déri Aladár üzemeltette haláláig, 1943-ig. A 19. és a 20. század fordulóján több körorvosi székhelyen állt már gyógyszertár. A régió délkeleti csücskében Vágfarkasd nagyközségben az említett Zeller Elemér vágsellyei gyógyszerész kezdeményezte felállítását. A vágsellyei A *Megváltóhoz* címzett gyógyszertár farkasdi fiókjára a Belügyminisztérium 1899-ben adta meg az engedélyt.⁴¹ A magyardiószegi patika 1900-ban alakult. A gyógyszertárat 1912-től a rákosligeti születésű Hackenberger László, majd fia, Benó üzemeltette.⁴² 1929-ben a patikát már Földes Ernő üzemeltette egészen 1945-ig.⁴³ A vágsellyei V. számú egészségügyi kör székhelyén, Pereden a 20. század első harmadában szintén működött patika. Az *Őrangyalhoz* címzett gyógyszertár tulajdonosa özv. Thorma Károlyné volt.⁴⁴

Járványok

A Mátjusföld népességét a századok folyamán a természeti csapások mellett több elemi csapás, járvány tizedelte meg. A 18. századig a pestis, majd a 19. században a kolera tartotta rettegésben az embereket. A pestis (döghalál, dög-

vész, feketehalál) jellegzetes járványos betegség a 6. századtól számos alkalommal söpört végig Európán, így Magyarországon is. A 17. században és a 18. század elején az állandó háborúskodás és a kedvezőtlen higiéniai feltételek megfelelő talajt biztosítottak a főleg rágcső, patkányok által terjesztett fertőző betegség elterjedésének. A járvány pusztításáról Komáromi Csipkés György debreceni kálvinista lelkész a *Pestis Pestise* című könyvében (1664) ezt írta: „*Sem fegyver, sem éhség, sem semmi egyéb csapás olyan gyorsan és hamar az országot, tartományt, nemzetséget és a földnek határit el nem nyargallja, fel nem futtya, járja, mint a döghalál.*”⁴⁵ A 17. század második felében 1678-tól 1730-ig állandó veszélyt jelentett a pestis a régió lakosságára. A fertőző nyavaly terjedésének megállítására zárvonalakat állított fel Nyitra vármegye közgyűlése a forgalmasabb kereskedelmi útvonalakon. A vármegye tehetetlen volt a dühöngő járvány ellen. A kétségbeesést csak fokozta, hogy a zárvonalak mentén a zárlatot figyelmen kívül hagyók közül az örök fegyvere által több ember vesztette életét.⁴⁶ A 17. század végi járvány egyes hullámai érzékenyen érintették a Mátyusföldet. A források szerint 1678-ban Pusztafödemesen és Vezekényen, a következő évben pedig Nagymácsédon pusztított a feketehalál.⁴⁷ A rendi felkelések idején a seregek állandó mozgása magával hozta a járvány kitörésének nagyobb lehetőségét. Nem csoda tehát, ha a stratégiaileg fontos Szered, Galánta, Vágsellye, de a délebbre húzódó Nádszeg és annak közvetlen környéke is megszenvedte a 18. század első évtizedében, a Rákóczi-szabadságharc idején 1709–1712-ben kitört pestisjárvány pusztítását.⁴⁸ Becslések szerint Magyarországon és Erdélyben a szabadságharc idején dühöngő járványban 410 ezer ember halt meg.⁴⁹ A járvány következményeként előállt negatív demográfiai mutatókat jól tükrözi az 1715-ben elvégzett népesség-összeírás összegzése, még akkor is, ha az összeírás során a házas és ház nélküli jobbágyokat nem vették nyilvántartásba.⁵⁰

A 19. század első harmadától több évtizeden keresztül egy addig ismeretlen betegség, az ázsiai kolera keltett riadalmat az egyszerű lakosság, de az orvosi társadalom körében is. A járvány több hullámban szedte áldozatait Magyarországon, és a Mátyusföldön. Mivel az első járvány kitörésekor 1831-ben ismeretlen volt még annak kórokozója, terjedési módja, természete, ebből származóan a gyógyítás módja is, így óriási emberveszteséget okozott. Az ország keleti végéről, Máramaros és Galícia felől érkezett fertőző betegség terjedésében közrejátszott a fertőzött személyek mozgása, az ivóvíz szennyezettsége és az általános higiénia hiánya.⁵¹ 1831-ben a járvány a mátyusföldi régió Nyitra megyei területén tört ki hamarabb. Annak ellenére, hogy június elején már szigorú zárlat volt érvényben a galíciai határszakaszon és a Lengyelország felé vezető kereskedelmi utak mentén, a Turóc megyében kitört kolera miatt a vármegye közönsége az 1831. július 4-i közgyűlésen központi járványbizottságot állított fel. A központi járványbizottság mellett 5 járásban, közöttük az Alsó járásban 5 tagú kolerabizottság alakult. Jánossy Gábor, Turcsányi Ferenc esküdtek mellett a bizottság tagja volt Rudnyánszky Miklós járási főszolgabíró és dr. Schmidt, valamint Medák sebész.⁵² Mivel a járvány ekkor még csak a szomszédos északi és

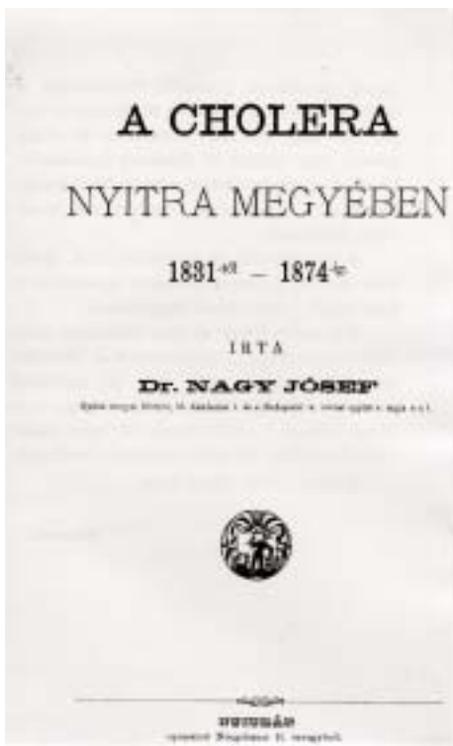
északkeleti megyékben szedte áldozatait, a bizottságok feladata a megelőzésre, a járásból a ki- és beutazók megfigyelésére, nyilvántartására korlátozódott. Néhány helyen ugyanakkor határzárakat, vesztegzárakat rendeltek el. A megye székhelyéről Pozsonyba vezető útvonal szeredi átjárójánál a határzár létrehozásával Frivalszky János megyei esküdtet bízták meg. Az óvintézkedések ellenére a járvány már 1831. július 9-én Sopornyan és Alsójattón szedte első áldozatait.⁵³ Az epemirigyként is nevezett járványos betegség megakadályozására a megye Felső-Nyitrai járásába éppen ezért Babóthy László, volt alispánt, megyei esküdtet egészségi biztosnak nevezték ki. A megye részéről a járványgyanús jobbágyok ellátására az érintett helységekbe (Sopornya, Felsőjattó, Tornóc) Szulyó György és Vadovits orvosok lettek kirendelve. Ugyanakkor az orvosok kirendelésén túl a megye elrendelte a holttestek mésszel való behintését, a megholtak ruházatainak elégetését, és a „beteges” házak elzárását. Július második felében a kolera egyre több mátyusföldi településen ütötte fel a fejét. Vágsellyén és

114. Kolerás beteg gyógyítása

Vágkirályfán a betegek gyógyításával Szulyó György orvost és Offenberger Sámson sebészt, Vághosszúfalun Gellér Antalt, Tornócon Vadovits orvost, míg Magyarsókon és Szelőcén Frankl sebészt bízták meg.⁵⁴ Július végén már a régió többi településén is dühöngött a járvány. Terjedésében szerepet játszott az is, hogy még maguk a megyei orvosi közegek sem voltak biztosak a betegség eredetében és annak ragályos voltában.⁵⁵ Augusztus folyamán volt tetőpontján a járvány. A hónap végén szűnőfélben volt Tornócon, Farkasdon és Negyeden, amiért is Pachner Miklós orvost Nyitrára rendelte a megye. Bár a két utolsó nevezett községben a járványnak még október elején is voltak halálos áldozatai, a megyei közgyűlés augusztus 29-én újra engedélyezte a helyieknek a zöldséggel való kereskedést.⁵⁶ A járvány a vármegyében 438 községben összesen 23 380 halálos áldozatot követelt.⁵⁷ A mátyusföldi régió Nyitra megyei részében egy községet sem került el a járvány. A legtöbb kolerás beteget, szám szerint 800-at

Negyeden tartottak számon. A megfertőzöttek közül a két felekezet halotti anyakönyvi bejegyzései alapján 156-an hunytak el.⁵⁸ A járvány nem válogatta áldozatait. Tornócon a kolera 93. halottja a 76 éves Horváth György, helyi római katolikus plébános volt.

115. Nagy József könyvének címlapja

közlekedés előtt.⁶⁰ A két vármegye között húzódnó közutakat a hónap végén teljesen elzárták. A közlekedés előtt csak a szeredi Vág-hidat, valamint a Vágsellye és Vágvecse között közlekedő kompjáratot vehették igénybe. A közlekedőket azonban a két említett átjárónál szigorú eljárás mellett fertőtlenítették. A július végén kitört járvány fokozatosan elérte a vidék összes települését, a korabeli források jól tükrözik vonulásának irányát. A zsigárdi katolikus plébános anyakönyvi bejegyzése szerint a kór a településen július 28-án tört ki, de a kajali, a galántai és a többi lelkipásztor is mint a kolerajárvány hónapját jelölték meg augusztust.⁶¹ A kolera gyógyításában a megyei közegészségügyi közegek mellett részt vettek az uradalmi sebészek, gyógyszerészek, a települések önkormányzatainak elöljárói, a papok, de az egyes uradalmak intézői is. A vármegyei egészségügyi bizottság rendeletei mellett a járvány megfékezésében és a megfertőzött betegek gyógyításában elnyúlhatetlen érdemei voltak a régió legnagyobb földesurának, az Esterházy-családnak. A cseklészi ág egyes uradalmainak terüle-

A Helytartótanács által elrendelt óvintézkedések ellenére az északi és északkeleti országrészekből 1831 júliusában a Mátyusföld Pozsony megyei részét is elérte a kolera. A megye Külső járásában kitört kolera miatt 1831. augusztus 1-jére összehívták a megyei közgyűlést. A megyei kongregáció ülésén gr. Zichy Ferencet a járvány ügyében eljáró királyi biztosá választották. Ugyanakkor járásonként kinevezték a járvány gyógyításában eljáró orvosokat és felvigyázó biztosokat.⁵⁹ A járvány ügyében eljáró Megyei Állandó Kiküldöttség augusztus 4-én foglalkozott a Vág vidékén és Pusztafödémesen, valamint a Rétén kitört járványos kolerával. A megye átiratban értesítette a szomszédos Nyitra megyét, miszerint a járványos betegséget onnét hurcolták át Pozsony megyébe, így a szomszédos megyébe vezető minden közlekedési úton a közlekedést vesztegzárral akadályozták meg. Egyedül a vágvecsei marhaszállítási átjárót hagyták meg a

tén a betegek ápolását, orvosi szerek biztosítását az uradalmi sebészek látták el. Szenc mezőváros előjárósága Tóth István városbíróval az élen 1831. október 11-én egy levélben köszönte meg az uradalom gondoskodását. A seborvos, Huber János áldozatos munkáját dicséri, hogy a mezővárosban a járvány alatt megbetegedett 336 személy közül csak 25-en „*lettek a gyászos halálnak szomorú áldozattjai.*”⁶² A szenci eseményekkel ellentétben a felsőszelei ispán körzetében a dühöngő járvány tragikusabb kimenetelű volt. Az augusztus 2-án kitört kolerában négy nap alatt kilencen haltak meg. Deöme Pál felsőszelei ispán a szükséges gyógyszereket az első napokban Steibel tallósi orvostól szerezte be, és maga osztotta szét a rászorulóknak. Augusztus 8-án viszont már megkapta az uradalom részéről a kért orvosi szereket és négy akó bort. Az ispán körzetének községeiben augusztus első hetében több száz fertőzött beteg volt. A hónap közepén a helyzet lesújtó, Deöme augusztus 16-i jelentése szerint Feketenyéken a béresek „*mind halomra fekszenek, csözeink betegesen fekszenek és pásztoraink elhaltak.*” A szabadon bolyongó állatok ezzel óriási kárt okoztak a határban lévő termésben. A hó végén Felsőszeliben a halottak száma elérte a 167-et, Nádszegen a 113-at, Feketenyéken az 55-öt, míg Vízkeleten 53 volt az elhunytak száma. Felsőszeli esetében az áldozatok számánál az ispán sajnálkozva állapította meg, hogy az „*egy kisebb coloniára elég volna*”. A járványgyanús házakat az ispán parancsára kezdetben örök vigyázták. A halottak számának megnövekedésével azonban a járványos házak őrzése lehetetlen volt. Az elhunytak elhantolását a községi sírásók mellett az éjjeliőrök végezték. Felsőszeliben számuk szeptember elején kettőről tizenkettőre emelkedett. Szenc mezővárosban a halottak elhantolása a két hadnagy feladata volt.⁶³

A járvány gyors elterjedése felkeltette a közigazgatási szervek figyelmét is. A „megyei állandó kiküldöttség” részéről egy pesti orvos látogatott el augusztus második hetébe a vidékre. Deöme szerint azt követően, hogy Kosútról Felsőszelibe érkezett, megnézett 10-15 „*beteg házat, de féltvén ő is bőrét, vissza ment estve Kosutra*”. A mátyusföldi régió települései közül két településen nem volt halálos áldozata a „*napkeleti epemirigy*”-nek. A felsőszelei szomszédságában található Taksonyban és a tőle délkeletre húzódó Pereden. Az ispán szerint a taksonyiak plébánosuk Bubla József, későbbi pozsonyi kanonok áldozatos törődésének köszönhetők, hogy megmenekültek.⁶⁴ Bár a kolera jelei ott is felütöttek fejüket, augusztus végén a nép kinn a határban dolgozott. Bubla József taksonyi plébános áldozatos munkája mellett az egyház képviselőit több településen jogos bírálat érte. Deöme szerint legtöbb helyen a papok csak gyóntattak és temettek. Szencen Piáček József katolikus plébános ugyanakkor önkényesen megtiltotta a marhahús fogyasztását mondván, elősegíti az a járvány terjedését.⁶⁵ A járvány a régió Pozsony megyei részén szeptemberben a legtöbb helyen megszűnt. A nagyobb településeken a halottak száma meghaladta a 100-at.⁶⁶

A kolerajárvány csíráit Magyarországon több évtizeden keresztül nem sikerült elfojtani. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején a legfelsőbb szintű közigazgatási hatóságok a katonaság állandó mozgása miatt nem tudtak

gátat szabni a kolera második pandémiás körútjának Moldva-Oláhország felől. A járvány magyarországi terjedéséhez nagyban hozzájárultak a szabadságharc leverésére érkezett cári orosz csapatok. Bár 1848 decemberében előfordult egy-egy kolerás beteg a Mátyusföldön, a tömeges megbetegedésre a következő év tavaszától vannak forrásaink. A császári, majd a cári orosz seregek megjelenését követően azok felvonulási területén április végétől szedte áldozatait a kolera. Galántán az első áldozat – Arcztler Zsigmond cs. k. vasas német ezredbeli közlegény – április 29-én hunyt el. Hasonló volt a helyzet Diószegen, Nagymácsédon, Vágsellyén és Szeredben, ahol az első halottak a császári sereg kötelekéből származtak.⁶⁷ Devan Károly Pozsony megye tisztiorvosának 1849. július 14-én kelt összegző jelentése szerint a Külső járásában 16 helységében ütött ki a kolera. Az anyakönyvi adatok alapján a halottak száma jóval alacsonyabb volt, mint 1831-ben, de ennek ellenére néhány település demográfiai növekedését így is érzékenyen érintette.⁶⁸ A járvány terjedését szeptember végére az egész régióban sikerült teljesen megfékezni.

A kolerajárványok tárgyalásánál említést kell még tennünk az 1855. évi és az 1866. évi járványról. Az 1855. évi járvány az előző két járványhoz képest enyhébb lefolyású volt, nem úgy viszont az 1866. évi. A Nyitra és Pozsony vármegyékben a megbetegedettek száma országos viszonylatban az egyik legmagasabb volt. De ugyanez érvényes a halálozások számára is.⁶⁹ Bár a halálozási arány összességében elmaradt az 1831. évi járványétól, annál szembetűnőbb viszont, hogy több településen csaknem elérte, sőt meghaladta az 1831. évi adatokat, amit az anyakönyvi adatok teljes mértékben igazolnak.⁷⁰ A közegészségügy javítására hozott óvintézkedések eredményességét tükrözik az 1872-ben kitört újabb országos járvány viszonylag kedvező statisztikai adatai. A két megye területén a halálozások száma 3503 volt.⁷¹ Bár a járvány csak szóróványosan érintette a régiót, a két vármegye az év végén külön választmányt alakított az óvintézkedések fogatosítására. A Vágsellyei járás községeiben a kolerajárvány-választmány utasításainak végrehajtásával és ellenőrzésével Dr. Päck Miklóst, Dr. Klein Bernátot, Dr. Salamon Ferencet és Dr. Handovszky Jánost bízták meg.⁷² A 19. század utolsó évtizedében 1892-ben Budapesten újra felütötte fejét a kolera. A betegség megelőzésére és az esetleges óvintézkedések megtételére Galántán a közegészségügyi bizottság a község belterületét négy részre osztotta fel, melyet egy-egy csoport felügyelt. A csoportok tevékenysége elsősorban a lakóházak körüli és a közterületek tisztaságának ellenőrzésére korlátozódott.⁷³ A bizottság a volt pásztorházat kolerakórházzá alakíttatta, amit azonban a megyei főorvos ellenőrzése során nem talált megfelelőnek. A felmerült járványkórház kérdéséről a képviselő-testület csak 1912-ben döntött. A határozat alapján a járványkórházat a faiskola területén, a hullaházat és a boncolóhelyiséget viszont a köztemetőben építették fel.⁷⁴ Vágsellye község önkormányzata a hiányzó járványkórház felépítéséről 1896-ban döntött. Az építkezés megvalósítására 500 koronás hitelt vett fel a község.⁷⁵

A 19. század végén az állam igyekezett törvényes eszközökkel gátat szabni a járványos megbetegedések terjedésének, és nagy hangsúlyt helyeztek a megelő-

zésre. A pestis és a kolera mögött a 19. század végére a himlő (variola vera) megelőzését kötelező oltással biztosították Magyarországon. A csecsemők, majd a népiskolák alsó tagozatába járó gyermekek oltását térítésmentesen végezték a megyékben kialakított oltókörökben az 1887. évi 40180 számú belügyminisztériumi szabályrendelet értelmében. Az egyes oltókörök többé-kevésbé megegyeztek a körorvosi körökkel. A himlőoltás eredményességét bizonyítja, hogy Pozsony vármegye területén 1901-ben három és 1902-ben négy esetben fordult elő a betegség.

4. táblázat.⁷⁶ Himlőoltó körök Pozsony megye mátyusföldi részén 1893-ban

Az oltókör székhelye	Az oltókörbe tartozó községek	Körorvos
Diószeg	Magyardiószeg, Németdiószeg, Kismácséd, Pusztafödémes, Hegy, Nagyfödémes, Kosút	Löwensohn Mór
Felsőszeli	Felsőszeli, Alsószeli, Nádszeg, Királyrév	Dr. Stéger Kálmán
Galánta	Galánta, Hodi, Taksony, Kajal, Deáki, Tósnyárasd, Pered, Zsigárd	Dr. Thuróczy Árpád
Nagymagyar	Újhelyjóká, Jóká + 22 község	Dr. Ambró Sándor
Szenc	Szenc, Németsgurab, Csataj, Réte, Boldogfa, Sárfő, Magyarbél, Sáp, Németsbél, Dunaujfalú, Torony, Zonc, Egyházfa, Jánosháza, Borsa, Papkörmösd, Királyfa, Pénteksúr, Hegysúr	Dr. Fridrichovszky László
Szered	Szered, Majtény, Geszt, Ábrahám, Apaj, Nagysúr, Nemessúr, Varrasúr, Valtasúr, Vága, Felső-, Alsó-, Középcsöpöny, Nagymácséd, Gány, Barakony, Nebojsa, Vágszerdahely	Dr. Rosenbaum Ármin
Tallós	Tallós, Hidaskürt, Vízkelet, Vezekény, Feketenyék	Dr. Brezsný János

Jótékonyági intézmények

A középkor elejétől a kereszténység elterjedésével a felebaráti szeretet az egyes társadalmi rétegek között nemcsak Nyugat-Európában vert gyökeret, hanem Magyarországon is. Az elhagyatottak, nyomorultak részére felállított menedékhelyekkel, ispotályokkal, vagy ahogy több esetben nevezik őket szegényházakkal a Mátyusföldön már a 17. századtól találkozunk. Az első magánalapítású intézmények elsősorban a régió mezővárosaiban jöttek létre. Létrehozásuk az adott településen birtokkal bíró nemes családok nevéhez fűződött, de a 19. századi forrásokban már egyházi alapítású szegényházakkal is találkozunk. A jótékonyági intézetek átmeneti jelleggel a 18–19. században járványkórházaként is szolgáltak. Bizonyos értelemben az adott esetben pótolták a hiányzó közkórházakat a régióban, hiszen még a 19–20. század fordulóján is csak Nyitrán, Érsekújvárott, Nagyszombatban és Dunaszerdahelyen működtek az em-

lített közegészségügyi intézmények. Az ispotályok (lat. xenodochium) fő küldetése ennek ellenére az adott helységben élt gyámoltalan, ellátatlan szegények befogadása volt egészen a 20. század közepén történt felszámolásukig. Viszonylag jól biztosított gazdasági háttérrel bírtak az alapítványozók részéről felajánlott pénzüsszegeknek köszönhetően, belső regulák szabályozták működésüket, és a lakók a napi kötelező foglalkozások mellett nagy teret szenteltek vallásosságuk elmélyítésének.

A 17. századra a régió legjelentősebb települése Szered lett. A mezővárosi ranggal, vásártartási joggal bíró település a Vág folyó mederváltozása miatt átvette a szomszédos Sempte stratégiai helyzetét. A mezőváros földesura gr. Esterházy Ferenc özvegye, Thököly Katalin (Kata)⁷⁷ 1698-ban nemes lelkű alapítványt tett az általa Keresztelő Szent János patriciniuma alatt felépített ispotályra.⁷⁸

Az ispotály a városka központjában állt, s benne 12 ájtatos, szegény, szelíd természetű, katolikus vallású lakó kapott elhelyezést. Az intézet *„rendtartásának oktató könyve”* szerint az ispotály fenntartása a mindenkori földesúr feladata volt. Felügyeletét az inspektor, az ispotályon belül pedig a dolgok irányítását a lakók közül kiválasztott bíró végezte. Az ispitai bírót évente az új esztendő első napján választották. Megválasztása után az inspektor bírói pálcával jutalmazta meg, majd köteles volt a lakókat egy pint borral megvendégszolgálni. A regula szerint a lakók között volt egy *„procurator”*, vagyis kolduló, aki egy kis persellyel alamizsnát gyűjtött. A begyűjtött alamizsna harmadrésze őt illette *„aki többet fárads, többet érdemel”* alapon, a többi pénzt viszont az ispotály épületének karbantartására és egyéb hasznos célra fordították. A bíró felügyelete mellett az ispotály lakói ájtatos, vallásos életet éltek. Kötelező volt a vasárnapi és az ünnepnapon miselátogatás, reggel és este minden jótevőjükért közös imát mondtak.⁷⁹ Övükön olvasót viseltek, s naponta két-három alkalommal a Boldogságos Szűz dicsőségére a rózsafüzért imádkozták. Szerdai és szombati napon viszont közösen imádkoztak az alapítványozó Thököly Katalin és családjának üdvösséges életéért. A rendtartás X. pontja szerint az ispotály lakói minden szombat délelőttjén a semptei vár kápolnájában kötelező litániát mondtak a fundátorért, délután pedig a szeredi templom takarítása volt a feladatuk. Az ispotályt Thököly Katalin grófnő a semptei uradalomhoz tartozó falvak jobbágyai részére alapította. Az új lakók beköltözésük alkalmával kötelesek voltak megvendégszolgálni az ott lakó szegény rászorulókat. A megvendégszolgálást *„egy böcsületes ebéd”* képezte, amit négy tál étel alkotott. Ugyanakkor az új lakó köteles volt ahhoz *„elegendő böcsületes Kényeret és tizenkét ltze bort adgyon”*.⁸⁰ Az állandó lakókon kívül átmeneti lakói is voltak az ispitának. Az inspektor beleegyezésével három napra nyújthatott szállást az ispitai bíró a menedékhely falain belül az arra rászorulóknak. Az intézményt az Esterházy-család több tagja támogatta. Az alapítványozó Thököly Katalin első házasságából származó fia, Esterházy József 500 forintot alapítványozott az ispotály javára. Az összeg éves kamatát az ott elhelyezett gyámoltalanok között osztották szét.⁸¹ A nemes lelkű alapítványokon túl az ispotály csekély vagyonát az elhunyt szegények hátrahagyott *„pénzeczskéje”* is gya-

rapította. A hátrahagyott értékeket az inspektor foglalta le és adta át az ispitai bírónak, aki a gazdálkodásról köteles volt írást vezetni.

116. A szeredi ispotály regulái 1698-ból

A semptei uradalmon belül az Esterházyak több ispotályt alapítottak. Szenc mezővárosban a 18. század derekán létrehozott ispotály (szegények háza, kórház) Esterházy Ferenc tárnokmester nevéhez fűződik. Az 1758-ban elhunyt alapítványozó 960 forintot adományozott az ispotályban elhelyezett 6 erejükben megfogyatkozott idős személy (cseléd) javára.⁸² Az alapítványozott tőkét általában 5%-os kamat mellett vehették kölcsönbe a helyi gazdák, polgárok. A kölcsön után járó kamatból a lakók évente több alkalommal részesültek. Az ellátásukat biztosító szerény anyagi támogatást, személyenként évente kb. 30 váltó forintot a plébánián vehették át. Az alapítványozó fia, gr. Esterházy Ferenc az ispotály tőkéjét 1810. november 19-én Bécsben kiadott oklevelével 3000 forinttal gyarapította.

templom egyik perselyének bevétele, melyet a városkában megrendezett országos kirakodóvásárok alkalmával osztottak ki a lakók között. A perselypénz mellett a betegekért való imádkozásért 30 krajcár járt fejenként. Az idézett alapítványi oklevélben Esterházy Ferenc gróf a már létező szenci ispotály mellett 1810-ben 3428 forintot alapítványozott a Tallóson létrehozandó ispotály részére is. Az összeg éves kamatjából 8 személy (4 férfi és 4 nő) nyert ellátást a kastéllyal szemben lévő uradalmi kétszoba-konyhás épületben.

Az Esterházy-család ősi fészkeinek számító Galánta nemesi mezővárosban az ispotály („ispita”) megalapítása galánthai báró Balogh István özvegyének, Ányos Teréz kegyes alapítványából jött létre a 17. század végén. Az 1694. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint az ispita hét elaggott szegénynek nyújtott menedéket.⁸³ Az intézmény fenntartására a fundátor a kuriális telek mellett csekély szántót is ajándékozott. Balogh István örökösei az alapítványozó halála után visszakövetelték a felajánlott szántót. 1728-ban a 12. számmal megjelölt ingatlan egyik felében működött az ispotály, másik felében pedig kocsmá volt.⁸⁴ Miután az ispotály épülete 1755-ben leégett, az örökösök a kuriális telket is visszakövetelték. Feltételezzük, hogy a 18–19. század fordulóján, vagy inkább a 19. század elején az intézmény Munkácsy József, Mária Terézia rendjének lovagja jóvoltából lett újraalapítva.⁸⁵ A felépült ispotály anyagi ellátását Galgóczy Antal, a Szent István-rend lovagja, császári királyi udvari tanácsos 1819. május 1-jén tett alapítványa biztosította.⁸⁶ A plébániahivatal tőzsomszédságában lévő ispotálynak nyolc (négy férfi és négy nő) lakója volt. Az alapítványi oklevél szerint a nemek megoszlása nem volt teljesen kötött, de „*egy szobában férfiú és asszonyi idegen személyek egyetemben*” nem kerülhettek elhelyezésre. A megrokkant idős, katolikus vallású szegények részére testált intézmény négy lakószobából, folyosóból és két kamrából állt. Az épülethez az udvaron és a kerten kívül egy hold szántó is tartozott. Berendezését 1881-ben a folyosón elhelyezett 2 deszkaágy, 1 álló óra, a falon 3 darab kép és 2 feszület, a négy szobában 8 ágy, 8 asztal, 8 szekrény és 16 szék, 4 imaszámoly, 4 feszület, 4 kép, 8 gyertyatartó, 4 mosdó és 4 pad alkotta.⁸⁷ Az ispita regulái megtartásának ellenőrzése és felügyelete a ház lakói közül választott elöljárónak volt a feladata. Egész évi fáradozásának jutalma 12 forint volt. Az egészséges lakók tehetségük szerint kötelesek voltak a napot munkával elfoglalni (fonás, varrás), hogy azzal is javítsanak anyagi helyzetükön. A kötelező foglalkozás mellett az ispita lakói számára a regula előírta a kötelező ájtatosságot is. Azonkívül, hogy az egészséges ispitálakók naponta részt vettek a szentmisén, a Munkácsy József által hagyományozott évi 12 ispitás szentmisén, és a donátor tiszteletére Pádúai Szent Antal napján mondott énekes szentmisén ugyancsak kötelesek voltak megjelenni. Szent Antal napján minden lakó a szentgyónást követően szentáldozásban részesült. Az ájtatosság elvégeztével minden személynek fejenként 45 krajcár járt.⁸⁸ A szentmiséken elvégzett ájtatosság mellett a lakók a folyosón, az előcsarnokban („*az előházban*”) elhelyezett keresztnél naponta vagy a szentmise előtt, vagy azt követően külön szertartást végeztek. Az alapítványozó által megfogalmazott ima mellett hangos szóval 5 miatyánkot, 5 üdvözlégyet és egy hiszekegyet imádkoz-

tak.⁸⁹ A 19. században az ispotályba felvett szegények naponta három garast kaptak. A 20. század elején segélyben már csak azok részesültek, akiknek nem volt hozzátartozójuk, illetve eltartójuk. A lakók orvosi ellátására Galgóczy Antal 300 forintot hagyományozott. Az orvosi ellátást a 19. század második felében Jandly Ede orvos, a szükséges gyógyszereket pedig Massányi Géza galántai gyógyszerész biztosította. A 19. század végétől a Galgóczy-alapítvány mellett kisebb-nagyobb összeget többen is hagyományoztak a ispotály javára. Esterházy József és Rozália mellett többek között Szüllő Gáspár, Frideczky Árpád, özv. Varga Sándorné hagyott jelentősebb pénzösszeget a menház javára.⁹⁰ A magánszemélyek mellett a Galántai Takarékpénztár évente 100 koronával támogatta az intézményt.

118. A galántai ispotály épülete 1939-ben

Vágsellyén az ispotály létrehozása szintén a mezőváros volt földesurához kötődik. Alapításáról pontos adattal nem rendelkezünk. Csak feltételezzük, hogy a jezsuiták által létrehozott intézmény a 17. század második és a 18. század első felében jött létre. Azok után, hogy II. József a jezsuita rendet eltörölte Magyarországon, a mezővárost a Magyar Királyi Kamara az Egyetemi Alapnak adta át. A birtok átvételi jegyzőkönyvében röviden említik a 8 elaggott szegény számára felépített ispotályt is, mint az uradalom tulajdonát.⁹¹ A 2 szobából, 2 kamrából és egy közös konyhából álló épület, melyet a 19. századi források több alkalommal urasági kórházként említenek, a mezőváros főterének számító Szentháromság tértől északi irányban húzódó „Ispita sor”-on állt. A 19. század második felében az ispotály 5 nő és 3 férfi menhelyéül szolgált.⁹² Az intézmény fenntartását a 20. század elején a megváltozott államhatalmi viszonyok miatt

az Egyetemi Alap nem tudta ellátni. A romos épületet a község jelképes 1 aranydukátért megvette a Szlovákiai Közalapítványi Birtokok kezelőjétől. A szerződés alapján a politikai község magára vállalta az épület fenntartását, és a 8 ispitai lakós ellátását, mely az éves lisztszükségletet (2,5 q búza és 2,5 q rozs) és a tüzelő (14 m³ tűzifa) biztosítását vonta maga után.⁹³

A 19. század második feléig az ispotályok létrehozása az említett mezővárosok mellett a kuriális (nemesi) falvakra volt jellemző. Pusztafödemes és Vízkelet ispotályai a 18. század második felében az alapítványozók bőkezűségétől függően 2-2 szegény sorsú, idős embernek nyújtottak menedéket. A pusztafödemesi ispotályt a források már 1750-ben említik. A katolikus templom szomszédságában lévő telken létrehozott intézmény nemes Farkas Gáspár nevéhez fűződik. Halála után az ispotály lakóinak ellátását a Farkas család tagjai biztosították.⁹⁴ Vízkelet község igazgatása a 17–18. század fordulóján a nemesi községek igazgatásának több jelét is viselte. A községben birtokkal bíró nemesek közül Paulovits József 1000 forintos alapítványt tett az ispotály létrehozására valamikor a 18. század közepén. Az 1787-ben készült felmérés szerint az égetett téglából készült egy lakószobából, konyhából és kamrából álló ispotályban két idős férfi kapott elhelyezést.⁹⁵ A szomszédos Nagyfödemes, mely a Pálffy-család birtoka volt, a József-kori felmérés szerint 12 személyt befogadó ispotállal rendelkezett. Alapításának pontos időpontját nem ismerjük, de a 18. század közepén már állt. Az intézményt a község kegyes adományából látták el.⁹⁶ Az ispotály az ún. Cigány utcában volt, mely előtt Kollár Miklós 1773-ban 20 forintos alapítvánnyal egy kőkeresztet állíttatott.⁹⁷

A 19. század második felétől az ispotályok, szegényházak száma országos viszonylatban egyre nőtt. A volt mezővárosok, nemesi falvak mellett elsősorban a történelmi egyházak építették ki saját szociális intézményeiket. Taksonyban Kubriczky András taksonyi katolikus plébános és pozsonyi kanonok közbenjárása eredményeként 1885-ben nyílt meg a „szegényház”. Idős, szegény, feddhetetlen erkölcsű, katolikus vallású helyieknek nyújtott menedéket az intézet. Létrehozását Bubla Károly orbei püspök, esztergomi kanonok 2000 forintos alapítvánnyal támogatta, de a 3000 forintos törzstőkéhez 500-500 forinttal járult hozzá Kubriczky András mellett a helyi katolikus hitközség is.⁹⁸ A falu központjában létrehozott intézményt egy 8 tagú tanács kormányozta, melynek élén a gondnok állt. Ő kezelte menedékház pénzügyeit, és felügyelt az épületre. A házirend betartására a lakók maguk közül egy „felügyelőt” választottak. A lakók idejüket hasznos foglalkozással kellett, hogy eltöltsék, naponta kötelező volt a szentmise-látogatás, szombaton este pedig közösen imádkoztak egy rózsafüzért jótévedőkért, Bubla Károly püspökért.⁹⁹ A 19–20. század fordulóján a régióban élt zsidók saját egyházközségükön belül óriási hangsúlyt helyeztek a idős, szegény sorsú tagjaik segélyezésére. A Galántán, Vágsellyén, Szeredben és Szencen létrehozott jótékonyági egyletek mellett említést érdemel a szeredi izraelita szegényház. A szeredi aut. ortodox izraelita hitközség saját idős, szegény sorsú tagjai számára létrehozott intézmény 1905-ben a zsinagóga és az izraelita iskola szomszédságában épült fel.¹⁰⁰

Községi rendszervevények

1. §

Általán az 1871. évi XVIII. t. törv. 18. §. a szerint a községi önkormányzat, ha azokat saját ügyeikből magukból tartja, tartás költségén nem köteles, elvárható kötelezvé nem, az illetékes községekben kivül koldulás Pozsony megye területén megtiltatik.

2. §

A községi illetékes koldusok mikénti elvárása a községek saját hatáskörébe tartozik, köteles azonban a községi képviselő testület az irányában tett intézkedéseket jelen önkormányzati rendszert illetéktől kivétel nélkül egy hó letöltése alatt a járási önkormányzat tudomására hozni. Kivétel a megye alispánjának jelentéstől.

3. §

Minden községben egy koldusbíró állítatik fel, ki feljével arra, hogy a községben munkakereső emberek ne kirregessenek, idegen okmányok közzétételét ne idézessék, ilyeneket maga vagy a rendőrség felügyelőkkel és szabályos eljárás végzet az előjárásigazgatók által végrehajtva.

4. §

Minden községben amennyiben erre a községi bíró önkormányzati elfoglatásának fogva nem képes, az előjárásigazgatók egy tagja köztársasági képviselő a koldus rendszert vértel s kimerítési utasításait a megbeszélést a koldusbíró végrehajtani köteles.

A szociális ellátáson belül a 18. századtól érzékeny pontként szerepelt a közsegélyezés. A felvilágosult abszolutizmus gyökeres szabályozásra törekedett e téren is. A koldusok és csavargók megbabolázására 1773. április 1-jével Szenecen országos kincstári dologház létesült annak ellenére, hogy hosszú távon sikerült volna megoldást találni a problémára.¹⁰¹ A koldusok szabad mozgásának megfékezését II. Józsefnek 1788-ban egy újabb rendeletével sem sikerült elérnie, így a problémára csak a 19. század második felében elfogadott községi törvény talált megoldást. Az 1871:XXVIII. sz. törvénycikk 131. §-a alapján a politikai községek kötelesek voltak a községek szegényeit támogatni, eltartani, ha azok saját erejükből képtelenek voltak magukat fenntartani.¹⁰² A koldulásra, könyöradamány gyűjtésére rászorult helyiek felügyeletével a községi koldusbíró bízta meg. Minden község összeírta a területén élő testi vagy szellemi sérülés miatt keresetképtelen szegényeket, és csak az ő számukra volt megengedve a községen belül a koldulás, a könyöradamány-gyűjtés. A községi szegények segélyezése a község minden lakosának kötelessége volt, éppen ezért a kijelölt koldulási napokon a szegények előtt tilos volt a házak kapuit bezárni. A koldusbíró az idegen, könyöradamány gyűjtésére nem jogosult személyeket elfogta, azt az előjáróságnak bejelentette.¹⁰³ Vágsellyén a koldusbíró – Szabó János – a 20. század elején hivatalát jelvényes egyenruhában végezte.¹⁰⁴ A községekről szóló későbbi 1886:XXII. sz. törvénycikk hasonló értelemben rendelkezett a közsegélyezésről. A politikai községek a közsegélyezés céljára szegényalapokat hoztak létre a törvényből eredő kötelességük fedezésére.¹⁰⁵ Az eredeti törvényrendekezés apró változtatásokkal egészen 1945-ig érvényben volt.

Jegyzetek

- 1 Kapronczay Károly: Közegészségünk a XVIII. században. *Élet és Tudomány*, 1987. 15. sz. 466.
- 2 Thúröczy Vilmos: Nyitra vármegye közegészségügye. In: Borovszky Sámuel (szerk.): *Nyitra vármegye*. Budapest, 1900, 367.
- 3 Státny archív v Nitre (a továbbiakban: ŠA N). Župný archivár. Varia. A jegyzet szerint az 1731/3. évi közgyűlésen nevezte ki a főispán Krommer Jánost.; Ua. Thúröczy i. m. 367.
- 4 Uo. A Bajmóci járásban 396, a Bodoki járásban 841 dohányzót írtak össze. A többi járásból nem rendelkezünk adatokkal.
- 5 ŠA N. ŽA. Varia; Thúröczy munkájában 4 orvos, 33 sebész, 2 okleveles bába és 8 gyógyszerész szerepel. Gyógyszertárak: Nyitrán 2, Érsekújvárott 1, Szakolcán 1, Holicson 1, Galgócon 1, Vágújhelyen 1 és a Szt. János-elefánti zárdában 1.
- 6 Státny archív v Bratislave (a továbbiakban: ŠA B). Župa Bratislavská I. (a továbbiakban: ŽB I) AC 1768 F 7 N 11.
- 7 Glatz Ferenc (szerk.): *A magyarok krónikája*. Budapest, 2000, 332.; Szinyei József: *Magyar írók*. Budapest, 1900. Skollanich József Ferenc orvosdoktor, kir. tanácsos, szül. 1720. I. 26. – megh. 1785. XI. 22.
- 8 ŠA B. ŽB I. AC 1768 F 6 N 44.

- 9 Novák Veronika: Vágsellye 1526-tól az 1848-as forradalomig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. Dunaszerdahely, 2002, 54.
- 10 A 19. századból ismert Juhász István (1841) és Salamon Ferenc (1869) uradalmi sebész.
- 11 Az Esterházy család galántai uradalmának orvosa a 19. század első harmadától Jandly Ede volt.
- 12 ŠA B. ŽB I. AC 1768 F 7 N 47.
- 13 Hajdú Lajos: *II. József igazgatási reformjai Magyarországon*. Budapest, 1982, 486–496.
- 14 ŠA B. ŽB I. AC 1785 F 5 N 4.
- 15 Hajdú i. m. 496.
- 16 ŠA B. ŽB I. AC 1786 F 20 N 27.
- 17 Uo. AC 1785 F 2 N.36. Nagelt a Helytartótanács utasította rendre.
- 18 Hajdú i. m. 486.
- 19 Thuróczy i. m. 367.
- 20 Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976, 196–197.
- 21 Országgyűlési törvénycikkek. Budapest, 1876, 138., 142. §
- 22 ŠA B. ŽB I. Zápisnica municipálneho výboru. 1876. 528.; 331–337.
- 23 ŠA B PŠ. Obvodný notársky úrad v Galante (a továbbiakban: Ob NÚ-G). A képviselő-testület 1876. november 5-i ülésének jegyzőkönyve.
- 24 ŠA B PŠ. Obvodný notársky úrad v Šali (a továbbiakban: Ob NÚ-Š.). A képviselő-testület 1899. december 27-i ülésének jegyzőkönyve.
- 25 ŠA B PŠ. Magistrát Šamorín. i. sz.1186/1878.
- 26 ŠA B. ŽB I. i. sz. 5168/220/1878; ŠA B PŠ. Ob NÚ-G. A képviselő-testület 1877. február 11-i ülésének jegyzőkönyve. A körorvos díjazása mellett a testület jóváhagyta a községi bába (Hanniker Alojzia, éves bére 25 frt.) és a községi halottkém személyét (Keresztessy József járási orvos, éves bére 35 frt.).
- 27 1876: XIV. tc. 149. §.
- 28 Olejár, Štefan: Zdravotníctvo a sociálna starostlivosť. In: *Sereď – dejiny mesta*. Sereď, 2002, 290.
- 29 ŠA B PŠ. Ob NÚ-G. A képviselő-testület 1892. augusztus 30-i ülésének jegyzőkönyve. A bizottság tagjai: dr. Thuróczy Árpád járási orvos, dr. Schaar Henrik körorvos, Jandly Ede uradalmi orvos, Nagy Béla járási állatorvos, Morvay Lipót plébános, Fülöp János, Már József és Waldmann Dezső tanítók és Wantoch Zsigmond gyógyszerész.
- 30 ŠA B PŠ. Ob NÚ-Š. A képviselő-testület 1898. április 23-i ülésének jegyzőkönyve. A bizottság tagjai: Páhl Miklós járási orvos, Zeller Elemér gyógyszerész, dr. Sándor Ferenc, Mahács Sándor plébános, Péter József tanító, Zeller Zoltán jegyző, Hlavaty Sándor törvénybíró, Hlavaty Ferenc képviselő.
- 31 Országgyűlési törvénycikkek. Budapest, 1908, XXXVIII. tc. 3–9. §.
- 32 ŠA B PŠ. Okresný úrad v Šali (a továbbiakban: OÚ-Š) i.sz. XVII/7729/1925.
- 33 Pávay Vajna Gábor: Egészségügy. In: Borovszky: Pozsony vármegye. 381.
- 34 Rovara Frigyes: *Galánthai és fraknói gróf Esterházy Mihály uradalmi*. Pozsony, 1902, 49.
- 35 Pávay i.m. 381.
- 36 *Révai Nagy Lexikona. IX.* Budapest 1913, 174.
- 37 Halász Sándor–Mandelló Gyula: *Közgazdasági lexikon*. Budapest, 1898, 761.
- 38 Olejár i. m. 290.

- 39 Galántai Városháza. Szekács István hagyatéka. A közbirtokosság 1851. március 27-i ülésének jegyzőkönyve.
- 40 *Galánta és Vidéke*, 1898. 13. sz.
- 41 Bona Gábor: *Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 1999, 510.
- 42 ŠA N. NŽ I. Hlavný župan. i. sz. 96/1899; A patika létrehozására lásd: Zeller Elemér: A farkasdi gyógyszerész kérdése. *Gyógyszerészeti Hetilap*, 1896.
- 43 ŠA B PŠ. OÚ-G. i.sz. 1/1924 Prez. Hackenberger Benó 1922-ben kapott csehszlovák állampolgárságot.
- 44 *A visszatért Felvidék és Ruténföld címtára*. Budapest, 1939, 221.
- 45 ŠA B PŠ. OÚ-Š. i.sz. XXI/562/1937.
- 46 Andorka Rudolf: A legpusztítóbb: a pestis. *Élet és Tudomány*, 1986. 16. sz.
- 47 Thuróczy i. m. 366.
- 48 Vende Aladár: Pozsony vármegye községei. In: Borovszky: *Pozsony vármegye*. 94–128.
- 49 Novák Veronika (szerk.): *Nádszeg – múlt és jelen*. Komárom, 2000, 20–21.; Végh András–Novák Veronika (szerk.): *Galanta*. Bratislava, 1987, 31.; Petrovič, Rastislav–Vrabcová, Eva (szerk.): *Sereď – dejiny mesta*. Sereď, 2002, 64.
- 50 Andorka i. m. A járvánnyal összevetve a harcok során „csak” kb. 80 ezer ember vesztette életét.
- 51 Acsády i.m.
- 52 J. Frater Zsuzsa: *Az 1855. évi kolerajárvány Magyarországon*. Budapest, 1980, 1–4. (Történeti statisztikai füzetek, 5.)
- 53 Nagy József: *A cholera Nyitra megyében 1831-től 1874-ig*. Nyitra, 1876, 15.
- 54 Uo. 20.
- 55 Uo.26.
- 56 Uo. 32. Vadovitsnak az volt a véleménye, hogy a kór csak abban az esetben ragályos, ha a halottat csak hosszú idő után temetik el.
- 57 Uo. 35.
- 58 J. Frater i. m. 9. A szerző megyei kimutatása jóval magasabb értékeket tartalmaz, mint Nagy József i. m.
- 59 ŠA N. Egyházi anyakönyvek gyűjteménye. A negyedi r. kat. és a református egyház halotti anyakönyvei. Nagy i. m. Negyeden 383 halottat tüntet fel.
- 60 Bukovszky László: Kolerajárványok a Galántai járásban. Kézirat, é. n. 5.
- 61 Nagy i. m. 31.
- 62 ŠA B. Egyházi anyakönyvek gyűjteménye. A zsigárdi r. kat. egyház halotti anyakönyve. 204. „Die 28-a Julii erupit in Zsigard cholera Morbus.” Például a galántai anyakönyvbe Thuróczy Zsigmond plébános a „Mensis Augustus Cholieriensis”, Kövér András kajali plébános pedig a „Mense Augustu – initim Cholera” bejegyzést írta.
- 63 Slovenský národný archív v Bratislavve. Panstvo Šintava-Čeklís (a továbbiakban: P Š-Č). Ielt.sz. 214. H-2. (Az információ közlését ezúton köszönöm Strešňák Gábornak.)
- 64 Uo.
- 65 Uo; Bukovszky László: Fogadalmi ünnep Taksonyban. *A Hét*, 1991. 35. sz. A kolerajárvány szerencsés kimenetelét dokumentálja a helyiek körében 1831 óta élő fogadalmi ünnep szeptember 14-én, Szent Kereszt Felmagasztalása napján.
- 66 Uo. Ielt. sz. 214.

- 67 Pl. Alsószeliben 121, Felsőszeliben 169, Galántán 172, Jókán 117, Nagyfödémesen 156, Nádszegen 184, Pusztafödémesen 170 és Szeredben 253 volt a halottak száma. Vö. Bukovszky: Kolerajárványok.
- 68 Bukovszky: Kolerajárvány. A járvány során Galántán 10, Diószegen 13, Tallóson 1, Vágsellyén 22, Tornócon 1, Nagymácsédon 1 és Szeredben 32 császári katona hunyt el.
- 69 Uo. Pl. Taksony lakosságának csaknem 10%-a járvány áldozata lett. A legtöbb halott a következő településeken volt: Galánta 70, Jóka 67, Nagyfödémés 126, Pered 133, Szered 158.
- 70 J. Frater i. m. 9.
- 71 Bukovszky i. m. Néhány példa a halálozások számára: Taksony 97, Nagymácséd 137, Nagyfödémés 167, Kosút 59, Szered 209, Felsőszeli 97, Jóka 93.
- 72 J. Frater. i. m. 9.
- 73 ŠA N. ŽN I. Főispáni iratok. i. sz. 722/1872.
- 74 ŠA B PŠ. ObNÚ-G. A közegészségügyi bizottság 1892. október 4-i ülése.
- 75 Uo. A képviselő-testület 1912. január 13-i ülése.
- 76 Uo. ObNÚ-Š. A képviselő-testület 1896. május 3-i ülése.
- 77 Pozsony vármegye Hivatalos Lapja, 1893. 5. sz.
- 78 gr. Thököly Katalin (1655. IV. 18.–1670. XI. 15.) első férje gr. Esterházy Ferenc, második férje gr. Jörger Max, harmadik férje gr. Löwenburg János volt.
- 79 ŠA B PŠ. Notársky úrad v Seredi (a továbbiakban: NÚ-S.) lelt. sz. 125.
- 80 Uo. VII–VIII. Regula
- 81 Uo. XIV. Regula
- 82 Melníková, M.: Mestečko Sereď od Moháča k rokom meruôsmym (1526–1848). In: *Sereď – dejiny mesta*. 63.
- 83 SNA. P ŠČ.C.VI Conv.4 N.16.
- 84 Klobučník, Miroslav: *Farská obec v období rekatolizácie na národnostne zmiešanom území*. Trnava, 2004, 61.
- 85 Sedlák, František: Galánta 1526–1848 között. In: *Galanta*. Bratislava, 1987, 32.
- 86 Munkácsy József vezérőrnagy, a Mária Terézia-rend lovagja 1815-ben Gyulafehérvár parancsnoka volt. In: Nagy Iván: *Magyarország nemzetségei*. VII. 579.
- 87 Alapítványi Oklevél. Fénymásolatban a szerző tulajdonában.
- 88 Leltár a Galánthai Menházban talált butorzatról. 1881. március 1. Fénymásolatban a szerző tulajdonában.
- 89 Az Alapítványi oklevél 7. pontja
- 90 Az Alapítványi oklevél 5. pontja. A kőkereszt felirata Szekács István átirata alapján a következő volt: ÖRÖK MINDENHATÓ / UR ISTEN FOGADGYAD KEGYELMESSEN / EZEN FELEBARÁTI SZERETETTEK ÁLDOZATYÁT, ES É / HÁZAT MEG ÁLDANI MÉLTÓZTASSÁL, HOGY EBBEN / LAKOS SZEGÉNYEK JÓ TEVOINEK, ES A TE SZENT / NEVEDBEN ADAKOZOINAK ÁLDÁS É FÖLDÖN, AZ / ÖRÖKÉN VALÓSAGBAN PEDIG MENNYI DÜTSÖSÉG / LÉGYEN JUTALMA / AMEN.
- 91 A legnagyobb összeget – 6000 koronát – özv. Varga Sándorné hagyományozta. Az összeget az első világháború alatt hadikölcsönbe fektették. A Frideczky-alapítvány szerint a szegényház javára hagyományozott 400 korona éves kamatját október 19-én, az alapítványozó édesanyjának, Bomb Angélnak halála napján egyenlő részben kiosztották a lakók között. A lakók ugyanezért kötelesek voltak a Bomb család sírboltját tisztán tartani, és a család elhunyt tagjainak lelki üdvéért imádkozni.
- 92 Novák Veronika: Vágsellye 1526-tól az 1848-as forradalomig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. 51.

- 93 Bukovszky László: Vágsellye története az 1848–49-es forradalom és szabadságharctól Trianonig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. 105.
- 94 Bukovszky László: Vágsellye története az első Csehszlovák Köztársaság húsz éve alatt. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. 125.
- 95 Ragač, Radoslav–Strešňák, Gábor: Náboženské dejiny obce Pusté Úľany. Kézirat, é. n. 15. Ezúton köszönöm a szerzőknek, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátották.
- 96 ŠA B. ŽB I. AC 1787 F 14 N 90.
- 97 ŠA B. ŽB I. Descriptio Status Physici, et Moralis Locorum – Nagyfödémes.
- 98 Szabó János–Borsos Mihály: *A nagyfödémesi plébánia múltjából (1812; 1945)*. Pozsony, 1999, 162.
- 99 Troch Pál: *Adatok Taksony község történetéből*. Galánta, 1908, 33–34.
- 100 „Alapszabályai a taksonyi szegény elaggott katolikusok menedékházának” – 1884. Másolatban a szerző tulajdonában.
- 101 Petrovič, Rastislav: Architektúra a pamiatky. In: *Sereď – dejiny mesta*. Sereď, 2002, 331.
- 102 Pach Zsigmond: *Magyarország története 1701*.
- 103 Országgyűlési Törvénycikkék. Budapest, 1871.
- 104 ŠA B. ŽB I. Pozsony vm. szabályrendelete a koldusok ellátásáról.
- 105 Bukovszky László: Vágsellye története az 1848–49-es forradalom és szabadságharctól Trianonig. In: Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. 95.
- 106 Laczkovits Béla: *A községekről szóló törvény magyarázata*. Budapest, 1901, 106.

Képek jegyzéke

1. Pozsony vármegye címere (Csáky Imre: A magyar királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században)	24
2. Nyitra vármegye címere (Csáky Imre: A magyar királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században)	24
3. Pozsony vármegye térképe 1811-ből (Nyitrai Állami Levéltár)	26
4. A Galántai Főszolgabírói Hivatal épülete (Pekarovics György magángyűjteményéből)	27
5. Csemniczky Géza, a Vágsellyei járás főszolgabírája (Borovszky Samu: Nyitra vármegye)	28
6. Dr. Szenczy Géza, a Galántai járás főszolgabírája (Bukovszky László magángyűjteményéből)	29
7. A Szenci Főszolgabírói Hivatal épülete (Bukovszky László magángyűjteményéből)	29
8. I. Ferenc Farkasd számára kiadott vásártartási privilégiuma 1794-ből (Országos Levéltár, Budapest)	31
9. III. Károly Vágsellye számára kiadott vásártartási privilégiuma 1725-ből (Magyar Országos Levéltár, Budapest)	32
10. A galántai község háza (Pekarovics György magángyűjteményéből)	33
11. Taksony község képviselő-testületének tagjai 1908-ban (Bukovszky László magángyűjteményéből)	36
12. Diószegi jegyzői lak (Pekarovics György magángyűjteményéből)	37
13. A pannonthalmi apátság alapítólevele 1002-ből (A magyar nemzet története I.)	46
14. Az 1113-ban kiadott zobori oklevél (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára, fényképgyűjtemény)	48
15. Másoló szerzetes (Katolikus Magyarország)	51
16. II. András (Kronika Slovenska I.)	52
17. Másoló szerzetes (Képes Krónika)	56
18. Károly Róbert oklevele Csandal határleírásáról (1323) (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony)	58
19. Részlet Lázár deák 1528-ban kiadott térképéből (Püspöki Nagy Péter: A Csallóköz neveiről)	60
20. Török pusztítás (A magyarok krónikája)	64
21. A megerősített galántai ún. felső Esterházy-kastély (Borovszky Samu: Pozsony vármegye)	66
22. A vágsellyei katonai erőd terve (Magyar Országos Levéltár, Budapest)	68
23. A semptei vár a 17. század második felében (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)	69
24. Bercsényi Miklós Semptén kelt oklevele Nyitra vármegye közönségének (Nyitrai Állami Levéltár)	71
25. Hajdú (Magyarország története képekben)	72
26. Werbőczy Tripartitumának 1628. évi kiadása (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	76

27. Magyar nemes a 16. században (Magyarország története képekben).....	77
28. A két galántai Esterházy-kastély (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)	79
29. A volt nebojszai Balogh-kastély (Borovszky Samu: Pozsony vármegye)	81
30. A szenc királyi Pálffy-kastély belső tere (Ars Decorativa, 13/1993)	83
31. A 17–18. században Szencen birtokos tatai Kövér család nemesi címere (Pozsonyi Állami Levéltár)	88
32. A Pozsony megyei Jankó család címereslevele 1626-ból (Pozsonyi Állami Levéltár)	90
33. Az utolsó rendi országgyűlés törvénycikkelyei (Bukovszky László magángyűjteményéből)	94
34. Sebestény László (Sebestény Sándor magángyűjteményéből, Budapest)	99
35. Somogyi Antal (Borovszky Samu: Pozsony vármegye)	100
36. Lovas és gyalogos nemzetőr (Magyarok a Kárpát-medencében)	102
37. Honvédtoborzás (A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Zalai Gyűjtemény)	104
38. Csány László felhívása (Pozsonyi Állami Levéltár)	106
39. Statárium kihirdetése Pozsony vármegye területén (Pozsonyi Állami Levéltár).....	108
40. A zsigárdi ütközet (A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Zalai Gyűjtemény).....	111
41. A peredi csata (A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Zalai Gyűjtemény)	113
42. Mátyusföldi honvédek az első világháború végén (Bukovszky László magángyűjteményéből)	124
43. A Magyar Nemzeti Tanács népgyűlése Galántán 1918 decemberében (Szekács István hagyatéka, Galántai Városháza).....	126
44. Magyarország felbomlása (A magyar történelem nagy alakjai 12. rész)	130
45. Masaryk elnök látogatása Kosúton 1928-ban (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	132
46. Horthy Miklós hadparancsa (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	138
47. A bevonuló honvédség fogadása Galántán (Bukovszky László magángyűjteményéből)	139
48. Vitézek avatása Galántán 1939 tavaszán (Bukovszky László magángyűjteményéből)	140
49. Mátyusföldi honvédek elesett bajtársuk sírjánál a keleti fronton (Bukovszky László magángyűjteményéből)	142
50. Gregorovits Lipót, az OKP nemzetgyűlési képviselője (szül. 1883-ban Kosúton) (Angyal Béla: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez).....	151
51. Politikai karikatúra (Vizeslepedő, 1930. VIII. 24.)	152
54. Politikai nagygyűlés Vágsellyén 1931-ben (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	159
55. A vágsellyei szűcsök céhszabályzata 1629-ből (Magyar Országos Levéltár, Budapest)	165
56. Rajcsányi György céhartikulusai a vágsellyei céhek számára (Magyar Országos Levéltár, Budapest)	167
57. A semptei uradalomhoz tartozó szabók céhszabályzata 1636-ból (Magyar Országos Levéltár, Budapest)	167
58. A szeredi kovács-, lakatos-, asztalos- és kerékgyártó céh céhlevele (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	168

59. Fazekasműhely a 17. században (Magyarok a Kárpát-medencében).....	170
60. Szántó jobbágy (A magyarok krónikája)	
61. Rovara Frigyes: Esterházy Mihály uradalmi c. könyvének címlapja (Bukovszky László magángyűjteményéből).....	178
62. A Diószegi Gazdasági Cukor- és Szeszgyár Rt. gazdasági udvara Kosúton (Pekarovics György magángyűjteményéből)	179
63. A Szenci Gazdakör alapszabályzata (Pozsonyi Állami Levéltár)	180
64. Szántó-vető parasztok a 20. század első évtizedeiből (Nagy Mese Naptár 1935)	185
65. A galántai Hanza Szövetkezeti Áruközpont reklámhirdetése (Hanza Naptár 1935).....	190
66. Az 1882. évi szenci országos vásárokat hirdető plakát (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	191
67. Egy budapesti gőzmalom belső tere (Magyarország története képekben).....	199
68. Eisler és Szold felsőszei szeszgyára (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	201
69. Perl és Tsa. Gépgyár Szereden (Rastislav Petrovič magángyűjteményéből).....	203
70. A diószegi cukorgyár a 19. század végén (Borovszky Samu: Pozsony vármegye).....	206
71. A diószegi Mária-múmalom (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	208
72. Az Eisler és Szold szeszgyár és -finomító fejléces levelezőlapja (Bukovszky László magángyűjteményéből)	209
73. A Szenci Múmalom Rt. ipartelepe a 20. század harmincas éveiben (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	211
74. A szeredi cukorgyár a 20. század elején (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	212
75. A szeredi Freund és Neumann gyár fejléces levelezőlapja (Bukovszky László magángyűjteményéből)	213
76. Anda Károly és Tsai. gőzmalma Farkasdon (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	214
77. A vágsellyei Múmalom és Áramfejlesztő (Pekarovics György magángyűjteményéből)	215
78. A Galántai Takarékpénztár épülete (Pekarovics György magángyűjteményéből).....	223
79. A szeredi Kölcsönös Pénztár alapszabályzata 1873-ból (Pozsonyi Állami Levéltár)	224
80. A Galántai Hitelintézet épülete a 20. század elején (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	225
81. A vágsellyei Hitelintézet szórólapja (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	227
82. A Magyar Nemzeti Bank által kibocsátott nyereségykölcsön (Bukovszky László magángyűjteményéből)	230
83. A Halotti beszéd és Könyörgés.....	238
84. Bornemisza Postilláinak II., Semptén kiadott kötete (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)	239
85. Szenci Molnár Albert (Borovszky Samu: Pozsony vármegye)	240
86. Pázmány Péter Kalauza II. kiadásának címlapja (1623) (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	241
87. Meghívó a vágsellyei Kaszinó társasestélyére (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	243

88. A Galántai Önképzőkör alapszabályzata (Pozsonyi Állami Levéltár)	244
89. A Katolikus Ifjúsági Egyesület tagjainak jogai és kötelességei (Bukovszky László magángyűjteményéből)	245
90. A Szent Ágoston Társulat galántai üzlete (Bukovszky László magángyűjteményéből)	249
91. Az FNSC nemzetközi mérkőzésének plakátja	250
92. A Magyar Tanítók Szövetkezeti Könyvesboltja Galántán (Szekács István hagyatéka, Galántai Városháza).....	252
93. A Galánta és Vidéke, valamint a Közvélemény c. lap fejléce (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	254
94. Községi kántortanító (Magyarország története képekben)	259
95. A Ratio Educationis címlapja (Magyarország története képekben)	260
96. Népiskolai számtankönyv 1854-ből (Bukovszky László magángyűjteményéből).....	262
97. Tanuló diákok – korabeli ábrázolás (História).....	268
98. A vágsellyei állami elemi iskola épülete (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	270
99. A galántai izraelita elemi népiskola (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	272
100. Dobokay Sándor Vágsellyén kelt levele 1605-ből (Magyar Országos Levéltár, Budapest)	279
101. Káldi György (Borovszky Samu: Pozsony vármegye).....	280
102. A deáki román kori templom (Borovszky Samu: Pozsony vármegye)	283
103. Templomszentelés 13. századi ábrázolása (Magyarok a Kárpát-medencében)	284
104. Prédikáló szerzetes (Magyarok a Kárpát-medencében).....	285
105. Esztergom Főegyházmege térképe 1820–1822-ből (részlet) (Prímási Levéltár, Esztergom).....	286
106. Monoszlói András vitairata a galántai zsinat határozatairól (1593) (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)	290
107. Kálvinista prédikátor (Magyarország története képekben).....	291
108. Protestáns prédikátorok a pozsonyi vésztörvényszéken (Kronika Slovenska I.)	292
109. A Mátyusföldi Evangélikus Misszió pecsétje (Bukovszky László magángyűjteményéből).....	294
111. A sellyei orvoslak tervrajza 1781-ből (Magyar Országos Levéltár, Budapest).....	310
112. Bábaoktató könyv 1766-ból (A magyarok krónikája)	312
113. Pályázati felhívás a peredi körorvosi állás betöltésére (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	313
114. Kolerás beteg gyógyítása (Nyitrai Állami Levéltár)	318
115. Nagy József könyvének címdala (Nyitrai Állami Levéltár)	319
116. A szeredi ispotály regulái 1698-ból (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára)	324
117. A szenci ispotály alapítólevele (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony).....	325
118. A galántai ispotály épülete 1939-ben (Szekács István hagyatéka, Galántai Városháza).....	327
119. Pozsony vármegye koldulási szabályrendelete (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fióklevéltára).....	330

Táblázatok jegyzéke

Mátyusföldi mezővárosok 1773 és 1851 között	34
Pozsony vármegye Alsó-külső járása falvainak előljárói 1769-ben. (részlet)	35
Községi bírák névjegyzéke 1899-ből (Mátyusföld Pozsony vármegyei része)	38
Mátyusföldi nemesi falvak 1720 és 1785-ből (Pozsony vármegye)	39
Néhány tisztújító közgyűlés részleges eredménye a 18. század első harmadából	78
Kisnemes családok számának alakulása Mátyusföld Pozsony megyei részén a 17–18. században	82
Az 1848-as népképviselői országgyűlés mátyusföldi követválasztói (Pozsony megye)	84
A választók száma kerületenként	97
A honvédállítást statisztikája Pozsony vármegyében (1848. dec.)	105
A Galántai Főbiztosi kerületben összeírt volt honvédek jegyzéke (1850. január 11.)	116
A magyar honvédség bevonulása	143
Képviselőházi választások eredményei a Mátyusföldön (1920)	156
Megyei választások eredményei a Mátyusföldön (1923)11	157
Képviselőházi választások eredményei a Mátyusföldön (1925)	158
Parlamenti választások eredménye a Mátyusföldön (1929)	159
Parlamenti választások eredménye a Mátyusföldön (1935)	160
Nagybirtokok a Mátyusföldön a 19–20. század fordulóján	181
41 A Államilag szervezett kolóniák Mátyusföldön	186
A Galántai és a Vágsellyei járás a statisztika tükrében a visszacsatolás után (1938)	187
Országos kirakodó- és állatvásárok a Mátyusföldön 1884-ben	192
Az 1873–1890 közötti időszak néhány teher- és vagyontételének változása (Ft-ban)	231
Az 1895-1913 közötti időszak néhány teher- és vagyontételének változása (ezer koronában)	231
A pénzügytervezet legfontosabb mutatói 1921-ben (ezer Kč)	232
A Galántai Hitelbank 1929-1934 közötti mérlegének mutatói (ezer Kč)	232
1918 előtt alakult egyesületek, egyletek Nyitra megye Vágsellyei járásának magyar többségű településein	247
Kimutatás a Galántai és a Vágsellyei járás magyar kisebbsége közművelődési egyesületének helyi bizottságairól (1928)	250
Tan- és óvodaköteles gyerekek számszerű kimutatása az 1890-ben végzett népszámlálás szerint a Mátyusföldön	263
Pozsony megye elemi iskoláinak kimutatása a tanítási nyelv szerint (1923/1924)	265
A Mátyusföld magyar iskolái az 1922/23-as tanévben	266
Óvodák a Mátyusföldön	267
Népiskolák száma 1790 és 1807 között a Pozsonyi tankerületben	273
A legnépesebb mátyusföldi zsidó települések	273
Izraelita elemi iskolák a Mátyusföldön 1922-ben	274

Mátyusföld patrocíniumai	287
Egyházszervezet a 20. század elején	289
Reformátusok és evangélikusok az 1800-as évek közepén és 1900-ban Mátyusföldön	295
Az evangélikusok száma	295
Mátyusföld lakosságának nemzetiségi összetétele 1715-ben	300
Mátyusföld lakosságának nemzetiségi összetétele 1720-ban	300
A magyar–szlovák etnikai viszony összehasonlítása 1921–1930 között	304
Mátyusföld 10 legnépesebb településének összetétele a magyarság szempontjából (1921, 1930, 1938)	304
A legszembeűnőbb vallási jellegzetességek a zsidóság összetételében	307
Pozsony vármegye Alsó-Külső járásában működő bábák jegyzéke 1768-ból (részlet)	311
Az 1876-ban megállapított közegészségügyi körök (Pozsony vármegye mátyusföldi része)	313
A Vágsellyei járás közegészségügyi körei 1923-ban	315
Himlőoltó körök Pozsony megye mátyusföldi részén 1893-ban	322

Névmutató

A

Aba nemzetségbeli Aba 50
Ábrahámffy Gyula 243
Ábrahámffy János 177
Acquaviva, Claudius 277
Adler Adolf 182
Adler Zsigmond 182
Ágh József 250
Ahmed Hadzsi 67
Aiserperger József 310
Ajtics-Horváth Dezső 242
Alaczkai Pál 278, 279
Aladár, Orros Miklós fia 49
Albensis Gáspár 280
Albert gróf 50, 56
Albert király 50, 56, 57, 58
Albo család = Albus család
Albus család 87
Alekszejenko, Alexandr 114
Álföldi Lajos 116
Almási Antal 116
Almási Ferenc 72
Amádé család 50
Ambró család 181
Ambró Sándor, Dr. 322
Ambrosius, Bernardinus 281
Ambrosovszky család 86
Ambrus Ferenc 38
Ambruskó Lajos 250
Anda Károly 214
Andorka Rudolf 141
II. András 54
III. András 25, 49, 56, 57
András fia Péter = Péter, András fia
András, Pető fia 59
Andrássy család 77
Andrássy Mihály 209
Andrássy Péter 38
Andreanszky Ferenc 78
Ányos Teréz 326
Apay Albert 76
Apay István 76
Appel Gusztáv 177, 178, 182

Appianus Alexandrinus 281
Apponyi 47
Apponyiak = Apponyi
Arady család 52, 89
Arató Endre 183
Arató József 38
Arcztler Zsigmond 321
Árpádok 18, 190
Asbóth Lajos 110, 112
Asztalos András 291
Asztalovszky Győző 124

B

Baán István 124
Bábóthy László 318
Bácsai Lajos, Dr. 243
Bacsák család 49
Bacsák Miklós 106
Bácsay Dávid 116
Bajáki József 310
Bajcsy család 87
Balassa István 239
Balassi Bálint 16, 238
Balassi János 238
Balázs András 116
Balázsovcics Gyula, Dr. 215, 316
Ballay Lajos 182
Ballay László, Dr. 316
Balog Antal 170
Balog család (nebojszai) 52
Balog család 48, 50, 51, 52, 55
Balog István 72, 170
Balog János 72, 169, 170
Balogh Bálint 255
Balogh család 77, 241
Balogh Edgár 183
Balogh Elemér 294
Balogh István 326
Balogh János 78, 81
Baloghok = Balogh család
Balogok = Balog család
Balthasar Simunich 102
Banyai Sámuel 280

Bapszki Sándor 116
 Baranyovszky Lajos 116
 Barcza Károly 205
 Barczy János menyé 114
 Bárdi Ferenc 310
 Bartakovics János 94
 Bartal János 93, 97
 Bartalos család 91
 Bartha 12, 127, 128
 Barthalos József 250
 Barthy-család 87
 Báthori-család 11
 Báthory András 53, 56, 75, 76
 Batthyány Blanka 182
 Batthyány Tivadar 125
 Batthyányi Lajos 94, 100, 101, 104
 Bazini család 57, 59, 75
 Bazini grófok 11, 50
 Bazini György, gróf 50
 Bede István 116
 Bedeczi István 277
 Bedecs Károly 116
 Bedecs Menyhért 116
 Beer Péter 271
 Beke fiai, kürti 57
 IV. Béla 32, 47, 49, 50, 51, 53, 56, 237
 Belágyi Ferenc 100
 Bély család 89
 Benchich család 77
 Bencze Irén 250
 Bencsik Péter 116
 Bende Ilona 57
 Bende Miklós 57
 Bende Miklós gyermekei 57
 Bende Miklós lánya Ilona = Ilona, Bende Miklós lánya
 Bene család 77
 Benehies János 170
 Beneš, Eduard 132, 134, 183, 189, 204
 Benke család 89
 Benkovics család 86, 90
 Benkó Ferenc 35
 Benyovszky Péter 177
 Bercsényi Miklós 10, 70, 71
 Berecsk család 88
 Berencsi István 56
 Berényi Gyula 251
 Berliér, Theophil Adolph 211
 Bertalanffy János 243
 Besko Mihály 277, 280
 Bessenyei 32, 49, 50, 77
 Bessenyei-család = Bessenyei
 Bessenyei Ilona 50
 Beszédes János 116
 Besztró Sándor 116
 Bethlen Gábor 10, 65
 Bézay Kornél 242
 Bezúr család 86
 Bezúr Mihály 35
 Bibi György 54
 Biby István 76
 Biess Adolf 213
 Bihary László 78
 Bilka Mihály 35
 Biroczi-család 91
 Biskoroványi Ernő 130
 Bittó János 116
 Blau Jakab 216
 Blaunizay Gáspár Sándor 67
 Blondus, Flavius 281
 Blumenthal Áron 250
 Bochésa Tódor 140
 Bocz Imre 250
 Bócz Nándor 124
 Bocskai István 10, 65, 240, 281, 285, 291
 Bodoky István 72
 Bodrogi Géza 209
 Bogár Zsigmond 100, 114
 Bogdaner Simon 116
 Bognár Gergely 248
 Bohos József 116
 Bohuniczky J. 38
 Bokros család 77
 Bokros Pál 78
 Boledovics Juro 35
 Bolerázy család 88
 Boleszló, esztergomi érsek 51
 Bomb család 86, 89
 Bónay család 86
 Bondor család 86
 Bonnai János 170
 Bor család 49, 52, 57, 87
 Bor Tamás 57
 Borbély Lajos 116
 Bordács 216
 Bordás László 215
 Borinkay család 87
 Bornemisza család 89

Bornemisza Péter 16, 238, 239, 290
Boros Béla 249, 269
Boros család 89
Boros Katalin 311
Borovszky család 87
Borsai család 11, 57, 59, 64
Borsai Márton fia Pál = Pál, Borsai Márton fia
Borsi család 49, 50, 51, 76, 241
Borsi Flórián 76
Borsi Tamás 76
Borsy 32
Borsyak = Borsy
Borza Ferenc 100
Bosnyák család 90
Bossányi Ferenc 72
Both család 89
Botka család 86
Botka György 170
Bottyán János 71, 72
Bozik család 89
Branyik család 86
Brezsny János, Dr. 315, 322
Bridgemann, Robert lord 11
Brizio József 278
Brunner György 96
Brunner százados 128
Brüll L. 212
Bubla József 320
Bubla Károly 328, 329
Bucsány Zsigmond 76
Budai család 87
Bugár család 88
Bugár fia Márton = Márton, Bugár fia
Bugyánszky László 250
Bukén, Bukén fia, 51, 56
Bukovszki Ignác 38
Bulis János 170
Buquoy de Longue 65
Burián János 116
Burjan család (de Ragacs) 86
Bús Benedek 95
Buxbaum Yakov 271
Buzinkay Pál 102
Byro család 52

C

Čambal Juro 35
Carrillo, Alfonz 240

Carrillo, Alfonz 277, 278, 280
Ceresetto Esterházy Mária 184
Chama, Domonkos fia 51
Chemez János 100
Chep Dénes 57
Cheri Mihály 277
Chery Mátyás 63
Chrapek Jano 35
Chuguer fia Péter = Péter, Chuguer fia
Clemenceau 128, 131
Coresetto Virgilio 187
Cosma, Imre fia 50
Czafík Ágoston 216
Czapovszky András 312
Czauner család 77
Czigler Ambrus 98
Czigler család 91
Czizovzky család 86
Czompo család 87
Czódör György 116
Czuczor Lajos 200

Cs

Csák Máté 8, 47, 48, 49
Csakanik Márton 81
Csákány János 116
Csákyak 77
Csambal János 38
Csánki Aladár 150, 151
Csány László 106, 107
Csaplovics József 269
Cséfalvay Alajos 103
Csehy Zsigmond 98, 99, 100
Csemesz József 116
Csemniczky Géza 28
Csenkey Albert 106
Csenkey Pál 38
Cserháty Mihály 35
Csermák Mihály 116
Csernanszky (de Nagy Csernya) család 87
Cservenka Franciska 250
Csizmadia János 116
Csizmadia Mihályné 114
Csmelka Ferenc 35
Csomor család 88
Csongár Antal 116
Csongár István 116
Csömöz család 87

Csukár család 87
Csuti László 209

D

d'Hennin, Alsasse Angelica 176, 177,
179, 181, 182, 212
Dadányi Sándor 181
Dallos Géza 215
Dalmady család 89
Danyó Katalin 311
Darányi Ignác 174
Dávid család 52
Dávid György (Szentpéteri), alispán 80
Dávid Imre 72
Deák Ferenc 95
Deák István 116
Deák János 116
Deák Márk = Literatus Márk
Décsi János 210
Deiszler Kelemen 245
Deöme Pál 320, 321
Deömös család 86
Déri (Zeller) Elemér 242
Déri Aladár 316
Déri Elemér 125
Dernyei János 125
Deutelbaum Miksa 38
Devan Károly 321
Dienes család 57
Dietrich Miklós 280, 281
Dinnyés Károly 269
Dionantius Péter 278, 279, 280
Doboczky család 87
Dobokay Sándor 240, 277, 278, 279, 280
Dobsa család 55
Dobsa István, alispán 78
Dobsák 77
Doka család 89
Dóka Klára 285
Dombay család 86
Domonkos fia Chama = Chama,
Domonkos fia
Domonkos fia Jakab = Jakab, Domonkos
fia
Domonkos fia Lipolt = Lipolt, Domonkos
fia
Domonkos fia Moych = Moych,
Domonkos fia

Domonkos, Márton fia 59
Domonkos, Vezekényi Bertalan fia 55
Donát Ernő 275
Donáth Pál 209
Donáth Sándor 216
Donius Johannes Nicolaus 277
Dora Ferenc 116
Dora János 35
Döbrendtei Antal 116
Döbrentey Imre 313
Döme Albert, Dr. 315
Draskoczi György 52
Draskovits György 285
Drescher János 280
Drexler Antal 152
Duchon család 87
Duchon Miklós 78
Dudás István 35
Dudás János 116
Dudás János, ifj. 35
Dudás János, öreg 35
Duschinski Ármin 271

E

Eduard Beneš = Beneš, Eduard
Egyházy család 89
Ehrendfeld Miksa 107
Ehrenfeld 211
Ehrenfeld Salamon 107
Eibel Ambrus 38
Eisler 201, 212
Ekecsy család 87, 88
Elefánthy család 59
Elefántiak 56
Engelhart József 275
Entresz Ede 125, 243, 250, 253, 254
Eötvös József 261, 262
Epölyi Mainrád 250
Erdélyi Imre 250
Erdélyi János 116
Erdélyi József 216
Erdélyi Lajos 116
Erdődy Ádám László 309
Erdőhegyi Benedek 76
Ernyay család 86
Ernyey család = Ernyay család
Ernyő család 77
Ernyő Ferenc 78

Erzsébet királyné 59, 284
Esterházy 10, 11, 15, 18, 30, 31, 32,
36, 50, 66, 69, 77, 78, 129, 169,
178, 181, 182, 183, 184, 185, 241,
285, 310, 320, 324, 325, 326
Esterházy Antal 72, 77
Esterházy Béla 181
Esterházy Benedek 50
Esterházy Dániel 177, 179
Esterházy Ernő 181, 182, 186, 209
Esterházy Farkas 69
Esterházy Ferenc 19, 166, 167, 169,
170, 241, 286, 292, 323, 325, 326
Esterházy Ilona 177
Esterházy János 133, 136, 150, 160,
168, 169, 170
Esterházy József 77, 168, 176, 177,
179, 324, 327
Esterházy Károly 107, 115, 176, 179,
181, 184, 211
Esterházy László 186
Esterházy Mária 182, 185, 186
Esterházy Mihály 178, 179, 181, 182,
186, 315
Esterházy Miklós 167, 169, 178, 285
Esterházy Pál 30, 292
Esterházy Péter 169, 170
Esterházy Rozália 327
Esterházy Sándor 169, 170
Esterházy Veronika 184
Esterházyak = Esterházy
Esterházy-család =Esterházy

F

Faber Márton 279
Fadgyas család 89
Farinola, Valentinus = Mantskovit Bálint
Farkas 51
Farkas András 116
Farkas család 47, 55, 59, 86, 87, 181,
241, 328
Farkas fia Mihály = Mihály, Farkas fia
Farkas fia Tamás = Tamás, Farkas fia
Farkas Gáspár 328
Farkas István 170
Farkas János 59, 76, 279
Farkas Lőrincz 128, 254
Farkas, Buken unokája 51

Fazekas István 116
Fehér Dávid 116
Fehér Ferenc 116
Fehér László 116
Fehér Zoltán 246
Feherváry család 91
Fejér Miksa, Dr. 211
Fekete család 50, 51, 89, 241
Fekete Ferenc 98
Fekete György 25
Fekete László 181
Fekete Mihály 169, 170
Fekete Miklós 169, 170
Feketeházy János 242
Feketék = Fekete család
Fényes Elek 32, 179, 301
I. Ferdinánd 32, 63, 163
II. Ferdinánd 32, 164
V. Ferdinánd 93
I. Ferenc 17, 31, 164, 260, 261
Ferenc család 89
I. Ferenc József 12, 108, 109
Ferenc Károly 108
Fiala József 310
Fillipovics Mihály 38
Fiszter Ferenc 116
Fleischhacker 216
Fleischmann Izidor 208
Fleischmann Lajos, Dr. 315
Fodor család 52, 89, 91
Fogas család 52
Folprecht József, Dr. 264
Forgách 18, 285, 290, 291
Forgách Ferenc 277, 280, 284, 285, 291
Forgáchok = Forgách
Forró György 277, 278, 279
Forró Lajos 38
Földes Ernő 317
Földes Gyula 98, 245
Földes Joachim 105
Fördő család 89
Frankl (sebész) 318
Fratai Ferenc 279
Frattai Ferenc 279
Freud Ármin 214
Freud Gyula 214
Frideczky Árpád 246, 327
Fridrichovszky László, Dr. 315, 322
Friedman Salamon 270

Friedmann 203
Frischeisen, Karl 103
Frivalszky János 318
Fuchs Ignác, Dr. 253
Fuchs Lajos 207
Fuggerek 75
Futó család 89
Fülep család 87
Fülöp család 91
Fülöp Ferenc 38
Fülöpp Lajos 103

G

Gaál János 102
Gaál Mihály 116
Gál Lajos 116
Galambos Béla 250
Galambos Mihály 38
Galgoczi család 86
Galgóczy Antal 326, 327
Galgóczy család 87, 241
Galgoczy Ferenc 169, 170
Gámann 124
Gancs Miklós 25
Gansl Alajos 275
Gansl Simon 203, 216
Garay György 116
Gárdovány család 89
Gaspar család 86
Gellér Antal 318
IX. Gergely 237
Gergely comes 51
Gergely vajda 277
Gerhard György 72
Geskó Ferenc 116
Getz Márton 116
Gézy Gábor 72
Gézy Sándor 72
Ghillányi Péter 78
Girécs tiszt 71
Glaser Lajos 38
Gombár György 215
Gombay Baltazár 277
Gondi Katalin 311
Gödölle Béla 250
Görcs Károly 38
Görgei Artúr 12, 105, 111, 112, 115
Gráczer József 116

Gregorovits Lipót 136, 151
Grell József 38
Gribóczi Mihály 68
Grienlinger Jakab 280
Groff Péter fiai 57
Grünfeld Adolf 203, 211
Guldan Lajos 116
Gutmann család 205
Guyon Richárd 103
Gülcher Adél 182
Gülcher Ármin 178, 181, 182
Gülcher Herman 182
Gülcher Jakab 179, 181, 187, 243
Gülcher János 177

Gy

Gyárfás püspök 45
Gyepes János 116
Gyilkos Mihály 253, 254
Gyomai Lajos 209
Gyórfy György 48
György esztergomi érsek 50
György gróf 50
György, Nürnbergi Hartmann fia 52
Gyóri Ferenc 38
Gyurcsi család 86

H

Habsburg Albert 49
Habsburg uralkodók = Habsburgok
Habsburg-ház = Habsburgok
Habsburgok 70, 184, 299
Hackenberger Benő 316
Hackenberger László 316
Hadinger György 116
Hagara család 90
Hajdú István 209
Hajnal Mátyás 280
Hajos család 86
Hajós Fülöp, Dr. 316
Hakszer család 88
Hakszer Ferenc 116
Hakszer István 116
Halász Ignác 116
Halász Márton 38
Hampel család 86
Handovszky János, Dr. 321

Hanikker Antal 125
Hantos János 116
Hantos László 255
Harancsik család 91
Hatala Ferenc 116
Hatvan-Deutsh Károly 212
Havasi Géza 124
Haynau 112, 114
Hazlinger család 89
Hegy család 51, 89, 284
Hegy Imre 25
Hegy Miklós 78
Hegy Tamás 59, 76
Hegyiek 76
Hencze család 91
Henczelffy család 52, 56
Henczelffy István 52
Heringes Lajos 269
Hertelendy Ferenc 95
Hettlényi Lajos 243
Heumondt János, 280
Hevesi (Hewesy) Sebestyén 63
Hidasi Vilmos 206
Hideghéti család 51, 90
Himmelreich György 291
Hindler Károly 243
Hitler, Adolf 134, 160
Hlavaty Ferenc 215
Hlavaty Sándor 215
Hochholtzer Mihály 277, 278
Hódosi Skollanich József Ferenc 310
Hodža, Milan 12, 13, 127, 128, 132,
150, 151, 155, 157
Hontváry Géza 140
Horgszeghy Béla 253
Hornik Ferenc 125
Horowitz Adolf 253
Horthy Miklós 138
Horváth Alajos 250
Horváth alias Szabó = Szabó család
Horváth család 86, 87, 89
Horváth Dezső 182
Horváth György 116, 319
Horváth Imre 78
Horváth Judit 311
Horváthovich József 253
Hrobarek Ferenc 38
Hrotkó Ignác 116
Huber János 320

Hucskó Bálint 215
Hucsko Lajos 215
Huebenus Ádám 277, 278
Hugyecz Nándor 209
Hunyadi grófok 180, 182, 185
Hunyadi Imre 177, 180, 182
Hunyadi József 177
Hunyadi László 177, 186
Hunyadi Mátyás 10
Hurban, J. M. 101
Huszár Béla 124
Huszár Gál 16, 238, 290

I

Illényi István 254
Illés család 89, 91
Illésházy István 281
Ilona, Bende Miklós lánya 57
Imel Péter 80
Imell család 89
Imre fia Cosma = Cosma, Imre fia
Insöl seu (vagy) Reskő család 91
V. István 46, 47, 50
István király = Szent István
István, Leek fia 51
István, Rétei János fia 51
István, Rozgonyi Simon fia 57
István, Sándor fia 51
István, Vezekényi Konrád fia 55
Iván, Erney fia 47
Ivánfy Gyula 255
Ivánka fia Miklós = Miklós, Ivánka fia
Ivánka, Milán, Dr. 211
Ivánka, Leek fia 51
Ivánka, Lég fia 50
Ivány Ferenc 269
Iványi család 89
Izsák Dávid 116
Izsák Pál 100
Izsó János 116

J

Jablanczy Sándor 98
Jakab, Domonkos fia 51
Jakab, nyitrai püspök 237
Jaketa András 112
Jámbor család 89

Jandly Ede 327
Jandly-Döbrentei Sándor 243
Janics Alajos 250
Janics Ferenc 215, 250
Jankó Antal 38
Janko család 87, 89
Jankó János 38
Jankó Mihály 96, 100, 108
Jankó Zoltán 126
Jankó Zsigmond 93
Jankó Zsigmond, Dr. 243
Jánoki család 59
János, Péter fia 47
János, Kürti Beke fia 52, 56
János, Nürnbergi Hartmann fia 52
János, Pécs nemzetségbeli Ivánka fia 49,
50
Jánossy Gábor 318
Jarolímek, Václav 140
Jaross Andor 151
Jaszenec István 125
Jelassics 105
Jessenius György 293
Jeszenák János 101, 103, 105, 107
Joannes, Camillus 281
Jócsik Lajos 183
Jónás Ferenc 250
Jónás István 35
II. József 14, 18, 19, 20, 32, 260, 271,
272, 285, 293, 301, 311, 312, 328,
329
József főherceg 126
Juhász András 35
Juhos Vendel 116
Jung Nándor 38

K

Kada család 86
Kada Ferenc 169, 170
Kadlec Mihály 82
Kadosa Károly 125
Kajal család 57
Kajdacs József 78
Kajos András 116
Kajos Károly 205
Kajos Sándor 205
Kakas család 55
Káldi György 240, 280

Kálmán király 9
Kalmár család 90
Kalmás Gáspár 63
Kalocsay család 86
Kalocsay János 116
Kámánházy Ferenc 12, 113
Kanizsa György felesége 52
Kanizsai család 52, 53, 56
Kántor család 87
Kántor János 116
Kánya család 89
Kánya Kálmán 136
Kaprinay Sándor 250
Káprocza Imre 76
Karacson család 89
Kardos Ödön 250
Karl József 316
Károli Gáspár 239
III. Károly 32, 164, 168, 293, 309
Károly császár 65
Károly Róbert 47, 50, 57, 58
Károlyi Alajos 177
Károlyi József 31
Károlyi Józsefné 182
Károlyi Lajos 95
Károlyi Lajos, gróf 96, 182, 185
Károlyi Mihály, gr. 125, 126, 128
Károlyi Sándor 72, 174, 188
Károlyiak 185
Kastyán Miklós 72
Katona Alajos, id. 210
Katona Alajos, ifj. 210
Katona Ignác 116
Kavik József 116
Kaydaczi család 89
Kelecsény család 77
Kelecsény Ferenc 78
Kelecsény János 78
Kelemen család 91
Kéméndy család 47
Kempen 107
Kendrey György 78
Keresztésy József 313
Keresztúry József 98, 99
Kertész család 89
Keszeli István 200
Kesztler Tivadar 243
Kettinger Ferenc 310
Khin István 269

Khuen Héderváry Károly, gróf 211
 Kincses (Kenches) Gáspár 63
 Kipor Sándor 116
 Királyfi család 59
 Királyi Darvas Ferenc 72
 Kiris család 89
 Kiss család 87
 Kiss Ferenc 205
 Kiss János 116
 Kiss Károly 100
 Klapka György 109, 115
 Klebersz család 89
 Klein Bernát, Dr. 321
 Klug 107, 193
 Klug Bernát 203
 Knapp János 116
 Kneif Tibor 250
 Knezich Károly 110, 111
 Kocsis Árpád 250
 Koday Ignác 38
 Kohút János 116
 Kolár Martin 35
 Kolisch Ignác 129
 Kollár Anna 311
 Kollár János 116
 Kollár József 116
 Kollár Miklós 328
 Koller 109
 Kollman Dávid 253
 Kollonics Lipót 68
 Komaromi család 87
 Komáromi Csipkés György 317
 Kondics János 116
 Konecsni Mihály 116
 Konecsni Pál 116
 Kontár János 116
 korompai Nehéz család = Nehéz család,
 korompai
 Kossuth Lajos 11, 93, 94, 97, 104, 242
 Kostiha, Václav 185
 Kovács Alajos 249
 Kovács Benedek 38
 Kovács család 86, 87, 90
 Kovács Ferenc 116, 250
 Kovács István 116
 Kovács János 116, 170
 Kovács Károly 214
 Kovács Simon 129
 Kozma János 250
 Kozmér János 200
 Könczöl család 89
 Könyves Kálmán 10
 Körmendi András 290
 Körper Mór 211
 Kövér (Kewer) Benedek 63
 Krakauer József 275
 Kralovicz Endre 170
 Kramer Frigyes 280
 Krascsenics Ferenc, Dr. 243
 Kratochvilla Ferenc 38
 Krecska János 116
 Krecska Péter 116
 Krigovszky család 89
 Krisan család 89
 Kristóf István 116
 Kriszta Antal 124
 Krommer János 309
 Krotzmann Ádám 279
 Kubicskó Imre 210
 Kubinyi László 277
 Kubiš, Václav 216
 Kubriczky András 245, 328
 Kuchta János 116
 Kuffner család 205
 Kuffner Károly 14, 205, 207
 Kuffner Károly, br. 129
 Kuffner Mária 207
 Kuffner Maximilián 187
 Kuffner Raoul 206
 Kuffner Viktor 182
 Kukoricza Ferenc 116
 Kukuricza János 35
 Kupricz család 88
 Kurucz Áron 205
 Kuthy Géza, Dr. 255
 Kutricz Ignác 116
 Kürti Beke fia János = János, Kürti Beke
 fia
 Kürti család 52, 56
 Kürtössy család 87

L

Lacsny Miklós 14, 177, 181, 202
 Láhner György 101
 II. Lajos, 30, 31, 63
 Lajszky Antal 116
 Lamos Árpád 124

Lany család 89
IV. László 51, 52
Laszlo család 91
László, János fia 58
László, Pécs nemzetségbeli Ivánka fia 47
Law, Nigel 211
Lazár család 91
Lázár deák 60
Lebovits Henrik 209
Lederer János 277
Leek fia István = István, Leek fia
Leek fia Ivánka = Ivánka, Leeg fia
Lég fia Ivánka = Ivánka, Lég fia
Lelley Jenő 150, 152, 158
Lelovics Ciprián 210
Lelovics család 86
Lelovics György 169, 170
Lénárt Károly 250
Lencsés Gyula 210
Lendvai Lajos 253
Lendvay család 88
Leszkovszky család 87, 89
Letkovics József 116
Letocha-Lengyelfalussy József 136, 248,
255
Lévay Antal 242
Lichtenstein Bernhard 213
Lickner János 211
Linka József 116
Lipolt, Domonkos fia 51
Lipót, Ivánka fia 52
Lipót császár 10, 67, 68, 69, 164, 168,
170
I. Lipót, 30, 32, 299
II. Lipót, 294
Liptay János 169
Liphay család 77
Listyán János 210
Literatus (Deák) Márk 76
Livius 281
Loczi András 72
Lotharingjai-ház 184
Lovász József 116
Loyolai Ignác 259, 285
Lőrincz, István testvére 51
Löwensohn Mór 315, 322
Löwi 275
Löwy Antal 253
Ludas család 86

Ludvig Souches tábornok 67
Lukács Ferenc 116
Lukács István 116
Lukovits István 38
Lukovits János 116
Luxemburgi Zsigmond 50
Lyndvayak 77

M

Mácsédi István fia Pethő = Pethő,
Mácsédi István fia
Madarász család 50
Madari Ernő 205
Mađarič Vera, özv. 184
Madocsay család 77
Majernik Tamás 116
Majko Márton 35
Majláth család 55, 77
Majláth Imre 93
Majláth Miklós, királyi peres ügyek jós-
zág-igazgatója 78
Majtényi Uriel 32
Makány Jakabné 311
Makó József 116
Malcrida Miklós 280, 281
Malius Gáspár 279
Mallius Gáspár 278
Mantskovit Bálint 239
Már család 77
Marafkó Ferenc 116
Marcell János 98
Marcus Levi 270
Marczel család 55
Mária királynő 50, 289
Mária Terézia 9, 14, 17, 18, 35, 241,
260, 261, 299, 300, 309, 311, 312,
316, 326
Markhot János 102
Markos András 25
Markovics Károly 269
Markus család 89
Marky család 89
Marsal János 170
Marsina, Richard 49
Márton fia Domonkos = Domonkos,
Márton fia
Márton fia Pál = Pál, Márton fia
Masaryk, T. G. 132

Massányi Géza 316, 327
 Massnyi Kornél 269
 Maszarik Ferenc 116
 Mátéffi család 88
 Matejka István 116
 Mathé család 89
 Matkovics család 89
 Matkovics Gyula 210
 Matus László 38
 Mátyás Bibi György 54
 Mátyás király 47, 51, 53, 54, 58
 II . Mátyás, 32, 164, 240, 281
 Matyasovszky Antal 116
 Matyasovszky József 310
 Mauricius család 87
 Mazokcsany család 86
 Medák (sebész) 318
 Mědved, Jaroslav 130
 Mehmed bég 63
 Mehmed Csausz 67
 Melicher József 215
 Mencil Dezső 209
 Mérey Mihály 57, 76
 Méri András 116
 Mészáros (Mézáros) Ferenc 63
 Mészáros Béla 210
 Mészáros Dávid 104, 115
 Mészáros Ferenc 35
 Mészáros György 35
 Mészáros Henrik 210
 Mészáros Lázár 104
 Meszéna János, br. 100
 Metternich 94
 Mézes Ferenc 35
 Mézes István 116
 Mézes Lőrinc 35
 Michnay Jenő 243
 Micsoda Mária 311
 Mihalovics István 250
 Mihaly család 89
 Mihály, Farkas fia 51
 Mihók Dorottya 311
 Mikácsi Ágoston 209
 Mikle Vince 150, 152
 Miklós Antal 38
 Miklós Ferenc 116
 Miklós, Ivánka fia 50, 52
 Miklós, Nyárasdi Dema fia 57
 Miksa osztár herceg 53
 I. Miksa, 30
 Miksa, német-római császár 53
 Mikuss Elek 269
 Milan Hodža = Hodža, Milan
 Mile család 89
 Miskovics Ferenc 215
 Miskovics Mátyás 215
 Moch fia Péter = Péter, Moch fia
 Moch fia, Péter 56
 Modrótszky János 116
 Modrovszky Márton 35
 Molnár Albert = Szenczi Molnár Albert
 Molnár család 86, 89
 Molnár János 116
 Molnár Rezső 209
 Molnár Vilmos 215
 Monoszlói András 290
 Morales Péter 280
 Moravko Márton 35
 Moricz család 91
 Morocz család 90
 Mórocz János 116
 Morovics Erazmus 200
 Mortunus fia Tamás = Tamás, Mortunus
 fia
 Morvay János 116
 Morvay Lajos 116
 Morvay Lipót 246
 Morvay Mihály 116
 Mosko család 90
 Moych, Domonkos fia 51
 Moyzes ispán 45
 Mozsáry Ferenc 242
 Munka Jenő 250
 Munka Lajos 250
 Munkácsy József 326, 327
 Müller 129
 Müller Adolf 186, 214
 Müller András 214
 Müller Ede 187
 Müller Jónás 214
 Myzes nyitrai ispán 9, 45

N

 Náčin, Jozef 136
 Nagel Károly 310
 Nágel Károly 311
 Nagy (Nadgh) Ferenc 63

Nagy (Nadgh) Gáspár 63
Nagy Anna 311
Nagy Béla 243
Nagy család 49, 55, 86, 87, 89, 90
Nagy Dávid 116
Nagy Ferenc 255
Nagy Ignác 38
Nagy Ilona 311
Nagy István 116, 279
Nagy János 35, 116
Nagy József 319
Nagy Judit 311
Nagy Lajos, király 284
Nagy Lajos 205
Nagy Mihály 116
Nagy Miklós 38, 205
Nagy Sándor 78
Nagy Vendel 38
Nagy Zsuzsanna 311
Nagysándor József 110
Nebesai István 116
Nebojszai Magnus Pál 52
Nedeczky család 86, 89
Nehéz család, korompai 47
Nehéz Demeter 63
Néma István 116
Néma János 116
Néma Mihály 116
Német Dénes 63
Német János 80
Németh Ferenc 214
Németh Gyula = Neufeld Sámuel
Németh János 63, 182
Németh Károly 100
Németh Sándor 95, 100, 101, 108
Némethné Terézia 210
Némethy Lajos 53
Neufeld József 209
Neufeld Sámuel 253, 255
Neumann Ede 211
Neumann Henrik 214
Neumann Mór, Dr. 243, 246
Neuwirth, Anton 132, 133
Nialabych András 63
Nogll család 89
Nogoly Sándor 124
Nogradi család 88
Nosál, J.V. 133
Nursiai Szent Benedek 237

Nürnbergi Hartmann fia György = György,
Nürnbergi Hartmann fia
Nürnbergi Hartmann fia János = János,
Nürnbergi Hartmann fia

Ny

Nyárasdi Dema fia Miklós = Miklós,
Nyárasdi Dema fia
Nyárasdi Dema fia Pascae = Pascae,
Nyárasdi Dema fia
Nyáry Ferenc 76
Nyáry István 77
Nyikos János 292
Nyilka István 116
Nyitrai András 35

O

Ocskay László 70, 72
Ocskay Rudolf 101, 113
Ocsvay Pál 72
Offenberger Sámson 318
Ohrenstein Henrich 185, 186
Ohrenstein Klára 177, 182
Oláh János 116
Oláh József 116
Oláh Miklós 19, 284, 290
Olgay Lajos 98, 99
Olgay Titusz 93, 94, 97
Olgay Miklós 114
Ollé István 116
Ondódy Frigyes 211
Orawec, Ondrej 35
Orbán család 55, 88, 91
Orbán János 116
Orbán Pál 78
Ordódy Kálmán 103
Orros Miklós fia Aladár = Aladár, Orros
Miklós fia
Orros Péter 55
Oskerszky György 170
Osvald János 116
Osvald Lajos 269
Osztyényi család 90, 91

P

Pachner Miklós 319
Päck Miklós, Dr. 321

Páduai Szent Antal 327
 Páhl Miklós 313
 Pakay Miklós 65
 Pál, Borsai Márton fia 59
 Pál, Kozma fia 51
 Pál, Márton fia 59
 Pál, V. 281
 Palenčár, Ondrej 216
 Pálffy 11, 24, 77, 182, 185, 186, 241, 328
 Pálffy Béla 186
 Pálffy Béláné 182
 Pálffy János 83, 176, 181, 182, 186
 Pálffy János, id. 181
 Pálffy József 101, 102
 Pálffy Miklós 77, 278
 Pálffy Móric, gr 98
 Pálffyak = Pálffy
 Pálffy-család= Pálffy
 Pálinkás András 100
 Palugyay Lipót 78
 Panda család 86
 Panghy János 38
 Panjutin 112, 115
 Pankovič František 185
 Panyik Károly 116
 Pap család 87, 89
 Pap Ferenc 116
 Pápai Ferenc 170
 Pápai János 279, 280
 Pápay Ignác 181
 Pápay János 106
 Pápay Károly 210
 Papp család 90
 Parics János 116
 Pascae, Nyárasdi Dema fia 57
 Paschalis pápa 45
 II. Paschalis, 237
 Pásztory család 77
 Paták Ferenc 116
 Pataky Antal 116
 Pataky család 87, 89
 Pathy család 55, 89
 Patzer család 87
 Pauer József 209
 Paulisich Endre 277
 Pauló Erzsébet 311
 Paulovics Ferenc 116
 Paulovics József 310
 Paulovics Katalin 311
 Paulovits Ferenc 116
 Paulovits József 328
 Paulus Fodor de Ilmer és Andreas =
 Ūrményi Fodor Pál és András
 Pavel Čulf 35
 Pavel János 116
 Paxi család 87
 Pázmán Antal 116
 Pazman család 89
 Pázmány Antal 116
 Pázmány Péter 16, 52, 165, 239, 240,
 241, 260, 279, 280, 285, 291
 Péczár Miklós 103
 Pécs nemzetség 47, 49
 Pécs nemzetségbeli Ivánka fia János =
 János, Pécs nemzetségbeli Ivánka fia
 Pécs nemzetségbeli Ivánka fia László =
 László, Pécs nemzetségbeli Ivánka fia
 Pécsi Ivánka fia János = János, Pécs
 nemzetségbeli Ivánka fia
 Péli Balázs 54
 Pelikány Ádám 116
 Pellet Géza 209
 Perin-dandár 110, 112
 Perl és társa 203
 Perstany (Perstein) János 76
 Perstein János = Perstany János
 Perté Éva 311
 Petén család 91
 Péter József 242
 Péter fia János 47
 Péter, András fia 51
 Péter, Chuguer fia 56
 Péter, Moch fia 56
 Péter, Rétei Márk fia 58
 Petheu Márton 277
 Pethő család 59, 181
 Pethő, Mácsédi István fia 55
 Pető fia András = András, Pető fia
 Pető György 72
 Petőcz Sándor 100
 Petrás József 35
 Petrovics család 87, 91
 Petrovics Gyula 245
 Petrovics Pál 116
 Petrovits Antal 94
 Petrovits Dániel 101
 Petrovits Ignác 109
 Petrovits László 94

Petrovský százados 140
Petten család 87
Piácsek József 321
Pichler Lénárt 277, 278
Pigler István 254
Pikler Antal 200
Pikler Viktória 200
Pilmanus János 279
Pincés Gyula 200
Pincés család 86
Piry Cirjék János 114
Pižurný János 200
Plathy András 78
Plechner Márton 289
Podmaniczky István 284
Pokorni Mihály 116
Polák János 38
Polakovics István 214
Polakovics József 214
Polgár család 90
Poltzer Sámuel 209
Pollák 216
Pollák Ernő 216
Pollák Gyula 181, 243
Pollák Ignác, Dr. 316
Pollák Viktor 216
Pongrácz Ágoston 100, 114
Pónya 186
Pónya János 116
Pónya József 38
Pónya Lajos 205
Poor család 89
Poór László 245
Pór János 95
Poznani Mocticus 50, 55
Pönyük István 35
Praessul Lénárd 280
Pray György 284
Preisler 193
Pribilák 77
Prikkel Károly 38
Prionius Ádám 279
Privits Nándor 38
Puchardt Béla 125, 128
Pucsalka Katalin 311
Pukkai István 116
Pukkai László 7
Pulcherus Lénárd 279, 280
Puskás Sándor 116

Q

Quitner 186

R

Rác család 91
Radimák András 116
Radimák István 38
Radimák Mihály 38
Radkay István 280
Radványi János 210
Ragoz János 72
Rainies Nándor 242
Rajcsányi Antal 116
Rajcsányi György 167
II. Rákóczi Ferenc, 62, 70, 293
Rakovszky 112
Ravasz család 89
Rázgha Sándor 116
Regenstalius György 280
Reimund Montecuccoli 69
Reiner János 254
Renczés Ferenc 38
Renczes István 116
Renczes János 35
Repha alias Dubniczay család 91
Reskő család = Insöl család
Rétei család 58, 59
Rétei János 59
Rétei János fia István = István, Rétei János fia
Rétei Márk fia Péter = Péter, Rétei Márk fia
Rexit pozsonyi várjobbágy 51
Rezsnaák Mihály 116
Rippel Lívia 214
Rivulus János 277, 279, 280
Róka János 116
Román Albert 116
Román János 116
Rosenbaum Ármin, Dr. 322
Rosius, Johannes 281
Rotkó Ferenc 116
Rotth Márton 78
Rovara Frigyes 246
Rozenzweig Dénes 309
Rozgonyi család 53, 56
Rozgonyi György 52, 54, 55, 56, 58

Rozgonyi István 52, 55, 58
Rozgonyi László 52
Rozgonyi Sebestény 54, 58
Rozgonyi Simon fia István = István,
 Rozgonyi Simon fia
Rozgonyi Simon fiai 56
Rozgonyi testvérek 59
Rozgonyiak 50, 55, 58
Roznyovszky Mária 311
Rózsa Mihály 116
Rózsár Dániel 250
Rudnay család 77
Rudnyánszky János 98, 99
Rudnyánszky Miklós 318
I. Rudolf, 240
II. Rudolf, 32, 280
Rufus = Vörös Ábrahám
Rufus-Vörös Ábrahám 49
Rummel Hugó 250
Runciman lord 134
Ruttkay János 242
Ruzička, Štefan, Dr. 316
Ruzsinszky Péter 116

S

S. nevű nemes 9, 45, 46
Safranik Ferenc 116
Sáfritzki Pál 116
Sághy János 116
Salamon Ábrahám 270
Salamon Ferenc, Dr. 321
Salczer 184
Salgó Károly 253
Salgó-Weisz Károly 253
Salkovitz György 277
Salm György 169
Salm, Július, gróf 238, 239
Sámboky Péter 72
Sándor Antal 109
Sándor fia István = István, Sándor fia
Sándor János 116
Sántha Antal 78
Sántha család 88
Sárkány Imre 38
Sárkány István 35, 116
Sárkány János 116
Sárkány Mihály 116
Sarkay Márton 78

Sárközi János 116
Sazlo nevű személy 54
Schey Pál 215
Schmidt 115
Schmidt, Dr. 318
Schneider József 242
Scisciensis Márk 280
Sciscius Márk 240
Sebes ispán 57
Sebestény László 95, 98, 99
Sedlák, Vincent 52, 59
Seeborné, özv 14, 211
Seeman Sándor 215
Seftsik Mihály 116
Sehey család 182
Seidler 193
Serédy 11
Serédy Gáspár 59, 75
Serédy-család = Serédy
Seres András 35
Seres család 90
Seres Géza 214
Seres Zsigmond 111
Seszták Sándor 116
Sibolti Demeter 290
Sighardy család 57
Simon István 35
Simon János 35
Simon József 116
Simonffy József 100
Simony család 77
Simonyi Ernő 107
Simtsík József 116
Simunich 103, 108
Sipeki János 116
Sipeky Ágoston 107, 113, 114
Sipeky Sándor 100
Sipos (Sypos) András 63
Sipos Péter 250
Siska család 277
Siska Mihály 116
Skarbala család 77
Skorkovský, K., Dr. Ing. 134
Slahucska Tomáš 35
Smaragdus mester 49
Somodi Ferenc 72
Somodi Gáspár 116
Somodi István 35
Somogyi Aladár 250

Somogyi Antal 99, 100
Somogyi család 90
Somogyi Farkas 65
Somogyi Ferenc 70
Somogyi Mihály 310
Soós család 87
Sós Antal 116
Sós János 116
Soumar, Jaroslav 140
Spanka Márton 116
Spányi Géza, Dr.315
Specziár Lajos 115
Spissák János 279, 280
Šrobár, Vavro 131
Stahremberg Quido 70, 71
Starinszky család 88
Staudt Ferenc 269
Stefanik Ignác 116
Stéger Kálmán, Dr. 322
Steibel (orvos) 320
Steiner 203
Steiner Arnold 309
Stephanek Lajos 116
Steruzky Katalin 311
Stiblj Lajos 250
Stibor vajda 54
Stiller József 215
Stobaesus 280
Storaesus Richárd 277
Střibrný, Julián 140
Sunteiner Balázs 280
Svoboda, František 275
Sweger N. 312

Sz

Szabados család 87
Szabados János 78
Szabó (Horváth alias Szabó) család 87
Szabó (községi bírós) 129
Szabó család 86, 87, 89, 90, 91, 241
Szabó Ferenc 215
Szabó Géza 209, 210, 250
Szabó István 116
Szabó János (bíró – Felsőszeli) 35
Szabó János (vágssellyei koldusbíró) 329
Szabó János (Vezekény) 35
Szabó János 116, 214
Szabó Jenő 316

Szabó Károly 208
Szabó Katalin 311
Szabó Lukács 116
Szabó Mihály 210
Szabó Péter 116
Szabó Sándor 208
Szakál József 116
Szalai Elek 116
Szalai Ferenc 116
Szalai István 280
Szalai János 116
Szalay Attila 129
Szalay László 151
Szalay Péter 76
Szalkovics György 278
Szalkovitz György 279
Szánitius (Zanitus) János 278
Szász Elek 186, 205
Szász István 35
Szászi János 104
Szászy család 181
Szatmár 10
Széchenyi Aladár, gr. 242
Széchenyi István 93
Szecsényi-család 50
Szedmaky család 86
Szegedy család 77
Szeghi János 279
Szeghő család 90
Szegi János 47
Szegi Péter 47
Szeitl Rozália 250
Székely Farkas, Dr. 243
Székely Magdolna 53, 76
Székely Miklós 78
Szelepcsényi György 292
Szele Konya 50
Szelle Sándor 38
Szemere Bertalan 95, 96
Szenci Molnár Albert 16, 239, 240, 294
Szenci Száki János 293
Szenczy Ádám 78
Szenczy család 89
Szenczy Géza, Dr. 29
Szent István 9, 18, 23, 34, 45, 237, 259, 283, 287, 288
Szent László 45, 287, 288
Szentgyörgyi grófok 11, 49, 50, 56
Szentgyörgyi Imre 58

Szentgyörgyi János 279
Szentgyörgyi László 58
Szentgyörgyi Temlin 57
Szentgyörgyi-család 166
Szentgyörgyiek 50, 58, 75
Szent-Ivány József 151, 160
Szentiványi János 72
Szentiványi Zsigmond 215
Szentkirályi László 311
Szentpéteri Imre 72
Szepery család 88
Szerb Antal 239
Szikora János 116
Szilagy család 89
Szilva Osvát 76
Szilvási Ernő 38
Szkladányi Károly 251
Szlezák János 116
Szmrecsányi György 126
Szobonya család 76
Szold 201, 212
Szold József 209
Szold Lajos 209
Szold Zsigmond 178, 181, 209
Szolga András 116
Szombath család 86, 90
Szombathelyi Győző 182
Szomolai Gáspár 250
Szopo család 86
Szórád Béla 200
Szócs Ilona 311
Szócs Mihály 116
Szócs Sándor 114
Szóke Katalin 311
Szóke Péter 255
Szőlősy János 77
Szőny család 89
Sztankovics István 95
Sztarncsik Elek 205
Sztarovics István 116
Szuchopa Mátyás 116
Szúh Ferenc 116
Szuhopa József 116
Szulejmán szultán 63
Szulyó György 318
Szutyányi Mihály 116
Szűcs Lajos 250
Szüllő család 59, 87, 181
Szüllő Gáspár 327

Szüllő Géza 150, 152, 160
Szüllő György 98, 99
Szüllő Mihály 181
Szüllő Rezső 38

T

Tajnay Pál 72
Takacz család 89
Takács Ádám 72
Takács Albert 200
Takács Antal 116
Takács Béla 210
Takács Erzsébet 311
Takács Ferenc 38
Takács Géza 209
Takács Gyula 214
Takács Imre 116
Takács Jenő 209
Takács József 116
Takács József, öreg 38
Takács László 94, 116
Takács Lőrinc 116
Takács Rezső 209
Taksonyi István 116
Tamás esztergomi érsek 57
Tamás, Farkas fia 50
Tamás, Mortunus fia 51
Tanító Antal 116
Tanító Gyula 250
Tannay Pál 72
Tarján Ödön 151
Tarnóczy Kázmér 93, 95, 104
Tárnok János 76
Tauber János 211
Telekes család 87
Telekesi Török Pál 140
Teleki Pál 136
Temesközi Bálint 54
Templin, szentgyörgyi 57
Thebery Ferenc 94, 98, 100
Thédy család 77
Theissing-dandár 111, 112
Thobián János 293
Thorma Károlyné, özv. 317
Thököly Katalin (Kata) 323, 324
Thúröczy Árpád, Dr. 243, 322
Thury család 90
Thurzó 11, 16, 18, 30, 53, 56, 77, 181,
238, 285, 291

Thurzó Elek 19, 30, 52, 53, 75, 284,
289
Thurzó Elek özvegye Székely Magdolna =
Székely Magdolna Thurzó Elek özvegye
Thurzó Erzsébet 238
Thurzó Mihály 166, 169
Thurzó Szaniszló 166, 169
Thurzó-család = Thurzó
Thurzók = Thurzó
Tibenszky Antal 116
Timanóczy Ferenc 311
Tiso, Jozef 136
Tok család
Tok Ferenc 205
Tokovics Ferenc 200
Tolvaji János 59
Tomanóczy család 181
Tomba család 87
Tomba Ferenc 129
Tornyai Rezső 141
Toronyossi család 90
Tóth Anna 311
Toth család 89
Tóth Ferenc 116
Tóth György 170
Tóth István 320
Tóth József 107
Tóth Károly, Dr. 315
Tóth László, Dr. 125
Tóth Márton 72
Tóth Mihály 35
Tóth Péter 116
Tott család 87, 90
Török András 116
Török Balázs 181
Török Géza 206
Troch Pál 253
Turanec, Jozef 140
Turczár János 38
Turcsányi Ferenc 318
Turcsányi György 102
Turoczy család 86
Tyúkos István 116

U

Udvarnok család 181
Uhlárik Ágoston 250, 251
Új István 243

Újfalusy Bálint fia 25
Ujfalusy család 87
Újházi László 103, 105
Újheli Gábor 100
Ujvári István 38
II. Ulászló 52
Ulászló király 59
Un 49, 50, 57
Ungerstorff Mária 311
Urbanics család 89
Urbanus János 278

Ü

Ürge 203, 216
Ürge Alajos 116
Ürge Ernő 216
Ürge János 116
Ürge Leopold 116
Ürmény család 86
Ürményi Fodor Pál és András 25

V

Vaczulik György 116
Vadovits (orvos) 318
Vágai Damján 51
Vágovics György 35
Vajda András 116
Vajda család 89
Vajics József 116
Valentinus de Wyfalu fia = Újfalussy
Bálint fia
Valesius Antal János 293
Vališ Leopold 185
Vámosy István, Dr. 315
Vankó Alajos 116
Váradi István 280
Várady Béla 250
Varga Ádám 81
Varga András 116
Varga Ernő 129
Varga Gáspár 38
Varga Imre 38
Varga Mihály 116
Varga Sándorné, özv. 327
Vargha család 89
Varjú Antal 38
Vas Mihály 63

Vasarhelius György = Vásárhelyi György
Vásárhelyi (Vasarhelius) György 279
Vásárhelyi Gergely 280
Vászondi Antal 116
Vecse nevű személy 46, 47
Vecsei Bertalan 47, 50
Vecsei család 47
Vecsei Izák 46, 47
Vecsey Bertalan 47
Vég János 72
Végh család 89
Vellerus Ferenc 280
Vencsics család 89
Veres József 210
Veresmarti Mihály 16, 240, 285
Vesei család 47
Vései János 116
Veszeliczky család 89
Vezekényi Bertalan fia Domonkos =
Domonkos, Vezekényi Bertalan fia
Vezekényi Konrád fia István = István,
Vezekényi Konrád fia
Viczay család 77
Vid László 67
Viest, Rudolf 141
Vincent Sedlák = Sedlák, Vincent
Vincze János 116
Vincze Titus 38
Virág István 116
Virág János 116
Viscount Robert 211
Viškovský 183
Visnyei család 88
Vix alezredes 128
Vizi Lajos 116
Vízkeleti család 56
Vízközy család 59
Vízvári László 116
Vlácsil Márton 116
Vogel József 215
Vörösmarty József 253
Vörös Ábrahám 49, 50, 57
Vörös család 89
Vörös János 250
Vörös Katalin 311
Vörös Tamás 49
Vöröss Ferenc 253
Vrabec János 35
Vrana család 181

Vrana István 116
Vranka Mihály 35
Vranya (Vrana) család 88
Vreba Károly 210

W

Waldberg Károly 105
Wantoch Zsigmond 316
Wasky 32
Waskyak = Wasky
Weber tábornok 126
Weis Manfréd 206
Weisz Arnold 275
Weisz Sándor, Dr. 315
Werth Adolf 176, 179
Wiener Jakab Vilmos 108
Wilson 12
Windisch-Grätz 105
Wohlgemuth, Ludvig 50, 109, 110, 111,
112, 114
Woska család 50
Wragovics Péter 279, 280
Würsching 203

X

Xivkovics Emilné 181

Z

Zabó család ? Szabó család
Zadori István 170
Zadory család 86, 87
Zanitius János = Szanitius János
Zay család 55
Zay Ferenc 35
Zay Lőrinc 72
Zchrott István 289
Zeidl Bernát 271
Zeller (Déri) Dezső 242
Zeller István 316
Zeller-Déri Elemér 316
Zeredy család 87
Zergényi András 206
Zichy 181, 291
Zichy Ferenc 107, 319
Zichy Ferenc, ifj. gróf 177
Zichy József 178, 181, 182

Zichyek = Zichy
Zidó Imre 169, 170
Zimony József 116
Zirossi György 279
Zoch Sámuel 131
Zomar János 76
Zorday István 169
Zorkovsky család 87

Zs

Zsidó György 35
Zsigárdi család 87
Zsigardy család 87
Zsigárdy Gyula 245
Zsigmond 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
163
Zsille család 87
Zsille Zsigmond 116

Helynévmutató

A

Ábrahám (Abraham) 9, 29, 38, 31, 34, 35, 53, 53, 57, 65, 76, 77, 82, 84, 86, 101, 141, 153, 154, 155, 166, 179, 181, 184, 189, 199, 264, 285, 287, 313, 322
Áldó-kút 283
Alistál (Dolný Štál) 90
Alsó Kajal = Kajal
Alsóborsa = Nagyborsa
Alsó-Csöpöny = Alsócsöpöny
Alsócsöpöny (Dolný Čepeň, ma Szered) 38, 39, 40, 76, 82, 84, 86, 109, 181, 287, 289, 311, 313, 322
Alsóhatár (Dolný Chotár) 176
Alsójattó (Dolný Jatov) 15, 140, 181, 315, 318
Alsókajal = Kajal
Alsóköröskény (Dolné Krškany) 72
Alsónebojsza = Nebojsza
Alsórét (Dolná Lúka, ma Felsőszeli) 192
Alsószeli (Dolné Saliby) 14, 16, 35, 38, 50, 66, 76, 84, 112, 113, 114, 116, 124, 143, 153, 154, 155, 166, 176, 178, 179, 180, 181, 185, 186, 189, 193, 199, 205, 243, 249, 250, 263, 266, 269, 289, 294, 295, 311, 313, 322
Alsószerdahely = Vágszerdahely
Alsóvecse = Vecse
Alszeli 50
Anglia 188, 205, 212, 214
Apácakörmőd (Opátsky Krmeš, ma Szenckirályfa) 76, 84, 289, 290
Apaj (Opoj) 39, 76, 82, 84, 86, 287, 313, 322
Apka 54, 55
Appony (Oponice) 166
Appay = Apaj
Aranyosmarót (Zlaté Moravce) 205
Aszód-tanya 110, 112
Augsburg 280
Ausztria 132, 169, 204, 212, 213, 214

B

Barakony (Brakoň, ma Gány) 38, 39, 77, 82, 84, 141, 153, 154, 155, 181, 263, 289, 311, 313, 322
Battonya major 266
Bazin (Pezinok) 50, 56, 97, 103, 239
Bécs (Wien) 8, 13, 14, 15, 17, 23, 29, 39, 63, 72, 132, 136, 137, 138, 140, 160, 179, 187, 188, 197, 204, 205, 211, 212, 213, 221, 222, 229, 245, 250, 251, 255, 277, 325
Bécsújhely (Wienerneustadt) 68
Bekemacséd = Nagymácséd
Beketfa (Beketfa) 186
Bélaháza 124
Belgrád (Beograd) 126
Bodegazzonfalva = Boldogfa
Boldogasszonyfalva = Boldogfa
Boldogfa (Boldog) 18, 20, 38, 59, 76, 84, 143, 153, 154, 155, 181, 264, 266, 284, 285, 287, 289, 291, 295, 313, 322
Borodnuk 238
Borsa = Nagyborsa
Botszeg (ma Zonctorony) 76, 77
Brezova 101, 102
Brodnuk = Királyrév
Buda = Budapest
Budapest 12, 15, 32, 54, 59, 93, 94, 97, 125, 127, 128, 137, 139, 140, 188, 190, 191, 198, 199, 206, 213, 221, 224, 229, 241, 284, 321
Budatin 103
Bulgária 184
Burin 56
Bústelek 290

C

Cabaj-Csápor (Cabaj – Čápor) 140

Ch

Chumboy = Vághosszúfalva
Cífer 168

Cosodi = Kosút
Curtv = Hidaskürt
Cusoud = Kosút

Cs

Csallóköz (Žitný ostrov) 16, 70, 77, 81,
104, 107, 110, 112, 136, 167, 222
Csandal 57, 58
Csataj (Čataj) 313, 322
Csehország (Česko) 292, 293
Csehszlovák Köztársaság (Českosloven-
ská republika) 12, 14, 23, 125, 149,
150, 160, 204, 207, 226, 248
Csehszlovákia (Československo) 13,
131, 132, 139, 142, 149, 150, 156,
157, 226, 227, 264, 302
Cseklész (Bernolákovo) 15, 30, 58, 59,
60, 141, 169, 176, 320
Csöpöny (Čepeň) 115
Csúz (Dubník) 269

D

Deáki (Diakovce) 9, 12, 14, 16, 18, 19,
29, 35, 38, 45, 47, 55, 64, 65, 66,
70, 82, 84, 86, 95, 112, 116, 127,
129, 135, 143, 156, 177, 178, 179,
181, 185, 186, 187, 189, 191, 193,
200, 205, 225, 237, 238, 244, 246,
250, 263, 266, 269, 274, 283, 284,
288, 290, 291, 292, 293, 294, 295,
310, 311, 313, 316, 322
Deáky = Deáki
Debrecen 99, 115, 317
Dés 140
Detrekőcsütörtök (Plavecký Štvrtok) 124,
239
Detrekő = Detrekőcsütörtök
Dévény (Devín) 127
Díószeg (Sládkovičovo) 7, 9, 10, 14, 15,
18, 20, 27, 31, 32, 34, 37, 54, 55,
65, 66, 70, 76, 82, 84, 86, 101,
109, 112, 115, 127, 129, 133, 134,
163, 164, 178, 180, 186, 189, 192,
193, 199, 202, 205, 206, 207, 208,
210, 263, 267, 284, 285, 289, 295,
304, 311, 321, 322
Dormuz = Vágtornóc
Dögös 192, 209
Dudvág (Dudvách) 26, 54, 164

Dudvágseg 54
Duna (Dunaj) 45, 53, 63, 113, 128,
135, 138, 221, 299
Duna mente 171, 200
Dunajánosháza (Jánovce) 143
Dunasáp (Dedinka pri Dunaji) 143, 153,
154, 155, 289, 313, 322
Dunaszerdahely (Dunajská Streda) 138,
193, 252, 323
Dunatorony (Tureň) 153, 154, 155
Dunaújfalú (Nová Ves pri Dunaji, ma
Nová Dedinka) 84, 143, 153,
154, 155, 181, 287, 289, 313, 322

E

Eger 109, 300
Egyházassúr = Hegysúr
Egyházfa (Kostolná pri Dunaji) 38, 82,
84, 143, 153, 181, 284, 285, 287,
289, 290, 292, 313, 322
Egyházfalva = Egyházfa
Egyházzelle (Holice na Ostrove) 31, 55
Egyházsúr 59
Eperjes = Pozsonyeperjes
Erdély 317
Érsekújvár (Nové Zámky) 10, 23, 65, 67,
69, 70, 71, 99, 105, 107, 127, 129,
131, 137, 139, 160, 191, 213, 252,
266, 267, 269, 274, 292, 323
Esztergom 45, 50, 51, 57, 59, 60, 63,
190, 240, 277, 285, 286, 300, 328
Európa 13, 16, 175, 237, 317

F

Farkasd (Vlčany) 8, 9, 10, 11, 14, 18,
19, 30, 31, 34, 36, 47, 65, 66, 69,
89, 91, 94, 95, 96, 99, 107, 110,
111, 114, 127, 130, 136, 143, 156,
164, 166, 177, 178, 182, 184, 189,
191, 192, 193, 200, 214, 225, 247,
250, 251, 266, 267, 274, 285, 288,
289, 291, 292, 293, 294, 295, 304,
315, 316, 319
Farkashida (Vlčkovce) 53, 77, 86
Fehéregyház (Biely Kostol, ma
Nagyszombat) 92
Feketenyék (Čierna Voda) 8, 35, 36, 38,
52, 53, 56, 66, 70, 76, 77, 82, 84,
87, 110, 115, 116, 143, 153, 154,

155, 166, 178, 182, 187, 201, 250,
263, 266, 287, 289, 313, 320, 322

Feketepuszta 184

Feketevíz (Čierna voda) 54

Fel-duna 104, 105, 106

Felső Kajal = Kajal

Felsőborsa = Nagyborsa

Felsőcsöböny (Horný Čepeň, ma Szered)
38, 39, 40, 76, 82, 84, 86, 199,
289, 311, 313, 322

Felső-Dunamellék 293

Felsőjattó 139, 287

Felsőkajal = Kajal

Felsőkirályi (Horná Kráľová) 10, 29, 181,
316

Felsőköröskény (Horné Krškany) 72

Felsőelefánt (Horné Lefantovce) 166

Felsőnebojsza = Nebojsza

Felsőszeli (Horné Saliby) 9, 14, 18, 30,
31, 35, 36, 38, 50, 58, 60, 64, 66,
76, 77, 82, 84, 86, 110, 112, 114,
116, 124, 131, 137, 143, 153, 154,
155, 163, 166, 177, 178, 180, 181,
187, 188, 189, 191, 193, 201, 209,
246, 263, 266, 274, 275, 286, 287,
289, 294, 295, 304, 311, 313, 320,
322

Felsővecse = Vecse

Felvidék 12, 16, 101, 102, 105, 125,
126, 127, 128, 149, 198, 202, 222,
238, 300, 301, 306

Forcas = Farkasd

Födémes 54, 55

Fölső Csöböny = Felsőcsöböny

Fölsőszeli = Felsőszeli

Franciaország 198, 206, 212

Fudemus = Födémes

Fydamis = Pusztafödémes

Fydimis = Németfödémes 55

G

Galánta (Galanta) 7, 8, 9, 10, 11, 12,
14, 16, 17, 18, 19, 20, 27, 30, 32,
33, 34, 38, 39, 49, 50, 64, 65, 66,
69, 70, 71, 76, 77, 82, 84, 86, 95,
97, 98, 99, 101, 109, 110, 111,
112, 115, 116, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 130, 131, 132, 133, 135,
136, 137, 139, 140, 141, 143, 153,
154, 155, 164, 166, 169, 170, 171,

179, 180, 181, 183, 184, 186, 189,
191, 192, 193, 201, 203, 204, 206,
209, 221, 223, 224, 225, 226, 229,
242, 244, 245, 246, 247, 248, 249,
250, 252, 253, 254, 255, 262, 263,
266, 267, 269, 270, 272, 273, 274,
275, 284, 285, 286, 287, 289, 290,
291, 295, 300, 302, 304, 306, 307,
310, 311, 313, 315, 316, 317, 320,
321, 322, 326, 327, 329

Galgóc (Hlohovec) 49, 63, 102, 110,
137, 238, 239

Galícia 301, 317, 318

Gány (Gáň) 10, 38, 49, 64, 76, 82, 84,
127, 141, 153, 154, 155, 181, 263,
287, 289, 311, 313, 322

Garam (Hron) 55

Garam mente 55

Garázda major = Vágtornóc

Gelence puszta (ma Deáki) 114, 177

Gelle = Egyházgelle

Gelle vidék 55

Geszt (Hosté) 29, 57, 76, 84, 153, 154,
287, 311, 313, 322

Godesberg 134

Görögország 198

Gúta (Kolárovo) 69, 113, 138, 151, 248

Gy

Gyékényes Mácséd = Mácséd

Gyozyg = Diószeg

Győr 221

H

Hainburg 169

Hajmás (Nové Osady) 186

Hannover 239

Hegsúr = Hegysúr

Hegy (Hed, ma Vizkelet) 38, 39, 51, 82,
84, 87, 143, 153, 154, 155, 181,
263, 287, 289, 291, 311, 313, 322

Hegysúr (Hrubý Šúr) 38, 59, 84, 143,
153, 154, 155, 181, 189, 266, 287,
289, 290, 295, 313, 322

Heidelberg 239

Heiligenkreutz 50

Hetmény (Hetmň, Vágsellye) 47, 266,
287, 289, 291, 292

Hidaskürt (Mostová) 8, 14, 35, 38, 52,

56, 57, 66, 76, 82, 84, 87, 108,
112, 115, 116, 143, 153, 154, 155,
163, 166, 181, 183, 184, 189, 250,
263, 266, 284, 285, 287, 289, 290,
311, 313, 322
Hodi (Hody, ma Galánta) 38, 51, 82, 84,
142, 143, 153, 154, 155, 180, 181,
184, 263, 287, 289, 311, 313, 322
Holics (Holič) 108
Holt-Vág 8, 23, 26
Hosszúfalva = Vághosszúfalva
Hurbánfalva (Hurbanová Ves) 186

I

Ielqua = Jóka
Igrám (Igram) 124
Ilka = Jóka
India 212
Ipoly (Ipeľ) 128
Iscar = Zsigárd

J

Jablonic (Jablnica) 101, 102
Jánosháza (Jánovce) 84, 153, 154, 181,
186, 287, 289, 290, 313, 322
Jelecek dűlő = Pered
Jelkawyhel = Jóka
Jóka (Jelka) 10, 18, 38, 39, 40, 50, 59,
76, 101, 102, 103, 143, 168, 181,
182, 188, 189, 200, 207, 264, 266,
269, 274, 284, 285, 287, 289, 290,
294, 295, 313, 322
Jókó (Dobrá Voda) 103
Jugoszlávia 184, 185, 212

K

Kajal (Kajal) 9, 11, 38, 39, 40, 57, 66,
70, 82, 84, 87, 90, 109, 115, 116,
143, 153, 154, 155, 166, 177, 178,
179, 180, 181, 189, 193, 200, 263,
266, 285, 287, 289, 295, 311, 313,
320, 322
Kalocsa 300
Kamocsa (Kamoča) 111, 166, 293
Kárpátalja 132, 302
Kárpát-medence 299
Kárpátok 102
Kassa (Košice) 128, 150, 151, 230

Katonautca (ma Szered) 84
Kepesd (Kepežď) 156, 287, 289, 316
Keresztúr (Križovany nad Dudváhom) 53, 77
Kimelan = Sók
Királyi (Horná Kráľová) 47
Királyrév (Kráľov Brod) 38, 53, 54, 84,
109, 110, 111, 112, 113, 115, 116,
143, 153, 154, 155, 166, 181, 250,
263, 266, 287, 289, 313, 322
Kisborsa (Malá Borša, ma Nagyborsa)
39, 84, 289, 290
Kis-Duna (Malý Dunaj) 45, 53, 70, 71,
110, 113, 137
Kis-Duna mente 200
Kisjattó 140
Kisjóka = Jóka
Kiskajal = Kajal
Kismácséd (Malá Mača, ma Diószeg) 20,
35, 38, 55, 66, 76, 82, 84, 87,
143, 153, 154, 155, 177, 181, 189,
250, 251, 263, 266, 284, 287, 289,
311, 313, 322
Kis-Tornóc = Vágtornóc
Kistornóc = Vágtornóc
Kolónia (ma Galánta) 184
Komárom (Komárno) 13, 63, 95, 104,
107, 109, 115, 131, 136, 137, 138,
151, 221, 255, 269, 289
Komját (Komjatice) 238, 285, 290
Korompa (Krupina) 47
Kórószegmajor 184
Kosút (Košúty) 11, 12, 38, 39, 40, 51,
56, 66, 81, 84, 87, 101, 110, 116,
129, 132, 143, 151, 153, 154, 155,
159, 179, 180, 181, 183, 184, 186,
189, 246, 250, 263, 266, 289, 310,
311, 313, 320, 322
Kosztolna (Kostolná) 102, 103
Köpdöd = Kepesd
Körmösd (Krmeš) 59, 284
Körtvélyes (Hrušov) 180, 209
Kőse (ma Nászseg) 176
Középborsa = Nagyborsa
Középcsöpöny (Stredný Čepeň, ma
Szered) 38, 39, 84, 181, 185, 200,
289, 313, 322
Közép-Európa 12
Középsóborsa = Nagyborsa
Krajna 103
Krakkó 190
Kürt = Hidaskürt

L

Lajta 14, 93
 Landcsa (Lančár) 102
 Lengyelország 318
 Léva (Levice) 140, 151
 Linz 19
 Lipótvár (Leopoldov) 72, 104, 107, 191
 Losonc (Lučenec) 128, 151
 Lőcse (Levoča) 105

M

Mácséd 9, 39, 53, 55, 166, 239
 Magyar Királyság 23
 Magyarbél (Velký Biel) 11, 38, 39, 77,
 81, 82, 84, 89, 143, 153, 154, 155,
 181, 188, 266, 285, 287, 289, 313,
 322
 Magyardiószeg 16, 38, 128, 133, 153,
 154, 155, 181, 192, 203, 205, 206,
 207, 243, 250, 263, 266, 269, 313,
 316, 322
 Magyarfalva (Uhorská Ves) 202
 Magyarország 11, 12, 14, 16, 23, 25,
 26, 29, 34, 63, 70, 77, 81, 83, 93,
 126, 130, 135, 136, 137, 139, 141,
 142, 149, 160, 173, 174, 175, 177,
 188, 197, 198, 202, 204, 205, 208,
 213, 214, 222, 223, 224, 226, 237,
 238, 239, 240, 241, 242, 259, 260,
 265, 269, 273, 275, 277, 281, 284,
 290, 291, 292, 302, 303, 312, 317,
 321, 322, 323, 328
 Magyarsók (Madarský Šók, ma Selice)
 49, 66, 91, 104, 143, 156, 193,
 200, 225, 246, 247, 250, 266, 287,
 289, 291, 293, 294, 295, 316, 318
 Majtény (Majcichov) 56, 57, 70, 84,
 313, 322
 Malacka (Malacky) 126
 Máramaros 317
 Marburg 239
 Marokkó 212
 Mátusföld (Matúšova zem) 7, 8, 9, 10,
 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
 20, 23, 25, 27, 29, 30, 31, 34, 38,
 39, 40, 45, 47, 49, 55, 60, 63, 64,
 65, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 81,
 82, 85, 92, 93, 97, 100, 101, 102,
 103, 104, 105, 107, 109, 110, 115,

123, 124, 125, 127, 128, 131, 133,
 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142,
 149, 152, 156, 157, 158, 159, 160,
 163, 166, 168, 169, 173, 176, 177,
 180, 183, 184, 186, 188, 189, 190,
 192, 193, 197, 199, 200, 202, 203,
 204, 205, 211, 221, 222, 223, 237,
 238, 239, 240, 241, 242, 246, 248,
 249, 251, 252, 253, 254, 255, 259,
 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269,
 270, 273, 274, 275, 283, 284, 285,
 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293,
 294, 295, 299, 300, 302, 303, 304,
 305, 306, 307, 309, 310, 312, 315,
 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322,
 323

Mátusföldi Kürt = Hidaskürt
 Mátusnyék = Feketenyék
 Medve (Medvedov) 138
 Miava (Myjava) 101, 102
 Mihályfalva = Királyrév
 Milej 54
 Minneapolis 198
 Mocsonok (Močenok) 7, 9, 10, 14, 29,
 34, 47, 71, 90, 110, 140, 156, 166,
 192, 316
 Modor (Modra) 97, 259
 Mohács 8, 10, 11, 16, 30, 32, 34, 49,
 50, 54, 57, 60, 63, 163, 169, 238
 Moldva-Oláhország 321
 Monarchia = Osztrák Magyar Monarchia
 Morvaország 101, 103, 293
 Mussenic = Mocsonok
 München 13, 135, 136, 137

N

Nádas (Trstín) 52, 101, 102, 103
 Nádszeg (Trstice) 36, 38, 39, 52, 53,
 56, 82, 84, 87, 95, 97, 107, 108,
 109, 110, 114, 116, 124, 143, 153,
 154, 155, 166, 176, 181, 183, 185,
 186, 189, 191, 192, 199, 250, 253,
 263, 266, 271, 286, 287, 289, 304,
 311, 313, 317, 320, 322
 Nagyasd = Nádasd
 Nagyborsa (Hrubá Borša) 9, 38, 39, 59,
 84, 98, 143, 153, 154, 155, 181,
 185, 266, 287, 290, 313, 322
 Nagycétény (Velký Cetín) 269
 Nagyfödemes (Velké Úľany) 9, 10, 12,

- 14, 31, 38, 54, 55, 65, 66, 76, 77, 82, 101, 127, 128, 135, 142, 143, 153, 154, 155, 164, 177, 181, 184, 189, 193, 199, 201, 202, 209, 210, 250, 263, 266, 284, 285, 287, 289, 304, 313, 322, 328
- Nagygurab (Németgurab, Velký Grob) 266, 287, 294
- Nagyhind (Velké Chyndice) 152
- Nagyjóna (Velká Jelka, ma Jóna) 40, 59, 76
- Nagykajal = Kajal
- Nagy mácséd (Velká Mača) 12, 18, 20, 38, 55, 66, 76, 77, 82, 84, 87, 101, 109, 127, 128, 139, 143, 153, 154, 155, 181, 185, 189, 250, 263, 266, 284, 285, 286, 287, 289, 311, 313, 317, 321, 322
- Nagymagyar (Zlaté Klasy) 101, 313, 322
- Nagymarton (Mattersburg, Ausztria) 271
- Nagysenkóc (Šenkvice) 124
- Nagysúr (Velké Šúrovce, ma Šúrovce) 84, 87, 289, 311, 313, 322
- Nagysurány (Šurany) 202, 269
- Nagy-Szegh ? Nádszeg
- Nagyszeli 50
- Nagyszombat (Trnava) 31, 49, 63, 67, 70, 92, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 126, 128, 167, 168, 169, 190, 191, 202, 225, 252, 253, 284, 323
- Nagyróce (Revúca) 188
- Nagy-Tornóc = Vágtornóc
- Naros = Tósnjárásd
- Nebojsza (Nebojsa, ma Galánta) 38, 39, 40, 52, 66, 77, 80, 81, 82, 84, 87, 98, 109, 143, 153, 154, 178, 179, 182, 184, 187, 263, 287, 289, 311, 313, 322
- Nedec 8
- Negyed (Neded) 7, 14, 19, 23, 47, 48, 65, 66, 90, 100, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 127, 143, 178, 189, 191, 200, 225, 244, 247, 249, 250, 266, 285, 287, 289, 291, 292, 294, 295, 304, 316, 319
- Nek = Feketenyék
- Nemeskajal = Kajal
- Nemeskosút = Kosút
- Nemeskürt (Zemianske Sady) 90, 177
- Nemesnebojsza = Nebojsza
- Nemessúr (Šúrovce) 289, 313, 322
- Németbél (Nemecký Biel, ma Magyarbél) 38, 84, 143, 153, 154, 155, 287, 289, 313, 322
- Németdiószeg (Nemecký Diosek, ma Diószeg) 18, 38, 153, 154, 155, 263, 266, 267, 274, 287, 289, 313, 322
- Németfödemes = Pusztafödemes
- Németgurab (Velký Grob) 38, 182, 295, 313, 322
- Németország 13, 132, 134, 160, 188, 206, 239
- Niget = Negyed
- Norvégia 198
- Nové Osady (Hajmás, ma Nagyfödemes) 184
- Nürnberg 52
- Ny**
- Nyárasd = Tósnjárásd
- Nyék ? Feketenyék
- Nyitra (Nitra) 8, 18, 45, 47, 57, 66, 67, 96, 103, 221, 222, 242, 252, 253, 277, 280, 284, 319, 323
- Nyitra folyó 8
- Nyugat-Európa 197, 238, 322
- O**
- Óbuda = Budapest
- Ófödemes = Födemes
- Olaszország 198, 212
- Olmütz (Olomouc) 108
- Ólubló (Stará Lubovňa) 50
- Óny (Únovce, ma Kajal) 51, 77, 112, 184, 200
- Ópuszta 186
- Oroszka (Pohronský Ruskov) 202
- Oszmán Birodalom 299
- Osztrák-Magyar Monarchia 12, 126, 132, 149, 150, 197, 198, 204, 222, 226, 260, 261, 262
- Ótátrafűred (Starý Smokovec) 160
- Ótúra (Stará Turá) 102
- P**
- Padova 126
- Pákozdi 105
- Páld (Pavlice) 29, 84, 153, 154, 155, 288

Pallóc (Pálovce, ma Tósnýarasd) 39, 52,
76, 77, 112, 129, 184, 185, 186,
201, 291, 292

Pannonhalma 45, 46, 49, 294

Papfa (Farná, ma Ivánka pri Dunaji) 84

Papkörmösd (Kremeš, Kálová pri Senci)
38, 76, 84, 143, 153, 154, 182,
289, 313, 322

Párizs 131

Párkány (Štúrovo) 213, 221

Parlóc = Pallóc

Pata (Pata) 94, 110, 182, 287, 289,
316

Pénteksúr (Malý Šúr, ma Egyházfa) 38,
59, 76, 84, 143, 153, 154, 182,
288, 289, 290, 295, 313, 322

Pered (Tešedíkovo) 9, 12, 14, 18, 29,
38, 45, 49, 53, 54, 64, 65, 66, 67,
70, 76, 82, 84, 90, 112, 113, 114,
116, 127, 129, 130, 143, 156, 163,
166, 182, 189, 192, 193, 200, 210,
225, 238, 250, 263, 266, 274, 277,
285, 288, 289, 291, 292, 304, 311,
313, 314, 316, 317, 320, 322

Pest = Budapest

Piscar = Zsigárd

Pittsburgh (Kanada) 134

Podebrád (Podebrady, Csehország) 139

Pogány temető (ma Deáki) 283

Porboka 185, 192, 201

Poznani Mosticus 50

Pozsony (Bratislava) 8, 11, 16, 18, 31,
50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63,
72, 93, 94, 95, 101, 103, 104, 105,
107, 109, 115, 129, 131, 134, 135,
137, 140, 150, 167, 169, 170, 176,
183, 185, 188, 190, 207, 221, 225,
228, 229, 245, 252, 266, 267, 270,
271, 272, 273, 274, 275, 277, 280,
284, 285, 291, 292, 294, 315, 318,
320, 328

Pozsonyboldogfa = Boldogfa

Pozsonyeperjes (Jahodná) 53, 84, 110,
115, 116, 311, 313

Pozsonykirályfa = Szenckirályfa

Pozsonyvezekény = Vezekény

Prága (Praha) 1, 125, 134, 137, 190,
226

Purud = Pered

Pusztafödemes (Pusté Úľany) 19, 38, 39,
40, 54, 55, 59, 65, 66, 77, 78, 80,

81, 82, 84, 89, 91, 103, 124, 127,
129, 134, 153, 154, 155, 168, 178,
182, 246, 263, 288, 293, 295, 313,
317, 319, 322, 328

Pusztakürt (Pusté Sady) 53

Q

Quajol = Kajal

Qusoud = Kossút

R

Rákosliget 316

Réte (Reca) 9, 11, 19, 20, 38, 39, 40,
58, 59, 80, 82, 84, 89, 143, 153,
154, 168, 182, 186, 189, 264, 266,
288, 289, 290, 293, 295, 313, 319,
322

Rethe = Réte

Rimaszombat (Rimavská Sobota) 128

Rochdale (Anglia) 188

Románia 184

Rózsavölgy (Ružomberok) 124

S

Sala = Vágsellye

Sala sziget 47

Salaföld = Vágsellye

Salgoicska (Šalgočka) 178, 288

Sancti Michaelis = Szent Mihály =
Királyrév

Sáp = Dunasáp

Sárfő (Blatné) 111, 313, 322

Scelecen = Szelőce

Schwechat 11, 105, 107, 213

Sellye = Vágsellye

Sempte (Šintava) 9, 10, 12, 14, 16, 19,
30, 31, 34, 50, 52, 53, 54, 57, 58,
60, 69, 71, 76, 77, 109, 110, 111,
112, 156, 163, 164, 166, 167, 168,
169, 182, 185, 190, 191, 192, 199,
200, 238, 239, 284, 285, 288, 289,
290, 316, 323, 325

Sereg-akoli tanya 110

Sigark-tó = Zsigárd

Sók = Magyarsók

Somorja (Šamorín) 97, 99, 135, 167,
168, 185, 186

Sopornya (Šopornya) 53, 94, 95, 104,

110, 115, 140, 141, 156, 182, 200,
201, 288, 289, 304, 316, 318
Spanyolország 198
Štefánikov (Sárditelep, ma Galánta) 156,
184, 186
Strasbourg (Franciaország) 239
Sug-Tarmacs = Vágtornóc
Súr = Hegysúr
Sur ecclesiasticus ? Eghazassw ?
Egyházsúr
Svájc 198, 212
Svédország 198
Syghard = Zsigárd

Sz

Szokolca (Skalica) 97, 293
Szeli 49, 50, 53, 285, 290, 293
Szelőce (Selice) 14, 50, 66, 90, 104,
143, 156, 166, 182, 189, 193, 225,
247, 284, 289, 291, 295, 316, 318
Szenc (Senec) 7, 9, 11, 14, 15, 16, 18,
19, 29, 30, 34, 38, 57, 58, 60, 64,
65, 76, 77, 82, 84, 88, 89, 97, 98,
99, 103, 109, 111, 125, 127, 129,
130, 131, 133, 135, 139, 143, 155,
163, 169, 178, 179, 182, 183, 186,
189, 192, 193, 199, 201, 210, 211,
221, 224, 225, 226, 239, 241, 245,
246, 247, 260, 262, 263, 264, 266,
269, 274, 285, 288, 289, 290, 291,
292, 293, 295, 304, 313, 320, 321,
322, 325, 326, 329
Szenckirályfa (Kráľová pri Senci) 38, 39,
59, 76, 77, 83, 84, 143, 153, 154,
182, 186, 288, 289, 290, 313, 322
Szenic (Senica) 102
Szent Abraham = Ábrahám
Szent Mihály = Szent Mihály falva =
Királyrét
Szentábrahám = Ábrahám
Szentgyörgy (Svätý Jur) 49, 50, 56, 57,
59, 76, 97, 239, 280
Szepesség (Spiš) 57, 105
Szered (Sered) 7, 9, 10, 11, 14, 16, 17,
18, 27, 29, 30, 34, 35, 38, 40, 53,
58, 60, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 82,
84, 88, 94, 101, 103, 105, 107,
109, 110, 111, 112, 115, 124, 125,
127, 128, 132, 133, 134, 136, 139,
141, 153, 154, 160, 163, 164, 166,

167, 168, 169, 170, 176, 177, 179,
180, 182, 184, 185, 186, 190, 191,
192, 193, 200, 202, 203, 211, 212,
213, 221, 224, 225, 226, 243, 244,
246, 247, 253, 255, 262, 263, 264,
265, 267, 273, 274, 275, 284, 285,
286, 288, 289, 290, 291, 304, 310,
311, 313, 315, 316, 317, 319, 321,
322, 323, 324, 329
Szered-Újváros (Mestečko, ma Szered)
94, 166, 167
Szentharaszt (Vinohrady) 289
Szigetköz 8
Szímő (Zemné) 166
Szlovákia (Slovensko) 28, 54, 132, 136,
139, 141, 150, 151, 157, 159, 160,
183, 201, 204, 205, 222, 226, 251,
264, 274, 275, 287, 299, 302, 304
Szlovenszló = Szlovákia
Szudéta-vidék 134

T

Taksony (Matúškovo) 16, 18, 35, 36, 38,
51, 52, 53, 66, 70, 76, 77, 82, 84,
94, 110, 112, 116, 125, 127, 136,
143, 153, 154, 156, 166, 182, 183,
184, 185, 186, 189, 192, 214, 237,
243, 250, 263, 266, 283, 284, 286,
288, 289, 290, 295, 311, 313, 315,
320, 322, 328
Taksonyfalva = Taksony
Tallós (Tomašikovo) 15, 38, 53, 57, 66,
70, 77, 82, 84, 88, 101, 114, 116,
124, 143, 153, 154, 156, 178, 182,
183, 184, 186, 187, 200, 201, 214,
263, 266, 269, 286, 288, 289, 310,
311, 313, 320, 322, 326
Tardoskedd (Tvrdosovce) 104, 129, 166,
269
Tarlós = Tallós
Tarmacs = Vágtornóc
Tavarnok (Tovarníky) 202
Terra Mached = Mácséd
Terra Wag 45, 49
Tewel földje 54
Thottnyarasd = Tósnýarasd
Tiszántúl 70
Tohcsun = Taksony
Tohsun = Taksony
Tókécs (Dunajský Klátov) 53

- Tornóc = Vágtornóc
 Torony (Zonctorony, Tureň) 38, 76, 82, 84, 288, 289, 313, 322
 Tósnýárasd (Topolnica) 38, 57, 66, 76, 84, 112, 116, 129, 143, 156, 182, 185, 263, 266, 286, 288, 289, 291, 292, 313, 322
 Tótmegyer (Palárikovo) 137
 Tőkés (Dunajský Klátov) 53
 Trencsén (Trenčín) 71, 103, 131, 239
 Trencséntéplíce (Trenčianske Teplice) 294
 Trianon 16, 17, 28, 132, 137, 138, 139, 204, 237, 245, 248, 302
 Tulwey = Boldogfa
 Turnic = Vágtornóc
 Túróc (Turiec) 47, 49, 53
 Túrócszentmárton (Martin) 12, 149
- U**
- Udvard (Dvory nad Žitavou) 166, 269
 Udvorch 238
 Újfödémes = Nagyfödémes
 Újhely (ma Diószeg) 20
 Újhelyjóká = Jóká
 Újmajor (Nový Svet) 186
 Újvár = Érsekújvár
 Ung 128
 Úrföld (Slovenské pole, ma Királyrév) 15, 133, 182, 184, 185, 186, 266
 Űrmény (Mojmírovce) 110, 186, 285, 292
- V**
- Vác 52, 277, 285
 Vág 8, 10, 11, 12, 23, 26, 28, 45, 48, 63, 65, 67, 69, 70, 71, 99, 109, 110, 111, 112, 113, 190, 191, 200, 319, 323
 Vág mente 48, 110, 112, 113, 115, 168, 171, 200
 Vág település = Sala, Salaföld
 Vága (Váhovce) 14, 20, 36, 38, 51, 64, 65, 66, 76, 82, 84, 98, 115, 127, 131, 141, 143, 153, 154, 156, 177, 182, 185, 189, 199, 200, 214, 250, 263, 266, 285, 288, 289, 311, 313, 322
 Vágfarkasd = Farkasd
 Vághosszúfalu (Dlhá nad Váhom) 10, 20, 23, 47, 53, 54, 64, 67, 99, 103, 135, 140, 143, 166, 177, 182, 189, 200, 201, 215, 247, 266, 277, 284, 285, 289, 316, 318
 Vágkirályfa (Kráľová nad Váhom) 9, 45, 53, 64, 66, 99, 103, 112, 135, 143, 156, 163, 182, 188, 189, 200, 247, 250, 266, 274, 284, 285, 288, 289, 316, 318
 Vágsellye (Šala) 7, 8, 9, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 28, 30, 31, 32, 34, 36, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 54, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 91, 95, 97, 98, 99, 103, 105, 109, 110, 112, 125, 127, 129, 130, 131, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 156, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 176, 178, 179, 182, 189, 191, 192, 193, 200, 203, 209, 215, 216, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 229, 237, 238, 238, 240, 242, 244, 246, 247, 251, 253, 255, 260, 262, 263, 267, 269, 270, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 285, 288, 289, 290, 291, 292, 300, 302, 304, 306, 307, 310, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 328, 329
 Vágszerdahely (Dolná Streda) 12, 34, 35, 38, 59, 60, 64, 65, 76, 82, 84, 88, 98, 109, 115, 141, 153, 154, 155, 156, 164, 168, 182, 199, 200, 263, 284, 289, 311, 313, 322
 Vágtornóc (Trnovec nad Váhom) 10, 28, 40, 47, 71, 91, 99, 103, 104, 127, 134, 140, 142, 143, 156, 166, 177, 178, 179, 180, 182, 184, 185, 186, 189, 193, 247, 284, 288, 289, 291, 316, 318, 319
 Vágújhely (Nové Mesto nad Váhom) 102
 Vágvecse = Vágsellye
 Valtasúr (Šúrovce) 115, 311, 313, 322
 Váralja = Pozsony
 Vattasúr (Šúrovce) 289, 300, 313, 322
 Vecse = Vágsellye
 Vedród (Vodenady) 285
 Velence (Venezia, Olaszország) 280
 Vezekény (Vozokany) 35, 38, 53, 55, 56, 66, 76, 82, 84, 88, 116, 143, 153, 154, 156, 166, 182, 188, 189, 250, 263, 266, 269, 286, 288, 289, 313,

317, 322
Világos 99, 115
Villa fudemus = Födémes
Vittenc (Chtelnica) 102, 103, 104
Vízkelet (Čierny Brod) 16, 35, 38, 51,
52, 53, 56, 66, 76, 77, 89, 95, 99,
108, 112, 116, 143, 153, 154, 156,
182, 184, 186, 189, 193, 250, 263,
266, 284, 285, 288, 289, 290, 310,
311, 313, 320, 322, 328
Vők (Vlky) 290
Vöröskő (Červený Kameň) 54

W

Wag = Vágsellye
Wartberg = Wortperk = Szenc
Wittenberg (Németország) 239
Wyzkeleth Kosod = Vízkelet

Z

Zágráb (Zagreb, Horvátország)300
Zeles = Zeli = Szeli
Zempch = Szenc
Zereth = Szered
Zlín (Csehország) 184
Znióvárálja (Kláštor pod Znievom) 240,
277, 278, 279
Zobor (Zobor) 47, 48, 49
Zólyom (Zvolen) 238
Zonc (Zonc, ma Zonctorony) 38, 76,
143, 153, 154, 156, 266, 288, 313,
322
Zonctorony = Zonc
Zumboe = Vághosszúfalu

Zs

Zsigárd (Žiharec) 10, 12, 29, 38, 48,
49, 54, 65, 66, 76, 84, 89, 94,
109, 110, 111, 112, 113, 114, 115,
116, 124, 143, 156, 164, 166, 178,
182, 203, 216, 225, 250, 263, 266,
269, 285, 286, 288, 289, 291, 292,
294, 295, 311, 313, 316, 320, 322
Zsolna (Žilina) 136

Matúšova zem II

Dejiny jedného regiónu od 11. storočia do roku 1945

RESUMÉ

Publikácia vychádza zo súhrnu známych a všeobecne prijatých vysvetlení pojmu Matúšova zem. Berie ako základ prírodno-geografickú oblasť piatich sídiel so štatútom mesta: Galanta, Senec, Sereď, Sládkovičovo a Šaľa. Označené územie sa podľa zákona č. 378/1922 Sb. z. a n. takmer úplne zhoduje s administratívnym členením oblastí, s bývalými okresmi Galanta a Šaľa. Zjednodušene: táto publikácia si postupujúc od západu smerom na východ od Senca až po Močenok, po línii sever-juh zase od Sereďe po Neded berie pod lupu dejiny regiónu od obdobia vlády Arpádovcov až do konca 2. svetovej vojny.

Názov Matúšova zem („terra Mathei“), ktorý sa vyskytuje v písomných prameňoch zo 14. storočia (1384) označoval majetky Matúša Čáka až od Nedic v Trenčianskej stolici. Na základe prameňov zo začiatku nasledujúceho storočia možno usudzovať, že označenie Matúšova zem sa v rámci Bratislavskej stolice vzťahovalo na isté samosprávne územie („comitatus de Mathvsfelde“). V súpise desiatkov z roku 1545 sa už stretávame s označením „Mathvsfelde districtus“. Z týchto troch údajov je zrejmé, že v priebehu dvoch storočí pojem Matúšova zem, označujúci daný región, znamenal čoraz menšiu prírodno-geografickú, resp. administratívnu jednotku. Samotný prívlastok „matúšovozemský“ (maď. „mátyusföldi“) od 17. storočia slúžil zároveň aj na rozlíšenie obcí s rovnakým názvom. Taký bol napríklad prípad dnešnej Mostovej (maď. Hidaskürt), ktorý pramene uvádzajú ako „Mátyusföldi Kürt“, alebo susednej Čiernej Vody (maď. Feketenyék), ktorý sa v neskorších prameňoch spomína ako „Mátyusnyék“.

Matúšova zem ako prírodno-geografická oblasť, v priebehu historického vývoja, s výnimkou dvoch krátkych období, nikdy netvorila samostatný administratívny celok. V procese vytvárania kráľovských komitátov, šľachtických stolíc a neskôr municipálnej správy bola deliacou hranicou regiónu rieka Váh, resp. Mŕtve rameno Váhu. Územie na západ od tejto prirodzenej hranice patrilo k Bratislavskej, na východ od rieky k Nitrianskej stolici. Župné zriadenie v období Československej republiky porušilo po stáročia pretrvávajúcu historickú tradíciu. Od 1. januára 1923 bol okres Šaľa, patriaci dovtedy do Nitrianskej župy, administratívne pričlenený k Bratislavskej župe. Odhliadnuc od administratívneho systému obdobia Bachovho absolutizmu sa prvýkrát stalo, že celý región bol pod spoločnou župnou správou. Tento stav bol platný aj po Viedenskej arbitráže, keď podľa municipálnej správy okres Galanta a Šaľa administratívne bol začlenený do dočasne administratívne spojenej Nitriansko-Bratislavskej župy.

V priebehu tisícročia nevzniklo v regióne ani jedno slobodné kráľovské mesto. V rôznych historických obdobiach sa tu stretávame s odlišným počtom mestečiek (oppidum). Výsady, získané od panovníka alebo od zemepána, zabezpečovali priaznivé podmienky pre ich rozvoj. Ich prostredníctvom sa z nich vytvorili menšie hospodárske a obchodné centrá. V 18.-19. storočí bolo v regióne spolu 9 mestečiek: Abrahám, Galanta, Močenok, Senec, Sereď, Sládkovičovo, Šaľa, Šintava a Vlčany. V 15. storočí sa v písomných prameňoch spomínajú s výsadami mestečka aj Veľké Úľany a v 16. storočí Horné

Saliby. Medzi mestečkami má zvláštne postavenie Galanta so štatútom šľachtického mestečka. Podobne ako v iných regiónoch krajiny, aj na Matúšovej zemi tvorili prevažnú časť osídlenia dediny. Väčšina z nich bola až do roku 1848 poddanskými dedinami založenými na zvykovom práve. Popri poddanských dedinách bol však na Matúšovej zemi aj významný počet kuriálnych obcí. Žila v nich prevažne vrstva drobných zemanov. V prameňoch sa spomínajú už v 15.-16. storočí (Hrubá Borša, Kajal, Mača a Reca). V prvej polovici 18. storočia bolo v regióne takýchto obcí 20.

Listiny, hlavne prvé známe písomné pramene vydané v 11.-14. storočí, resp. v niekoľkých prípadoch aj v neskoršej dobe, prezrádzajú mnoho zo stredovekej histórie regiónu. Myslíme tu v prvom rade na právne postavenie, štruktúru majetku a pôvodné lokálne názvy obcí. Najväčšiu výpovednú hodnotu, ešte väčšiu než hmotné pamiatky, majú listiny vzťahujúce sa na obce regiónu vydané v období počiatkov spisomňovania v Uhorsku. Už v období 11.-12. storočia bol totiž na Matúšovej zemi pomerne vyspelý systém sídiel. Dávnou minulosťou obcí regiónu potvrdzujú i najstaršie zachované listiny, ktoré okrem vedeckej hodnoty majú aj nenahraditeľnú kultúrno-historickú hodnotu. Takými sú zakladajúca listina opátstva v Panonhalme, vydaná kráľom Štefanom I. v roku 1002, ako aj listina majetkov zoborského opátstva z roku 1113 vydaná kráľom Kolomanom. Táto listina okrem toho, že obsahuje majetky opátstva spolu s popisom ich chotárov, prvýkrát spomína viacero obcí regiónu (Močenok, Veča, Trnovec nad Váhom, Dlhá nad Váhom, Horná Kráľová, Vlčany, Žiharec a Gáň). Väčšina zachovaných listín však pochádza až z 13. storočia, s čoraz rozsiahlejším spisomňovaním a rozvinutou činnosťou kráľovskej kancelárie a hodnoverných miest.

Na konci 15. storočia, po smrti Mateja Korvína, nastalo obdobie veľkých bojov o kráľovský trón. Uhorské stavy venovali čoraz menšiu pozornosť osmanským Turkom, ktorí sa objavili na južných hraniciach kráľovstva. Táto nepripravenosť a roztrieštenosť stavov viedla k hanebnej porážke 29. augusta 1526 pri Moháči. Turecké vojská už za krátku dobu po bitke pri Moháči, v rokoch 1529-1530, plienili obce regiónu. Počas pätnásťročnej vojny na konci 16. storočia Turci neustále ohrozovali Matúšovú zem. Popri tureckom nebezpečenstve veľké pustošenie spôsobili aj vojenské akcie počas stavovských povstaní Štefana Bocskaya a Gabriela Bethlena. Po páde Nových Zámok platili dediny a mestečká celého regiónu až po Veľké Úľany dane Turkom. Neustále turecké ohrozenie cisár Leopold I. kompenzoval vybudovaním obranného systému pozdĺž Váhu. Na základe toho vybudovali v Šali v roku 1665 vojenskú pevnosť, neskôr opevnili aj kaštieľ a vo Vlčanoch vybudovali obranné valy. V susednej Galante okrem opevnenia dvoch kaštieľov obkolesili mestečko ohradou. Najvýznamnejším strategickým bodom bol šintavský hrad, ktorý sa Turkom nikdy nepodarilo obsadiť. Po vyhnaní Turkov bolo v čase Rákocziho povstania toto územie v rokoch 1703-1708 pod kontrolou kuruckých vojsk. Bercsényi so svojou armádou v decembri 1703 utáboril v Seredi a v jej okolí, v nasledujúcom roku v Sládkovičove, v roku 1705 v okolí Galanty a neskôr v Jelke. Neutíchajúce vojnové udalosti a ich následky znamenali veľkú záťaž pre obyvateľstvo, ktoré tu ešte zostalo. Satmársky mier, ktorým bolo povstanie ukončené, znamenal začiatok obnovy krajiny, ktorej sprievodným znakom boli nielen hospodárske premeny, ale aj zmeny v etnickom zložení obyvateľstva.

Po bitke pri Moháči, od polovice 16. storočia, mali neustále boje o trón a vojna s Turkami za následok aj vytvorenie novej šľachtickej vrstvy - society v Uhorsku. Miesto Grófov zo Svätého Jura a Pezinka, šľachtických rodov Serédyovcov, Báthoriovcov a Thurzovcov postupne v regióne zaujali nové, do popredia sa dostávajúce šľachtické rody. Rod Pálffyovcov večných hlavných županov Bratislavskej župy a Eszterházyovci z Galanty sa na základe kráľovských donácií zostali až do 20. storočia najplyvnejšími šľachtickými rodmi nielen v regióne, ale v celej krajine. V 16.-17. storočí sa okrem šľachtickej aristo-

kracie a iných majetnejších zemepánov stretávame na Matúšovej zemi s vrstvou drobnej šľachty, do veľkej miery polarizovanej z hľadiska ich hospodárskej situácie. Väčšina z nich žila v mestečkách regiónu. V 17.-18. storočí žila pomerne početná vrstva takýchto zemanov v Galante, Kajali, Košútoch, Reci, Senci, Veľkom Bieli a vo Vlčanoch. V regióne v roku 1650 spísali 385, kým v roku 1723 zaznamenali 285 rodín zemanov.

Reformné snahy 19. storočia vyvrcholili v Uhorsku v marci 1848. Nové zákony, schválené panovníkom 11. apríla 1848, vytvorili základy občianskej spoločnosti, avšak k ich uplatneniu v praxi kvôli zhoršeniu rakúsko-maďarských vzťahov došlo len čiastočne. Rovnosť pred zákonom, volebné a zhromažďovacie právo a zrušenie urbárskych povinností poddaných malo aj napriek tomu obrovskú odozvu. Na jeseň 1848 bola krajina v plameňoch. V spojitosti s ozbrojeným útokom slovenského národného hnutia sa národná garda sformovaná v obciach Matúšovej zeme zúčastnila na zadržaní burbanovcov v severozápadnej časti krajiny. Popri národnej garde začalo v novembri 1848 aj organizovanie regulérnej honvédskej armády. Nováčikovia z regiónu boli zaradení do 15. a 16. honvédskeho práporu, ktorý sa sformoval v Bratislave a Nitre. Cisársko-kráľovské jednotky mali už koncom decembra 1848 v dôsledku úspechov ich ťaženia pod kontrolou územia Matúšovej zeme ležiace na západ od Váhu. Počas úspešného protiútoku, ktorý začal v apríli 1849, honvédi zatlačili cisársku armádu späť na územie Matúšovej zeme, ležiace na západ od Váhu. Zásobovanie cisárskych vojsk, pripravených na obranu, bolo pre obyvateľstvo regiónu čoraz väčšou ťarchou. V priebehu leta 1849 sa Matúšova zem stala strategickým územím kľúčového významu. Hlavné sily honvédskej armády zahájili koordinovaný útok proti cisárskej armáde, zoradenej za vážskou líniou. O niečo neskôr, počas bitky pri Žihárči 16. júna 1849, potom pri Tešedíkove 20.-21. júna povstalecké vojská pod vedením Artúra Görgeyho už zviedli len zúfalý boj proti prevahe cisársko-cárskych vojenských jednotiek.

Po relatívne kludnom období druhej polovice 19. storočia nasledovali krvavé udalosti nového storočia, ktoré vyústili do prvej svetovej vojny. Po prehratej vojne sa rozpadla dominantná stredoeurópska veľmoc, Rakúsko-uhorská monarchia a s ňou aj historické Uhorsko. V prvom januárovom týždni roku 1919 sa so súhlasom Dohody začala vojenská okupácia územia celého dnešného južného Slovenska. Demoralizovaná maďarská armáda a národná garda sa na niekoľkých miestach pokúsila zadržať postupujúce české a slovenské vojenské jednotky (Diakovce, Galanta, Košúty, Veľká Mača, Veľké Úľany), ale väčšina obyvateľov regiónu prijala prichádzajúce vojská pokojne. Očakávala od nich predovšetkým dodržiavanie právneho poriadku a prítomnosť armády chápala len ako dočasné riešenie. Politické a mocenské vzťahy, vytvorené v prvej tretine 20. storočia, rozdelili dovtedy pomerne jednotnú Európu. Posilnením hospodárskej a politickej pozície Nemecka sa čoraz nástojčivejšie ozývali hlasy za vytvorenie novej Európy. Nevyriešené vnútropolitické a národnostné problémy Československa a čoraz silnejší nemecký tlak zapríčinili rozpad republiky na jeseň roku 1938 v Mníchove. Zároveň čakala na svoje riešenie podľa ustanovení Mníchovskej dohody aj tzv. maďarská otázka na Slovensku. V zmysle Viedenskej arbitráže sa to čiastočne aj uskutočnilo. Maďarmi obývané územie Matúšovej zeme sa po dvadsiatich rokoch dostalo späť do Maďarska. Zrušila sa síce československá hegemónia, ale kvôli druhej svetovej vojne sa regiónu ani hospodársky ani spoločensky nepodarilo integrovať do pomerov v Maďarsku.

V druhej polovici 19. storočia vznikli v Uhorsku prvé politické organizácie, strany. Vtedajšiu stranícku štruktúru determinoval predovšetkým vzťah k rakúsko-maďarskému vyrovnaniu. Vznik Československa v roku 1918 vytvoril úplne novú situáciu. Prvé maďarské politické strany vznikli v súvislosti s parlamentnými voľbami v roku 1920. Dominantnými politickými subjektmi s najširšou voličskou základňou boli na Matúšovej zemi

Krajinská kresťansko-socialistická strana (*Országos Keresztényszocialista Párt*) a Krajinská maďarská maloroľnícka a poľnohospodárska strana (*Országos magyar Kisgazda és Földműves Párt*), od roku 1925 Maďarská národná strana – *Magyar Nemzeti Párt*). Z ľavicových politických strán mali pomerne vysokú podporu najprv sociálni demokrati, po rozpade strany Komunistická strana Československa. Po viedenskej arbitráži sa úplne zmenila dovtedajšia štruktúra politických strán.

V hospodárskej štruktúre regiónu po stáročiach dominovala poľnohospodárska výroba. Napriek tomu sa mestečká s regálnymi právami získanými od panovníka alebo zemepána, stali významnými trhovými miestami. Z niektorých sa vyvinuli významné obchodné centrá (Sereď, Šaľa a Šintava). Vzniknuté trhové miesta (Galanta, Horné Saliby, Močenok, Senec, Sereď, Sládkovičovo, Šaľa, Šintava a Vlčany) boli vhodným odbytištom pre remeselnícke výrobky cechov, vzniknutých niekedy už v 16.-17., ale najmä v 18. storočí. Cechy vo viacerých prípadoch združovali remeselníkov z dedín a miest patriacich k istému panstvu, resp. žijúcich v susedných obciach. Cieľom združovania remeselníkov v cechoch bola ochrana pred cudzím tovarom prinášaným obchodníkmi a konkurenciou fušerov a zároveň získanie zliav pri nákupe surovín a predaji hotových výrobkov. Cechový systém s niekoľko storočnou tradíciou bol v Uhorsku zrušený na základe zák. čl. 8/1872.

V druhej polovici 19. storočia, v čase dualizmu, zapustili na Matúšovej zemi pod vplyvom priemyselnej revolúcie hlboké korene niektoré priemyselné odvetvia. Priemyselná revolúcia sa začala mechanizáciou poľnohospodárstva a smerovala k vybudovaniu siete potravinárskeho priemyslu. Jeho prvoradým cieľom bolo spracovanie dopestovaných produktov (mlynárstvo, liehovarníctvo, cukrovarníctvo). Od druhej polovice 19. storočia sa postupne najväčším priemyselným odvetvím na Matúšovej zemi stal mlynársky priemysel. Tradičné vodné mlyny nahradili mlyny na parný, resp. elektrický pohon postavené na prelome 19.-20. storočia, resp. v prvej tretine nasledujúceho storočia (Diakovce, Dolné Saliby, Mostová, Neded, Selice, Senec, Sládkovičovo, Šaľa, Tešedíkovo, Váhovce, Veľké Úľany, Vlčany, atď.) Cukrovarníctvo na Matúšovej zemi malo svoje významné miesto aj v dejinách uhorskej výroby cukru. Prvý cukrovar v krajine založil v roku 1830 vo Veľkých Úľanoch Mikuláš Laczny. Sládkovičovský cukrovar (*Díószegi Cukorgyár Rt.*), založený v roku 1867, sa po počiatočných pokusoch za krátky čas stal najmodernejším závozom v krajine. To isté možno povedať aj o Poľnohospodárskom cukrovare v Sereďi (*Szeredi Mezőgazdasági Cukorgyár*) založenom v roku 1906.

V období dualizmu vznikli na základe podnetných hospodárskych opatrení v záujme uspokojenia úverových požiadaviek miestnych remeselníkov, roľníkov a gazdov viaceré sporiteľne lokálneho významu. V bývalých mestečkách, trhových centrách, vznikli prvé úverové inštitúcie v rokoch 1867-1873. V Sereďi v roku 1867, v Galante a v Šali v roku 1873. V období „zlatého veku“ uhorských bánk, v rokoch 1895-1913, vzniklo v regióne ďalších osem peňažných ústavov. Tri z nich vznikli v Galante, dva v Sereďi a po jednom v Šali a v Senci. Najsilnejšou finančnou inštitúciou v regióne bola v čase hospodárskej konjunktúry Úverová banka v Galante (*Galántai Hitelbank*). V dôsledku viedenskej arbitráže boli existujúce peňažné ústavy viazané k budapeštianskemu bankovému trhu. Vypuknutie druhej svetovej vojny negatívne ovplyvnilo bilanciu bánk a vojnové straty zastavili prirodzený rozvoj hospodárstva.

Pre analýzu hospodárskeho rozvoja Matúšovej zeme od prvej polovice 19. storočia je základom vzájomný vplyv uhorských a európskych ekonomických procesov. Preberanie západoeurópskych hospodárskych a politických myšlienok si snažilo nájsť cestu aj na Uhorský snem. Jeho cieľom bolo zrušenie feudálneho spôsobu výroby a poddanstva. Primknutie sa uhorského poľnohospodárstva k európskemu umožnili tri zákonné nariadenia. Prijatie práva výkupu (vykúpiť sa) z roku 1840, zákony z apríla 1848 rušiace urbár-

ske povinnosti a prijatie urbárskeho patentu v roku 1853. Všetky tri udalosti od základu zmenili právne postavenie poddaných a na bývalých feudálnych panstvách, premenených na veľkostatky, sa začala modernejšia poľnohospodárska výroba. Na základe nových vlastníckych vzťahov, vytvorených v druhej polovici 19. storočia, vznikli na Matúšovej zemi viaceré konkurencieschopné veľkostatky. Majetky rodiny Esterházyovcov v Bernolákove, Senci, Tomášikove a v Dolnom Jatove alebo hospodárstva cukrovaru v Sládkovičove produkovali významný objem poľnohospodárskej výroby. Štátová zmena po prvej svetovej vojne priniesla Matúšovej zemi uskutočnením pozemkovej reformy podstatné vlastnícke zmeny. Odňaté, vyvlastnené veľkostatky prideliť štát predovšetkým usadlíkom slovenskej, českej a moravskej národnosti, ktorí prišli do regiónu, ako aj zostatkovým vlastníkom, s adekvátnym materiálnym zabezpečením. Odbyt poľnohospodárskych produktov bol v tejto oblasti pomerne veľký. Čiastočne ho zabezpečovali obchodníci v regióne, ale aj menšie priemyselné závody na spracovanie poľnohospodárskych produktov.

Kultúrne dejiny Matúšovej zeme sa od stredoveku až po rok 1918/19 vytvárali súbežne so všeobecným duchovným vývojom krajiny. Po Trianonskej mierovej dohode musela maďarská väčšina v regióne vychádzať zo zmenenej spoločensko-politickej situácie. Zúročením po stáročia nazhromaždeného duchovného kapitálu však dokázala, i napriek príslušnosti k Československu, obhájiť a nanovo vybudovať kultúrny a spoločenský život.

Na rozvoj vzdelanosti stredovekého Uhorska, ale aj celej Európy mala veľký vplyv duchovná sila cirkvi. Kresťanská vzdelanosť ako súčasť všeobecnej kultúry sa rozširovala predovšetkým z benediktínskeho kláštora v Diakovciach, neskôr aj prostredníctvom premonštrátskeho rádu usadeného v susednej Šali. S prítomnosťou benediktínov v Diakovciach súvisí aj prvá súvislá maďarská jazyková pamiatka, *Halotti beszéd a Könyörgés*. Liturgickú knihu, známu ako Prayov-kódex používali v Diakovciach, resp. v susednom Matúškove v rokoch 1228-1241. Pred bitkou pri Moháči a aj v nasledujúcom období otvorili humanizmus a reformácia cestu k vzdelávaniu vo všetkých smeroch. Toto obdobie a neskôr aj obdobie protireformácie priniesli Matúšovej zemi aj viaceré udalosti celouhorského významu. S podporou rodu Thurzovcov pôsobil v Čiernom Brode významný kazateľ Gál Huszár. V Šintave vďaka nim pôsobil Peter Bornemisza, bývalý vychovávateľ básnika Valentína Balassu, ktorý tu založil aj známu tlačiareň. V Senci sa narodil „fanatik, obeť a v uslachtilem zmysle slova blázon maďarskej literatúry“, Albert Szenci Molnár, významný jazykovedec a teológ. Už na konci 16. storočia sa Šala so svojím jezuitským kolégiom stala centrom protireformácie v regióne. V 17.-18. storočí vzdelanosť regiónu určovala baroková kultúra, ktorá bola v úzkom vzťahu s protireformáciou. Vývoj meštianstva v 19. storočí priniesol so sebou aj nové možnosti vzdelávania. V kruhoch inteligencie a silnejšieho meštianstva začali od druhej polovice storočia vznikať rôzne spolky. Kasína (*Kaszinó Egyesület*) a Spoločenské krúžky (*Társaskör*) vznikli bez výnimky v bývalých mestech Galanta – 1874, Šala – 1878). Vtedajšia spoločnosť stála pri zrode množstva viac-menej životaschopných spolkov, vznikajúcich až do roku 1918/19. V druhej polovici 19. storočia sa v záujme pozdvižnutia vzdelanostnej úrovne jednoduchých ľudových vrstiev zakladali čitateľské krúžky a spolky. Kultúrne spolky, ktoré existovali do roku 1945, charakterizovala mnohostranná činnosť. V období svojho rozkvetu venovali pozornosť predovšetkým ochotníckemu divadelníctvu, zakladaniu spevokolov a mimoškolskému vzdelávaniu. Popri kultúrnych spolkoch patria k dejinám kultúry tejto doby neodmysliteľne aj športové kluby, ktoré postupne vznikali už od začiatku 20. storočia. Športový život bol charakteristický hlavne futbalom. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že v roku 1933 bolo v rámci regiónu až 16 členských oddielov združených v Maďarskom telovýchovnom zväze v Československu (*Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség*). K dejinám kultúry regiónu sa organicky viaže vznik a vývoj periodickej tlače, ktorá sa objavila na konci 19. sto-

ročia. Najprv vychádzali regionálne noviny len v Galante (Galántha és Vidéke – 1892), neskôr aj v Šali (Vágsellye és Vidéke – 1907) a v Seredi (Közvélemény – 1912).

Veľký vplyv na vzdelávanie obyvateľstva mal vývoj ľudového (základného) školstva. Pod vplyvom osvietenstva bolo už panovníčkou Máriou Teréziou v 18. storočí aj celostátne regulované. Vo väčších uhorských lokalitách sa už v stredoveku objavili farské (parochiálne) cirkevné školy a aj obdobie reformácie a protireformácie pozitívne vplývalo na rast školstva. K ich systematickému vybudovaniu však došlo až v polovici 18. storočia. Ratio educationis (1777) sa prvýkrát pokúsilo dať školy pod štátny dozor a vytvoriť jednotný školský systém. Výsledkom snažení na poli výchovy, ktoré začali v roku 1848, vznikol v roku 1868 tzv. školský zákon. Zákon určil kategórie štátnych, obecných, cirkevných a súkromných ľudových škôl. Medzi ľudovými školami, zriadenými na základe tohto zákona, tvorili v regióne väčšinu cirkevné školy. Medzi nimi zaujímalo zvlášť miesto 11 židovských ľudových škôl (Diakovce, Galanta, Horné Saliby, Jelka, Nemecký Dióseg (dnes Sládkovičovo), Senec, Sered', Šaľa, Tešedíkovo, Vlčany) so svojimi osobitosťami, ktoré sa im podarilo udržať až do holokaustu.

Obyvateľstvo Matúšovej zeme sa v období pred prijatím kresťanstva zrejme pridržiavalo pohanských zvykov a náboženstva. Prvé materiálne pamiatky kresťanského vierovyznania sa v tomto regióne objavili už v hrobových nálezoch z konca 10. storočia. Po prijatí kresťanstva územie patrilo z hľadiska cirkevnej organizácie k Ostrihomskému arcibiskupstvu založenému v roku 1001 uhorským kráľom Štefanom I. V rámci neho patrilo od 12. storočia k nitrianskemu a bratislavskému archidiakónátu. V písomných prameňoch sa prvé kostoly a farnosti spomínajú už v 12. storočí. V nasledujúcich dvoch storočiach stredoveku sa na Matúšovej zemi už takmer úplne vytvoril dnešný systém farností. Voľbu patrónov kostolov možno spájať v tej dobe rozšíreným mariánskym kultom, čiastočne i s kultom svätcov z rodu Arpádovcov. Vychádzajúc z patronátneho práva mohli na to mať istý vplyv aj svetskí a cirkevní donátori. V prvej tretine 16. storočia na Matúšovej zemi pod vplyvom reformácie podstatne zoslabila katolícka cirkev. Vďaka svojej geografickej polohe sa ľud ako prvý zoznámil s učením reformácie prichádzajúcim od západu. Hlavným podporovateľom reformácie na Matúšovej zemi bol majiteľ šintavského panstva krajiný sudca Alexej Thurzo. Do polovice 16. storočia sa celá oblasť stala protestantskou. Lutherská a kalvínska vetva protestantizmu sa ani v tomto regióne spočiatku výrazne od seba neoddelili. K tomu došlo až na galantskej synode v roku 1592. Zákonný článok č. 26/1681 menovite určil tie obce, v ktorých mohli protestanti slobodne vykonávať náboženské obrady. Iba na tzv. artikulárnych miestach si mohli postaviť kostol, faru a školu a slobodne verejne prevádzať cirkevné obrady. Na Matúšovej zemi boli dve vyznačené artikulárne miesta, Pusté Úľany a Reca. Na ostatných miestach umožnil pobožnosti až Tolerančný patent Jozefa II. V období protireformácie šľachta, ktorá sa stala katolíckou, vyhnala zo svojich majetkov (obcí) protestantských kazateľov a obsadila dovtedy používané protestantské kostoly. Po vyhnaní Turkov sa v celej krajine začala s obnovovaním katolíckej cirkevnej organizácie. V druhej polovici 18. storočia, v čase panovania Márie Terézie a neskôr jej syna Jozefa II., sa vďaka reorganizácii cirkevného systému viaceré dovtedajšie filie premenili na samostatné farnosti. Na viacerých miestach boli s finančnou podporou donátora (napr. kancelár František Esterházy) postavené nové kostoly. Úplnú slobodu vyznania však zabezpečili až zákony z apríla 1848.

Vývoj spoločenského, národnostného a konfesionálneho zloženia obyvateľstva na Matúšovej zemi sa následkom historických udalostí v priebehu dejín viackrát a do veľkej miery zmenil. Zmeny etnickej a spoločenskej priestorovej štruktúry boli ovplyvňované rozširovaním epidémií, vojnovými udalosťami, spontánnou a organizovanou migráciou, ale aj dôsledkami zmien štátnej moci. Tie radikálne zmenili spoločenské, národnostné a kon-

fesionálne zloženie tohto regiónu. Čo sa týka národnostnej štruktúry regiónu, od stredoveku – hoci sa môžeme spoliehať len na odhady – sa slovensko-maďarská etnická hranica tiahla severnejšie, než je nami prejednávaná Matúšova zem. Turecké pustošenie, ale predovšetkým pätnásťročná vojna mali veľký vplyv na etnickú štruktúru regiónu. Znovuosídlením a migráciou v 18. storočí sa posunutím tejto hranice na juh vytvorila nová etnická štruktúra, ktorá bola viac menej zhodná so stavom v období druhej svetovej vojny. Väčšinu obyvateľstva nami chápanej Matúšovej zeme po stáročia tvorilo maďarské etnikum. Druhou najpočetnejšou etnickou skupinou boli Slováci, ktorí žili na sever od línie Boldog - Reca - Malá Mača - Veľká Mača - Váhovce - Dlhá nad Váhom v pomerne kompaktnom bloku. Štátoprávne zmeny v roku 1918/19 mali negatívny vplyv na vývoj pomeru maďarského obyvateľstva. Za desať rokov (medzi 1920-1930) sa počet Maďarov znížil o 14 %, kým počet Slovákov sa zvýšil o 26 %. Tento pokles možno čiastočne odvodiť od prirodzenej asimilácie, z novej migračnej vlny pri realizácii pozemkovej reformy, ale aj z násilných, resp. skrytých asimilačných snáh štátnych úradov.

(Preklad: Gaál Ida)

Mátyusföld II

The history of a region from the 11th century until 1945

RÉSUMÉ

This enterprise complements the more-decade-long debt of Hungarian history writing in Slovakia. In comparison with other regions due to several occasions there has not been an attempt yet to introduce Mátyusföld (Matúšova zem) and its eventful and historic past.

This edition is started up by an alloy of well-known and generally accepted explanations about Mátyusföld, which is based on the physical geography of five settlements of municipal division: Senec, Sládkovičovo, Sereď, Galanta and Šafa. The marked area on the strength of the act No. 378/1922 is just completely equal with the administrative layout of the township: with former districts of Galanta and Šafa. To simplify: the edition makes a survey of the region's history from west towards east from Senec to Močenok, on the north-south line from Sereď to Neded beginning with the Árpád Era and finishing with the World War II.

The term Mátyusföld (terrae Mathei) occurring in written sources from the 14th century (1384) denotes Máté Csák's properties as far as Neded in the Trenčín County.

According to some sources from the beginning of the following century the definition of Mátyusföld located in the Bratislava County refers to a municipal territory (comitatus de Mathvsfelde). In the tithing register of 1545 the expression of "Mathvsfelde districtus" can be found. The above mentioned data evidently show that the two hundred-year-old notion of Mátyusföld labelling the marked region created a territorial and administrative unity, which became narrower by the time. The attributive *mátyusföldi* (a person or object etc. from that territory) itself from the 17th century was used for distinguishing settlements with identical name, such as Mostová, that is mentioned as *Mátyusföldi Kúrt* or the neighbouring Čiená Voda that can be found in latter sources as *Mátyusnyék*.

The here examined Mátyusföld as a physiogeographical territory, apart from two short terms, never formed an administrative unity (parish) in the past. During the development of royal, noble then civic counties the borderline of the region was marked by the river Váh and its dead branch. Westward from the line there was Bratislava County and the area lying eastwards belonged to Nitra County. The Czechoslovak period of civic county system broke with the old historical tradition. From 1st January, 1923 the Šafa District from Nitra Region was linked to Bratislava Region. Excluding the administrative system in the Bach Era it happened the first time ever that this territory belonged to the same administrative district. The conditions being valid until the first Viennese Resolution were elongated by setting a new region – Nitra-Bratislava Region.

During the one thousand-year-long history not a single free kingdom town was born in this area. But then again in certain periods a different number of so called market towns or boroughs occurred. The first oppidums developed around the 13th, 14th centuries were in the authority of the landowner, but after gaining certain privileges were formed into smaller economical and trade centres. Amongst the market towns a self-contained subgroup can be framed -i.e. Galanta in the rank of noble market town. In the 18th

and 19th centuries the number of market towns in this area was nine: Sládkovičovo, Vlčany, Galanta, Močenok, Šintava, Senec, Abrahám, Sereď and Šaľa. At the same time some sources qualify Veľké Úľany (in the 15th cent.) and Horné Saliby (in the 16th cent.) as market towns as well. Freedom and liberty given by the sovereign or squire provided the necessary stipulations for their growth.

In the same way as in the other regions of the land the settlements consisted of villages. The clear majority of them were serf villages consisted in common law and belonging to squires' authority. Beside these serf villages the number of noble(curial) villages in Mátyusföld was significant too, where a predominant number of them were dwelt by smallholders and lower nobility, already mentioned in sources from the 15th, 16th centuries (Kajal, Hrubá Borša, Reca and Veľká Mača). The amount of such villages in the region was twenty in the first half of the 18th century. The first charters that appeared at the beginning of the use of written records regarding to the early settlements were more noteworthy than relics from the same time. In the 11th and 12th centuries Mátyusföld possessed a relatively well-developed village order. The majority of the charters remained from the 13th century because the royal chancellery and the official record writing itself started their activity on a large scale in that century as well. There are charters which strengthen certain settlements' existence in the Árpád Era and bear irreplaceably important values from historical and cultural perspective, too, such as the script written on the occasion of founding Saint Martin's Monastery built by King István I in 1002, as well as the foundation script of Zobor Monastery issued by King Kálmán in 1113. The latter one transcending the bare description of properties and borderlines, firstly names the settlements of the territory (Močenok, Veča, Trnovec nad Váhom, Dlhá nad Váhom, Horná Kráľová, Vlčany, Žiharec and Gáň). Some written sources and charters published from the 11th to the 14th century and in some cases ones that appeared a bit later tell upon the medieval story of the area, primarily contemplating the juridical situation, property system and the etymologically so essential place names.

At the end of the 15th century, when Mátyás Hunyadi died there was a big struggle for the Hungarian royal throne. The Hungarian classes paid less attention to the Turkish by the southern border of the country. This kind of drawing aside and the attitude of being unprepared led to the deplorable defeat in the Battle of Mohács on 29th August, 1526. It was relatively early, when the settlements of the region were ravaged by the Turkish in 1529 and then again in 1530. At the end of the 16th century during the Fifteen Years' War the Turkish kept the countryside under constant pressure. Alongside the Turkish danger or at the same time a big demolition was caused by the martial events of uprisings of the Estates of Bocskay István vs. Bethlen Gábor. After the fall of Nové Zámky the settlements of the region as far as Veľké Úľany taxed to the Turks. The constant Turkish threat was redeemed by Emperor Lipót's construction of a defence system along the river Váh. Following the pattern in 1665 a palisaded stronghold was erected in Šaľa and then the castle was fortified and in Vlčany some ramparts were built. In the adjoining Galanta apart from the two fortified Esterházy castles the settlement itself was fenced off. The most serious strategical location proved to be the Castle of Šintava, because the Turkish failed to capture it. After the expulsion of the Turks, during the Rákóczi War of Independence from 1703 to 1708 the countryside was under the control of the Kuruc troops. Bercsényi and his troops encamped in Sereď and its neighbourhood in December of 1703, in the following year in Sládkovičovo, in 1705 in Galanta and then in Jóka. The ceaseless fights and their aftermath meant an enormous burden for the remaining population. Notwithstanding with the act of Peace of Szatmár the war of

independence was concluded and this indicated the reconstruction of the land, which went with the alteration of the region's economical and ethnic system.

After Mohács, from the middle of the 16th century the regular struggles for the throne and the battles with the Turks gave birth to a new kind of a noble society. The posts of earls of Pezinok and Svätý Jur, of the Serédy, the Borsy, the Báthori and the Thurzó family were occupied by the new up-and-coming aristocratic families in the region. The Pálffy family were the most influential aristocratic family nationwide until the 20th century thanks partly to their title of Lord Lieutenant of Bratislava County and partly to the royal bounty given by the Esterházy from Galanta. In Mátyusföld from the 16th and 17th centuries out of peer and landholder noblemen there existed a stratum of lower nobility as well, who became quite polarized from an economical point of view. Most of them lived in market towns, outside the villages. During the 17th and 18th centuries Senec, Veľký Biel, Kajal, Košúty, Reča, Vlčany and Galanta had relatively numerous communities of lower nobility. In Bratislava County in 1650 there were 383 families of lower nobility, as in 1723 their number was estimated to 285 in the above mentioned region.

The 19th century demands for reforms culminated in March, 1848. The new acts sanctioned by the Monarch on 11th April, 1848 framed the base of a civil democratic country, but these were only partially vindicated because of the spoiled Austro-Hungarian relations. In spite of that equality in the eye of the law, the right to vote, the right of assembly, general and proportionate sharing of taxation, the abolition of serfs' socage services took out certain reactions. In the autumn of 1848 the country was in flames. On the occasion of the Slovak National Movement's armed counter-attack the region's militia pulled their weight in the interception of the Hurbanists in the north-western ends of the country. Alongside the militia there started a kind of arranging the national army. The freshmen of the Region were enrolled to the 15th and 16th battalion. The imperial-royal units breaking through the western frontiers of Bratislava and Nitra County already at the end of December kept the territories of Mátyusföld westward from the river Váh under control. During the successful campaign launched in April the imperial forces were pressed back by the national army. The alimantation of the imperial forces prepared for the countryside's defence burdened the population more and more. By the summer Mátyusföld became a strategically very significant territory. The principal national forces launched a consistent attack against the imperial troops aligned behind the Váh line. In the battle of Žiharec on 16th June, 1849 then in the battle of Tešedíkovo on 20th-21st June the national army fought bitter battles under Görgei's direction against the imperial and tsarist troops being in full power. The relatively peaceful cycle in the second half of the 19th century was followed by a bloody period, which led to the World War I. After losing the war a dominant great power - the Austro-Hungarian Monarchy collapsed along with the historic Hungary. In the first week of January, 1919 with the Allies' approval there began the occupation of the Uplands. The demoralized national army and the militia armed with remained weapons in some places tried to impede the incoming Czech and Slovak units (Veľká Mača, Galanta, Košúty, Veľké Úľany, Diakovce), however most people accepted it quietly. Basically the majority hoped for lawful keeping of public order, and took the presence of the military as a temporary solution. Political and authority circumstances developed in the first third of the 20th century divided the relatively united Europe. With Germany's political and economical territory gaining Europe's map was redraw. Czechoslovakia's unsolved inner and ethnic problems and the strengthening German pressure brought the fall of the republic in Munich, in autumn, 1938. At the same time the question of the Hungarians living in Slovakia was still waiting for an answer, a solution from the Munich Act. According to the First Viennese Verdict it was materialized from 2nd

to 10th November, 1938. After twenty years the area of Mátyusföld dwelt by Hungarians got back to the motherland. Though the Czechoslovak hegemony broke off, the territory could settle in neither economically nor socially.

In the second half of the 19th century the first political parties, organizations were formed. The structure of parties of that time was characterized by the conciliation and the relation with it. The birth of Czechoslovakia brought an absolutely new situation. With the introduction of general right to vote the Hungarian minority in Slovakia got into a political dilemma. The first political parties were formed after the elections to the chamber of deputies in 1920. The National Christian Socialist Party and the Hungarian National Smallholders' and Farmers' Party (from 1925 Hungarian National Party) were the most dominant political assemblages with the utmost number of voters. From the left wing firstly the social democrats were strong, but after their parting it was the Czechoslovak Communist Party, which had a relatively great support. After the Viennese Verdict the structure of parties got into the melting pot.

In the economical constitution of the region the agricultural production had always played a great part. In spite of that the market towns in Mátyusföld became important market places, some of them grew to notable commercial centres thanks to the regal right received from the squire (Šintava, Sereď, Šaľa). The so developed market places (Šaľa, Galanta, Šintava, Vlčany, Sládkovičovo, Sereď, Senec, Horné Saliby, Močenok) meant a sufficient market for the industrial production of the guilds being founded in the 16th, 17th and 18th centuries. The guilds formed in lordship centres in most cases gathered the craftsmen of the area belonging to the lordship itself. The aim of the craftsmen and industrialists knitted into guilds was to protect themselves from outsider goods delivered by dealers, from the bunglers' race, and at the same time they wanted to obtain favours in buying raw materials and selling products. This guild-network with its long tradition was ceased in Hungary according to the Act No. 1872:8

In the second part of the 19th century, in time of dualism the Hungarian industrial revolution had a great effect on several industries, which took roots in Mátyusföld. The technical revolution began on the one hand with the mechanization of agriculture, on the other hand it was orientated to the development of food industry, whose primary aim was to process crops (milling industry, distilling industry, sugar industry). In the second half of the 19th century the milling industry became one of the utmost industries of the Mátyusföld. In the turn of the 19th and 20th centuries and in the first third of the 20th century the conventional water-mills were replaced by steam and electric mills (Šaľa, Senec, Vlčany, Neded, Váhovce, Mostová, Selice, Tešedíkovo, Veľké Úľany, Sládkovičovo, Diakovce, Dolné Saliby etc.). The sugar industry of Mátyusföld played an important role in the history of Hungarian sugar production. The first sugar refinery of the country was founded by Miklós Lacsny. After the early attempts the Sugar Refinery Ltd. of Sládkovičovo was founded in 1867 and soon became the most developed factory of the country. The same can be declared about the Agricultural Sugar Refinery in Sereď, founded in 1906.

At the time of dualism local savings banks were formed to satisfy the farmers' and peasants' financial demands. The first savings banks were founded in the former market towns and in market areas like in Sereď (1867), in Galanta and in Šaľa (1873). In the "golden age" of Hungarian banks between 1895-1913 eight other banks were formed: three in Galanta, two in Sereď, in Senec and Šaľa one and one. During the economic boom the region's most powerful institution was the Bank of Galanta. According to the aftermath of the Viennese Verdict the existing banks were directly attached to Budapest banking. The World War II affected the banks negatively, because the dama-

ges stopped the natural growth of economy. Analyzing the economical development of Mátyusföld from the dualism until 1945 one can be declared: the Hungarian and European economical processes had a great effect on it. The Hungarian reception of the 19th century Western-European political and economic intentions tried to find acceptance in the parliament of the Reform Age, and aimed to the abolition of feudal way of manufacturing and serfdom. The acceptance of fee simple in 1840, the April acts of 1848 ceasing socage services and the acceptance of patents in 1853. Each event helped to revolutionize the serfs' legal situation, and a modern kind of agricultural production could be started on large estates, on the former feudal lordships. On the grounds of proprietorship, formed in the second half of the 19th century more competitive large estates were founded in Mátyusföld. The Esterházy family's estates in Bernolákovo, Senec, Tomašíkovo, Slovenské Pole and Dolný Jatov, and the estates of the Sládkovičovo Sugar Refinery preceded a significant agricultural production. The change of powers and the land reform resulted an essential change of ownership in Mátyusföld after the World War I. The confiscated, monopolized large and medium estates were apportioned with a satisfactory financial aid to the Slovak, Czech and Moravian planters who settled down in the territory. The market of the agricultural production was relatively good. This was assured by cereal and crop dealers and by smaller agricultural companies, which were founded to process crops as well.

The history of culture in Mátyusföld from the Middle Ages until 1918/19 formed parallelly with the universal intellectual development of the Hungarians. After Trianon until 1945 the Hungarians of the region, who were in majority by the way, had to create a new base using the wisdom of their forefathers, due to the new socio-political situation. The spiritual power of church strongly affected the development of culture not only in medieval Hungary, but in Europe as well. The Christian culture as the part of universal culture spread to the territory by virtue of Benedictine monks living in the small monastery of Diakovce and from the nearby Šaľa. Our first coherent written linguistic record, the Obituary Speech and Prayer is closely connected with the presence of the Benedictines. The book of ceremonies prepared for the order was used from 1228 to 1241 in Diakovce and in the neighbouring Matúškovo. Before the happenings in Mohács and right after it the age of Humanism and Reformation showed the diverse ways of education. This period and the years of Counter-Reformation had some more important references in Mátyusföld. Gál Huszár, the renowned preacher could flourish in Čierny Brod thanks to the Thurzó family and their support, and so enjoyed this donation Péter Bornemisza, Balassi Bálint's past educator, who moved to Šintava and founded a press in the market town. In Senec was born the "fanatic of the Hungarian literature, its sacrifice and fool in good sense", Albert Senczi Molnár the excellent philologist and theologian. At the end of the 16th century Šaľa with its Jesuit College became the headquarters of the Counter-Reformation in the region. In the 17th and 18th centuries the Baroque culture which was tightly connected with the Counter-Reformation impacted on the erudition of the people in the region. The civic development of the 19th century offered some new opportunities for education. In the high circles of intelligentsia and strengthening citizens of Mátyusföld there were born more societies in the second half of the 19th century. The Casino Associations and Fellowship Clubs were organized in market towns without exception (Galanta-1874, Šaľa -1878). The existing social background more or less formed viable associations until 1918-19. Also in the second half of the century readership clubs were organized to raise the ordinary people's level of education. Such cultural associations running until 1945 were characterized by multifarious activities. During their blooming function the attention was mainly drawn to amateur acting, organizing cho-

ral societies and extra curricular activities (educational lectures, read a paper activities etc.). Next to cultural associations the sports clubs, which were founded in the beginning of the 20th century, played an important role in the history of the region' culture. Football was really popular at that time. This is proved by the fact that the Association of Hungarian Physical Education Masters in Czechoslovakia had sixteen member clubs in 1933, which played in the championship of Bratislava District and Southern District. The development of the printed press is another important part of the region's cultural history that appeared in the 19th century. These regional papers appeared the first time in Galanta (Galántha és Vidéke – Galanta and its Surroundings – 1892) then in Šafa (Vágsellye és Vidéke - Šafa and its Surroundings – 1907) and in Sereď (Közvélemény - Public Opinion – 1912). The progress of elementary education, which was regularized by Maria Theresa nationwide in the 18th century, greatly impacted on the ordinary people's erudition. Although in the Middle Ages there appeared some parochial schools in bigger settlements and the period of Reformation and Counter-Reformation influenced positively the folks' schools, their organized composition was started only in the first half of the 18th century. The Ratio Educationis tried to create a united school system for the first time and tried to have it under national control. As a result of demands and intentions in the field of education in 1848 there was born an act about public education in 1868, which defined the categories of public state schools, communal schools, denominational schools and private schools. Among the schools organized according to the above mentioned act the denominational schools had the largest number in this region. The most special place was taken by the eleven Hebrew public schools (Diakovce, Galanta, Vičany, Horné Saliby, Jelka, Sládkovičovo, Tešedíkovo, Senec, Sereď, Šafa) with their peculiarity, that could be preserved until the Holocaust.

The population of Mátyusföld in the period before embracing Christianity lived according to pagan customs. But then again the first real Christian relics of the region occurred by the excavations of graves from the end of 10th century. After embracing Christianity parochially the territory belonged to the Archbishopric of Esztergom, founded by King István I in 1001. From the 12th century the territory belonged to Nitra and Bratislava Deanery. The written records mentioned the first churches and parishes in the 12th century. But the present stage of parish system in Mátyusföld had already been developed in the following two centuries (13th, 14th). Derived from the advowson the selection of secular and sacred patrons can be connected with the Cult of Mary and partly with the Cult of Árpád Dynasty Saints as well. In the beginning of the 16th century thanks to the Counter-Reformation the catholic church lost from his power in Mátyusföld. But after the elimination of the Turks there started the strengthening of the Catholic Church. In the second half of the 18th century under the reign of Maria Theresa, then her son Joseph II the ecclesiastical matters were reorganized, due to that more subsidiary Churches became independent parishes. In more places the patron (i.e. earl Ferenc Esterházy, chancellor) gave some financial support and this way new churches were built. Because of the area's geographical location the people of Mátyusföld could learn the precepts of the Reformation among the firsts. The main backer of the Reformation in Mátyusföld was Thurzó Elek, the Lord Chief Justice, the proprietor of the lordship in Šintava.

Until the middle of the 16th century the region became fully Protestant. In Mátyusföld the Lutheran and Calvinist line of Protestantism did not part either at the very beginning. The parting itself happened in 1592 at the synod in Galanta. During the Counter-Reformation the magnates, who became Catholic, ousted the Protestant preachers from their estates and occupied Protestants churches, that had been used there before. The

XXVL Act of 1681 declares those settlements by their names, where the Protestants could practise their religion freely. These were so called "articular" places where they were allowed to build a church, a vicarage and a school, and officially the religion could be practised in public only there. There were two articular places in Mátyusföld: Pusté Úľany and Reca. Practising the religion in non-articular places was enabled by Joseph II's Tolerance Decree from 1781. The absolute freedom of religion was ensured only by acts from 1848.

In consequence of historic events the social, ethnical and religious composition of Mátyusföld changed a lot in the long course of time. The changes of ethnic and social structure were affected by epidemic, wars, spontaneous or organized migrations, but there were certain changes of sovereign power, which remade the social, ethnical and religious combination of the region quite radically. And now some information about the ethnic structure of the region - though we can rely on estimations only - the Slovak-Hungarian ethnic border was more north of the here discussed Mátyusföld. The Turkish ruination, but firstly the Fifteen Years' War had a great impact on the structure of the region. Because of migration and reconstruction in the 18th century the above mentioned border was pushed southward and this brought the development of a new ethnic structure, which was similar to the situation of the period from the World War II. The majority of the population of Mátyusföld was created by the Hungarian ethnic group. The second ethnic group according to the order of members was the Slovak, that lived in a relatively closed block northward from the line of Boldog-Reca-Malá Mača-Velká Mača-Váhovce-Dlhá nad Váhom. The changes of 1918-19 had a bad effect on the formation of the rate of Hungarian population. In a ten years' time (1920-1930) the number of the Hungarians decreased of 14 per cent, whilst the number of the Slovaks grew of 26 per cent. This fall can be traced back partly to the natural assimilation, to an emigrational wave passed off during the land reform or to the violent and hidden assimilating intentions of the state offices.

(Translation: Szabó Csilla)

Szerzőink

Mgr. Bukovszky László (1966)

levéltáros-történész; Archív Ústavu pamäti národa, Bratislava (Nemzeti Emlékezet Intézetének Levéltára, Pozsony)

Mgr. Gaucsik István (1973)

történész; Štátny archív v Bratislave, pobočka v Šali (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára)

PhDr. Németh Erika (1976)

történelemtanár; (Felsőszeli)

PhDr. Novák Veronika (1954)

levéltáros-történész; Štátny archív v Bratislave, pobočka v Šali (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára)

Mgr. Pálinkás László (1969)

levéltáros-történész; Štátny archív v Bratislave, pobočka v Trnave (Pozsonyi Állami Levéltár Nagyszombati Fióklevéltára)

Mgr. Pokreis Hildegarda (1956)

levéltáros-történész; Štátny archív v Bratislave, pobočka v Šali (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára)

PaedDr. Pukkai László (1941)

nyugalmazott történelemtanár; Taksony

Mgr. Szabó Eszter (1975)

történelemtanár; Boldogfa

Mgr. Strešňák Gábor (1974)

levéltáros-történész; Archív Ústavu pamäti národa, Bratislava (Nemzeti Emlékezet Intézetének Levéltára, Pozsony)

A LOKÁLIS ÉS REGIONÁLIS MONOGRÁFIÁK sorozat eddig megjelent kötetei:

1. Viga Gyula szerk.: *Kisgéres*. Dunaszerdahely, 2000
2. L. Juhász Ilona: *Rudna I.* Komárom – Dunaszerdahely, 2002
3. Pukkai László: *Mátyusföld I.* Komárom – Dunaszerdahely, 2002

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: forum@foruminst.sk

Bukovszky László szerk.
MÁTYUSFÖLD II
Egy régió története a XI. századtól 1945-ig
Lokális és regionális monográfiák, 4.
Első kiadás
Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Liszka József
Borítóterv: Juhász R. József
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint s.r.o., Partizánske
Kiadta: Lilium Aurum Könyvkiadó,
Dunaszerdahely, 2005

László Bukovszky, editor
MATÚŠOVA ZEM II
Dejiny jedného regiónu od 11. storočia do roku 1945
Lokálne a regionálne monografie, 4.
Prvé vydanie
Zodpovedný: Károly Tóth
Redaktor edície: József Liszka
Návrh obálky: József R. Juhász
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Vydalo: Lilium Aurum
Dunajská Streda, 2005

ISBN 80-8062-277-9

